

istorie
istorie

ISTORIE

ISTORIE

istorie

tom gallagher

furtul unei națiuni

România de la comunism încoace

Profesorul THOMAS GERARD GALLAGHER (n. 1954) a studiat la Universitatea din Manchester și a scris o teză de doctorat cu titlul „Teoria și practica autoritarismului în Portugalia”. În prezent el predă la Universitatea din Bradford, unde este de ani buni șeful catedrei de studii despre pace. Manifestă un interes statornic pentru România, pentru regiunea balcanică și pentru Europa de Sud-Est, fapt dovedit de cărțile publicate până acum: *România după Ceaușescu: politica intoleranței, Democrație și naționalism în România, 1989–1998, Europa proscrisă: Balcanii de la otomani la Miloșevici, De la tiranie la tragedie: Balcanii după Războiul Rece, Balcanii în noul mileniu: în umbra păcii și a războiului*. Totodată, Tom Gallagher editează împreună cu G. Pridham volumul *Experimentul democratic: schimbările de regim în Balcani*, iar împreună cu A. Williams lucrarea *Socialismul sud-est european*. Ultimele cercetări despre țara noastră îi asigură informațiile necesare pentru *Furtul unei națiuni. România de la comunism încoace*. În afara cărților pe care le-a publicat, universitarul britanic este o prezență frecventă în revistele de specialitate, dintre care menționăm *Journal of Communist Studies & Transition Politics, European History Quarterly, Security Dialogue, History Today, The National Interest, Democratization, Balkanologie, Ethnic and Racial Studies* etc. Invitat la numeroase conferințe de profil istoric, Tom Gallagher călătorește la Zagreb, Praga, Budapesta sau Garmisch-Parterkirchen, unde vorbește despre probleme de balcanologie, inițiative politice regionale, etnicitate și democratizare.

seria istorie

tom gallagher

furtul unei națiuni

România de la comunism încoace

Traducere din engleză de

MIHAI ELIN

DELIA RĂZDOLESCU

HORIA BARNA

HUMANITAS

BUCUREȘTI

Coordonatorul seriei
HORIA BARNA
Coperta seriei
RĂZVAN LUSCOV

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GALLAGHER, TOM

Furtul unei națiuni. România de la comunism încoace / Tom Gallagher;
trad.: Mihai Elin, Delia Răzdolescu, Horia Barna. — București: Humanitas, 2004

ISBN 973-50-0848-3

I. Elin, Mihai (trad.)
II. Răzdolescu, Delia (trad.)
III. Barna, Horia. (trad.)

94(498) "1989/..."

TOM GALLAGHER
THEFT OF A NATION. ROMANIA SINCE COMMUNISM

First published in the United Kingdom by C. Hurst & Co.

© Tom Gallagher, 2004

© HUMANITAS, 2004, pentru prezenta versiune românească
Versiunea românească a fost publicată cu acordul C. Hurst & Co
prin Agenția Literară SUN S.R.L.

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/222 85 46, fax 021/224 36 32
www.humanitas.ro

Comenzi CARTE PRIN POȘTĂ: tel. 021/311 23 30,
fax 021/313 50 35, C.P.C.E. — CP 14, București
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.librariilehumanitas.ro

ISBN 973-50-0848-3

Mulțumiri

Responsabilitatea pentru conținutul acestei cărți și pentru orice greșel ce s-ar putea găsi în ea îmi revine. Dar mulțumesc pentru ajutorul și sprijinul din partea grupurilor enumerate mai jos. Mulțumesc angajaților Bibliotecii Universității Bradford pentru profesionalismul lor, și în mod special lui John Horton, bibliotecarul de la științe sociale, care a realizat una dintre cele mai vaste colecții privind Europa de Sud-Est existente în bibliotecile universitare britanice.

Departamentul de Studii despre Pace a asigurat un mediu adecvat pentru pregătirea acestei cărți. Sunt recunoscător în mod deosebit profesorului Oliver Ramsbotham și dr. Shaun Gregory, șefii mei de catedră din 1998 încoace, pentru strădania depusă pentru a dovedi că aceasta a rămas o instituție în care cercetarea era la mare cinste chiar și într-o perioadă de declin și de „amuțire” în lumea universitară britanică.

Profesorul Dennis Deletant de la University College London a stimulat cercetarea legată de subiectul acestei cărți, iar eu am profitat în special de propria sa lucrare privind lumea serviciilor secrete din România. Îi sunt recunoscător lui Daniel Necșa pentru comentariile sale utile asupra unor capitole. A fost stimulat să discut teme românești de interes comun cu Constantin Roman în timp ce proiectul meu evolua lent. Și el, și Mark Percival m-au aprovizionat cu texte care au apărut când proiectul beneficia de ultimele retușuri. Andreea Bușa merită mulțumiri pentru că mi-a asigurat aprovizionarea cu materiale din presă și a programat un interviu cu Șerban Rădulescu-Zoner, căruia i-am apreciat răbdarea în legătură cu întrebările mele. În sfârșit, în cursul ultimului an de cercetare și redactare, am fost încântat să descopăr „trustul creierelor” românilor, ca și al câtorva non-români rezidenți în țară, adunați la o altă de Matei Păun cu ajutorul grupului său Yahoo, Romania-Economics; „grup de discuții” este un termen mult prea neprotocolar pentru a putea fi folosit în legătură cu un grup de persoane care, avându-l în frunte pe Matei Păun, a fost implicat în crearea climatului intelectual adecvat pentru introducerea unor schimbări menite să facă din România o țară în care,

de pildă, reînnoirea permisului de conducere sau înființarea unei societăți comerciale să nu fie mai oneroase decât ar fi în Elveția sau în Finlanda.

Încurajarea și sprijinul lui Jim Brooker s-au dovedit de neprețuit în momentele-cheie. Pentru prietenia lor, pentru ospitalitate, pentru conversațiile incitante și pentru invitațiile la evenimente deosebite, nu toate strict academice, aş dori să mulțumesc următorilor prieteni și cunoștințe din România: Elenei și lui Iosif Ilieș, lui Viorel Andrievici, Smarandei Enache și lui Elek Szekely, Simonei Ceaușu și lui Constantin Vlad, lui Alin Giurgiu, Anton Niculescu, Valentin Stan, Aurelian Crăiuțu, Carolyn și Ed Litchfield, Adrian Coman și Liviu Andreescu.

Ion Iacoș, Valerian Stan, Gabriel Andreescu, Renate Weber și Manuela Ștefănescu, foști sau actuali membri ai Comitetului Helsinki, au fost printre cei care m-au făcut să-mi schimb atitudinile stereotipe pe care le avusem cândva în legătură cu România și cu zona ei geografică. Opera lor de sfidare a prejudecăților sociale și a in justiției instituționale a contribuit la renașterea speranțelor că România poate deveni o societate normală și liberă.

Mulțumiri se cuvin, de asemenea, acelor români pe care i-am intervievat în 1999 și în 2002. În sfârșit, aş dori să mulțumesc pentru asistența utilă din partea Fondului Elizabeth Barker de la British Academy, care mi-a acordat o subvenție de călătorie, permițându-mi astfel să realizez interviuri și să adun materiale în perioada când cartea se afla aproape de faza finală.

Bradford, noiembrie 2003

TOM GALLAGHER

Date biografice

ANTONESCU, ION (1882–1946). Dictator militar (1940–1944) care l-a înlocuit pe Carol al II-lea în septembrie 1940 și a devenit conducător necontestat după ce a zdrobit rebeliunea Gărzii de Fier din ianuarie 1941. Antonescu a fost aliatul exter favorit al lui Hitler, iar controversele privind dimensiunile responsabilității lui pentru uciderea în masă a evreilor continuă și azi. A fost înlăturat de la putere pe 2 august 1944 și executat la București în iunie 1946.

BĂSESCU, TRAIAN (1951–). Lider al Partidului Democrat (PD) din 2000. Prin apărarea cu prea multă vigoare a intereselor PD, a dus la slăbirea în 1996–2000 a guvernării multipartite. În iunie 2000 a fost ales primar al Bucureștiului, dar guvernarea PSD l-a împiedicat să-și pună în aplicare planurile de ameliorare a vieții orașului.

BLANDIANA, ANA (1942–). Poetă care a sfidat regimul Ceaușescu, iar în 1999 a format Alianța Civică pentru a propune o alternativă democratică non-partinică. În regimul lui Iliescu. I-a sprijinit cu tărie candidatura la președinție a lui Emil Constantinescu, dar spre sfârșitul anilor '90 a devenit tot mai critică în privința performanțelor lui la putere.

BRĂTIANU, ION C. (1821–1891). Fondatorul Partidului Național Liberal : de mai multe ori prim-ministru între 1876 și 1888. Un administrator capabil, care a promovat naționalismul economic.

BRĂTIANU, ION I. C. (1864–1927). Fiu al lui Ion C., a impus aplicarea sistemului administrativ și a legilor din România dinaintea de 1918 în Transilvania după alipirea acesteia în 1919, slăbind prin aceasta coeziunea politică a țării.

CAROL I (1839–1914). Membru al ramurii catolice din dinastia germană Hohenzollern, el a devenit prinț de România în 1866 și rege în 1881, când țara a fost recunoscută ca stat independent de către puterile europene. În timpul domniei sale România s-a bucurat de stabilitate în interior și a evitat situațiile conflictuale în exterior.

CAROL AL II-LEA (1893–1953). A domnit între 1930–1940, subminând procesul democratic și instaurând o dictatură regală (1938–1940). A fugit în străinătate

după pierderea Basarabiei în favoarea Uniunii Sovietice și a Transilvaniei în favoarea Ungariei în 1940.

CEAUȘESCU, NICOLAE (1918–1989). Provenind dintr-o familie de țărani săraci și având puțină școală, a devenit un activist comunist în tinerețe și a fost închis pentru mai mult timp înainte de vârsta de douăzeci de ani. A avansat rapid după preluarea puterii de către comuniști în 1945–1947, din cauza nevoii de a promova și militanți dintr-un mediu etnic românesc. A fost secretar general al partidului din 1965 până în 1989 și de asemenea șef al statului după 1974. A dus mai departe politica predecesorului său de a urma o linie externă independentă, iar rolul României de țară comunistă neconformistă și gata să sfideze Moscova i-a sporit influența în Occident. Dar începând din 1971 a urmat o politică din ce în ce mai dogmatică în interior. Greșelile economice catastrofale au dus la raționalizarea drastică a alimentelor în anii '80. Un cult al personalității deșănțat, în care soția sa Elena (1916–1989) era înfățișată ca pârtașă la conducere, a provocat murmure de nemulțumire în cadrul partidului. Promovarea stridentă a naționalismului i-a permis însă să supraviețuiască eșecurilor politice până când sfârșitul Războiului Rece i-a slăbit în mod fatal poziția. A fost răsturnat și, împreună cu soția sa, a fost executat în grabă de foști lachei de-ai săi pe 25 decembrie 1989, în urma revoltei populare din București și din alte orașe.

CIORBEA, VICTOR (1954–). Avocat și lider sindical, ales primar al Bucureștiului pentru alianța de centru-dreapta în 1996. A fost numit prim-ministru în decembrie 1996, dar nu a reușit să-și impună autoritatea asupra partidelor din coaliția aflată la guvernare și nici să finalizeze vreo reformă semnificativă. A demisionat în martie 1998.

CODREANU, CORNELIU ZELEA (1899–1938). Fondator al Legiunii Arhanghelului Mihail, mișcare antisemită care s-a dezvoltat în anii '30 pe fundalul condițiilor create de o guvernare monarhică marcată de corupție și al dificultăților economice. Aripa sa politică se angajase să instaureze o dictatură bazată pe valorile țărănești și ortodoxe. Codreanu a fost ucis la ordinele lui Carol al II-lea când mișcarea sa a început să constituie o amenințare la adresa monarhiei.

CONSTANTINESCU, EMIL (1939–). Profesor de geologie la Universitatea București, a fost candidatul prezidențial al Convenției Democratice din România în 1992 și în 1996, anul victoriei sale. În afară de normalizarea relațiilor cu Ungaria și cu minoritatea maghiară, precum și de sporirea șanselor României de a intra în Uniunea Europeană prin sprijinirea operațiunilor NATO în Kosovo, mandatul lui a fost lipsit de realizări substanțiale. A eșuat în încercarea de a uni partidele refractare din coaliție, iar decizia sa de ultim moment de a nu mai concura la alegerile din 2000 s-a dovedit dezastruoasă pentru forțele care îl sprijineau. A revenit asupra deciziei de a părăsi politica prin înființarea Acțiunii Populare în 2002.

COPOSU, CORNELIU (1916–1995). Principalul oponent al lui Iliescu și al foștilor comuniști din 1990 până în 1995. Fusesse în conducerea Partidului Țărănesc înainte de a fi închis din 1947 până în 1964. Și-a relansat partidul în 1990 și a format o alianță cu alte mișcări din opoziție, care a dus la înfrângerea lui Iliescu în 1996. A fost respectat pentru statura sa morală, dar unele dintre deciziile sale au dus mai târziu la prăbușirea partidului.

CUZA, ALEXANDRU IOAN (1820–1873). Când principatele Moldovei și Țării Românești s-au unit în 1859, a devenit primul domnitor al noului stat, dar a fost răsturnat de boierime. Reforma agrară a fost principala realizare a domniei sale.

FERDINAND (1865–1927). Nepot și moștenitor al regelui Carol I. Unirea teritoriilor românești (1918–1919) a avut loc în timpul domniei sale (1914–1927). El a fost umbrat de populara lui soție de origine engleză, regina Maria (1875–1938), care i-a reunit pe români după ce germanii și aliații invadaseră țara în 1916.

FUNAR, GHEORGHE (1949–). Expert în agricultura colectivă, a devenit primar al Clujului, cel mai important oraș din Transilvania, prin exploatarea sentimentului antimaghiar. Reales de două ori, a sfidat cu succes autoritățile de la București prin exploatarea naționalismului.

GEOANĂ, MIRCEA (1958–). Ministru de Externe de la sfârșitul anului 2000, într-o perioadă în care România a fost admisă în NATO și a intensificat negocierile pentru intrarea în UE.

GHEORGHIU-DEJ, GHEORGHE (1901–1965). Muncitor la căile ferate, închis din 1933 până în 1944, după ce a condus o mare grevă. A fost desemnat ca șef al Partidului Comunist Român după ce a ordonat asasinarea predecesorului său și, cu sprijinul lui Stalin, a devenit conducătorul indiscutabil al țării în 1952. Mai târziu a dovedit o oarecare independență față de Uniunea Sovietică, menținând în același timp un sistem comunist pe linia dură.

ILIESCU, ION (1930–). Președinte al României (1990–1996, 2000–2004). Fiu al unui membru al partidului comunist clandestin, și-a terminat studiile superioare la Universitatea din Moscova la începutul anilor '50, după care a avansat rapid în ierarhia comunistă. Dar din 1971 până în 1979 a fost plasat în posturi neimportante din cauza dezacordului său față de linia dură urmată de Ceaușescu. În decembrie 1989 a jucat un rol proeminent în puciul dinăuntrul partidului care a avut drept rezultat răsturnarea lui Ceaușescu. În mai 1990 a fost ales președinte, după ce a îmbunătățit condițiile sociale și și-a atras birocrația de stat și de partid de partea sa. A fost reales în 1992 și din nou în 2000, după ce a fost înfrânt în campania din 1996. A respins reformele îndrăznețe pentru a păstra loialitatea grupurilor de interese din perioada comunistă, încă influente. Nu a ezitat să manipuleze naționalismul și să mobilizeze minerii din industria cărbunelui pentru a-și înfrânge rivalii din interiorul propriului partid, ca și pe cei din opoziție. După anul 2000 a fost reambalat ca o figură pro-occidentală dispusă să susțină o reformă rapidă, care să permită

României să intre în NATO și în Uniunea Europeană. Dar a continuat să utilizeze o retorică populistă și să protejeze noua oligarhie care și-a dobândit averile prin achiziționarea bunurilor statului, adeseori prin mijloace incorecte. Este neîndoiebnic principalul arhitect al României postcomuniste.

ISĂRESCU, MUGUR (1949–). Guvernator al Băncii Naționale a României din 1990 până în 1999, după care a deținut funcția de premier în cursul anului 2000. A intensificat ritmul reformei, dar a eșuat în cursa prezidențială din 2000 și, cu un puternic sprijin occidental, s-a întors la funcția de guvernator al Băncii Naționale.

MĂGUREANU, VIRGIL (1941–). Șef al serviciilor de informații interne din 1990 până în 1997, s-a transformat dintr-un aliat apropiat al lui Iliescu într-un critic al eternizării lui la guvernare. A împiedicat sectorul serviciilor secrete să devină în mod nejustificat o forță distrugătoare în politică, dar a avut el însuși de-a face cu unele dintre acțiunile controversate din 1989–1990, care i-au permis lui Iliescu și aliaților lui să-i ia locul lui Ceaușescu și să-i înfrângă pe non-comuniști.

MANIU, IULIU (1873–1953). Promotor de frunte al democrației înainte de 1945, mort într-o închisoare comunistă. Acest avocat transilvănean a jucat un rol-cheie în crearea României Mari în 1918, dar a avut mai puțin succes ca administrator.

MARKÓ BÉLA (1951–). Lider începând din 1992 al Uniunii Democratice Maghiare din România (RMDZ/UDMR), principalul purtător de cuvânt al minorității maghiare, care a luat o direcție din ce în ce mai pragmatică sub conducerea lui, culminând într-un pact cu social-democrații de la guvernare în 2001.

MIHAI I (1921–). Rege (1927–1930, 1940–1947). A domnit, copil fiind, pentru o scurtă perioadă înainte ca tatăl său, Carol al II-lea, să revendice tronul. În urma abdicării lui Carol, și-a redobândit tronul și a jucat un rol-cheie în lovitura din 1944, care a dus la trecerea României de partea Aliaților. A abdicat sub presiunea comunistilor în 1947 și a revenit în România după 1989, stabilindu-se definitiv aici în anul 2000.

NĂSTASE, ADRIAN (1950–). Expert în drept internațional care, prin căsătorie, a pătruns în elita comunistă înainte de 1989. S-a alăturat Frontului Salvării Naționale care a preluat conducerea țării în 1989 și a devenit ministru de Externe în 1991. Din 1991 până în 1996 a fost președinte al Camerei Deputaților. În decembrie 2000 a fost însărcinat de președintele Iliescu cu formarea guvernului și în lunile următoare a devenit șef al Partidului Social Democrat (PSD). Unele succese în politica externă și în economie au fost obținute după anul 2000, dar procesul democratic a fost subminat pentru a împiedica apariția unei provocări reale pentru PSD.

PAUKER, ANA (1893–1960). Veterană comunistă dintr-o familie evreiască, a fost ministru de Externe din 1947 până în 1952, când a fost epurată.

ROMAN, PETRE (1946–). Fiu al unui veteran comunist, a jucat un rol proeminent în revolta din decembrie 1989. Prim-ministru de atunci până când țelurile sale moderat-reformiste l-au pus în conflict cu președintele Iliescu, după care a fost silit să renunțe la funcție de către minerii militanți în septembrie 1991. Roman a condus Partidul Democrat din 1992 până în 2001 și a deținut diferite poziții de conducere în guvernele din 1996–2000.

STOICA, VALERIU (1953–). Jurist și profesor, a deținut funcția de ministru al Justiției (1996–2000) și i-a condus pe național-liberali din 2000 până în 2002.

STOLOJAN, THEODOR (1943–). Specialist în economia de stat înainte de 1989, a fost prim-ministru din septembrie 1991 până în octombrie 1992. Inițial un sprijinitor al președintelui Iliescu, a intrat mai târziu în Partidul Național Liberal și a devenit lider al acestuia în 2002.

VĂCĂROIU, NICOLAE (1950–). Aliat al lui Iliescu, sub care a fost prim-ministru din 1992 până în 1996. S-a opus unor reforme serioase, dar aceasta nu l-a împiedicat să beneficieze de apariția capitalismului și să-și înființeze propria bancă

VADIM TUDOR, CORNELIU (1949–). Apărător pe față al lui Ceaușescu și al multor aspecte ale regimului său înainte și după 1989. Cu sprijinul unor foști comuniști influenți, a format ultranaționalistul Partid România Mare (PRM) în 1991. Iscușința sa oratorică și legăturile cu lumea serviciilor secrete au făcut din el un oponent redutabil. În anul 2000 exploatarea dificultăților sociale i-a permis să câștige o treime din voturi în alegerile prezidențiale, iar de atunci PRM a fost principala forță din opoziție.

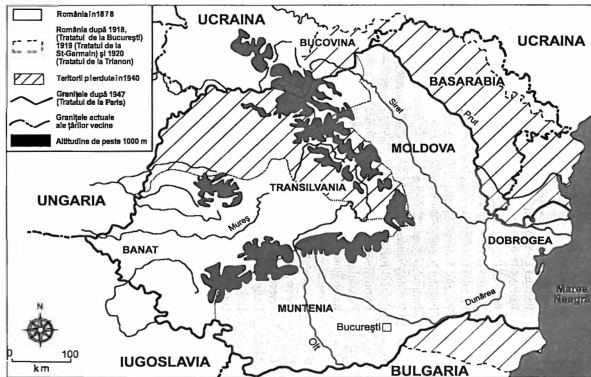
VASILE, RADU (1942–). Prim-ministru din aprilie 1998 până în decembrie 1999, a ajutat la împiedicarea minerilor de a năvăli în București în iarna lui 1999. Relațiile proaste cu președintele Constantinescu au dus la schimbarea lui din funcție la scurt timp după ce România a fost invitată la demararea discuțiilor în vederea aderării la UE.

Acronime

AC	Alianța Civică
AFDPR	Asociația Foștilor Deținuți Politici din România
AGVPS	Asociația Generală a Vânătorilor și Pescarilor Sportivi
ANVR	Asociația Națională a Veteranilor de Război
ANCD	Alianța Națională Creștin-Democrată
APADOR	Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului din România
ApR	Alianța pentru România
AVAB	Asociația pentru Valorificarea Activelor Bancare
BBC	British Broadcasting Corporation
BNR	Banca Națională a României
BOR	Biserica Ortodoxă Română
CADA	Comitetul de Acțiune pentru Democratizarea Armatei
CD	Convenția Democratică
CDR	Convenția Democratică din România
CIA	Central Intelligence Agency
CNAICCO	Consiliul Național de Acțiune împotriva Corupției și Crimei Organizate
CNSAS	Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității
CNSLR	Confederația Națională a Sindicatelor Libere din România
CPUN	Consiliul Provizoriu de Uniune Națională
CSAT	Consiliul Suprem de Apărare a Țării
CSCE	Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa
DCSM	Direcția de Contraspionaj Militar
DIE	Direcția de Informații Externe
DIM	Direcția de Informații Militare
DIMI	Direcția de Informații a Ministerului de Interne (cunoscută și drept UM0215)
DSOI	Direcția de Supraveghere a Operațiunilor și Informațiilor
FDSN	Frontul Democratic al Salvării Naționale
FMI	Fondul Monetar Internațional
FPS	Fondul Proprietății de Stat
GDS	Grupul pentru Dialog Social
IAS	Întreprindere Agricolă de Stat

IRSOP	Institutul Român pentru Sondarea Opiniei Publice
KGB	Serviciile de securitate sovietice
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Organizația Atlanticului de Nord)
ONG	Organizație non-guvernamentală
OSCE	Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa
PAC	Partidul Alianța Civică
PAR	Partidul Alternativa României
PCR	Partidul Comunist Român
PD	Partidul Democrat
PDAR	Partidul Democrat-Agrar din România
PDN	Partidul Dreptei Naționale
PDSR	Partidul Democrației Sociale din România
PNL	Partidul Național Liberal
PNR	Partidul Național Român
PNT	Partidul Național Țărănesc
PNTCD	Partidul Național Țărănesc Creștin și Democrat
PRM	Partidul România Mare
PSDR	Partidul Social Democrat Român
PUNR	Partidul pentru Uniunea Națională din România
REL	Radio Europa Liberă
SIE	Serviciul de Informații Externe
SPP	Serviciul de Pază și Protecție
SRI	Serviciul Român de Informații
TVR	Televiziunea Română
UDMR	Uniunea Democrată Maghiară din România
UE	Uniunea Europeană
UFD	Uniunea Forțelor de Dreapta
USD	Uniunea Social Democrată
UTC	Uniunea Tineretului Comunist
UVR	Uniunea Vatra Românească

România 1878–1947

România: hartă administrativă

Introducere

Mulți români care nu vor cădea bucuroși de acord în legătură cu politica, poate majoritatea, se vor strădui să găsească un teren comun, declarând sus și tare că numai perioadele de dominație străină au împiedicat ca țara lor să-și realizeze adevăratul potențial. Explicațiile care îi arată cu degetul pe străini pentru subperformanțele din sfera economică și în dezvoltarea unor instituții politice eficiente se bucură de o largă popularitate. E greu de negat că România a suferit într-adevăr din cauza faptului că se află într-o parte a lumii care a fost martora unor frecvente ciocniri între mari puteri, state locale și chiar sisteme sociale rivale. Pierderile umane și materiale suferite de țară în ambele războaie mondiale din secolul douăzeci au fost imense. Dar, fără a ignora vicisitudinile pe care România le-a avut de înfruntat datorită poziției geopolitice sensibile, cartea aceasta va căuta să demonstreze că problemele pe termen lung care i-au distorsionat și i-au paralizat dezvoltarea au avut în primul rând cauze interne.

România nu și-a format niciodată o elită care să combine apărarea propriei poziții cu un efort autentic și susținut de a îmbunătăți situația și perspectivele populației. Românii au fost văzuți mai mult ca niște supuși decât ca niște cetățeni de către regimurile de culori politice contrastante care s-au perindat. Nu există îndoială că moștenirea dependenței pe verticală și a exploatarii preluate de la stăpânirile străine, în special în Muntenia și Moldova, aruncă o umbră lungă asupra statului român independent. Dar aceste provincii, care au alcătuit miezul României autogouvernate de la 1859 la 1918, au fost acum libere de controlul străin direct pentru o perioadă mai lungă decât au fost sub stăpânirea lacomilor fanarioți, trimiși de Imperiul Otoman pentru a le administra de la începutul secolului al optsprezecelea până la începutul secolului al nouăsprezecelea.

Românii spun adeseori că standardele politice scăzute manifestate la niveluri înalte au fost inspirate de tradiția fanariotă. Dar strategiile elitei, bazate pe relațiile de exploatare față de o societate mai largă, au căpătat un impuls propriu, îndeosebi în secolul douăzeci. Abilitatea puținilor privilegiați de a deturna resurse publice spre folosință privată, sau de a lua decizii dezastruoase

se pentru a-și satisface voința de putere (cum s-a întâmplat sub dictatura lui Ceaușescu în anii '70 și '80), a sporit neîncetat în ceea ce fusese o epocă de emancipări politice și de ameliorare a standardelor politice în majoritatea celorlalte zone ale Europei. Elitele, care sunt străine de conceptul de bine public, au fost capabile să rămână la guvernare promovând fragmentarea socială și relațiile de dependență. Naționalismul a fost în mod constant folosit ca o strategie a supraviețuirii prin care elitele, adeseori inovate de lungi perioade de proastă conducere, au detunat indignarea populară către o țintă străină.

În materie de exploatare, incompetență și proastă folosire a resurselor naționale, regimul comunist (1946–1989) a fost cel mai rău pe care l-a cunoscut vreodată România. Dar există multe dovezi care sugerează că el a *intensificat* tipare deja existente ale comportamentului negativ în politică, introducând de asemenea altele noi.

Eliberarea de comunism implică în prezent transformări politice și sociale profunde. Acestea sunt aproape la fel de sistemice ca acelea care au dus la înființarea comunismului în România și în vecinele ei est-europene. Astfel, e rezonabil să credem că acele categorii analitice astăzi la modă, inventate pentru a explica tranziția de la sistemele politice închise la unele deschise în Europa de Sud și în America Latină, s-ar putea să nu se potrivească pe deplin Europei Răsăritene postcomuniste¹. În literatura care începe să discute despre democrație se afirmă adeseori că tranziția spre democrație duce în mod firesc la consolidarea ei o dată ce rutinele și structurile instituționale permanente prind contur, fapt care influențează comportamentul actorilor politici. Dar cele mai multe dintre statele în curs de democratizare par incapabile să atingă acest stadiu de consolidare. Acest lucru poate fi pus pe seama unei diversități de factori, cum ar fi conflictele teritoriale sau legate de loialitatea unor etnii, absența unor figuri din elită bine plasate, pregătite să acționeze într-o manieră consensuală, sau eșecul în ameliorarea condițiilor socio-economice, lipsindu-i astfel pe alegători de stimulente necesare pentru a se identifica în mod hotărât cu un sistem pluralist.

Cele mai multe dintre democrațiile slab implantate, în care pericolul de-democratizării este constant, le găsim în zonele Lumii a Treia, unde statele se luptă pentru a-și afirma autoritatea sau chiar pentru a exista, fiind nevoite să se confrunte cu handicapuri economice descurajante și uneori cu punerea sub semnul întrebării a integrității lor teritoriale. Multidimensionalitatea provocărilor cărora trebuie să le facă față unele țări foste comuniste ridică de asemenea îndoieli privind capacitatea lor de a rămâne pe calea fermă a democratizării. Acolo unde experiențele autoritare anterioare au lăsat puține resurse politice folosibile pentru modelarea în continuare a unui regim demo-

cratic, unde modelele democratice au fost absente sau lipsite de interes, sau unde modul în care a dispărut statul comunist a fost violent sau a introdus dezbinarea, handicapurile descurajante au împiedicat eforturile de democratizare. Dintre statele est-europene care au căzut sub stăpânirea comunistă în anii '40, România este cel în care aceste condiții de blocaj au devenit evidente cincizeci de ani mai târziu. Regimul comunist fusese unul pe deplin totalitar, care aplatiza societatea civilă și regula viețile cetățenilor până în cele mai mici detalii. Nici o guvernare anterioară nu fusese destul de convingătoare pentru a fi luată drept punct de referință pentru opoziții comunistului. Atunci când, caz unic în Europa central-răsăriteană, dictatura s-a prăbușit în 1989, antrenând mari violențe, disensiunile în legătură cu succesiunea evenimentelor și cu apariția comuniștilor din planul doi care trebuiau să dea formă tranziției au polarizat țara pentru o mare parte din anii '90.

Sfârșitul oficial al regimului comunist din România pare să se fi produs în beneficiul unui grup restrâns de cetățeni. Unii au fost actori de frunte în fostul regim, experți în căpătuire la vremuri noi; un grup mult mai mare era format din activiști plasați strategic la diferite niveluri în fostul aparat de stat, pregătiți să profite de relațiile de care se bucurau cu noii deținători ai puterii.

Leszek Balcerowicz, un actor-cheie în tranziția spre democrație din Polonia, a căutat să demonstreze că la începutul anilor '90 statele în curs de democratizare din Europa de Est au trecut printr-o scurtă și intensă perioadă de „politică extraordinară”. A fost o perioadă în care „atât liderii, cât și cetățenii simțeau o tendință mai mult decât normală de a gândi și de a acționa în termenii binelui comun”². Dacă România a trăit o asemenea perioadă de idealism care să-i unească pe succesorii dictaturii cu populația, ea a fost extrem de scurtă, măsurabilă în zile sau în câteva săptămâni de la sfârșitul lui 1989. Forma de guvernare care își făcea treptat apariția nu era una asupra căreia poporul era capabil să exercite vreun control sau una care căuta să acționeze în interesul public. În realitate, sistemul postcomunist răspundea în primul rând nevoilor unei largi elite, regrupată după prăbușirea sistemului autoritar care îi dăduse inițial naștere.

Există nenumărate dovezi că la început Ion Iliescu, oficialul comunist de rangul doi care a devenit conducătorul României după executarea lui Nicolae Ceaușescu în decembrie 1989, a căutat o cale de a continua un curs semi-autoritar. O democrație liberală solidă părea prea riscantă și problematică. O democrație de fațadă, în care naționalismul ar fi luat locul comunismului național drept sursă activă de legitimare, se potrivea cu tradițiile anterioare de guvernare a țării. Dar lui Iliescu și postcomuniștilor le-a lipsit energia sau viziunea pentru a încerca să repună România pe un drum autohton. Eșecu-

rile politice catastrofale ale epocii Ceaușescu demonstau că ajutorul occidental era crucial pentru reșezarea pe linia de plutire a economiei distruse. De asemenea, exista o tot mai mare conștientizare înăuntrul elitei conducătoare că acele condiții pe care instituțiile internaționale le puneau în schimbul ajutorului, îndeosebi tranziția către o economie de piață, puteau fi întoarse în avantajul noilor deținători ai puterii economice și al aliaților lor. În loc să negocieze un compromis cu forțele de centru-dreapta care s-au regrupat încet după 1989, Iliescu și vehiculul său politic, Frontul Salvării Naționale, au inventat noi instituții politice și administrative (sau cel mai adesea au cârpit unele vechi) pentru a-și consolida autoritatea. Până în 1996, când Iliescu și adepții săi au pierdut atât alegerile parlamentare, cât și pe cele prezidențiale, forțele implicate într-o liberalizare economică și politică de substanță nu au fost destul de puternice pentru a disloca elita postcomunistă.

În 1996 mulți comentatori s-au referit nu doar la o schimbare de guvernare, ci la o schimbare de regim. Greșelile și abuzurile regimului Iliescu, precum și sofisticarea crescândă a anumitor segmente ale electoratului, au făcut ca regimul să fie privit cu un scepticism mult mai accentuat la mijlocul anilor '90 decât la nașterea lui, când nefamiliarizarea și starea de neliniște față de ideea de partide aflate în competiție erau omniprezente³. Pe lângă aceasta, contextul internațional s-a schimbat datorită democrațiilor atlantice care erau mult mai dornice să exercite presiuni asupra democrațiilor ne-liberale și să-i sprijine pe reformatorii aparent autentici din Europa de Sud-Est. Însă în scurt timp a devenit limpede că în România reformatorii declarați dețineau funcțiile, dar nu și puterea. Ei moșteneau și erau dependenți de un aparat de stat reglat pentru nevoile postcomuniștilor aflați la putere din 1990 până în 1996. S-a dovedit a fi dificil să se motiveze și să se impună realizarea de reforme aparatului administrativ. În limbaj diplomatic, Departamentul Britanic al Dezvoltării Internaționale (DFID), într-un raport din 2001 despre România, menționa „serioase deficiențe... în capacitatea administrației de a formula, de a coordona și de a implementa politici esențiale privind dezvoltarea economiei”⁴. Sub Ceaușescu fuseseră create structuri paralele, iar în multe cazuri ele au fost perfecționate sub succesorul lui, ceea ce însemna că existau mecanisme de blocare în serviciile judiciare și de securitate care puneau bețe-n roate schimbărilor nedorite. Constituția din 1991 a creat un parlament cu două camere ale căror puteri erau virtual identice, un mijloc de blocaj legislativ. Existau handicapuri formidabile; întrucât negocierile cu Uniunea Europeană (UE) pentru îndeplinirea condițiilor unei eventuale aderări începuseră în 1999, României i s-a cerut să-și modifice sistemul politic, să instaureze domnia legii, să-și refacă economia pe baze noi și

să adopte o serie de noi proceduri administrative dacă aderarea urma să aibă loc în 2007 sau mai târziu.

Nu mai o guvernare cu o conștiință clară a ceea ce trebuia făcut, unanimă în privința măsurilor de luat și care demonstra că nu îi era teamă să încalce interese mari aflate în joc putea avea un impact semnificativ asupra frontului larg al reformei. În schimb, România a fost guvernată din 1996 până în 2000 de o coaliție formată din patru partide unde existau mai multe suspiciuni reciproce și în cele din urmă mai mult antagonism reciproc decât solidaritate în a destrăma moștenirea lui Iliescu, iar înainte de el a lui Ceaușescu. Retorica de confruntare dintre potenții pre- și post-1996 ascundea măsura în care unii participanți la coaliție erau pregătiți să se înțeleagă cu unii participanți la rețeaua de interese economice și de securitate legați de administrația precedentă. Noua guvernare a fost scoasă rapid din cursă, incapabilă să definească prioritățile sau să cadă de acord asupra unui program de acțiune. Legi-cheie pentru reformă erau ciuntite atât din cauza disensiunilor interne ale coaliției, cât și din cauza păstrării puterii de către post-comuniști în cadrul administrației.

Nu este clar dacă rezultatul ar fi fost cu mult diferit în cazul că la guvernare ar fi existat un singur partid unit al reformei, ca în Bulgaria din 1997 până în 2001. Partidul Țărănesc (PNȚCD) și liberalii (PNL) — partidele cele mai implicate în reforma totală — au manifestat un apetit nesănătos pentru sistemul raptului și al distrugerii. Președintele Emil Constantinescu a jucat un rol de mediere, dar în momentele-cheie deciziile sale au fost discutabile, iar retragerea sa din cursa electorală din anul 2000 a constituit o lovitură la fel de serioasă pentru speranțele de reformă ca și acelea cauzate de partide prin conflictele lor în interiorul coaliției. În ciuda acestor piedici și cedări, Constantinescu a încercat să demonstreze că avea loc o consolidare a democrației. Una dintre condițiile acesteia este că „marea majoritate a opiniei publice e încredințată că procedurile și instituțiile democratice constituie calea cea mai potrivită pentru a guverna viața colectivă într-o societate”⁵, dar în perioada tot mai tulbură a guvernării reformiste sondajele au arătat o nostalgie crescândă pentru formele de conducere autoritare și cu un singur partid; o încercare de înlăturare a guvernului prin mijloacele unei revolte de masă a minerilor a fost cât pe aci să reușească. În 2000 noile alegeri au consfințit prăbușirea la vot a alianței electorale învingătoare anterior, Convenția Democratică din România (CDR); arhitectul și sprijinul ei de nădejde, PNȚCD, a dispărut din Parlament și în scurt timp s-a divizat. Iliescu s-a întors la președinție și Partidul Democrației Sociale din România la guvernare. Dar Partidul România Mare (PRM), o forță pe deplin autoritară, pledând

pentru măsuri drastice împotriva minorităților naționale și etnice, ca și împotriva mass-media independente, a fost catapultat pe locul al doilea.

Deși tiparele comportamentale ale elitei pot fi criticate, lipsa presiunii publice în favoarea reformei a contribuit și ea la criza actuală a conducerii din România. Capacitatea țării de a-și dobândi în tot mai mare măsură suveranitatea națională și de a recupera această suveranitate subminată cândva de dominația sovietică de după 1945 demonstrează că guvernanții români provin din populația locală și nu sunt impuși din afară. În mod inevitabil, unele moravuri ale societății se reflectă automat în felul de a aborda politica și guvernarea demonstrat de clasa politică de după 1989. Absența violenței ca strategie în rezolvarea problemelor din societate se reflectă în arena politică. Trebuie să se știe însă că unele caracteristici mai puțin plăcute ale elitei conducătoare pot de asemenea să-și aibă originea în comportamentul colectiv al societății românești. Desigur, incapacitatea unor grupuri promotoare ale reformei pornite de jos de a-și făuri o poziție puternică se datorează mai puțin obstrucției din partea statului și mai mult neputinței unei societăți fragmentate și stăpânite de o neîncredere generalizată de a refuza să joace rolul victimei din mâinile unui stat amoral.

Cartea aceasta acordă o atenție specială eșecului reformei în a doua parte a anilor '90; ea scoate în evidență dimensiunea provocării, puterea intereselor aflate în joc și opuse reformei, precum și viziunea mărginită a celor aflați în funcții executive. Cartea încearcă să demonstreze că reformatorii ar fi putut realiza mai mult: prin comunicarea cu populația, prin depășirea propriei fărâmițări și prin mobilizarea sprijinului instituțiilor internaționale pentru a grăbi schimbările în interior. Dar dimensiunea provocării depășea probabil chiar și niște politicieni foarte calificați și cu experiență, chiar niște partide mai puțin dezbinat. Acest fapt, pe care cartea încearcă să-l demonstreze, se datorează daunelor pe care sistemul comunist le-a provocat ca reacție la încercările din anii '90 de a crea o Românie radical diferită, modelată de valorile și normele pluralismului economic și politic. De aceea, o atenție deosebită se acordă felului în care comunismul a socializat două generații de români. Sub el, deciziile au fost luate din motive ideologice, iar în statele comuniste mai pragmatice aceste decizii au fost influențate de alte criterii: proprietatea privată asupra mijloacelor de producție a fost total eliminată; abolirea valorilor burgheze și epurarea grupurilor sociale care le susțineau au fost urmărite în permanență; în cele din urmă, crearea unui proletariat industrial dominant numeric, care să producă bunuri ale industriei grele pe care România nu era pregătită să le fabrice la scară largă, a depășit țelurile unei dezvoltări normale.

Sub comunism, societatea civilă a fost smulsă din rădăcini. Este larg răspândită convingerea că perspectivele democratice sporesc dacă o serie de organizații sociale, în general implicate în extinderea drepturilor cetățenești, există înainte de tranziție⁶. Dar în România totalitară acest lucru a fost imposibil. În realitate, cei mai mulți dintre cetățeni s-au obișnuit să fie dirijați de la centru de către stat. Frica față de stat și reținerea în a-i pune în discuție autoritatea, cel puțin pe față, s-a tradus în faptul că după 1989 încă exista o puternică reținere în fața unor interese de grup, iar autonomia asociațională în România era extrem de slabă. În plus, efectele politicilor nocive ale ingineriei sociale practicate sub comunism au lăsat o moștenire descurajantă pentru succesori. Suprapopularea țării a fost rezolvată creându-se o uriașă clasă de muncitori-țărani amplasați în principal în marile întreprinderi industriale, dintre care multe nu vor mai avea în scurt timp nici un viitor din cauza lipsei piețelor de desfacere pentru produsele lor.

O dependență de ja puternică față de stat a fost accentuată în era comunistă. A fost creat un stat-leviatan care căuta să regleze și să controleze aproape toate ramurile activității omenești. Dar el era lipsit de capacitate și fragil, după cum s-a dovedit prin felul în care s-a prăbușit în 1989; fervoarea ideologică a lui Ceaușescu destabilizase sistemul. Iliescu și PDSR (numele partidului din 1993 până în 2001), în schimb, au reînviat o mai veche temă din istoria României, încă de la înfăptuirea independenței oficiale în 1881: capturarea statului ca pe un scop în sine. În prima parte a anilor '90, PDSR fuse se nesigur de felul cum trebuia să răspundă provocărilor de după Războiul Rece; îi lipsea un program coerent, altul decât acela de a păstra cât mai mult posibil din vechea ordine sub o carcasă precaut înclinată spre Occident. Dar el a arătat un mare apetit pentru ocuparea statului la toate nivelurile: reprezentanții aleși ai PDSR și aliații lor în recent creatul sector al afacerilor au căutat să se îmbogățească folosind diferite forme de sprijin reciproc. Există un sentiment adânc înrădăcinat că proprietatea de stat nu aparținea în realitate nimănui. Astfel încât nu existau restricții interioare firești privind jefuirea bunurilor statului de către indivizi bine plasați.

Statele cu care guvernului român îi place să se compare — Polonia, Ungaria, Republica Cehă, Slovacia — au fost și ele martore la astfel de furturi din resurse publice, dar incomparabil mai mici decât cele văzute în România. Cartea aceasta face cunoscută o tradiție de a deturna resurse publice în beneficiul privat, fapt care poate fi urmărit de-a lungul timpului cel puțin până în secolul al optsprezecelea, în epoca fanarioșilor, și care nu a fost eliminat niciodată, nici măcar în timpul epocii comuniste pretins egalitare; politica de tip comunist s-a dovedit adeseori un paravan în spatele căruia se promovau interese personale, iar averea era deturnată în folos privat, îndeosebi sub Ceau-

șescu. O mare parte din populație se obișnuise cu un astfel de comportament din partea elitelor succesive care au stăpânit-o; cu excepția Transilvaniei, unde forma de guvernare era, datorită istoriei, bazată pe standarde mai înalte, nu exista o contratradicție care să fi putut fi însușită de cetățenii dornici să limiteze puterea pe care o puteau exercita conducătorii asupra lor. Deși sistemul comunist a reușit să elimine practicile democratice și grupurile care le susțineau, el a prezervat sau a reluat alte valori utile pentru un proiect autoritar, unul care în cele din urmă s-a degradat într-o conducere personală discreționară în ultimii douăzeci de ani ai erei comuniste. Valorile colective care degradau individul și făceau din el un supus al autorității de grup fuseseră inculcate de Biserica Ortodoxă înainte de 1945. Naționalismul, după un interludiu al internaționalismului sprijinit de Uniunea Sovietică, a fost reabilitat și croit pe potriva necesităților comuniste; punctul de vedere tradițional, cum că libertatea consta în esență în libertatea față de stăpânirea străină, nu în dreptul individului de a se disocia de opinia stăpânirii sau a majorității, s-a dovedit extrem de util pentru un sistem comunist care căuta să meargă dincolo de marxism-leninism spre a-și afla legitimitatea⁷. O nouă generație de intelectuali promovând forme implacabile de naționalism a fost năștită de stat, iar uneori indivizi șovini înainte de 1945 au putut să-și reia carierele predicând catehismul naționalismului românesc.

Pe aceeași linie a deosebitei lipse de scrupule a regimului comunist, el a fost în stare să găsească resurse în trecutul românesc pentru a-și susține puterea⁸. Astfel, explicațiile pe termen mai lung pentru lipsa de succes a instituțiilor reprezentative reclamă mai multă atenție. Unul dintre factorii importanți care au unit democrația elitistă din perioada monarhică (1881–1938), regimul comunist și succesorul acestuia a fost nevoia constantă a statului de a-și consolida autoritatea prin menținerea unei societăți dependente de el, în pofida performanțelor lui slabe. În perioada comunistă, autoritățile se bazau pe teroare și pe amenințarea cu mijloacele de coerciție pentru a-și impune voința, dar sub sisteme politice mai timpurii au existat întotdeauna eforturi de a impune domnia legii, precum și un sentiment de respect în rândul populației în general. Naționalismul a fost folosit în mod constant de toate trei sistemele politice pentru a determina sectoare ale populației să nu mai exprime critici la adresa prestației guvernanților. O lucrare mai veche a autorului de față încerca să demonstreze că statul român dinainte de 1945 era deficient la multe dintre căile prin care statele căutau să-și stabilească și să-și păstreze integritatea și autoritatea. „Întocmai ca un sistem de transport și comunicații neadecvat, România Mare s-a dovedit incapabilă să-și asigure o apărare solidă, ordinea civilă, un sistem juridic de încredere, un sistem de impozitare relativ echitabil, precum și un cadru pentru activita-

tea industrială și comercială. Interesul național a fost redus la salvagardarea câștigurilor teritoriale și la îndeplinirea misiunii istorice a României.⁹ Când politica îndrăznească a lui Ceaușescu de a transforma România într-o forță industrială a lumii s-a năruit în anii '80, el a revenit la naționalism, folosind în special presupusele amenințări pe care le constituiau adversarele istorice ale țării, Ungaria și Rusia, pentru a cere supunere și noi sacrificii. Ori de câte ori deficiențele interne ale statului sau unele exemple de standarde reduse semnalate în poziții înalte erau imposibil de ascuns în anii '90, diverse amenințări la adresa integrității teritoriale — de regulă din partea Ungariei sau a numeroasei minorități maghiare din România — erau brusc descoperite și dezvăluite unei populații căreia i se inoculasera principalele teze ale naționalismului românesc.

Din punct de vedere istoric, cazul poate demonstra că românii erau gata să îndure un tratament mai rău din partea propriilor conducători decât vecinii lor din alte state balcanice. Un număr uriaș de oameni erau legați de stat pe baza dependenței. Sentimentul civic a fost întotdeauna slab și, în contextul unei calități civice de mică intensitate, democrația a fost întotdeauna firavă. Esența democrației — participare și sentiment al includerii cetățenilor — este încă în mare măsură absentă în România¹⁰. Generația mai tânără, care a jucat un rol de frunte în scurta bătălie împotriva tiraniei de la sfârșitul lui 1989, este în foarte mare măsură absentă din politică. Continuarea unui sistem de învățământ superior tradițional și autoritar poate ajuta la crearea unei tinere generații care să împărtășească vederile înguste ale actualei elite din birocrație, din domeniul juridic și din lumea politică. Necesitatea de a menține o relație de dependență între societate și un stat cu performanțe slabe a constituit întotdeauna o prioritate a elitei, iar dovezile în sprijinul acestei afirmații nu sunt greu de adunat. PDSR s-a străduit să creeze în grabă o nouă clasă privată subvenționată din bani publici, profitând de o populație docilă. Printr-o gesticulație comparabilă cu cea a coloniștilor care le dăruiau băștinașilor podoabe ieftine și alcool, iar apoi îi deposeau de teritoriu și de bogățiile minerale, PDSR a oferit concesiuni populației, cum ar fi certificatele de acțiuni la întreprinderi desemnate pentru privatizare sau posibilitatea de a-și cumpăra apartamentele la prețuri reduse, în timp ce urmărirea politici care răpeau orice garanție materială pe termen lung.

Arhitectul ieșirii României din comunism, Ion Iliescu, a jucat un rol-cheie în legitimarea creării unei noi oligarhii, sau cel puțin în reducerea substanțială a opoziției față de metodele ei de a se îmbogăți. În ochii unei mari părți a electoratului, în special ai celor care locuiesc la țară sau în orașele mici, și care reprezintă coloana vertebrală a sprijinului pentru PDSR, el este văzut ca un lider corect din punct de vedere moral, căruia nu i se poate aduce nici

o acuzație de corupție plauzibilă. Corectitudinea conduitei sale publice face greu dovedibile acuzațiile că ar fi netezit calea spre ascensiune a unui foarte mare număr de figuri necinstite din PDSR. Imaginea lui Iliescu de „adevărat om din popor” în care se poate avea încredere că se îngrijește de interesele românilor de rând se datorează în parte personalizării politicii. Românii nu se pot situa cu ușurință într-un spectru ideologic normal. Când au fost chestionați, într-un sondaj din 1994, dacă aparțineau dreptei, centrului sau stângii politice, 38% dintre cei chestionați în Capitală au răspuns că nu știu unde să se plaseze după aceste categorii politice¹¹. Dorința de a avea o opțiune politică bazată pe personalitatea competitorilor și nu pentru ceea ce susțin ei pare adânc înrădăcinată. Antipatia față de Iliescu s-a aflat la baza multora dintre protestele de la începutul anilor '90 organizate de cei care simțeau că revoluția fusese furată; totuși, pentru și mai mulți oameni care trăiau în orașele mici, în zonele rurale și în orașele mari monoindustriale, oameni care tânjeau după un autocrat plin de bune intenții, el era o figură liniștitoare. Una dintre greșelile succesorului său, Emil Constantinescu, a fost inabilitatea evidentă de a-și impune în mod decisiv personalitatea când problemele trebuiau rezolvate. Importanța factorului personalității în politică izvorăște din slăbiciunea partidelor și din imposibilitatea de a se face vreo distincție între programele aflate în competiție. Aceasta înseamnă că un sistem bazat pe respectul față de proceduri și față de instituțiile democratice poate fi lesne subminat și aruncat deoparte printr-un stil de politică populist, în care un individ oferă „salvarea” pe baza propriilor însușiri personale; poate că nu este o coincidență că numele pe care cei care l-au înlăturat și l-au executat pe Ceaușescu l-au ales pentru succesoarea Partidului Comunist Român a fost Frontul Salvării Naționale.

Reinstaurarea inegalității sociale și economice și perfecționarea relațiilor de dependență socială coincid cu eforturile externe de a întări democrația în România și de a promova o bună administrare. Multe agenții internaționale și instituții de corelare globală încearcă să promoveze reforme ce pot avea ca rezultat un viitor economic și politic de durată pentru România. Cu greu se poate găsi o altă perioadă în istoria României când forțe din exterior să fi intervenit în treburile ei într-o astfel de modalitate neexploatare. Se poate de asemenea argumenta că unele aspecte ale politicii Fondului Monetar Internațional față de România au subrezit țara, dar în general programele de ajutoare ale Băncii Mondiale, ale UE și, în multe privințe, ale FMI își propun să consolideze capacitatea statului român și abilitatea sa de a juca un rol plinar în organizațiile transnaționale de tip UE și NATO. Numeroase programe au în vedere promovarea unei birocratii publice orientate spre servicii, oferirea de adăpost unor grupuri vulnerabile ca românii, muncitorii șomeri

și țăranii aflați la limita subzistenței, din cauza stadiului ultim al tranziției economice și sociale, iar mai presus de toate, promovarea unei democrații robuste.

România, condusă în cea mai mare parte a secolului douăzeci de regimuri extrem de diferite, unite de dorința de a promova o formă autonomă și strict națională de dezvoltare politică, este influențată acum de forțe externe puternice, având fiecare agenda ei specifică. Democrațiile atlantice fundamentale și organizațiile transnaționale pe care le influențează acestea promovează democrația pe linia economiilor de piață competitive. Pluralismul politic și cel economic sunt văzuți ca doi piloni ai procesului de globalizare. Forțele externe care caută să promoveze integrarea României într-un sistem politic și economic internațional afirmă că structurile și procedurile democrațiilor occidentale fundamentale sunt cele mai adecvate pentru o țară ca România. Integrarea României în „concertul european” prin aderarea la UE este, probabil, sarcina-cheie. Misiunea UE de la București este, probabil, cea mai importantă prezență internațională în România, poate chiar întrecând Ambasada SUA ca importanță. Sume imense sub forma unor ajutoare nerambursabile sunt canalizate spre România în primul deceniu al secolului douăzeci și unu, pentru ca țara să se pregătească să devină membră a unui organism care se străduiește să creeze o nouă federație a statelor europene.

Departamentul Britanic al Dezvoltării Internaționale (DFID) a declarat răspicat în 2001 că „aderarea la UE este principalul motor al reformei”¹². Dacă prin reformă se înțelege crearea unui stat bazat pe lege și consolidarea drepturilor omului, incluzând aici drepturile cetățenești și standarde înalte de conduită pentru reprezentanții aleși, pentru funcționarii publici și pentru noua elită a afacerilor, există mult adevăr în acest lucru. Fără stimulentele și fără securitatea oferite de UE, ce mijloace de convingere ar mai avea elita românească pentru a întări democrația și guvernarea în general? Cât de sigure ar mai fi dispozitivele democratice de siguranță existente? Experiența României arată că angajamentul extern e important pentru întărirea unei democrații fragile într-o țară care nu duce lipsă de democrați fără trage-re de inimă, aflați în poziții influente. Presiunea externă nu va funcționa fără niște grupuri sociale gata să acționeze ca avocați și susținători interni ai unei strategii de reformă promovată din exterior. Nu există nici un semn că astfel de susținători s-ar afla în poziții influente, iar uneori te poți chiar îndoi de existența lor.

O strategie de modernizare profund străină de valorile elitei naționale are toate șansele să eșueze dacă presiunea vine aproape exclusiv din afară. Funcționarii internaționali care promovează unele concepte străine ca serviciu public, conducere autolimitatoare, transparență și consultare sunt în gene-

ral nepermanenți, și e posibil ca mulți dintre ei să nu aibă cunoștință de îndelungata tradiție autohtonă prin care unele forme instituționale împrumutate de la țările democratice din Occident au devenit rapid doar niște fațade goale în spatele cărora practicile autoritare și injuste continuă să înflorească. UE probabil că nu va rămâne un avocat pe termen lung al integrării României dacă rezultatele pe termen scurt și mediu vor fi dezamăgitoare. Firele care leagă țara de Europa Occidentală sunt pur și simplu prea subțiri. La fel, disponibilitatea NATO de a invita România la convorbiri în vederea aderării s-ar putea să nu fie o decizie inspirată dacă eforturile în vederea reformei civile și militare vor fi în continuare extrem de lente.

A fost o ușurare pentru mulți atunci când, în 2000, PDSR a convenit să pună în aplicare termenii negociați de predecesorul său, permițând Uniunii Europene, alături de FMI și de Banca Mondială, să aibă un cuvânt mai greu în modelarea strategiei economice pe termen mediu a țării până în 2006. Oricum, ușurarea ar fi putut fi mai precaută dacă ar fi existat o conștientizare superioară a tendințelor pe termen lung din istoria României. Românii influenți care văd deținerea puterii ca pe un scop în sine s-au mândrit cu abilitatea lor de a păcăli diverși străini puternici, care au dorit să le impună „obiceiuri străine“, de la otomani până la comisarii sovietici. Poate doar o diminuare a suveranității României, de natură să permită unor agenții externe provenind din țări cu bune servicii publice refacerea fiecărui departament și a fiecărei agenții guvernamentale de jos până sus, ar da posibilitate Uniunii Europene să impună un anumit set de valori administrației de la București. Dar Bruxelles-ul are un apetit prea scăzut pentru astfel de implicări profunde în instituțiile țărilor candidate. Nu e o dovadă de cinism să sugerăm că cel mai bun stimulent pentru a coopera cu UE este nemaipomenita cantitate de fonduri destinate reformei structurale care vor fi vărsate în următorii ani, dar dacă în urma primirii fondurilor se vor constata rezultate imperceptibile în performanțele statului român și în ponderea valorilor pe care se sprijină acesta, probabil că UE nu își va menține angajamentul. Iar conducătorii acestui stat, încă proveniți din elita postcomunistă, pot avea și mai puține motive de a accepta recomandări pentru dezvoltarea democrației. Se pare că acolo unde intervenția externă nu poate mobiliza un grup de susținători interni eșecul este deplin. Numai dacă instituțiile administrării globale ar decide impunerea unui semiprotectorat (ceea ce s-a și întâmplat în Europa de Est contemporană, în urma unor tulburări locale prelungite), ar putea exista speranța că se va produce o transformare a procesului democratic lipsit de un impuls interior puternic.

Deși putem fi sceptici în privința abilității României de a-și consolida construcția democratică, unele progrese importante au fost realizate totuși

În cursul anilor scurși de la sfârșitul comunismului. Tendințele autoritariste au fost frânate în mai multe rânduri. În 1990, mobilizarea populară în favoarea democratizării, oricât de puțin răspândită, a limitat probabil planul postcomuniștilor de a crea *de facto* un stat cu un partid unic, recunoscând pluralismul doar de formă. O presă scrisă vie, cu o componentă de investigație puternică, obligă guvernul să dea socoteală în mod mult mai eficient decât partidele de opoziție. Există o familiarizare crescândă cu complexitatea și cu toleranța față de ceea ce este diferit; teoriile conspirației care să explice o serie întreagă de evenimente nu mai stăpânesc imaginația publică așa cum păreau s-o facă la începutul anilor '90. Transferul pașnic de putere a avut loc în 1996 și în 2000, iar rezultatele nu au fost contestate semnificativ. Mai presus de toate, probabil, abilitatea forțelor antiminoritare de a manipula politica privind etniile pare să se fi diminuat în mod substanțial. Comportamentul moderat al Uniunii Democrate a Maghiarilor din România (UDMR), chiar și atunci când a trebuit să facă față unor provocări grave, a oferit ultra-naționaliștilor mai puține motive de a prezenta vocea minorității maghiare drept dușmanul din interior. Reacția publică s-a schimbat când UDMR a intrat la guvernare în 1996 și când a semnat un pact de cooperare cu PDSR în 2000.

Timpul poate arăta chiar că guvernarea 1996–2000 a lăsat câteva moșteniri pozitive în diferite domenii ale reformei, deși până la urmă ea a fost percepută ca fiind o nereușită, și că nu toți succesorii ei au fost interesați de promovarea dependenței sau a altor comportamente oligarhice. Dar preferința pentru simularea schimbării sau a reformei în salturi rămâne în continuare puternică. Aceasta înseamnă că România poate opta pentru niște standarde ale guvernării care o vor face slab echipată pentru a putea profita de prilejurile oferite de expansiunea spre est a UE. Țările care au adoptat rapid un program cuprinzător de reforme economice încă din stadiile timpurii ale tranziției, și care apoi au pus în practică în mod sistematic schimbări instituționale cu bătaie lungă, au în mod clar cele mai mari șanse de a se elibera de moștenirea trecutului — o înfăptuire într-adevăr dificil de realizat. România a fost obstrucționată de interesele unor grupuri din epoca anterioară, care considerau normele societăților pluraliste din punct de vedere politic și economic ca fiind străine sau de neînțeles. Practica de a fi de acord cu recomandările venind din partea unor organisme internaționale care sperau să ajute România, dar în același timp de a nu arăta nici o grabă în transpunerea lor în viață dacă stânjeneau tiparele comportamentale ale elitei, a fost evidentă în anii '90 și pare să fi rămas predominantă.

Posibilitatea ca partidul lui Iliescu să încerce să reînvie un proiect care ar permite unui partid unic să exercite monopolul controlului într-un con-

text pluralist nu trebuie minimalizată. Ceea ce într-o vreme era cunoscut ca soluția mexicană (până la înfrângerea în 2000 a partidului aflat la conducere acolo) consta într-un „partid dominant consolidat, cu tendințe corporatiste, stăpânind peste o societate parțial democratică, în care există o opoziție tolerată și limitată, precum și un sector independent firav, dar puțină cultură democratică reală”¹³. În România, scenariul acesta poate fi mai verosimil decât consolidarea democrației. Poate fi mai util s-o comparăm cu țări ca Mexicul sau Brazilia, unde oligarhii strâns întreșesute, având în spate ani lungi de guvernare deplorabilă, s-au străduit să înăbușe nemulțumirea populară prin încurajarea relațiilor de dependență și prin promovarea unor aspecte ale culturii politice care să încurajeze pasivitatea și resemnarea. Un bun exemplu a fost cel din 14 iulie 2002, când primarul PSD al Bacăului a organizat o petrecere de ziua lui de naștere, asigurând destulă mâncare și băutură pentru zeci de mii de oaspeți. A fost o scenă scoasă parcă dintr-un roman de Gabriel Garcia Márquez, în care oligarhul latino-american le îngăduie pentru un scurt răstimp peonilor de pe moșie să fie părtași la viața de huzur. Președintele l-a condamnat pe primar pentru faptul că se comportase „ca un senior medieval... care i-a chemat pe săraci de ziua lui ca să le arunce niște firimituri”, dar dacă nu era orb, Iliescu ar fi trebuit să știe că asemenea averi erau adunate și de alți demnitari PSD-iști în toată țara¹⁴.

În loc să comparăm România cu Polonia și Cehia, ar fi mai utilă comparația cu alte țări foste comuniste în care elitele conducătoare s-au îmbogățit din banii publici, închizând supapele pentru proteste și pentru cererile de reînnoire socio-politică; ne gândim imediat la Angola, ca și la unele state foste comuniste din Asia¹⁵. Relatările din Luanda, cu elita călătorind pe drumuri ca vai de ele în ultimele modele de automobile BMW și Mercedes, evocă unele paralele stânjenitoare cu Bucureștiul¹⁶. Însă chiar dacă elementele competitive ale democrației românești se afirmă cu tărie, abilitatea acesteia de a se consolida va fi subminată atâta timp cât situația economică va rămâne la fel de deprimantă. Anii '30 au demonstrat dificultatea Europei de a susține un sistem politic pluralist pe fundalul unui nivel de trai în scădere rapidă. Un raport al Națiunilor Unite din 1994 a încercat să demonstreze că enorma întindere și profunzimea declinului economic în rândul țărilor foste comuniste din Europa de Est începând din 1989 au depășit ca dimensiune catastrofa care a înghițit economiile capitaliste în anii '30¹⁷. În anul 2000, 92% dintre cele 6 milioane de pensionari din România trăiau sub limita de subsistență¹⁸. Indicii ei de sănătate se situează printre cei mai scăzuți din Europa, cu numai 3,9% din PIB alocat pentru serviciile de îngrijire a sănătății în 1999 (media pentru statele membre ale UE este de 8,5%)¹⁹.

Experiența Americii Latine și, firește, a României în fazele timpurii ale istoriei ei arată că rareori populația are tăria sau energia de a-și impune revendicările pe agenda politică, atunci când până și supraviețuirea de la o zi la alta este o adevărată luptă. Prin urmare, sprijinirea cu bani a îmbunătățirii nivelului de trai poate să nu fie în interesul elitei cleptocrate, dacă urmarea va fi că populația va acționa cu mai multă decizie pentru asigurarea unor forme superioare de guvernare. Unul dintre cele mai serioase obstacole în calea unei mai bune guvernări în România este tocmai lipsa presiunii publice pentru reformă. Oamenii nu sunt uniți pe baza încrederii reciproce, ci numai forțați de necesitate. Lucrul acesta s-a afirmat adeseori în legătură cu sudul Italiei, dar el e valabil și pentru România. Amândouă regiunile au suportat dominația străină și conducători exploatare pentru lungi perioade, iar neîncrederea socială profundă care a rezultat de aici a împiedicat dezvoltarea tradițiilor civice. Robert Putnam a explorat eșecul comunității civice din Italia meridională²⁰; prin contrast, el a găsit în Italia de nord „norme de reciprocitate și rețele de angajament civic”²¹. Acestea își au corespondentele lor în România, în special printre sași și în unele orașe ca Timișoara²². Dar acest rezervor de capital social a fost secătuit spre sfârșitul comunismului, când mulți dintre sași au fost pe punctul de a pleca în Germania. Conducătorii comuniști, provenind în mare parte din sud, făcuseră deja mari eforturi să distrugă legăturile existente în Transilvania și, în ochii unor comentatori, s-o balcanizeze prin schimbarea demografiei ei și prin adâncirea dependenței sociale față de stat²³.

Cartea aceasta încearcă să demonstreze că regimul condus de PDSR este ultimul dintr-un lung șir al cărui obiectiv principal a fost acela de a întări relațiile verticale de dominație și dependența personală, precum și de a descara solidaritatea socială²⁴. Faptul că un astfel de proces merge mână-n mână cu încercarea de a crea instituții pluraliste sugerează că în multe privințe experimentul democratizării este lipsit de substanță. În capitolele următoare, căutăm să explicăm de ce cinismul și înstrăinarea au fost atitudinile preferate ale românilor față de politicile care n-au ținut seama de sistemele politice pe care țara le-a cunoscut în cei 150 de ani de existență independentă. Vedem cum lipsa de angajament civic și relațiile verticale de dependență au făcut ca proasta guvernare să fie norma și nu excepția, și constatăm că, fiind înainte de 1989 cea mai înregimentată dintre statele blocului sovietic, România este pe cale de a deveni unul dintre cele mai inegale state din Europa. S-a dezvoltat o nouă oligarhie, care — în mod ironic — își are rădăcinile în perioada comunistă, are foarte puține obligații sociale sau e prea puțin angajată în realizarea binelui comun într-un sens mai larg. Ea deține importante pârghii politice dobândite grație apropierei de partidul care a controlat

evoluția postcomunistă a României pe toată perioada, cu excepția intervalului 1996–2000; ea a beneficiat de asemenea de supraviețuirea unor instituții cum ar fi diversele organisme de informații și alte rețele ale puterii, care au fost doar parțial reformate din 1989 încoace. Grupuri mici, bine plasate în aparatul de securitate și în sectorul comerțului exterior, au fost capabile să dobândească averi considerabile chiar și în toila dictaturii comuniste egalizatoare a lui Ceaușescu și și-au întărit puterea în cârdășie cu politicienii și cu alți întreprinzători, prin deturmarea avuției publice spre folos privat. Forțe interne angajate în construirea unei democrații puternice și transparente, în care asemenea abuzuri de putere să nu-și aibă locul, există, dar ele sunt slabe și nu avem nici un semn că își vor spori puterea și încrederea în sine în următorii ani. Angajamentele internaționale cu România în vederea creării unor instituții care să servească binelui public, permițând țării să ia parte la procesul de integrare euro-atlantică, au avut doar un impact limitat asupra calității conducerii.

NOTE

1. Petr Kopecky and Cas Muddle, „What has Eastern Europe taught us about the Democratization literature (and vice versa)?”, *European Journal of Political Research*, Vol. 37, pp. 518–519.

2. Leszek Balcerowicz, „Understanding post-communist transition” în Wojciech Kostecki *et al.*, *Transformation of Post-Communist States*, Basingstoke: Macmillan, 2000. p. 237.

3. Dezvoltarea conștiinței politice este bine prezentată în Aurelian Crăiuțu, „Light at the end of the tunnel: Romania, 1989–1998” și în T. Gallagher and G. Pridham (eds), *Experimenting with Democracy: Regime Change in the Balkans*, London: Routledge, 2000, p. 184.

4. Romania: Annual Plan and Performance Review, London: Department of International Development (DFID) April 2001, p. 5.

5. J. Linz and A. Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: South Europe, South America and Post-Communist Europe*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996, p. 6.

6. Jean Grugel, *Democratization: a Critical Introduction*, Houndmills: Palgrave, 2001, p. 243.

7. Tom Gallagher, „The Balkans” în Stephen White *et al.*, *Developments in Central and East European Politics*, Basingstoke. Macmillan, 1998, pp. 44–45.

8. P. Nikiforos Diamandouros and F. Stephen Larrabee, „Democratization in South-Eastern Europe: Theoretical considerations and evolving trends” în T. Gal-

lagher and G. Pridham (eds), *Experimenting with Democracy: Regime Change in the Balkans*, London, Routledge, 2000, p. 29.

9. Tom Gallagher, *Romania after Ceaușescu: the Politics of Intolerance*, Edinburgh University Press, 1995, p. 32.

10. Grugel, *Democratization*, p. 30.

11. *Expres*, 18 octombrie 1994.

12. Romania: Annual Plan and Performance Review, p. 3.

13. Institute for Democracy and Electoral Assistance, *Democracy in Romania: Assessment Mission Report*, Stockholm: International Idea, 1997, p. xiv.

14. Alison Mutler, „Ill wishes for mayor who partied like lord“, *The Independent*, 17 iulie 2002.

15. *The Economist*, în numărul din 2 martie 2002, a publicat două articole separate despre inegalitatea economică flagrantă din statele cu partid unic care încă sunt, sau au fost până nu demult, marxist-leniniste ca mentalitate. Unul prezenta o Angola unde pentru o treime din veniturile statului nu se dădea nici o justificare, în timp ce sărăcia de masă era prezentă pretutindeni într-o țară care este una dintre cele mai bogate în zăcămintele minerale din lume; celălalt, despre un Laos în care Partidul Comunist încă se bucura de monopolul puterii, arăta că 30,6% din averea națională se afla în mâinile a 10% din populație.

16. Declan Walsh, „Angolan elite accused of «squandering oil billions»“, *The Independent*, 23 august 2002.

17. United Nations, *Uncommon Opportunities: An Agenda For Peace and Equitable Development*, London: Zed Books, 1994.

18. *Romania, Country Report, 4th Quarter of 2000*, London: Economist Intelligence Unit, 2000.

19. Romania: Annual Plan and Performance Review, p. 6.

20. Robert Putnam, *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press 1993.

21. Putnam, *Making Democracy Work*, p. 181.

22. În sprijinul argumentului că sașii ofereau României un capital social considerabil și un model de administrație descentralizată, vezi Tom Gallagher, „O critică a centralismului eșuat și a egotismului regional din România“ în Gabriel Andreescu și Gusztáv Molnár (editori), *Problema transilvană*, Iași, Editura Polirom, 1999, pp. 112–113.

23. Aceasta este o idee pe care a lansat-o cu diverse prilejuri politologul român Dan Pavel.

24. Putnam, *Making Democracy Work*, p. 145.

ÎNAPOIEREA — UN OBSTACOL ÎN CALEA DEMOCRAȚIEI

O entitate autoguvemantă cunoscută sub numele de România a existat din 1866, iar mărimea teritoriului ei avea să se dubleze după primul război mondial. De-a lungul aproape a întregii sale istorii, țara a cunoscut sisteme de guvernare care au concentrat puterea în relativ puține mâini. Uneori cetățenii români au plătit un preț ridicat pentru natura nereprezentativă a guvernării lor. Rata eșecurilor în încercările de a cerceta practicile abuzive și de a promova reforme care să sporească legitimitatea sistemului politic a fost ridicată. Revoltele unor grupuri care s-au simțit opresate mai mult decât puteau îndura au eșuat de obicei când au încercat să înlăture sau să modifice un sistem nedrept.

Nu se poate explica în nici un fel de ce calitatea guvernării în România a fost slabă, chiar și în comparație cu alte state dintr-o zonă a Europei văzută adeseori ca întruchipare a proastei conduceri politice. Însă merită să luăm ca punct de plecare experiențele dinainte de dobândirea independenței ale diverselor regiuni care alcătuiesc România. Caracterul guvernării și acel tipar al profundei inegalități în relațiile dintre cei puțini și puternici și masa populației au avut un impact asupra relațiilor economice și sociale vreme îndelungată în perioada de independență.

Înapoierea ca moștenire

Muntenia și Moldova au fost principatele care alcătuiau statul român inițial cunoscut sub denumirea de Vechiul Regat, care a ființat între 1866 și 1918. Dovezile pe care le prezentăm arată că sistemele politice și economice predominante în aceste teritorii înainte de 1866 se manifestau ca o masă moartă, întârziind modernizarea tânărului stat și menținând o prăpastie adâncă între puținii stăpânitori și masa populației.

Controlul străin asupra teritoriului nu este de obicei o experiență care ajută la pregătirea locuitorilor pentru autogovernare. Atunci când oamenii

au fost marginalizați din punct de vedere politic și când li s-a refuzat șansa de a-și modela mediul propriu fie și la un nivel rudimentar, li s-au refuzat de fapt ocaziile bune care puteau lărgi rezervorul de bază al conducerii, din care un stat nou își putea recruta conducătorii. Dacă rezistența față de experiența dureroasă a ocupației și a stăpânirii străine e răspândită și transcende chiar și barierele de clasă, ea poate crea între diferite grupuri sociale un sentiment de solidaritate care se continuă în perioada de independență. Dar teritoriile care alcătuiau *Regatul* (Vechiul Regat) erau lipsite de experiența formativă din care s-ar fi putut naște patriotismul comun.

Asemenea celei mai mari părți a Europei de Est, ele s-au aflat sub stăpânirea otomană din secolul al cincisprezecelea până în al nouăsprezecelea. La sud de Dunăre, imperiile bulgar și sârb fuseseră distruse și, împreună cu teritoriile locuite de alți slavi din sud, de greci și de albanezi, fuseseră înghițite de Imperiul Otoman¹. Totuși, pământurile românești nu au devenit provincii conduse de guvernatori turci. Moldova și Muntenia au urmat o cale de dezvoltare diferită față de vecinele lor otomane, Constantinopolul exercitând o formă de guvernare indirectă în loc de o colonizare pe față. Domnitorii autonomi plăteau tribut sultanului și rămăneau cu totul pe orbita politică otomană, iar nobilimea locală (boierii) supraviețuiau ca elită conducătoare. Principatele dunărene au evitat islamizarea și ocuparea de către armatele otomane; domnitorii și nobilimea (boierimea) erau cei care exploatau poporul de rând pentru a-și menține propriile obiceiuri și privilegii. Solidaritatea, câtă rămăsese, era întreținută de credința lor religioasă ortodoxă comună.

Sistemul stăpânirii indirecte s-a modificat la începutul secolului al optsprezecelea, când Rusia și Austria au amenințat cu trupe granița de nord a Imperiului Otoman. Controlul turcesc asupra principatelor s-a înăsprit cu acel prilej. În 1714, Constantin Brâncoveanu, domnitorul Munteniei, a fost executat la Constantinopol sub pretextul că se pregătea să treacă de partea rușilor. În 1711 domnitorul Moldovei, Dimitrie Cantemir, făcuse într-adevăr pasul acesta. De atunci, tronurile Moldovei și Munteniei au fost ocupate de greci. Aceștia erau cunoscuți ca fanarioți (de la Fanar, cartierul grecesc din Constantinopol), dar mulți veneau de asemenea din familii grecești din principate. Perioada conducerii fanariote a durat din 1711–1714 până în 1821, și în tot acest răstimp unsprezece familii au dat candidați pentru șaptezeci și patru de domnii diferite². Domniile se vindeau celui care oferea mai mult și care apoi era nevoit să ridice destul de mult birurile pentru a-și putea plăti datoriile, pentru a-i mitui pe dregătorii otomani și pentru a satisface pretențiile sultanului. Întrucât perioada medie de domnie era scurtă, povara fiscală asupra populației a devenit extrem de grea.

Nici o instituție nu reprezenta interesele poporului de rând. Biserica Ortodoxă făcea și ea parte din sistemul de exploatare, alături de marile mănăstiri care aveau nevoie de fonduri permanente pentru întreținere. Robii țigani se aflau în proprietatea mănăstirilor ca și a boierimii — un sistem care a fost abolit abia în anii 1850. Acest lucru va avea urmări traumatice asupra descendenților lor³. Epoca fanariotă a luat sfârșit oficial în 1821, când Imperiul Otoman a reinstaurat domniile pămâtenene, dar perioada îndelungată de rapacitate sistematică a aruncat o umbră întunecată peste statul român modern înființat ulterior. Se crede că de fapt corupția funcționarilor de stat sau a celor însărcinați cu serviciile profesionale și-a avut în general originile în acel regim. „Fanariot“, un termen peiorativ, a fost adeseori utilizat începând din 1990 la adresa politicienilor a căror corupție era percepută ca depășind limitele normale.

Drumul către independență

Un moment hotărâtor a avut loc în 1829, o dată cu semnarea Tratatului de la Adrianopol, care garanta Rusiei un protectorat virtual asupra principatelor, ce avea să dureze până la Războiul Crimeii⁴. Din 1812 Rusia înghițise deja teritoriul cunoscut ca Basarabia, aflat între râurile Nistru și Prut, și o parte a principatului medieval al Moldovei. Începând din 1829, principatele au fost eliberate de monopolul comercial otoman. Capitalul occidental, urmat repede de ideile occidentale, a început să apară și, după opinia unui gânditor român de mai târziu, Eugen Lovinescu, România a putut în sfârșit să se înscrie în procesul de europenizare⁵. O dată cu porturile românești de la Dunăre deschise comerțului internațional, Regulamentul Organic din 1831–1832 a conferit principatelor primele lor documente constituționale. Reforma aceasta a fost subvenționată de un guvernator rus luminat, contele Pavel Kisseleff (singurul rus căruia o mare arteră de circulație din capitala României îi poartă numele). Reforma a încercat să sistematizeze relațiile dintre boieri și țărani, dar acest lucru s-a dovedit în scurt timp a fi în avantajul celor dintâi⁶.

În 1830, oligarhia românească încă respecta tiparele culturale ale Orientului Mijlociu: boierii purtau caftane lungi până-n pământ și turbane, și aveau puțină știință de carte sau cunoștințe despre lumea din afară⁷. Dar pătrunderea Occidentului a schimbat în scurtă vreme acest lucru. Tinerii boieri erau trimiși la Paris la studii. Mobila franțuzească și austriacă împodobeau deja casele de la oraș ale părinților lor, dar achizițiile culturale occidentale nu au înlocuit și obiceiurile levantine. De asemenea, cliva jul dintre oligarhie și țărănime s-a transformat într-o prăpastie care nu s-a micșorat în mod semni-

ficativ nici chiar după ce un mic grup de boieri și intelectuali cu vederi occidentale au pus la cale o revoltă în 1848 și au controlat Bucureștiul până când trupele rusești au înăbușit revolta în 1849⁸. „Pașoptiștii” promiteau emancipare economică, dar marii boieri au fost asigurați că aceasta nu se va face pe seama lor⁹. Evenimentul care a inițiat cursa României spre independență conținea astfel dublul standard care se va regăsi și în mișcările radicale de mai târziu, cel puțin până în 1945: angajamentele verbale de emancipare socială nu au fost însoțite de voința necesară pentru a schimba structurile care perpetuau in justiția și exploatarea.

Perspectiva ca fiecare dintre părțile care alcătuiesc România de astăzi să se poată autoguverna, fără să mai amintim de unirea cu vecinii vorbitori de limbă română într-un destin comun, părea slabă. Cu toate acestea, înaintarea României spre independență, în etapele dintre 1856 și 1881, a fost în general pașnică. Aceasta s-a datorat în mare măsură talentelor diplomatice demonstrate de prima generație de lideri români, proveniți din intelectuali și din mica boierime. Prezentându-i pe români ca pe un avanpost al culturii latine în est și un potențial câmp de exercițiu al influenței franceze, ei au obținut sprijinul împăratului Napoleon al III-lea pentru cauza lor¹⁰.

În 1859, unirea principatelor dunărene a fost realizată cu sprijin francez și cu încuviințarea tacită a Marii Britanii, ambele principate alegându-l ca domnitor pe Alexandru Ioan Cuza. Franța era convinsă că unirea era cea mai bună cale de a împiedica Rusia să controleze gurile Dunării și de a face legătura cu frații slavi din sud¹¹. Domnia de șapte ani a lui Cuza va rămâne veșnic în amintirea românilor pentru cuprinzătoarea reformă a proprietății asupra pământului pe care a introdus-o pentru a rezolva problema agrară. Legea Agrară din 1864 își propunea să asigure fiecărui țăran proprietatea asupra unui petic de pământ, creându-se astfel o clasă independentă și prosperă de mici proprietari¹². Profund alarmați, boierii au hotărât să-l elimine pe Cuza. Ei au format Partidul Liberal, a cărui viziune privind țara nu includea emanciparea din punct de vedere social a populației. Scopul lui era unul îngust politic, urmărind crearea unei României unificate și independente, cu etnici români la conducere.

În 1866, Cuza a fost îndepărtat printr-un complot și cortina s-a lăsat peste singurul interludiu politic cu adevărat radical din istoria României ca stat. Vidul politic a fost mai apoi umplut repede când prințul Carol, un membru al ramurii catolice a familiei germane Hohenzollern, a acceptat invitația de a urca pe tron. Domnia de patruzeci și opt de ani a lui Carol a început în urma unui plebiscit ținut în aprilie 1866, în care 686 193 de voturi au fost în favoarea sa și numai 197 împotriva¹³.

Un început promițător: monarhia constituțională

Decizia liberalilor de a căuta un prinț străin era o mișcare tipică a eliteilor aflate la conducere în statele balcanice tinere pornite în căutarea legitimității. A fost investită multă încredere în niște monarhi de origine străină pentru că erau considerați ca fiind mai dezinteresați în a pune mâna pe bogății și pe putere decât niște subordonați locali, și de asemenea capabili să se ridice deasupra luptei dintre facțiunile autohtone. Constituția din 1866 a fost modelată îndeaproape după cea a Belgiei, o țară apreciată ca având progrese spectaculoase de la formarea ei în 1830. Liberalii și-au exprimat speranța că România va putea deveni curând „Belgia Orientului”. Dar documentul din 1866 conținea articole privind proprietatea, alegerile și administrația locală inexistente în modelul belgian și care reflectau vederile neliberale ale noii ordini¹⁴.

Carol de Hohenzollern s-a bucurat de o domnie reușită, ca domn până în 1881 și mai apoi ca rege, murind în 1914. Exercitând considerabilele puteri garantate prin Constituție cu o tot mai mare încredere în sine, el a considerat afacerile externe și militare ca fiind domeniul său predilect. Carol a condus o forță militară combinată, română și rusă, spre victorie în bătălia de la Plevna din 1878, punând astfel capăt prezenței otomane imediat la sud de Dunăre¹⁵. România a devenit un stat recunoscut pe plan internațional în 1881, dar relațiile cu Rusia au fost compromise când aceasta din urmă și-a menținut controlul asupra Basarabiei, teritoriu cu populație majoritar românească, pe care cei mai mulți dintre români o vedeau acum ca parte integrantă a Rusiei.

Un monarh care devenise un garant al continuității și era respectat în afara țării a adus României stabilitatea de care avea atâta nevoie. Armata a rămas în general despărțită de politică, și astfel nici o tradiție pretoriană nu s-a putut dezvolta așa cum s-a întâmplat în Serbia după 1900 și în Bulgaria după 1918, Carol fiind de asemenea pregătit să permită unor figuri capabile și chiar cu gândire independentă să exercite puterea în numele lui. Figura dominantă din timpul primei jumătăți a domniei sale a fost Ion C. Brătianu. Partidul Liberal condus de el a luat ființă în 1875, principalul său rival fiind Partidul Conservator: deosebirile dintre ele au fost uneori exagerate, dar cele două aveau cu siguranță vederi opuse asupra agriculturii și a dezvoltării industriale. Conservatorii credeau în vocația României de a exista ca țară agricolă, pe când liberalii credeau într-o economie diversificată în care industria ar fi avut un rol tot mai însemnat. Mulți dintre ei vedeau cu ochi buni intervenția statului în treburile economice¹⁶. Conservatorii și liberalii aveau o politică externă destul de asemănătoare, centrată pe consolidarea

independenței într-o regiune disputată a Europei „unde convergeau interesele vitale a trei imperii”¹⁷. Regele a alternat cele două partide la guvernare. Atunci când unuia i se cerea să formeze un nou guvern, de obicei prima lui sarcină era aceea de a organiza alegeri noi. Mașinăria statului a fost mobilizată pentru a asigura obținerea unei majorități confortabile. Această democrație de fațadă a provocat resentimente crescânde în rândul intelectualilor. Vasile Alecsandri, considerat în timpul vieții drept poetul național al României, a descris regimul de la 1886 ca fiind „o comedie stupidă, jucată de niște actori stupizi în fața unui public naiv”¹⁸.

Deosebirile politice nu au fost în general împinse până la limită. În mod clar, de mare ajutor în menținerea stabilității a fost faptul că populația era remarcabil de omogenă din punct de vedere etnic și religios. În 1899, 92,1% dintr-o populație de 5 956 690 locuitori erau etnici români de credință ortodoxă¹⁹. Dar exista o populație română compactă peste graniță, în Basarabia și mai ales în Transilvania, care făcea parte din Imperiul Austro-Ungar. Românii constituiau cel mai larg grup etnic din Transilvania, dar nu numai că li s-a refuzat autonomia de către stăpânitorii unguri, ci aceștia au făcut încercări energice, și în cele din urmă nereușite, de a-i asimila. În miturile naționale fondatoare, atât din România, cât și din Ungaria, Transilvania a deținut un loc central.

Oligarhia și masele

Țărănimea cuprindea peste 80% din populație, iar dintre aceștia 85% erau analfabeți în 1890. Totuși, învățământul de masă nu a constituit o prioritate pentru nici unul dintre partide, iar diferențele de venituri dintre țărâtime și alte sectoare ale societății s-au adâncit²⁰. În pofida reformei agrare din 1864, nu a apărut nici o clasă autonomă de fermieri țărani. Boierii s-au folosit de dominația lor din administrația locală pentru a-și asigura păstrarea celor mai bune terenuri sau pentru a frauda în privința suprafețelor cedate²¹. Constantin Dobrogeanu-Gherea a descris noua ordine agrară ca fiind „dominația neoiobăgiei”, sub care țăranii liberi din punct de vedere oficial erau legați de stăpânii lor mult mai strâns decât înainte²².

În fiecare județ al României, reprezentantul local al statului era un prefect care nu accepta nici o opoziție. Statul își manifesta prezența îndeosebi în viața țăranilor prin receptorul de impozite, care „adeseori trata populația rurală nu ca pe o sursă de venituri publice, ci ca pe una de venituri personale”²³. În 1901 existau 102 560 de funcționari ai guvernului, circa 2% din întreaga populație, dar mai puțin de 1% dintre ei primeau un salariu suficient

pentru a-și permite un nivel de trai de clasă mijlocie²⁴. Nu este surprinzător deci că nici un sentiment puternic al serviciului public nu s-a manifestat în acest sector prost plătit. *Șmecherie* și *bacșiș* erau termeni considerați ca definiții pentru conduita anumitor categorii de slujbași publici, ca și a stăpânilor lor politici²⁵. În termeni weberieni, România evolua către un stat-națiune mai curând „patrimonial” decât „burocratic”. Departe de a fi fost dezrădăcinate, tradițiile fanariote din viața publică românească au fost pur și simplu actualizate. Nu existau instituții care să se interpună între oligarhie și mase, sau care să dorească să-i apere pe cei asupriți. Regele era muncitor și ascetic, dar nu vădea nici o înțelegere reală a stării materiale a poporului. Biserica Ortodoxă română făcea prea puțin pentru a ridica poporul mai sus de speranțele lui politice foarte modeste și de mentalitatea obedientă. Constituția din 1866 a declarat-o „religie dominantă”, dar elita politică a hotărât că trebuia să fie subordonată statului²⁶. Comuniștii nu au considerat o astfel de biserică greu de supus, când au venit la putere după 1945.

În timpul domniei lui Carol I, mai mulți oameni cu conștiință socială, bine informați în privința condiției țărănimii și a neajunsurilor statului, au alcătuit planuri de ameliorare, dar nici un grup economic sau social influent nu s-a implicat din toată inima în reformă. Teoriile despre democratizare văd în general clasa de mijloc a comercianților ca pe grupul social cel mai bine plasat pentru a întări o guvernare reprezentativă. O asemenea clasă de mijloc s-a format într-adevăr în România începând din anii 1870 încoace. Totuși, ea nu a fost capabilă să dobândească un rol progresist, un prim motiv fiind acela că demersul urban a fost adeseori dominat de un grup etnic perceput drept străin și neîntâmpinat cu brațele deschise de elita românească. Ion C. Brătianu nu a fost singurul care s-a alarmat la sfârșitul anilor 1870 că evreii alcătuiau două cincimi din populația urbană²⁷. Constituția din 1866 a refuzat acordarea cetățeniei necreștinilor, iar evreii au fost obligați să caute protecție străină. Nurnai presiunea din partea marilor puteri a silit România să garanteze populației sale evreiești egalitatea în privința cetățeniei²⁸, dar pe tăcute ea a ignorat Articolul 44 din Tratatul de la Berlin din 1878 privind protecția minorităților.

Tendința guvernanților de a face din evrei țapi ispășitori ca „negustori străini clandestini” era foarte veche, iar ea a prins din nou viață când minoritățile au ajuns să fie peste un sfert din populație în statul reîntregit după 1918. A fost o tactică la care comuniștii, și pentru un scurt răstimp succesorii lor, au avut grijă să nu renunțe când au căutat scuze pentru performanțele slabe ale statului român în domeniul economic și social. Naționalismul etnic a fost ideologia unificatoare a elitei dominate de liberali sub Carol I. Statul încuraja un sentiment al patriotismului prin noile universități care luau ființă,

prinsistemul școlar și prin armată. Intelectualii și oamenii de stat defineau România în raport cu Europa occidentală, ignorându-i vecinătatea imediată. Brătianu a declarat în 1879 că „din veacul al treisprezecelea și până acum, noi am fost avangarda Europei, zidul ei de apărare împotriva năvălitorilor din Asia. Statele europene au putut să se dezvolte în această epocă datorită sacrificiului altora”²⁹.

În ultima perioadă a domniei lui Carol I, România s-a bucurat de o rată a creșterii economice impresionantă. Rate ale creșterii industriale de 6–8% pe an (mult peste media europeană) au fost înregistrate în anii care au precedat primul război mondial, când România a început să exporte uriașe cantități de petrol³⁰. Între 1910 și 1920, România a fost pe locul patru în lume ca exportatoare de grâu și pe locul trei ca exportatoare de porumb³¹. Bucureștiul a devenit cel mai mare oraș din sud-estul Europei, acționând ca un punct central al întregii regiuni. Când a fost terminat în 1895, podul peste Dunăre destinat să lege Dobrogea de restul țării era cel mai lung din Europa și al doilea din lume, un simbol al avansului tehnologic modest, dar palpabil al României³².

Dar progresul în comunicații masca o dezbinare socială crescândă. Brătianu devenea din ce în ce mai autoritar. Cele două partide aflate în competiție încetau treptat să susțină lucruri diferite, având amândouă „aripi puternice de burghezi și de proprietari de moșii”³³. Ion Luca Caragiale, marele dramaturg satiric al României, scria: „Partide politice în sensul european al cuvântului, formate de tradiții sau de interese de clasă noi sau mai recente, și în care programele se bazează pe principii sau pe idei, nu există în România.”³⁴

Profesorul universitar și omul politic Titu Maiorescu a înfierat instituțiile de tip occidental introduse în România, numindu-le „forme fără fond”³⁵, și într-adevăr, existența unor instituții neautentice care maimuțăreau practicile civilizatoare ale țărilor mai avansate de unde proveneau a fost un motiv de nemulțumire din timpul lui, de la sfârșitul secolului al nouăsprezecelea, și până în prezent. Maiorescu s-a aflat în centrul unor aprige dezbateri privind calca de dezvoltare cea mai potrivită pentru România. Au apărut două mari tabere de gândire, europeniștii și tradiționaliștii, care au dominat scena intelectuală până la mijlocul anilor '40.

Agitațiile reformiste și furia țăranilor

Figurile însuflețite de curaj civic nu au lipsit cu totul din elita conducătoare. Spiru Haret, ministru al Învățământului pentru aproape întreaga perioadă dintre 1897 și 1910, credea că problema agrară era în primul rând una cul-

turală și s-a străduit din răspuțeri să ridice nivelul scăzut al științei de carte în mediul rural³⁶. Dar el a recunoscut, de asemenea, existența laturii economice a problemei rurale, încercând să îmbunătățească nivelul de trai la sate: în primii ani de după 1900 micile cercuri de credit rural și cooperativele agricole au primit sprijin de la guvern³⁷.

Creșterea numărului de învățători a făcut ca ideile unor schimbări ale ordinii stabilite să fie larg răspândite în unele zone de la țară. În martie 1907, nemulțumirile țăranilor au răbufnit într-o răscoală violentă, care a început în Moldova și care la început a fost îndreptată împotriva arendașilor, în majoritate evrei³⁸. În câteva săptămâni răscoala s-a extins în Muntenia, unde a atins proporții uriașe, dar unde dimensiunea antievreiască a lipsit. Foamea de pământ și arendele împovăraătoare s-au aflat la rădăcina tulburărilor. Intellectualitatea de la sate — preoți și învățători — a început să spere la mai mult. Răscoala a fost feroce prin părțile Olteniei, unde supunerea țăranilor fusese mai slabă și unde resentimentul față de înrăutățirea condițiilor de viață era prin urmare mai puternic decât în alte locuri³⁹. Răscoala a atins un nivel critic când unii rezerviști din zona de vest a țării au refuzat să se supună la chemarea sub arme pentru a înăbuși răscoala din Moldova. Niciodată nu se mai întâmplase ca autoritatea statului român să fie atât de fățiș ignorată⁴⁰. Uriașe bătălii după reguli militare au avut loc în zilele care au urmat între țărani și armată în Oltenia, și înainte ca statul să controleze din nou situația, 11 000 de țărani fuseseră deja uciși⁴¹.

Liberalii au dat vina pentru răscoală pe „revoluționarii străini”⁴², dar trezirea conștiinței în rândul intelectualilor și, într-o oarecare măsură, în elita politică a sugerat că alibiul legat de străini nu era luat în serios de cei care îl ofereau drept explicație pentru lumea din afară. În aprilie 1914, Parlamentul a aprobat o lege care permitea sufragiul universal pentru bărbați și exproprierea pământului aflat în proprietate privată⁴³. Două treimi dintre locuitorii de la oraș erau alfabetizați în 1912, dar cauza reformei se bucura de un sprijin surprinzător de slab în orașe, și așa avea să rămână încă multă vreme, probabil datorită absenței conducătorilor din rândul intelectualilor, ale căror puncte de vedere erau de multe ori modelate de impulsuri carieriste sau naționaliste. Partidul Social Democrat, înființat în 1893, a rămas slab. La scară națională, învățătorii constituiau grupul cel mai articulat și mai bine organizat care milita pentru schimbare. În 1907 ei își creaseră propria organizație profesională eficientă, care s-a angajat în dezbateri publice bine pregătite privind modul în care trebuiau să-și folosească influența politică. În 1913, o dată cu alegerea reformatorului rural Ion Mihalache ca lider al lor, învățătorii și-au pus toată puterea de influență în slujba reformei structurale la sate, văzut drept cel mai bun mijloc de obținere a justiției sociale⁴⁴.

Dacă un stat relativ omogen și de dimensiuni ușor de controlat a supraviețuit pentru încă douăzeci de ani, avântul vizând reforma a avut oare ca rezultat apariția unei democrații tot mai solide, de care să beneficieze viața celor mai mulți dintre cetățenii lui? Oare România ar fi putut evolua treptat, ajungând să fie o Danemarcă a Balcanilor, în care nevoile populației rurale copleșitoare s-ar fi reflectat tot mai mult în deciziile politice publice? Sau ar fi rămas în cele din urmă o entitate prost guvernată și frământată, asemenea Italiei, unde tensiunile sociale primejdioase apăruseră de ja înainte de 1914?

Primul război mondial și înfăptuirea României Mari

Nu putem ști care ar fi fost rezultatul acestor strădanii de a lărgi participarea la treburile publice și de a reduce flagrantele inechități sociale și economice din România. Atenția politicianilor se concentra acum tot mai mult asupra unor probleme externe. În 1913, România s-a alăturat Serbiei și Greciei într-o luptă cunoscută ca al doilea Război Balcanic, pentru a împiedica Bulgaria să se impună prin dimensiunea teritoriilor recent recuperate de la otomani. Aceasta a avut drept rezultat pentru România dobândirea Dobrogei de Sud de la Bulgaria învinsă (teritoriu pe care îl va deține până în 1940). Acest conflict a micșorat în mare măsură perspectivele cooperării regionale între statele balcanice pentru multă vreme, și a promovat în schimb agende politice naționaliste bazate pe iredentism. Perspectivele unui progres democratic au fost în mare măsură obstrucționate de sprijinul acordat unor politici bazate pe autoproclamaare și pe expansiune teritorială. Dar aceste dispute balcanice au fost doar preludiul pentru primul război mondial. În România, regele pe de o parte și miniștrii săi pe de alta înclinau chiar spre alianțe opuse. Pe 3 august 1914, Consiliul de Coroană a respins propunerea lui Carol I ca România să se alăture Germaniei și Austro-Ungariei, decidând în schimb adoptarea unei politici de neutralitate. Carol a murit la scurt timp după aceea, iar nepotul și succesorul lui, devenit ulterior regele Ferdinand, a fost mai dispus să încline către preferința liberalilor aflați la guvernare pentru o alianță cu Anglia, Franța și Rusia. Caracterul teribil de distructiv al conflictului european era deja evident în perioada când România a devenit parte beligerantă în tabăra Aliaților, în august 1916. Până la sfârșitul aceluși an, ea va fi pierdut trei sferturi din teritoriu, iar armata germană va fi ocupat Bucureștiul.

Nu este limpede care ar fi fost soarta României dacă Puterile Centrale ar fi câștigat primul război mondial. România Mare, Graalul naționalismului românesc, a fost înfăptuită când Aliații au reușit să-i înfirângă pe dușmanii central-europeni la sfârșitul lui 1918. La acordurile de pace de la Versailles

din 1919, România a fost marea beneficiară a dorinței învingătorilor de a crea state puternice din punct de vedere teritorial în Europa de Est, bazate pe state preexistente (România, Serbia) și pe popoare lipsite de state (polonezii, cehii și slovaci), care au luptat de partea lor. Se spera că niște state mari legate de o alianță anglo-franceză ar fi blocat eforturile revanșarde din partea puterilor învinse și ar fi oprit amenințarea bolșevicilor, care pusese ră mâna pe putere în Rusia în 1917⁴⁵. La Trianon, România a câpătat 31,5% din teritoriul Ungariei (întreaga Transilvanie și două treimi din Banat), Bucovina de la Austria și Basarabia de la Rusia. Practic peste noapte, teritoriul ei a crescut la mai mult decât dublu. Dar statul și societatea au fost în mare măsură slăbite și expuse unui război total, care a măturat țara aproape în întregime. Aproape 15% din populația României a murit în război⁴⁶. Rezervele de aur ale statului au fost pierdute, iar producția agricolă și cea industrială au scăzut sub nivelul necesar pentru satisfacerea nevoilor populației⁴⁷.

Într-o mare parte din Europa, războiul a provocat o revoluție în obiceiurile și în relațiile sociale. Respectul față de vechile monarhii și de elitele aristocratice a fost contestat mai mult decât înainte. Statul-națiune hegemon, legitimizat de învingători la Versailles, a fost ridicat în slăvi în termeni aproape mistici de o grupare de intelectuali naționaliști. Intelectualul român Emil Cioran a rezumat tonul nou al naționalismului exultant: „E imposibil de imaginat un viitor al națiunilor în absența războiului. Prin război, națiunile devin conștiente de puterea lor și își definesc locul în lume. Cu cât o națiune este mai încercată de război, cu atât mai mult își dobândește ritmurile vitale.”⁴⁸ Un astfel de naționalism implacabil a clocit lent în organismul gândirii românești în anii '20 și a erupt cu putere în anii '30, devenind o cauză cu priză la mase. Unirea unor zone cu conștiințe naționale, cu tradiții administrative, cu loialități religioase diferite și chiar cu sisteme financiare, de transport și de educație separate a fost un lucru extraordinar de dificil de realizat⁴⁹. România de după 1918 cuprindea acum cel puțin patru regiuni care mai înainte fuseseră prea puțin în contact una cu alta. Era nevoie de un mare efort din partea tuturor pentru a preveni apariția unei forme de guvernare primejdios de fragmentată⁵⁰. O țară altădată compactă din punct de vedere etnic devenise o entitate multinațională în care o serie de minorități alcătuiau nu mai puțin de 29,1% din populație (după recensământul din 1930)⁵¹.

Vechile obiceiuri subminează noua Românie

Pentru a reduce trauma fărâșirii statului, statul român s-a pregătit să-și modifice etosul centralizator și autoritar spre a încuraja minoritățile și câteva milioane de etnici români să se așeze în noul lor cămin. Nu ar mai fi lip-

sit nimic pentru o relansare efectivă a statului român. Existau în acest sens unele semne promițătoare.

Românii din Transilvania constituiau o grupare strâns legată, uniți în cea mai mare parte în jurul Partidului Național Român (PNR), iar liderii lor erau conștienți că minoritățile dominau viața urbană a teritoriului și nu puteau fi ignorate sau destabilizate cu ușurință. În 1910, populația românească din principalele orașe din Transilvania fusese mică: 28,7% în Brașov, 26,3% în Sibiu, 12,4% în Cluj⁵². Primele alegeri sub sufragiu universal masculin au oferit PNR și aliaților lui majoritatea la guvernare. Noul guvern dorea să înfăptuiască o atotcuprinzătoare reformă funciară și să inițieze contacte cu Rusia bolșevică în vederea regularizării frontierei dintre cele două state⁵³, dar pe 13 martie 1920 regele a procedat la schimbarea guvernului. Guvernul dispunea de o majoritate parlamentară, iar actul acesta constituia semnalul cel mai limpede că elita de la București își dădea toată osteneala pentru a guverna statul lărgit prin metodele tradiționale.

Constituția din 1923, care afirma cu putere caracterul etnicromânesc al noului stat, a fost aprig susținută și impusă de liberali. Nu s-a făcut nici o încercare de a se obține un document bazat pe consens în urma dezbatărilor între partide, iar de fapt documentul din 1923 „extindea prevederile Constituției din 1866 asupra noilor provincii”⁵⁴. Regelui i se garantau puteri legislative extinse, inclusiv dreptul de veto la votarea unei legi. Parlamentul s-a transformat într-un înveliș găunos, nereușind să se manifeste ca o adevărată arenă în care diferite interesele regionale, sociale și chiar de generație puteau căpăta o expresie constructivă. Alegerile nu exprimau cu adevărat voința poporului, ci erau aranjate spre a crea o majoritate artificială pentru partidul cărui regele îi cerea să formeze guvernul. Nu exista nici un progres în democrația locală care ar fi putut compensa conducerea lamentabilă a politicii de la centru. În 1920 țara era împărțită în șaptezeci și una de prefecturi, cu prefecți numiți de București și care se bucurau de un control absolut pe plan local. Organele municipale erau lipsite de puterea de a contracara dispozițiile acestora, chiar dacă aveau forța opiniei publice locale de partea lor. Prefecții îi numeau chiar și pe notarii care administrau satele⁵⁵. Pentru mulți cetățeni, singura inovație care a mai redresat imaginea statului a fost reforma agrară realizată între 1918 și 1921, având ca scop principal să țină modelul bolșevic departe de România. Țelul nemărturisit al reformei a fost adeseori atât cel de a mai restrânge interesele unei minorități care deținea proprietăți uriașe, diminuându-le ca suprafață, cât și cel de a îmbunătăți condițiile de viață ale țăranimii⁵⁶. În continuare, guvernul a neglijat agricultura: nu s-a mai făcut nici un efort pentru consolidarea micilor proprietăți în unități care ar fi putut constitui baza unei agriculturi de piață eficiente. Obiceiul răspândit de a împărți pământul familiei în mod egal între des-

cendenți a făcut în scurt timp ca suprafața medie a proprietăților să se diminueze până la un nivel neeconomic⁵⁷. Capitalul disponibil și limitat a fost dirijat de guvern și de bănci în investiții industriale, de unde erau așteptate profituri mai bune. Taxele de export pe produsele agricole s-au dovedit a fi o povară grea⁵⁸. În România (ca și în alte țări balcanice) țăranii erau obligați să suporte o mare parte din povara fiscală, deși venitul lor pe cap de locuitor era cu mult sub cel al locuitorilor de la orașe⁵⁹. Acest lucru se realiza prin perceperea unor impozite mici pe venituri și mari pe articolele de larg consum.

Absența consensului

Prioritățile urbane ale unui stat ai cărui cetățeni erau în proporție copleșitoare locuitori rurali aveau să ducă în mod obligatoriu la polarizare. Partidul Național Român (PNR) a boicotat în 1922 ceremonia amânată a încoronării regelui Ferdinand și a reginei Maria, iar liderul Partidului Țărănesc (PȚ), Ion Mihalache, a vorbit despre rezultatele alegerilor din anul acela arătând spre „oligarhia aflată în plină revoltă împotriva democrației”⁶⁰. În 1926, unirea PNR cu PNT sub numele de Partidul Național Țărănesc (PNȚ) a promis o concurență politică mai echitabilă. Noul partid a devenit principalul adversar al liberalilor după decesul Partidului Conservator. În 1926, polarizarea a crescut când liberalii au reușit să treacă o lege care acorda partidului care câștiga cu o majoritate de cel puțin 40% jumătate din locuri, plus o proporție corespunzătoare din restul de locuri⁶¹. Aceasta era la origine o lege născocită de Mussolini în perioada când și-a consolidat stăpânirea asupra politicii italiene înainte de a instaura dictatura deplină. Dar moartea regelui și a lui Ion I. C. Brătianu într-un interval de câteva luni, în 1927, a lăsat un vid pe care PNȚ s-a dovedit capabil să-l umple.

Conducătorul Iuliu Maniu, care jucase un rol de frunte în evenimentele ce au dus la unificarea Transilvaniei cu Regatul în 1918, PNȚ era singurul partid care putea să declare sus și tare că avea o bază populară la scară națională. În decembrie 1928 au avut loc cele mai democratice alegeri din istoria României, „când decizia monarhiei [regenței] și opțiunea electoratului au coincis”⁶². PNȚ a obținut 77,7% din voturi și 348 de locuri din 387. Dar în decursul unui an criza economică mondială l-a lipsit de veniturile la buget de care avea nevoie pentru a duce la capăt niște schimbări ambițioase. Valoarea exporturilor românești a scăzut brusc, deoarece prețurile mărfurilor se prăbușeau. PNȚ era un partid hibrid în care aripa mai prudentă, bazată pe PNR-ul transilvănean, era de obicei dominantă. Chiar și fără fondurile necesare

re, el ar fi putut face mult pentru a corecta unele aspecte criticabile ale problemei agrare. În realitate, țărani erau rareori văzuți în Parlament; între 1922 și 1937 ei au obținut numai 1% din locuri⁶³.

Calitatea conducerii de care dispune un partid căruia i se oferă șansa de a corecta abuzurile ce desfigurează sistemul democratic este de multe ori crucială pentru reușita în această acțiune. Maniu a fost un dușman al tiraniei, care nu a șovăit niciodată să se angajeze de partea democrației occidentale, chiar și în timpul ascensiunii fascismului, dar incoruptibilul avocat transilvănean și-a pierdut din profunzime în nisipurile mișcătoare ale politicii de la București⁶⁴. De departe cel mai greșit gest al său a fost acela de a-i permite celui mai mare dintre fiii regelui Ferdinand să urce la tron în 1930. Carol al II-lea, care a domnit din anul acela până în 1940, fusese anterior obligat să renunțe la dreptul de a-i succeda tatălui său din cauza vieții private dezordonate, iar fiul lui în vârstă de șapte ani a fost cel care a urcat pe tron în 1927, la moartea bunicului său. PNT a sperat că, dirijat de Maniu, Carol va conduce ca un monarh constituțional responsabil⁶⁵, și chiar s-a crezut că revenirea pe tron a unui Hohenzollern adult va sprijini stabilitatea unui guvern care își pierdea busola nu neapărat din cauza declinului economic. Dar Carol al II-lea a început să acționeze ca un fanariot interesat să transfere bogăția și prestigiul din domeniul public în propriile mâini⁶⁶, iar pe la mijlocul anilor '30 puterea reală aparținea camarilei alcătuite din prietenii săi din lumea finanțelor⁶⁷. Carol al II-lea a fost un model dezastruos pentru o țară care avea nevoie de o conducere mobilizatoare, întrucât declinul economic se adâncea, iar fascismul își extindea rapid influența în afara centrului Europei. El dezertase din regimentul său în primul război mondial și își părăsise soția la începutul anilor '20 pentru o amantă evreică, Elena Lupescu, într-o țară care începea să fie înfrunghită de antisemitismul.

Eșecul statului rămân de a răspunde așteptărilor a produs o nemulțumire crescândă. Lipsa de posturi în cadrul administrației care să răspundă speranțelor profesionale a mii de tineri absolvenți, produse ale unui sistem educațional puternic naționalist, a creat frustrări primejdioase, îndeosebi în rândul tinerei generații de locuitori citadini ale căror surse de venituri scăzute contrastau izbitor cu vederile lor de clasă de mijloc. Minoritățile, foarte vizibile în orașele și orașele din noile teritorii, erau tot mai iritate. În 1930, populația Chișinăului era 42,2% românească, 35,7% evreiască și 17,1% ucraineană; cea din Cernăuți era 27% românească, 37% evreiască, 14% germană și 9,9% ruteană și ucraineană; cea a Clujului era 34,6% românească și 47,3% maghiară; Brașovul înregistra 32,6% români, 39,3% maghiari și 22% germani; Sibiu era 37,7% românesc, 43,8% german și 13,2% maghiar; populația Timișoarei era 26,4% românească, 30,4% germană și 30,2% maghiară⁶⁸.

Intelectualii României: dușmani ai libertății

Progresul oricărei minorități în domeniul profesional sau în lumea comercială a fost adeseori zugrăvit ca o provocare la adresa sensibilităților românilor. Intelectuali bine cunoscuți și-au construit ori și-au consolidat reputația prin legitimarea unor forme de naționalism care insistau ca edificarea statului să fie realizată exclusiv pe filieră românească. Existau puține ramuri ale învățământului neatinsse de acest gen de xenofobie.

În anii '20, economia românească a fost tot mai mult dominată de ideile lui Mihail Manoilescu, care apăra industrializarea îndrumată de un stat autoritar, care să promoveze autonomia și să reducă la minimum supravegherea de către străini a economiei. Ideile lui au avut un impact puternic în afara României, îndeosebi în țările din America Latină dornice să se scuture de tutela nord-americană, și în pofida faptului că el a murit într-o închisoare comunistă în 1950, chiar și regimul lui Nicolae Ceaușescu a permis ca opera lui să fie menționată ca o importantă contribuție românească la teoria dezvoltării⁶⁹. Manoilescu ar fi avut o și mai mare influență ca precursor al economiei dezvoltării dacă nu ar fi îmbrățișat mai întâi extrema dreaptă și apoi cauza Germaniei Mari; către sfârșitul anilor '30, el a renunțat la convingerile de mai înainte pentru a anunța că România ar trebui să devină un furnizor de materie primă și de produse agricole pentru Germania nazistă⁷⁰. Și alți intelectuali aveau să renunțe la convingerile naționaliste sau să și le modifice în funcție de ceea ce le dicta avantajul profesional sau supraviețuirea fizică, atunci când stăpânirea comunistă s-a impus după 1945.

Primul val autoritar, reprezentat de Italia lui Mussolini și de Germania lui Hitler, a produs o impresie favorabilă printre tinerii români școliți în anii '30. Abilitatea lui Hitler de a pune capăt șoma jului, de a crea proiectele unor spectaculoase lucrări publice și de a revigora industria în toiul crizei globale a stârnit multă admirație. Nu aceleași imagini stimulative emanau dinspre democrațiile occidentale, Marea Britanie și Franța, care au rămas aliații principali ai României până în 1939. Intelectualii cu vederi liberale erau tot mai izolați. Chiar și Nicolae Iorga, principalul popularizator al punctelor de vedere naționaliste până în anii '20, s-a văzut depășit de tinerii zeloși. În 1938 el a fost auzit plângându-se de Codreanu: „Cine e tânărul acesta care e salutat de tineretul țării, care i-a uitat pe vechii săi învățători?”⁷¹ Scriind în 1935, Iorga îl respingea pe Hitler ca „întruchipare a străvechiului și primitivului tribalism german și a unei străvechi religii germanice păgâne”⁷². Dar pentru Lucian Blaga, filozof român care a evitat pozițiile extreme, cultura germană a fost un catalizator: ea „stimula creativitatea nativă, dar nu interve-
nea asupra ei, spre deosebire de influența culturii franceze, care a căutat să

reformuleze cultura străină în propria sa imagine⁷³. Cel mai influent membru al drepte din România a fost filozoful Nae Ionescu, care, prin intermediul ziarului său *Cuvântul*, „a creat un curent de opinie ostil partidelor politice prooccidentale”⁷⁴. Unul dintre discipolii lui a fost tânărul filozof al religiilor Mircea Eliade, destinat să câștige o reputație internațională după ce a ajuns profesor la Universitatea din Chicago în anii '50. Nae Ionescu și discipolii săi au fost mai puțin respinși de comunism decât de democrația de tip occidental. Ionescu a murit în 1940, dar nu e nevoie de o imaginație debordantă ca să ni-l închipuim reinventându-se ca apologet al sistemului comunist, cu nuanțele naționaliste adecvate, dacă ar mai fi trăit câțiva ani. Membrul extremei drepte poloneze Boleslaw Piasecki, pentru care romano-catolicismul a jucat rolul ortodoxiei într-o Românie nedemocratică, a trecut printr-o asemenea metamorfoză în anii '40, când Uniunea Sovietică l-a scos din temnița la care fusese condamnat în schimbul promisiunii solemne că va promova un catolicism de tip polonez care să nu fie ostil intereselor sovietice⁷⁵.

Renumitul dramaturg Eugène Ionesco scria în 1945: „Cât de diferit ar fi fost totul dacă cei doi [Nae Ionescu și Eliade] ar fi fost niște dascăli buni. [...] Dacă Nae Ionescu n-ar fi existat... astăzi am fi avut o minunată generație de lideri cu vârste între 35 și 40 de ani. Din cauza lui, aceștia au devenit cu toții fasciști. El a creat România stupidă, înspăimântătoare, reacționară.”⁷⁶

Ascensiunea Gărzii de Fier

Politica partidelor convenționale era tot mai puțin atractivă pentru numărul crescând de români tineri, în general de la orașe, care erau atrași în schimb de o mișcare opusă raționalismului, toleranței și instituțiilor pluraliste. Dintre multe grupări, publicații periodice și indivizi care promovau naționalismul autoritar, o formațiune a căpătat predominanță. O mișcare fascistă, Legiunea Arhanghelului Mihail — cunoscută mai mult după denumirea aripii sale politice, Garda de Fier — s-a situat în fruntea atacului susținut la adresa orientării timp de aproape un secol către Occident.

Garda de Fier nu era ceva importat: ea a fost descrisă ca „singura mișcare «fascistă» din afara Italiei și a Germaniei care a ajuns la putere fără a ajutor străin”⁷⁷. Deși semăna cu fascismul european tipic, „prin uniforme și saluturile ei, precum și prin glorificarea liderului”, ea a fost în primul rând de inspirație internă⁷⁸. Garda glorifica poporul român creștin, dar ceea ce făcea din ea un magnet pentru cei nemulțumiți și pentru cei frustrați din punct de vedere profesional era antisemitismul nereținut. Întemeietorul mișcă-

rii legionare, Corneliu Z. Codreanu, avea carisma și îndrăzneala de a conduce o luptă împotriva „măimutașărilor, simulării și ipocriziei din viața publică românească”⁷⁹. El a atacat democrația ca pe o înșelătorie importată din Occident. Termenul era luat direct din vocabularul făurit în Italia și Germania, dar puternicele accente religioase ale propagandei Gărzii nu au fost nicicum împrumutate de la alții. Preoții au jucat un rol important în mișcare, îndeosebi în afara orașelor, și nu mai puțin de 218 dintre ei au avut sarcina de a participa la rebeliunea legionară din ianuarie 1941⁸⁰. Mișcarea s-a bucurat de asemenea de o atracție semnificativă printre muncitorii de la orașe. Corpul Muncitorilor Legionari, înființat în 1936, se mândrea cu 8 000 de membri numai în București⁸¹. Cu social-democrații și cu marxistii deopotrivă de slăbiți, ridicarea maselor citadine a rămas în mare măsură în seama mișcării lui Codreanu. Succesul Gărzii de Fier în rândul populației s-a vădit a fi un lucru serios la alegerile din decembrie 1937. Oficial, Garda a obținut 16% din voturi, de șase ori mai multe decât în 1932, dar cel puțin un istoric nu a avut nici o îndoială că „numărul real al voturilor fasciste depășea cu mult acest procentaj”⁸².

În timpul campaniei electorale, un PNT slăbit, împreună cu o aripă a liberalilor divizați, a semnat un pact de neagresiune cu mișcarea legionară. Lucrul acesta continuă să fie un subiect controversat chiar și în prezent. Istoricii care nu se îndoiesc de angajamentul democratic al lui Maniu au văzut în acest lucru o mișcare destinată să împiedice atacurile împotriva PNT din partea extremiștilor de dreapta în timpul campaniei și să facă mai anevoioasă măslirea de către guvern a rezultatului alegerilor⁸³. Observatorii mai puțin generoși l-au acuzat pe Maniu că a dat Gărzii de Fier „legitimarea lui morală”, determinând mii de oameni „să voteze direct pentru Codreanu”⁸⁴.

Evenimentele s-au precipitat după alegerile din decembrie 1937, care au marcat limpede colapsul guvernului, datorat partidelor politice sub conducerea regală: nici unul dintre partidele din jurul lui Carol al II-lea nu a obținut 40% din voturile necesare pentru o majoritate parlamentară⁸⁵. Pentru a câștiga timp și pentru a-și plănuî următoarea mișcare, Carol a sprijinit un guvern minoritar alcătuit din două aripi de dreapta și din partide antisemite (separate de mișcarea lui Codreanu), care câștigaseră și reprezentare parlamentară. Poetul Octavian Goga, lider al Partidului Național Creștin, a devenit prim-ministru și a pledat pentru alinierea cu puterile Axei. Locțiitorul lui a fost Alexandru C. Cuza, conducător al Ligii Creștine pentru Apărarea Națională. Acest profesor universitar ieșean în vârstă de optzeci și trei de ani se lăuda că avea deja o vechime deosebită ca antisemit chiar înainte ca Hitler să se fi născut; ca o ironie, „cu bărbuța lui albă și cu nasul lui lung și coroiat, el arăta ca o caricatură” din presa nazistă antievrească⁸⁶. În timpul

celor șase săptămâni ale guvernului aflat la putere, el a făcut să se voteze legi în urma aplicării cărora mulți evrei au fost scoși din funcții publice; Goga a propus de asemenea deportarea unei mari părți a populației evreiești în Madagascar⁸⁷.

Drumul către dictatură și război

Temându-se că situația politică instabilă i-ar putea scăpa din mână și punându-și la punct propriile planuri privind un regim autoritar, Carol al II-lea a demis guvernul Goga-Cuza în februarie 1938. Pe 24 februarie o nouă constituție corporatistă a fost aprobată cu 4 289 581 voturi pentru și 5 843 împotriva, într-un referendum în care votul a fost deschis și obligatoriu. Independența puterii judecătorești și autonomia universităților fuseseră suprimate cu câteva zile înainte și toate partidele politice fuseseră dizolvate⁸⁸. Există acum un singur partid, Frontul Renașterii Naționale, condus de rege, cu agenți de-ai lui care lucrau la Parlament îmbrăcați în uniformă.

Nu s-a înregistrat nici un act de rezistență populară în România în 1938, poate din cauză că democrația românească fusese o adevărată parodie a noțiunii reale. Partidele Liberal și Național Țărănesc împreună au contestat constituționalitatea actului din 30 martie de dizolvare a partidelor politice; cooperarea dintre ele, care mai înainte ar fi putut să împiedice triumful tiraniei, a devenit tot mai remarcabilă⁸⁹. Regele Carol, în ceea ce îl privește, i-a tratat cu grijă, și chiar și ziarele lor au continuat să apară. Dar el nu a arătat nici o moderație față de mișcarea legionară, după ce un ultim efort de a-l înlănzi pe Codreanu a eșuat: în februarie 1938 el îi oferise lui Codreanu postul de premier în schimbul recunoașterii lui de către legionari drept „Căpitanul” lor⁹⁰. Codreanu nu a părut dispus să-și periclitaze credibilitatea făcând act de supunere în fața unui monarh corupt, care se arăta cu obstinație nedespărțit de amanta sa evreică, Elena Lupescu, o femeie văzută de cei mai mulți ca o combinație între Messalina și Rasputin⁹¹. În consecință, Carol a hotărât să zdrobească Garda de Fier/Mișcarea Legionară prin forță. Codreanu a fost întemnițat sub acuzații false în aprilie 1938 și „împușcat pe când încerca să fugă de sub escortă”, împreună cu unii dintre principalii săi locotenenți, în noiembrie.

Traectoria evenimentelor internaționale ulterioare izbucnirii războiului l-a împiedicat pe Carol să-și consolideze dictatura. Pactul de neagresiune semnat de Uniunea Sovietică și Germania, care a rămas în istorie drept pactul Ribbentrop-Molotov, a lăsat de asemenea România vulnerabilă în fața expansiunii sovietice. Carol a căutat din rășputeri să se pună bine cu Berlinul pen-

tru a-și păstra tronul. Condițiile pentru evrei s-au înrăutățit⁹². În aprilie 1940, Gărzii de Fier i s-a permis să-și reia activitatea politică, dar, o dată cu dispariția lui Codreanu și a altor lideri de prim rang în 1938–39, dinamismul ei revoluționar s-a redus în mare măsură.

România nu se afla în situația de a opune cu succes rezistență când, pe 26 iunie 1940, Rusia i-a prezentat lui Carol un ultimatum de a preda Basarabia (și Bucovina de Nord, care înainte făcuse parte din Imperiul Habsburgic) în douăzeci și patru de ore. România, care se descrisese ca „aliat neutru al Axei“, a apelat la Berlin pentru ajutor, dar a fost sfătuită să accepte *diktat*-ul din partea unui stat care era partenerul Germaniei în dezmembrarea unei mari părți din Europa de Est. Ce era mai rău abia urma să vină. Transilvania, privită de milioane de români ca vatra sfântă a neamului, a fost împărțită sub auspiciile Germaniei. Hitler se temea că un război între Ungaria și România în legătură cu posesiunea asupra teritoriului ar fi întrerupt fluxul aprovizionării cu petrol din România, care era vital pentru efortul de război. O treime din teritoriu a fost retrocedată Ungariei în urma acordurilor de la Viena din 30 august 1940. Carol, acoperit de rușine, a fost norocos să scape cu viață fugind din România. El a fost înlocuit cu generalul (mai târziu mareșalul) Ion Antonescu, un soldat respectat, care se afla într-o strânsă alianță cu PNȚ în trecut și care îl sfidase pe Carol, apărându-i în mod public pe Codreanu și Garda de Fier.

Dacă războiul nu ar fi cuprins România și dacă dictatura carlistă s-ar fi prăbușit în câțiva ani din cauza nenumăratelor ei neajunsuri, Antonescu ar fi apărut ca o figură providențială, capabilă să umple prăpastia dintre tabăra democratică și cea autoritaristă din politica românească. Alăturându-se cabinetului Goga din 1937–38 ca ministru al Apărării, el acceptase participarea „cu condiția să se evite legăturile strânse cu Germania și s-a exprimat în favoarea alinierii României la eforturile occidentale vizând împiedicarea lui Hitler de a distruge Cehoslovacia“⁹³. Dar cursul ulterior al evenimentelor avea să ducă la schimbarea vederilor lui Antonescu. Ocuparea Basarabiei de către Stalin i-a întărit convingerea că Uniunea Sovietică reprezenta un pericol de moarte pentru România și că aceasta trebuia să intre fără rezerve în cursa pentru zdrobirea puterii sovietice. Dorința de a recupera Transilvania întreagă a devenit de asemenea o obsesie. În momentul când Mihai, în vârstă de douăzeci de ani, aflat pe tron pentru a doua oară, l-a investit pe Antonescu cu puteri depline drept conducător al statului român, generalul era convins că destinul României era irevocabil alături de țara cel mai bine plasată pentru a o a juta să-și realizeze aceste două țeluri, și anume Germania nazistă⁹⁴.

În cursul primelor luni ale dictaturii lui Antonescu, România a fost cunoscută ca Statul Național Legionar. Garda de Fier era singura mișcare politică

căreia i se permitea în mod declarat să funcționeze, iar reînhumarea solemnă în noiembrie 1940 a liderului ei asasinat a fost urmată de un val de crime în rândurile dușmanilor săi, Nicolae Iorga fiind victima cea mai proeminentă. Lupta tot mai acerbă pentru putere dintre gardiști și Antonescu privind direcția regimului a atins apogeul în timpul rebeliunii legionare între 21 și 26 ianuarie 1941. Mulți preoți ortodocși au luat parte la ea — potrivit unui document al serviciilor secrete comuniste dat publicității în 2001, printre ei s-a aflat și tânărul de douăzeci și șase de ani Teoctist Arăpașu, care, cincizeci de ani mai târziu, devenea capul Bisericii Ortodoxe Române⁹⁵. Teoctist a fost acuzat de vandalizarea unei sinagogi, și este adevărat că violența a fost îndreptată în mare parte împotriva evreilor, dintre care 120 au fost uciși (potrivit propriilor statistici ale regimului Antonescu)⁹⁶. În consecință, dictatura lui Antonescu a fost una convențional-militară. Sprijinul Germaniei naziste s-a dovedit a fi crucial. Legionarii se asemănau cu naziștii mult mai îndeaproape decât Antonescu, care se baza pe ofițerii din armată și pe burocrații civili. Hitler însă, deși preocupat să mențină fluxul petrolului românesc, dorea să aibă un aliat îndatorat, oricare i-ar fi fost antecedentele. Antonescu, care avea o înfățișare de arian și o conduită fermă, începea deja să-l impresioneze pe Hitler ca fiind cel mai valoros dintre conducătorii statelor-satelite aliate naziștilor. În comparație cu șovăielnicul Horthy din Ungaria, cu duplicitarul general Franco din Spania și cu liderii francezi lipsiți de vlagă de la Vichy, el era un om pe care Führerul considera că putea să conteze în toate fazele războiului.

România a participat cu entuziasm la atacarea Uniunii Sovietice pe 22 iunie 1941 și ulterior. „Operațiunea Barbarossa” a fost însoțită de diferite atacuri sprijinite de stat împotriva evreilor. Iașiul fusese citadela cauzei antisemite din România: între 26 și 29 iunie 1941, 3–4 000 de persoane din populația evreiască a orașului au fost ucise într-un pogrom la care forțele armate românești și germane au participat în mod activ⁹⁷. La aproape patru luni după aceea, românii au fost implicați într-unul dintre cele mai mari măceluri având drept victime civili din timpul celui de-al doilea război mondial, care a urmat ocupării orașului Odessa. Rezistența fusese mai înverșunată decât era de așteptat, iar Antonescu a dat ordin să fie executate câte 200 de persoane pentru fiecare ofițer român ucis și câte 100 pentru fiecare soldat⁹⁸. La procesul său din 1946, conducătorul român nu a făcut nici o încercare de a nega un astfel de ordin.

Germanii au fost și ei prezenți, dar românii au fost cei aflați la conducerea a ceea ce a ajuns să fie cunoscut ca provincia ocupată Transnistria, iar în cursul primelor șase luni ale ocupației, 80% dintre evreii de baștină din regiune au fost uciși de jandarmeria română și de milițiile ucrainene înrolate în

serviciile germane de securitate — un total de circa 216 000 persoane. Într-un incident înfrorător, pe 21 decembrie 1941, ucigași în masă identificați ca fiind români au ucis 48 000 de persoane cu focuri de armă și cu grenade⁹⁹.

Totuși, 300 000 de evrei din părțile României cunoscute până în 1918 sub numele de Regat au scăpat de lagărele de concentrare și de masacre; aici au supraviețuit mai mulți evrei decât în oricare altă parte a Europei ocupate. (Cei care fac apologia lui Antonescu, și care în anii '90 au comandat ridicarea unor statui și au dat numele unor străzi în onoarea lui, se concentrează asupra acestui fapt, ignorând ororile din Transnistria sau încercând să arunce vina asupra altora.) Deși au supraviețuit, ei au fost supuși „discriminării, unor impuneri financiare paralizante, precum și muncii forțate”¹⁰⁰. Evreii din Regat au supraviețuit în cea mai mare parte datorită „naturii ineficiente și corupte a sistemului administrativ românesc sau ca urmare a hotărârii lui Antonescu de a amâna și apoi de a renunța la planurile de a-i deporta mai degrabă decât milosteniei și curajului unora, puțini la număr”¹⁰¹. România a plătit un preț ridicat pentru aderarea lui Antonescu la cauza nazistă. Punctul de cotitură al războiului s-a dovedit a fi Bătălia de la Stalingrad purtată în ultimele luni ale lui 1942, în care românii au pierdut optsprezece divizii, adică aproape două treimi din forțele lor de pe frontul de răsărit¹⁰². Pe 22 august 1944 forțele sovietice reocupaseră Basarabia și erau pe punctul de a năvăli în România de peste Prut; mareșalul Antonescu a prezis sumbru că, dacă s-ar fi întâmplat acest lucru, „soarta României ar fi fost pecetluită pentru totdeauna”¹⁰³. A doua zi, întors în București, Antonescu a fost invitat la Palatul Regal și înlăturat printr-o lovitură orchestrată de regele Mihai.

Această lovitură de stat montată în august 1944 s-a dovedit extrem de benefică pentru Aliați. Potrivit lui Albert Speer, care răspundea de producția de război a Germaniei, pierderea livrărilor de petrol românesc a constituit o lovitură fatală pentru mașina de război germană¹⁰⁴. România a jucat un rol mult mai mare în al doilea război mondial decât în primul, contribuind la victoria alianței occidentale. Dar pe când teritoriul ei s-a extins masiv în 1919, soarta ei după 1945 a fost aceea de a-și pierde independența și de a i se impune cu forță un regim social străin.

Monarhia constituțională (1866–1938) a durat ceva mai mult decât A Treia Republică Franceză (1871–1940). Una peste alta, aceasta a fost o perioadă suficient de lungă pentru ca statul să se poată adapta la dificultățile și la responsabilitățile autoguvernării și să creeze structuri politice viabile. Totuși, înapoierea socială, exploatarea economică și lipsa oricărei tradiții recente de autoconducere s-au dovedit a fi moșteniri costisitoare din trecut; ce-i drept, statul român nou și lipsit de experiență a avut niște avantaje importante, de

care nu s-au bucurat întotdeauna nici măcar unele dintre cele mai reușite democrații. Independența s-a realizat în mod pașnic și nu a fost tulburată de confruntări interne serioase. Șeful statului și forma de guvernare monarhică pe care o întrupea el erau legitime în ochii majorității populației. Statul nu cunoștea clivaje etnice sau religioase care să pună probleme, iar în cursul primilor patruzeci și cinci de ani a evitat complicațiile neplăcute cu alte țări.

Dar în ciuda progreselor economice în anii dinaintea primului război mondial, calitatea guvernării în Regat a fost slabă. Instituțiile parlamentare nu au fost consolidate sau extinse. Cea mai mare parte a elitei și-a întors fața de la programul de emancipare socială. Alfabetizarea nu a fost promovată în mod activ până în anii 1900, poate din cauză că se simțea că o populație analfabetă era mai ușor de condus. Creșterea economică nu a fost destul de rapidă pentru a absorbi un spor rapid al populației. Reforma funciară a fost amânată, iar bogăția a fost din ce în ce mai mult concentrată în mâinile câtorva. Nu existau modele de democrație în regiune din care România să se fi putut inspira. Conducerea centralizată bazată pe modelul adoptat după Franța post-1789 a fost percepută ca unicul model potrivit de guvernare. Autonomia locală a fost privită fie ca un obstacol în calea progresului, fie ca un element menit să submineze coeziunea statului. După 1918, dimensiunile statului român și populația lui au crescut considerabil. Deși făurirea României Mari a fost văzută ca un eveniment inexorabil, predeterminat istoric, ea s-a petrecut ca urmare a încheșărilor dintre puterile beligerante asupra cărora România avea prea puțin control. Nu a existat nici o pregătire pentru guvernarea unui stat care includea aproape toți etnicii români și în plus o populație considerabilă de minorități etnice.

Crearea de instituții democratice viabile în România multiethnică ar fi fost un demers extrem de solicitant, dar probabil că nu insurmontabil. În privința resurselor, România era una dintre cele mai bogate țări din Europa; în 1937 ea era cea mai mare exportatoare de petrol din Europa și a cincea ca importanță în lume. Ea producea 15% din porumbul lumii și era a cincea producătoare de vinuri pe plan mondial. Bucureștiul era principala metropolă a Europei de Sud-Est, iar țara atrăgea emigranți din alte țări balcanice în căutarea unei vieți mai bune¹⁰⁵. Lipsa de capital social, nu de resurse materiale, a fost principalul obstacol în calea dezvoltării României. Elitele se ocupau de procesul de edificare a statului urmând o direcție greșită. Liberalii au impus legile unei părți din țară, iar cei care le administrau le-au extrapolat pe un teritoriu cu mult lărgit, fără a ține seama de uriașele deosebiri în dezvoltarea economică, de condițiile sociale și de tiparele etnice stabilite. După moartea regelui Carol I, monarhia nu a mai reușit să asigure echilibrul necesar. Constituția din 1923 nu s-a bazat pe consensul dintre principalele forțe

politice, iar acest lucru a făcut ca ea să cadă victimă primului atac mai hotărât asupra guvernării parlamentare, cincisprezece ani mai târziu. Politicile economice nu au izbutit să răspundă nevoilor marii majorități a cetățenilor, care duceau un trai de azi pe mâine din agricultură. Democrația românească ar fi avut probabil dificultăți serioase chiar și dacă nu ar fi existat marele declin economic de la sfârșitul anilor '20. Bătălia ideilor a fost câștigată de extremiști antidemocrați, cu mult înainte ca un monarh lipsit de scrupule, Carol al II-lea, să abolească instituțiile parlamentare în 1938. Minoritățile, mai ales evreii, erau văzute de figurile proeminente ale vieții publice ca fiind „dușmanul dinăuntru“.

Dacă în locul alegerilor controlate în România de la sfârșitul anilor '30 ar fi fost permise alegeri libere, prea puține lucruri ar mai fi stat în calea venirii la putere a Gărzii de Fier, care ar fi impus o dictatură nativistă. Așa stând lucrurile, limbaul politic dintr-o mare parte a Europei a devenit din ce în ce mai violent. Noaptea Cușitelor Lungi și *Kristallnacht*-ul din Germania au produs o impresie chiar mai puternică într-o țară ca România, unde intoleranța era deja promovată substanțial din interior.

Dacă România ar fi evitat să fie înghițită de către imperiul comunist sovietic și ar fi reușit să păstreze un statut de neutralitate similar cu acela al Finlandei, un sentiment al solidarității ar fi putut să prindă contur în cele din urmă în fața primejdiei, iar el ar fi făcut posibilă apariția unei democrații de substanță pentru prima oară¹⁰⁶. Naționalismul extrem era în general discreditat, ca în mare parte din restul Europei. Partidele Liberal și Național Țărănesc erau cele mai populare partide din țară în 1945 și o nouă generație de lideri, care se obișnuiseră să colaboreze în anii dictaturii dintre 1938 și 1944, ar fi fost capabilă să construiască o democrație consensuală. Dar dacă acesta a fost momentul favorabil pentru democrația românească, traiectoria politicii europene a anulat-o total pentru aproape o jumătate de secol. Comunismul a distorsionat dezvoltarea României și a făcut ca efortul de a edifica instituții politice libere să fie cu mult mai complicat decât înainte.

NOTE

1. Keith Hitchins, *Romania, 1866–1947*, Oxford University Press, 1994, p. 2.
2. Barbara Jelavich, *History of the Balkans: Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Cambridge University Press 1983, p. 103.
3. Vezi Viorel Achim, *Țigani în istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998.
4. Hitchins, *Romania...*, p. 4.

5. Hitchins, *Romania...*, p. 295.
6. Henry L. Roberts, *Romania: Political Problems of an Agrarian State*, New Haven: Yale University Press, 1951, p. 9.
7. Daniel Chirot, *Social Change in a Peripheral Society: the Creation of a Balkan Colony*, New York: Academic Press, 1976, p. 106.
8. Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, București, Humanitas, 1992, pp. 154–157.
9. Chirot, *Social Change...*, p. 111.
10. John Campbell, *French Influence and the Rise of Romanian Nationalism*, New York: Arno Press, 1970, pp. 22–23 (Lucrare de doctorat în filologie susținută inițial la Catedra de Istorie a Universității Harvard în 1940).
11. M. S. Anderson, *The Eastern Question, 1774–1923: a Study in International Relations*, London: Macmillan, 1966, pp. 150–151.
12. Jelavich, *History of the Balkans: Eighteenth and Nineteenth Centuries*, p. 293.
13. Hitchins, *Romania...*, p. 13.
14. Hitchins, *Romania...*, p. 13.
15. Frederick Kellogg, *The Road to Romanian Independence*, West Lafayette, IN: Purdue University Press, 1995, p. 175.
16. Hitchins, *Romania*, pp. 25–26; Catherine Durandin, *Histoire des Roumains*, Paris: Fayard, 1995, pp. 183–184.
17. Hitchins, *Romania*, p. 31.
18. Eugen Weber, „Romania” în H. Rogger and E. Weber, *The European Right: a Historical Profile*, Berkeley: University of California Press, 1974, p. 538.
19. Hitchins, *Romania*, p. 164.
20. Joseph L. Love, *Crafting the Third World: Theorizing Underdevelopment in Romania and Brazil*, Stanford University Press, 1966, p. 29.
21. Jelavich, *History of the Balkans: Eighteenth and Nineteenth Centuries*, p. 294.
22. Chirot, *Social Change*, p. 135.
23. Hitchins, *Romania*, p. 169.
24. *Ibid.*, p. 162.
25. Love, *Crafting the Third World*, p. 10.
26. Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Humanitas, 1997, pp. 92, 181.
27. L. S. Stavrianos, *The Balkans Since 1453*, London: Hurst, 2000 (prima dată publ. în 1958), p. 484.
28. George Castellan, *History of the Balkans: from Mohammed the Conqueror to Stalin*, New York: Columbia University Press, 1992, pp. 139–140.
29. Catherine Durandin, *Histoire des Roumains*, Paris, Fayard, 1995, p. 181.
30. Love, *Crafting the Third World*, p. 28.
31. Hitchins, *Romania*, pp. 171–172.
32. Constantin Iordachi, „«La Californie des Roumains», l'intégration de la Dobruja du Nord à la Roumanie, 1878–1913”, *Balkanologie*, Vol. 6, nr. 1 și 2, decembrie 2002, p. 189.

33. Hitchins, *Romania*, p. 109.
34. Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Univers Enciclopedic, 1997, p. 239.
35. Hitchins, *Romania*, p. 63.
36. Durandin, *Histoire des Roumains*, p. 199.
37. Chirot, *Social Change*, p. 125.
38. *Ibid.*, p. 150.
39. *Ibid.*, p. 103.
40. Hitchins, *Romania*, pp. 177–178.
41. Chirot, *Social Change...*, pp. 150–155.
42. Roberts, *Romania*, p. 4.
43. Hitchins, *Romania*, p. 136.
44. *Ibid.*, p. 126.
45. Robert Bideleux and Ian Jeffries, *Eastern Europe: Crisis and Change*, London: Routledge, 1998, p. 40.
46. Alina Mungiu-Pippidi, *Politica după comunism*, București, Humanitas, 2002, p. 158.
47. Ioan Scurtu și Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, București, Paideia, 1996, p. 22.
48. Durandin, *Histoire des Roumains*, p. 276.
49. Paul Lendvai, *Eagles in Cobwebs: Nationalism and Communism in Balkans*, London: Macdonald, 1996, p. 24.
50. Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1995, p. 297.
51. Scurtu și Buzatu, *Istoria românilor*, p. 36.
52. Hitchins, *Romania*, p. 219.
53. Tom Gallagher, *Outcast Europe: the Balkans from the Ottomans to Milosevic, 1789–1989*, London: Routledge, 2001, pp. 92–93.
54. Hitchins, *Romania*, p. 410.
55. Gallagher, *Romania After Ceaușescu*, p. 26.
56. Roberts, *Romania*, p. 39.
57. A. L. Cartwright, *The Return of the Peasant: Land reform in post-communist Romania*, Aldershot (UK): Ashgate, 2001, pp. 34–35.
58. Roberts, *Romania*, p. 124.
59. H. Hessell Tilman, *Peasant Europe*, London: Jarrolds, 1936, pp. 112–113.
60. Scurtu și Buzatu, *Istoria românilor*, p. 147.
61. Livezeanu, *Cultural Politics*, p. 21.
62. Hitchins, *Romania*, p. 414.
63. *Ibid.*, p. 382.
64. Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român*, București, Univers, 1998, p. 280.
65. Fischer-Galați, *20th Century Romania*, p. 45.
66. Alexandrescu, *Paradoxul român*, p. 113.
67. Nagy-Talavera, *N. Iorga*, p. 283.

68. Scurtu și Buzatu, *Istoria românilor*, p. 49.
69. Love, *Crafting the Third World*, p. 78.
70. *Ibid.*, p. 94.
71. Michel Sturdza, *The Silence of Europe*, Boston, MA: Watchtower Books, 1968.
72. Nagy-Talavera, *N. Iorga*, p. 362.
73. Hitchins, *Romania*, p. 306.
74. Scurtu și Buzatu, *Istoria românilor*, p. 31.
75. Lucjan Blit, *The Eastern Pretender: the Story of Boleslaw Piasecki*, London: Hutchinson, 1965.
76. Matei Călinescu, „Jonesco and Rhinoceros: Personal and Political Backgrounds”, *East European Politics and Societies*, Vol. 9, nr. 3, toamna 1995, pp. 410–411.
77. Eugen Weber, „The Men of the Archangel”, în George Mosse (ed), *International Fascism*, London: Sage, 1979, p. 319.
78. Hitchins, *Romania...*, p. 404.
79. Roberts, *Romania*, p. 345.
80. Weber, „The Men of the Archangel”, p. 323.
81. *Ibid.*, p. 322.
82. Fischer-Galați, *20th Century Romania*, New York: Columbia University Press, 1991, edn, p. 57.
83. Ion Scurtu, *Istoria Partidului Național Țărănesc*, București, Ed. Enciclopedică, 1994, p. 313.
84. Zvi Yavetz, „An Eyewitness Note: Reflections on the Romanian Iron Guard” în J. Reinharz și G. Mosse (eds), *The Impact of Western Nationalisms*, London: Sage, 1992, p. 251.
85. Scurtu și Buzatu, *Istoria românilor*, p. 333.
86. R. G. Waldeck, *Athenée Palace Bucharest: Hitler's „New Order” comes to Romania*, London: Constable, 1943, p. 79.
87. Radu Ioanid, *The Holocaust in Romania: the Destruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime, 1940–1944*, Chicago: Ivan R. Dee, 2000, p. 18.
88. Joseph Rothschild, *East-Central Europe between the Two World Wars*, Seattle: University of Washington Press, 1974, p. 311.
89. Hitchins, *Romania*, p. 422.
90. Alexandrescu, *Paradoxul român*, p. 105.
91. *Ibid.*, p. 135.
92. Vezi Mihail Sebastian, *Journal 1935–1944: the Fascist Years*, Chicago: Ivan R. Dee. 2000, pp. 139–299.
93. Hitchins, *Romania*, p. 453.
94. Fischer-Galați, *20th Century Romania*, p. 63.
95. *Monitorul*, 13 ianuarie 2001.
96. *Ibid.*
97. Ioanid, *The Holocaust in Romania*, pp. 70–77.
98. *Ibid.*, pp. 178–179.

99. Michael Burleigh, *The Third Reich: a New History*, London: Pan, 2001, p. 657.
100. Burleigh, *The Third Reich*, p. 658.
101. Ioanid, *The Holocaust in Romania*, pp. 291–292.
102. Durandin, *Histoire des Roumains*, p. 331.
103. Hitchins, *Romania*, p. 499.
104. Ivor Porter, *Operațiunea „Autonomous”*, București, Humanitas, 1990, p. 296.
105. *Enciclopedia României*, București, 1940, Vol. 3, p. 651, citată într-o scrisoare adresată revistei 22, 26 iunie–2 iulie 2001, de prof. Dan Stănescu.
106. Vezi Tom Gallagher, *Outcast Europe*, pp. 168–169, pentru argumentul că o abordare diferită a României de către aliații occidentali, sau înțelegerea de către regele Mihai a faptului că el și țara sa fuseseră abandonați de ei, ar fi putut salva România de câteva dintre cele mai rele efecte ale sistemului comunist.

ÎNTOARCEREA LA SUBDEZVOLTARE. IMPUNEREA ȘI CONSECINȚELE STĂPÂNIRII COMUNISTE

Comunismul românesc: de la sectă la forță conducătoare

Chiar dacă România s-a aflat în sfera puterii geopolitice sovietice, impunerea sistemului sovietic în această țară nu a fost deloc un lucru simplu. Că Uniunea Sovietică nu avea nici un plan de ansamblu s-a vădit prin felul cum a cochetat cu ideea unei Transilvanii nominal independentă, condusă de un prim-ministru maghiar dinainte de război, sau oferindu-i lui Antonescu viața dacă el ar fi acceptat în schimb să acționeze ca marioneta sovieticilor¹. Amândoi au refuzat, iar Moscovei i s-a cerut să propulseze un mic grup de comuniști, destul de nereprezentativi din punct de vedere social, la cârma organismului politic românesc².

Stânga românească crescuse pentru scurt timp ca statură în anii dinainte de 1914, când țara începuse să se industrializeze. Dar influența ei a pălit o dată cu triumful revoluției bolșevice din 1917 în Rusia și cu formarea Uniunii Sovietice. Noii conducători comuniști ai Rusiei aveau intenția să reintre în stăpânirea provinciei românești Basarabia, anterior parte a imperiului țarist. Un Partid Comunist Român (PCR) înființat în 1921 își însușise politica Internaționalei Comuniste (Cominternul) de a dezmembra state ca Polonia și România, care fuseseră create, sau extinse ca dimensiune, de către Puterile Aliate occidentale, în parte și pentru a pune o stavilă puterii bolșevice. Congresul din 1924 al Cominternului a proclamat dreptul minorităților de a se desprinde de România, poziție reafirmată la viitoarele congrese³. Poate că nu e surprinzător faptul că membri ai unor minorități etnice predominau în interiorul partidului. Înainte de 1945 existase un singur etnic român care fusese conducător al PCR: Gheorghe Cristescu (1921–1924). Ceilalți proveneau din rândul minorităților sau fuseseră născuți în afara României, fiind cu toții selecțați de Comintern. Sub Ștefan Foriș (1940–1944), un maghiar, numărul de membri ai PCR a scăzut de la câteva mii la sub 800, neexistând sprijin de masă pentru el în interiorul nici unui grup etnic⁴.

Cel mai cunoscut comunist român dinainte de război a fost Ana Pauker, ale cărei proces și înțemnițare din 1935 au făcut-o cunoscută pe plan inter-

național ca un popular simbol al eroismului⁵. Ea făcea parte din minoritatea evreiască din România, care număra 800 000 de oameni în anii '30. Din cauza puternicului antisemitism, era dificil pentru un militant evreu să urce până în vârful partidului, iar acest lucru a contribuit într-adevăr la ocuparea unei poziții marginale în anii '30. Cu toate acestea, Pauker a fost cea instruită de sovietici să preia conducerea Partidului Comunist Român (PCR) în 1944. După ce a petrecut anii de război în Uniunea Sovietică, ea s-a întors pentru a găsi un partid vlăguit. Pauker a intrat în istorie ca o comunistă fanatică, hotărâtă să impună marxism-leninismul într-o țară în care lipseau majoritatea elementelor-cheie necesare unei asemenea transformări. Dar un biograf recent a încercat destul de convingător să dovedească faptul că nici un alt conducător comunist, cu excepția celui al Iugoslaviei, Iosip Broz Tito, nu fusese în stare să se opună liniei impuse de sovietici cu atâta vigoare⁶. Ea a încercat să încetinească ritmul colectivizării rurale care a început în anii '40 și să tempereze atacurile violente asupra burgheziei românești. A facilitat emigrația evreiască din România prin vânzarea în masă și a încercat să-l protejeze pe Lucrețiu Pătrășcanu, un comunist moderat, „care și-a pus identitatea românească mai presus de loialitatea față de partid”⁷.

În septembrie 1944, Pătrășcanu trezise suspiciunea rușilor la negocierile armistițiului de la Moscova, deoarece contestase anumiți termeni, în loc să-i accepte fără crâcnire⁸. Pătrășcanu a fost de asemenea înfierat ca „șovin”, un păcat capital în vocabularul lui Stalin, fiindcă în iulie 1945 și în iunie 1946 a ținut două discursuri în care a învinuit unele elemente maghiare pentru tensiunile etnice din Transilvania⁹. Educația sa liberală și intelectul nedogmatic au fost văzute ca manifestări ale unor abateri burgheze, iar Pătrășcanu a început să fie tot mai izolat în partid. El a fost unul dintre delegații la Conferința de Pace de la Paris din iulie–octombrie 1946; unul dintre colegii săi a declarat că el plănuia să treacă în tabăra americanilor până când a văzut cât de slabă era opoziția americană față de cererile sovieticilor. După propria declarație, „americanii sunt nebuni. Ei le dau rușilor chiar mai mult decât li se cere și se speră de la ei. Dacă trec de partea americanilor, aceștia ar putea chiar să mă predea rușilor. Prefer să merg acasă.”¹⁰

Sovietizarea

Dacă există o dată la care se poate spune că România a trecut în tabăra sovietică, ea a fost în cursul celor patru zile dintre 27 februarie și 1 martie 1945, când Andrei Vâșinski, locțiitor al ministrului de Externe sovietic, l-a forțat pe regele Mihai să accepte un guvern dominat de comuniști. Pe 28 februarie,

după ce a amenințat că va revoca independența României dacă regele nu va coopera, Vâșinski a trântit ușa salonului de audiențe din palat atât de violent, încât tencuiala din jurul ei s-a crăpat și a căzut¹¹. (Vâșinski s-a remarcat ca acuzator public numit de Stalin în timpul procesului „vechilor bolșevici” din anii '30. Lui i se datorează fraza următoare: „Trebuie să avem mereu în minte directiva tovarășului Stalin potrivit căreia există perioade în existența unei societăți, și cu deosebire în cea a societății noastre, când legile sunt învechite și trebuie lăsate deoparte.”)¹²

Ca să mai îndulcească sentimentele românilor față de ruși, Moscova a hotărât în martie 1945 să readucă întreaga Transilvanie sub vechea jurisdicție. În același timp, ea și-a asigurat sprijinul din partea unui guvern dominat de comuniști sub Petru Groza, avocat și proprietar de terenuri, cu studii făcute parțial la Budapesta, care se bucura de relații bune cu maghiarii. El era o figură neconvențională, căruia averea și nivelul de trai îi permiteau să acționeze ca un camuflaj, în timp ce România era tot mai strânsă în mângina sovietică¹³. Rolul strategic al Transilvaniei ca poartă către Europa Centrală dinspre stepele rusești arăta că era mai prudent ca regiunea să fie alipită unui stat care din punct de vedere geopolitic era în mod ferm la mâna sovieticilor. E posibil, de asemenea, să se fi simțit nevoia de a se echilibra ascendența de care se bucurau pe atunci minoritățile în PCR printr-un gest care să dea o satisfacție opiniei publice românești. În 1945, la Cluj s-au înființat o universitate, un teatru, o operă și un post de radio în limba maghiară. O rețea de școli maghiare s-a refăcut sub controlul statului, urmată de apariția de ziare de stat, de organizații culturale și de edituri care promovau limba maghiară. În sfârșit, în 1952 a fost înființată o Regiune Autonomă Maghiară (RAM) cuprinzând zone din Transilvania — aflate la mare distanță de frontiera cu Ungaria — unde se afla cea mai mare concentrare de maghiari. Una dintre sursele existente încearcă să demonstreze că modelul pentru acest experiment era doctrina sovietică privind minoritățile naționale; RAM avea la bază un format adoptat în Uniunea Sovietică în zonele cu populație mixtă¹⁴. Deși supusă legilor din România, RAM își avea propriile organe administrative, era responsabilă pentru propria ordine publică, răspundea de întărirea legalității, de activitatea economică și culturală locală, iar într-o oarecare măsură de administrația economică și financiară. Lăsând deoparte Iugoslavia, Transilvania era singura parte din Europa de Est supusă total doctrinei sovietice a minorităților naționale.

În cursul primului deceniu al stăpânirii comuniste a fost lansat un atac feroce împotriva tuturor instituțiilor și indivizilor despre care se considera că ar fi reprezentat o amenințare la adresa noii ordini. Țăranii care posedau terenuri și orășenii din categoriile mai înstărite au fost deposedați de proprie-

tăți prin confiscare directă, prin schimbări ale cursului monetar și prin impozitare punitivă. Membrii vechii elite au fost aruncați afară din casele lor sau obligați să le împartă cu oameni din categorii sociale inferioare (în Transilvania țiganii au fost cazați laolaltă cu sașii, ca parte a strategiei nivelării)¹⁵. Comuniștii și-au demonstrat lipsa de scrupule prin intentarea unui proces șefului Partidului Țărănesc, Iuliu Maniu, în vârstă de șaptezeci și patru de ani, prin condamnarea lui la închisoare pe viață (Maniu a murit la închisoarea din Sighet în 1953). Documentele descoperite în anii '90 în arhivele din Cluj ale Partidului Comunist dezvăluie faptul că partidul lui Maniu a obținut mult mai multe voturi în alegerile măsluite din 19 noiembrie 1946 decât arătaseră rezultatele oficiale. PNȚ a primit 42% din voturi în județul Cluj, față de 33% obținute de Blocul Democrat Popular alcătuit din PCR și din tovarășii lui de drum, acesta fiind cel mai bun rezultat pe care PCR l-a putut obține, chiar sprijinit de puterea mecanismelor statului și având în spate forțele de ocupație sovietice¹⁶. Alexandru Bârlădeanu, un economist comunist de frunte, a recunoscut că în Moldova Partidul Comunist obținuse rezultate la fel de deprimante; el era unul dintre candidați și, după ce a raportat situația la București, a primit ordinul de a lua toate măsurile necesare pentru a schimba rezultatele în favoarea partidului¹⁷.

În 1952 România era supusă unui control totalitar rigid. Nici un rezident de la oraș nu avea voie să-și schimbe domiciliul fără aprobare și orice mutare dintr-un oraș în altul era controlată de miliția comunistă. La începutul anilor '50, se estimează că 180 000 de persoane fuseseră aruncate în lagăre de muncă, cel mai cunoscut dintre acestea fiind proiectul canalului Dunăre-Marea Neagră, care a costat mii de vieți¹⁸. O închisoare din nordul țării, din orașul Sighet, a fost păstrată special pentru crema elitei politice. Figuri din opoziție, alături de unele mai recente, care neteziseră drumul comuniștilor spre putere, ca Gheorghe Tătărescu și Constantin Argetoianu, au fost vârați la închisoare după ce își îndepliniseră menirea. Decapitarea elitei politice și deposedarea de averile și de statutul ei a burgheziei nu au fost sarcini deosebit de dificile într-o țară unde majoritatea oamenilor trăiau din munca pământului și îi priveau pe cei mai mulți dintre politicieni ca aparținând unei caste diferite. A fost mult mai dificil ca milioane de țărani proprietari să fie determinați să-și cedeze pământurile statului și să intre în gospodăriile colective. A fost nevoie de treisprezece ani pentru încheierea colectivizării, după ce campania de desființare a proprietății asupra pământului (excepând zonele neproductive ale țării) începuse oficial în 1949¹⁹. Circa 80 000 de țărani au fost închiși pentru că s-au opus. Rezistența armată din munți a continuat sporadic de-a lungul anilor '50, necunoscută lumii din afară²⁰.

Aspecte ale culturii politice care au dus la preluarea puterii

Chiar și cu ajutorul Uniunii Sovietice, capacitatea a ceea ce fusese o extrem de restrânsă sectă politică de a-și instaura puterea totală e izbitoare. O mare doză de obediență colectivă i-a ajutat pe comuniști în sarcina lor. Fatalismul a fost adeseori văzut ca un atribut determinant al culturii politice românești²¹. Biserica Ortodoxă a fost frecvent percepută drept instituția națională cu cea mai mare priză la românii de rând. Tradiția ei de ascultare față de puterea stăpânitoare s-a tradus prin faptul că ea dădea mult mai puține dureri de cap comuniștilor din România decât dădeau Bisericele catolică și protestantă comuniștilor din Polonia, respectiv din Germania de Est. Nichifor Crainic, un gânditor de dreapta care sperase că ortodoxia avea să se afle în centrul unei noi ideologii conducătoare, a conchis încă înainte de 1944 că Biserica lui nu avea o orientare politică proprie și prefera s-o urmeze pe cea a statului²².

Atitudinea primilor guvernanți comuniști față de Biserica Ortodoxă din România a fost subtilă și calculată. Ei au văzut Biserica majoritară ca pe un instrument prin intermediul căruia partidul putea în primul rând să manipuleze și apoi să mobilizeze societatea pentru planurile lui de transformare socio-economică. Richard Wurmbrand, un pastor protestant anticomunist, și-a amintit că participase, la sfârșitul anilor '40, la o întrunire la care Dej liniștise asistența, formată în general din fețe bisericești ortodoxe, spunând că era gata „să uite și să ierte” — cuvinte înțelese ca o referire la binecunoscutele simpatii ale Bisericii față de mișcarea legionară²³. Deși capul Bisericii, Patriarhul Nicodim, ca om devotat familiei regale, a refuzat să dea binecuvântarea republicii proclamate la sfârșitul anului 1947, Dej s-a comportat cu o siguranță care sugera că știa destul de multe despre moravurile Bisericii Ortodoxe pentru a fi convins că aceasta n-ar fi putut să devină o forță de rezistență împotriva comunismului²⁴. Considerată în multe cercuri ca suspectă, moartea neașteptată a lui Nicodim la începutul anului 1948 a dat posibilitatea comuniștilor să aleagă un succesor care pentru următorii treizeci de ani a făcut ca Biserica să fie supusă față de puterea cârmuitoare. Justinian Marina (1901–1977) îl adăpostise pe Dej în biserica sa după ce viitorul conducător evadase din închisoare în 1944, dar se bucurase totodată de relații bune cu Nae Ionescu, forța intelectuală motrice din spatele dreptei radicale dinainte de război, care era un musafir frecvent al parohiei sale de la țară în anii '30²⁵. Și Dej, și Justinian, în ciuda situației lor în puncte diferite ale spectrului politic, erau atașați ideii unor forme autohtone de dezvoltare. Comuniștii respingeau Occidentul, fapt care le oferea într-o oarecare măsură un teren comun cu Justinian, cap al unei biserici care a suspectat vreme

îndelungată amestecul apusean în România²⁶. În 1945 Mitropolitul Ardealului, Nicolae Bălan, a publicat un articol în care saluta „credința ortodoxă comună... care unește sufletul nostru cu sufletul Rusiei, statul nostru cu statul puternicului nostru vecin...”²⁷.

Intellectualii seculari au constituit și ei o categorie pe care în multe ocazii partidul-stat a reușit s-o modeleze pentru propriile scopuri. Regimul a acordat o mare atenție intelectualilor deoarece credea că aceștia puteau juca un rol crucial în schimbarea atitudinii populației, de la rezistență sau de la consimțământul posac la acceptarea noilor realități politice. Intellectuali creatori care erau gata să-și pună loialitatea în slujba partidului se puteau aștepta la mari recompense, pe când cei hotărâți să stea deoparte se puteau aștepta la sancțiuni grele. Scriitorii de renume Mihail Sadoveanu și George Călinescu s-au aflat printre cei gata să-și însușească noua ortodoxie politică²⁸. Sadoveanu, care îi avertizase pe colegii săi din Academia Română în 1942 în legătură cu primejdia „hoardelor venite din stepe”, a fost văzut ulterior făcând pe avocatul sincer al prieteniei cu Uniunea Sovietică²⁹. După ce fusese președinte al Senatului sub monarhie, el a fost vicepreședinte al Marii Adunări Naționale din 1947 până la moartea sa în 1961.

Intellectuali, mulți cu un trecut naționalist, au fost instrumente utile regimului atunci când acesta a îmbrățișat comunismul național. O asemenea epocă a părut foarte îndepărtată de anii staliști. În timpul când Ana Pauker a condus PCR (din octombrie 1944 până în octombrie 1945), membrii evrei au ocupat într-o măsură disproporționată posturile din aparatul ideologic al partidului și din sectoarele lui culturale, propagandistice și de presă³⁰. Cel mai cunoscut dintre aceștia a fost Mihai Roller care, ca președinte al Institutului de Istorie a Partidului până spre mijlocul anilor '50, a încercat să elimine ideea națională din prezentarea istoriei, înlocuind-o cu un punct de vedere internaționalist (de fapt, slavofil)³¹. În demonologia figurilor timpurii ale regimului, care s-a completat pe parcurs până în 1989, Roller se situează imediat după Dej și Pauker. Crima lui a fost aceea de a pune accentul pe lupta de clasă și de asemenea pe solidaritatea internațională cu vecinii slavi, în mod special cu cei din Est, în detrimentul temelor naționale în studierea istoriei românilor. Prin comparație cu el, figuri ca Alexandru Nikolski (răspunzător de torturarea, uciderea și maltratarea sistematică a unui foarte mare număr de deținuți) au fost trecute cu vederea³². Totuși, Roller s-a ferit să sublinieze prea mult rolul evreilor în cadrul partidului, de teamă că aceasta ar putea provoca o reacție de respingere. Un fost membru de partid, Pavel Câmpeanu, își amintește de o conversație cu Roller în care cei doi au discutat cazul unui tânăr activist evreu care a murit în fața unui pluton de execuție în timpul războiului, strigând „Trăiască Partidul Comunist!”. Roller a spus:

„Este un erou adevărat, darcum să-l fac cunoscut cu un asemenea nume?”³³ Evreii cu funcții în aparatul ideologic și de propagandă au părut să acționeze după principiul că decât să aibă martiri evrei, mai bine să nu aibă deloc. Însăși Ana Pauker i-a spus lui Gheorghe Dimitrov, fostul șef interimar al Cominternului, după ce fusese numită șef al partidului în 1944, că „ea avea o origine etnică incompatibilă cu funcția de șef al unui partid comunist”³⁴. Pauker nu și-a schimbat niciodată numele evreiesc, nu și-a evitat rudele și nu și-a negat originea evreiască, dar e posibil ca decizia ei de a permite unor foști membri ai Gărzii de Fier cu origine muncitorească de a se înscrie în PCR (folosită împotriva ei în perioada ei de declin) să fi izvorât din nevoia de a contracara convingerea că partidul era o forță dominată în mod covârșitor de evrei. Numai doi evrei au fost membri plini ai Biroului Politic în cursul celor patruzeci și cinci de ani cât PCR a fost la putere. Atunci când linia ideologică avea să se schimbe în anii '50 și când naționalismul avea să fie reabilitat, mulți evrei și-au pierdut pozițiile din sectoarele ideologice ale partidului și un număr considerabil au emigrat în Israel.

Dej și apariția unui tip de comunism românesc

Controlul sovietic asupra României era mult mai bine asigurat dacă un etnic român era plasat la conducerea unui partid altminteri încă dominat de demnitari din diferite minorități etnice. Gheorghe Gheorghiu-Dej a devenit Secretar General al PCR în 1945. De atunci și până în 1948 a existat un sistem de conducere colectivă, dar după aceea Dej și-a consolidat autoritatea în cadrul partidului. El a avut grijă să înlăture suspiciunea Moscovei legată de pedigreeul lui neobișnuit, dovedind că era un exponent lipsit de scrupule al politicilor destinate să transforme România într-un stat marxist-leninist.

Dej (născut în 1900) a intrat în mișcarea comunistă relativ târziu, când trecuse deja de treizeci de ani. El era unul dintre foarte puținii șefi ai regiunilor-satelit din anii '50 care nu studiaseră la școala Cominternului de la Moscova³⁵. A fost închis în România în urma grevei de la Grivița, declanșată de muncitorii ferovieri în 1933, și nu a fost eliberat până în 1944. Dej fusese ceferist, iar activiștii din acest sector aveau să joace un rol de frunte în regimul său. Dar în pofida legendei țesute de propaganda de partid în jurul rolului său în cele mai serioase tulburări antebelice din industrie, el nu participase în realitate la grevă³⁶. Oricum, personalitatea sa puternică și talentul de a supraviețui i-au dat posibilitatea de a-și asuma conducerea altor comuniști întemnițați. Dej și-a șlefuit talentele politice în închisoare, încercând chiar să-i influențeze pe gardieni. Potrivit unui tovarăș apropiat,

era un bun psiholog, cu o cunoaștere subtilă a tipurilor umane, și de asemenea un mim și un mare povestitor, cu o memorie uimitoare³⁷. În decursul anilor cât a fost la putere, Dej s-a bucurat de popularitate din cauza stilului său colocvial. Dar e la fel de adevărat că rareori a ezitat să recurgă la violență pentru a se cățăra până în vârful puterii. În 1945 a aranjat asasinarea predecesorului său, Ștefan Foriș, și a continuat cu reducerea la tăcere a mamei acestuia, care a fost înecată de doi ofițeri operativi din garda personală³⁸. Lucrețiu Pătrășcanu a devenit victima cea mai proeminentă a lui Dej, el fiind executat după un proces în 1954. Dej a folosit de asemenea amenințarea și violența pentru a întrerupe relațiile considerate de el nepotrivite în care erau implicate cele două fiice ale sale: a ordonat executarea unui pretendent și l-a cumințit pe celălalt, ordonând să fie bătut zdravăn³⁹.

Ascendenta lui Dej a fost total o dată cu îndepărtarea Anei Pauker și a complicilor ei din Biroul Politic în primăvara lui 1952. Această acțiune a fost adeseori caracterizată ca o victorie pentru comuniștii autohtoni, poate pătrunși de tendințe antisemite, asupra celor care își datorau pozițiile patronajului Moscovei. Dar lupta pentru putere în interiorul elitei comuniste a fost adeseori alimentată de conflicte personale care nu țineau seama de nici un fel de împărțiri între comuniștii autohtoni și moscoviți⁴⁰. Pavel Câmpeanu a scris: „Sacrificând-o pe Ana Pauker, Kremlinul i-a întărit tocmai pe oamenii care se pregăteau să-l confrunte... Eliminarea [ei] a însemnat... victoria unui stalinism de orientare naționalistă împotriva stalinismului de orientare prosovietică”⁴¹.

După 1952, Dej a avut un Birou Politic obedient: în 1954, sentința capitală privitoare la Pătrășcanu a fost decisă prin vot unanim, iar verdictul tribunalului doar s-a pronunțat mai târziu — un exemplu tipic despre felul cum se făcea justiția sub sistemul comunist⁴². Procesul lui Pătrășcanu fusese ținut secret din cauza permanentei sale sfidări. Dej a urmărit îndeaproape ședințele procesului prin intermediul unei linii telefonice legate de biroul său, și e posibil să fi auzit ultimele cuvinte sfidătoare ale lui Pătrășcanu înainte de a fi târât afară din sala de judecată: „Asasinilor! Istoria vă va pune pe voi în boxa asta! Pe voi, pe sprijinatorii și pe servitorii voștri!”⁴³ Aproape toți coindulpații din lotul Pătrășcanu erau evrei, ceea ce dădea greutate punctului de vedere pe care autoritățile căutau să-l încetățenească, și anume că Pătrășcanu era în realitate un trădător.

Dej a apărut ca șeful stalinist necontestat al României într-o perioadă când la Kremlin se instaurase conducerea colectivă, după moartea lui Stalin în martie 1953. Era în curs un proces de destalinizare care se identifica tot mai mult cu Nikita Hrușciov, Secretar General al Partidului Comunist sovietic, care treptat făcea manevre pentru înlocuirea rivalilor săi din conducerea

sovietică. Încercarea lui Hrușciov de a scoate în afara legii cultul personalității și metodele teroriste caracteristice conducerii lui Stalin a culminat în discursul său adresat unei sesiuni cu ușile închise al celui de-al XX-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice din 25 februarie 1956. Atunci Hrușciov l-a acuzat pe Stalin de arestarea și deportarea multor mii de membri ai partidului, de execuții fără proces și de crearea unui climat de teroare în cea mai mare parte a conducerii lui. Liniștea sufletească a lui Dej a fost distrusă de aceste evenimente politice senzaționale de la Moscova, la fel cum liniștea succesorului său a fost distrusă treizeci de ani mai târziu de ascensiunea lui Gorbaciov. Dej folosise metode asemănătoare cu ale lui Stalin împotriva populației în ansamblu, ca și împotriva colegilor. A trecut o lună înainte să se simtă în stare să citească o versiune prescurtată a discursului lui Hrușciov în fața unei asistențe formate din 3 000 de persoane care reprezentau elita partidului. A fost interzisă luarea notițelor, iar Dej a comentat că „datorită politicii consecvent marxist-leniniste a Comitetului Central“, excesele cultului personalității au fost eliminate în 1952⁴⁴. Dar Dej era conștient că tendința sateliților de a se alinia oricărei orientări emenate de la Moscova îl făcea vulnerabil. La nivel personal, relațiile sale cu Hrușciov nu au fost niciodată călduroase și s-au transformat în antipatie reciprocă atunci când interesele lui și cele ale conducerii sovietice au început să fie divergente. Dej obișnuia să se refere la Hrușciov numindu-l „țăranul“, iar Hrușciov, la rândul lui, cu greu își ascundea convingerea că liderul român trăise mai mult decât era cazul⁴⁵.

Ieșirea de pe orbita sovietică

În afară de conducătorul albanez Enver Hodja, Dej a fost unicul șef al unei democrații populare de pe vremea lui Stalin aflat încă în funcție la șapte ani după moartea dictatorului sovietic. Hodja rupsesse în mod public relațiile cu Hrușciov la al XXII-lea Congres al partidului și a scos rapid Albania din lagărul sovietic, menținând totuși o formă fundamentală de comunism. Spre deosebire de România, Albania nu avea graniță de stat comună cu nici un alt membru al blocului sovietic și era situată departe de Uniunea Sovietică. Dar în anii anteriori Dej luase pe ascuns măsuri care să-i întărească poziția față de Moscova și procedase astfel încât să nu existe nici un motiv evident ca să fie readus la ordine.

Alături de Dej, Emil Bodnăraș, unul dintre veteranii partidului, s-a străduit să convingă Moscova, cu care avea legături strânse, să-și retragă toate efectivele militare din România; acest lucru s-a petrecut în cele din urmă

în 1958⁴⁶. Cu doi ani mai devreme, atunci când Ungaria, sub reformatorul comunist Imre Nagy, încercase să se desprindă de blocul comunist și să adopte o politică de neutralitate, România fusese aliatul cel mai activ al Uniunii Sovietice în timpul crizei. Șeful de partid maghiar renegat a fost ademenit să se predea în custodie românească, după ce i se promisese permisiunea de liberă trecere (Valter Roman, tatăl primului-ministru al României de după 1989, s-a folosit de vechea sa prietenie cu Nagy, datând din vremea când amândoi erau agenți operativi cu baza la Moscova ai Cominternului, pentru a-l trăda). Nagy a fost spânzurat în 1958, după doi ani de captivitate în România⁴⁷.

Dej a fost capabil să adopte măsuri severe față de disidența internă fără să provoace nemulțumirea Uniunii Sovietice. A avut loc un al doilea val de arestări în masă, iar în iulie 1958 pedeapsa cu moartea a devenit obligatorie pentru orice tentativă de a conferi neutralitate statului⁴⁸. Dej era deosebit de îngrijorat ca nu cumva maghiarii din Transilvania să-și manifeste solidaritatea cu compatrioții lor rebeli din Ungaria, iar tulburările să se extindă și la etnicii români nemulțumiți de sistemul stalinist⁴⁹. În 1959, Universitatea Bolyai din Cluj, o instituție exclusiv de limbă maghiară, înființată pentru a demonstra că minoritatea maghiară se bucura de largi drepturi culturale în cadrul statului român, și-a pierdut existența separată — mulți intelectuali români o consideraseră ca pe o intruziune antinațională. O asemenea manevră a lui Dej n-ar fi avut cum să-i alarmeze pe sovietici, dar adevărata fisură în relațiile cu Moscova s-a conturat când Dej a arătat că era gata să sfideze planurile economice ale sovieticilor privind blocul din care făcea parte și România.

La începutul anilor '60, Hrușciiov a devenit tot mai conștient de necesitatea unui *commonwealth* economic socialist pentru a rivaliza cu Comunitatea Europeană, care făcuse pași mari de la apariția ei la începutul anilor '50. În 1962, el a propus ca deja existentul Consiliu de Ajutor Economic Reciproc (CAER) să fie împuternicit să decidă sectoarele de activitate economică asupra căruia trebuia să se concentreze fiecare stat-membru⁵⁰. Dacă planul lui Hrușciiov de centralizare a planificării economice pentru blocul sovietic ar fi reușit, e de presupus că excelența ei pământ arabil ar fi făcut din România un furnizor de produse agricole pentru cea mai mare parte a țărilor din bloc. Un astfel de rol nu l-a atras pe Dej și probabil că nici pe activiștii partidului comunist, mulți dintre ei de origine țărănească, atașați ideii de industrializare rapidă a României. Menținerea unei țărănime numeroase și eșecul în crearea unui proletariat industrial dominant puneau în pericol perspectivele consolidării unui sistem comunist care se bucurase prea puțin sau nu se bucurase deloc de sprijin în țară până spre sfârșitul anilor '40. România

a dus o bătălie reușită de ariergardă, iar la întrunirea la vârf din iulie 1963 a CAER, sovieticii și susținătorii lor au acceptat cu părere de rău să închidă dosarul cu planurile lor de integrare economică. România demonstra astfel lumii că era posibil să se obțină o independență reală, în pofida situației sale geopolitice dificile⁵¹. O serie de factori au fost de partea conducătorilor țării. După criza rachetelor din Cuba s-a instalat o perioadă de destindere, iar Uniunea Sovietică n-a dorit să ia măsuri severe împotriva unui aliat neascultător din cauza presupusului impact atât în Vest, cât și în țările care își dobândiseră recent independența. Faptul că România a rămas ferm pe linia ortodoxă în atitudinea ei internă a fost de natură să liniștească Kremlinul. În plus, Uniunea Sovietică se dezmeticise după disputa ei cu Iugoslavia și de-a lungul existenței blocului sovietic ea a fost mult mai puțin dornică să intervină în mod direct în Balcani decât în Europa Centrală, unde simțea că se situau interesele sale fundamentale. Când Hrușciiov a încercat din nou să oblige România să se supună directivelor centralismului sovietic, reacția lui Dej a fost aceea de a supune la vot în Comitetul său Central o rezoluție pe 27 aprilie 1964 care a fost imediat considerată ca o virtuală declarație de independență⁵². Atunci când Hrușciiov i-a cerut să aleagă între Uniunea Sovietică și ceea ce fusese modelul sovietic până la sfârșitul anilor '50, el a optat pentru acesta din urmă — ceea ce putea fi rezumat ca neostalinism în țară și titoism în afara ei⁵³.

Deschiderile prudente spre Occident

România a fost prima țară din blocul sovietic care a stabilit legături comerciale independente cu Occidentul. Imediat după 1960, Dej l-a trimis pe șeful Serviciilor de Informații Externe la Londra și la Paris cu un mesaj personal care exprima răspicat intenția României de a-și modela politica economică ținând seama de interesele naționale și nu urmând ordinele CAER. În primăvara aceluiași an, România a fost prima țară din blocul sovietic care și-a ridicat legațiile din cele două capitale la rangul de ambasade⁵⁴.

Pentru ca relațiile cu Occidentul să înflorească, România trebuia să atenueze sau să înlăture unele dintre trăsăturile cele mai discutabile ale sistemului ei politic. Între 1960 și 1964, numărul deținuților politici a scăzut treptat de la 17 613 la aproape zero; din acel moment, regimul comunist a găsit alte mijloace eficiente de a-și intimida și controla disidenții reali și potențiali. Sub Alexandru Bârlădeanu, care a răspuns de economie între 1960 și 1965, România a început să imite Iugoslavia, dezvoltând producția de mărfuri destinate pieței de consum și căutând să pornească de la industria grea ca să-și

diversifice producția pentru a pătrunde pe piețele comerciale ale Occidentului capitalist⁵⁵. Dar concomitent Dej a practicat arta prefăcătoriei împotriva Vestului, lucru care se dovedise eficient împotriva sovieticilor și conducătorului lor „țăran” Hrușciov. S-au făcut eforturi masive pentru a se dobândi *know-how* economic occidental prin spionajul industrial; în 1961, o întreagă întrunire a Biroului Politic și a Consiliului de Miniștri a fost consacrată doar acestui subiect⁵⁶. Duplicitatea se afla în miezul sistemului perfectat de Dej. Comuniștii insistau asupra respectării exterioare a normelor, dar nu cereau o subordonare totală față de sistem, cel puțin până în anii '80, când sistemul a intrat într-o fază complet totalitară⁵⁷. Obediența față de conducătorul sistemului dobândise de asemenea prioritate față de respectarea legilor statului și a doctrinei partidului. În România elementele personale au transcens ideologia într-o măsură mai mare decât în majoritatea celorlalte sisteme comuniste; figuri ale vechiului regim supraviețuiau uneori sau chiar prosperau dacă arătau voința de a-l proteja pe Dej și alte figuri de frunte. Guvernatorul închisorii unde stătuse Dej îl tratase cu indulgență: mai târziu el a fost promovat la gradul de general și avea să fie procuror în procesul din 1946 al mareșalului Antonescu, care a dus la executarea acestuia⁵⁸. Este îndoielnic că Patriarhul Justinian s-ar fi ridicat atât de sus și de repede în cadrul Bisericii Ortodoxe dacă nu l-ar fi ajutat pe Dej când acesta a evadat din închisoare⁵⁹.

*Triumful celei mai mari Nulități*⁶⁰

Dej a murit pe 19 martie 1965, după ce a făcut un cancer la plămâni cu evoluție rapidă; membri ai anturajului său au suspectat că fusese iradiat de agenții sovietici din cauza atitudinii sale independente⁶¹. Una dintre ultimele sale acțiuni importante, în 1964, a fost să se asigure că Serviciile de Informații Externe românești se eliberaseră de supravegherea directă a sovieticilor. România a rămas, înainte de 1989, singurul satelit în care s-a permis acest lucru⁶².

Inițial primul-ministru Ion Gheorghe Maurer a părut să se afle în cea mai puternică poziție pentru a-i succeda lui Dej. Acest avocat și membru de partid cu mare vechime devenise cel mai apropiat coleg al lui Dej; el a fost identificat îndeaproape cu politica de căutare a independenței față de sovietici, dar nu a fost implicat în acțiunile de reprimare⁶³. Dar Maurer provenea dintr-o familie burgheză și era numai pe jumătate român (tatăl său, originar din Alsacia, fusese angajat ca preceptor al prințului moștenitor, mai târziu regele Carol al II-lea). În 1965 Partidul Comunist nu mai avea o prezență minoritară

puternică; mulți membri evrei emigraseră și Dej își convinsese colegii români cu soții evreice să divorțeze, pentru a reduce astfel influența evreilor în cadrul partidului. Partidul devenise unul de muncitori de origine țărănească, preocupăți de carieră, cu o compoziție covârșitor românească⁶⁴. Maurer era în bune relații cu omul care prezidase transformarea aceasta pe când se afla la conducerea organizației de partid la începutul anilor '60, Nicolae Ceaușescu, și l-a nominalizat ca noul Secretar General, una dintre sursele bine plasate sugerând că era convins că Maurer ar fi putut conduce prin intermediul acestui „tânăr necioplit”⁶⁵. Ceaușescu era bătăit, nu avea pic de simț al umorului și nu-și putea ascunde lipsa de carte. Dar poseda o voință și un zel politic excepționale, iar dacă se întâmpla să-i lipsească vreo ambiție, aceasta era recuperată de soția sa, Elena.

Ceaușescu era de asemenea un naționalist de neclintit și neîncrezător în sovietici. În anii '30, ca băiat de la țară implicat în agitațiile comuniste, el ar fi putut foarte bine să intre în Garda de Fier, care avea un mult mai mare număr de membri din rândul clasei muncitoare decât rivalul din stânga politică. Ascensiunea în ierarhia de partid a lui Ceaușescu a fost ajutată de faptul că acolo existau prea puțini etnici români cu un dosar de activitate care să cuprindă și o perioadă dinainte de preluarea puterii de către partid. El ajunsese membru plin al Biroului Politic în 1955, la vârsta de treizeci și șapte de ani. Entuziasmul lui față de atitudinea autonomistă a lui Dej i-a asigurat ascensiunea, iar după 1955 el a primit sarcina de a crește numărul membrilor de partid. În 1965, 64% dintre membrii de partid erau în vârstă de sub patruzeci de ani, în timp ce 99% intraseră în partid după 1945⁶⁶. Ceaușescu a fost în stare să-și consolideze autoritatea și să rețeze aripile principalului său rival, Alexandru Drăghici, ministru de Interne și șef al serviciilor de securitate după 1952. El a pus la cale reabilitarea lui Pătrășcanu în 1968 pentru a-l îndepărta pe Drăghici, care jucase un rol însemnat în distrugerea acestuia. Și Dej a fost denunțat pentru abuzurile de putere. Pe bună dreptate, existau speranțe că Ceaușescu va demonstra instincte liberale pe care nu și le arătase niciodată în timpul urcușului în ierarhia de partid, dar în scurt timp avea să devină limpede că el era hotărât să intre în istorie drept cel mai mare comunist de la conducerea României și că toți rivalii lui, vii sau morți, aveau să fie reduși ca statură.

Ceaușescu a intensificat politica externă a lui Dej bazată mai curând pe interesul național decât pe loialitatea față de blocul sovietic, iar naționalismul românesc a fost scos în evidență cu tot mai multă fervoare pentru a întări sprijinul maselor pentru regim. În 1966 România s-a opus cu succes planurilor sovietice de a extinde competențele Tratatului de la Varșovia asupra

forțelor armate ale membrilor săi⁶⁷, iar în anul următor a refuzat să-i urmeze pe alți membri ai Tratatului în acțiunea de înghețare a relațiilor diplomatice cu Israelul după Războiul de Șase Zile. În 1968 imaginea lui Ceaușescu ca marxist cu idei reformiste a primit un sprijin formidabil atunci când el a refuzat să se alăture Uniunii Sovietice și celorlalte țări ale Tratatului de la Varșovia în trimiterea de trupe pentru a zdrobi tentativa Cehoslovaciei de a instaura un comunism liberal. Totuși, ceea ce a fost prea puțin remarcat a fost faptul că Ceaușescu nu a aprobat niciodată „Primăvara de la Praga” și nici nu a declarat vreodată că ar fi meritat să fie aplicată și în țara lui. El s-a asigurat că manifestele reformiștilor din conducere tipărite la Praga de liberalii din partidul ceh și de susținătorii lor intelectuali nu vor ajunge niciodată în presa românească și nu vor fi reproduse nici măcar în buletinele confidențiale pregătite pentru demnitarii partidului⁶⁸. Oricât de iritați au fost de acrobațiile României, sovieticii știau că Ceaușescu era un comunist ortodox care nu era deloc înclinat să renunțe la marxism-leninism. Mai mult, din talentele lui de conducător manevrând între Est și Vest făcea parte și faptul că știa când să oprească din scurt o provocare intolerabilă.

Păcălirea democrațiilor naive

Occidentul începea totuși să considere România un stat comunist rebel care merita să fie cultivat, deoarece fixa anumite limite puterii sovietice. În 1968, Tony Benn, ministrul britanic al Tehnologiei, scria după ce l-a întâlnit pe Ceaușescu că acesta „se purta foarte modest, era foarte pătrunzător în abilitatea sa și de aceea mi-a plăcut de el”⁶⁹. În același an, președintele de Gaulle personal i-a conferit Legiunea de Onoare lui Ceaușescu⁷⁰, făcându-l să înțeleagă clar cu acel prilej că nu era intimidat de natura regimului său: „Un regim ca al dumneavoastră e bun și folositor, dar unul asemănător ar fi imposibil în Franța sau în Marea Britanie.”⁷¹ O asemenea remarcă din partea unui lider occidental influent cu greu l-ar fi putut încuraja pe Ceaușescu să-și liberalizeze sistemul — dimpotrivă.

Din ce în ce mai convins că veriga slabă în lanțul puterii sovietice fusese găsită, Occidentul a invitat România în instituții care erau închise altor state comuniste. În 1972 ea s-a alăturat Băncii Mondiale și Fondului Monetar Internațional, în 1973 a obținut statut comercial preferențial din partea Comunității Economice Europene, iar în 1975 i s-a acordat clauza Națiunii Celei Mai Favorizate de către Statele Unite, fiind singurul stat din blocul sovietic cu un astfel de privilegiu⁷². În 1978 Ion Pacepa, șeful Departamentului de Informații Externe (DIE), a fugit în Statele Unite, dezvăluind că 70%

dintre atașații comerciali din ambasadele românești erau ofițeri de informații, iar restul erau colaboratori ai agenției sale. Era vorba de un departament al trucurilor murdare și totodată de un centru de recrutare a agenților, care prindea uneori și pești mari, cum ar fi un ministru de Externe francez de la începutul anilor '80, care figura deja pe statele lor de plată de douăzeci de ani⁷³. Din momentul când Pacea a fost chestionat de americani, el a încercat să demonstreze că România făcea un joc dublu față de Occident cu complicitatea Uniunii Sovietice⁷⁴. El a insistat că, între limitele permise de marxism-leninism și obligațiile asumate în cadrul Tratatului de la Varșovia, Bucureștiul avea din când în când opinii divergente față de cele ale Moscovei, scopul fiind acela de a obține tehnologie occidentală și împrumuturi pentru a înainta în construirea sistemului comunist⁷⁵. Pentru un stat comunist, statutul comercial avantajos de care se bucura România în relația cu Statele Unite o plasa într-o poziție puternică; România era abilitată să obțină de acolo produse de înaltă tehnologie refuzate altor regimuri similare⁷⁶. Cel puțin un specialist a demonstrat că Uniunea Sovietică obținea informații secrete valoroase, precum și avantaje economice, de pe urma legăturilor strânse ale Bucureștiului cu Occidentul⁷⁷. Lideri occidentali ca de Gaulle și Richard Nixon, care au întreținut relații personale bune cu Ceaușescu, par să nu fi încercat niciodată să obțină o relaxare a represiunii. Discutând cu Tony Benn despre vizita lui din 1968 în România, unii diplomați britanici au dat de înțeles că nimeni nu trebuia să se culce pe-o ureche în legătură cu natura sistemului politic românesc: ei „și-au exprimat punctul de vedere că românii nu se bucuraseră niciodată de libertăți politice în nici o perioadă a istoriei lor... și că nu pierduseră mare lucru având un regim comunist.”⁷⁸ Atitudinea aceasta privind România comunistă în special și Balcanii în general era larg răspândită printre diplomații din principalele state occidentale⁷⁹.

Faraonul comunist de la Dunăre

Nici un semnal de alarmă nu s-a auzit în Occident când Ceaușescu a început să-și aroge prerogativele unui monarh comunist. Începând din 1969, realegerea secretarului general român nu mai era decisă prin votul Comitetului Central, ci prin acela al delegaților la Congresul partidului. Acest lucru făcea ca înlocuirea sa de către colegii apropiați să fie practic imposibilă prin canalele normale⁸⁰. În 1974 Ceaușescu s-a autoproclamat președinte și a fost fotografiat purtând un sceptru. Din noianul de telegrame de felicitare, un mesaj evident ironic de la pictorul suprarealist spaniol Salvador Dalí, care cuprindea cuvintele „Apreciez profund actul dumneavoastră istoric de

instituire a sceptrului prezidențial⁸¹, a fost publicat în întregime în ziarul partidului *Scânteia* din 4 aprilie 1974⁸¹.

Emil Bodnăraș, un comunist activ încă din anii '30 și care a deținut funcții înalte atât sub Dej, cât și sub Ceaușescu, s-a bucurat de un prestigiu considerabil în cadrul partidului, iar în anii '70 l-a acuzat pe Ceaușescu că nu ținea seama decât de propriile interese și nu de cele ale partidului⁸². Dar el a șovăit să-l conteste pe Ceaușescu pe baza legalității socialiste, aceasta fiind poate o ilustrare grăitoare despre cât de slabe erau mecanismele de prevenire a abuzurilor de putere⁸³.

Puterea în familie și greșelile politice catastrofale

Un moment de răscruce pentru regim l-a constituit vizita din 1971 a lui Ceaușescu în Coreea de Nord, unde acesta a găsit un soi de comunism care se potrivea caracterului său. Întors acasă, el a hotărât să modeleze România după aspectele principale ale naturii fanatice și înregimentate a regimului lui Kim Ir Sen. Îndemnul de a transforma România într-o economie având la bază industria grea s-a intensificat puternic. S-a creat o uriașă industrie de prelucrare a petrolului, deși rezervele împuținate ale României arătau că țara era lipsită de capacitatea de a face această industrie profitabilă. Au fost înființate cu mult mai multe combine siderurgice decât avea țara nevoie⁸⁴. Mai mult ca oricând, țelurile ideologice le depășeau acum pe cele ale unei dezvoltări normale; obsedat de cantitate mai degrabă decât de calitate și exportând pe piețele nesigure din Lumea a Treia, Ceaușescu a sperat să creeze o societate dominată de valorile proletare, cu mineri și siderurgiști în vârful ei. Sectorul înaltei tehnologii a fost neglijat, în ciuda abundenței de talente științifice autohtone. Nu a fost permis nici un experiment legat de economia de piață; nu a apărut nici o economie de piață subterană, iar sectorul serviciilor a fost tot mai privat de resurse.

Experții economiști ca Alexandru Bârlădeanu fuseseră trecuți pe linie moartă cu ani în urmă, și astfel România s-a trezit spre sfârșitul anilor '70 în situația nemaiauzită în care soția dictatorului avea mai multă influență în privința politicii decât orice demnitar civil sau militar. Consoarta lui Nicolae, Elena, avea doar câteva clase primare, dar acest lucru nu a împiedicat-o să-și inventeze o carieră de om de știință, procurându-și un doctorat în chimia industrială, precum și diferite titluri onorifice cu ocazia călătoriilor ei în străinătate⁸⁵. În 1979 ea conducea secția de cadre de partid și de stat din cadrul Comitetului Central, ceea ce însemna că de fapt controla orice numire în funcțiile de partid și de stat⁸⁶. În legătură cu Elena, Alexandru Bârlădeanu

scria: „Rareori am întâlnit pe cineva care să fi avut atâtea însușiri negative ca ea: sentimentul urii și al răzbunării, stupiditatea, caracterul scârbos, nesimțirea și impertinența erau cele mai evidente. Nu știu cum de s-au întâlnit sau cum de a durat căsnicia aceasta”⁸⁷.

Cum puterea a fost transferată de la partid președintelui și alaiului personal dominat de soția sa, trecutul a trebuit să fie reinterpretat pentru a justifica dictatura personală a celor doi. Istoria a fost zugrăvită ca un proces inexorabil, conducând la triumful celei mai înalte forme de societate instaurate de Conducător (cuvânt adoptat în mod oficial de Ceaușescu în anii '70). Ceaușescu era prezentat ca înfrunghirea concretă a vitejiei și a înțelepciunii strămoșești, pornind de la regii daci și continuând cu domnitorii feudali ai principatelor românești și cu luptătorii mai recenti pentru independența națională. Era nevoie de o liotă de intelectuali pentru susținerea unui cult atât de sfîrnat. Cel mai nerușinat sicofant a fost Corneliu Vadim Tudor, care, într-un articol publicat în 1980, la a șaizeci și doua aniversare a lui Ceaușescu, îl ridica în slăvi ca pe „zeul nostru laic, inima partidului și a națiunii, omul pentru istorie și pentru eternitate pe care îl vom urma cu credință în tot ce va întreprinde”⁸⁸. Slava Conducătorului ar fi sporit dacă s-ar fi putut arăta că el conducea o țară care se aflase mereu în fruntea progresului omenirii. În acest scop s-a amplificat doctrina sincronismului, insistându-se asupra faptului că, într-o serie de domenii importante, de-a lungul secolelor civilizația românească precedase evoluția generală a civilizației occidentale⁸⁹.

Un regim care se folosea de naționalism pentru a mobiliza și a controla masele permitea uneori să se facă referiri voalate la Basarabia, aflată sub ocupație sovietică neîntreruptă din 1944. În anii '70 au apărut lucrări literare care conțineau o portretizare plină de simpatie a mareșalului Antonescu, ale cărui trupe recuceriseră teritoriul respectiv din 1941 până în 1944⁹⁰. Nici una dintre marile uzine industriale nu a fost amplasată în Iași, oraș din nord-estul Moldovei, la câțiva kilometri de frontiera sovietică, poate ca indicu al neliniștii lui Ceaușescu în legătură cu securitatea regiunii în eventualitatea deteriorării relațiilor cu Uniunea Sovietică. În schimb, țărani moldoveni au fost încurajați să emigreze în alte zone ale României, în special în orașele din Transilvania, unde minoritățile etnice fuseseră deosebit de numeroase până în anii '60.

Jucarea cărții etnice

Românizarea orașelor din Transilvania a devenit un scop politic imperativ doar sub Ceaușescu. În 1968 Regiunea Autonomă Maghiară a fost desființată, iar în 1972 Ceaușescu a vorbit pe față despre necesitatea de „a munci

fără răgaz în scopul omogenizării naționale și sociale în țara noastră⁹¹. Politicile menite să creeze „un unic popor muncitor” au fost considerate de maghiari drept niște încercări prost deghizate de a-i asimila într-o perioadă în care învățământul de stat în limba maghiară fusese redus pe neașteptate. În anii '70 și '80, profilul demografic al unor orașe ca Târgu-Mureș, Cluj și Oradea, având cândva un puternic caracter maghiar, a început să se schimbe. Demolarea unor cartiere maghiare pentru a face loc blocurilor de locuințe destinate să-i primească pe nou-veniții a fost descrisă de disidenții maghiari ca o formă de acoperire a politicii de „sistematizare” menită să creeze o societate complet uniformizată. Multă iritare a produs decizia ca absolvenții maghiari din Transilvania să fie repartizați de regulă la posturi aflate departe de propriile comunități etnice. Dispersarea tinerilor cu pregătire superioară a răpit comunității maghiare serviciile unor oameni care ar fi putut fi apărători eficienți ai intereselor lor, iar în anii '80 mulți maghiari din Transilvania cu studii superioare au ales din această cauză să emigreze în Ungaria. Dar o mișcare disidentă a luat naștere și printre intelectualii care căutau să apere cultura maghiară făcând apel la doctrina drepturilor omului, în lumina faptului că România semnase acordurile de la Helsinki din 1975 conținând dispoziții ferme de protejare a drepturilor omului⁹².

În general, intelectualii maghiari care condamnau încălcarea drepturilor minorităților refuzau să protesteze față de formele de opresiune care implicau întreaga populație⁹³. Această limitare la propria comunitate avea să continue și după 1989, zădărniciind astfel eforturile de creare a unor alianțe durabile între exponenții democrației. Dar tulburări sporadice au izbucnit îndeosebi printre muncitorii români din minele din Valea Jiului în 1977 și printre muncitorii de la uzina de autocamioane din Brașov în 1987, fapt care arăta că sprijinul regimului din partea muncitorilor români slăbea văzând cu ochii.

Socialism într-o familie, totalitarism la toate nivelurile

Ameliorarea situației economice și sfidarea Uniunii Sovietice au conferit regimului o popularitate autentică în cursul anilor '60. Afirmările lui Ceaușescu privind destinul poporului român și importanța trecutului românesc s-au împlinit bine cu felul de a vedea lucrurile al unei populații încă în mare parte rurală. Dacă el ar fi urmat o politică economică mai prudentă, ar fi reușit să mențină o bază de sprijin considerabilă pentru regim chiar și după încheierea Războiului Rece. Nu a existat nici o familiarizare cu politica de opoziție în rândul noilor categorii sociale înființate cu forța de statul comunist. Potrivit lui Silviu Brucan, regimul „se bucura de stabilitate atâta timp cât «contractul social nescris» dintre Partidul Comunist și clasa muncitoare

era respectat cu strictețe", contract care „presupunea obligația din partea partidului de a asigura muncitorilor un nivel de trai decent”⁹⁴. Dar acest contract a fost rupt de regim în a doua jumătate a conducerii lui Ceaușescu. Construirea unor combine siderurgice și petrochimice costisitoare a determinat România să acumuleze o datorie către străinătate care a crescut de la 3,6 miliarde de dolari în 1977 la 10,2 miliarde de dolari în 1981⁹⁵. Creșterea pe piața mondială a prețurilor la țițeiul pe care țara trebuia să-l importe pentru industria ei supradimensionată a exacerbât problema datoriilor, lucru la care a contribuit și faptul că România trebuia să importe 80% din minele necesar industriei sale grele; în anii '80 vânzarea oțelului românesc de slabă calitate pe piața mondială saturată s-a dovedit din ce în ce mai dificilă⁹⁶. Ceaușescu a declarat la sfârșitul lui 1982 că intenționa să lichideze datoria externă până în 1990, ceea ce s-a dovedit a fi o decizie fatală⁹⁷. El a realizat acest lucru, dar cu costuri enorme pentru economia țării și pentru poporul român. Ceaușescu a tăiat importurile din Occident pentru alimente, medicamente și piese de schimb, și a hotărât să exporte tot ce se putea vinde în străinătate. Exporturile de alimente către Uniunea Sovietică au crescut (România devenind principalul ei furnizor străin), în timp ce în țară era introdusă o raționalizare strictă⁹⁸.

În anii '80 caracterul arbitrar al dictaturii personale a lui Ceaușescu a devenit tot mai dificil de ascuns. O lege din 1981 permitea condamnarea la închisoare pentru greșeli comise la locul de muncă⁹⁹. După 1984 doctorilor li s-a cerut să examineze angajatele din întreprinderi o dată pe lună și s-o întrebe pe fiecare dacă era gravidă, iar dacă nu, de ce: în luna martie a aceluiași an, în discursul adresat Consiliului Național al Femeilor, Ceaușescu a insistat: „Tovarășe femei, a avea copii este o datorie patriotică”¹⁰⁰. Ceaușescu credea că o creștere rapidă a populației era o necesitate pentru realizarea obiectivului său ca România să devină o mare putere de rangul doi. Începând din 1966, avortul a devenit ilegal, iar contraceptivele nu s-au mai găsit: de atunci și până în 1989, 11 000 de femei au murit după avorturi clandestine¹⁰¹.

Despre planurile de demolare a mii de sate și despre strămutarea locuitorilor lor în complexe agroindustriale a început să se vorbească în 1987; aceste măsuri făceau parte din procesul orwellian de industrializare a localităților rurale cu scopul de a crea omul socialist desăvârșit — un proces pe care Ceaușescu l-a botezat „sistematizare”. Țăranii din județul Olt, situat la sud de Transilvania, care se arătasera dornici să sprijine regimul în primul lui deceniu, îl priveau pe Ceaușescu cu dispreț și cu dușmănie fâțișă pe la mijlocul anilor '80; unii chiar spuneau: „Mai bine veneau rușii”¹⁰².

Comploturi ale unor ofițeri care nu fuseseră pătrunși de mentalitatea antirusească au avut loc în 1983–1984, dar fără urmări serioase pentru putere¹⁰³.

Totuși, Ceaușescu a fost destabilizat de schimbările importante apărute în Uniunea Sovietică începând de la mijlocul anilor '80. Mihail Gorbaciov, noul șef al partidului, dorea să umanizeze sistemul comunist, să-l facă mai eficient și să pună capăt confruntării cu Occidentul pentru a mai ușura povara cursei înarmărilor asupra economiei sovietice. El era pregătit să renunțe la doctrina lui Brejnev, potrivit căreia Moscova permitea sateliților săi doar o suveranitate limitată și intervenea cu forța dacă vreunul dintre ei pornea „pe o cale contrarevoluționară”. Ar fi fost de așteptat din partea lui Ceaușescu să laude această schimbare de atitudine ca pe o îndreptățire a insistenței României asupra independenței naționale, dar el nu a făcut acest lucru. Schimbările din Uniunea Sovietică au transformat comunismul românesc aproape peste noapte dintr-o formă rebelă într-un tip grotesc, nu mult diferit de versiunea văzută chiar în Uniunea Sovietică în vremurile bune ale stalinismului. Atenția Occidentului s-a concentrat tot mai mult asupra abuzurilor privind drepturile omului și asupra proiectelor nebunești de inginerie socială ale lui Ceaușescu. O dată cu inițierea de convorbiri directe între superputeri, care dădeau rezultate spectaculoase, rolul României ca interlocutor între lumea sovietică și Occident nu-și mai avea rostul. Un Ceaușescu pus într-o situație jenantă și-a lepădat rolul de avocat al păcii mondiale și a început să lanseze zvonuri amenințătoare privind capacitatea agresivă a României. În noiembrie 1988, în timpul unei întâlniri cu liderul comunist maghiar Károly Grósz, el a declarat că România își dezvoltase capacitatea de a produce armament nuclear, înfierând în același timp comunismul liberal maghiar ca fiind „o primejdie de moarte pentru comunismul internațional”¹⁰⁴.

Cu excepția Partidului Comunist, nici o instituție națională nu a produs disidenți dornici să se distanțeze în mod public de politica distructivă a regimului. Cu puține excepții, medicii au fost complicii regimului la internarea disidenților în spitale de boli mintale unde aceștia erau adeseori distruși din cauza tratamentelor cere le erau aplicate¹⁰⁵. Privilegiile și amenințările atent dozate i-au convins pe intelectuali să stea cuminți și uneori chiar să păzească ordinea în cadrul breslei, în numele regimului. În noiembrie 1989 chemarea lui Mircea Dinescu, un poet disident, la greva generală a scriitorilor a fost ignorată de colegii săi¹⁰⁶.

Obediența Bisericii Ortodoxe

Biserica Ortodoxă a fost singura instituție națională importantă a cărei viață internă nu a fost distrusă de partid pentru a se conforma pe deplin normelor comuniste. Prin Constituția din 1948, ea a fost depozată de titlul

de „biserică dominantă”, iar pământurile pe care le deținea au ajuns în proprietatea statului, dar subjugarea religiei organizate față de un stat ateu a fost mai puțin oneroasă pentru Biserica Ortodoxă decât pentru alte biserici. La moartea sa în 1977, patriarhul Justinian a lăsat 10 000 de parohii cu cadre complete și doi sau trei candidați pentru fiecare loc din seminar¹⁰⁷. O protecție considerabilă fusese permisă vieții monastice cel puțin până la sfârșitul anilor '50.

Criticii încearcă să demonstreze că Biserica însăși s-a lăsat folosită de un regim care nu s-a clintit niciodată din credința sa că religia era un instrument de exploatare a maselor și că trebuia să dispară după ce va fi fost atins țelul marxist-leninist de făurire a unui stat pe deplin socialist. Dovada în sprijinul acestui punct de vedere o constituie faptul că noua clasă muncitoare cazată în mari cartiere de blocuri nu beneficia de un serviciu religios ortodox activ și era scoasă în mare parte în afara bisericii¹⁰⁸. Mai mult, deși populația Bucureștiului, în mare majoritate ortodoxă, s-a dublat, o singură biserică ortodoxă a fost construită în oraș între 1948 și 1989¹⁰⁹. Lipsa de entuziasm a ierarhiei ortodoxe de a veni în întâmpinarea nevoilor religioase ale noii clase muncitoare a permis diverselor secte protestante și Martorilor lui Iehova să facă un număr sporit de convertiri în cartierele de locuințe construite la periferia tuturor marilor orașe românești în anii '80¹¹⁰. Atunci când, în megalomania lui, Ceaușescu a ajuns să demoleze biserici istorice în anii '80, pentru a face loc unui nou centru civic care personifica viziunea fanatizată a conducătorului asupra României, ierarhia ortodoxă a tăcut. Nu s-au înregistrat proteste nici măcar când Ceaușescu a desemnat 10 000 de sate pentru a fi distruse cu scopul de a face din țărâניה colectivizată o prelungire a clasei muncitoare de la oraș prin dependența ei față de stat în privința tuturor necesităților¹¹¹. Distrugerea universului țărănesc, din care ortodoxia românească și-a tras o mare parte din vigoare și identitate, a devenit o posibilitate atunci când regimul a intrat în faza totalitară radicală în anii '80¹¹².

Ceaușescu s-a folosit de naționalism pentru a mai ușura trauma omogenizării populației într-un unic popor muncitor. Dar cu toate că ortodoxia era semnul distinctiv al românilor, regimul nu a considerat religia majorității ca fiind esențială pentru identitatea națională. Sprijinirea ateismului nu a slăbit sub Ceaușescu, care era lipsit de orice urmă de atașament față de ortodoxie. Teoctist Arăpașu, patriarh din 1986, a declarat la slujba de Paști din 1995 că „Dumnezeu a îngăduit comunismul pentru ca acesta să poată fi învins prin credință”¹¹³. Acest punct de vedere se face ecoul celui auzit în Rusia, cum că păcatul supunerii față de ateism este mai nobil decât martiriul, dacă astfel poate fi asigurată supraviețuirea Bisericii¹¹⁴. Dar argumentul ortodoxiei,

potrivit căreia comunismul a făcut parte din planul lui Dumnezeu, iar reacția Bisericii a fost în acord cu intențiile lui Dumnezeu, e tratat cu dispreț de intelectualii anticomuniști. Ei au crezut că vigoarea Bisericii s-ar fi afirmat mai limpede dacă ea ar fi spus „nu” statului, indiferent de prețul plătit prin represiuni și vitregii ale sorții, decât să acționeze ca braț confesional al unui stat ateu¹⁵.

Vechii soldați ai partidului îl sfidează pe Ceaușescu

Într-un târziu, opoziția față de regim s-a înfuriat printre unii dintre demnitarii de vârf pe care Ceaușescu îi alungase în anonimat. Silviu Brucan, un fost stalinist din linia dură și înalt demnitar în epoca lui Dej, și-a declarat în mod public disidența în 1987. El pare să se fi bucurat de un anumit grad de protecție în America și în cercurile sovietice de decizie politică, ceea ce explică posibilitatea sa de a călători în Occident în noiembrie 1988. De acolo a fost invitat în Uniunea Sovietică, unde a fost primit de Gorbaciov, care i-a spus că era în favoarea înlăturării lui Ceaușescu, cu condiția ca acest lucru să se realizeze astfel încât Partidul Comunist să rămână forța conducătoare în țară; liderul sovietic nu a arătat nici un entuziasm față de ideea unei intervenții în România¹⁶.

Pe 10 martie 1989, o scrisoare deschisă adresată lui Ceaușescu de șase veterani a fost trimisă la BBC. Trei dintre semnatori — Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu și Constantin Pârvulescu, unul dintre membrii fondatori ai partidului în 1921 — erau foști membri ai Comitetului Central sau ai Biroului Politic. Ceilalți erau Silviu Brucan, Corneliu Mănescu, ministru de Externe între 1961 și 1972, și Grigore Răceanu, un veteran de partid. Cu toții au fost imediat puși sub stare de arest la domiciliu și li s-au retras privilegiile¹⁷. Scrisoarea condamna principalele aspecte ale politicii interne a lui Ceaușescu și efectele lor asupra societății. Ea punea întrebarea: „De ce urbanizați satele, când nu sunteți în stare să asigurați un nivel de trai decent în orașe? O guvernare care în ultimele cinci ierni nu a fost capabilă să rezolve problemele vitale ale populației (lumina, căldura, transportul, aprovizionarea cu alimente) și-a dovedit incompetența și incapacitatea de a guverna.”¹⁸ Politica lui Ceaușescu în privința minorităților a fost de asemenea criticată: „Faptul că germanii, maghiarii și evreii emigrează în masă arată că politica de asimilare forțată trebuie să înceteze.” Pe un ton sarcastic, amintind de stilul articolelor lui Brucan, cei șase i-au spus lui Ceaușescu: „Ați început să schimbați geografia satelor, dar nu sunteți în stare să mutați România în Africa.”¹⁹

În 1989 Ceaușescu declarase că PCR era cel mai mare partid comunist din întregul bloc răsăritean raportat la populație, cu 4 milioane de membri, dar dintre aceștia, potrivit lui Norman Manea, „cu greu ai fi putut găsi o mie care să creadă cu adevărat în el”¹²⁰. Oricum, Ceaușescu nu s-a confruntat niciodată cu nesupunerea directă până la adevăratul sfârșit al conducerii sale. Congresul Partidului din noiembrie 1989 a constituit apoteoza regimului: cultul personalității a fost reafirmat alături de politica economică nesăbuită care secătuisese țara.

Un sistem social care mai înainte se dovedise că stârnea prea puțin entuziasm în rândul populației în România a fost impus în 1945 de tancurile și baionetele principalului inamic istoric al României. O sectă mult mai puțin reprezentativă pentru societate decât echivalentele sale comuniste din Anglia, Australia și Scandinavia a fost catapultată astfel la putere. Pentru a-și impune voința, comunismul din România a trebuit să exercite teroarea la o scară uriașă. Au fost mobilizate unele elemente ale culturii politice pentru a strânge și mai tare societatea în menghina comunistă: dorința Bisericii Ortodoxe și a multor intelectuali de a fi îngăduitori cu un stat care își proteja sau își promova interesele este, desigur, un factor important. Dar rezistența armată față de comunism a continuat o vreme mai îndelungată decât în țările vecine cu România — un indiciu clar că România nu era coaptă pentru un asemenea regim. Sarcina guvernării comuniste a fost ușurată din cauza absenței în România a unor tradiții democratice puternice, iar regimul a avut grijă ca menținerea oricăror instituții (cum ar fi Biserica Unită) care ar fi putut incalca astfel de tradiții să nu fie permisă. Ea a acordat o atenție specială Transilvaniei, o regiune care nu făcea parte din statul român decât de circa un sfert de secol și unde, după cum se crede îndeobște, valorile culturii apusene avuseseră o înrăurire mai mare în rândul grupurilor etnice decât în restul țării.

Comunismul avea să fie în cele din urmă subminat de nereușitele catastrofele pe țărâm economic. Accentul pus pe antediluviana industrie grea a plasat țara pe calea subdezvoltării. Prăpastia economică dintre România și statele Europei Centrale, aflate sau nu sub guvernare comunistă, s-a adâncit. România a rămas în urma unor state ca Grecia, Portugalia și Spania chiar înainte ca aceste țări să ajungă să se bucure de binefacerile aderării la Uniunea Europeană în anii '80. Cu toate acestea, regimul, atât sub Dej, cât și sub Ceaușescu, s-a confruntat cu mai puține tulburări de masă decât corespondentele sale din celelalte mari țări satelit din blocul sovietic. Un factor stabilizator a fost crearea unei noi clase muncitoare numeroase din foști țărani, adeseori lipsiți de orice petic de pământ, care până în anii '80 socotiseră că viața lor era mai bună în principalele privințe sub comunism decât înainte. Regimul a încercat să facă astfel încât acest element social, cunoscut pretutî-

deni în blocul sovietic ca *homo sovieticus*, să domine din punct de vedere numeric și aproape că a reușit. Cei aflați la conducerea comunismului românesc nu au încetat niciodată să facă apel la noii români prin intermediul simbolurilor și valorilor proletare, dar naționalismul crescând a fost folosit pentru dobândirea legitimității și a consimțământului din partea maselor. Propagandiștii regimului îi caracterizau pe comuniști ca pe cei care au dus la capăt lupta de eliberare națională începută de niște eroi respinși anterior ca invenții ale propagandei burheze. S-a făcut apel la solidaritatea etnică românească prin caracterizarea statelor socialiste frățești cum ar fi Ungaria și Uniunea Sovietică drept state nutrinde intenții rele față de România. Fără îndoială că Dej a dovedit îndrăzneală sfidându-și stăpânii sovietici și ieșind de pe orbita sovietică. Duplicitatea de care era îmbibat comunismul românesc i-a permis să-i ducă de nas pe stăpânii săi sovietici, iar succesul său Ceaușescu a repetat trucul cu principalele țări occidentale.

Dacă Occidentul ar fi condiționat politic accesul României la tehnologia și piețele occidentale, acest lucru ar fi contribuit la creșterea unor forțe politice în cadrul partidului conducător și în societate, capabile să facă trecerea spre democrație mult mai puțin dureroasă decât avea să fie mai târziu. Dar opoziția a fost în mare parte născută-moartă, în pofida imenselor suferințe impuse diverselor sectoare ale societății atunci când dictatura Ceaușescu a intrat într-o fază irațională fâțișă și profund totalitară în anii '80. Nu este exagerat să se afirme că aproape cincizeci de ani de represiune politică vor frâna, probabil, activismul politic și vor slăbi societatea civilă pentru multă vreme.

Absența „legalității socialiste” și faptul că răzburarea împotriva unui comunist învins în lupta pentru putere se extindea adeseori și asupra familiei lui au arătat că activiștii de partid nu erau înclinați să se împotrivescă despotismului lui Ceaușescu. Aproape tot timpul cât a fost la conducere, acesta a tratat statul ca pe domeniul său privat. Extrem de personala exercitare a puterii constatată în România a fost mai mult o caracteristică a statelor comuniste sud-est europene decât a celor central-europene, și poate că ea arată impactul formelor de guvernare otomană și ale unora românești medievale și pline de cruzime asupra comportamentului politic contemporan. Ceaușescu însuși s-a bazat tot mai mult pe tradiție ca sursă a puterii sale. El a pierdut contactul cu partidul și și-a îndepărtat foștii colegi care în cele din urmă și-au făcut curaj pentru a scăpa de el. Nu puțini dintre ei erau fideli aceluiași tipare comportamentale și aceluiași mentalități ca acelea care l-au produs pe Ceaușescu.

Poate că efectul cel mai retrograd al erei comuniste a fost acela de a crea o populație în cea mai mare parte dependentă, care se obișnuise să primească

majoritatea celor necesare traiului de la stat. Securitatea și bunăstarea materială ale unei persoane depindeau de conformismul ei politic dovedit. Exercițarea abilităților individuale și întreprinderea unor acțiuni publice neaprobată de stat te putea costa extrem de mult. Această trăsătură a dependenței colective față de un grup de conducători care nu se justifica niciodată nu a început sub comunism, dar a fost mult perfecționată în perioada 1944–1989. În mod inevitabil, orice sistem democratic care venea după o epocă atât de întunecată urma să fie serios stânjenit.

NOTE

1. R. V. Burks, *The Dynamics of Communism in Eastern Europe*, Princeton University Press, 1961, pp. 164–165.
2. Șerban Papacostea, „Captive Clio: Romanian Historiography Under Communist Rule”, *European History Quarterly*, Vol. 26, 1996, p. 181.
3. Dennis Deletant, *Communist Terror in Romania: Gheorghiu-Dej and the Police State, 1948–1965*, London: Hurst, 1999, p. 5.
4. Robert Levy, *Ana Pauker: The Rise and Fall of a Jewish Communist*, Berkeley: University of California Press, 2001, p. 5.
5. Pavel Câmpeanu, „Aspects of Romanian Stalinism’s History: Ana Pauker, A Victim of Anti-Semitism”, *East European Politics and Societies*, Vol. 14, nr. 2, 2000, p. 176.
6. Levy, *Ana Pauker*, p. 235.
7. Robert Levy, „Did Ana Pauker Prevent a «Rajk Trial» in Romania?”, *East European Politics and Societies*, Vol. 9, nr. 2, 1995, p. 144.
8. Deletant, *Communist Terror in Romania*, p. 157.
9. Deletant, *Communist Terror in Romania*, p. 171.
10. Levy, „Did Ana Pauker...”, p. 150.
11. Gheorghe Buzatu, „România după lovitura de stat” în Ioan Scurtu și Gheorghe Buzatu (editori), *Istoria românilor în secolul XX (1918–1948)*, București, Paideia, 1999, pp. 499–500.
12. Sergo Beria, *Beria my Father: Inside Stalin’s Kremlin*, London: Duckworth, 2001, p. 316, n. 6.
13. Reuben Markham, *Romania under the Soviet Yoke*, Boston, MA: Meador, 1949, pp. 214–217.
14. J. F. Brown, *Nationalism, Democracy and Security in the Balkans*, Aldershot, England: Dartmouth Publishing, 1992, pp. 101–102.
15. Robert Lee Wolff, *The Balkans in our Time*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1974 edn, p. 45.

16. V. Tarău, „Campania electorală și rezultatul real al alegerilor din 19 noiembrie 1946 în Cluj și Turda”, în Sorin Mitu și Florin Gogăltan (editori), *Studii de istorie a Transilvaniei*, Cluj, Asociația Istorică din Transilvania și Banat, 1994, pp. 204–212.
17. Lavinia Betea, *Alexandru Bărlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu*, București, Evenimentul Românesc, 1998, p. 85.
18. Dennis Deletant, *Ceaușescu and the Securitate*, London: Hurst, 1995, p. 24.
19. A. L. Cartwright, *The Return of the Peasant: Land Reform in Post-Communist Romania*, Aldershot: Ashgate, 2001, p. 68.
20. Deletant, *Communist Terror in Romania*, pp. 225–234.
21. Michael Shafir, „Political Culture, Intellectual Dissent and Intellectual Consent: the Case of Romania”, *Orbis*, 1983, pp. 404–406.
22. Shafir, „Political Culture”, *Orbis*, p. 407.
23. Durandin, *Histoire des Roumains*, p. 374.
24. Despre nesupunerea lui Nicodim, vezi Alexandru Șafran, *Un tăciune smuls flăcărilor*, București, Hasefer, 1996, pp. 49–50; publicat și în engleză sub titlul *Resisting the Storm: Memoirs*, Jerusalem: Yad Vashem, 1987.
25. Dan Ciachâr, „Patriarhul Justinian”, *Cuvântul*, ianuarie 1997.
26. În 1949 Justinian a declarat: „Vaticanul este centrul celor mai vechi tradiții imperialiste și el nu ezită să folosească toate mijloacele sistemului capitalist pentru a comercializa cele sfinte.” Vezi Durandin, *Histoire*, p. 376.
27. Cuvintele acestea au apărut în ziarul ortodox *Telegraful Român* în 1945 și sunt citate în Vasile Marchiș, *Drama Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică)*, documente și mărturii, București, Crater, 1997, p. 83. Mitropolitul Bălan a fost apropiat de Garda de Fier în anii '30, iar în 1937 a organizat slujba de înmormântare pentru doi gardiști uciși în Războiul Civil din Spania. Vezi Marchiș, *Drama*, p. 83; Livezeanu, *Cultural Politics*, p. 262.
28. Deletant, *Ceaușescu and the Securitate*, p. 170.
29. Shafir, „Political Culture, Intellectual Dissent”, p. 402.
30. Câmpeanu, „Aspects of Romanian Stalinism's History”, p. 161.
31. Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Humanitas, 1997, pp. 71–72.
32. Pentru crimele lui Nikolski, vezi Deletant, *Communist Terror in Romania*, capitolele 6 și 9.
33. Pavel Câmpeanu, „Din nou despre antisemitism. Contribuții evreiești la instaurarea dictaturii staliniste în România”, 22, 27 februarie–5 martie 2001.
34. Deletant, *Communist Terror in Romania*, pp. 61–62.
35. *Ibid.*, p. 16.
36. *Ibid.*
37. Betea, *Alexandru Bărlădeanu*, pp. 46–47.
38. Deletant, *Communist Terror in Romania*, p. 217.
39. Mircea Suci și Cristian Troncotă, „Două «romane de iubire» din anii lui Gheorghiu-Dej”, *Dosarele istoriei*, 7 (12), 1997, pp. 30–43.
40. Deletant, *Communist Terror in Romania*, p. 147.

41. Câmpeanu, „Aspects of Romanian Stalinism's History”, p. 250.
42. Deletant, *Communist Terror in Romania*, p. 250.
43. Levy, „Did A na Pauker”, pp. 172–173.
44. Deletant, *Communist Terror in Romania*, p. 255.
45. Ion Mihai Pacepa, *Cartea Neagră a Securității*, Vol. II, București, Editura Omega, 1999, pp. 41, 99.
46. Deletant, *Communist Terror in Romania*, pp. 273–275; Silviu Brucan, *The Wasted Generation: Memoirs of the Romanian Journey from Capitalism to Socialism and Back*, Boulder, CO: Westview Press, 1993, pp. 55–56.
47. Betea, *Alexandru Bârlădeanu*, p. 133.
48. Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, București, Fundația Academia Civică, 1997, p. 115.
49. Gallagher, *Romania after Ceaușescu*, pp. 55–56.
50. François Fejtő, *A History of the People's Democracies*. Harmondsworth: Penguin, 1974, pp. 158–159.
51. Lendvai, *Eagles in Cobwebs*, p. 2.
52. Fejtő, *A History of the People's Democracies*, p. 162.
53. R. J. Crampton, *Eastern Europe in the Twentieth Century*, London: Routledge, 1994, p. 313.
54. Pacepa, *Cartea Neagră*, Vol. 2, p. 91.
55. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 249.
56. Pacepa, *Cartea Neagră*, Vol. 2, p. 77.
57. Shafir, „Political Culture, Intellectual Dissent”, p. 408.
58. Deletant, *Communist Terror in Romania*, p. 27.
59. Annele Ute Gabanyi, *The Ceaușescu Cult*, București, Fundația Culturală Română, 2000, p. 36.
60. Gheorghe Apostol, un rival la succesiunea din 1965, a folosit acest cuvânt ca o referire abia deghizată la Ceaușescu într-o scrisoare pe care a adresat-o ziarului partidului *Scântea* din 30 aprilie, exprimându-și nemulțumirea în legătură cu dirijarea evenimentelor de partid și de stat; ea nu a fost publicată niciodată. Vezi Deletant, *Communist Terror in Romania*, pp. 292–295.
61. Pacepa, *Cartea Neagră*, Vol. 2, pp. 108–114.
62. Deletant, *Communist Terror in Romania*, p. 285.
63. Betea, *Alexandru Bârlădeanu*, p. 180.
64. Maurer i-a spus ulterior unui coleg politic: „Eu nu aș fi putut să devin prim-secretar din două motive: Unu, am un nume german; doi, nu mă am bine cu rușii.” Vezi Rodica Chelaru, *Culpe care nu se uită. Convorbiri cu Cornel Burtică*, București, Curtea Veche, 2001, p. 89.
65. Betea, *Alexandru Bârlădeanu*, p. 183.
66. R. V. Burks, „The Romanian National Deviation: an Accounting” în Kurt London (ed), *Eastern Europe in Transition*, Baltimore: John Hopkins Press, 1967, p. 103.
67. Fejtő, *A History of the People's Democracies*, pp. 317–318.

68. Dumitru Dumitru, „August 1968 — marea păcăleală”, *Adevărul*, București, 21 aprilie 1998.

69. Tony Benn, *Office without Power: Diaries 1968–72*, London: Hutchinson, 1988, p. 79.

70. Nicholas Bethell, *Spies and Other Secrets: Memoirs from the Second Cold War*, London: Penguin, 1995, p. 283.

71. Livia Betea (în dialog cu Corneliu Mănescu), *Convorbiri neterminate*, Iași: Polirom, 2001, p. 323.

72. Ronald Linden, „After the Revolution: A foreign Policy of Unbounded Change” în Daniel Nelson (ed), *Romania after Tyranny*, San Francisco: Westview Press, 1992, pp. 203–204.

73. Edward Behr, *„Kiss The Hand You Cannot Bite”: the Rise and Fall of the Ceaușescu*, London: Hamish Hamilton, 1991, p. 185.

74. David B. Funderburk, *Un ambasador american: între Departamentul de Stat și dictatura comunistă din România*, Constanța, România, Editura Dacon, 1994, p. 45.

75. Funderburk, *Un ambasador american*, p. 74.

76. Mark Almond, *Decline without Fall: Romania under Ceaușescu*, London: Institute for European Defence and Strategic Studies, 1988, p. 25.

77. *Ibid.*

78. Benn, *Office without Power*, p. 74.

79. Pentru dovezi, vezi capitolele 4 și 5 din Gallagher, *Outcast Europe*.

80. Behr, *„Kiss The Hand...”*, p. 147.

81. Annele Ute Gabanyi, *The Ceaușescu Cult*, București, Fundația Culturală Română, 2000, p. 45.

82. Bodnăraș nu a fost de acord cu Ceaușescu atunci când acesta a rupt-o cu trecutul și a refuzat să-și delege puterile prezidiului permanent al Comitetului Central pentru perioada cât era plecat în vizite peste hotare. Vezi Chelaru, *Culpe...*, pp. 139–140.

83. Pentru Bodnăraș, nevoia de a-și păstra poziția în cadrul partidului și al statului a primat față de dorința de a păstra legalitatea socialistă. Un singur deținător de funcție de conducere comunist pare să fi fost destul de îndrăzneț pentru a-l înfrunta pe Ceaușescu pe față. Acesta a fost Cornel Burtică, ministru al Comerțului Exterior, care și-a dat demisia în timpul unei întruniri a Biroului Politic în 1981, după ce și-a exprimat dezacordul față de propunerile lui Ceaușescu de a face investiții în Irak. Vezi Chelaru, *Culpe...*, pp. 140–141, 206–207.

84. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 153; Gabanyi, *The Ceaușescu Cult*, pp. 47, 49, 50.

85. Gabanyi, *The Ceaușescu Cult*, pp. 110–111.

86. Behr, *„Kiss The Hand”*, p. 159.

87. Betea, *Alexandru Bârlădeanu*, p. 200.

88. *Săptămâna*, 25 ianuarie 1980, citată în Gabanyi, *The Ceaușescu Cult*, p. 42.

89. Papacostea, *„Captive Clío...”*, p. 197.

90. Deletant, *Ceaușescu and the Securitate*, pp. 188, 191.
91. Andrei Pippidi, „Nation, Nationalisme et Démocratie en Roumanie”, *L'Autre Europe*, 1993, secțiunea 26–27, pp. 136–137.
92. László Kürti, „Transylvania, Land beyond Reason: Toward an Anthropological Analysis of a Contested Terrain”, *Dialectical Anthropology*, Vol. 14, 1989, p. 41.
93. Șafir, *Romania*, p. 174.
94. Brucan, *The Wasted Generation*, pp. 126–127.
95. Deletant, *România sub regimul comunist*, p. 150.
96. Gabanyi, *The Ceaușescu Cult*, pp. 49–50.
97. Deletant, *România sub regimul comunist...*, p. 151.
98. *Ibid.*, p. 151.
99. Mihnea Berindei, „România lui Ceaușescu — un naufragiu planificat II”, 22, Vol. 9, nr. 47, noiembrie 1998.
100. Deletant, *România sub regimul comunist...*, p. 176.
101. Betea, *Alexandru Bărlădeanu*, p. 95.
102. David Kideckel, *The Solitude of Collectivism: Romanian Villagers to the Revolution and Beyond*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1993, p. 178.
103. Behr, „*Kiss The Hand*”, pp. 220–227; Deletant, *Ceaușescu and the Securitate*, pp. 343–344.
104. Ion Mihai Pacepa, *Cartea Neagră a Securității*, Vol. III, București, Editura Omega, 1999, p. 131.
105. Vezi Helena Drysdale, *Looking for Gheorghe*, London: Sinclair-Stevenson, 1995,
106. Deletant, *Ceaușescu and the Securitate*, p. 200.
107. Richard Hopwood, „Nationalism and Church-State Relations in Ceaușescu's Romania”, teză de masterat în arte, University of Bradford, England, 1995, p. 26; informație provenită de la Constantin Galeriu, pe care Hopwood l-a intervievat la București pe 21 iulie 1995.
108. Cornel Nistorescu, editorial în *Evenimentul zilei* (ediția în limba engleză), 9 decembrie 1998.
109. Deletant, *Ceaușescu and the Securitate*, p. 212.
110. Despre dezvoltarea sectelor cunoscute în România ca „neoprotestante”, vezi Deletant, *Ceaușescu and the Securitate*, pp. 224–229; Hopwood, „Nationalism and Church-State Relations”, pp. 58–61.
111. Vezi Deletant, *Ceaușescu and the Securitate*, pp. 294–319; de asemenea, Dinu C. Giurescu, *The Razing of Romania's Past*, London: Phaidon Press, 1990.
112. În legătură cu efectele păgubitoare ale colectivizării lumii țărănești și identitatea națională românească, vezi Horia-Roman Patapievic, „Anatomia unei catastrofe” în Iordan Chimet, *Momentul adevărului*, Cluj, Dacia, 1996, pp. 169–183.
113. Vezi Horațiu Pepine, „Armata și Biserica”, 22, nr. 44, 1–7 noiembrie 1995.
114. Steven Runciman, *The Orthodox Churches and the Secular State*, Oxford University Press, 1971, p. 96.

115. Vezi interviul cu Cicerone Ioanițoiu, membru al Bisericii Ortodoxe și autor al articolului *Persecuția Bisericii din România*, în ziarul bucureștean *România liberă*, 10 mai 1997.
116. Deletant, *Ceaușescu and the Securitate*, p. 257.
117. Deletant, *România sub regimul comunist*, pp. 171–172.
118. Betea, *Convorbiri neterminate*, p. 344.
119. *Ibid*, p. 345.
120. Norman Manea, „Blasphemy and Carnival”, *World Policy Journal*, Vol. 13, nr. 1, primăvara 1996, p. 76.

TOVARĂȘII SE LEAPĂDĂ DE IDEOLOGIE, DAR PĂSTREAZĂ PUTEREA. 1990–1992

Căderea lui Ceaușescu

Evenimentele din 1989 care au culminat cu înlăturarea și cu executarea lui Nicolae Ceaușescu și a copărtașei lui la putere, Elena Ceaușescu, rămân o enigmă la cincisprezece ani după ce s-au petrecut¹. Una dintre promisiunile lui Emil Constantinescu în campania electorală din 1996 a fost că va avea grijă ca adevărul despre cotitura tragică și totodată eliberatoare din istoria României să iasă la lumină în timpul mandatului său. Dar, după ce a ajuns președinte, el nu a reușit să se țină de cuvânt, iar a zecea aniversare a prăbușirii comunismului s-a dovedit a fi o comemorare tăcută, de care conducerea copleșită de griji a preferat să scape cât mai repede². Rămâne încă să fie scoasă la lumină întreaga istorie a unor evenimente care au conținut elemente ale unei lovituri de stat improvizate în grabă și ale unei revolte populare spontane, deși reconstituirea săptămânilor pline de tensiune de la sfârșitul lui 1989 ar lua mai mult spațiu decât cel disponibil aici³. Se va da atenție anumitor aspecte ale violentelor schimbări radicale care au avut o influență considerabilă asupra evoluției politice ulterioare din România.

Statul ceaușist poseda mai multe atribute ale unei dictaturi totalitare decât oricare dintre celelalte partide-stare est-europene. A o apuca pe drumul democrației pornind de la dictatura totalitară, fără nici o fază de tranziție sau fără supravegherea unor organisme externe, cum au fost cele care au supravegheat introducerea democrației în Germania sau în Japonia de după război, a fost o sarcină temerară. Cu cât este mai intensă experiența totalitară, cu atât este mai masivă prezența unei clase administrative prea puțin înclinată să cedeze instrumentele care constituie baza puterii și a privilegiilor sale. Așa au stat lucrurile în România.

Ceaușescu și-a subminat puterea acordând din ce în ce mai multe privilegii unui anturaj care pornea de la propria familie extinsă, expunând prin aceasta sectoare întregi ale elitei politice unora dintre rigorile care constituiau viața de zi cu zi a majorității cetățenilor. Din 1986, Direcția a Doua a

Securității, care monitoriza situația economică, a devenit o arenă unde critici-le la adresa naturii regimului lui Ceaușescu circulau la nivel superior. Șeful ei, generalul-maior Emil Macri, obișnuia să organizeze mese cu șefi ai Securității locale în localități rurale „la care își descărca furia la adresa «imbecilității» programului economic al președintelui”, precum și frustrarea sa legată de faptul că soția președintelui bloca rapoartele privind situația economică dezastruoasă, pentru ca acestea să nu ajungă la soțul ei⁴. Neglijența lui Ceaușescu în legătură cu bunăstarea marilor birocrați ar putea explica în parte de ce ordinul lui ca protestele de masă să fie tratate cu toată fermitatea nu a fost executat cu mai mult zel la Timișoara, după izbucnirea tulburărilor pe 17 decembrie 1989. Timp de mai multe zile, sute de oameni se adunaseră în jurul bisericii preotului reformat maghiar Lázsló Tőkés pentru a protesta împotriva deciziei de a-l transfera într-un sat îndepărtat. El sfida-se autoritățile în predicile sale, criticând abuzurile puterii și făcând apel la solidaritate etnică. Pe 15 decembrie mai mulți români și sârbi s-au alăturat protestului, iar a doua zi 5 000 de protestatari s-au adunat în fața sediului județean al PCR. Împușcăturile au început în seara zilei de 17 decembrie, când o luare de poziție fermă în acel moment de către forțele de securitate împotriva demonstranților antiregim s-ar fi soldat cu un număr de peste 1 000 de morți făcând ca represiunea din piața Tienanmen din Beijing din iunie 1989 să pară minoră prin comparație. Dar revolta populară spontană de la Timișoara — și mai târziu de la București — a fost urmată de un puci intern pe care Ceaușescu nu a fost în stare să-l înăbușe. O serie de oameni politici bine informați, care inițial s-au autocaracterizat ca fiind comuniști moderați, credincioși legalității socialiste, au format un Front al Salvării Naționale (FSN) pe 22 decembrie, în ziua când Ceaușescu și-a consfințit prăbușirea regimului, fugind împreună cu soția sa — cu elicopterul — de pe clădirea Comitetului Central al PCR din București.

Intră în scenă FSN

Pe 22 decembrie, primul discurs televizat al lui Ion Iliescu, figura cea mai importantă dintre conspiratori, a oferit indicii clare că el rămânea credincios rădăcinilor sale comuniste. Iliescu a spus că foștii conducători „s-au declarat a fi comuniști. Ei n-au avut nimic de-a face nici cu socialismul, nici cu ideologia comunismului științific... Ei doar au pângărit numele Partidului Comunist Român. Ei au pângărit de asemenea memoria celor care și-au sacrificat viața pentru cauza socialismului în această țară”⁵. Înverșunarea lui Iliescu de a menține un monopol al stângii asupra puterii a fost demonstra-

tă, probabil, prin hotărârea lui de a-l împiedica pe Corneliu Coposu, singurul supraviețuitor al elitei politice dinaintea de 1947, să intre în clădirea Comitetului Central unde se adunaseră opoziții lui Ceaușescu⁶.

Pe 23 decembrie, Iliescu a vorbit la televizor despre „teroriștii” care nu se dădeau în lături de la nimic pentru a-l menține pe Ceaușescu la putere și a chemat populația să vină să apere sediile Televiziunii și Radioului, precum și Ministerul Apărării. În zilele ce au urmat, mai multe sute de persoane au fost ucise în București, când centrul orașului devenise scena unor înțeleștări înverșunate, dar clădirea Comitetului Central și sediul Televiziunii au rămas aproape neatinse, în timp ce multe clădiri din jur erau deteriorate sau distruse. Dacă „teroriștii” provenind din unități de Securitate loiale vechiului regim ar fi intenționat să pună stăpânire pe situație, ar fi putut să taie liniile telefonice sau să distrugă stația de emisie a Televiziunii. Ei ar fi putut de asemenea să atace și alte ținte strategice, dar nu s-a întâmplat nimic din toate acestea⁷. Nici un „terorist” nu a fost judecat vreodată, iar criticii, neputând să creadă că un comunist inveterat ca Iliescu avea să fie vestitorul schimbării, au tras rapid concluzia că se purtase un minirăzboi fictiv pentru legitimarea noii puteri, conferindu-i-se prestigiul de salvatoare a revoluției⁸.

Perechea dictatorială fusese trădată de generalul Victor Stănculescu, adjunct al ministrului Apărării⁹. Pe 25 decembrie, Nicolae și Elena Ceaușescu s-au trezit în fața unui tribunal militar extraordinar, judecați pentru genocid. Ei și-au păstrat atitudinea sfidătoare, probabil neputând să-și închipuie care avea să fie deznodământul procesului, sau poate presupunând că salvarea lor era iminentă; Gáspár Miklós Tamás, un filozof din Budapesta de origine ardeleană, a scris mai târziu: „Cei doi s-au purtat cu o demnitate de oameni de rând, poate patetică, dar oricum au avut demnitate.”¹⁰ După ce s-a pronunțat în grabă sentința de condamnare la moarte, Elena le-a strigat tinerilor soldați desemnați a fi executorii ei și ai consortului: „Gândiți-vă, copii, că timp de douăzeci de ani v-am fost ca o mamă. Nu uitați toate câte le-am făcut pentru voi.” Dar plutonul de execuție nu a ezitat să-i împoarte cu circa 200 de gloanțe¹¹. Un act laudat inițial ca unul de purificare a dat naștere suspiciunilor potrivit cărora Iliescu și complotiștii săi scăpaseră de Ceaușescu pentru a-l împiedica să depună mărturie împotriva lor într-un proces deschis despre propriul lor trecut profund comunist. Astfel, caracterul violent al decesului regimului a produs controverse și recriminări care aveau să stânjenească eforturile de a consolida dreptul unui succesor democratic de-a lungul anilor '90.

Nu e cu totul nerezonabil să ne închipuim bătălia finală din interiorul regimului ca pe o înțeleștare între două seturi de valori autoritare: comuniștii

ortodocși și unii reformiști de tipul lui Gorbaciov se confruntau la urma urmei cu genul de comunism doctrinar personal întruchipat de Ceaușescu¹². Scopul celor care l-au înlăturat și l-au executat pe Ceaușescu a fost acela de a abolii conducerea personală a șefului executiv discreditat, nu de a reforma în mod fundamental sistemul de guvernare prin impunerea unor schimbări revoluționare. Ideea că niște cetățeni de rând ar putea prelua controlul în stradă trebuie să fi fost neliniștitoare pentru comuniștii ortodocși, obișnuiți să se considere drept avangarda care înfăptuia voința maselor, iar ceea ce i-a determinat pe inițiați să acționeze așa cum au făcut-o a fost, poate, dorința de a-i împiedica pe protestatarii anticomuniști să capete avântul care i-ar fi putut transforma într-o forță acționând pe cont propriu. Prima transmisie televizată făcută de conducerea FSN pe 22 decembrie a ocolit cu asiduitate cuvântul „revoluție”¹³. Două zile mai târziu, pe 24 decembrie, Virgil Măgureanu a citit un comunicat al FSN care îmbrățișa în chip triumfal termenul când declara: „Revoluția a învins.”¹⁴

FSN s-a prezentat drept „emanația revoluției”, dar acțiunile sale sugerau o mișcare menită să-i domolească radicalismul. S-a adoptat retorica despre schimbarea revoluționară, deși țelul unei restructurări limitate a orânduirii politice nu a fost nici o clipă scăpat din vedere. Puternicul consiliu al FSN (treizeci și nouă de membri) era alcătuit din ofițeri de armată, studenți și intelectuali care participaseră la revoltă, dar grupul de direcție era constituit din oameni care fuseseră comuniști până în ultima clipă a regimului: Ion Iliescu, Petre Roman, Silviu Brucan, Corneliu Mănescu, generalul Victor Stănculescu, Alexandru Bărlădeanu și Dan Marțian. Consiliul FSN s-a lărgit la 145 de membri în ultimele zile din decembrie, dar puterea a rămas în mâinile lui Iliescu, în calitate de președinte al său și de președinte interimar al Republicii, și ale lui Petre Roman, în calitate de prim-ministru al unui guvern interimar. În ultimele zile din decembrie 1989, FSN a reușit să-și consolideze autoritatea. Vechile structuri ale PCR au fost preluate când în toată țara s-au format comitete ale FSN în întreprinderi și la nivel de județ, municipalitate, oraș și comună. O dispoziție emisă pe 12 ianuarie 1991 de consiliul FSN și semnată de Ion Iliescu stipula că aceste structuri la nivel central și teritorial „funcționează ca structuri ale puterii de stat”.

Relativ puțini români auziseră de Ion Iliescu, în vârstă de cincizeci și nouă de ani. Cu studii superioare făcute la Moscova timp de cinci ani la începutul deceniului al șaselea, el fusese ministru al Tineretului și secretar al Comitetului Central al partidului, însărcinat cu ideologia până în 1971, când rapida sa ascensiune în ierarhia de partid a fost brusc stopată din cauza unor respectuoase dezacorduri față de politicile din ce în ce mai dogmatice ale

lui Ceaușescu. După aceea dată el a deținut o serie de funcții de partid minore: secretar însărcinat cu propaganda în Comitetul Județean de partid Timiș și apoi prim-secretar al Comitetului Județean de partid Iași. La începutul anilor '80 a devenit președinte al Comitetului de Stat al Apelor înainte de a fi împins și mai mult în anonimat prin repartizarea lui pe un post într-o editură de stat¹⁵.

Petre Roman, profesorul universitar în vârstă de patruzeci și trei de ani, care din partenerul său politic se va transforma în adversar din cauza funcției lui în cadrul căreia timp de peste doi ani a luat decizii cruciale, era fiul lui Valter Roman, un veteran al Războiului Civil din Spania, care, până la moartea sa în 1983, fusese membru al Comitetului Central al PCR și director al editurii partidului, Editura Politică. Roman vorbea fluent spaniola și franceza și își luase doctoratul la Școala Politehnică din Toulouse¹⁶.

Iliescu și Roman erau susținători ai programului în zece puncte emis de FSN pe 22 decembrie, care stipula introducerea unei forme de guvernare pluralistă și abolirea rolului conducător al partidului unic; organizarea de alegeri libere; separarea puterilor; eliminarea dirijării centralizate a economiei și promovarea inițiativei și a talentelor în toate sectoarele economice; restructurarea agriculturii și promovarea producției la scară mică; reorganizarea învățământului; respectarea drepturilor și libertăților minorităților etnice; reorganizarea comerțului și oprirea pentru un timp a exportului de alimente; în fine, ducerea unei politici externe „în interesul poporului”¹⁷. Se pune accentul pe luarea unor măsuri tehnocratice pentru ca țara să se repună pe picioare. Inițial, nivelul declarațiilor oficiale ale FSN nu prea a oferit idei clare despre modul de soluționare a conflictelor sau de stabilire a priorităților în dezbaterile unor probleme care reclamau o rezolvare urgentă. Iliescu și Roman veneau dintr-o lume în care nu existau reguli privind soluționarea pașnică a conflictelor, deoarece socialismul dusese la abolirea tuturor disputeelor, cu excepția celor total lipsite de importanță. Declarațiile lui Iliescu, în care se sublinia nevoia de unitate națională, sugerau că el se simțea stânjenit de ideea unor interese divergente, a unor dezbateri libere, precum și a dreptului legitim al grupărilor din opoziție de a pune în discuție temeiul deciziilor lui. Dată fiindu-i proveniența, acest lucru nu este deloc surprinzător, iar evenimentele aveau să demonstreze că Iliescu socotea că era dificil să se renunțe la îndelungata tradiție a statului de utilizare a naționalismului pentru a câștiga sprijinul maselor. Dar caracterul etnocentric al FSN a devenit evident numai atunci când s-a confruntat cu competiția deschisă din partea unor grupări care îi negau dreptul de a guverna.

Inițial, caracterul multietnic al categoriilor care se ridicaseră împotriva lui Ceaușescu dăduse naștere unor speranțe că naționalismul nu avea să fie o caracteristică definitorie a noii Româнии. Asemenea semnale pline de speranță au îndemnat Ungaria să recunoască noua guvernare a României pe 23 decembrie 1989, ea fiind prima țară care făcea acest lucru, iar după doar șase zile Gyula Horn a devenit primul ministru de Externe care vizita România și se întâlnea cu Iliescu. În felul acesta, Ungaria i-a oferit lui Iliescu un sprijin important în momentul când acesta căuta să-și legitimeze autoritatea față de lumea din afară.

Dreptul minorităților întuneacă agenda schimbărilor

Pe 5 ianuarie 1990 a fost emisă de către FSN o declarație despre statutul minorităților naționale din România, care dădea naștere speranței că aveau să se ia măsuri concrete pentru a se soluționa problemele minorităților. Într-un pasaj-cheie, citat frecvent ulterior, se spunea:

Revoluția din România, un act istoric al întregului popor, al națiunii române și al minorităților naționale, constituie dovada unității și a solidarității tuturor fiilor patriei care au dorit libertate și democrație adevărată. Vărsarea comună a sângelui a arătat că politica de ațâțare a urii naționale întemeiate pe politica șovină a asimilării forțate, ca și încercările permanente de defăimare a Ungariei vecine și a maghiarilor din România, nu au reușit să zdrobească încrederea, prietenia și unitatea dintre poporul român și minoritățile naționale.

Frontul Salvării Naționale declară în mod solemn că va înfăptui și va garanta drepturile și libertățile individuale și colective ale tuturor minorităților naționale¹⁸.

Drepturile individuale și colective urmau să fie consfințite într-o nouă constituție, iar declarația promitea de asemenea că urma să fie creat un minister al minorităților naționale care „să asigure cadrul instituțional adecvat pentru exercitarea principalelor drepturi ale minorităților, folosirea limbii lor materne, promovarea culturii naționale și păstrarea identității etnice”¹⁹. Cu o zi înainte, pe 4 ianuarie, un decret-lege privind administrația locală stabilea că în zonele din țară locuite de minorități etnice hotărârile statului vor fi aduse la cunoștința cetățenilor în limba acestora și deopotrivă în românește. Emisiunile radio și TV în limbile maghiară și germană, suspendate în 1980, aveau să fie reluate.

Dorința guvernului de a permite minorității maghiare să joace un rol complet în treburile statului a părut confirmată de numirea unor personalități

maghiare în funcții oficiale înalte. Trebuie menționat că diferitele hotărâri luate în primele două săptămâni după 22 decembrie 1989, care păreau să anticipeze o nouă epocă în tratarea problemelor minorităților, s-au succedat într-o atmosferă de grabă și confuzie, implicând un număr relativ mic de persoane. Faptul că problemele minorității au figurat destul de devreme la loc de frunte pe agenda politicii FSN se datorează și faptului că maghiarii se organizaseră ei înșiși într-o structură care în scurt timp a demonstrat că era capabilă să vorbească în numele unei mari părți a populației maghiare. Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) a fost înființată pe 25 decembrie 1989, fiind organizată de Géza Domokos, director al Editurii Kriterion care se ocupase de producția de stat de carte maghiară în scădere. Nici unul dintre noile partide românești nu se formase efectiv în momentul când era lansat UDMR. Iliescu nu a părut dispus să primească documente privind tratamentul minorităților care ar fi intrat în conflict cu agenda bazată pe introducerea drepturilor de grup pe care și le arogaseră maghiarii. Declarațiile sale oficiale înregistrate între 1990 și 1996 sugerează că el nu a avut puncte de vedere rigide asupra problemelor minorităților și că abordările sale politice au fost subordonate necesităților imperioase ale supraviețuirii politice. Abia în ianuarie 1990 partidele politice au început să se înregistreze oficial; cât despre grupările șovine, ele au dorit să treacă neobservate atâta timp cât sentimentele publice de repulsie la adresa lui Ceaușescu rămăneau puternice. Pe 11 ianuarie Domokos i-a asigurat pe români că UDMR „se limitează la dobândirea drepturilor maghiare cu respectarea integrității și suveranității teritoriale ale unei Româнії libere și democratice”²⁰. Totuși, în scurtă vreme aveau să apară primele indicii despre dificultățile pe care le aveau de întâmpinat maghiarii în încercarea de a-și atinge țelurile. Sütő András, un important scriitor de limbă maghiară din România, a atras atenția în ianuarie 1990 că „va fi nevoie de decenii întregi pentru ca rănilor să se vindece și naționalismul cultivat de dictatură să fie îngropat în solul comun”²¹. Mihai Șora, un disident timișorean dinaintea de 1989, care, la puțin timp după ce a fost numit ministru al Educației, și-a exprimat sprijinul pentru reintroducerea limbii maghiare în școli, a atras atenția că lucrurile cele mai importante erau atitudinea societății și deschiderea acesteia, în legătură cu care personalul avea serioase îndoieli²².

Din ianuarie 1990 se făcuseră încercări de a se reintroduce învățământul în limba maghiară în programa școlară în Târgu-Mureș și în Cluj. Aceasta ar fi însemnat să fie îndepărtați elevii români din școlile care înainte fusese maghiare, o politică aflată în mâinile unui membru maghiar al guvernului, Attila Pálfalvi, unul dintre cei doi adjuncți ai ministrului Educației²³. În Cluj

mulți copii români, trezindu-se mutați în școala de învățământ de partid a vechiului PCR pe 5 ianuarie, au pornit pe străzi într-un protest pașnic, alături de părinții și de profesorii lor. Proteste asemănătoare au avut loc la Târgu-Mureș, dar, spre deosebire de Cluj, resentimentul față de modul în care căutaseră maghiarii să repare nedreptatea suferită de ei privind învățământul s-a combinat cu alte probleme și a ajuns să se creeze o tensiune acută în acest oraș. Maghiarii interesați au calculat greșit, luând inițiativa într-o zonă sensibilă ca învățământul secundar, în care o restaurare suprapidă a *statu quo*-ului dinainte de Ceaușescu nu se putea înfăptui decât prin dezavantajarea românilor. Reacția acelor elevi și profesori români, cei mai mulți afectați în mod direct, fusese probabil prea puțin diferită față de cea a unor grupuri corespondente din unele țări democratice, unde învățământul se dovedise frecvent o problemă politică sensibilă, în stare să-i arunce pe niște cetățeni în mod normal pasivi în arena politică, atunci când pretențiile lor îndreptățite păreau amenințate. De asemenea, s-au iscat unele dispute *intraromânești* în legătură cu modul de desființare a nedreptăților comuniste acolo unde se demonstra că o categorie de cetățeni trăgea foloase de pe urma altei categorii. Cel mai clar exemplu a fost disputa aprigă în legătură cu proprietatea bisericii dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Uniată (sau Greco-Catolică), izbucnită imediat după ce aceștia din urmă i s-a permis să officieze în mod liber.

Pălfalvi a fost schimbat din funcție pe 27 ianuarie 1991, dar deja se dăduse multă apă la moară beneficiarilor politicii lui Ceaușescu în privința naționalităților care continuau să dețină multe dintre funcțiile pe care le dobândiseră în timpul activităților lui asimilaționiste din anii '70 și '80. Demnitarii amenințați de abandonarea politicilor de dinainte de 1989 în Transilvania nu au întârziat să se folosească de accesul lor la mass-media și la alte canale de influențare a opiniei publice de care dispuneau pentru a inculca teama față de intențiile maghiare. Imaginea stereotipă a ungurului arogant și insensibil, care fusese reîntărită de ani întregi de accentuare a aspectelor opresive ale stăpânirii maghiare din Transilvania dinainte de 1918, a început să reînvie. Timpul avea să demonstreze în scurtă vreme că exemplele dramatice de cooperare între două popoare rivale din punct de vedere istoric, care au făcut ca revoluția română să fie un eveniment atât de înălțător, abia dacă au atins stratul de suprafață al suspiciunilor — cele induse în mod artificial, precum și cele bazate pe amintiri și percepții reale.

În primele săptămâni din februarie 1990, cele dintii semne clare ale unei contramobilizări românești în România apăruseră o dată cu formarea Uniunii Vatra Românească. Această organizație autonumită culturală s-a prezentat rapid

drept un grup de presiune radical-naționalist în stare să apeleze la resurse formidabile pentru a bloca pretențiile maghiare și totodată pentru a-i prezenta pe unguri ca pe o amenințare la adresa supraviețuirii teritoriale a României²⁴.

FSN devine un competitor pentru putere

Evoluția FSN din ianuarie 1990 încolo probabil că i-a demonstrat lui Ion Iliescu că mulți români rămăneau puternic naționaliști în convingerile lor și că acesta era un punct de vedere pe care nu-și putea permite să-l ignore. Cum FSN se extindea din București, el a absorbit fostele structuri ale PCR în multe locuri din țară. Astfel, în unele zone mixte din punct de vedere etnic din Transilvania, FSN a inclus foști activiști de partid care la început ieșiseră în evidență ca rezultat al acțiunilor întreprinse de Ceaușescu cu scopul de a marginaliza populația maghiară — FSN îi condamnase pe aceștia în declarațiile sale inițiale. FSN se afla în mod limpede într-o situație contradictorie. El era gata să-și onoreze promisiunile față de maghiari, dar aceasta s-ar fi făcut în dauna demnitarilor de stat și de partid de a căror cooperare FSN avea nevoie pentru a-și extinde autoritatea pe cuprinsul întregii țări. Unele compromisuri ingenioase i-ar fi putut satisface, pe de o parte, pe deținatorii români ai unor funcții înalte, care nu aveau nici o grabă să-și lase posturile vacante, și pe de alta pe maghiarii care simțeau că era timpul să caute îndreptarea recentelor nedreptăți suferite din partea lor. Totuși, experiența politică românească atât sub Ceaușescu, cât și în perioadele anterioare nu îi pregătise pe cetățeni sau pe conducătorii lor politici pentru astfel de compromisuri. Chiar și în statele est-europene cu experiențe democratice mai îndelungate și mai încurajatoare decât România, ieșirea dureroasă din comunism după 1989 a dezvăluit prea puține aptitudini pentru folosirea negocierii în soluționarea conflictelor.

Consensul fragil dintre inițiații comuniști (și disidenți) și elementele recent politizate care s-au aflat pentru scurt timp de aceeași parte a baricadei în revolta anticeaușistă s-a prăbușit pe 24 ianuarie 1990, când un mare număr de protestatari ultragiați au ieșit în stradă pentru a denunța FSN. Ei fuseseră cuprinși de furie din cauza schimbării de politică semnalate la o întrunire a consiliului FSN din 23 ianuarie, când s-a anunțat că FSN va lua parte la alegeri ca organizație politică. După ce declarase anterior că a avea să servească doar ca guvern interimar până la organizarea de alegeri libere, FSN își declara acum intenția de a fi un competitor la aceste alegeri care aveau să se țină în aprilie 1990. Iliescu a declarat că „presiunea de jos” îi influențase decizia²⁵. Astfel, la o lună de la formare, FSN fusese transformat dintr-un

administrator politic într-un concurent activ pentru putere. Suspiciunea pe care disidenții neproveniți din Partidul Comunist, precum și membrii partidelor nou create o aveau în legătură cu pedigreeul personalităților din FSN a fost ferm întărită de această bruscă întoarcere cu 180 de grade. Ca reacție, liderii opoziției care abia se organiza pe baza „partidelor istorice” au dat publicității pe 23 ianuarie o declarație în care se arăta că decizia Consiliului contrazicea în mod flagrant promisiunile sale anterioare, exprimate în programul său din decembrie. „Prin această decizie”, spunea documentul, „FSN și-a pierdut neutralitatea și capacitatea de administrator provizoriu al puterii, precum și credibilitatea în fața opiniei publice. Nu pot exista alegeri libere și condiții echitabile pentru toate formațiunile politice atâta timp cât FSN are un monopol evident totalitar la toate nivelurile statului.”²⁶

O serie de confruntări de stradă au avut loc între 25 și 29 ianuarie 1990, iar ele au dat câștig de cauză FSN împotriva oponenților săi, dar numai după ce acesta a fost gata să folosească metode care nu se potriveau deloc cu auto-proclamata sa misiune de a aduce democrația în România. La televizor s-au lansat apeluri către muncitori să vină neîntârziat în centrul Capitalei pentru a proteja guvernul. Opozanți neînarmați au fost bătuți pe 28 ianuarie, iar sediile celor mai cunoscute partide din opoziție (Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc) au fost devastate pe 29 ianuarie²⁷. FSN s-a bazat pe trupele de șoc asigurate de 40 000 de mineri din Valea Jiului, aflată la 350 km vest de București. În primele săptămâni ale lui 1990, liderul lor, Miron Cozma, a pus la punct tehnica mineriadei. Aceasta a fost descrisă ca „un instrument de presiune și intimidare” destinat să țină în frâu și să pedepsească forțele percepute ca o amenințare la adresa securității și a bunăstării României și ale poporului său²⁸. Transformarea societății românești din anii comuniști crease o cultură politică dominată de simbolurile proletare, și mulți mineri erau convinși că apărarea intereselor lor sindicale echivala cu apărarea bunăstării națiunii. Faptul că industria lor se afla într-un declin prelungit, reclamând tot timpul subvenții de la stat pentru a supraviețui, a făcut ca popularizarea unui astfel de punct de vedere în rândurile unei forțe de muncă aflate într-o relativă izolare și cu un puternic sentiment al solidarității de grup să fie o sarcină relativ ușoară.

Jurnalistul Emil Hurezeanu a reamintit modul cum și-au făcut debutul minerii în politica turbulentă din anii '90. Pe 24 ianuarie 1990 el se afla în București la o conferință de presă la care Silviu Brucan, pe atunci eminența cenușie a FSN, a declarat: „Zeci de mii de mineri din Valea Jiului au scris zeci de mii de scrisori în aceste zile, cerând ca FSN să candideze în alegeri. Minerii sunt curajoși și capabili. Ei știu încotro merg, iar noi le vom respecta

dorințele.²⁹ Cu alte trei prilejuri în următoarele optsprezece luni, minerii și-au manifestat voința de a veni la București în masă pentru a amenința sau chiar pentru a utiliza violența în scopul de a apăra regimul lui Ion Iliescu și politica economiei centralizate de stat, considerate garanții ale mijloacelor lor de subzistență.

Pe 6 februarie FSN s-a înregistrat ca partid politic și la scurt timp după aceea Ion Iliescu a devenit candidatul său la președinția României. Imaginea lui ca adevărat om din popor — modest ca mod de viață și hotărât să reinstaureze contractul social între românii de rând și demnitarii statului — era atrăgătoare. Noua elită credea evident că mulți români erau suficient de naivi pentru a accepta un scenariu în care se promiteau vremuri mai bune, în timp ce oamenii care profitaseră sub Ceaușescu (alții decât cei din entourageul său apropiat) continuau să prospere. Silviu Brucan, un participant influent la evenimentele din 1989–1990, a declarat chiar în mod public că românii ar fi „un popor stupid”, care putea fi condus cu ușurință de cei de la putere³⁰. Prăbușirea frontului revoluționar din decembrie 1989 ar fi însemnat ca Iliescu să fie silit să caute sprijin la foștii stâlpi ai PCR, a căror perspectivă fusese deja avută în vedere în unele zone din Transilvania. Aceste desfășurări nu erau deloc liniștitoare pentru maghiarii din UDMR, care nu se puteau destinde nici văzând modul în care niște emisiuni TV inflamatoare reușiseră să semene vrajba în rândul cetățenilor. Evenimentele din ultimele zile ale lui ianuarie au demonstrat că agențiile de manipulare și de control politic care făcuseră cu puțință ca România să fie dominată de conducători lipsiți de scrupule nu pieriseră o dată cu Ceaușescu. Lipsa de dorință a lui Iliescu de a ceda puterea politică sau de a permite ca ea să fie împărțită unor interese pe care nu le putea controla dezvăluia de asemenea o continuitate importantă cu trecutul.

Prea puțin remarcat în harababura dinaintea alegerilor a fost exodul sașilor din Transilvania. Pe vremea lui Ceaușescu, circa 12 000 de sași pe an plecaseră în Germania de Vest după ce guvernul de la Bonn fusese de acord în 1978 să plătească 10 000 de mărci vest-germane pentru fiecare german căruia i se permitea să plece. În decembrie 1989 rămăseseră 200 000 de etnici germani în Transilvania și s-a estimat că în 1990 jumătate dintre aceștia au plecat, părăsind România pentru totdeauna după ce granițele au fost deschise³¹. Tenacitatea care le-a permis să reziste invaziilor din partea mongolilor, a turcilor și tătarilor, începând din momentul când regele Géza al II-lea al Ungariei i-a invitat să apere granițele răsăritene ale regatului în 1143, se năruise în urma nenorocirii care se abătuse asupra comunității lor în timpul dictaturii comuniste. Puțini sași mai credeau că acele condiții care le permisese

să ducă o existență autonomă și autoreglată timp de secole ar putea fi recreate după nenorocirile din ultimii patruzeci de ani. Un profesor din Sibiu a exprimat ceea ce e posibil să fi fost sentimentul predominant în 1990: „Poți restaura clădiri — le poți chiar clădi din nou pe cele demolate de comunism —, dar nu mai poți schimba o populație coruptă de patruzeci de ani de dictatură comunistă.”³² Exodul unei comunități care, cu sprijinul unui guvern german protector, ar fi putut acționa ca un avocat puternic al drepturilor minorităților se transformase într-un avertisment alarmant privind noua Românie și perspectivele ei. Implicațiile par să nu-i fi ocolit pe maghiari, puși în situația de a resimți puternic dispariția unui grup care ar fi putut acționa ca forță de echilibru între ei și etnicii români din Transilvania.

Fabricarea conflictului interetnic

Într-o emisiune TV din 25 ianuarie, Iliescu declarase că „multe fenomene neliniștitoare ne-au fost aduse la cunoștință din unele județe din Transilvania, legate de tendințe separatiste, care provoacă tensiuni între cetățenii de naționalitate română și maghiară”³³. Iliescu nu a specificat care erau acele „tendințe separatiste”, dar însuși faptul că liderul țării se refiea la existența lor la o lună după căderea lui Ceaușescu trebuie să-i fi încurajat pe antimaghiari să caute căile de a bloca garantarea drepturilor minorităților. Un indiciu clar că minoritatea maghiară nu mai avea trecere la guvern a apărut pe 6 februarie, când FSN și-a publicat programul electoral. Referirile la problemele minorităților erau superficiale și nu se amintea nimic despre drepturile colective ale minorităților³⁴. Pe când FSN evolua de la un guvern provizoriu la un competitor activ pentru putere, au apărut tot mai multe dovezi ale distanțării față de declarațiile prominișate date publicității după 22 decembrie 1989. Între timp, grevele din învățământ, marșurile și strângerea a 50 000 de semnături pe o petiție cerând reînființarea Universității Maghiare Bolyai arătau că unii lideri maghiari trecuseră la proteste directe, întrucât canalele lor de comunicare cu conducerea FSN începuseră să fie blocate³⁵.

În acest proces maghiarii au pus un accent mai mare pe încercarea de a obține satisfacerea cererilor lor esențiale cât mai rapid posibil decât pe explicarea motivelor lor în fața concetățenilor români. Silviu Brucan (acum apărând în chip de comentator cu autoritate) a declarat pe 20 martie 1990 că „minoritatea maghiară vrea să elimine dintr-o lovitură orice efect dăunător al campaniei de asimilare care a început în epoca lui Ceaușescu... Românii pur și simplu nu înțeleg pretențiile de felul acesta și le consideră manifestări extremiste.”³⁶ Comentariile lui Brucan au fost publicate a doua zi după

ce au izbucnit tulburările interetnice din Târgu-Mureș; posibilitatea producerii unor ciocniri violente a apărut încă de la începutul lui martie. Videocasete înregistrate de Vatra Românească la unele întruniri de la Târgu-Mureș, Cluj și Alba Iulia de la sfârșitul lui februarie și începutul lui martie arătau vorbitori care se adresau publicului în săli arhipline; aceste casete prezentau minoritatea maghiară ca fiind iremediabil ostilă și dornică să obțină controlul asupra Transilvaniei, arătând totodată mulțimi care scandau amenințări la adresa anumitor lideri maghiari³⁷. Posturile de radio și televiziune românești au acordat multă atenție protestelor în legătură cu soarta instituțiilor de învățământ din Târgu-Mureș — implicând grupuri rivale de români și de maghiari — care au durat până la mijlocul lui martie. Acest interes a reflectat adeseori poziții ultranaționaliste, lucru despre care guvernul a recunoscut într-un târziu că ar fi avut un rol în stârnirea confruntărilor de la Târgu-Mureș³⁸.

Primele proteste românești în legătură cu școlile maghiare avuseseră loc la Cluj, dar nu ar fi trebuit să surprindă faptul că Târgu-Mureș a fost locul unde diferențele etnice au degenerat într-un conflict violent. Acest oraș (Marosvásárhely, în maghiară) fusese preponderent maghiar ca specific și demografie până în anii '60 (potrivit cifrelor din recensământul românesc, 74,2% din populația orașului în 1948 și 73,74% în 1956 era maghiară)³⁹. Sub Ceaușescu, stabilirea în Târgu-Mureș a multor români din județele limitrofe și chiar de la mare distanță, din Moldova, a făcut ca proporția maghiarilor să scadă la puțin peste 50%. Avântul industrializării statului a dus la „românizarea” și a altor orașe transilvănene, unde în 1966 minoritățile, în general de limbă maghiară și germană, alcătuiau 35,3% din populație (32,1% din populația totală a Transilvaniei)⁴⁰. Dar procesul a fost mult mai grăbit în Târgu-Mureș decât oriunde în Transilvania. La sfârșitul anilor '80, mulți maghiari de aici deveniseră conștienți că pierdeau teren. În acest timp, românii nou-veniți, care locuiau în noile cartiere de la periferia orașului, nu avuseseră timp să lege nici un fel de relații mai apropiate cu locuitorii cu mare vechime; mulți veneau din zone cu foarte puțini locuitori neromâni.

Demnitarii locali din Târgu-Mureș, care beneficiaseră de pe urma politicii lui Ceaușescu de discriminare împotriva maghiarilor, nu au fost dispuși să-și cedeze pozițiile de autoritate în favoarea unor lideri ai comunității maghiare, și totodată au existat mai puține schimbări de personal în administrația orașului și a județului Mureș decât în alte regiuni mixte din punct de vedere etnic. E posibil ca înlocuirea demnitarilor români cu unii maghiari în județele populate într-o măsură covârșitoare de maghiari Harghita și Covasna, situate la est de Târgu-Mureș, să fi stârnit doar temeri în rândul recent

constituitei elite politice a orașului privind soarta care îi aștepta dacă nu se mobilizau pentru a-și proteja interesele⁴¹. Cazul specific al Târgu-Mureșului poate explica de ce elita românească a orașului a adoptat mai curând propria strategie a supraviețuirii decât să urmeze linia FSN, care, devenind partid politic, era de așteptat să se bucure de mai puțin succes în zona Târgu-Mureș decât în oricare alt loc din România.

Violențele de la Târgu-Mureș și urmările lor

Violențe grave au izbucnit la Târgu-Mureș pe 19 martie, după ce unele încăierări minore avuseseră loc cu trei zile mai devreme⁴². Relatări ale evenimentelor, diferind foarte mult între ele, au fost prezentate de purtători locali de cuvânt români și maghiari. Mai mult, declarații ale guvernului au oferit explicații care se băteau cap în cap între ele: factori cauzali considerați drept cruciali în declarațiile inițiale și-au pierdut din importanță în declarațiile ulterioare și au căpătat prea puțină credibilitate în cadrul raportului parlamentar oficial privind tulburările, dat publicității pe 23 ianuarie 1991⁴³. S-ar putea să nu se ajungă niciodată la o relatare completă și demnă de încredere privind originile confruntărilor de la Târgu-Mureș, primul loc din Europa de Est unde un conflict interetnic a avut consecințe fatale. Totuși, rapoartele întocmite de jurnaliștii străini aflați în oraș arată că violențe serioase au avut loc mai întâi pe 19 martie, când o demonstrație organizată de Vatra Românească s-a transformat într-o asediere a birourilor UDMR. Scriitorul maghiar Sütő András a fost bătut îngrozitor de un grup mare de români în timp ce părasea clădirea, deși i se promisese protecție din partea președintelui Consiliului Județean, colonelul Judea⁴⁴. Principalii agresori din mulțime erau mai mulți locuitori din comunele Hodac și Ibănești, situate la 50 de km de oraș; într-o regiune unde transportul public funcționa chiar mai prost decât în alte părți din țară, sătenii au fost transportați cu autobuzele la oraș și înapoi două zile la rând. Ancheta parlamentară în legătură cu tulburările a stabilit că unii primari și funcționari publici fuseseră implicați în transportul demonstranților spre Târgu-Mureș în ambele zile. Faptul că alți români cu domiciliul în localități mai apropiate de Târgu-Mureș nu au simțit nevoia să se îndrepte spre oraș înarmați cu băte și cuțite a convins-o pe o româncă bine familiarizată cu zona, Doina Cornea, că violențele fuseseră organizate de elemente din cadrul serviciilor de informații⁴⁵. În ciuda incidentelor din 19 martie, 20 000 de persoane s-au adunat la o întrunire pașnică pe 20 martie pentru a protesta față de violențele din ziua precedentă. Drapele românești au fost fluturate ca un gest de loialitate și cetățeni din ambele etnii s-au ames-

tecat în mulțime. Totuși, alte încăierări au avut loc după ce o nouă mulțime antimaghiară s-a adunat și a fost întărită cu sătenii veniți din nou; unora dintre organizațiile românești reprezentate la o întrunire de împăcare li s-au devastat sediile de către mulțimile naționaliste⁴⁶. Maghiarii au început să riposteze în aceeași zi și, întăriți cu apărători sosiți din împrejurimi, inclusiv un mare număr de romi, au obținut treptat superioritatea. În acest moment, unități ale armatei au răspuns unui apel de a opri luptele care s-au potolit în oraș pe 20 martie, lăsând în urmă — potrivit cifrelor oficiale — trei morți și 269 de răniți.

În pofida faptului că fusese în stare să controleze evenimentele din oraș, guvernul a dat publicității pe 21 martie o declarație categorică în privința forțelor din spatele violențelor de la Târgu-Mureș. Ea s-a referit la celebrarea pe 15 martie a 152 de ani de la revoluția din 1848, care ar fi produs „atacuri deschise împotriva sentimentelor naționaliste ale poporului român” și totodată „starea de tensiune și actele violente” care aveau să urmeze⁴⁷. Celebrarea unui eveniment în cadrul căreia mai mulți naționaliști maghiari ceruseră reforme constituționale, legislație liberală și independență națională pentru Ungaria, fără a mai pune la socoteală cererile naționaliste similare ale popoarelor non-maghiare, nu putea să nu fie resimțită de români, gata s-o considere ca făcând parte din permanentul „complex de superioritate” al maghiarilor din mijlocul lor. Dar nu s-a insistat asupra aspectelor politice ale celebrării și s-au depus eforturi pentru ca românii să fie incluși în momentul aniversar și să se arate respect față de simbolurile românești. Declarația guvernului a afirmat de asemenea că aniversarea „a fost folosită de cetățeni ai Republicii Ungaria care au trecut granița în masă și au arborat drapelul maghiar pe diferite clădiri și la ceremonii de depuneri de coroane, etalând pancarte cu sloganuri antiromânești.”⁴⁸ În aceeași zi s-a relatat că Petre Roman, într-un mesaj către primul-ministru maghiar, a dat vina pe „instigatorii din afară” pentru agitații: „Ne-am fi așteptat ca guvernul maghiar să-și cheme propriii cetățeni la ordine și să-i rețină de la... amestecul în treburile României.”⁴⁹ Raportul parlamentar din 1991 privitor la evenimentele din Târgu-Mureș nu i-a menționat pe vizitatorii din Ungaria ca fiind un factor determinant în spatele violențelor. El a criticat UDMR pentru că nu explicase natura ceremoniilor legate de 1848 mai pe larg, dar a considerat că acuzația adusă de o parte din media românească, și anume că UDMR era angajat într-un act iredentist, nu avea nici un temei în realitate⁵⁰. Recunoașterea faptului că materialele difuzate de mass-media (inclusiv cele ale serviciului televiziunii de stat) fuseseră înșelătoare, ca să nu spunem inflamatoare, a apărut în declarațiile guvernului din 23 și 24 martie. Pe 24 martie guvernul a dat

un comunicat prin care „s-a disociat de acuzațiile din mass-media la adresa populației de naționalitate maghiară din județele Harghita și Covasna privind unele tendințe de separatism... considerându-le lipsite de temei... și a negat știrile care făceau legătura între cetățeni ai statului maghiar și plănuierea unor instigații la violență”⁵¹. Poate că nu e surprinzător faptul că și media românească, și unii oficiali din conducere au prezentat versiunea amestecului din exterior ca pe un factor contribuind la violențele petrecute în martie 1990, când încă o dată statul român și-a divulgat defecțiunile grave de funcționare. Străini neidentificați, aflați în slujba regimului lui Ceaușescu, fuseseră acuzați că purtau răspunderea pentru o mare parte din violențele exercitate față de oponentii săi în cursul ultimelor zile cât s-a mai aflat la putere.

În afară de rolul mass-mediei, o altă cauză a criticilor cu care se confruntase guvernul fusese incapacitatea armatei și a poliției de a reacționa prompt la violențe. Comitetul Helsinki, câinele de pază al drepturilor omului, a formulat acuzația că poliția depusese doar eforturi neînsemnate pentru a-i împiedica pe săteni să se întoarcă a doua zi și în unele cazuri chiar le-au ghidat autobuzele dincolo de barierele rutiere destinate să-i oprească⁵². Numeroasele apeluri din partea a șaizeci sau șaptezeci de membri UDMR asediați către poliția locală pentru a fi salvați au rămas fără efect; polițiștii au sosit la patru ore de la primul apel, timp în care banda de răufăcători a devastat clădirea⁵³. Pe 22 martie, Gyula Horn, ministrul maghiar de Externe, se plânse că polițiștii și militarii români „stăteau și priveau pasiv”, în timp ce situația se deteriora⁵⁴. Atunci când s-a pus această problemă la o conferință de presă din 24 martie, răspunsul lui Iliescu a fost evaziv: „Ni s-a reproșat că nu am luat măsuri de forță. Acestea însemnând ce? Recurgerea la ocuparea militară a țării?”⁵⁵ Pe 31 martie, Petre Roman a declarat că prezența mai discretă a armatei se datora „încercărilor de a folosi armata împotriva poporului înainte de 22 decembrie”. Ulterior „s-a hotărât că armata trebuia să intervină doar pentru a acorda protecție guvernului și sediilor partidelor, și pot să vă spun că armata nu va recurge niciodată la forță, așa cum se procedează și în țările occidentale...”⁵⁶ Armata fusese într-o stare de dezordine de la numirea generalului Nicolae Militaru ca ministru al Apărării la începutul anului. Acest ofițer în retragere, care avusese contacte cu serviciile de informații ale armatei sovietice, a rechemat în serviciul activ alți treizeci de ofițeri, dintre care mulți își făcuseră instrucția activă în Uniunea Sovietică. În cadrul unui corp ofițeresc tot mai agitat, un grup proreformă intitulat Comitetul de Acțiune pentru Democratizarea Armatei a fost înființat pe 12 februarie, iar a doua zi s-au adunat în București 1 000 de soldați și ofițeri⁵⁷. CADA a obținut în scurt timp schimbarea din funcție a lui Militaru, dar unul

dintre oamenii numiți de el, generalul Paul Cheler, comandant al unei mari unități din Transilvania, a rămas pe poziții și s-a aliniat pe față cu ultranaționalistii din 1990 încoace.

Președintele Iliescu a declarat pe 25 martie: „Gravele conflicte politice și etnice actuale creează impresia că Transilvania poate să devină un serios subiect de discuție... Dorim să afirmăm cât se poate de categoric că Ardealul și apartenența lui la teritoriul românesc nu pot constitui subiect de negociere cu nimeni...”⁵⁸ Aceste puncte de vedere au fost repetate de adjunctul premierului român, Gelu Voican Voiculescu, la sosirea sa în Târgu-Mureș, pe 22 martie, pentru formarea comisiei de anchetă privind tulburările. Adresându-se acolo unei întruniri publice, el a declarat plin de ambiguitate: „Vom apăra noi înșine integritatea țării și nu vom îngădui nimănui să fure o bucată din pământul patriei.”⁵⁹ O asemenea declarație a fost menită să sporească neliniștea românilor, deja inflamați de comentariile din mass-media scrise și vorbite.

Puțin remarcată la acea vreme, dar mult comentată ulterior a fost decizia Consiliului Provizoriu de Uniune Națională (înființat mai devreme de FSN pentru a da acțiunilor sale o spoială de legitimitate) de a sprijini crearea unui nou serviciu de informații. Decretul a fost publicat pe 23 martie, iar principala lui justificare a fost necesitatea de a proteja România de amenințările externe la adresa securității sale⁶⁰. Retorica figurilor celor mai importante din FSN pregătise terenul pentru o asemenea mișcare, prin frecvente aluzii la evenimentele de la Târgu-Mureș, care ar fi fost inspirate din exterior. E posibil ca adevărul să nu iasă niciodată la iveală, dar liderii minorității maghiare sunt ferm convinși că Securitatea, și nu cine știe ce agenți străini din umbră, a regizat tulburările, un punct de vedere sprijinit de disidenta română Doina Cornea, care menționează în memoriile sale un exemplu de implicare a Securității într-un moment critic din escaladarea tulburărilor⁶¹.

Bucureștiul a avut, probabil, oarecari îndoieli că relațiile prietenești de care se bucurase cu guvernul maghiar ar mai fi putut supraviețui din cauza modului cum fuseseră manevrate evenimentele de la Târgu-Mureș. Un mesaj adresat lui Petre Roman de omologul său maghiar, Miklós Németh, pe 20 martie a arătat măsura în care se deterioraseră aceste relații:

„Regret că trebuie să spun că în urma mării cotituri din decembrie relațiile dintre majoritatea românească și minoritatea maghiară nu au evoluat în direcția reconcilierii, ci în cea a confruntării... Spre marele nostru regret, conducerea românească pare... să subordoneze problema maghiară luptei interne pentru putere, făcând concesii inacceptabile forțelor discriminării rasiale explicite... Ungaria este extrem de îngrijorată de ascensiunea intoleranței naționale, care în-

depărtează treptat România de șansa unui progres democratic și aduce mari prejudicii nu numai minorităților, ci și românilor înșiși”⁶².

Cel puțin pacea a fost menținută la Târgu-Mureș în anii de după 1990, lucru care vine să întărească argumentul că violența a fost provocată în mod artificial și nu a fost o explozie spontană. Rolul mass-media în acutizarea resentimentelor etnice într-o atmosferă de nesiguranță personală și de grup a fost evident. La fel a fost și puterea zvonului în crearea suspiciunii și a confuziei în sânul unor categorii obișnuite vreme îndelungată să se bazeze pe mijloace de comunicare neconvenționale: au apărut zeci de fițiuci de știri al căror produs principal era zvonul sau părerile deghizate în chip de știri, iar unele dintre acestea au reușit să-i ridice pe unii cetățeni împotriva altora pe temeuri etnice. Comunitățile naționale rivale s-au dovedit relativ ușor de manipulat de forțe înclinate să promoveze antagonismul etnic. Poate că acest lucru se datorează izolării în care s-au aflat aceste comunități, puternicei influențe a elitelor locale asupra lor, precum și faptului că unii membri ai comunității păstrau vie amintirea nedreptăților comise împotriva strămoșilor lor de oameni pe care acum erau gata să-i considere adversari etnici.

Reacția guvernului la evenimentele de la Târgu-Mureș a dezvăluit multe despre caracterul noii orânduiri politice. Teoriile despre Iliescu și Roman văzuți ca partizani ai eficienței tehnocratice se vedeau a fi o înșelătorie, de vreme ce ei nu puteau menține ordinea într-un oraș situat în plin centrul țării, de unde relatările despre tulburări transpiraseră deja înainte de 19 martie. În al doilea rând, pretenția regimului de a întruchipa spiritul consensului a fost testată la Târgu-Mureș și s-a văzut că nu avea temei. Grupările din opoziție și interesele minorităților aveau să fie introduse în agențiile și adunările guvernamentale doar ca elemente decorative și nu ca forțe cu un punct de vedere legitim, care să ajute la modelarea politicii.

Debutul electoral furtunos al României

Disputele interetnice au fost în scurt timp eclipsate de controverse aprige în rândul românilor, în timp ce campania pentru alegerile programate pentru 20 mai 1990 era deja în curs. Oponenții FSN îl acuzau pe acesta că încerca să impună o soluție neocomunistă țării, insistând asupra alegerilor la numai douăzeci de săptămâni după înlăturarea lui Ceaușescu și înainte ca partidele cu care avea să intre în competiție să fi avut timp să se organizeze. De la bun început FSN s-a bucurat de avantaje uriașe față de o opoziție slabă și fărâmițată. Poziția lui ca forță dominantă în guvernare i-a oferit controlul

asupra unor facilități de stat, în special accesul la presa tipărită și la transport, precum și controlul asupra radioului și televiziunii. Acest ultim avantaj era crucial într-o societate în care televiziunea modelase convingerile a milioane de oameni, îndeosebi ale celor cu puțină carte, locuind în orașele și comune din zone depărtate, care dispuneau de puține alte surse de informații despre lumea din afara propriilor localități. Statul totalitar considera că locuitorii de la țară erau mai ușor de manipulat decât alte categorii ale populației și că televiziunea era principala armă în modelarea unor cetățeni loiali și necritici. Furia provocată de rolul manipulator al televiziunii a scos mii de oameni la o demonstrație în fața studiourilor „Televiziunii Române Libere” pe 4 februarie 1990, înaintea evenimentelor de la Târgu-Mureș. Campania electorală brutală care a urmat a scos în evidență capacitatea presei de stat de a părtini, de a distorsiona și de a mistifica⁶³. Începând din 22 aprilie, centrul Bucureștiului devenise de asemenea un loc de întrunire pentru o demonstrație neîntreruptă a studenților, a intelectualilor și a altor grupuri făcând parte din opoziția neorganizată care declara că foștii comuniști încercau să creeze o Românie democratică după propriul lor chip schimonosit. Ei cereau ca înalții funcționari ai PCR, membrii Securității, precum și demnitarii din nomenclatura conducătoare să nu aibă dreptul de a candida în primele alegeri pentru nici o funcție publică, inclusiv pentru președinție; acesta era de fapt Punctul 8 dintr-o proclamație redactată de un grup de democrați din Timișoara și dată publicității pe 11 martie⁶⁴.

Convingerea protestatarilor anticomuniști că niște schimbări pur cosmetice lăsau intacte vechile structuri ale puterii s-au întărit atunci când forma „serviciului de informații” care urma să înlocuiască poliția secretă a lui Ceaușescu, Securitatea, a început să devină clară în cursul lunii aprilie. Serviciul Român de Informații (SRI) urma să folosească 6 000 de oameni din personalul de 15 000 care aparținuse Securității până în decembrie 1989⁶⁵. Dar pentru a preîntâmpina criticile s-a afirmat că Securitatea vechiului regim fusese desființată, un lucru la fel de fals ca pretenția că FSN nu avea nici o legătură cu partidul care fusese forța conducătoare în societatea românească până în decembrie trecut. Totuși, cei mai mulți dintre români, din cauza izolării la care fuseseră supuși timp de patruzeci și cinci de ani, aveau orizonturi mult mai înguste. Ei comparau performanța lui Iliescu nu cu cea a disidentului ajuns președinte cehoslovac Vaclav Havel sau cu a lui Gorbaciov, ci cu a lui Ceaușescu, a cărui conducere devenise din ce în ce mai brutală pentru ei în anii '70 și '80. Pentru românii neinteresați de declarațiile de partid, Ceaușescu, „tătucul cel rău”, fusese înlocuit de Iliescu, „tătucul cel bun”. Sub el, o parte dintre poverile vieții zilnice dispăruseră: livrarea căldu-

rii și a electricității a fost normalizată, țăranilor li s-a promis redarea pământului, raționalizarea alimentelor se făcea la scară tot mai redusă în ciuda permanentei lipse de alimente, și în plus a fost asigurată emisia non-stop a programelor de televiziune, care ofereau programe de divertisment și relatări ale realizărilor celor de la putere.

Identificarea apropiată a unui partid cu statul, respingătoare pentru mulți români urbanizați, care doreau o ruptură totală cu trecutul, nu era văzută neapărat în aceeași lumină de oamenii mai simpli de la țară și din orașele de provincie, care l-au întâmpinat cu mare entuziasm pe Iliescu în turneele sale din campania electorală. Românii se obișnuiseră vreme îndelungată să fie conduși de cineva pus în fruntea unei întregi serii de instituții centralizate puternice; înainte și în timpul perioadei comuniste, legitimitatea politică fusese căutată de guvernanți, care se prezentau drept apărători ai securității naționale împotriva unor dușmani tradiționali ca Rusia și Ungaria, iar FSN dădea toate semnele că dorea să mențină această tradiție. Disponibilitatea FSN de a juca și cartea naționalistă a fost demonstrată de respectabilitatea pe care a conferit-o Vetrei Românești, care a fost transformată, prin intermediul unor întâlniri cărora li s-a făcut o bună publicitate, cu Iliescu și cu Roman, dintr-o grupare marginală de provincie într-un actor politic național. FSN negocia în termeni favorabili cu orice grupare care pune probleme propriilor lui oponenți. În încercarea de a mobiliza limba și simbolurile naționalismului când se adresa publicului, el a ajuns la o alianță neoficială cu elemente de vază din Biserica Ortodoxă Română, pentru mulți români un păstrător important al conștiinței naționale, cu toate că își mai pierduse din strălucire din cauza strânselor ei legături cu regimul comunist. Teoctist, patriarhul ortodox, se izolase din cauza acestor legături, iar reparația lui în primăvară, după revenirea asupra deciziei de a se retrage, s-a petrecut în paralel cu recent regăsită agresivitate a forțelor tradiționale în viața politică românească, a căror eclipsă s-a dovedit a fi la fel de scurtă ca durată. Figuri de frunte dintr-un stat și dintr-o biserică încă nerefăcute, care aveau un trecut discutabil, ce trebuia făcut uitat, și un mare interes în a evita schimbările radicale au ajuns să încheie o alianță neoficială. Iliescu a fost văzut la televizor asistând la slujbe religioase, deși recunoscuse că a fost și a rămas liber-cugetător.

Dar poate că mijlocul cel mai eficient al FSN de a-și spori credibilitatea patriotică a fost acela de a nega că oponenții lui ar avea așa ceva. La începutul campaniei, FSN și aliații lui au pretins că partidele din opoziție erau gata să cedeze Transilvania Ungariei⁶⁶. Dar maghiarii nu constituiau ținta principală a atacurilor FSN în media din cauza posibilei reacții nefavorabile în rândul corespondenților și al observatorilor electorali prezenți în Româ-

nia, care nu uitaseră evenimentele de la Târgu-Mureș. Cele mai dure atacuri au fost îndreptate de fapt împotriva celor doi contracandidați la președinție ai lui Iliescu, Ion Rațiu de la Partidul Național Țărănesc Creștin și Democrat (PNTCD) și Radu Câmpeanu de la Partidul Național Liberal (PNL), care se lansaseră amândoi în politica activă după ani de zile (cinci decenii în cazul lui Rațiu) de trai în afara țării. Ei au fost criticați frecvent pe motiv că pierduseră contactul cu țara și au fost atacați fizic în timpul campaniei de către bande de oameni care fuseseră inflamați de invectivele din presă într-un mod care nu se deosebea de cele de la Târgu-Mureș⁶⁷.

O opoziție cu spinarea frântă

Protestele în legătură cu caracterul comunist al FSN nu au reușit să capete credibilitate, de vreme ce nici unul dintre partidele istorice nu a demonstrat dorința de a lăsa deoparte scindările și de a strânge rândurile împotriva acestei primejdii. Câmpeanu și Rațiu nu au reușit să-i convingă pe mulți dintre votanții nehotărâți că ar putea oferi României ceva mai bun decât Iliescu. Nici unul dintre ei nu dispunea de cunoaștere și credibilitate internă pentru a constitui o provocare pentru ex-comuniștii care căutau să construiască o democrație după propriul lor chip. Ascensiunea unor astfel de figuri a demonstrat incoerența opoziției tradiționale. Pentru o bună perioadă din anii '90, ea avea să fie alcătuită din partide identificate cu liderul, cu programe neclare, incapabile să-și lărgească baza electoratului și să devină astfel o prezență politică eficientă⁶⁸.

Cu toate neajunsurile purtătorilor de stindard ai opoziției în alegerile din 1990, e greu de văzut cum ar fi putut opoziții pe față ai FSN, care se declarau ca făcând parte fără ambiguitate din tabăra democratică, să-și depășească handicapurile altfel decât o dată cu trecerea timpului. La nivel național, opoziția era reprezentată de supraviețuitorii unor partide care jucaseră ultima dată un rol central în politică în deceniile dinainte de comunism. Două partide, Partidul Național Țărănesc (PNT) și Partidul Național Liberal (PNL), au fost reînființate în grabă, primul adăugându-și atribuțiile de „Creștin-Democrat”. Timp de peste patruzeci de ani, activitățile așa-numitelor „partide istorice” fuseseră în întregime suspendate. Severitatea regimului comunist făcuse ca până și existența lor clandestină să fie imposibilă. Mulți români tineri au intrat în PNTCD și în PNL în 1990, dar aceste partide și-au dat seama că nu mai aveau baza economică și socială care le susținuse între cele două războaie mondiale. Lumea agriculturii private, a afacerilor și comerțului de la oraș, organizațiile religioase independente, din care aceste

partide își trăgeau valorile, sprijinul material și un flux neconținut de recruți fuseseră spulberate în perioada comunistă. Cel puțin Partidul Național Țărănesc avea un lider foarte respectat în persoana lui Corneliu Coposu, care în anii următori avea să se bucure de o statură și de un respect depășind limitele partidului său, spre marea iritare a lui Iliescu⁶⁹. Coposu, care luase inițiativa de a reînvia PNȚCD în ultimele zile din decembrie 1989, era una dintre puținele figuri de frunte ce supraviețuiseră represiunii care teoretic a măturat o întreagă generație de activiști ai partidului. El a petrecut șaptesprezece ani în închisoare, urmați de alți douăzeci și cinci de ani de restricții dure asupra activităților lui de zi cu zi⁷⁰.

O dată începută campania pentru alegerile de la 20 mai, partidele istorice și-au dat seama că nu prea aveau de câștigat prin scoaterea în evidență a implicării lor în politică înainte de 1947 (se poate ca acesta să fi fost motivul pentru care Coposu a refuzat să fie candidatul la președinție din partea partidului). Sub influența îndoctrinarilor de stat, mulți oameni mai puțin școliți, oricât de nemulțumiți ar fi fost în ultimii ani ai lui Ceaușescu, asociau anii interbelici cu exploatarea de către marii proprietari de pământuri la țară și de către capitaliști la orașe, nefiind dispuși să voteze cu nici un partid care ar fi putut reinstaura o astfel de situație. Cele mai multe dintre orașele românești aveau străzi purtând numele de Lupeni și Grivița, unde în 1929 și 1933 avuseseră loc confruntări aprige cu minierii și cu feroviarilor, care fuseseră reprimare cu violență de către guvernele conduse de Partidul Țărănesc. Iliescu și sprijinitorii săi s-au referit frecvent la astfel de evenimente, îndeosebi atunci când opoziția a fost în sfârșit capabilă să formeze un guvern în 1996. Încet-încet, conducătorii mai receptivi ai opoziției au început să priceapă că, deși dictatorul dispăruse, lumea care îl sprijinise — împreună cu structurile, mentalitățile și obiceiurile ei — continua într-un fel să trăiască. O bună parte din populație părea să aibă un mare interes în reconstruirea unei versiuni modificate a societății comuniste românești. Sondajele de opinie de după 1989 au arătat că cetățenii români încă aveau puternice convingeri egalitariste. Între 70 și 74% credeau că nivelurile veniturilor ar trebui să fie aproape egale pentru toți, iar într-un sondaj realizat în același timp de Agenția Gallup privind atitudinea față de economia de piață în România s-a arătat că exista o opoziție mai mare față de reducerea drastică a rolului statului în economie decât în oricare dintre țările unde se mai făcuse sondajul (printre care Albania, Bulgaria și fosta Uniune Sovietică)⁷¹.

Date fiind imensele handicapuri cu care s-au confruntat partidele istorice în încercarea de a se reintegra în viața națională, nu e surprinzător faptul că, sfâșiate de rivalități și suspiciuni interne, ele s-au închis în sine. Tinerii care aderaseră și-au dat seama că perspectivele de avansare erau blocate de ve-

teranii hotărâți să reia firele carierei politice întrerupte în 1940. Astfel de tensiuni au fost întreținute de membrii serviciilor de informații a căror prezență masivă în organizațiile PNȚCD erau de notorietate publică în anii '90.

Triumful în alegeri al FSN

Dacă nu s-ar fi opus Radu Câmpeanu, partidele istorice ar fi putut boicota alegerile, iar acest lucru ar fi subminat legitimitatea FSN și ar fi făcut dificilă aprobarea unei noi constituții care să se bucure de credibilitate internațională⁷². Rezultatul scrutinului din 20 mai a arătat că FSN a fost opțiunea covârșitoare a mării majorități a alegătorilor. Dintr-o prezență la urne de 86%, Iliescu a primit 85,1% din voturi și astfel a fost ales președinte al României din primul tur (un al doilea tur ar fi fost necesar dacă nici un candidat nu ar fi obținut peste 50%). Câmpeanu și Rațiu au reușit să obțină numai 10,2%, respectiv 4,3% din voturi.

În acest timp, FSN a obținut 66,31% din voturi în alegerile parlamentare, lucru care avea să-i permită să elaboreze o nouă constituție — principala sarcină a legislativului bicameral — în mare măsură pe potriva propriilor gusturi. Numeroase nereguli în procesul electoral au fost semnalate de observatorii electorali și de alții, dar a fost clar că FSN era alegerea unei majorități substanțiale a electoratului. Mesaful paternalist al lui Iliescu, precum și naționalismul lipsit de jenă s-au dovedit atrăgătoare pentru milioane de oameni, care le considerau ca pe un supliment peste tot ceea ce le oferiseră conducătorii români timp îndelungat. În alegerile parlamentare, liberalii au dobândit 6,4% din voturi, iar PNȚCD abia s-a târât cu 2,6%. Nici măcar conducătorul PNȚCD Corneliu Coposu nu a reușit să câștige un loc din partea județului său de baștină, Sălaj, dar a reclamat nereguli electorale⁷³. Pe locul doi după FSN s-a plasat UDMR, cu 7,2% din voturi. Capacitatea maghiarilor din Transilvania de a face front comun a permis partidului să realizeze o mare performanță. Cât despre forțele risipite ale opoziției, ele nu au reușit să creeze un partid politic capabil să constituie un adversar electoral de succes. În timp ce intelectualii de la Vatra Românească au reușit să intre în Parlament, omologii lor liberali care jucaseră un rol proeminent în evenimentele din decembrie 1989, ca Ion Caramitru și Mircea Dinescu, nu au izbutit să obțină suficient sprijin în București, unde își depuseseră candidatura.

Totuși, luminile reflectoarelor s-au concentrat în continuare asupra opoziției neoficiale care continua să sfideze autoritățile, rămânând în Piața Universității din București timp de încă trei săptămâni după alegeri. Participanții

adoptaseră denumirea de golani, după ce Iliescu îi caracterizase astfel în aprilie. Ei se inspiraseră din Proclamația de la Timișoara, care fusese dată publicității pe 11 martie 1990 de niște tineri scriitori și jurnaliști din acel oraș, dornici să militeze pentru drepturile omului și pentru aplicarea democrației. Dar, spre deosebire de București, la Cluj și în alte orașe care fuseseră scene ale luptelor din 1989, mișcarea cetățenească embrionară din Timișoara a fost în stare să prevină monopolizarea pozițiilor de autoritate de către FSN. A existat o situație a puterii duale după ianuarie, când liderii mișcării pentru democrație au ținut alegeri locale și au format un consiliu municipal care s-a străduit să amelioreze condițiile sociale și economice, motiv pentru care s-a bucurat de un sprijin local considerabil⁷⁴. În aprilie 1990, Asociația Timișoara a sugerat că Ion Iliescu și cei doi concurenți din opoziție ar trebui să se retragă din cursa pentru președinție, astfel încât țara să poată fi guvernată timp de doi ani fără un președinte pe perioada cât avea să fie redactată o nouă constituție. Potrivit lui Nicolae Harsányi, „ar fi putut fi o șansă pentru români să învețe să gândească singuri și să devină mai puțin dependenți de personalitățile puternice care s-ar fi putut să-i trateze mai bine decât o făcuse Ceaușescu, dar care nu doreau să le ofere posibilități mult mai mari de a-și decide singuri viitorul”⁷⁵.

Violența postelectorală și izolarea internațională

Golanii stabiliți în Piața Universității din București au fost în cele din urmă alungați pe 13 iunie 1990, în urma unui discurs al lui Ion Iliescu difuzat la televizor în ziua aceea, în care acesta a făcut apel la cetățenii de bună-credință să vină în ajutorul guvernului. În același timp, un orașel asemănător de corturi ale disidenților din capitala bulgară Sofia a speriat un regim post-comunist mai moderat decât al lui Iliescu. Acesta se mai temea și de faptul că autoritatea guvernului asupra forțelor armate era nesigură. Pe 14 și 15 iunie mii de mineri din Valea Jiului au sosit în Capitală și în cursul următoarelor două zile s-au dedat la jafuri, atacând sedii ale partidelor din opoziție și birouri ale unor organizații civice, precum și un cartier al romilor⁷⁶. Ulterior Iliescu le-a luat de fiecare dată apărarea pentru acțiunile lor. În 1998 el a spus: „Riposta din 14–15 iunie a fost expresia unei autoapărări a populației care a văzut cum instituțiile pentru care votase erau amenințate.”⁷⁷

În iunie 1990, fără să ofere dovezi, el avertizase că țara se afla în fața unei „rebeliuni legionare” — referire la mișcarea de extremă dreaptă din anii '30. Declarația aceasta nu e deloc credibilă, având în vedere că șeful serviciilor sale secrete, Virgil Măgureanu, făcuse în realitate demersuri în

1990 pentru întoarcerea în țară a conducătorului exilat al mișcării, Horia Sima, și avusese numeroase întâlniri cu acesta într-o casă conspirativă pusă la dispoziție pentru Sima în Delta Dunării⁷⁸. În cadrul unei întruniri la București, pe 15 iunie, Iliescu i-a felicitat pe mineri pentru „conștiința lor civică” și a declarat: „Știm că ne putem bizui pe dumneavoastră. Dacă va fi necesar, vă vom chema din nou.”⁷⁹ El le-a mulțumit de asemenea pentru faptul că dăduseră dovadă de solidaritate muncitorească în fața unui complot pus la cale de forțe atât dinăuntru, cât și din afara țării, care credeau că „forțele de dreapta trebuiau să vină la putere în toate țările est-europene.”⁸⁰ În felul acesta, declarația că violențele în care fuseseră implicați cetățenii români făceau parte dintr-o conspirație pusă la cale de forțe neidentificate din afara țării a fost rostită pentru a doua oară de către președinte.

Condamnarea internațională a rolului guvernului în violențele din iunie 1990 a fost practic unanimă, iar conducătorii României au sporit confuzia observatorilor prin explicațiile date în legătură cu evenimentele și aducând noi învinuiri legate de acestea, care difereau în mod flagrant față de declarațiile anterioare⁸¹. Simpatia și solidaritatea manifestate față de România în Occident în decembrie 1989 au făcut loc stupefacției și unei profunde îngrijorări. Ca să folosim cuvintele unui comentator român, mineriada din iunie 1990 a fost momentul când „România a devenit o țară ciudată” în ochii occidentalilor⁸². Ajutoarele economice din partea Comunității Europene au înghețat imediat după violențele minerilor, iar mai târziu cererea primului-ministru Roman ca România să fie inclusă în Grupul de la Visegrád, format din țări ale fostului Tratat de la Varșovia care își uneau energiile în scopul de a grăbi procesul de integrare în instituțiile vest-europene, a fost refuzată. Roman a revenit neinvitat la întâlnirea din Ungaria și a fost convins cu greu să se retragă din forum. Președintele Havel al Cehoslovaciei a avut sentimentul că agenda partenerilor de la Visegrád ar fi fost stânjenită dacă aceștia s-ar fi asociat cu o țară al cărei nivel de democrație era privit în chip nefavorabil în Occident⁸³.

Autoritățile de la București au luat de urgență măsuri pentru a-și reface imaginea publică, lucru care sugera că nu vedeau întoarcerea la izolare ca pe o opțiune deschisă— cel mai mult din cauza proporțiilor pagubelor economice aduse țării sub Ceaușescu. Numirea de către Iliescu a unui guvern condus de Petre Roman a demonstrat faptul că autoritățile doreau să dezvolte legături economice și politice benefice cu Occidentul, fie și în termenii acestuia din urmă. Portofoliile economice importante au fost completate cu oameni care treptat i-au convins pe vizitatorii occidentali care luau contact cu ei de seriozitatea dorinței lor de a renunța la modelele economice ale

trecutului și de a continua liberalizarea rapidă a economiei. Mai mult, guvernul român a împrumutat o mare parte din retorica sa economică de la opoziție, ale cărei propuneri procapitaliste le denunțase în primăvară ca pe o vânzare economică a țării. În august au fost anunțate măsuri în vederea privatizării la fel de radicale ca acelea propuse anterior de opoziție.

Spiritul autoritarist persistă

Testul-cheie pentru a se vedea dacă guvernul era interesat să urmeze o linie de deschidere politică avea să fie susținut în domeniul administrației locale. În iulie 1990 Petre Roman a început să înlocuiască unii primari care fuseseră numiți la începutul anului cu alții numiți pe criteriul loialității clare față de FSN. A fost de asemenea reînființată funcția de prefect, deținătorul ei fiind cea mai înaltă autoritate în fiecare dintre județele României și răspunzător în mod direct în fața primului-ministru de la București. Numirea unui prefect român etnic în județul Covasna, cu o populație covârșitor maghiară, a produs proteste și mai aprinse. În cele din urmă s-a ajuns la un compromis prin care în județele Harghita și Covasna perechi mixte constând într-un etnic român și unul maghiar au fost numiți coprefecți⁸⁴. Aceste compromisuri au fost însă cazuri izolate.

Guvernarea nou aleasă s-a arătat lipsită de reacție în privința cererilor din partea Bisericii Uniate (cunoscută de asemenea ca Greco-Catolică sau ca Biserica de Rit Răsăritean) pentru restituirea a 1 800 până la 2 000 de lăcașuri de cult confiscate de stat în 1948 și predate Bisericii Ortodoxe Române. Uniații au fost din nou legalizați în 1990, dar o leg nouă a obligat Biserica Ortodoxă, și nu statul, să restituie proprietățile bisericești *în mod voluntar*, deși fuseseră luate cu forța de către stat.

Un alt test al disponibilității autorităților românești de a îndrepta nedreptățile din trecut față de propriii cetățeni privea atitudinea față de regele Mihai I al României, căruia îi fusese retrasă cetățenia română de către comuniști în 1948, la un an după ce fusese obligat să abdice și să plece în exil. Regele Mihai a fost expulzat din țară încă o dată pe 26 decembrie 1990, la mai puțin de douăsprezece ore după ce fusese supus procedurilor de control vamal și al pașaportului pe aeroportul din București fără nici un incident⁸⁵. Atitudinea guvernului față de o figură lipsită de un larg sprijin în țară dezvăluia o nesiguranță care contrasta cu largul sprijin electoral pe care îl primise în mai 1990. (În cele din urmă regelui i s-a permis să viziteze țara, iar la sosirea lui în București, pe 26 aprilie 1992, a avut parte de o primire entuziastă.)⁸⁶

Criza din septembrie 1991 și căderea lui Roman

La sfârșitul lui septembrie 1991, o nouă năvală a minerilor din Valea Jiu-lui asupra Capitalei s-a soldat cu schimbarea primului-ministru Petre Roman. Acesta a declarat că obiectivul de a transforma România într-o economie de piață dezbinase FSN. Sprijinul public pentru președintele Iliescu devenea tot mai moderat; tehnocrații prooccidentali de care se înconjurase Roman erau copleșiți ca număr de reprezentanți conservatori, educați de partid și provenind din birocrăția de stat.

Guvernul Roman din 1990–1991 s-a angajat în liberalizarea economică, dar nu a reușit să vadă legătura vitală dintre reformele economice și pluralismul politic. Astfel, opoziția anticomunistă a continuat să pună la îndoială declarațiile liberale ale lui Roman și a văzut lupta pentru putere din interiorul FSN ca pe o luptă personală între două căpetenii politice, iar pe adepții lor uniți în neîncrederea comună față de democrație. Adrian Severin, cel mai îndrăzneț dintre reformatorii economici, a lăsat un memoriu despre guvernarea Roman care sugerează că divergențele cu Iliescu privind politica economică erau reale și de neîmpăcat⁸⁷. El redă unele convorbiri cu Iliescu din perioada când președintele își manifesta nemulțumirea față de privatizare în general, în ramura comercială și în cea agricolă. Severin prezintă o conversație cu Iliescu de la sfârșitul lui iulie 1990 în care președintele a declarat: „Nu înțeleg de ce vă grăbiți atât de tare și de ce nu ați analizat problemele cu mai multă atenție înainte de a redacta legislația. Aceste lucruri nu pot fi decise cât ai bate din palme... Nu înțeleg, de pildă, cum vă puteți gândi la privatizare. De fapt, nu doresc ca decizia să se ia acum.”⁸⁸ „Povestea guvernării Roman”, potrivit lui Severin, „este cea a unei bătălii între partizanii «noului» și adepții lui «mai târziu»”.⁸⁹ Severin și-a arătat nemulțumirea față de Iliescu pe 29 martie: „Din păcate, domnule președinte, dumneavoastră încă mai credeți că stalinismul și ceașismul au fost niște erori în aplicarea marxism-leninismului. Noi suntem de părere că singurii care au aplicat în mod corect tezele lui Marx și ale lui Lenin au fost Stalin și Ceaușescu.”⁹⁰

Schimbând din funcție, Roman a vorbit pe 29 octombrie despre primejdiile care pândesc România ca urmare a supraviețuirii mentalității și metodelor Securității lui Ceaușescu⁹¹. Ca și Ceaușescu, Roman a căzut în ceva mai mult de douăzeci și patru de ore. Forțele de securitate se evaporaseră în fața prădătorilor care au ocupat clădirea Parlamentului pe 26 septembrie 1991. Roman și-a depus atunci mandatul pentru a facilita o soluționare politică a crizei. El a spus ulterior că nu avusese deloc intenția de a demisiona, dar președintele Iliescu a refuzat mai târziu să permită retragerea demisiei. Un nou guvern de tehnocrați a fost numit atunci sub Theodor Stolojan, ministru

de Finanțe în primele nouă luni ale guvernului Roman, care a depus jurământul în fața Parlamentului pe 16 octombrie 1991. Roman a criticat disponibilitatea lui Iliescu de a negocia sub amenințarea cu forța ca fiind „un act de lașitate” care avea să se dovedească dezastruos pentru democrație⁹². Această ruptură publică a fost începutul unei lupte pentru putere urmărind dobândirea controlului asupra FSN, care se va sparge în două în următoarele șase luni⁹³.

Imperativul unității

Unul dintre ultimele acte ale lui Petre Roman ca prim-ministru a dezvăluit mai curând capacitatea lui de a manipula opinia publică decât de a o canaliza într-o direcție responsabilă. Pe 25 septembrie 1991, în timpul dezbaterilor din Parlament cu privire la greva minerilor, care avea să ducă în scurt timp la înlăturarea sa, Roman a schimbat brusc subiectul și a anunțat că tocmai se primise știrea că un guvern în exil al Transilvaniei fusese format la Budapesta. S-a cerut imediat o dezbatere parlamentară în legătură cu ceea ce Roman a prezentat drept „o acțiune stupefiantă”⁹⁴. În scurtă vreme s-a dovedit însă că era opera unui pumn de oameni lipsiți de însemnătate și nu s-a mai auzit nimic despre ea. Existența unei amenințări maghiare ce punea în pericol bunăstarea României a fost rețrăită cu mult mai mare intensitate în octombrie 1991, o dată cu publicarea unui raport parlamentar privind situația din județele cu populație predominant maghiară Harghita și Covasna (cunoscute și ca județele secuiești sau ținutul secuiesc) în săptămânile ce au urmat răsturnării lui Ceaușescu. Raportul constata că românii fuseseră supuși unei campanii sistematice de intimidare, având drept rezultat un mare număr de persoane care și-au abandonat căminele și au fugit din zonă. Tot în categoria persecuțiilor din partea maghiarilor se înscria și moartea a patru membri ai Securității și ai Miliției în ultimele zile din 1989⁹⁵. Reprezentanți ai UDMR, sfidând vociferările naționaliste, au scos în evidență că acei membri ai forțelor de securitate își pierduseră viața nu din cauză că erau români, ci din cauză că, pe drept sau pe nedrept, fuseseră asociați cu represiunea; mai mult, printre cei morți se aflau trei subofițeri etnici maghiari, semn al furiei față de un sistem care reprima pe toată lumea. Dar ceea ce fusese considerat drept act de justiție revoluționară în alte părți unde au fost uciși membri ai Securității a devenit act antiromânesc în Harghita și Covasna⁹⁶.

Comisia numită de Parlament în octombrie 1990 pentru investigarea situației din Harghita și Covasna a redactat un raport în care se afirma că 4 000 de români au părăsit în grabă județele secuiești în urma înțelțirii acțiunilor de intimidare de la începutul lui 1990. Totuși, Ioan Oancea, singurul depu-

tat FSN din Harghita, deși a făcut cunoscută existența unei stări de spirit anti-românești în regiune la începutul anului 1990, a declarat că mulți tineri trimiși în orașele secuiești, prin aplicarea schemei de repartizare obligatorie la locul de muncă pentru proaspeții absolvenți, părăsiseră în mod voluntar acele locuri, preferând să se întoarcă la casele lor din Muntenia și Moldova⁹⁷. Din păcate, asemenea voci moderate s-au pierdut în dezbateră prelungită timp de două zile asupra raportului (transmisă de TV în direct de la Parlament), în care reprezentanții FSN s-au întrecut cu cei ultranaționaliști în exprimarea unor remarcă antimaghiare.

Constituția din 1991 și prăbușirea unității FSN

Constituția română redactată de Parlament și prezentată electoratului spre aprobare pe 9 decembrie 1991 întru chipa etosul centralizator care stătuse la temelia formării statului în Europa de Est timp de peste un secol, indiferent de caracterul ideologic al statului. Date fiind insecuritatea frontierelor și dezbinarea internă care au dus la prăbușirea în 1991–1992 a mai multor state est-europene cu existență îndelungată, nu exista climatul potrivit pentru adoptarea unui sistem de guvernare care să se delimiteze de concentrarea puterii în Capitală și să permită unor regiuni sau unor minorități controlul asupra treburilor proprii, lucru care le fusese refuzat înainte.

Arhitectul-șef al Constituției a fost un universitar obscur, Antonie Iorgovan, care, lipsit de un profil public ferm, și-a asigurat suficiente voturi pentru a fi ales ca singurul independent din Parlamentul din 1990. Parlamentul dominat de FSN l-a desemnat deci să redacteze Constituția⁹⁸. Ea definea România ca un stat unitar, iar Articolul 13 stipula că limba oficială a țării era româna.

Noua Constituție a primit sprijinul a 81% dintre deputați, UDMR votând împotriva ei. În referendumul care a urmat pe 9 decembrie 1991, 78,5% dintre votanți au aprobat documentul și 14,1% l-au dezaprobat din cei 69,7% de oameni prezenți la vot. Numai 14% au votat favorabil în Harghita și 21% în Covasna; astfel, principalele județe locuite de maghiari au fost singurele în care s-a votat în general împotriva Constituției⁹⁹.

Avansuri naționaliste

FSN primise un sprijin convingător pentru Constituție, în ciuda propriei fisurări tot mai accentuate și a prăbușirii autorității guvernului în toamna lui 1991. Dar influența partidului asupra alegătorilor români avea să fie în scurt

timp pusă la încercare în alegerile locale, programate pe 9 februarie 1992, pentru alegerea primarilor, a consiliilor locale și a consiliilor județene. Pentru prima oară în peste cincizeci de ani, românilor li se permitea să-i aleagă dintre propriii concetățeni pe cei cărora avea să li se încredințeze sarcina de a asigura o administrație locală eficientă și accesibilă. Principalele partide din opoziție formaseră o alianță electorală cunoscută drept Convenția Democratică Română pentru a-și întări credibilitatea, dar prin contrast FSN avea dificultăți tot mai mari. Măsurile de austeritate îi redusese răpopularitatea, iar pe deasupra președintele intervenea acum pe față în luptele dintre facțiunile partidului pentru a-și aduna susținătorii, deși Constituția îi interzicea șefului statului să fie membru al vreunui partid politic.

În fiecare fază a escaladării luptei pentru putere în sânul FSN, ex-premierul Roman s-a prezentat drept partizanul autentic al democrației, pe când principalului său adversar i-a rezervat rolul de „comunist nostalgic”¹⁰⁰. Dar în ochii multora la rădăcina conflictului dintre cei doi aliați de odinioară s-a aflat doar setea de putere politică și nu divergențe legate de politica economică. Pe 29 noiembrie 1991, la Cluj, Roman a promis că „nici un fost activist al Partidului Comunist sau angajat al Securității nu va mai candida pe listele FSN la următoarele alegeri”¹⁰¹. Dar cu numai câteva săptămâni mai devreme, mulți dintre propriii suporterii din FSN nu sprijiniseră un amendament al opoziției la legea administrației locale, care ar fi interzis oricărui activist al PCR să fie numit în funcția de prefect sau subprefect al unui județ. La aceeași conferință de presă de la Cluj, Roman s-a declarat a fi „un naționalist moderat și dedicat păcii”¹⁰². Totuși, FSN a publicat un ziar electoral incendiar la Cluj, *În fața alegătorilor*, care a discreditat declarațiile patriotice ale opozanților săi din Convenția Democratică și care, cu prilejul celui de-al doilea tur pentru alegerea primarului, l-a susținut pe candidatul Partidului Unității Naționale Române, Gheorghe Funar. Clujul a fost singurul centru cu populație mare din Transilvania pe care oponenții guvernului nu au reușit să-l cucerească la alegerile locale.

Procentajul național de voturi al FSN a scăzut de la 65% în 1990 la 33% în alegerile locale din 1992. Erodarea sa în continuare a fost împiedicată de abilitatea de a păstra controlul în zonele rurale, unde influența asupra celor care îi alegeau pe deținătorii puterii locale ca șeful poliției locale, doctorul și uneori preotul satului era adeseori în favoarea lui¹⁰³. După alegerile locale, FSN s-a scindat în mod oficial în două partide rivale. Controlul lui Petre Roman asupra organizațiilor locale a fost suficient pentru a permite facțiunii sale să păstreze numele și emblema Frontului Salvării Naționale. Totuși, cea mai mare parte a partidului parlamentar s-a îndreptat spre Frontul

Democrat al Salvării Naționale (FDSN), care era mai puțin un partid politic cât o platformă menită să asigure re alegerea președintelui Iliescu. Zece deputați au migrat de asemenea în cel mai extremist dintre partidele naționaliste, Partidul România Mare (PRM), în perioada alinierii politice dintre alegerile locale și alegerile parlamentare și prezidențiale programate pentru 27 septembrie 1992. A fost o perioadă în care ultranaționaliștii au apărut pentru prima oară în România ca o forță distinctivă pe cont propriu și nu ca un grup operând în umbra partidului de guvernământ.

Gheorghe Funar, noul primar al Clujului, a devenit repede o figură de talie națională din cauza unei serii de decizii controversate, unele de o legalitate constituțională îndoielnică, destinate, după propriile spuse, să le permită românilor „să fie stăpâni în propria casă”¹⁰⁴. Ca lider al Partidului Unității Naționale Române (PUNR), care s-a născut din Vatra Românească, el a fost purtătorul de stindard pentru segmentul decidenților din Transilvania care beneficiaseră de efortul lui Ceaușescu de a impune unei provincii mixte din punct de vedere etnic voința majorității. Această elită era dornică mai presus de toate să-și protejeze interesele profesionale, în special în această perioadă când o mare parte din economie era pregătită pentru privatizare. Ea nu privea automat spre București pentru orientare sau indicații; mai mult, a existat o iritare datorată lipsei de voință a autorităților centrale de a oferi susținere din toată inima pentru agenda ei etnică. Funar a declarat că Bucureștiul și sudul în general nu apreciau îndeajuns necesitățile speciale ale românilor în regiunile din Transilvania unde maghiarii erau încă numeroși, sau poate chiar se bucurau de o majoritate evidentă. Preocuparea primarului Clujului privind primejdia reprezentată de forțele „antinaționale” atrage comparația cu Nicolae Ceaușescu în ultimele faze ale guvernării sale, iar în cei peste zece ani ca primar Funar s-a înconjurat de un personal provenit din aparatul său militar sau legat de serviciile de securitate care îi împărtășeau naționalismul exagerat. Metodele și discursul lui dezvăluie măsura în care Ceaușescu și-a pus amprenta asupra comportamentului și convingerilor multor români de vârstă mijlocie care își realizaseră împlinirea profesională și siguranța traiului muncind pentru stat înainte de 1989. Funar a fost primul politician român din anii '90 dispus să-l laude pe Ceaușescu. În iulie 1992, el a declarat:

„Realizările «Epocii de Aur» sau ale «Epocii Ceaușescu» sunt cele cu care poporul român se mândrește astăzi. Ele sunt lucruri care nu au fost ușor de realizat pentru poporul român într-o perioadă scurtă. Din nefericire, Ceaușescu a fost un dictator care a umilit poporul român în diferite moduri: înfometare, nerespectarea drepturilor omului, promovarea unor valori greșite, închiderea frontierelor,

locuințeneîncălzite. Dar din punctul de vedere al investițiilor, al construcțiilor, al atitudinilor privitoare la independență și suveranitate, el a reușit în opinia mea să fie admirat ca un bun român."¹⁰⁵

Alegerile din septembrie 1992 și un nou echilibru politic

Luna campaniei electorale în curs de desfășurare pentru alegerile parlamentare și prezidențiale programate pentru 27 septembrie 1992 a dezvăluit un peisaj politic în mare parte diferit față de cel din mai 1990. Ultranăționalii erau acum competitori activi pe cont propriu, cu Gheorghe Funar ducând o luptă foarte mediatizată pentru președinția României și candidând din partea PUNR. Partidele din opoziția predominant democratică (inclusiv UDMR) se raliaseră în jurul unui candidat unic pentru președinție, profesorul Emil Constantinescu, care părea a fi mai în contact cu realitățile politice decât emigrații reveniți în țară care fuseseră purtătorii de drapel în 1990. Era un om relativ necunoscut, neapartinând nici unui partid și ales abia în vara lui 1992, în mare măsură la insistențele PNȚCD, care nu avea nici un candidat potrivit pentru a fi împins în față.

Alianța electorală cunoscută sub numele de Convenția Democratică din România (CDR) a căutat să convingă electoratul că guvernarea ei avea capacitatea de a pune România pe orbita refacerii economice și a păcii sociale. Lipseau însă din programul său măsurile concrete privind abordarea relațiilor interetnice; dacă acestea ar fi fost incluse, ele ar fi putut constitui doar o țintă la îndemână pentru partea guvernantă și pentru naționaliști. Totuși, reunificarea Basarabiei cu România a ocupat un loc important în acest program care promitea un stat reformat bazat pe domnia legii, un președinte care ar fi acționat ca un „moderator între forțele sociale și cele politice”, o economie de piață bazată pe „privatizarea pe scară largă”, un „contract social” între angajator și angajat, creșterea investițiilor străine și o mai mare responsabilitate pentru instituțiile tradiționale ca biserica, armata și învățământul¹⁰⁶.

Forțele progubernamentale care se raliaseră în jurul Frontului Democratic al Salvării Naționale (FDSN), format în aprilie 1992, au ignorat promisiunile din campanie ale CDR. În schimb, ele au reînnoit acuzațiile împotriva opoziției din mai 1990, cum că aceasta urmărea să întoarcă ceasul înapoi, spre o epocă de cruntă exploatare economică, și că nu se putea avea încredere că ar fi putut apăra interesele naționale ale României. Emil Constantinescu a declarat ulterior că el și sprijinitorii săi fuseseră acuzați de cinci păcate capitale: reinstalarea pe tron a regelui, readucerea moșierilor, reînvierea capitalismului, vânzarea Transilvaniei ungarilor și persecutarea foștilor comu-

niști¹⁰⁷. Deși campania CDR a acordat mult mai multă atenție realităților sociale din România decât cea din 1990, ea a supraevaluat sentimentele regaliste în rândul electoratului: „Pentru multe figuri din opoziție, regele apărea ca o figură mesianică în stare ca, printr-un singur gest, să restabilească nu numai o viață politică normală în România, ci și o nouă moralitate...”¹⁰⁸ Dintre candidații CDR, 46% erau din PNȚCD, comparativ cu 18,5% care reveneau Partidului Alianța Civică, restul fiind împărțit între partide mai mici¹⁰⁹. Falanga PNȚCD, formată din candidați mai vârstnici, a dat posibilitatea FDSN s-o acuze că ar fi dorit să se răzbune pe țară și pe cetățenii ei nevinovați pentru persecuțiile pe care locuitorii le suferiseră în trecut¹¹⁰.

Rezultatul a arătat că valorile familiare ale siguranței zilei de mâine și protecției de stat reprezentate de Iliescu exercitau încă o atracție puternică, deși primul mandat al său însemnase o scădere a nivelului de trai pentru mulți dintre susținători. El a obținut 47,34% din voturi, așadar cu puțin sub pragul de 50% care i-ar fi permis să fie ales din primul tur. Emil Constantinescu a fost pe locul al doilea cu 31,24%; faptul că Funar reușise să obțină 10,87% din voturi a făcut necesară organizarea unui al doilea tur de scrutin. Ca și în 1990, președintele obținuse o adeziune răsunătoare în Moldova și o mare parte din voturi în sudul țării. Rezultatele sale le-au reflectat pe cele ale partidului, FDSN, care obținuse 19% în marile orașe, 30% în micile orașe și 35% la sate¹¹¹. Contraste puternice au apărut de asemenea în tiparele bazate pe factori etnici. Ion Iliescu a ieșit cel mai prost în zonele mixte din punct de vedere etnic sau în cele unde maghiarii reprezentau majoritatea. În Transilvania el a adunat cu 20% mai puțin decât Emil Constantinescu, acesta obținând 42,70% din voturi față de 23% ale lui Iliescu¹¹².

În alegerile parlamentare, FDSN a apărut drept cel mai mare partid, cu 27,71% din voturi, dar rezultatul acesta nu a fost suficient pentru a-i permite să guverneze singur. Forțele proreformă grupate în CDR au fost puternic întărite atunci când această coaliție de partide declarat democratice s-a plasat pe locul doi cu 20,16%, FSN-ul lui Petre Roman urmând la distanță pe locul trei cu 10,18%. FDSN s-a dovedit cel mai mare partid în București, în partea de sud a țării și în Moldova, dar în Transilvania distribuția voturilor s-a canalizat în trei direcții, UDMR apărând pe primul loc cu 20,5%, CDR pe locul următor cu 19% și PUNR imediat după, cu 18% (FDSN a reușit doar 12%). În județul Mureș, FDSN și FSN au câștigat fiecare câte 4% în 1992, în comparație cu 14,2%, cât obținuse FSN unit în 1990. Situația a fost chiar mai rea la Cluj, unde rezultatul de 28% al voturilor pentru FSN din 1990 s-a prăbușit la 7,36% pentru cele două segmente ale lui. Rezultatele de la Cluj din septembrie 1992 au reliefat cu putere vulnerabilitatea

FDSN în centrele dens populate unde, din cauza rivalităților naționaliste, era dificil să se conceapă un apel bazat pe încrederea în președinte ca simbol al unității naționale sau al schimbării treptate. Scăderea cu 28,42% a voturilor în favoarea FSN înregistrată între 1990 și 1992 s-a petrecut în părțile cele mai urbanizate din România; în al doilea tur Iliescu a abandonat orașele mari și s-a concentrat asupra așezărilor agricole și industriale mai depărtate, unde puteau fi găsiți cei mai loiali suporteri ai săi. Faptul că nici un partid nu a reușit să câștige majoritatea parlamentară i-a permis să pună accentul pe rolul său unificator într-o situație politică fluidă și e posibil ca acest lucru să-i fi asigurat un procentaj de 73,20% în al doilea tur, îndeosebi din partea românilor de vârstă mijlocie și a celor bătrâni, influențați de paternalismul de o viață al statului și care se temeau de orice incertitudine sau întrerupere a obiceiurilor înrădăcinate.

Având doar 20,0% din voturi, CDR a fost departe de a obține majoritatea parlamentară la care sperase. Se relatează că însuși Constantinescu ar fi spus, făcând o retrospectivă, că probabil a fost mai bine că nu a reușit să învingă în 1992 pentru că îi lipsea o echipă competentă cu care să fi putut aplica un plan de reforme pentru țară¹¹³. Dar a fost criticată și propria lui performanță. În 1990 partidele care compuneau CDR obținuseră doar 4,65% din voturi, așa încât rezultatul din 1992 a constituit un mare progres, cel mai bun rezultat fiind obținut în Banat, unde a câștigat 37%. La urma urmei, exista dovada că partidele din CDR începeau să capete o bază socială în rândul anumitor grupuri de muncitori urbani, ca și în rândul profesioniștilor din clasa de mijloc. Dar CDR a fost grav obstrucționată de absența unor forțe sociale reprezentând proprietatea privată. Noii capitaliști proveneau în multe cazuri din rândurile vechilor comuniști; ei se bazau pe protecția din partea statului și adeseori lansarea lor în afaceri se făcea prin deturnarea resurselor unor întreprinderi de stat¹¹⁴. Grupul proaspăt apărut de capitaliști privați vârați în afaceri speculative nu prea putea să provină dintr-o coaliție dedicată unei administrații publice bazate pe un cod etic ferm.

Pe 11 octombrie 1992, Ion Iliescu a fost ales pentru al doilea mandat, de data aceasta unul de patru ani, după ce a obținut 61,43% din voturi, față de 38,57% ale lui Emil Constantinescu. Impasul politic produs de rezultatul parlamentar neconcludent a creat o situație în care președintele s-a bucurat de o putere considerabilă, încredințată lui prin Constituție. El i-a invitat pe liderii CDR pentru discuții în vederea formării unui guvern de coaliție, dar fără să le ofere și condițiile care ar fi făcut ca acceptul lor de a participa la guvernare alături de foștii adversari înverșunați să devină o posibilitate demnă de luat în considerare. FDSN ezita să pornească la guvernare singur și să-și

asume responsabilitatea pentru niște portofolii economice dificile, lucruri pentru care partidul de guvernământ avea prea puțini oameni ca să le ducă la capăt. În cele din urmă, în noiembrie 1992, un guvern non-partinic a depus jurământul sub Nicolae Văcăroiu, un vechi funcționar al statului din perioada comunistă, puternic atașat ideii unei economii conduse de stat. Guvernul a fost susținut în Parlament de ultranaționaliști și de FDSN, ale căror voturi totalizate i-au conferit o infimă majoritate pentru a funcționa.

Caracteristicile iraționale și totalitare ale regimului comunist au produs daune uriașe României și au lăsat-o nepregătită pentru a face față cerințelor democrației. Înlocuirea violentă a dictaturii lui Ceaușescu și abilitatea figurilor de rangul doi ale regimului de a modela direcția regimului succesor au fost de rău augur. Consensul și solidaritatea dintre noile și vechile forțe politice rămase în arena politică erau precare. Ion Iliescu și Petre Roman au demonstrat că erau pregătiți să încurajeze atitudinile și reflexele populare incompatibile cu construirea democrației: antagonismul interetnic, suspiciunea opoziției și înregimentarea. Ei s-au arătat prea puțin interesați în epurarea sistemului de stat de miile de funcționari care serviseră cu credință dictatura și erau nepotrivii să opereze într-un context pluralist. Mobilizarea de către Iliescu a mii de mineri pentru a acționa ca gardă pretoriană în 1990–1991 a făcut ca România să ocupe un loc aparte față de toate celelalte regimuri postcomuniste din regiune. În termenii sprijinului extern pentru integrarea în principalele instituții europene, țara a plătit un preț greu pe plan internațional pentru alegerea unei astfel de abordări. Politica în privința etniilor a avut un rol-cheie în luptele politice din anii '90. De atunci, ea și-a mai pierdut din importanță, dar partidele ultranaționaliste au rămas actori permanenți în arena electorală. Dacă disputele interetnice nu ar fi fost manipulate fără rușine de către Iliescu și aliații lui, poate că antagonismul etnic nu ar fi desfigurat tranziția spre democrație așa cum a făcut-o în 1990 și în mod periodic de atunci încolo.

Disputele ideologice clasice dintre stânga și dreapta au fost mai puțin importante. România era singura țară din blocul comunist unde fostul Partid Comunist nu reușise să se manifeste cu putere în cadrul primelor alegeri libere — deoarece aproape toate figurile care ar fi fost implicate într-o astfel de acțiune se adunaseră sub drapelul Frontului Salvării Naționale. Comuniștii ideologici, adică opuși celor care se foloseau de partid ca de un mijloc de a dobândi putere și privilegii, erau rari pe pământ. Masiva emigrație a evreilor, începută prin anii '50, îndepărtase mulți oameni proeminenți din Secția de Propagandă a PCR, iar după aceea Ceaușescu a luat măsuri pen-

tru ca oricine își exprima loialitatea mai întâi față de partid și de mesajul acestuia și nu față de el însuși să fie trecut pe linie moartă.

Aparatul pe care l-a moștenit Iliescu și a cărui loialitate mai ales el a fost în stare s-o obțină era pregătit să suporte pluralismul politic atâta timp cât locul său privilegiat în societate nu era amenințat. Voința sa de a ține cu dinții de privilegii a fost demonstrată de măsurile pe care le-a luat la Târgu-Mureș în primele luni din 1990. FSN și-a consolidat treptat autoritatea după ce a devenit limpede că agenda sa pentru schimbări era foarte limitată. Iliescu era atașat ideii de a avea o democrație electorală în care alegătorii aveau șansa de a alege un șef al statului și partide pentru a forma guvernul, dar în care o oligarhie alcătuită în general din oameni care fuseseră deja activi din punct de vedere politic înainte de 1989 puteau practica sfidarea puterii fără să dea socoteală vreunui organ democratic.

A fost o calamitate pentru România faptul că în primele două alegeri, din 1990 și din 1992, o majoritate clară de cetățeni au arătat că preferau în mare parte o asemenea democrație ghidată în care o nouă elită, provenind masiv din fostele servicii secrete și din alte categorii privilegiate, era în stare să ignore sau să submineze legea. Convingerile lor sociale fuseseră puternic influențate de regimul comunist, fapt care reîntărea relațiile verticale de dominare și de dependență personală și totodată descuraja solidaritatea socială. Ca urmare, lumea care susținuse dictatura lui Ceaușescu era încă vie și nu avea să dispară prea curând. Adepții schimbării autentic democratice puteau fi găsiți în număr mare la Timișoara, iar mai târziu și la București. Dar trebuia să treacă vreme îndelungată înainte ca ei să le conteste lui Iliescu și acoliților săi dreptul de a ocupa poziții înalte în stat, iar între timp România fusese lăsată mult în urma altor state în tentativa de a scăpa de subdezvoltare și de a-și făuri un nou viitor ca membru ipotetic al Uniunii Europene.

NOTE

1. Vezi Șerban Papacostea, „Captive Clio: Romanian Historiography under Communist Rule”, *European History Quarterly*, Vol. 26, nr. 4, 1996, p. 202.

2. Vezi Alin Bogan și Violeta Fotache, „Președintele Constantinescu n-a găsit nici în '98 adevărul despre Revoluție”, *Adevărul*, 16 decembrie 1998.

3. Despre duplicitatea din miezul evenimentelor din 1989, vezi Radu Portocălă, *Autopsie du coup d'état Roumain: Au pays du mensonge triomphant*, Paris: Calmann-Lévy, 1990.

4. Deletant, *Ceaușescu and the Securitate*, p. 339.

5. Nestor Rates, *Romania: the Entangled Revolution*, New York: Praegar, 1991, pp. 121–122.

6. Doina Alexandrescu, *Coposu: confesiuni*, București, Editura Anastasia, 1996, p. 209.

7. Rates, *op. cit.*, pp. 59–60.

8. *Ibid.*, p. 62.

9. Behr, *Kiss The Hand You Cannot Bite*, p. 16.

10. 22, 12–18 iunie 2001.

11. Gabanyi, *The Ceaușescu Cult*, p. 13.

12. Acest punct de vedere este admis în profunda trecere în revistă a peisajului politic post-Ceaușescu, scrisă de Mary Ellen Fischer. Vezi studiul său „The New Leaders and the Opposition” în Daniel Nelson (ed.), *Romania after Tyranny*, Boulder, CO: Westview Press, 1992.

13. Peter Siani-Davis, „Political Legitimization and the Romanian Revolution”, document prezentat la o conferință despre România la School of Slavonic and East European Studies, University of London, mai 1994.

14. Siani-Davis, „Political Legitimization”.

15. Pentru detalii biografice ale lui Iliescu, vezi Vladimir Tismăneanu, *Re-Inventing Politics: Eastern Europe from Stalin to Havel*, New York: The Free Press, 1992, p. 225; Bogdan Szajkowski, *New Political Parties of Eastern Europe and the Soviet Union*, London: Longman, 1991, p. 221; și Vladimir Socor, „The New President”, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 23, 8 iunie 1990.

16. Vladimir Tismăneanu, „The Quasi-Revolution and Its Discontents: Emerging Political Pluralism in Post-Ceaușescu Romania”, *East European Politics and Societies*, Vol. 7, nr. 2, vara 1993.

17. Szajkowski, *New Political Parties*, p. 220.

18. Rompres, 6 ianuarie 1990, BBC World Service, Survey of World Broadcast (SWB) EE/0657B/11, 9 ianuarie 1990.

19. *Ibid.*

20. Rompres, 11 ianuarie 1990, SWB EE/066 B/13, 19 ianuarie 1990.

21. Martin Rady, *Romania in Turmoil*, London: I. B. Tauris, 1992, p. 149, SWB, 23 februarie 1990, p. 18.

22. Judith Patacki, „Free Hungarians in a Free Romania: Dream or Reality”, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 8, 23 februarie 1990, p. 22.

23. Rady, *Romania*, p. 149; Doina Comea, *Fața nevăzută a lucrurilor (1990–1999). Dialoguri cu Rodica Palade*, Cluj, Dacia 1999, p. 28.

24. Vezi Tom Gallagher, „Vatra Românească and resurgent nationalism in Romania”, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 15, nr. 4, 1992.

25. Szajkowski, *New Political Parties*, p. 222; R. R. King, „Romania” în R. Staar (ed.), *1991 Yearbook of International Communist Affairs*, Stanford, CA: Hoover Institution Press, 1991, p. 333.

26. Szajkowski, *New Political Parties*, p. 222.

27. Michael Shafir, „The Provisional Council of National Unity: is History Repeating Itself?“, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 9, 2 martie 1990, p. 21.
28. H.-R. Patapievici, 22, 2–8 februarie 1999.
29. Ernil Hurezeanu, 22, 26 ianuarie–2 februarie 1999.
30. Patapievici, *Politice*, p. 22.
31. Dan Ionescu, „Countdown For Romania's Germans“, Vol. 2, nr. 36, *Report on Eastern Europe*, 13 septembrie 1991, p. 32.
32. Richard Basset, *The Times*, 1 martie 1990.
33. Rompres, 27 ianuarie 1990, SWB EE/0676 B/11 (31 ianuarie 1990).
34. Rompres, 6 februarie 1990, SWB EE/0683 B/9 (8 februarie 1990).
35. Ministerul de Interne din Budapesta, 19 februarie 1990, SWB EE/0695 B/5, 22 februarie 1990.
36. Ministerul de Interne din Budapesta, 20 martie 1990, SWB EE/0720 B/3, 23 martie 1990.
37. Vladimir Socor, „Forces of Old Resurface in Romania: the Ethnic Clashes in Târgu Mureș“, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 15, 13 aprilie 1990, p. 42, n. 6.
38. Rompres, 23 martie 1990, SWB EE/0722 B/7 (26 martie 1990).
39. E. Illyés, *National Minorities in Romania: Change in Transylvania*, New York: Columbia University Press, 1982, p. 65.
40. Illyés, *National Minorities*, pp. 56–57.
41. Între mai 1990 și 1993 am intervievat o serie de persoane din Târgu-Mureș și Cluj pentru a obține un profil al punctelor de vedere asupra stării relațiilor interetnice dinainte și de după martie 1990, și am constatat eu însumi situația în timpul unor călătorii de lucru la fața locului, începând din mai 1990.
42. Aceste evenimente sunt rezumate de Cornel Ivanciuc, „Evenimentele de la Târgu-Mureș din martie 1990 au impus recunoașterea oficială a SRI“, 22, 5–11 iulie 1999.
43. Rompres, 23 ianuarie 1991, SWB EE/0980 B/6, 26 ianuarie 1991.
44. Socor, *Report on Eastern Europe*, 13 aprilie 1990, p. 39; András Sütő intervievat la Televiziunea Maghiară, 30 martie 1990, SWB EE/0731 B/9, 5 aprilie 1990.
45. Comea, *Fața nevăzută a lucrurilor*, p. 209.
46. Socor, *Report on Eastern Europe*, 13 aprilie 1990, p. 39.
47. Ministerul de Interne din București, 21 martie 1990, SWB EE/0720 A2/3 (23 martie 1990).
48. *Ibid.*
49. Rompres, 21 martie 1990, SWB EE/A20A2/2, 23 martie 1990.
50. Rompres, 23 ianuarie 1990, SWB EE/0980 B/6, 26 ianuarie 1991.
51. Rompres, 23 martie 1990, SWB EE/0722 B/7, 26 martie 1990.
52. *Human Rights in Romania*, New York: Comitetul Helsinki, 1991, p. 16.
53. *Ibid.*, pp. 15–16.
54. SWB EE/07190, 22 martie 1990.
55. Rompres, 24 martie 1990, SWB EE/0722 B/9, 26 martie 1990.

56. Rompres, 2 aprilie 1990, SWB EE/0731 B/ 8, 5 aprilie 1990.

57. Larry L. Watts, „The Romanian Army in the „December Revolution and Beyond” în Daniel Nelson (ed.), *Romania after Tyranny*, Boulder, CO: Westview Press, 1992, p. 98.

58. Ministerul de Interne din București, 25 martie 1990, SWB EE/0724 B/5, 28 martie 1990.

59. Ministerul de Interne din București, 22 martie 1990, SWB EE/0722 B/5, 26 martie 1990.

60. Ivanciuc, „Evenimentele”.

61. Doina Cornea, *Fața nevăzută*, p. 207.

62. SWB EE/0720 A2/1, 23 martie 1990.

63. Crisula Ștefănescu, „«Free Romanian Television» Loses Its Credibility”, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 8, 23 martie 1990, p. 26.

64. Textul integral al Proclamației de la Timișoara a fost reprodus în *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 14, 6 aprilie 1990.

65. Walter Bacon, „Security as seen from Bucharest” în Nelson (ed.), *Romania after Tyranny*, p. 199.

66. *România liberă* (București), 11 aprilie 1990.

67. Vladimir Socor, „Foreign Policy in 1990”, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 50, 28 decembrie 1990, p. 29.

68. Tom Gallagher, „Nationalism and democracy in South-East Europe”, în T. Gallagher and G. Pridham (ed.), *Experimenting with Democracy: Regime Change in the Balkans*, London: Routledge, 2000, pp. 93–94.

69. *Vezi Monitorul*, 12 noiembrie 1997.

70. Pentru viața lui Coposu, vezi V. Arachelian, *Corneliu Coposu. Dialoguri*, București, Ed. Anastasia, 1992.

71. Ioan Mihăilescu, „Mental Stereotypes in Post-Totalitarian Romania”, *Government and Opposition*, Vol. 28, nr. 3, (1993), p. 318; detalii despre a doua votare s-au publicat în cotidianul românesc *Adevărul de Cluj* (14 februarie 1992).

72. Neagu Djuvara, *Amintiri din pribegie*, 1948–1990, București, Albatros, 2002, p. 445.

73. Arachelian, *Corneliu Coposu*, p. 134.

74. Informații despre mișcarea democratică din Timișoara și despre reacția guvernului primite de la Nicolas și Doina Harsányi-Pășcu, pe care i-am intervievat în iulie 1991.

75. Nicolas Harsányi-Pășcu.

76. *Human Rights in Romania since the Revolution*, pp. 26–30. Un singur proces a avut loc în urma evenimentelor din iunie 1990. Trei oficiali din Ministerul de Interne au fost acuzați de devastarea casei liderului opoziționist, Ion Rațiu. AR-PRESS, nr. 688, 14 iunie 1993.

77. Constanța Corpade, „Ion Iliescu a salutat «spiritul civic» al minerilor care au căsăpît civili în București”, *Adevărul*, 2 martie 1998.

78. Andrei Bădin, „Măgureanu și legionarii“, *Ziua*, 21 august 2000.
79. *The Independent* (London), 21 iunie 1990.
80. R. R. King, „Romania“, p. 341.
81. Mihai Sturdza, „The President and the Miners: the End of a Privileged Relationship“, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 37, 28 septembrie 1990, p. 35.
82. Adrian Cioflâncă, „Ziua deziluziei“, *Monitorul*, 14 iunie 2000.
83. Mihai Sturdza, „The Politics of Ambiguity: Romania's Foreign Relations“, *Report on Eastern Europe*, Vol. 2, nr. 13, 5 aprilie 1991, p. 16.
84. Dan Ionescu, „Government Moves to Recentralize Local Administration“, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 33, 7 septembrie 1990, p. 23, n. 21; *Cuvântul* (București), 9 martie 1993.
85. *Human Rights in Romania since the Revolution*, p.54.
86. *Monitorul*, 18 mai 2000.
87. Adrian Severin, *Lacrimile dimineții. Slăbiciunile guvernului român*, București, Editura Scripta, 1995.
88. *Ibid.*, p. 27.
89. *Ibid.*, p. 28.
90. *Ibid.*, p. 205.
91. Michael Shafir, „«War of the Roses» in Romania's National Salvation Front“, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 3, 24 ianuarie 1992.
92. *Report of Eastern Europe*, Digest of Weekly Events, 20 octombrie 1991.
93. Michael Shafir, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 3, 24 ianuarie 1992.
94. Radio Budapesta, 4 octombrie 1991, SWB EE/1197 B/17, 8 octombrie 1991.
95. Raportul Comisiei Parlamentare ce a intervievat oameni care, după 22 decembrie 1989, au fost nevoiți să-și părăsească locurile de muncă și căminele în județele Harghita și Covasna, București, Ed Scripta, 1991.
96. *NU*, 28 octombrie 1991; *Baricada*, 12 noiembrie 1991.
97. Radioul maghiar, 4 octombrie 1991, SWB EE/1197 B/17, 8 octombrie 1991.
98. Cornel Nistorescu, „Mahalaua lui Iorgovan“, *Evenimentul zilei*, 10 decembrie 2001. Iorgovan a continuat să fie cunoscut pentru colecția sa de automobile și pentru disponibilitatea sa de a-i apăra pe membrii bogați ai oligarhiei care au fost destul de neglijenți pentru a fi puși sub acuzație pentru corupție. Vezi *Monitorul*, 16 aprilie 2002.
99. Michael Shafir, „Romania: Constitution Approved in Referendum“, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 3, 24 ianuarie 1992.
100. Michael Shafir, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 3, 24 ianuarie 1992.
101. *NU*, 2 decembrie 1991.
102. *Adevărul de Cluj*, 3 decembrie 1991.
103. Tom Gallagher, „Ultra-Nationalists Take Charge of Transylvania's Capital“, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 13, 27 martie 1992, p. 28.
104. Tom Gallagher, „Ethnic Tension in Cluj“, *RFE-RL Research Report*, Vol. 2, nr. 9, 26 februarie 1993, p. 28.

105. *Baricada*, 13 iulie 1992. Declarații favorabile la adresa lui Ceaușescu făcute de Funar au fost publicate în interviuri de revista 22 din 24 aprilie 1992 și de *NU* din 22 iulie 1992.

106. Michael Shafir, „Romania: Main Candidates in the Presidential Elections”, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 35, 4 septembrie 1992, p. 16.

107. 22, 18 martie 1993.

108. Andrei Cornea, 22, 7 ianuarie 1993.

109. *RFE-RL Research Report*, 11 septembrie 1992.

110. *Dimineața*, 23 septembrie 1992.

111. Michael Shafir, *RFE-RL Research Report*, 30 octombrie 1992, p. 5, n. 20.

112. *Pro-Minoritate* (jurnal al partidului politic maghiar Fidesz), oct.-nov. 1992, p. 25.

113. Așa își amintește Ștefan Niculescu-Maier, disident înainte de 1989 și editor al publicației *Telegrama*, cotidianul românesc de știri cu sediul în Statele Unite. Vezi *Telegrama*, nr. 365, 18 noiembrie 1996.

114. Informație privată; acuzație pusă în circulație de către Andrei Cornea, 22, 5 august 1993.

Stilul de conducere al lui Iliescu

Președintele Iliescu și susținătorii săi au câștigat alegerile din toamna lui 1992 pe greșeala adversarului. Ca partid, Frontul Democratic al Salvării Naționale (FDSN) a fost adunat în grabă după scindarea FSN în primăvara lui 1992. El a avut norocul să se confrunte cu o opoziție de slabă valoare, lipsită până și de cea mai elementară abordare profesională a campaniei electorale. Convenția Democratică din România (CDR) a continuat să facă o greșeală fundamentală comparându-l pe Iliescu cu Ceaușescu. Toți alegătorii trăiseră epoca lui Ceaușescu și, având ca punct de referință România dinainte de 1989, au văzut că deosebiriile dintre cei doi oameni cântăreau mai greu decât asemănările. Așadar, opoziția a contribuit la creșterea imaginii lui Iliescu prin aceea că l-a comparat cu predecesorul lui.

În pofida faptului că a fost un produs al erei comuniste, Iliescu era un animal politic diferit. El a rămas o figură ștearsă, cel puțin în public, iar stilul lui de viață a fost modest — apetitul lui pentru bogăție și viața pe picior mare a fost bine ținut sub control. Soția lui a evitat în mod firesc luminile rampei, astfel încât comparația cu Elena Ceaușescu a fost total nepotrivită, iar faptul că nu aveau copii a eliminat orice primejdie de apariție a unei dinastii Iliescu. El își păstrase de asemenea „felul direct de abordare a oamenilor”, lucru care i-a permis să se refere la țărani și muncitori mult timp după ce politica lui încetase să țină seama de nevoile lor. Spre deosebire de Ceaușescu, el avea pielea tăbăcită și putea să suporte criticile, în special cele venind dinspre presa independentă, care era necruțătoare cu el (stăpânirea de sine și-a pierdut-o o singură dată, în august 1992, la Constanța, când l-a apucat de gât pe un jurnalist care îl huiduise).

Ion Iliescu poseda unele însușiri laudabile, nu întotdeauna prezente la lideri cu un credit democratic mult mai solid. Atâta timp cât subordonații săi îi arătau fidelitate, era loial față de ei chiar și după ce păreau să devină o piedică pentru el. Dan Iosif, unul dintre „revoluționarii” care s-au raliat de partea lui Iliescu în 1989, a fost numit consilier prezidențial (și a fost re-nu-

mit în 2001), în ciuda faptului că era implicat într-o serioasă dispută publică, singura lui calificare aparentă fiind loialitatea sa necondiționată față de Iliescu. De asemenea, Iliescu nu a părut o fire vindicativă și nu a urmărit răfuiala cu cei care îi înșelaseră încrederea. În timpul celui de-al doilea mandat prezidențial, el și-a pierdut treptat interesul în purtarea unei campanii urmărind scoaterea din funcție a lui Petre Roman prin investigarea afacerilor financiare ale acestuia din perioada cât fusese premier, iar dosarul a fost clasat pe tăcute. Iliescu a dovedit o îngăduință extraordinară față de Corneliu Vadim Tudor (numit de-acum încolo Vadim) cu diferite prilejuri, în ciuda diatribelor înveninate ale acestuia. În anul 2000 el nu a prețet să-l scoată pe Adrian Păunescu din anonimatul politic, oferindu-i un loc eligibil pe listele parlamentare ale partidului său, în ciuda unui atac public lansat de „Titănel din Carpați” cu patru ani mai înainte¹.

Oamenii din jurul lui Iliescu

Dar stilul de conducere al lui Iliescu din timpul celui de-al doilea mandat a lăsat să se înțeleagă că fusese zdruncinat de încercarea prost ascunsă a lui Petre Roman de a prelua controlul asupra FSN în 1991 și de a-l da deoparte. Oameni fără culoare politică au fost numiți în posturi importante în cadrul partidului de la guvernare, care în iulie 1993 a căpătat un nume nou: Partidul Democrației Sociale din România (PDSR). Premierul ales de Iliescu în 1992, Nicolae Văcăroiu, era un om destinat să rămână mereu în umbra președintelui. Oliviu Gherman, primul vicepreședinte al PDSR și președintele Senatului, a jucat un rol decorativ, permițându-i lui Iliescu să se amestece în treburile partidului ori de câte ori a fost necesar. Adrian Năstase a fost președinte executiv al PDSR între 1992 și 1996; aceasta era în esență o poziție secundară pentru cineva al cărui debut destul de promițător ca ministru de Externe între 1990 și 1992 l-ar fi recomandat ca un prim-ministru mai eficient decât Văcăroiu. Rolul său a fost acela de a menține trupele parlamentare pe linie și de a se îngriji ca slaba majoritate la vot a PDSR să nu fie niciodată răsturnată. El era ambițios, dar, spre deosebire de Petre Roman, a avut răbdarea de a aștepta momentul potrivit și de a nu încerca să-l înlocuiască pe patriarhul PDSR, care se bucura de o popularitate autentică în rândul unui larg segment al electoratului.

În 1992, Theodor Stolojan, succesorul lui Roman ca premier, a fost cea de-a doua persoană din tabăra PDSR cu o reputație publică semnificativă. În 1992, el a făcut cunoscut că avea să primească un post la Banca Mondială, dar dacă i s-ar fi dat mână liberă de către Iliescu ca să salveze o economie

pe cale de a se scufunda, ar fi fost mai puțin dispus să plece în străinătate. În 1996, când o serie de eșecuri politice au arătat că era nevoie de cineva cu flerul economic al lui Stolojan, Iliescu a renunțat la ideea de a anunța că, dacă va fi reales, avea să-l folosească din plin². Pentru un timp, Iliescu s-a bazat pe Adrian Costea, un om de finanțe născut în România și locuind în Franța, pe care l-a întâlnit pentru prima oară cu un an înainte de realegerea sa din 1992. Costea a devenit consilier neoficial, iar în 1992 el și soția sa au primit pașapoarte diplomatice românești³. Potrivit spuselor lui Iosif Boda, Costea „a încercat din răputeri să-l ajute pe Iliescu să capete o nouă viziune și o nouă strategie pentru dezvoltarea României”⁴. Boda pare să fi fost cel mai deschis consilier al președintelui. Într-o serie de scrisori care au fost tipărite într-o carte publicată în 1997 despre anii petrecuți la Cotroceni, el l-a avertizat pe Iliescu că aroganța, compromisul și incompetența amenințau menținerea PDSR la putere⁵. Nu a existat nici o îndoială, spre cinstea lui Iliescu, că el dorea să primească astfel de sfaturi sincere, dar nu s-a observat nici un semn că simțise nevoia de a acționa potrivit acestora. Boda a scris: „Nu era ușor să lucrezi pentru Iliescu: șeful statului nu te ajuta să-l ajuti.”⁶ Poate ca urmare a acestui lucru, Boda a petrecut o mare parte din al doilea mandat al lui Iliescu ca ambasador în Elveția.

Spre deosebire de Ceaușescu, care simțea un impuls de nestăvilit de a interveni la toate nivelurile guvernului, Iliescu dorea să descentralizeze o mare parte din putere către potențaii locali, oameni de afaceri, lideri de sindicate (nu în ultimul rând Miron Cozma) și directori de întreprinderi de stat pe care Andrei Cornea i-a botezat „directocrați”. Acesta din urmă a descris „un tip de stat merovingian” unde, în schimbul loialității, baronii de dată recentă „primeau beneficii excepționale și derogări de la legile țării”⁷. Spre sfârșitul lui 1996, când Iliescu a avut mari necazuri politice, Cornea chiar l-a descris pe președinte ca fiind „omul cel slab din România”, cineva care devenise „marioneta unui partid corupt și a clientelei sale”⁸.

Virgil Măgureanu — omul secretelor

Președintele i-a dat de asemenea o considerabilă libertate de acțiune lui Virgil Măgureanu, șeful principalului serviciu secret intern, SRL. În multe privințe acesta a fost un operator politic mai abil decât Iliescu, lucru care nu trebuie să surprindă de vreme ce, spre deosebire de PCR, Securitatea se folosisese de calitățile mai multor politologi, sociologi și psihologi⁹. Măgureanu nu a fost foarte susținut de Iliescu pentru a face ordine în rețeaua serviciilor secrete și pentru a-i împiedica pe cei care știau destul de multe despre

perioada 1989–1990 să-i amenințe puterea. SRI a avut ca angajați între 10 000 și 12 000 de ofițeri și soldați, precum și un număr necunoscut de angajați civili¹⁰. Dar Iliescu a fost destul de șiret și a împiedicat apariția unui alt personaj care să pună monopol pe lumea serviciilor secrete. E posibil ca el și Măgureanu să fi stabilit un parteneriat eficient la începutul regimului, dar în nispurile mișcătoare ale politicii românești astfel de alianțe s-au dovedit de multe ori efemere.

Existau nu mai puțin de nouă servicii de informații atașate unor diferite ministere sau, cum era cazul SRI, autonome¹¹, și nici un minister unic nu le supraveghea activitatea, fapt care le dădea o libertate infinită pentru lupte intestinale, dublări ale activităților și operațiuni independente, care erau incompatibile cu un stat democratic. O oarecare coordonare era asigurată de Consiliul Suprem de Apărare a Țării, un organism colectiv condus de președinte, dar care nu se bucura de nici o legătură constituțională cu Parlamentul¹². În cele din urmă, atunci când rolul proeminent pe care l-a jucat Măgureanu în schimbarea lui Petre Roman din funcția de premier a devenit limpede, s-a introdus reglementarea SRI, iar în iunie 1993 o Comisie Reunită a Camerei Deputaților și a Senatului pentru supravegherea SRI a fost înființată de Parlamentul României.

Măgureanu nu ducea lipsă de dușmani în interiorul unei comunități extinse a serviciilor secrete, care din decembrie 1989 a fost scena unei lupte febrile între operativi și foști operativi pentru deținerea relevanței și influenței politice, și mai ales pentru dobândirea bogăției materiale. El a dat dovadă de sânge-rece, de o ingeniozitate nesfârșită și, de câte ori a fost necesar, de lipsă de scrupule în blocarea rivalilor. Nu îl supraevaluăm pe Virgil Măgureanu când afirmăm că democrația din România s-a aflat într-o formă mai bună grație apariției lui în locul oricărui dintre rivali, cu toate că rolul său controversat în perioada 1989–1990 va face din el subiectul unor controverse înverșunate multă vreme de aici înainte. După spusele lui Cornel Nistorescu (nicidecum un apologet al SRI), „tactica lui de a combina bisturiul cu diplomația... a diminuat riscul revenirii unei brigăzi a socialiștilor întunecați.”¹³ Cea mai remarcabilă realizare a lui, în ochii lui Dennis Deletant, un observator abil și bine informat al scenei serviciilor secrete, a fost că „a împiedicat SRI să fie mai rău decât ar fi putut să fie”¹⁴.

În cursul celui de-al doilea mandat al lui Iliescu, atunci când s-au răspândit acuzațiile cum că înalți demnitari dobândeau averi prin trafic de influență, Măgureanu a deturnat criticile care îl vizau. Dar în 1997 a ieșit la iveală faptul că își construise o vilă cu patruzeci și trei de camere în comuna sa natală, Giurtelecul Hododului, din nord-vestul României. El a declarat că vila fusese construită prin contribuția întregii familii. Dar în scurt timp a fost

dat în vileag faptul că el o construise fără a respecta procedurile legale normale¹⁵. În plus, proprietatea era singura din zonă care beneficia de apă curentă asigurată gratuit din rezervoarele statului în urma unei decizii a guvernului Văcăroiu¹⁶. Aceste dezvăluiri au apărut în 1997, după ce Măgureanu părăsise conducerea SRI.

Ostilitate față de reformă la vârf

Alegerea lui Nicolae Văcăroiu ca prim-ministru a arătat cât de șovăitor continua să fie Iliescu în legătură cu viteza și direcția reformei economice. Văcăroiu provenea dintr-o familie de feroviar, o branșă în care influența comuniștilor fusese puternică, și reușise pe plan profesional în planificarea de stat. Spre deosebire de președinte, el nu era în stare să-și adune nici măcar o urmă de entuziasm pentru liberalizarea economiei. Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE) și-a exprimat nemulțumirea, în iunie 1993, că scoaterea economiei de sub controlul de stat fusese „diluată și denaturată” în România¹⁷. Calendarul reformelor economice în timpul cât Văcăroiu a fost premier a fost amânat constant, iar în 1996 ritmul privatizării în România era aproape cel mai lent din țările est-europene¹⁸. Atunci când a părăsit funcția, în 1996, guvernul privatizase doar 12% din bunurile aflate în patrimoniul statului. Guvernul s-a mulțumit să permită Agenției pentru Privatizare să rămână în mâinile unui Parlament greoi, cu frunțașii și susținătorii PDSR ocupând toate posturile de conducere în chip de sinecure. Văcăroiu și-a exprimat, probabil, adevăratele sentimente atunci când a declarat, cu prilejul unei vizite la Moscova în iulie 1995, că era gata să realinieze economia românească la cea a Rusiei, deoarece sprijinul economic occidental fusese extrem de dezamăgitor¹⁹. În Occident s-au întărit percepțiile că, sub conducerea lui, reformele au fost acceptate fără voie și numai pentru a se procura fonduri de la donatori internaționali care erau utilizate în scopuri altele decât cele cărora le erau destinate. În mandatul Văcăroiu, leul a fost lăsat să se deprecieze. Un set de beneficiari l-au constituit debitorii care obținuseră împrumuturi negarantate de la băncile de stat, întrucât valoarea sumei pe care trebuiau s-o înapoieze era diminuată acum de inflație. Un alt beneficiar a fost sectorul energetic care trebuia să importe electricitate, gaze, petrol și o gamă largă de echipamente costisitoare pentru a rămâne viabil. Guvernul Văcăroiu a făcut mari eforturi pentru menținerea monopolurilor statului, bine cunoscute pentru productivitatea lor scăzută și pentru extrem de slaba calitate a serviciului.

Renel, monopolul de stat al electricității, a devenit cea mai mare între-prindere din România după 1990. Legislația votată în acel an a transformat

industriile considerate arme strategice ale economiei naționale în „regii autonome” inspirate de modelul francez — ținute departe de banii publici, dar păstrând un statut semiautonom față de statul central. În 1998, Marius Tinu scria în *Adevărul*: „Timp de ani de zile multe regii strategice... au produs pierderi «strategice» de miliarde și miliarde de lei, pierderi acoperite de stat prin subvenții...”²⁰ Una dintre cele mai costisitoare erori făcute în România după 1989 a fost decizia de a se retehnologiza centralele termoelectrice la un preț de cost al echipamentelor însumând miliarde de mărci germane. Dar o mare parte din echipamente nu a fost utilizată, rezultatul fiind o creștere masivă a datoriei externe²¹. În 1998 un megawatt de electricitate costa în România peste 60\$, pe când în Occident, în Rusia și în Ucraina costul declarat ajunsese la jumătate din această valoare²². În ciuda unui palmares amețitor al incompetenței, conducerea Renel a fost în stare, grație strânselor ei legături cu PDSR, să evite orice consecințe neplăcute. Enorme pierderi au continuat să fie acoperite de la bugetul de stat. Directorii și angajații se bucurau de salarii uriașe, o simplă angajată fiind plătită mai bine decât șeful de cabinet al unui ministru²³. În 1998 fondul de salarii al Renel se ridica la 1% din produsul intern brut²⁴, și nu e deloc surprinzător că sindicatele și conducerea au format un front comun pentru a împiedica restructurarea care le-ar fi lezat interesele. Privatizarea nu a fost niciodată o opțiune viabilă sub Văcăroiu, în pofida existenței Fondului Proprietății de Stat, o agenție înființată în 1992, dar care în 1999 avea încă de lichidat 47% din bunurile din patrimoniul statului plasate sub controlul ei. Mai mult, ea a opus rezistență chiar și sub un guvern dispus să acționeze mai degrabă urmând recomandările financiare externe decât ignorându-le. Un jurnalist a înfierat nu comitetul central al PCR, ci Renel și Ministerul Energiei care l-a precedat, ca fiind nucleul comunismului în România²⁵.

Într-o scrisoare adresată lui Iliescu în mai 1994, Iosif Boda l-a avertizat pe președinte despre neputința guvernului Văcăroiu de a se ocupa cu seriozitate de „criza managerială din sectorul public”²⁶: „Guvernului i se poate ierta că nu a înfăptuit privatizări spectaculoase, dar el nu poate fi scuzat pentru faptul că nu a reușit să îmbunătățească managementul sectoarelor economice finanțate de stat (aceasta fiind principala sa misiune)”²⁷. Adevărul este că PDSR i-a recompensat pe cei mai folositori și mai bine plasați susținători ai lui dându-le-le posturi de conducere în Renel și în alte sectoare bine retribuite ale economiei de stat. În schimbul acestor favoruri, el a pretins să fie ajutat ori de câte ori era nevoie. Există îndeobște convingerea că Renel adopta o atitudine tolerantă față de întârzierile plăților din partea întreprinderilor ce se bucurau de bunăvoința guvernului, dar le urmărea fără milă pe cele care nu dispuneau de un asemenea avantaj.

Noua oligarhie

Oamenii activi și înainte în regimul comunist, care se convertiseră acum în importanți actori economici și financiari ai economiei de piață în curs de apariție, au profitat de multe ori datorită legăturilor strânse cu cei din sectorul energiei, precum și din alte sectoare economice de stat. Nu puțini oameni de afaceri de frunte din anii '90 ocupaseră funcții înalte în Departamentul Securității Statului înainte de 1989. În numele familiei Ceaușescu, ei controlau comerțul exterior și totodată, dobândind cunoștințe despre modul de funcționare a sistemului capitalist, erau capabili să adune în secret mari sume de bani în conturi din bănci străine. Atenția presei s-a concentrat mult asupra operațiunilor financiare speciale îndeplinite pentru regim de către Dan Voiculescu, fondator al Asociației Întreprinzătorilor Români și om cu importante investiții în mass-media²⁸.

La începutul anilor '90, băncile de stat au acordat împrumuturi fără acoperire unor clienți cu influență politică, aceștia având adeseori posibilitatea de a utiliza aceste fonduri în tranzacții profitabile cu departamente ale guvernului sau cu întreprinderi de stat. Exemplul lui Marius Țârlea, care a fost căsătorit cu una dintre nepoatele lui Ceaușescu, este unul dintre multele, iar majoritatea încă nu au fost scoase la lumină. În 1990, el a fost în stare, în răstimp de câteva luni, să dobândească mai multe sute de milioane de dolari după ce a vândut unui minister un număr însemnat de computere pe care le achiziționase prin intermediul unui mare împrumut bancar. Grație acestui lucru, el a fost în scurt timp capabil să-și lanseze propria bancă, Banca Columna, iar Virgil Măgureanu a aranjat ca FPS, principala agenție pentru privatizare, să-și deschidă conturile la această bancă. Măgureanu a încercat de asemenea să cimenteze un parteneriat între bancă și *Evenimentul zilei*, care, dacă ar fi reușit, ar mai fi diminuat zelul investigator al ziarului.

Bancorex, succesoare a Băncii Române pentru Comerț Exterior, a împrumutat discreționar mari sume de bani unor clienți ai noului regim și unor întreprinderi de stat care aveau nevoie de constante injecții de capital pentru a rămâne viabile²⁹. În 1999, atunci când scandalul Bancorex a izbucnit în cele din urmă, s-a evaluat că 70% din creditele acordate de bancă erau neperformante și că aveau să fie extrem de dificil de recuperat (multe, pe deasupra, ajunseseră să aibă doar o parte din valoarea lor inițială)³⁰. Creditele cu dobândă scăzută acordate la începutul anilor '90 fuseseră devalorizate pentru creditor din cauza creșterii masive a inflației în perioada lui Văcăroiu și după aceea. Bancorex a fost în stare să pretindă sume enorme din banii publici din cauza temerii că, dacă ar fi fost lăsată să intre în faliment, ar fi putut declanșa prăbușirea întregului sistem bancar³¹. Practicile sale banca-

re dubioase au scăpat de asemenea de investigație din cauza practicii de a se a oferi credite fără dobândă judecătorilor, procurorilor și înalților ofițeri din poliție.³²

Statul a pierdut 4,1 milioane de dolari reprezentând credite neperformante acordate între 1992 și 1994, potrivit autorităților bancare din România. Jumătate din această sumă a fost risipită de Bancorex. Însă Banca Agricolă, Banca Dacia Felix și Banca Internațională a Religiiilor, o instituție cu o denumire înșelătoare, au avut la rândul lor un aport însemnat în privința pierderilor. Sumele recuperate nu au depășit 13% din total.³³

După una dintre cele mai mari escrocherii financiare, care a antrenat prăbușirea Fondului Național de Investiții în 2000, guvernul s-a angajat să ia măsuri rapide împotriva vinovaților. Însă patru ani mai târziu reprezentantul FMI la București s-a plâns că „ancheta încă nu s-a soldat cu rezultate palpabile”. La rândul lui, viceguvernatorul BNR a declarat că e posibil ca ritmul lent al investigațiilor legate de această fraudă financiară să aibă trei explicații: lipsa de experiență semnificativă a investigatorilor, mituirea sau folosirea intimidărilor.³⁴

Eșecul în depolitizarea economiei și în realizarea reformelor instituționale după 1989 dusese la astfel de abuzuri îngrozitoare. Generația actuală de români și poate că și următoarea vor avea de suportat aceste costuri dacă nu vor fi luate măsuri drastice de remediere.

După cum s-a dovedit prin dezvoltarea rapidă a întreprinderilor mici și mijlocii, rezultatul unor astfel de abuzuri a fost că mulți români cu un talent înăscut de întreprinzători nu puteau să prospere decât dacă aveau niște relații politice bune. În schimb, foștii demnitari din partid și din Securitate au prosperat și au dobândit chiar mai multă influență decât înainte, folosindu-se de relațiile lor pentru a obține credite și a cumpăra proprietăți valoroase, cum ar fi cele din sectorul comerțului cu amănuntul, la prețuri de chilipir. Mulți directori de întreprinderi de stat lipsiți de scrupule au sustras produsele întreprinderii în propriul beneficiu și prin această jecmănire și-au procurat mijloacele necesare pentru a se lansa ei înșiși ca afaceriști privați. Au existat chiar oameni întreprinzători în domeniul hotelurilor și restaurantelor, care înainte de 1989 au putut să facă avere exploatând penuria economică, iar unii dintre ei s-au bucurat de un succes spectaculos în jungla economică în care fusese transformată România după 1989³⁵. Doi dintre frații Păunescu — George și Viorel, care conduseseră barul Melody, unul dintre puținele cluburi de noapte dinainte de 1989 din București — au deveni în scurt timp multimilionari, cumpărând câteva dintre cel mai bine cotate hoteluri din țară, cum ar fi Intercontinentalul, care aducea un profit anual de circa 20 milioane de dolari³⁶.

Au existat și oameni care au acționat pe cont propriu și au făcut mari averi prin propriile eforturi. Cel mai cunoscut dintre aceștia este Gelu Tofan, care după 1989 a pus la punct o afacere de transporturi rutiere și de comerț auto cu un credit inițial de 50 000\$ de la fratele său din Canada³⁷. Dar între 20 și 40% din totalul activității economice din anii '90 s-a desfășurat în economia subterană nesupusă legislației și neimpozitată. Contrabanda de mărfuri cum ar fi țigările și tutunul era extrem de lucrativă. Către sfârșitul anilor '90 unele articole publicate în presa cotidiană din București pretindeau că Fane Căpățână, un contrabandist notoriu, se bucura de o remarcabilă trecere în unele cercuri ale puterii. Cornel Nistorescu a scris:

„Fane Căpățână este un bărbat din mafia țigănească... El își are oamenii săi la Procuratura Militară și poate trimite ofițeri de poliție să-i cumpere țigări și bere... Mulți ofițeri, procurori, avocați, judecători, dar și procurori militari îl cunosc. Adevărul este că mafia țigănească aproape că a ajuns în imediata apropiere a lui... Iliescu și a lui... Văcăroiu. Membrii aveau acces la persoane care se întâlneau cu oamenii de la vârf în fiecare zi și cu regii neincoronati ai vieții de noapte bucureștene în fiecare seară”³⁸.

S-a declarat că marii contrabandiști se foloseau de unii membri ai guvernului pentru a înăspri legea împotriva rivalilor lor. Zaher Iskandarani, care a dobândit monopolul pentru importul de țigări Camel și Monte Carlo, era de asemenea în stare să strice socotelile principalilor rivali, frații Nasser, finanțând un anumit partid politic. Elie Nasser a fost condamnat la închisoare cu mare tam-tam în presă în 1993, dar fratele său Mike s-a dus la Virgil Măgureanu pentru a-i obține eliberarea. În 1998, ziarul *Evenimentul zilei* a publicat o transcriere a discuției care avusese loc între ei cu cinci ani în urmă. Măgureanu a fost informat de Nasser că unii ofițeri ai armatei fuseseră plătiți cu 1,3 milioane de dolari pentru cooperare, după care el a adăugat la contrabanda cu țigărețe și comerțul cu arme, după toate aparențele, cu știrea SRI³⁹. Iosif Boda, alarmat de astfel de complicități la nivel înalt, pretinde că ar fi insistat pe lângă Văcăroiu în 1993 să-l schimbe din funcție pe șeful serviciilor vamale și al Gărzii Financiare. Văcăroiu a răspuns: „Lasă-i să stea acolo, lasă-i să se compromită singuri.” „Dar de ce trebuie să compromitem oameni?” a întrebat Boda⁴⁰.

PDSR și naționaliștii

Era normal ca PDSR să spere că va realiza în domeniul politic ceea ce miliardarii — mulți având rădăcini în sistemul ceaușist — încercau să facă în domeniile afacerilor și finanțelor. În cursul anului 1994, Adrian Năstă-

se a făcut eforturi să transforme PDSR într-un partid-stat. Tehnocrații care intraseră în guvern pe baza cunoștințelor lor tehnice erau convinși să intre în partid, și chiar și birocrații cu vechi state în serviciu erau presați să adere. Principiul — care se dovedise atât de dăunător când fusese aplicat înainte de 1989 — după care statul trebuia să fie guvernat nu de funcționari, ci de activiști era transpus din nou în viață.

Dar abordarea PDSR nu a fost pe măsura ambiției sale politice. El a devenit un partid amorf, lipsit de o viață interioară activă. *Dimineața*, cotidianul partidului, era citit de Iliescu, care avea grijă să se procure fonduri pentru a fi menținut pe linia de plutire, în pofida tirajului foarte redus, dar articolele de fond bombastice nu au reușit să adune cititori fideli. Într-o scrisoare pe care i-a scris-o președintelui în vara lui 1995, Boda și-a exprimat nemulțumirea că mulți dintre liderii locali ai PDSR erau „de foarte slabă calitate”, unii fiind „oameni de afaceri cu un caracter dubios”⁴¹. Astfel de oameni de afaceri puteau fi găsiți în grupul parlamentar PDSR, fapt care poate explica de ce în Parlament nu s-a votat niciodată o lege care să restrângă activitățile financiare ale membrilor săi⁴². Parlamentarii se bucurau de asemenea de imunitate în fața urmăririi în justiție pentru orice fapte, cu excepția calomniei, transformând Parlamentul într-un echivalent modern al bisericilor medievale, unde cei care fugeau de justiție puteau căuta adăpost. Alți aleși ai PDSR se puteau bucura de un venit dublu, ocupând un loc în consiliile unor întreprinderi și ale unor bănci de stat⁴³.

Ocupând 12% din fotoliile parlamentare, blocul partidelor naționaliste a ținut soarta guvernului Văcăroiu în mâinile lui. PRM, PUNR și, în proporție mai redusă, Partidul Socialist al Muncii (PSM) au fost recompensate prin posturi în diplomatie, prin funcții administrative în zone mixte din punct de vedere etnic și prin locuri de prefecți. Timp de peste un an, în 1993–1994, televiziunea de stat a fost condusă de Paul Everac, un scriitor cunoscut pentru vederile lui antioccidentale și pentru nostalgia sa după perioada dinainte de 1989⁴⁴. Iliescu personal (care exercita un control strict asupra televiziunii de stat) a fost cel care a făcut această numire, iar în martie 1993, cu prilejul primului congres al PRM, a trimis un mesaj cordial liderului acestuia, Vadim Tudor, cel mai extremist dintre naționaliștii de după 1989. Silviu Brucan pretinde că Vadim a fost o creație a lui Iliescu, care „l-a scos la lumină, l-a încurajat să lanseze *România Mare*, l-a primit la Cotroceni și i-a permis să apară în mod frecvent la televiziune”⁴⁵. În 1992 Vadim le-a impus adeptilor lui să-l sprijine pe Iliescu în cursa prezidențială, chiar dacă el credea că dosarul președintelui cuprindea unele mari greșeli. PRM a sprijinit guvernul atunci când acesta s-a confruntat cu un vot de neîncredere în martie 1993,

dar au existat speculații că el ar fi condiționat acest sprijin de numirea unor prefecți români în județele Harghita și Covasna, pentru a se pune capăt anomaliei prin care această funcție era împărțită între un român și un maghiar⁴⁶. Formula autorității duale a încetat pe 26 martie 1993, când au fost numiți doi prefecți români. După spusele unui reprezentant al UDMR, răspunsul guvernului la cererile ca acești prefecți să fie maghiari a fost: „Găsiți-ne doi maghiari gata să semneze formularele de înscriere în FDSN.” Acesta a constituit un indiciu revelator despre slabul sprijin al FDSN în cadrul comunității maghiare⁴⁷.

Adrian Năstase, liderul grupului parlamentar al PDSR, urmasa același liceu ca Vadim și îl considera drept „un copil mare, ușor de manipulat”⁴⁸. Dimpotrivă, Gheorghe Funar, liderul PUNR — care ca primar al Clujului a cerut autonomie virtuală față de București — era considerat un factor de permanentă iritare. Până la apariția lui, decizia centrului de a reglementa administrația locală până la nivel de detaliu fusese una dintre constantele vieții politice românești, indiferent de natura regimului existent. PUNR, datorită faptului că asigura echilibrul de forțe, reușise o schimbare de roluri. În august 1994, trei dintre membrii săi au fost cooptați la guvernare. PDSR se opusese multă vreme cererilor venite din partea partidului lui Funar care i-ar fi permis acestuia să beneficieze de roadele participării la guvernare, dar Năstase, în calitate de președinte al Camerei Deputaților, a capitulat după ce PUNR a amenințat că va respinge legea privatizării pe care creditorii occidentali o considerau un test vital al angajării României în reformarea vieții economice⁴⁹. Culmea influenței extremiste în perioada guvernului Văcăroiu a fost atinsă pe 20 ianuarie 1995, când PUNR, PRM și PSM au semnat un pact de cooperare cu guvernul, despre care Oliviu Gherman a făcut declarația absurdă că protocolul cu niște partide care lăudaseră pe față dictatura era „expresia naturii democratice a vieții politice românești, iar el vine în întâmpinarea cererilor crescânde ale vieții europene internaționale privind... o abordare în conformitate cu cele mai înalte standarde internaționale”⁵⁰. Mai multe ministere, în special cel de Interne și de Externe, în care influența PRM era deja remarcabilă, au primit un nou influx de activiști, ministrul de Interne Doru Ioan Tărăcilă fiind deosebit de binevoitor față de PRM.

Lenta ieșire din izolarea internațională

Teodor Meleșcanu, ministru de Externe din 1992 până în 1996, a inspirat mai multă încredere în rândul observatorilor occidentali ai României decât Văcăroiu: faptul că nu dorea să iasă în evidență și abordarea profesionalistă

a activității sale au impus respect. România avea ambasadori competenți la Washington — Mihai Botez, fostul disident, în perioada 1994–1995, urmat de Mircea Geoană — dar acest lucru era departe de a fi adevărat și în privința altor capitale străine importante. Numirea ca ambasadori în țări ca Germania sau Austria a unor persoane rămase din era comunistă, școlite la Moscova (ideologi naționaliști sau partizani de proastă calitate ai FSN), sugerează că relațiile externe încă nu se bucurau de prioritate la Cotroceni. Cotidianul bucureștean *Adevărul* scria pe 22 aprilie 1998: „În toate țările civilizate ale lumii, pentru diplomatie sunt selectați cei mai buni oameni. Din nefericire pentru noi, Ministerul Afacerilor Externe a devenit un fel de cimitir al elefanților unde sunt trimiși diverși ratați politic, indivizi compromiși cărora trebuie să li se piardă urma undeva.”

Reticența României față de întărirea sancțiunilor tot mai severe ale Națiunilor Unite impuse Serbiei începând din 1992 arată cât de puțin era ea preocupată de reputația sa internațională. Ceea ce serviciile secrete occidentale știau deja de ceva timp a fost preluat de presă atunci când Petre Mihai Băcanu a declarat în *România liberă* (10 august 1995) că guvernul Văcăroiu permisesese scurgerea de petrol către Serbia, contravenind sancțiunilor Națiunilor Unite. Au urmat dezmințiri oficiale pline de indignare, dar pe 7 martie 1998 Virgil Măgureanu, care se lansa acum în cariera politică după ce își formase propriul partid, a declarat la o conferință de presă că nu demult Consiliul Suprem de Apărare a Țării, condus de președintele Iliescu, aprobasese o decizie de a se trimite 8 000 de tone de benzină și aproape 40 000 de tone de motorină în Serbia⁵¹. Între octombrie 1995 și februarie 1996, generalul Ion Pitulescu, pe atunci șef al Inspectoratului General al Poliției, întreprinsese o investigație în legătură cu contrabanda de combustibil către Iugoslavia. Faptul că i s-a permis s-o efectueze l-a făcut să se îndoiască de implicarea președintelui Iliescu și într-adevăr, pe 13 septembrie 2000, aflat în vizită la Washington, Iliescu avea să neghe că se făcuse vreo contrabandă cu știrea guvernului⁵².

În raportul pe care Pitulescu l-a înmănat premierului Văcăroiu s-au adus probe care arătau că o contrabandă cu combustibil la scară uriașă fusese întreprinsă de către ofițeri superiori din SRI — la ordinele șefului lor, Virgil Măgureanu. Procurorii militari au efectuat investigații până în anul 2000, când au ajuns la concluzia că pentru ofițerii SRI nu mai existau acuzații la care să răspundă. Ancheta a fost atunci preluată de procurorii civili care au investigat reclamațiile privind diverse operațiuni de spălare de bani săvârșite, după câte se spunea, de firme din Franța aparținându-i lui Adrian Costea. La o conferință de presă din 3 august 2000, Pitulescu a declarat că de fapt

contrabandiștii de combustibil operau prin intermediul a nouă firme și cumpăraseră 200 000 de tone de combustibil de pe piața internațională, cu credite de 150–200 de milioane de dolari oferite de Bancorex. Combustibilul le era vândut sârbilor la de cinci ori prețul pieței, fapt care, potrivit lui Pitulescu, le-a permis lui Măgureanu și complicilor săi să obțină până la 500 de milioane de dolari din această operațiune⁵³. Dovada cea mai evidentă a ceea ce mulți bănuiseră de multă vreme — și anume că sub Iliescu înalți demnitari aflați la conducerea unor instituții ale statului se foloseau de funcțiile lor pentru a face averi uriașe — a fost descoperită abia după plecarea lui din funcție. După izbucnirea războiului în fosta Iugoslavie, România a început să fie văzută, în mod cu totul neașteptat, ca o insulă de stabilitate în mijlocul furtunii din Balcani, și probabil pentru a-i îmbunătăți imaginea, Meleşcanu a insistat că România nu aparținea Balcanilor, ci Europei Centrale. Totuși, presa de la București a continuat să-și manifeste cu perseverență nemulțumirea că problemele rămăneau nerezolvate din cauza mentalității balcanice a celor aflați în funcții înalte.

Indiferent cărei regiuni îi aparținea România, sub Iliescu ea a fost unul dintre cei mai apropiați aliați ai lui Slobodan Miloșevici până la mijlocul anilor '90. Prima vizită oficială pe care a efectuat-o Iliescu în străinătate în 1990 a fost în Serbia. Spre deosebire de alte state europene, România avea rețineri în exprimarea oricărei condamnări publice pentru masivele violări ale drepturilor omului de care ONU și alte agenții îi acuzau pe Miloșevici și pe subalternii lui în zona de război, pe când aceștia căutau să creze Serbia Mare pe ruinele Iugoslaviei. România a ezitat să rupă legăturile politice și diplomatice cu Belgradul, iar pe 5 aprilie 1994 Miloșevici a putut face o vizită oficială în România. Cu prilejul primirii oaspetelui său, Iliescu a spus: „Relațiile noastre sunt pozitive din toate punctele de vedere.”⁵⁴ Atitudinile manifestate în anumite momente față de Moscova și față de Belgrad arătau cât de reală era tentația de a aluneca înapoi către neocomunism. În aprilie 1991, dovada că Iliescu era încă departe de a se fi hotărât să se alinieze cu Occidentul (chiar și în mod oportunist) a fost adusă atunci când România a devenit singurul fost satelit al Moscovei care a semnat un tratat de prietenie cuprinzător cu Uniunea Sovietică. Acest lucru a oferit Moscovei un veto eficient asupra oricărei alianțe românești cu o țară occidentală, iar dacă nu ar fi fost abrogat prin prăbușirea Uniunii Sovietice șase luni mai târziu, el ar fi putut să plaseze România într-un mod mult mai ferm în sfera de influență sovietică decât fusese înainte de 1989. Astfel de exemple de flirt cu Rusia i-au îndemnat pe oponenții politici și din mass-media ai lui Iliescu să-și dubleze acuzațiile că cei cinci ani ai săi de studenție la Moscova în

anii '50 săpaseră niște obiceiuri comuniste adânc înrădăcinate, care îl făceau incapabil să aducă România în familia națiunilor democratice⁵⁵. Răspunsul cu jumătate de gură al administrației Clinton din Washington, care a cheltuit mult timp din primul său mandat încercând să formuleze un răspuns coerent la criza din Iugoslavia, a redus orice inhibiții pe care Iliescu le-ar fi putut avea legate de tot mai strânsa apropiere de forțele neocomuniste din țară sau din străinătate. În 1995, în Occident au existat puține reacții adverse la semnarea unui protocol cu niște partide care promovau pe față dictatura, zdrobirea minorităților și nostalgia după perioada comunistă. Richard Shifter, coordonator din Departamentul de Stat al politicii pentru Europa de Sud-Est, a arătat prea puțină preocupare față de intrarea PUNR la guvernare: „Avem alte lucruri care să ne îngrijoreze. Aceasta e o problemă pe care România trebuie să o rezolve singură.”⁵⁶ Alfred Moses, numit ambasadur al Statelor Unite la sfârșitul lui 1994, a descris ultranaționalismul ca pe o chestiune periferică și a încercat să demonstreze că nu numai în România extremiștii intrau la guvernare⁵⁷.

Iliescu spera că România ar putea beneficia de sprijin economic și diplomatic occidental, păstrându-și în același timp libertatea de a-și modela propria abordare internă a democrației. Breșa a început să apară la începutul celui de-al doilea mandat al lui Iliescu. Reacordarea Clauzei Națiunii Celei mai Favorizate de către Congresul SUA în octombrie 1992 a fost urmată de semnarea pe 17 noiembrie a unei înțelegeri de asociere cu UE. Acestea au fost primele succese diplomatice majore obținute de România din 1990 încoace. S-a depus un efort deosebit pentru a obține intrarea în Consiliul Europei (COE), a cărui Adunare Parlamentară, înființată în 1949, este forumul european cu cea mai largă bază. Admiterea este un semn important al respectabilității pentru statele postdictatoriale ca România, dat fiind că principalele țeluri ale Consiliului sunt de a ocroti drepturile omului și libertățile democratice. România a primit statutul de invitat special în februarie 1991 — după ce Ungaria, Polonia și Cehoslovacia fuseseră admise ca membre cu drepturi depline — și în cele din urmă a fost admisă în octombrie 1993. UDMR s-a opus admiterii, argumentând că realizările României în privința minorităților nu o îndreptăteau să ocupe un loc acolo;⁵⁸ Ungaria nu a fost deloc încântată, dar în cele din urmă s-a abținut de la a-și folosi dreptul de veto pentru a împiedica intrarea României.

În cadrul COE, atitudinile rezervate legate de atașamentul României la valorile sale fundamentale continuau să existe. Din 1993 până în 1997, raportorii săi au vizitat România o dată la șase luni pentru a evalua progresul în respectarea drepturilor omului. Încrederea că regimul Iliescu ar putea gestio-

na această problemă nu a sporit atunci când manualele operative din cadrul departamentului de contrainformații al Ministerului de Interne, cunoscut ca UM 0215, au transpirat în presă în martie 1994. Acestea dezvăluiau faptul că departamentul monitoriza mișcările figurilor politice și ale jurnaliștilor; de asemenea, faptul că informațiile despre românii care trăiau, munceau sau studiau în străinătate, despre angajații firmelor străine din România, precum și despre rezidenții străini erau adunate, constituind o activitate de rutină. Ministrul de Interne Doru Ioan Tărăcilă a fost convocat în fața unei comisii parlamentare de specialitate pentru a da explicații.⁵⁹ Dar pare mai verosimil că supărarea SRI-ului lui Măgureanu a fost produsă de încercarea din partea UM 0215 de a prelua unele dintre prerogativele serviciului său de contrainformații, lucru care putea fi interpretat ca o frână pusă activităților sale. De rivalitatea dintre diferitele centre de putere din arhipelagul considerabil care constituie universul serviciilor secrete române au profitat forțele democratice, care au primit informații utile, în timp ce o agenție încerca să dea mat alteia. Dar ar fi o naivitate să se afirme că succesoarele Securității ar fi putut fi împiedicate să submineze fragilele instituții ale României pur și simplu din cauza rivalității endemice dintre ele. Consiliul Europei și-a exprimat de asemenea cu regularitate preocuparea față de modul arogant în care regimul Iliescu îi trata pe demnitarii aleși din administrația locală. În cursul celui de-al doilea mandat al președintelui, 133 de primari, dintre care 116 erau independenți din punct de vedere politic sau făceau parte din partide din opoziție, au fost eliberați din funcție⁶⁰. Guvernul PDSR considera administrația locală ca fiind cureaua de transmisie pentru ducerea la îndeplinire a deciziilor venite de la București⁶¹, iar prefectul numit în fiecare dintre cele patruzeci și unu de județe supraveghea îndeaproape activitățile demnitarilor locali aleși, în special dacă proveneau din opoziție⁶². O ușoară slăbire a puterii prefecților a apărut în iunie 1996, când o nouă lege a stabilit că un primar nu putea fi scos din funcție decât în urma unei sentințe judecătorești definitive, dată de un tribunal.

În cadrul Consiliului Europei și al Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), România și Ungaria se aflau la poli opuși în dezbaterea privind obținerea unui echilibru între libertățile minorităților și autodeterminarea internă, pe de o parte, și puterea și autoritatea statului, pe de alta⁶³. La conferința OSCE din martie 1992 de la Helsinki, Adrian Năstase, pe atunci ministru de Externe, și-a manifestat nemulțumirea că OSCE era unilaterală în abordarea problemei minorităților, iar guvernului român i se părea că era interesată să sublinieze doar drepturile minorităților și obligațiile statelor în care acestea trăiau⁶⁴. Poziția României, așa cum a fost ea expusă la adunarea

OSCE și la alte întruniri internaționale, a fost de a sublinia nu atât obligația statului față de minorități, cât responsabilitatea minorităților de a respecta unitatea teritorială a statului în care trăiau și de a-i fi loiale. Delegații români au insistat asupra faptului că drepturile minorităților erau menționate cu sfințenie în constituțiile statelor, ca și în înțelegerile internaționale.

Întărirea democrației românești

Decizia românilor de a se alinia instituțiilor europene fundamentale a ajutat procesul democratic fragil. În primul rând, SRI a fost plasat sub un control parlamentar strict în 1993, când o comisie alcătuită din nouă membri din toate partidele reprezentate în ambele camere ale Parlamentului a fost înființată spre a-i superviza activitățile.

În al doilea rând, o presă independentă și viguroasă a apărut în timpul celui de-al doilea mandat al lui Iliescu, hărțuind guvernul într-o manieră mai eficientă decât păreau a fi în stare s-o facă partidele de opoziție. Ea a purtat campanii împotriva corupției și a prezentat cârdășia dintre principalele figuri politice și proaspeții îmbogățiți care prosperaseră prin mijloace ilegale. Ziarul *Ziua* l-a urmărit fără răgaz pe Iliescu pe seama carierei sale politice dinainte de 1989, a rolului său în revolta din luna decembrie a acelui an, precum și a măsurilor lipsite de scrupule pe care le-a luat pentru a se crampona de putere în 1990–1991. Cel mai de succes ziar, *Evenimentul zilei*, a căpătat o largă circulație printr-o formulă în care se amestecau știrile de senzație cu critici dure la adresa regimului Iliescu. Structura patronatului său l-a făcut imun la presiunile economice din partea guvernului, iar veniturile sale au provenit mai mult din vânzarea tirajului decât din publicitate. Pe lângă faptul că a permis existența unei prese libere să examineze cu atenție acțiunile guvernului, regimul a pus capăt monopolului serviciului televiziunii de stat în cadrul difuzării electronice. Poate că el a presupus că sprijinitorii lui economici, care își obținuseră averea prin complicitatea unora dintre figurile sale de vază, vor domina sectorul televiziunii private. Acest lucru a început să se întâmple către sfârșitul anilor '90, cu unele efecte alarmante, dar unele posturi ca BBC World Service au reușit să obțină licențe. În 1996 emiteau cincizeci și trei de posturi TV private, dintre care cele mai puternice acopereau 46% din teritoriul țării și 72% din zona urbană⁶⁵.

Inițiativele non-guvernamentale din străinătate au fost de asemenea importante pentru încurajarea cetățenilor în a-și susține drepturile și a crea o serie de organizații voluntare eficiente, care aveau să întărească societatea civilă

democratică. Fundația pentru o Societate Deschisă, creație a miliardarului George Soros, a fost deosebit de activă în această privință și a avut grijă să se concentreze nu numai asupra unor proiecte vaste pentru întărirea democrației, ci și asupra unor inițiative la scară redusă. Aceste inițiative non-guvernamentale sunt de multe ori uitate când se face un bilanț al intervențiilor externe în statele postcomuniste, dar nu puține sunt dovezile care sugerează că în România ele au fost, poate, cruciale în susținerea valorilor democratice în prima parte a anilor '90⁶⁶. În perioada aceea, ONG-urile au jucat un rol activ în promovarea unei prese libere, monitorizând mai întâi alegerile locale și apoi pe cele prezidențiale și parlamentare în 1992, și încurajând guvernul să arate un mai mare respect față de drepturile omului. Regimul Iliescu a fost supus unor presiuni internaționale în aceste domenii și a înțeles că putea să cedeze teren fără a submina baza guvernării sale, presupunând că opoziția nu se afla în situația de a-i slăbi puterea.

Facționalismul, care a devenit o caracteristică notabilă a regimului, e posibil să fi fost sănătos pentru democrație. Poate pentru a reduce șansele de a avea aceeași soartă ca Ceaușescu, Iliescu a creat organisme de stat cu funcții aproape identice, care de multe ori căutau să-și neutralizeze reciproc efectul. Acest paralelism se întindea de la Parlamentul bicameral până la arena justiției și la comunitatea extinsă a serviciilor secrete. Dar exista și reversul medaliei. Distribuirea dezordonată a puterii, îndeosebi în cadrul serviciilor secrete, a dat posibilitatea ca unii funcționari să abuzeze de poziția lor, atacându-i pe oponenții puterii. În martie 1995, săptămânalul 22 a dezvăluit că eseistul H.-R. Patapievici, un critic elocvent al regimului Iliescu, fusese pus sub supraveghere⁶⁷, și a ieșit la iveală faptul că de fapt chestionarea operativă a vecinilor lui Patapievici în legătură cu vederile lui politice aparținea Serviciului de Pază și Protecție al Președinției⁶⁸. Un alt critic fățiș al regimului Iliescu, Ioan Petru Culianu, avusese o moarte violentă în împrejurări misterioase la Chicago, în 1991, iar scurta afacere Patapievici a stârnit ecouri stânjenitoare⁶⁹.

Un caz similar care a ieșit la lumină în aceeași perioadă cu al lui Patapievici a avut un sfârșit mai satisfăcător. Mihai Răzvan Ungureanu, mai târziu secretar de stat în Ministerul de Externe la sfârșitul anilor '90, și totodată lector universitar de istorie la Universitatea din Iași, s-a plâns Comisiei Parlamentare pentru Supravegherea Activităților SRI că era hărțuit de unul dintre ofițerii săi operativi. Spre deosebire de Ministerul de Interne, care controla SPP, SRI a anunțat cu promptitudine pe 16 martie 1995 că ofițerul respectiv fusese demis⁷⁰.

Normalizarea relațiilor româno-maghiare și integrarea euro-atlantică

Pe la mijlocul anilor '90, regimul Iliescu nu își mai putea permite să fie legat de niște incidente neplăcute, care ar fi putut crea paralele nedorite cu predecesorul său condamnat pe plan internațional. Se deschideau acum noi ocazii pentru contacte mai strânse cu Occidentul, care pe lângă că făceau ca România să fie mai cunoscută peste hotare și aduceau popularitate regimului în interior, puteau de asemenea să sporească aportul de ajutoare pentru o economie falimentară.

În ianuarie 1994, când NATO a anunțat un program de cooperare în perspectiva cooptării de noi membri, numit Parteneriatul pentru Pace, România a fost într-adevăr primul stat din fostul bloc sovietic care a aderat. Acest lucru a declanșat un proces de reformare a armatei române și de aducere a ei mai aproape de modelul armatelor din democrațiile instaurate de multă vreme. S-a cerut un control civil mai extins, câteva sute de ofițeri naționaliști din linia dură au fost scoși din cadrele active în 1995, iar competenței profesionale i s-a acordat o prioritate mai mare decât în alte sectoare ale statului⁷¹. În primele luni ale anului 1996 au fost adresate invitații și statelor din fostul Tratat de la Varșovia de a intra în NATO, iar România a început demersurile în luna aprilie a aceluiași an. Statele importante din NATO păreau să fi ajuns la concluzia că, după războiul din fosta Iugoslavie, Europa de Est nu putea fi abandonată într-un vid de securitate.

Exista de asemenea un interes crescând, în special printre oficialii americani, față de stabilitatea fostelor state comuniste care aveau frontieră comună cu fosta Iugoslavie. O încercare din partea SUA de a pune capăt conflictului din Bosnia a culminat cu Acordul de Pace de la Dayton din noiembrie 1995. Nevoia de a-i izola pe naționaliștii din linia dură din Bosnia și de a promova forțele moderate, capabile să orchestreze unele compromisuri peste diversele linii de separare etnică, s-a aflat în centrul strategiei puse în practică de Richard Holbrooke, un fost secretar de stat-adjunct. Arhitectul Acordului de la Dayton a realizat că procesul sau eșecul inițiativei depindea în parte de eforturile de a delegitima naționalismul conflictual din Europa de Sud-Est. Nu este, probabil, o coincidență faptul că critica exprimată de ambasadorul american Alfred Moses pe 22 februarie 1996 față de prezența ultranaționaliștilor în guvernul român a avut loc la scurt timp după vizita la București a lui Holbrooke pentru a discuta cu oficialii români țelurile legate de planul său de pace în Bosnia⁷².

NATO a lăsat să se înțeleagă că șansa unei țări candidate de a adera la alianța militară occidentală depindea de performanțele ei în democratizarea

societății, în reformarea economiei, în aplanarea divergențelor cu statele vecine și în restructurarea armatei în concordanță cu standardele democratice occidentale. Recomandările României pentru intrarea în NATO erau mai slabe decât ale celorlalte țări aspirante. Conducătorii ei politici s-au debarasat, poate, de retorica marxist-leninistă, dar păreau să se fi instalat într-o formă de guvernare oligarhică; tranziția de la comunism se dovedea dureroasă și lentă pe tărâmul economic; mai presus de toate, nerealizarea unor tratate bilaterale cu Ungaria, Ucraina și Rusia, precum și amânarea normalizării relațiilor cu Republica Moldova sugerau multora dintre planificatorii NATO că România ar putea fi mai degrabă un beneficiar al securității decât un generator al ei.

Necesitatea de a normaliza relațiile cu Ungaria era considerată deosebit de presantă. Ambele state aspirau să adere la NATO aproape în același timp, dar NATO nu era interesată să primească noi membri blocați în dispute cu vecinii lor. Întâlnirile oficiale dintre demnitarii de stat români și maghiari de la începutul anilor '90 nu au depășit niciodată nivelul adjunctilor miniștrilor de Externe. La București s-a manifestat un resentiment profund atunci când Géza Jeszenszky, ministrul de Externe maghiar, a spus în august 1990 că guvernul român ar trebui să recunoască faptul că România este un stat multinațional. Ministrul de Externe român a calificat această declarație drept „una care nu corespunde realității, ci ar putea sluji unor obiective revizioniste urmărite de politica externă maghiară față de România”⁷³. Acest schimb de focuri a avut loc chiar în luna când primul-ministru maghiar József Antall a făcut controversata afirmație că „în spirit, el era prim-ministrul celor 15 000 000 de unguri din toată lumea”⁷⁴. Cu toate acestea, a șaptezecea aniversare a Tratatului de Pace de la Trianon din 1920, prin care ceea ce reprezenta două treimi din teritoriul ungar a trecut la vecinii săi, a fost pentru Budapesta un prilej de a arăta că Ungaria se împăcase cu trecutul său prin respingerea fermă a iredentismului. Toate cele șase partide reprezentate în Parlament au dat o declarație cu această ocazie, exprimându-și sprijinul pentru Documentul Final de la Helsinki privind interzicerea modificării prin forță a frontierelor; declarația afirma că actualele frontiere constituiau o componentă a stabilității europene „indiferent dacă erau juste sau injuste”⁷⁵. Totuși, România nu a fost impresionată de astfel de declarații atâta timp cât Ungaria insista asupra dreptului de a vorbi în numele conaționalilor săi din Transilvania. Punctul de vedere românesc susținut cu fermitate la acea dată a fost că situația minorității maghiare din România era o problemă pur internă, care nu putea constitui subiect de discuție între România și Ungaria⁷⁶.

În cele din urmă, negocierile în vederea semnării unui tratat bilateral cu România au fost reluate de guvernul de stânga-centru al lui Gyula Horn, ales

în funcție în 1994. Însemnătatea pe care ambele părți o atribuiau tratamentului minorităților și garantării frontierelor actuale dintre cele două țări a întârziat multă vreme orice progres. România insista asupra faptului că tratatul trebuia să cuprindă o clauză prin care Ungaria excludea orice revizuire pașnică a frontierei, dar Budapesta, deși excludea modificarea prin forță a graniței, refuza să se pună de acord cu acest lucru atâta timp cât simțea că minoritatea maghiară din România suferea din cauza absenței anumitor drepturi civile⁷⁷. În vara anului 1996 s-a produs o breșă neașteptată după ce guvernul Horn a aprobat în grabă o declarație la summit-ul de la Budapesta al minorităților maghiare, potrivit căreia supraviețuirea comunităților maghiare din afara statului putea fi asigurată numai prin autonomie și autogovernare⁷⁸. A existat o reacție ostilă din partea oficialilor americani și brusc admiterea Ungariei în primul val al lărgirii NATO nu a mai părut atât de sigură. Un guvern Horn intimidat, care declarase mai înainte că nu vedea nici un motiv de a relua negocierile în vederea tratatului până după alegerile din noiembrie din România, a făcut o întoarcere de 180 de grade și a cerut ca ele să fie reluate pe 11 august 1996. Trei zile mai târziu s-a anunțat că textul unui tratat bilateral fusese practic finalizat și că avea să fie gata pentru semnare la mijlocul lui septembrie⁷⁹. S-a ajuns la un compromis în legătură cu Recomandarea 1201 a Consiliului Europei privind minoritățile, pe care România refuzase s-o încorporeze în textul tratatului bilateral, deoarece acest lucru ar fi putut să fie considerat ca o aprobare a ideii de autonomie politică pentru minorități. Bucureștiul și-a retras obiecțiile după ce i s-a explicat limpede că interpretarea comună a Recomandării 1201 nu trebuia nici să se refere la drepturile colective și nici să oblige cele două părți să garanteze vreun statut de autonomie pe baze etnice⁸⁰.

Naționaliștii se revoltă, în timp ce dificultățile sociale sporesc

Obiectivul de situare sub umbrela militară occidentală a preocupat mințile celor doi vecini refractari, care până în momentul acela fuseseră incapabili să-și reconcilieze divergențele. Deși în mod discutabil Ungaria a făcut mai multe concesii decât România pentru a ajunge la un tratat bilateral, documentul a fost puternic atacat de Gheorghe Funar, liderul PUNR. Acesta l-a învinuit pe Iliescu de „periclitarea viitorului poporului român și a statului național unitar, precum și a integrității teritoriale” și a cerut suspendarea lui din funcție⁸¹. PUNR a fost înlăturat de la guvernare pe 2 septembrie — Iliescu trebuie să fi devenit conștient de faptul că propria sa imagine nu putea

să aibă decât de suferit prin alianța cu acest partid. PRM fusese deja scos din coaliție cu un an înainte. Cât despre Vadim, el fusese nemulțumit de faptul că PRM i se oferiseră doar trei posturi de secretari de stat și unul de prefect.⁸² Relațiile s-au inflamat o dată cu publicarea în septembrie 1995 a celui de-al 5-lea volum al unei istorii oficiale a Securității, care conținea dovezi scrise ce arătau că, spre sfârșitul anilor '80, Vadim a cerut cu insistență „autorităților competente” să-și intensifice campania împotriva postului de radio Europa Liberă și să-i implice în această campanie pe el și pe aliatul său apropiat, Eugen Barbu. Aceasta s-a întâmplat în urma unor scurgeri de informații către presă, suspectate de mulți că ar fi venit din partea lui Măguoreanu (cu aprobarea lui Iliescu), care îl acuzau pe Vadim că fusese informator al Securității⁸³. Acest lucru s-a petrecut nu cu mult înainte ca Vadim să contraatace. Într-un număr din octombrie al revistei *România Mare*, sub pseudonimul „Alcibiade” pe care îl folosea în mod regulat pentru semnarea articolelor sale, el l-a acuzat pe Iliescu că îl asasinase cu sânge-rece pe Ceaușescu, că avea o origine țigănească pe care nu fusese în stare s-o ascundă și că era vândut evreilor. Iritat de aceste afirmații, PDSR s-a retras din alianța sa cu PRM pe 19 octombrie 1995⁸⁴. Într-adevăr, e greu de văzut cum alianța cu niște extremiști putea să facă bine carierei politice a lui Iliescu sau reputației lui pe termen lung. Fără ea, guvernul Văcăroiu ar fi fost probabil înfrânt în Parlament înainte de 1996, fiind necesare alegeri anticipate, iar dacă acestea ar fi fost câștigate de opoziție, probabil că președintele Iliescu ar fi beneficiat de măsurile nepopulare pe care un guvern de opoziție slab ar fi fost nevoit să le ia. Dacă nici un partid nu ar fi dispus de o majoritate absolută, el ar fi fost probabil în stare să ademenească o parte a opoziției să intre în coaliție cu PDSR. Așa cum stăteau lucrurile, alianța cu extremiștii dăuna poziției internaționale a președintelui și prelungea viața unei guvernări falimentare, care aducea prejudicii grave popularității lui Iliescu în interior. Iliescu s-a bucurat de prea puțin credit în străinătate pentru un tratat bilateral considerat ca mult întârziat și amânat din cauza dorinței lui de a se alia în mod public cu ultranaționaliștii locali. O campanie preelectorală epuizantă, în care s-au promis salarii ce puteau acoperi rata inflației, a adus guvernul în conflict cu FMI. În absența unor reforme structurale, creditorii internaționali nu au mai dorit să ofere sume mari pentru a acoperi prăpastia dintre producția internă și consum. Dar tocmai încercările de a manipula piața de schimb externă în numele susținătorilor favoriți ai PDSR s-au soldat în iunie 1996 cu reținerea tranșei finale dintr-un acord *stand-by* semnat în 1994.

Orientarea tot mai accentuată prooccidentală a regimului Iliescu se potrivea cu starea de spirit a maselor, după cum indicau sondele de opinie, dar regimul nu a reușit să-și recapete popularitatea în rândul unei populații împo-

vărate de greutate tot mai mari. Salariul mediu lunar la începutul lui 1996 era de 110 \$, al doilea dintre cele mai scăzute din regiune. Majoritatea populației cheltuia 60% din venituri pentru hrană, prețul multor mărfuri de larg consum, îndeosebi al alimentelor, fiind egal sau mai ridicat decât prețurile din Europa Occidentală. Malnutriția și încălzirea deficitară au dus la o explozie a cazurilor de tuberculoză, care în 1996 au fost, conform rapoartelor, de zece ori mai numeroase decât media europeană, ele apropiindu-se de nivelul celor din Lumea a Treia⁸⁵. Românii mai ieșiseră și dintr-o iarnă neobișnuit de aspră, în care milioane de oameni suferiseră din cauza unui colaps al aprovizionării cu energie pus pe seama ineficienței statului⁸⁶. În 1996 puțin mai rămăsese din reputația lui Iliescu de conducător în stare să-și ocrotească susținătorii de rând de rigorile trecerii spre o economie semicompetitivă.

Marea pată a corupției

În 1993 guvernul reacționase într-un mod incredibil de relaxat la ascensiunea unui joc piramidal numit Caritas, care dădea posibilitatea investitorilor să obțină profituri de opt ori mai mari decât suma depusă în termen de trei luni. Circa 3–4 milioane de români — o cincime din populația adultă — s-au înscris în acest sistem, luându-și rămas-bun de la circa un miliard de dolari — adică jumătate din cheltuielile totale ale statului pe 1993. Lipsa unor dobânzi atractive la investiții din partea băncilor, precum și ravagiile inflației, care atinsese 314% în cursul primelor nouă luni ale lui 1993, însemnau că exista o mare cantitate de capital personal în căutarea unui profit rapid. Aliatul incomod al PDSR, PUNR, și-a pus întreaga pondere în sprijinul afacerii Caritas, care își avea sediul la Cluj, citadela liderului său Gheorghe Funar. Sumele veniturilor vărsate în seifurile orașului ca urmare a succesului Caritasului i-au oferit lui Funar acces la niște fonduri de al căror echivalent alte orașe erau lipsite. Iosif Boda i-a scris lui Iliescu în 1994, după ce Caritasul s-a prăbușit: „Eu cred că trebuie să-l decapitați din punct de vedere politic pe Funar.”⁸⁷ Dar reacția autorităților statului față de afacere a fost confuză. România nu avea o legislație care să-i protejeze pe consumatori, sau chiar statul, de o schemă în care investitori plini de speranță au canalizat o mare parte din lichiditățile țării înainte ca afacerea Caritas să abăzda în rambursarea sumelor în octombrie 1993. Pasivitatea guvernului a întărit imaginea României ca „un stat blând”, ai cărui oficiali de la conducere aveau doar o foarte slabă putere de a planifica pe termen lung sau de a gestiona crizele.

Într-o țară în care speranțele erau minime, eșecul multor mici investitori în încercarea a-și recupera banii câștigați când Caritasul a rămas fără fon-

duri n u s-a soldat cu violențele prezise de multă lume. Ar fi fost de așteptat cel puțin ca această afacere să-i distrugă reputația lui Funar și să le deschidă ochii celor mai mulți dintre susținătorii PUNR asupra faptului că partidul fusese angajat în niște practici economice dubioase, în timp ce se ascundea sub mantia naționalismului. Dar mulți cetățeni erau dispuși să-l judece nu după faptele sale de gospodar care nu făcea risipă, ci după dibăcia cu care satisfăcea nevoile emoționale colective ale unui larg eșantion al populației sensibile la apelurile naționaliste. Presa românească a criticat Caritasul pentru că oferise cetățenilor mai puțin școliți perspectiva înavuțirii fără muncă, reîntărind sentimentul dependenței personale și subminând inițiativa individuală. Dar acele articole din presă care au văzut Caritasul ca pe un fenomen irațional au devenit în scurt timp țapi ispășitori (cel puțin în ochii naționaliștilor) și au fost acuzate pentru deficiențele unei scheme care, pentru a rămâne fezabilă, avea nevoie să atragă noi investitori într-un ritm care nu putea fi susținut de populația română adultă.

Cu toate acestea, o mare parte a presei a continuat să publice relatări serioase despre schimburi de favoruri, înșelătorii, fraude și furturi în toată legea prin cifrele de afaceri considerate ca având legătură cu PDSR. Abandonarea unui număr de nave comerciale și a echipajelor lor prin porturi străine în cursul anului 1995 a fost prezentată pe larg în presă. Flota fusese privatizată și vândută în împrejurări controversate cu câțiva ani înainte, iar mai târziu a ieșit la iveală faptul că firmele care administrau navele obținuseră un împrumut de 118 milioane de dolari de la Bancorex pentru executarea unor reparații necesare. În anul 2000, Traian Băsescu, pe atunci ministru al Transporturilor, a declarat că proprietarii de nave preferaseră să abandoneze navele decât să le repare și vârașeră împrumutul în buzunar. El a arătat cu degetul spre o serie de oameni cu poziții importante în administrația locală a portului Constanța⁸⁸. Prăbușirea în februarie 1996 a Băncii Dacia Felix, prima bancă privată de după 1989, a fost deosebit de păgubitoare pentru guvern. Ea avea datorii uriașe și zeci de mii de depunători și-au pierdut depunerile. Cofondatorul ei era Sever Mureșan, un cunoscut jucător de tenis din anii '70, căruia i se permisesese de către regimul Ceaușescu să locuiască în Franța și să revină în țară în fiecare an⁸⁹. Când a ieșit la iveală faptul că Ioan Sima, alt cofondator, figurase pe statele de plată ale statului ca inspector în Transilvania după ce fusese mutat dintr-un alt post din sectorul bancar, și că, în plus, codirectorul lui fusese trimis la Atlanta pentru a reprezenta România la Jocurile Olimpice, a fost limpede că regimul era interesat să-i apere mai mult pe așa-zii *nouveaux riches* care dăduseră de bucluc decât pe cetățenii de rând⁹⁰.

Boda l-a pus în gardă pe președinte într-o scrisoare, la optsprezece luni de la realegerea lui, în legătură cu „creșterea numărului celor care cred că dumneavoastră sunteți vinovat de «mușamalizarea» corupției la scară mare”, și că „guvernul Văcăroiu are imaginea unui executiv implicat în corupția la scară mare. Nu contează dacă acest lucru este adevărat. E vorba de percepția care există în mintea publicului.”⁹¹ Boda nu a fost nici pe departe singurul care a scos în evidență tendința notabilităților din PDSR de a se înconjura de bodyguarzi și de a circula în convoaie de automobile cu girofaruri și sirene în funcțiune, obligând de multe ori mașinile din trafic să se dea la o parte⁹². Toate acestea au avut un efect de înstrăinare, la fel ca decizia luată în preajma alegerilor locale de a organiza o serie de spectacole implicând personalități sportive românești bine cunoscute. O nuntă de stat somptuoasă a fost organizată pentru gimnasta campioană olimpică Nadia Comăneci în aprilie 1996. Festivitatea, la care au participat 700 de invitați făcând parte în general din noua elită, a fost finanțată de frații Păunescu (vezi mai sus, pagina 140), care se aflau atunci în vârful noii oligarhii economice din România⁹³. Celălalt nume mare promovat de PDSR a fost fostul mare jucător de tenis Ilie Năstase, care a acceptat să candideze pentru funcția de primar al Bucureștiului din partea partidului. Președintele i-a prezentat pe Comăneci și pe Năstase drept „cei mai importanți români din ultimii cincizeci de ani”. Năstase nu avea calități evidente pentru a fi primar și totul părea să confirme din partea elitei conducătoare teza lui Silviu Brucan potrivit căreia românii erau un popor „stupid”, împăcat cu greutățile și cu nenorocul până la autodistrugere.

Filip Antoniu a scris în *România liberă* în 1996: „Partidul de guvernământ știe că după cincizeci de ani de comunism și având cvasimonopolul televiziunii naționale își poate permite să prostească partea din electorat care nu se străduiește deloc să gândească.”⁹⁴ Poate cel mai clar exemplu de profund dispreț al PDSR față de propriii susținători a fost numirea în 1992 ca ministru al Sănătății a lui Iulian Mincu, care fusese unul dintre medicii personali ai lui Ceaușescu și era strâns legat de planurile dinainte de 1989 de a reduce rația alimentară a populației, în special a celei vârstnice⁹⁵. Sub Mincu sistemul de îngrijire a sănătății din România a intrat în declin, dat fiind că resursele erau folosite într-un mod ce nu venea în sprijinul cetățenilor care se confruntau cu niveluri crescânde ale bolilor și cu scăderea speranței de viață. Cornel Nistorescu, scriind după înlocuirea PDSR de la putere, a etichetat aroganța generată de putere printr-o observație apăsătoare:

„A doua zi s-a întâmplat să văd o vilă aparținând unui alt membru al cabinetului Văcăroiu. O altă caricatură de vilă, construită după principiile unui ins cu obrazul gros. Probabil construită cu materiale adunate de familie de-a lungul anilor și plătite cu bani câștigați din salariul lunar. Iar când te gândești la toate vtile ri-

dicate din marile tunuri în ultimii șapte ani, nu prostul gust este ceea ce te izbește cel mai tare, ci faptul că toți clienții celor de la putere vorbeau pompos despre țară și despre democrație, dar nu le păsa de nimic altceva decât de ei înșiși. S-au luptat cu înverșunare să adune averi și nu le-au oferit românilor decât gogoși⁹⁶.

Înfrângerea electorală

Imaginea de oraș abandonat a unei mari părți din București dezvăluia lipsa de fonduri din partea statului. Un primar incompetent din opoziție a administrat orașul între 1992 și 1996, dar mulți bucureșteni acuzau guvernul (care oprise alocarea de fonduri către orașele cu primari din opoziție) pentru promisiunile sale neonorate — un semn de subtilitate politică sporită. Năstase, legenda sportivă, a fost înlăturat în alegerile locale de către alegătorii bucureșteni, care au votat în mod covârșitor în favoarea unui avocat auster și lipsit de carismă, Victor Ciorbea. Încercările de a-l prezenta pe Năstase ca pe un outsider capabil să lupte contra corupției au devenit zadarnice atunci când presa a dezvăluit amploarea propriilor implicări în afaceri din România. PDSR — care, ca FSN și FDSN, obținuse scoruri bune în Capitală în 1990 și 1992 — s-a ales cu numai 16% dintre locurile din Consiliul Municipal al Bucureștiului. Rezultatul a fost un verdict de condamnare a guvernului Văcăroiu. Cei vârstnici și săraci — în mod normal principalii susținători ai PDSR — au absentat de la vot în număr mare, ei fiind cel mai rău loviți de prăbușirea sistemului de aprovizionare cu energie din iarna precedentă. PDSR sperase că alegătorii vor pedepsi partidele din opoziție care administraseră cea mai mare parte din orașele mari ale României din 1992 fără rezultate vizibile. Totuși, mulți alegători au acuzat guvernul pentru nealocarea de fonduri pentru localitățile lor. Numai la țară, unde alegătorii se încredeau în știrile politice difuzate de televiziunea de stat, PDSR a obținut o parte considerabilă din numărul anterior de voturi. PDSR a învins într-un singur oraș mare, Galați, iar în opțiunile pentru consiliile județene CDR a câștigat mai multe voturi (17,8%) decât PDSR (16,9%). Dar prezența la urne a fost de numai 56,47%, iar votul pentru primăriile locale și pentru consiliile municipale și județene a avut rezultate diferite pentru cei doi principali rivali, ceea ce sugerează că rezultatul alegerilor mult mai importante programate în toamnă era într-adevăr imprevizibil⁹⁷. Un indiciu al nervozității PDSR a fost decizia de a nu ridica baremul de voturi pentru intrarea în Parlament de la 3 la 5% (așa cum intenționase anterior). Acest lucru a constituit un indiciu că PDSR se simțea încă dependent de partidele ultranaționaliste (dintre care nici unul nu avea șanse să obțină peste 5%, dată fiind slaba lor performanță în alegerile locale).

Campania agresivă și negativă a PDSR a intensificat speculațiile că era pregătit să comită fraude electorale pentru a răsturna verdictul electoratului pentru anii cât fusese la putere, iar alegerile din noiembrie 1946, furate de comuniști cu exact cincizeci de ani în urmă, au fost adeseori invocate drept model. S-au adus tot felul de acuzații. Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului (LADO) și Pro-Democrația, cele două organizații de multă vreme desemnate pentru monitorizarea alegerilor, au exprimat temeri că membri ai PDSR fuseseră plasați la conducerea multor secții de votare, fapt care le dădea ultimul cuvânt în deciderea rezultatelor în alegeri. A existat de asemenea o îngrijorare legată de brusca apariție a unor organizații de monitorizare „fantomă”, care obținuseră majoritatea locurilor disponibile de monitori în circumscriptiile unde popularitatea PDSR era în declin. Au apărut chiar neînțelegeri în legătură cu mărimea electoratului: s-au publicat cifre care mergeau de la 15 la 17 milioane de alegători. În cele din urmă, metoda PDSR de a efectua sondaje de opinie a generat o uriașă controversă: sub pretextul efectuării unor sondaje, funcționarii de partid au abordat prin telefon mai multe sute de mii de alegători și în timpul chestionării acestora au propagat opinii negative în legătură cu opoziția⁹⁸. Au apărut unele relatări în presă potrivit cărora PDSR plănuise să fure alegerile prin intermediul fraudei electronice și că stratagema fusese dejucată grație intervenției lui Virgil Măgureanu⁹⁹. Comentatorul politic veteran Șerban Orăscu a comentat că Măgureanu, care își obținuse doctoratul în perioada comunistă având drept subiect manipularea maselor prin intermediul mass-media, era un expert în dirijarea opiniei publice, și se prea poate ca această poveste să fi fost răspândită pentru a întări poziția șefului SRI într-o perioadă de schimbări politice imprevizibile.

Iosif Boda a descris în amintirile sale despre anii cât a lucrat cu Iliescu cum unii susținători apropiați mai vechi de-ai președintelui au fost din ce în ce mai dezamăgiți de abordarea neinspirată a guvernării către sfârșitul celui de-al doilea mandat, iar criticarea lui Iliescu de către Măgureanu, la puțină vreme după înfrângerea lui, sugerează că șeful SRI se număra printre ei. În 1994 el s-a aflat în spatele înființării Partidului Noua Românie, al cărui om de față era Ovidiu Trăsnea, cunoscut ca fiind îndrumătorul științific al tezei de doctorat a lui Măgureanu¹⁰⁰. Acest partid era considerat de multă lume ca o poliță de asigurare pentru Măgureanu în cazul când poziția lui ca șef al SRI devenea nesigură.

Aceste manevre au indicat limpede că PDSR era pe cale de a forma facțiuni și de a se fragmenta, Iliescu nefiind în stare să ofere nici o direcție clară. Pentru a strânge 100.000 de semnături necesare candidaturii la Președinție, susținătorii lui (în cazul acesta, prefecții județelor) trebuiau să exercite presiuni asupra angajaților statului în structuri ca Renel pentru a-i susține nomi-

nalizarea¹⁰¹. Au circulat chiar zvonuri cum că Iliescu ar putea să concureze pentru realegere ca independent față de PDSR, dar pe 29 august 1996 el a acceptat în sfârșit nominalizarea în calitate de candidat oficial al partidului. În același timp, el a insistat ca PDSR să propună candidați parlamentari de mai bună calitate decât înainte — unii care să fie „incoruptibili, energici... și capabili să vorbească cel puțin o limbă străină”¹⁰². Aceasta a fost o reflecție a stării precare a partidului de guvernământ. Totuși, președintele nu s-a folosit de dreptul său de veto în cazul nici unui candidat, iar marile personalități ale PDSR, împotriva cărora existau acuzații precise de corupție, au rămas în fruntea listei de candidați. Presa a afirmat că unii baroni din conducerea PDSR, ca Vasile Văcaru, alcătuiseră dosare despre rivali de-ai lor (el era șeful Comisiei Parlamentare pentru activitatea SRI), lucru care, prin amenințarea șantajului, îi făcea inamovibili¹⁰³. În mod cert, faptul că Iliescu permisesese partidului său să pornească în campanie într-un asemenea hal de dezorganizare a fost dovada unei vanități extraordinare. Multă lume din presă și din partidele din opoziție a insistat asupra faptului că această candidatură nu era valabilă pentru că Articolul 81 din Constituție interzicea unei persoane să aibă mai mult de două mandate în această funcție. Iliescu a argumentat că primul său mandat din 1990–1992 nu trebuia luat în considerare, întrucât începuse înainte de adoptarea noii Constituții din 1991. Curtea Constituțională a decis pe 9 septembrie că de fapt candidatura lui Iliescu era valabilă, dar ea era un organism asupra căruia președintele exercitase o influență considerabilă¹⁰⁴. Opoziția l-a zugrăvit pe Iliescu ca pe un individ cu instincte autoritariste, care nu dorise să răcească relațiile cu Rusia atunci când aceasta încă era comunistă, în 1991–1992. Acuzațiile au degenerat în insulte de natură rasistă, de pildă când ziarul *Ziua*, făcându-se ecoul lui Vadim, a declarat că Iliescu ar fi de origine ruso-țigănească (o istorie a familiei, chipurile în sprijinul unei asemenea afirmații, fiind publicată în numărul din 28 octombrie).

PDSR a dus o campanie plină de iritare și lipsită de imaginație. El a repetat afirmațiile potrivit cărora CDR voia să restaureze monarhia, să readucă moșierimea și să vândă Transilvania Ungariei¹⁰⁵. Ion Cristoiu a considerat că abordarea din partea PDSR putea fi rezumată astfel: „Da, suntem niște porci, dar cei din opoziție care vor să preia puterea sunt și mai porci.”¹⁰⁶ Această tactică a dat greș, după părerea lui Cristoiu, deoarece alegătorii se mai rafinaseră și începuseră în cele din urmă să gândească singuri. Desigur, ziarul său necruțător și ireverențios *Evenimentul zilei* făcuse ca publicul să fie conștient de fărădelegile potențailor. Pe 6 noiembrie, Gheorghe Dumitrașcu din PDSR a declarat cu vehemență în Senat că partidul comisesese o mare greșală permițând ca presa să se dezvolte liber¹⁰⁷ și făcându-se astfel ecoul

criticilor aduse anterior de Adrian Năstase presei și televiziunilor independente, inclusiv BBC World Service — un indiciu despre gradul în care PDSR era stânjenit de existența libertății mass-media. În deplasările din timpul campaniei, Iliescu a fost întâmpinat cu ostilitate sau cu indiferență în locuri unde fusese aclamat la începutul anilor '90. La Craiova, adeseori văzută ca unul dintre „orașele roșii” din România, el a fost huiduit de mai multe sute de persoane și a fost nevoit să părăsească clădirea teatrului din oraș printr-o ieșire laterală. Iliescu nu mai era perceput ca un om care susținuse justiția socială și ocrotise poporul de cele mai aspre vijelii ale schimbărilor economice, ci ca un lider distant, sub protecția căruia proliferase o clasă conducătoare neproductivă și coruptă. Prăbușirea Băncii Dacia Felix, scandalul Caritas din 1993–1994, când statul nu a mișcat un deget, în timp ce milioane de oameni își depuneau economiile într-un joc piramidal fraudulos, precum și perspectiva unei alte ierni aspre pentru care statul nu era mai bine pregătit decât ultima oară pentru a asigura încălzitul și iluminatul, l-au făcut vulnerabil la atacurile opoziției. Penuria de benzină și explozia prețurilor la alimente erau dificil de explicat, dar ele au devenit imposibil de justificat în ochii foștilor alegători ai PDSR, care constatau că noii îmbogățiți și elementele din „mafie” evitau greutățile traiului zilnic, deoarece se bucurau de protecția unor politicieni atotputernici sau a unor judecători compromiși — protecție pe care Iliescu o promisese în 1990 fiecărui cetățean muncitor, în condițiile unei depline legalități.

Anatomia deplasării electoratului din 1996 în România

În ziua însoțită de 3 noiembrie, 76,0% dintre alegătorii români s-au prezentat la urne — o prezență foarte ridicată după standardele est-europene — iar rezultatele au arătat un peisaj politic radical schimbat. Iliescu se afla în frunte cu 32,25% din voturi, dar Emil Constantinescu îl urma îndeaproape cu 28,21%. Liderul CDR se bizaia pe sprijinul alianței electorale conduse de PD, Uniunea Social Democrată (USD) al cărei conducător, Petre Roman, obținuse 20,54% din voturile prezidențiale, și UDMR. Totuși, ceea ce a subminat șansele lui Iliescu în turul al doilea, din 17 noiembrie, a fost relația lui proastă cu blocul naționalist.

Rezultatele alegerilor parlamentare au fost și mai dezamăgitoare pentru guvern. CDR și USD au avut o slabă majoritate electorală, dar ea a crescut când s-a adăugat UDMR. PDSR pierduse o treime din susținători, voturile lui din Camera inferioară coborând la 21,52%. Căderea poate că ar fi fost și mai abruptă dacă nu s-ar fi raportat incidente despre posibile fraude:

la Brăila 15% din electorat a votat pe „liste speciale”, deschise pentru cei aflați departe de localitatea de domiciliu, și circa 16% din voturile din acest județ au fost anulate. În unele județe a existat o mare discrepanță între cifrele voturilor pe care le-au primit partidele pentru cele două camere ale Parlamentului. În Argeș a fost greu de înțeles cum a putut PRM să primească 19 000 de voturi pentru Senat, dar 28 899 pentru Camera Deputaților, sau PDSR 83 000 pentru Senat, dar 105 800 pentru Camera Deputaților, altfel decât prin fraudă¹⁰⁸.

O analiză a rezultatelor făcută de IRSOP (Institutul Român pentru Sondarea Opiniei Publice) a arătat că PDSR pierduse din cauza schimbării convingerilor în rândul categoriilor sociale care fuseseră cheia succesului său electoral la începutul anilor '90; printre muncitori, cea mai numeroasă categorie socială, PDSR a căzut până la 21% (declinul lui în orașul Reșița, unde guvernul Văcăroiu ignorase în 1994 protestele de masă împotriva proastei conduceri a directorilor uzinei și împotriva administrației locale, a fost emblematic). În orașe PDSR a obținut doar 16% din voturi: proasta administrare și corupția erau greu de ascuns în marile orașe, mai ales în București, unde PDSR a rămas cu numai 5 din 29 de locuri în Camera inferioară¹⁰⁹. PDSR a pierdut o mare parte din sprijin în fostele redute din jurul Bucureștiului, ca Prahova și Dâmbovița, precum și în marile orașe din Moldova, locuri unde presa privată a favorizat creșterea unei opinii publice informate, care nu mai putea fi ușor manipulată de stat. În județele din vest, din Satu Mare până în Timiș, declinul PDSR s-a accelerat; aceste județe erau deschise influențelor din afară, iar sfârșitul oficial al disputei cu Ungaria a permis ca problemele „etnice” să fie devansate de cele „normale” în întrecerea electorală. Acest lucru a fost valabil și în Transilvania, unde în cele mai multe județe USD o luase înaintea PDSR. Gheorghe Tinca, ministrul Apărării, a fost respins de alegătorii din Cluj, un verdict final pentru strategia PDSR de a ascunde performanțele slabe prin promovarea anumitor personalități. Doar în zonele rurale izolate din est și din sud, în micile orașe monoindustriale și în orașele provinciale dependente de televiziunea de stat în formarea unor puncte de vedere politice votul pentru PDSR a rămas staționar. Dănuț Dudu, scriind în *Monitorul*, a încercat să demonstreze că alegătorii mai puțin școliți gândeau că era mai bine să trăiască în sărăcie decât să riște primejdia unui război civil (o posibilă urmare a victoriei CDR, potrivit unor membri PDSR). Ca o ironie, regiunile din est și din sud, unde asemenea puncte de vedere predominau, aveau puține minorități și nu se confruntaseră cu revolte de stradă în decembrie 1989. Dar oamenii din locurile izolate din Moldova și din Muntenia se temeau de schimbări și așteptau un spirit conservator firesc¹¹⁰. Președintele Iliescu a intrat în turul al doilea, decisiv, cu o bază electo-

rală subțire. Cu excepția PSM și a propriului partid, nici un alt partid nu i-a sprijinit candidatura. Iliescu a declarat că îi stătea în putere să coopereze cu un parlament și cu un guvern controlate de opoziție, dar comportarea sa în zilele de după 3 noiembrie a lăsat să se înțeleagă altceva. Vorbind la Alba Iulia pe 9 noiembrie, el a zgândărit sentimentele naționale și a atras atenția asupra primejdiei pe care o putea constitui UDMR la adresa securității țării¹¹. Susținătorii săi au declarat de asemenea că se încercase înlăturarea conducerii Bisericii Ortodoxe, cu implicarea opoziției. Preotul Simeon Tatu, deputat PDSR, a adus această acuzație probabil în încercarea de a opri înclinarea către CDR a slujitorilor Bisericii Ortodoxe¹². Dar când s-au publicat rezultatele celui de-al doilea tur de scrutin a fost clar că apelele la sentimentul religios și național din partea PDSR nu avuseseră nici un impact. În 1996 era mult mai greu să-i înșeli pe alegătorii români prin zvonuri sau diversiuni decât fusese în 1990–1992. Un Ion Iliescu umilit a recunoscut înfrângerea, când a fost limpede că nu putea să primească mai mult de 45% din voturi. El nu s-a întors la Cotroceni; noul său rol în politică a fost acela de senator PDSR pentru București.

Declarațiile provocatoare ale lui Iliescu legate de UDMR au arătat că nu era un factor de echilibru în cadrul relațiilor interetnice, așa cum susținuse mereu. El le-a făcut într-un moment când nu s-a aflat sub nici o presiune din partea partidelor ultranaționaliste, care puseseră surdina retoricii lor șovine, conștiente de scăderea popularității acestora chiar și în rândurile unora dintre susținătorii lor. Cât despre UDMR, acesta îl alesese drept candidat prezidențial al său pe cel mai moderat și mai fluent parlamentar, György Frunda, care a ameliorat imaginea UDMR pentru mulți alegători români. Iliescu demonstrase cât de desprins fusese de opinia publică prin propriul plonjon în apele adânci ale naționalismului. Dar în cele din urmă el s-a retras cu o oarecare grație după ce soarta lui în mâinile votanților devenise limpede; dacă transferul puterii ar fi fost subiect de dispută, aceasta ar fi aruncat o umbră întunecată peste democrația română. Ca lider al opoziției în Senat, fostul președinte urma să dovedească acum dacă era capabil de o abordare mai constructivă a relațiilor interetnice decât arătase în fazele finale ale campaniei electorale.

NOTE

1. Andreea Pora, 22, 23–29 ianuarie 2001.

2. Iosif Boda, *Cinci ani la Cotroceni*, București, Evenimentul Românesc, 1999, p. 195.

3. Călin Hera, *Evenimentul zilei*, 16 mai 2000.
4. Boda, p. 180.
5. *Ibid.*, pp. 369–409.
6. *Ibid.*, p. 63.
7. Andrei Cornea, 22, 4–10 februarie 1997.
8. Andrei Cornea, 22, 18–24 septembrie 1996.
9. Liviu Vălenaș, *Eșecul unei reforme*, 1996–2000: *Convorbire cu Șerban Orăscu*, Iași, Editura Ars Longa, 2000, pp. 70–71.
10. Dennis Deletant, „The Post-Communist Security Services in Romania”, în Rebecca Haynes (ed.), *Occasional Papers in Romanian Studies*, nr. 2, London: School of Slavonic and East European Studies, University of London, 1998, p. 177.
11. Legea Siguranței Naționale din 1991 nu stabilea care erau funcțiile serviciilor secrete. Pe lângă SRI mai existau Serviciul de Pază și Protecție (SPP) și Serviciul de Informații Externe (SIE). Atașate Ministerului Apărării erau Direcția Informațiilor Militare (DIM) și Direcția Contra-Spionajului Militar (DCSM). Direcția de Informații a Ministerului de Interne (DIMI), mai cunoscută ca UM 0215, și Direcția de Supervizare a Operațiunilor și Investigațiilor (DSOI) aparțineau Ministerului de Interne. Ministerul Justiției are un serviciu de informații legat de Direcția Generală a Penitenciarelor (UM 04300). Guvernul are propria sa agenție de informații cunoscută sub denumirea de Serviciul de Telecomunicații Speciale. Vezi *Monitorul*, 5 iunie 1998.
12. Deletant, „The Post-Communist Security Services”, p. 178.
13. *Evenimentul zilei*, 1 mai 1997.
14. Dennis Deletant, „Ghosts From The Past: Successors to the Securitate in Post-Communist Romania”, în Duncan Light and David Phinnemore (ed.), *Post-Communist Romania: Coming to Terms with Transition*, London: Palgrave, 2001, p. 46.
15. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 22 mai 1998. Vezi de asemenea *Monitorul*, 10 aprilie 2000.
16. Ilie Stoian, „Un miliard pentru vila lui Măgureanu”, *Evenimentul zilei*, 3 noiembrie 1997.
17. Economist Intelligence Unit, *Romania, Country Report*, 3rd quarter 1993, London, 1993, p. 17.
18. *Telegrama Press Review*, 30 martie 1996.
19. *Lupta*, nr. 249, 7 iulie 1996.
20. *Adevărul*, 2 iunie 1998.
21. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 6 iulie 1998.
22. *Ibid.*
23. Ilie Șerbănescu, 22, 16–22 iunie 1998.
24. Cristian Tudor Popescu, *Adevărul*, 13 mai 1998.
25. *Ibid.*
26. Boda, p. 381.
27. *Ibid.*, p. 382.
28. Beneficiind de faptul că dosarul său de Securitate dispăruse, Voiculescu a intentat procese ziarelor care au afirmat că făcea parte din Securitate. La o conferință

de presă din 2 septembrie 2004, el a subliniat că inteligența sa i-a permis să lucreze în comerțul exterior în anii '80 fără să aibă legături cu Securitatea. Vezi *Evenimentul zilei*, 3 septembrie 2004.

29. Ilie Șerbănescu, „Bancorex — istoria emblematică a României postdecembriste”, 22, 16–22 februarie 1999.

30. Joe Cook, „Emergency-Loan to Romania Bank”, *Financial Times*, 23 februarie 1999.

31. *Adevărul*, 23 februarie 1999.

32. Ilie Șerbănescu, „Bancorex”, 22, 16–22 februarie 1999.

33. Elena Christian și Raluca Bărbuneanu, „Statul român a plătit peste 4,1 miliarde dolari pentru acoperirea găurilor din 12 bănci”, *Adevărul*, 19–20 iunie 2004.

34. *Ziarul Financiar*, 24 iunie 2004.

35. O descriere a noii elite economice a României este dată de veteranul implicat în evenimentele politice Silviu Brucan. Vezi de asemenea *Stâlpii noii puteri din România*, București, Editura Nemira, 1996. Brucan a îndeplinit sarcini diplomatice la vârf în Statele Unite timp de șase ani înainte de epoca lui Ceaușescu, fapt care i-a dat posibilitatea de a vedea că într-o țară ca România unele aspecte ale sistemelor economice și politice din Occidentul liber puteau fi adoptate fără a se altera în mod fundamental structura puterii comuniste.

36. *Evenimentul zilei*, 9 iulie 1996.

37. *Evenimentul zilei*, 9 iulie 1996.

38. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 3 iulie 1997.

39. Ondine Gherguț, „500.000.000 de mărci pentru Măgureanu & Co.”, *Evenimentul zilei*, 4 august 2000.

40. Boda, p. 129.

41. Boda, p. 169.

42. Mihai Dim. Sturdza, „Prin coridoarele d-lui Silviu Brucan”. 22, 23 octombrie 1996.

43. *Lupta*, nr. 256, 22 aprilie 1996.

44. *Cuvântul*, 15 septembrie 1992.

45. 22, 18–25 octombrie 1996.

46. *ARPRESS*, nr. 627, 29 martie 1993.

47. *ARPRESS*, nr. 631, 2 aprilie 1993.

48. Boda, p. 298.

49. Gelu Ionescu, „PUNR în Guvern”, 22, 31 august–6 septembrie 1994.

50. *Rompres*, 20 ianuarie 1995.

51. RFE/RL Newline South-Eastern Europe, 10 martie 1998.

52. RFE/RL Newline South-Eastern Europe, 14 septembrie 2000.

53. Acoperirea integrală a conferinței de presă a lui Pitulescu, precum și acuzațiile pe care le-a formulat împotriva lui Măgureanu sunt cuprinse în articolul semnat de Ondine Gherguț și intitulat „500 000 000 de mărci pentru Măgureanu & Co.”, *Evenimentul zilei*, 4 august 2000.

54. Radio România, 5 aprilie 1994, în BBC World Service, Survey of World Broadcast, Eastern Europe/ 1965 B/3 (7 aprilie 1994).

55. Vezi Sorin Mircea Botez, „An Alternative Romanian Foreign Policy” în Nelson, op. cit., pp. 267–268.
56. 22, 9–15 noiembrie 1994.
57. *România liberă*, 7 ianuarie 1995.
58. Aurel Zidaru-Bărbulescu, „Romania Seeks Admission to the Council of Europe”, *RFE-RL Research Report*, Vol. 2, nr. 2, 8 ianuarie 1993, p. 14.
59. Amănunte oferite de la Dennis Deletant, „The Post-Communist Security Services in Romania”, pp. 186–187.
60. *Romania Country Report on Human Rights Practices for 1996*, Washington: US Department of State, 1997.
61. Adrian Campbell, „Local Government in Romania”, în Andrew Coulson (ed.), *Local Government in Eastern Europe: Establishing Deomocracy at the Grassroots*, Aldershot: Edward Elgar, 1995, p. 85.
62. *Democracy in Romania*, Stockholm: Institute for Democratic and Electoral Assistance, 1997, p. 109.
63. Elaine Eddison, *The Protection of Minorities at the Conference on Security and Cooperation in Europe*, Human Rights Centre, University of Essex, 1993, p. 19.
64. Edith Oltay, „Minorities as Stumbling Block in Relation with Neighbours”, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 19, 8 mai 1992, p. 33.
65. Vezi *Romania Country Report on Human Rights Practices for 1996*, Washington, DC: US Department of State, 1997.
66. Pentru impactul asistenței urmărind democratizarea, atât sponsorizată de stat, cât și privată, vezi Thomas Carothers, *Assessing Democracy Assistance: the Case of Romania*, New York: Carnegie Foundation, 1996.
67. 22, 1–7 martie 1995.
68. Deletant, „Ghosts from the Past”, pp. 47–48.
69. Ted Anton, *Eros, magie și asasinarea profesorului Culianu*, București, Nemira, 1997.
70. Deletant, „Ghosts”, p. 48.
71. Circa 300 de ofițeri superiori din forțele armate, unii în serviciu activ, alții în retragere, au publicat un memorandum în numărul din 20 iunie al revistei *România Mare* în care îl acuzau pe președintele Iliescu de distrugerea armatei și de vânzarea ei unor „trădători, spioni și speculanți”.
72. *Adevărul*, 26 februarie 1996.
73. Ionescu, „Government Moves to Recentralize Local Administration”, p. 24.
74. Edith Oltay, „Minorities as Stumbling Block”, p. 28.
75. Edith Oltay, „Minority Rights Still an Issue in Hungarian-Romanian Relations”, *RFE-RL Research Report*, Vol 1, nr. 12, 20 martie 1992, pp. 16–17.
76. Vladimir Socor, *Report on Eastern Europe*, 28 decembrie 1990.
77. Oltay, „Minority Rights...”
78. *Monitorul*, 18 iulie 1996.
79. Telegrama News Bulletin, 15 august 1996.
80. Rompres, 17 august 1996.

81. Telegrama Press Review, 3 septembrie 1996.

82. Antoine Roger, „Les Partis Anti-Système dans la Roumanie Post-Comuniste”, *Revue d'Études Comparatives Est-Ouest*, vol 31, nr. 2, 2000, p. 120.

83. Dennis Deletant, „The Successors to the Securitate: Old Habits Die Hard”, în Kieran Williams and Dennis Deletant, *Security/Intelligence Services in New Democracies*, London: Macmillan 2000, pp. 233, 234, și 241 pentru informațiile cuprinse în fraza aceasta și în cea dinainte.

84. Roger, „Les Partis”, p. 121

85. Telegrama News Bulletin, 18 octombrie 1996.

86. Vezi Petre Mihai Băcanu, *România liberă*, 14 martie 1996.

87. Boda, p. 383.

88. *Nine O'Clock*, 17 mai 2000.

89. *Evenimentul zilei*, 9 iulie 1996.

90. Telegrama Press Review, 29 martie 1996.

91. Boda, p. 381.

92. Boda, p. 144.

93. Telegrama Press Review, 3 mai 1996.

94. *România liberă*, ed internațională, 11 mai 1996.

95. *Ibid.*, 22 și 28 august 1996.

96. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 6 noiembrie 1997.

97. Telegrama Press Review, 8 iunie 1996.

98. Pentru afacerea telefoanelor, vezi *Evenimentul zilei*, 3 octombrie 1996; un sumar al acuzațiilor îndreptate împotriva PDSR, privind organizarea alegerilor, e oferit de Marian Chiriac, 22, 30 noiembrie 1996.

99. Liviu Vălenaș, *Eșecul unei reforme*, p. 51.

100. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 9 octombrie 1997.

101. Telegrama News Bulletin, 22 august 1996.

102. Telegrama Press review, 4 iulie 1996.

103. Telegrama Press Review, 1 august 1996, citând *Academia Cașavencu*.

104. Vezi editorialul lui Ion Cristoiu în *Evenimentul zilei* din 2 septembrie 1996.

105. *Evenimentul zilei*, 10 octombrie 1996.

106. *Ibid.*, 28 octombrie 1996.

107. *Evenimentul zilei*, 7 noiembrie 1996.

108. Anomaliile din Brăila și din Argeș sunt examinate în *Evenimentul zilei*, 7 noiembrie 1996.

109. Detalii ale analizei IRSOP sunt publicate în *Evenimentul zilei*, 7 noiembrie 1996.

110. *Monitorul*, 5 noiembrie 1996.

111. *Evenimentul zilei*, 13 noiembrie 1996.

112. *Ibid.*, 7 noiembrie 1996.

„ÎN FUNCȚIE, DAR NU LA PUTERE”.
LUNA DE MIERE A LUI CONSTANTINESCU,
1996-1998

CDR devine eligibilă

Unul dintre consilierii noului președinte a relatat că în prima lor zi petrecută în palatul prezidențial Cotroceni, după ce acesta fusese eliberat de Ion Iliescu, personalul rămas „respira ostilitate” față de Constantinescu și echipa sa¹. Se așteptau, probabil, să fie concediați imediat, o practică obișnuită în România când intervenea o schimbare de putere la vârf². Comportamentul lor arăta, desigur, că victoria opoziției fusese total neașteptată. Triumful reprezenta o surpriză și pentru membrii Convenției Democratice din România (CDR), care presupuseseră că regimul Iliescu se va menține la putere, dat fiind că se asigurase, prin mijloace neortodoxe, ca alternanța pașnică la putere să fie dificilă. Reputația CDR crescuse încetul cu încetul în ochii electoratului, astfel încât în 1996 democrația românească a ajuns suficient de puternică pentru ca voința colectivă să capete însemnătate.

Deși CDR era o umbrelă sub care se adunaseră optsprezece organizații, PNȚCD se afla indiscutabil la cârma ei. CDR avea un mesaj omogen, alcătuit în jurul unor idei clare: dreptul la proprietate, anticomunismul, probitatea morală, cinstea și statornicia erau neîncetat subliniate.³ Un bloc compact de alegători, deși formând încă o minoritate evidentă, se simțea stimulat de o astfel de agendă morală, iar imaginea PNȚCD de incoruptibilitate tare ca stânca părea să-i ofere un fundament convingător. Opoziția milioanei de cetățeni care se simțeau beneficiarii egalitarismului impus al epocii comuniste slăbise în intensitate. Muncitorii care protestaseră la alegerile din 1990 împotriva partidelor de opoziție erau dezamăgiți de regimul Iliescu și, cel puțin în orașe, foștii alegători credincioși ai acestuia începeau să-i privească acum realizările cu mult mai mult scepticism decât înainte. „Contractul cu România”, pe care se axa manifestul electoral al CDR și care promitea luarea unor măsuri clare în decurs de 200 de zile pentru îmbunătățirea vieții diverselor categorii de cetățeni, a fost acceptat fără greutate. El sporea speranțele și schimba părerea că, o dată aleasă, CDR va cârmui țara în numele cetățe-

nilor mânați de răzbunare, frustrați și hotărâți să întoarcă ceasul înapoi la anul 1945. Promisiunea că 15 000 de specialiști, ale căror calități fuseseră ignorate de PSDR, aveau să fie plasați în posturi-cheie pentru a porni un proces de refacere națională, înainte de toate în economie, s-a dovedit o perspectivă atrăgătoare, mai ales pentru tineri. Aceasta a constituit o lozincă de campanie eficientă în favoarea lui Emil Constantinescu, a cărui valoare crescuse de la debutul său politic nefericit din 1992. Patru ani mai târziu, el era deja o personalitate cunoscută, care se bucura de o încredere din ce în ce mai mare grație perseverenței și accesibilității sale, precum și cunoașterii realităților vieții din România. Emil Constantinescu provenea dintr-un sat argeșean, de la poalele Carpaților, scenă a unei rezistențe îndelungate împotriva comuniștilor în anii '50. Intrarea sa în viața politică s-a făcut prin intermediul Alianței Civice, o organizație care a însuflețit forțele ce luptau pentru democrație în prima jumătate a anilor '90. Din 1992 își făcuse ucenicia politică pe lângă Corneliu Coposu, care crezuse că o personalitate independentă, din afara unui partid, ar avea cele mai multe șanse să-l îndepărteze pe Iliescu. Încurajându-l să se mute din lumea universitară în cea a politicii, Corneliu Coposu părea să fi adus un mare serviciu țării.

Evenimentele internaționale păreau să fie în favoarea unei schimbări de guvern în România. Intervenția americană tardivă, dar hotărâtoare, menită să pună capăt războiului din Bosnia în 1995 a constituit o lovitură de pe urma căreia regimul național-comunist iugoslav al lui Slobodan Miloșevici (cu care Ion Iliescu păstrase o alianță discretă) nu avea să-și mai revină niciodată. Datorită implicării occidentale crescânde în sud-estul Europei, foștii comuniști de la conducere păreau să piardă din ce în ce mai mult puterea într-un mediu geopolitic în schimbare. Dar nu trebuie să ne lăsăm induși în eroare de proporțiile victoriei lui Constantinescu; de fapt, puterea a fost mai curând pierdută de PDSR decât câștigată în mod decisiv de opoziție.⁴ Automulțumirea, îndepărtarea din ce în ce mai pronunțată de populație și o serie de eșecuri politice și gafe tactice au marcat cea de-a doua președinție a lui Iliescu. Pe lângă faptul că nu s-a mai bucurat de sprijinul puternicului șef al Serviciului de Informații Român, Virgil Măgureanu, acesta a pierdut și susținerea câtorva capitaliști, care dobândiseră avere din exploatarea relațiilor lor cu regimul.

George Păunescu, unul dintre cei mai controversați membri ai noii clase de înavuțiți din România, a contribuit la finanțarea campaniei prezidențiale a lui Constantinescu, după spusele unui fost aliat al acestuia, care avea să se îndepărteze de el mai târziu. Pe 10 august 1996, Valerian Stan, conducătorul de campanie al lui Constantinescu, a pretins că acesta era suficient de

nelineștit pentru a cere o explicație din partea principalilor săi consilieri politici. Costin Georgescu, succesorul lui Măgureanu la conducerea SRI, a recunoscut că i se făcuse o propunere oficială lui Păunescu, deși fusese respinsă donația oferită de o societate asociată lui Sever Mureșan, implicat în scandalul Dacia Felix. Alarmat că se făcuse un compromis inacceptabil cu niște forțe ale căror averi dovedeau că România înainta pe o cale greșită după 1989, Valerian Stan a demisionat din funcția de șef de campanie⁵ al lui Constantinescu.

Coaliția capătă contur

CDR făcuse în văzul întregii lumi un compromis spectaculos cu Partidul Democrat (PD), care era în mare parte constituit din membri tineri ai fostei nomenclaturi, care se dovediseră receptivi la suflul schimbărilor venite din Rusia gorbaciovistă a anilor '80. Câțiva dintre fruntașii PD se număraseră în 1990 printre cei mai înfocați opozanți ai partidelor din CDR, dar în 1996 atât CDR, cât și PD au înțeles foarte bine că nici una dintre cele două părți nu putea spera să dobândească puterea dacă nu lăsa deoparte vechile dușmăanii; bunăvoința ambelor părți i-a permis, probabil, PNȚCD în primul rând să apară cu o imagine ce confierea mai multă siguranță în ochii alegătorilor de stânga moderați, deși – așa cum a observat presa bucureșteană din zilele postelectorale – tensiunile dintre PD și PNȚCD nu au putut fi prea bine ascunse nici chiar când cele două s-au străduit să încropească o coaliție viabilă. Ar fi fost într-adevăr extraordinar dacă Petre Roman nu s-ar fi simțit profund frustrat de expedierea lui pe locul al treilea de către Constantinescu, un om lipsit de experiență în guvernare. Seniorii din PNȚCD, care își fetișizau victimizarea de pe vremea comunismului, bombăneau în public că erau nevoiți să coabiteze cu foști comuniști.⁶ Cu multă subtilitate, PD a ales șase ministere care nu aveau să fie direct implicate în măsurile economice nepopulare. Roman însuși a rămas în afara guvernului, preferând să devină președintele Senatului. Noul guvern a inclus și reprezentanți ai minorității maghiare. O parte din notabilitățile PNȚCD au considerat această măsură una prematură, pentru care opinia publică românească nu fusese îndejuns pregătită⁷, dar nu au apărut nici un fel de proteste populare, astfel încât în următorii patru ani UDMR avea să fie membrul cel mai puțin destabilizator al coaliției celor patru partide, din care făcea parte și PNL (partenerii liberali mai tineri ai PNȚCD din cadrul CDR).⁸

Contingentul CDR a ocupat aproape două treimi din locurile parlamentare, majoritatea acestora aparținând PNȚCD. Tocmai de aceea partidul lui

Coposu avea dreptul de a numi primul-ministru, însă nu se detașa clar nici un candidat care să ocupe această funcție atât de pretențioasă. Deși Coposu transferase puterea ramurilor locale ale partidului, acțiunea sa nu a avut ca rezultat ridicarea rapidă a unor oameni talentați, care să poată face față dificilelor răspunderi guvernamentale. În schimb, se vedea clar că în mai multe județe controlul se concentrase în mâinile unor grupuri mici, care nu considerau că țelul lor principal era să încurajeze promovarea rapidă în partid a unor oameni competenți și devotați bunăstării generale. Chiardacă ar fi existat posibilități clare de selecție a candidaților pentru șefia guvernului, președintele ar fi făcut propria sa alegere din interiorul sau din exteriorul partidului. Alegerea lui nu a provocat nici o disensiune serioasă în rândurile PNȚCD, dar pentru mulți ea a constituit o surpriză.

Ciorbea și Constantinescu

Victor Ciorbea nu fusese membru al CDR decât din 1994. Însă succesul lui în alegerile pentru funcția de primar al Bucureștiului din 1996, prima victorie electorală reală a partidului, a fost un argument crucial în favoarea lui. Avea patruzeci și doi de ani și provenea din comuna Pocor, care, potrivit statisticilor din 1997 ale Băncii Mondiale, era cea mai săracă zonă din județul Alba.⁹ Își luase licența în drept la Cluj și doctoratul la Universitatea din București. Există aici un semn de mobilitate ascendentă întâlnită în anii comunismului, căci este greu de imaginat ca o persoană provenită dintr-un asemenea mediu dezavantajat să poată spera să se ridice în acest fel în anii '90, când pentru tinerii străluciți, veniți din mediul rural sărac, pieriseră efectiv toate oportunitățile educaționale și de afirmare în carieră.

Înainte de 1989, Ciorbea lucrase în domeniul puternic politizat al justiției, ca judecător și procuror. Dar n-a apărut nici o dovadă care să sugereze că ar fi comis un abuz de putere sau că ar fi colaborat cu autoritățile mai mult decât era de așteptat de la cineva care deținea funcția respectivă. În 1990 Ciorbea a candidat în Alba pe listele Partidului Democrat al Muncitorilor, unul dintre numeroasele partide-satelit create pe atunci de FSN, și timp de câțiva ani a avut un rol de frunte în activitatea sindicală, o abatere de la calea impusă de fosta sa profesie. Din 1990 până în 1993 a fost președintele Confederației Naționale a Sindicatelor Române Libere (CNSRL), etichetată pe vremea aceea de presa independentă drept procomunistă.¹⁰ Spre deosebire de CNSRL, principala ei rivală, Frăția, condusă de șeful camionagiilor Miron Mitrea, se număra printre preferatele CDR și era frecvent invitată la întâlnirile publice de la sediul Grupului pentru Dialog Social. Ciorbea pretin-

de că a reușit cu adevărat să înlăture o mulțime de oficialități din funcțiile-cheie din CNSRL, dându-i acestei organizații un caracter pur sindical în viziunea occidentală a termenului (și zădărniciind tentativa lui Iliescu de a o transforma într-o organizație sindicală inofensivă).¹¹

CNSRL și Frăția au fuzionat în 1993. Cu un an înainte, atât Ciorbea, cât și Mitrea se aflaseră pe listele electorale ale Convenției Solidarității Sociale fondate de Claudiu Iordache, devenit disident FSN întrucât credea, printre altele, că partidul lui Iliescu întorcea spateleroșilor de rând. În 1994 Ciorbea a fost înfrânt de Mitrea în lupta pentru putere și pentru deținerea controlului în cadrul federației sindicale. El a înființat atunci Confederația Democrată a Sindicatelor Libere și și-a unit soarta cu CDR (în timp ce Mitrea a fost ademenit să intre în PDSR, unde a avut o ascensiune rapidă). La o analiză rece și realistă, s-ar putea spune că Ciorbea a intrat în CDR dintr-un sentiment de frustrare, dat fiind că înțelesese din eșecurile anterioare că nu avea unde altundeva să se îndrepte. S-ar putea totuși susține că, precum mulți alți români, din 1990 Ciorbea se afla pe calea căutărilor și a descoperirilor politice. O dată intrat în CDR, el nu a mai avut nici o dificultate în a da expresie aspirațiilor esențiale ale alianței aflate în opoziție. CDR avea o prezență minoră în lumea sindicală, iar Ciorbea constituia, bineînțeles, o captură importantă, fiind o persoană influentă în acel mediu. Totodată era de așteptat ca autoritatea președintelui și a unora dintre seniorii PNȚCD să sporească prin numirea unui premier neexperimentat precum Ciorbea, fără bază de susținere în interiorul PNȚCD. Ciorbea a caracterizat rolul său, de-a lungul celor șaisprezece luni cât a funcționat ca prim-ministru, ca fiind mai curând un rol de „moderator” și nu de factor de decizie activ.¹² În noiembrie 1996 el nu părea să fi reușit să impună condițiile prielnice sporirii libertății sale de acțiune și, așa cum avea să recunoască mai târziu, a greșit când a încetat să fie primarul Bucureștiului și a acceptat o funcție pe o bază atât de precară.¹³

Prin numirea în fruntea guvernului a unui outsider nepătat, Constantinescu făcea partidele politice – rămase printre cele mai puțin populare instituții din viața publică – și își sporea în felul acesta propria autoritate. Președintele era el însuși din multe puncte de vedere nepregătit pentru responsabilitățile copleșitoare care căzuseră pe umerii săi. Emil Constantinescu era geolog, născut într-o familie de intelectuali ridicați din rândurile țărânimii în ultimele decenii ale monarhiei. Rădăcinile lui se regăsesc mai ales în Oltenia, iar „înainte de 1989 – ca milioane de alți români – fusese membru al Partidului Comunist, având diverse funcții de partid, de rutină, la nivelul facultății, fiind unul dintre acei membri de partid «pasivi» care nici nu s-au

opus regimului, nici nu l-au slujit cu entuziasm".¹⁴ În calitate de rector al Universității din București din 1990 până în 1992, i-a apărut pe studenți, în special în timpul mineriadei din 1990.¹⁵ Constantinescu nu participase activ la viața politică din acei ani, ceea ce ar putea fi socotit un punct în plus, ținând seama de lipsa de popularitate a partidelor politice din zilele acelea; în schimb, el a activat în cadrul Alianței Civice (AC), gruparea civică cea mai proeminentă, aliniată mișcării pentru mai multă democrație. Poeta Ana Blandiana, personalitatea călăuzitoare a Alianței Civice, a jucat rolul de apărătoare a lui Constantinescu, iar sprijinul ei, conjugat cu cel dat de Coposu, i-au permis lui Constantinescu să se evidențieze ca portdrapel al Convenției Democratice din România.¹⁶ Neatașat nici unuia dintre partidele Convenției, el a fost promovat în propaganda ei drept un simbol al unității.

Totuși, Constantinescu a ajuns în funcția supremă fără să fi îndeplinit anterior nici un rol executiv,¹⁷ iar un astfel de președinte avea nevoie de consilieri talentați și vigilenți. Zoe Petre, șeful corpului de consilieri ai președintelui între 1966 și 2000, avea să fie o figură contestată mult timp după aceea. Prin numirea unei femei ca secund al său, președintele sfida prejudecățile românești adânc înrădăcinate care împiedicaseră femeile să aibă un rol activ în viața publică, cu excepția unor situații nefirești, precum cele în care cuplul Ceaușescu formase o diarhie. Publicația *România Mare* l-a ridiculizat pe președinte, sugerând în caricaturile publicate în paginile ei că era instrumentul acestei femei abile; într-adevăr, la televiziune Zoe Petre apărea de regulă mai hotărâtă și mai lucidă decât șeful ei. Cu toate acestea, Zoe Petre dovedise multă fermitate în susținerea candidaturii lui Constantinescu în 1992 și în 1996, când șansele lui de succes nu păreau grozave, iar în 1997 și-a primit răsplata, distingându-se ca unul dintre puținii intelectuali care au adoptat o strategie disciplinată și pe termen lung în încercarea de a înfăptui o schimbare de mult așteptată în țară.¹⁸

Cuvântul de ordine este reconcilierea

Se spune că pe 19 noiembrie 1998 Emil Constantinescu a spus că una dintre cele mai mari greșeli ale administrației lui a fost că după victoria în alegeri nu a scos în evidență moștenirea lăsată de guvernarea anterioară.¹⁹ Dacă ar fi fost subliniate greșelile regimului Iliescu, Ciorbea și susținătorii săi de la Cotroceni ar fi putut restabili situația, cel puțin pe termen scurt. Poate că recunoașterea de la bun început în fața opiniei publice românești că drumul refacerii va fi lung și că erau de înfruntat greutăți considerabile ar fi

limpezit lucrurile și ar fi apărât guvernarea de multe învinuiri ulterioare. În primele zile ale mandatului său, Constantinescu s-a confruntat cu o alegere dificilă, atunci când notabilitățile PDSR s-au prezentat la Cotroceni pentru a-l informa că situația finanțelor publice era mult mai proastă decât cea sugerată de cifrele oficiale. Aceasta însemna că funcționarii publici nu puteau fi plătiți în decembrie 1996, dacă noul guvern nu se împrumută și mai mult, iar Constantinescu a fost nevoit cu părere de rău să ceară Parlamentului votarea unei ordonanțe în acest sens.²⁰ Cu puterea în mâinile unei coaliții multicolore nu foarte sigure, ar fi existat riscul pornirii unei ofensive împotriva regimului învins și a mai-marilor lui. Constantinescu a avut, probabil, înțelepciunea de a rezista tentației și de a nu deschide cercetări penale împotriva lui Iliescu pentru rolul deținut de acesta în evenimentele din decembrie 1989 și în incursiunile ulterioare ale minerilor din 1990 și 1991. Un astfel de mod de acțiune ar fi fost primejdios întrucât Petre Roman și unii membri PD fuseseră apropiați de putere pe vremea aceea.

Președintele n-a pregetat să domolească așteptările susținătorilor săi în legătură cu restaurarea monarhiei. Fostului rege Mihai i s-a oferit un pașaport românesc și în cele din urmă i s-au restituit o parte din proprietăți; la sfârșitul anilor '90, Maiestatea Sa și-a revăzut țara pe care fusese obligat să o părăsească în 1947. Fostul suveran a acționat ca un ambasador real pentru România în 1997, în cadrul eforturilor depuse pentru intrarea în NATO, dar în ianuarie 1998 Constantinescu a declarat fără echivoc că în timpul mandatului său nu va avea loc nici un referendum cu privire la restaurarea monarhiei.²¹ El a făcut totodată un pas înapoi timpuriu față de o poziție puternic sprijinită de CDR, și anume ca foștii membri ai nomenclaturii comuniste să nu poată ocupa funcții importante în viața publică atâta timp cât democrația se afla în curs de consolidare. Acesta era de fapt Punctul 8 al Proclamației de la Timișoara, pe care, opt ani mai târziu, vorbind în același oraș, Constantinescu avea să îl repudieze efectiv. El a argumentat, în schimb, că nu biografia comunistă sau necomunistă a unei persoane trebuia să constituie criteriul pentru deținerea unei funcții publice, ci capacitatea ei de a îndeplini responsabilități de importanță deosebită.²² Pe 15 noiembrie 1997, atunci când a susținut că Punctul 8 al Proclamației de la Timișoara „nu mai era aplicabil“, el a fost aspru criticat de Constantin Ticu Dumitrescu, conducătorul Asociației Foștilor Deținuți Politici din România (AFDPR) și parlamentar CDR.²³ Cu toate acestea, președintele era în ton cu starea de spirit a națiunii, iar abordarea sa pragmatică a acestei probleme sensibile reflecta, probabil, opinia majoritară din partidele legate oficial de Convenție. Dar există mărturii care sugerează că, încă dinainte de alegeri, Constantinescu dorise să fie cât se

poate de conciliant cu grosul celor ce fuseseră implicați în Securitate înainte de 1989. Șerban Orăscu, într-o critică adresată președinției lui Constantinescu, amintește un interviu pe care acesta i l-a dat lui Emil Hurezeanu la Radio Europa Liberă în 1994 și în care, citând din memorie, viitorul președinte ar fi spus: „Dacă vine la putere Convenția Democratică, oamenii care au lucrat pentru fosta Securitate trebuie considerați niște persoane care nu și-au făcut decât datoria sub vechiul regim și care au apărut interesele statului... un regim de care până și Convenția Democratică va ține seama și, ca atare, nu va schimba nimic din activitatea lor!”

Hurezeanu, unul dintre decanii jurnalisticii românești de după 1989, a eliminat acest pasaj din versiunea radiodifuzată a interviului, crezând că prin aceasta îi făcea un serviciu lui Constantinescu. Două zile mai târziu, Constantinescu i-a telefonat iritat, întrebându-l: „De ce ai tăiat acel pasaj?”. I s-a răspuns: „Domnule profesor, credeam că vă fac un serviciu eliminându-l”. „Nu, dimpotrivă, nu mi-ați făcut nici un serviciu”, i-a replicat Constantinescu.²⁴ S-ar putea ca Emil Constantinescu să fi ajuns la concluzia că el și CDR aveau șansa de a ajunge la putere doar dacă se făcea o declarație publică pentru a nu fi văzuți drept dușmani de moarte ai rețelei de interese ce compunea vechea Securitate. În Occidentul capitalist nu era necunoscută stratagema partidelor de stânga de a face astfel de declarații publice, atunci când persoane interesate opuse unui transfer de putere către socialiști declarați erau bine ancorate în stat. Noul președinte avea însă prilejuri de a trage în mod democratic la răspundere comunitatea serviciilor secrete în continuă expansiune, dar nu se grăbea să profite de ele. Consiliul Suprem de Apărare a Țării (CSAT), singurul organism care coordona activitatea celor nouă servicii de informații secrete ale statului, a rămas neschimbat. Conducut de președinte, el nu avea nici o legătură constituțională cu Parlamentul și fusese, într-adevăr, înființat în 1990, înainte de promulgarea Constituției. Într-un text scris în 2001, Dan Pavel a considerat că președintele „nu a avut fie voința politică, fie curajul, fie viziunea democrată de a supune CSAT unei transformări democratice”.²⁵ Dacă CSAT ar fi fost desființat, președintele ar fi pierdut unele puteri, în afară de cele care ar fi putut să fie întrebuițate cu grave consecințe de către un succesor neliberal.

Cel puțin, Constantinescu a făcut un efort hotărât de a argumenta în public că cele mai mari amenințări la adresa securității naționale românești erau mai curând de origine internă și nu externă. El a asociat securitatea națională cu apărarea valorilor democratice și cu nevoia de a impune dominația legii atunci când aceasta nu era luată în seamă de forțele economice care se credeau îndrituite să sfideze autoritatea statului.²⁶

Uciderea balaurului corupției

Constantinescu părea hotărât să tragă la răspundere grupuri de neatinși până atunci, care jefuiseră economia românească, când pe 7 ianuarie 1997 a anunțat o ofensivă de mare anvergură împotriva corupției. El a apărut la televiziune pentru a anunța crearea Consiliului Național de Acțiune împotriva Corupției și a Crimei Organizate (CNAICCO). Acesta a fost primul dintr-o serie de discursuri îndrăznețe în care președintele a subliniat pericolul moral și de subminare a valorilor democratice reprezentat de corupție, precum și nevoia de a trece de la un capitalism parazitar și exploatare la un capitalism generator de dezvoltare, care nu își uita datoria de a contribui la binele public.

Pentru a fi eficiente, cuvintele însuflețitoare trebuiau susținute de acțiuni. Primul personaj important care trebuia capturat era Miron Cozma, liderul minerilor din Valea Jiului. La o săptămână după arestarea lui din 10 ianuarie, Andrei Cornea observa că Miron Cozma „exercitase un adevărat șantaj politico-economic asupra fostei guvernări, contribuind la sporirea subvențiilor neproductive și... la actualul nostru impas economic”.²⁷ Pe 27 martie Cozma a fost judecat pentru organizarea evenimentelor violente din 24–26 septembrie 1991. Cu puțin înainte, președintele îl caracterizase drept „o persoană căreia timp de aproape șase ani i s-a permis să sfideze toate instituțiile statului cu consimțământul tacit al fostei conduceri politice”.²⁸

Corupția a stârnit patimi puternice (precum și atitudini contradictorii) în rândurile populației românești, iar cruciada lui Constantinescu împotriva ei i-a dat imense speranțe. El însă nu a fost ajutat de hotărârea luată ceva mai târziu în aceeași lună de Nicolae Cervenî, avocat și parlamentar PNL, de a apăra doi capi ai Băncii Dacia Felix, care se confruntau cu acuzații grave. În 1996 Cervenî fusese de acord (înainte de a se lăsa convins de Constantinescu să renunțe) să îl apere pe Zaher Iskandarani, acuzat că ar fi fraudat statul cu mari sume de bani prin importul ilegal de țigări.²⁹ Și mai grav, Viorel Cataramă, care fusese probabil principalul contributor financiar la fondurile campaniei electorale a președintelui, suferise de curând o lovitură financiară stânjenitoare³⁰; Fondul său de Investiții SAFI s-a prăbușit în 1996, când mai multe mii de depunători și-au pierdut banii,³¹ dar, neexistând vreo legislație care să-i apere pe investitori, Cataramă nu a purtat nici o răspundere și a devenit chiar șeful puternicei comisii economice senatoriale în cadrul căreia avea să exercite o mare influență timp de câțiva ani. Dar prezența în CDR a unor persoane marcante, ale căror acțiuni păreau să subminze inițiativa CNAICCO, nu a afectat încrederea populară în acest Consi-

liu. Constantinescu, asemenea lui Ciorbea, se bucura de procente din ce în ce mai mari în sondaje; în iunie 1997, potrivit unui sondaj efectuat de Institutul Român pentru Sondarea Opiniei Publice (IRSOP), cei doi au obținut 67% și respectiv 62% din preferințele exprimate; un segment de 69% din populație s-a arătat foarte satisfăcut de măsurile luate de guvern în combaterea crimei organizate.³²

Aceste cifre sunt remarcabile, dat fiind că în cele patru luni anterioare guvernul procedase la aplicarea a ceea ce fusese numit programul terapiei de șoc. Pe 31 ianuarie 1997 Ciorbea a spus că nu avusese altă soluție: guvernul anterior „cumpărase pacea socială la un preț imoral, cel al distrugerii economiei”.³³ Prețurile la energie și alimente au fost complet liberalizate între lunile februarie și mai, iar prețurile din magazine pentru o gamă largă de bunuri de larg consum s-au dublat în linii mari în primul trimestru al anului. Afacerile au avut mult de suferit din cauza scăderii bruște a cererii interne și a imenselor rate ale dobânzilor. Se aștepta o scădere de 20% a nivelului de trai mediu în 1997, iar acest lucru într-o țară în care salariul mediu nu depășea cu mult 100 de dolari pe lună.³⁴ Unul dintre obiectivele principale ale noii politici era planul de reducere a deficitului bugetar la 4,5% din PIB, un nivel necesar pentru impulsionearea încrederii externe în economie și pentru promițătoarea atragere a investitorilor străini, care ignoraseră România până atunci. Deficitul oficial din 1996 a fost de 5,8% din PIB, însă varii forme de subsidieri ascunse au împins această cifră peste 10%.³⁵ Pentru realizarea stabilității bugetare se impunea eliminarea subvențiilor nu doar la produsele de bază, ci și pentru industriile cauzatoare de pierderi. Persoane foarte influente au reușit cu mult succes să-și apere privilegiile în anii guvernării Văcăroiu și era necesar ca acestea să fie neutralizate, dacă se dorea eliminarea practicii distrugătoare de pompă a unor sume imense din veniturile statului în activități de stat cauzatoare de pierderi. În aprilie 1997 guvernul a decis închiderea unui număr de zece întreprinderi de stat neprofitabile, care răspundeau pentru 7,5% din pierderile întregului buget de stat.³⁶ Acest pachet de măsuri a fost elaborat în urma consultării Fondului Monetar Internațional și a Băncii Mondiale. Ciorbea și-a dovedit perspicacitatea urcând prețurile la petrol pe 1 ianuarie 1997, în loc de 1 februarie, data convenită de cabinet (cu toate că nu erau încă pregătite măsurile de protecție socială corespunzătoare).³⁷ Reprezentanții Fondului Monetar Internațional și ai Băncii Mondiale au fost impresionați de seriozitatea cu care aborda Ciorbea situația economică, iar Fondul Monetar Internațional a oferit un nou împrumut, în speranța că aprobarea Fondului va atrage investitori străini. În mai 1997 publicația londoneză *The Economist* părea să nu mai aibă

nici un fel de dubii că noua echipă guvernamentală „era hotărâtă să refacă economia României, organizarea ei politică, chiar și valorile ei, cu un zel aproape bolșevic”.³⁸

Maghiarii sunt scoși la lumină

Popularitatea crescândă a coaliției în prima jumătate a anului 1997 a fost și mai izbitoare, dat fiind că în această perioadă statul român părea dispus să adopte o atitudine mult mai pozitivă față de minoritatea maghiară. UDMR, care alienase în diverse momente majoritatea grupurilor de interese politice și chiar provocase chemări la desființarea ei, participa acum la guvernare. În luna mai au fost amendate legile în domeniul educației și al administrației locale, dându-li-se minorităților dreptul la învățământ în limba maternă la toate nivelurile, precum și dreptul de folosire a limbii lor în justiție și în administrația locală. Guvernul făcuse publice planurile de introducere a plăcuțelor bilingve în zonele locuite de populația minoritară, iar la Cluj urma să se deschidă în vară un consulat maghiar. Aceste măsuri nu au provocat proteste publice, și chiar și partidelor naționaliste și PDSR le-a venit greu la început să-și stârnească suporterii să protesteze în număr mare (în aprilie 1997 PDSR a inițiat o moțiune de cenzură împotriva guvernului Ciorbea pentru faptul că acesta cedase „inzigilor autonomiste și separatiste”).³⁹

Apropierea între vecini și rivali istorici a fost marcată de o serie de vizite la nivel înalt. Prima vizită oficială efectuată de Adrian Severin, noul ministru de Externe al României, a fost în Ungaria. S-a confirmat sprijinul Ungariei pentru intrarea României în NATO și au fost anunțate mai multe inițiative menite să consolideze cooperarea în domeniul apărării și al economiei. În vizita sa din martie 1997 la Budapesta, premierul Ciorbea a subliniat importanța cooperării economice și militare. El și-a exprimat atunci clar speranța că relansarea economiei românești va fi sprijinită de investițiile maghiare și de experiența mai mare a Ungariei în economia de piață.⁴⁰ Această declarație a marcat o schimbare față de epoca Iliescu, când guvernării ezitau să încurajeze investițiile din Ungaria, iar partidele naționaliste considerau că astfel de investiții nu ar însemna altceva decât o recolonizare a țării și le descurajau în acele părți ale Transilvaniei în care se bucurau de influență. Atunci când a efectuat o vizită de stat în România, la 25–27 mai 1997, președintele Ungariei Árpád Göncz a descoperit că doar în zona orașului Târgu-Mureș operau 800 de societăți cu capital mixt româno-maghiar.⁴¹

Ciorbea se simțea personal angajat în îmbunătățirea relațiilor româno-maghiare la nivel uman. El a vorbit despre propriile sale contacte prietenești

cu maghiarii pe vremea când era la școală, la universitate și în armată. A trimis felicitări maghiarilor din România cu ocazia sărbătoririi zilei lor naționale la 15 martie și a permis oficialităților statului să participe la festivitățile organizate cu acest prilej, stabilind astfel un precedent.⁴² Semnificația acestui gest este evidentă, dacă ar fi să ne reamintim evenimentele istorice respective, întrucât la această dată se celebra revoluția de la 1848, condusă de Lajos Kossuth, care refuzase să recunoască existența unei națiuni române în Transilvania. Naționaliștii aflați în conflict și-au neutralizat atunci reciproc lupta pentru libertate într-un teritoriu ridicat la revoltă împotriva dominației imperiale habsburgice. Avram Iancu, conducătorul pașoptiștilor români din Transilvania, a adresat o chemare ungarilor de a „înțelege că armele nu vor putea niciodată decide între voi și noi. Soarta ne-a așezat într-o patrie pentru ca împreună să o facem mai bună și să ne bucurăm de rezultate”.⁴³ Un secol și jumătate mai târziu, încercarea lui Ciorbea de a-și alătura concetenii români și minoritățile etnice din România, în condițiile îmbunătățirii relațiilor cu Ungaria, a fost sprijinită de faptul că el provenea din locul de baștină a lui Aveam Iancu din Munții Apuseni, considerat în continuare leagănul naționalismului românesc.

Cu toate acestea, în dezamorsarea problemelor conflictuale interetnice este nevoie de simț de prevedere și tact; altfel, beneficiile vizate se pot pierde. Dacă era nevoie de reamintirea acestei axiome, ocazia a fost oferită în martie 1997, când Ciorbea a schițat un proces în două etape, în cadrul căruia se înființa o secție maghiară la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, care ar fi fost urmată de crearea unei universități separate cu predare în limba maghiară.⁴⁴ Planul a fost condamnat deschis de blocul de partide naționaliste de stânga și a divizat opiniile în cadrul principalei universități clujene, care avusese un rol moderator în timpul tensiunilor naționaliste provocate de controversatul primar al orașului. Unul dintre prorectori a amenințat cu demisia, în timp ce un altul a sprijinit dreptul maghiarilor de a avea propria universitate; asociațiile studențești române și maghiare au adoptat poziții diferite; în mod semnificativ, ramurile clujene ale principalelor partide de guvernământ și-au exprimat nemulțumirea față de inițiativa lui Ciorbea.⁴⁵

Era nevoie de multă dibăcie în gestionarea conflictului pentru ca o schimbare în această zonă deosebit de sensibilă să fie acceptată, însă guvernul nu s-a dovedit foarte abil. Ciorbea a luat poziție fără să se consulte cu rectorul universității, Andrei Marga, pe care ar fi trebuit să-l considere în mod normal un aliat. S-ar putea ca guvernul să fi hotărât că un proces de consultări prealabile ar fi dat posibilitatea mobilizării unei coaliții opuse înființării unei universități maghiare, însă graba lui și nepregătirea opiniei publice

au provocat izolarea guvernului, care drept urmare a fost nevoit să dea înapoi; după o întâlnire cu conducerea universității, președintele Constantinescu a anunțat că va rămâne o singură universitate, însă cu două secții, română și maghiară. În cele din urmă, pe 21 octombrie 1997, cu ocazia vizitei la București a primului-ministru maghiar, guvernul român și-a exprimat asentimentul față de înființarea unei universități de limbă maghiară undeva în Transilvania, dar nu la Cluj.⁴⁶ Existența acestei universități a subminat periodic relațiile dintre UDMR și partenerii ei de coaliție, dar a amenințat doar o singură dată să o dezmembreze, în toamna anului 1998 (vezi Capitolul 6).

În următorii patru ani UDMR s-a comportat bine în bârlogul politic al coaliției. Ea s-a concentrat asupra atingerii unor țeluri politice precise, neîncercând să-și satisfacă ambiții personale sau de grup. Acestea păreau adeseori să fi fost preocupările principale ale unui număr mare de actori de pe scena politică a coaliției românești în timpul perioadei furtunoase care va sfârși prin ruinarea reputației câtorva partide și a conducătorilor lor. Astfel, într-un moment foarte dificil din viața politică românească, UDMR s-a alăturat curentului principal și a îndeplinit adeseori un rol stabilizator într-o atmosferă politică fragmentată și haotică. Necerând în mod constant concesii din partea partenerilor ei ca preț al rămânării la guvernare și ținându-se departe de politica de patronare, UDMR a reușit să-și șteargă imaginea negativă din ochii formatorilor de opinie români și din cei a unui larg segment al electoratului.

Principiul algoritmului

În cadrul unui sondaj realizat de Centrul de Sociologie Urbană și Rurală între 16 și 24 august 1997, s-a pus întrebarea „Cât poate susține familia dumneavoastră actualul program de reforme?“, la care răspunsurile au fost: 23% – un an; 24% – între 3 și 5 ani; 21% – circa 5 ani. Aceste cifre sugerează că un segment larg al populației românești nu avea o atitudine fatalistă pe termen scurt, întâlnită adeseori în țările subdezvoltate, și anume aceea de a trăi de pe o zi pe alta și de a nu avea orizonturi largi. Însă partidele dominante ale coaliției nu acceptau cu aceeași bunăvoință ideea de austeritate și de stăpânire a poftelor. Împărțirea puterii după 1996 s-a caracterizat prin „principiul algoritmului“, în virtutea căruia mii de funcții, de la portofoliile guvernamentale la cele de prefecți, directori, șefi de birou, inspectori, conducători ai unor institute de cercetare și așa mai departe se acordau în funcție de rezultatele electorale ale partidelor aflate la putere. Retorica CDR despre mobilizarea unui număr de 15 000 de specialiști avea să pălească în

scurt timp, pe măsură ce principalele partide investeau energie și timp valoros în umplerea aparatului de stat cu propriii lor suporteri.

De pe vremea când se afla la putere în 1990–1991, PD își adunase un grup de clienți politici în sectorul de stat – administratori, tehnicieni, directori de companii – ale căror interese dorea să le protejeze. Dar mai erau mulți alții în căutare de protecție din partea statului, care vedeau în sosirea PNȚCD la putere un prilej excelent de a intra în grațiile unui partid lipsit de experiență, dar cu funcții la dispoziție. Încă de la începutul anului 1997, când a devenit redactorul-șef al *Evenimentului zilei*, Cornel Nistorescu a oferit unelor, în editorialele sale, analize pertinente zilnice ale presiunilor cu care se confruntau politicienii neobișnuiți cu coridoarele puterii și pe care adeseori aungeau să se piardă. Nistorescu a descris o scenă din noaptea victoriei lui Emil Constantinescu: „...Tot felul de oameni se îmbulzeau la ușa proaspătului președinte... tot soiul de apropiați ai PDSR se strecurau înăuntru. Cu câteva luni în urmă unii dintre ei puteau fi văzuți în jurul liderului PDSR... și acum... strigau «Am câștigat, am câștigat!». În timpul acelei revărsări de bucurie, nimeni nu și-a găsit timp să-i dea afară... printre ei erau și oameni de afaceri... Cei mai mulți jucaseră la două sau mai multe capete... fiind în relații bune cu toată lumea, astfel încât să poată spune «Am fost de partea dumneavoastră» oricui ar fi ieșit învingător. Aceasta este lumea meschină a găinarilor care se înghesuie întotdeauna în jurul celor de la putere, a celor care pot da un os de ros, care te pot aduce în lumina reflectoarelor”.⁴⁷

Gabriel Țepelea, primul vicepreședinte al PNȚCD, a spus pe 14 aprilie 1997 că partidul fusese inundat de adeziuni și că avea de gând să „analizeze aceste cereri de intrare în partid în lumina prestigiului profesional și moral al candidaților. Acceptarea lor în bloc nu ar face decât să submineze baza partidului”.⁴⁸ Cu o lună în urmă însă, Țepelea declarase că PNȚCD era pregătit să primească în rândurile sale foști membri ai PUNR, „dacă printre ei se află oameni hotărâți să reînvie tradițiile transilvane”.⁴⁹ Cel de-al doilea om din ierarhia PNȚCD, în vârstă de optzeci de ani, pare să fi uitat că PUNR fusese propulsat în 1990 de FSN și de Securitate pentru a împiedica PNȚCD să mai aibă vreo însemnătate în Transilvania. Din cauza lipsei de comunicare dintre diversele niveluri ale partidului, multor oportuniști nu le-a fost greu să-și găsească adăpost sub umbrela PNȚCD. Într-adevăr, în iunie 2000 Mirel Țiriuc, un partizan de neclintit al PNȚCD, care demisionase din partid când fusese numit în fruntea comisiei de depozite și acțiuni, și-a exprimat într-o scrisoare deschisă exasperarea care l-a cuprins văzând „numărul nemaipomenit de mare de paraziți” care s-au îngărmădit în partid și a subliniat necesitatea ca aceștia să fie înlăturați.⁵⁰ Poate o problemă și mai serioasă a fost lipsa de dorință a seniorilor PNȚCD de a delega reponsa-

bilitățile unor experți și de a-i promova rapid în funcții în care cunoștințele de specialitate ale acestora ar fi schimbat cu totul starea lucrurilor. Elena Ștefoi a scris în 1997 că „mulți reprezentanți ai PNȚCD cred sincer că anii petrecuți în închisoare sunt un alibi care poate ascunde ineficiența și absurditatea legislativă”.⁵¹ Ea se referea în special la personalitățile mai în vârstă care până în 1989 „își petreceau timpul stând la coadă la lapte, cutreierând piețele bucureștene și angajându-se în discuții nostalgice. Puțini dintre ei știau ceva despre problemele economiei de piață, sau fuseseră vreodată în situația de a conduce un colectiv de douăzeci de persoane sau de a se asigura că aveau să fie plătite”.⁵² Dar toți, pe baze neîntemeiate, insistau că erau capabili să rezolve tot felul de sarcini urgente. Decanul lor era Ion Diaconescu, succesorul lui Coposu în funcția de președinte al partidului, în același timp președinte al CDR și președinte al Camerei Deputaților.

Atât CDR, cât și Palatul Cotroceni s-au dovedit refractari față de ideea de a atrage la guvernare persoane care să aibă experiență în materie de activism liberal în societatea civilă. La sfârșitul lui 1997, Ana Blandiana, președinte al Alianței Civice, a dezvăluit faptul că nu cu mult înainte de alegerile din 1996 Alianța Civică a înaintat conducerii CDR o listă de personalități ce ar putea fi angajate în guvern, dar că nici măcar un singur nume de pe acea listă nu a fost acceptat.⁵³ Zoe Petre a respins această afirmație, susținând că cel puțin jumătate din personalul președinției provenea dintre cei ce făcuseră parte din Alianța Civică și că alți oameni de același profil au fost plasați în funcții de importanță națională. Ea a mai spus că Blandiana refuzase un post de ambasador oferit de președinte, „suspectându-l că voia să scape de ea”.⁵⁴

Printre partizanii fermi ai CDR s-a instalat dezamăgirea atunci când foști ofițeri care făcuseră parte din CADA, mișcarea din 1990 pentru reformarea Armatei, au rămas marginalizați; indignarea a crescut și mai mult când s-a dovedit că ofițeri implicați în represiunea din 1989 continuau să fie promovați. Ofițerii CADA nu puteau fi reintegrați cu ușurință în Armată astfel încât să poată lucra efectiv cu ofițerii care se arătaseră supuși în 1990 sau colaboraseră activ cu noua putere. Dar în 1998 Gabriel Andreescu, fondator și emul al Asociației pentru Apărarea Drepturilor Omului din România (APADOR), a declarat că „principiul antiselecției continuă să decidă numirile în funcții publice importante”.⁵⁵

Măsurile corective curajoase, capabile să însănătoșească economia României, aveau nevoie de atenția onestă a noilor conducători, însă principiul algoritmului, devenit atât de drag guvernării, dovedea că o astfel de atenție nu prea exista. Hotărârea de a dedica timpul prețios al guvernanților în vederea includerii României printre țările invitate să facă parte din NATO la întâlnirea

de la nivel înalt de la Madrid din iunie 1997 – care urma să decidă asupra primei largiri a Alianței Nord-Atlantice către Est – a slăbit elanul pentru reforma internă.

Himera NATO

În 1998, când nu mai era prim-ministru, Victor Ciorbea a declarat că „ho-tărârea de a amâna o parte din programul de reformă structurală pentru a ne concentra asupra încercării de a intra în NATO“ venise de la Cotroceni și că regreta că o acceptase; existase temerea că măsurile radicale la nivel macroeconomic ar putea provoca tulburări în industrie, ceea ce ar fi dăunat imaginii țării într-un moment vital.⁵⁶ Zoe Petre, prezentă la multe convorbiri dintre președinte și primul-ministru, nu-și amintea să-l fi auzit pe președinte sugerând că reforma internă trebuia să fie amânată până după întâlnirea de la Madrid.⁵⁷

Avertismentul lansat de ministrul de Finanțe Mircea Ciumara în ianuarie 1997 — „dacă nu realizăm reforma în 1997, vom ajunge în situația Bulgariei“ — a fost ignorat.⁵⁸ În 1996 Bulgaria asistasă la prăbușirea monedei naționale, alături de eșecuri bancare și de o inflație de necontrolat, iar termenul „bulgarizare“ devenise la modă în România vecină, asta însemnând că pe România o aștepta aceeași soartă dacă reformele ar fi fost amânate sau aplicate parțial. Cornel Nistorescu, un sprijinitor consecvent al eforturilor pentru reformă, scria în mai 1997: „Începe să fie clar că reforma... nici nu s-a pornit de fapt. A fost doar un fel de salt în ianuarie; în timpul negocierilor cu FMI... bugetul de stat a fost modificat pentru a se îndeplini condițiile cerute. Dar atât. Adoptarea legilor corespunzătoare a fost mereu amânată. Datoriile celor mai mari întreprinderi au fost date uitării și cele 50 de întreprinderi preconizate să fie privatizate săptămânal sunt vândute cu încetinitor sau deloc. E limpede că a fost adoptată o politică mai curând prudentă decât radicală...“⁵⁹

Concentrarea energiilor asupra cursei pentru intrarea în NATO a permis unei coaliții formate din elemente disparate să-și dovedească unitatea și măcar pentru câteva luni, în mod încurajator, să abată atenția unei opinii publice pline de așteptări de la dificila situație economică internă. Poate că România reușea să învingă toate prezicerile sumbre și să fie admisă în NATO. Noul guvern nu avea decât șase luni la dispoziție ca să îndeplinească criteriile de intrare în NATO după cei șase ani considerați pierduți, la capătul cărora regimul Iliescu proclamase târziu și neconvingător că România putea fi considerată un candidat potrivit pentru intrarea în NATO. S-au făcut eforturi consi-

derabile pentru a convinge lumea că fusese instalată o guvernare stabilă și democratică, hotărâtă să introducă economia de piață. S-a stabilit controlul civil asupra Armatei și, alături de Polonia, România a ajuns să fie considerată singura țară din Europa de Est capabilă să îndeplinească un rol activ deplin în NATO. De asemenea, România aloca apărării 3% din PIB, de două ori mai mult decât Ungaria și Republica Cehă. Rolul preponderent al serviciilor de securitate dinainte de 1989 și dovezile care ieșeau la iveală despre faptul că lucrătorii fostei Securități dețineau o mare influență în viața politică și economică erau îngrijorătoare pentru NATO. În nici o altă țară candidată la NATO nu se regăsea o astfel de situație, nici măcar pe departe. Se putea face față cu curaj acestei situații, replicându-se că în România serviciile secrete fuseseră mai puțin infiltrate de serviciile secrete sovietice decât în Cehoslovacia, Ungaria sau chiar Polonia.⁶⁰ Dar acest lucru a fost pus sub semnul întrebării de alții, în special de Ion Mihai Pacepa, șef al Serviciilor Secrete Externe înainte de fuga sa în Statele Unite în 1978.

Virgil Măgureanu, care fusese implicat în eliminarea lui Ceaușescu și era unul dintre principalii arhitecți ai regimului Iliescu, a rămas la cârma SRI după 1996. Nicolae Ionescu-Galbeni, un senior al PNȚCD aflat în fruntea comisiei parlamentare care controla activitatea SRI, a declarat la începutul anului 1997 că lui Măgureanu i se va permite să rămână în funcție până la expirarea contractului său în septembrie⁶¹, dar pe 24 aprilie Măgureanu a cerut să fie înlocuit. Demisia sa a fost văzută ca o încercare de a domoli temerile din cadrul cercurilor de informații occidentale cu privire la includerea în NATO a unei țări în care mii de lucrători ai Securității din perioada comunistă continuau să dețină influență în domeniul tot mai extins al securității de stat. Măgureanu se distanțase din ce în ce mai mult de mentorul său Iliescu de când steaua acestuia apusese. El a apărut chiar numele lui Corneliu Coposu după ce Iliescu a pretins în aprilie 1997 că acesta fusese cunoscut drept colaborator al Securității.⁶² *România liberă*, un cotidian care de ani de zile nu pregeta să critice zilnic regimul Iliescu în paginile sale, a fost plin de laude pentru Măgureanu după retragerea lui pentru a-și pregăti intrarea în politică: „Evoluția pozitivă a SRI i se datorează domnului Măgureanu“, scria Roxana Iordache.⁶³ Ziarista credita afirmația acestuia că vota-se pentru schimbare pentru că nu mai suporta stagnarea. Ea a reluat afirmația lui Măgureanu că încă din 1992 îl sfătuisese pe Iliescu să nu candideze la președinție și că, dacă i s-ar fi ascultat sfatul, România ar fi putut fi acum un concurent cu mari șorți de izbândă în cursa pentru NATO. Măgureanu era expert în punerea unei cariere foarte controversate într-o lumină favorabilă. Poate că adevărata sa vocație era în domeniul serviciilor de informare

a publicului și nu în politică, dat fiind că Partidul Noua Românie, în care a intrat în 1997, n-a reușit să prospere nici după ce Măgureanu l-a rebotezat Partidul Național Român. Era o apariție rafinată pe posturile de televiziune, nefiindu-i teamă să se confrunte cu întrebările stânjenitoare, și probabil că nici un șef contemporan al Securității din fosta lume comunistă nu a fost atât de vorbăreț sau ușor de abordat în aparență. Abilitatea lui de a-și dezarma opoziții liberali dovedea însă că noua guvernare și unii dintre aliații ei din presă aveau un mod destul de naiv de abordare a serviciilor de securitate și a ceea ce trebuia făcut în legătură cu ele.

Se preapoea ca astfel de chestiuni să fi fost trecute cu vederea de NATO din cauză că semnificația lor politică a ieșit la iveală abia în 1998, când guvernul a început să dea de necaz. Dar în 1997, în plină cursă pentru NATO a României, s-a iscat un incident care sugera mai degrabă continuitate decât schimbare în legătură cu serviciile de securitate. În iulie 1997 generalul Ioan Talpeș a fost înlocuit din funcția de șef al Direcției de Informații Externe (DIE), care se ocupa de problemele de informații secrete externe. Talpeș condusese DIE din 1991, după ce lucrase îndeaproape cu generalul Ilie Ceaușescu, ministru-adjunct al Apărării înainte de 1989. La instalarea în funcție, Constantinescu spusese: „Talpeș nu va fi schimbat pentru că a adus mari servicii țării”.⁶⁴ El nu a mai putut fi menținut însă în funcție după ce s-a aflat că un agent DIE recrutase un diplomat elvețian ca spion pentru România.⁶⁵ În loc să fie retras din joc, i s-au oferit trei posturi de ambasador, iar el a ales Bulgaria.

Din fericire pentru președintele Constantinescu, cea mai mare parte a atenției internaționale s-a concentrat asupra eforturilor sale de a schimba imaginea României prin întărirea legăturilor cu vecinii de care România se ținu-se în mod tradițional la distanță. Constantinescu-acceptase opinia unui istoric român că „solidaritatea balcanică este un preludiu și nu o alternativă la integrarea euro-atlantică”.⁶⁶ Aceste sentimente au avut un ecou favorabil în Serbia la sfârșitul anului 1966; mulțimile care demonstau în capitalele lor împotriva regimurilor de tendință comunistă invocau Bucureștiul ca pe un talisman ce putea grăbi dispariția conducătorilor antioccidentali. În ianuarie 1997 președintele a trimis un emisar personal care să discute cu liderii opoziției din Serbia, abandonând astfel poziția predecesorului său de identificare cu linia dură a lui Miloșevici. România și-a mărit efectivele care se alăturaseră forțelor conduse de NATO în Bosnia, iar în martie a fost de acord să contribuie cu alte efective la forțele conduse de Italia, trimise în Albania măcinată de conflicte. Nu numai că România se definea ca o „insulă de stabilitate” în Balcani, dar se spera ca Occidentul să remarce dorința ei de a menține pacea într-o vecinătate zguduită de tulburări, fără să aștepte s-o facă alții

din afară. Votul unanim al Consiliului Europei din mai 1997 de a înceta monitorizarea situației drepturilor omului din România a fost un semn că imaginea externă a țării începuse în sfârșit să se îmbunătățească.

Argumentul că prin includerea României NATO va putea face față mai bine provocărilor serioase de la instabila margine sudică era atrăgător, dar nu a reușit să convingă Statele Unite, și cu atât mai puțin Germania și Marea Britanie. România avansase de la statutul de nepoftit la cel de concurent serios pentru calitatea de membru NATO, dar aceste țări au preferat să limiteze primul val de extindere la trei state central-europene. Date fiind timpul și energia investite de conducătorii români, refuzul a constituit o dezamăgire incontestabilă. Regele Mihai a atras atenția, ușor melodramatic, că respingerea cererii României „va fi considerată o respingere a întregii noastre națiuni și sunt de așteptat consecințe. Occidentul va avea o credibilitate scăzută nu doar în țara mea, ci și în întreaga regiune”.⁶⁷ Cu toate acestea, au existat de la bun început indicii care să sugereze că această părere era prea pesimistă. Un sondaj IRSOP realizat la sfârșitul lunii mai a arătat că doar 9% din români erau îngrijorați în legătură cu nereușita țării de a intra în NATO într-o etapă timpurie.⁶⁸ Reacția a fost, probabil, una rezonabilă. Valoarea concretă a intrării în NATO, în comparație cu cea simbolică, nu a fost niciodată explicată cum se cuvine; nu s-a spus niciodată clar, de pildă, ce avea să primească România în schimbul cheltuirii a 3 miliarde de dolari pentru restructurarea forțelor sale armate spre a le aduce la nivelul NATO. 29% dintre cei intervievați au dat vina pe foștii conducători pentru eșecul României de a intra în NATO, în comparație cu 11% care învinovăteau actuala guvernare. Cotidianul cel mai influent din țară a comentat în coloanele sale că „din punct de vedere economic, o intrare a României în primul val de extindere a NATO ar fi însemnat un gest peste măsură de generos al alianței față de ea”.⁶⁹ Cei mai puternici suporterii ai României, Franța și Italia, și-au promis în continuare sprijinul. Președintele Clinton a încercat să atenueze dezamăgirea suferită de România în urma respingerii cererii ei, efectuând o vizită de opt ore la București pe 11 iulie. În Piața Universității, el a declarat: „Ușa către NATO este deschisă, va rămâne deschisă și vă vom ajuta să treceți de ea.”⁷⁰ Această vizită a arătat măcar că Washingtonul își dădea seama de importanța acordării unui sprijin la nivel înalt reformatoarelor României, poate din convingerea că succesul lor ar putea avea o influență stabilizatoare în întreg sud-estul Europei.

Chiar dacă procentajele sondajului îl avantajau, guvernul s-a menținut în defensivă chiar dinaintea summit-ului de la Madrid. Au izbucnit proteste sociale de îndată ce efectele terapiei de șoc au început să se facă simțite. În primăvara anului 1997 muncitorii au blocat la Brașov o șosea importantă,

după ce fabricii lor de tractoare i-a fost întreruptă furnizarea energiei electrice pentru neachitarea facturilor. La începutul lunii iunie minierii din Valea Jiului au intrat în grevă, un număr mare dintre ei dorind să meargă la București ca să li se confirme statutul de „categorie privilegiată a națiunii”.⁷¹ Forțele de ordine au reușit să-i stăpânească și au împiedicat repetarea evenimentelor din 1990–1991, iar guvernul a redat curentul electric fabricii de tractoare din Brașov și a emis o ordonanță prin care li s-au alocat plăți compensatorii muncitorilor disponibilizați. Cornel Nistorescu scria pe 7 iunie: „[Guvernanților] le este teribil de frică de oameni. Dau câte doi pași înapoi de fiecare dată când aceștia ridică glasul de furie.”⁷² Tulburările din industrie au acționat ca un factor de descurajare asupra investițiilor străine, rata acestora, care fusese foarte încurajatoare în prima jumătate a anului 1997, scăzând în mod perceptibil în cea de-a doua jumătate a lui.⁷³ Totuși, în 1997, la nivelul întregului an au fost investiți în România 998 de milioane de dolari, cu mai bine de două ori mai mult decât în 1996.⁷⁴

Introspecție și disensiune

Ciorbea a susținut că a recomandat organizarea unor alegeri anticipate după summit-ul NATO, când incompatibilitatea dintre PNȚCD și PD devenea din ce în ce mai evidentă, iar Convenția Democratică deținea încă o poziție dominantă în sondaje.⁷⁵ Dar Ciorbea nu s-a bucurat de autoritatea necesară nici la Cotroceni, nici în CDR pentru ca recomandarea sa să fie băgată în seamă. Autoritatea sa față de partidele coaliției din Parlament, din care el nu făcea parte, era la fel de slabă. În timpul guvernării sale au devenit cu adevărat serioase problemele apărute din cauza faptului că, în virtutea Constituției din 1991, existau două camere parlamentare cu puteri aproximativ egale, fiecare dintre ele capabilă să blocheze legile votate de cealaltă. În cadrul acestui „bicameralism la indigo”, cele două camere își obstrucționau adeseori reciproc munca, producând legi ce vizau același scop, dar care se băteau cap în cap.⁷⁶ În plus, exista o comisie de mediere care facilita consensul în momentul în care cele două camere votau versiuni diferite ale aceleiași legi, însă aceste defecte grave au încetinit procesul de legiferare într-un moment în care era imperios necesar ca anumite legi să fie adoptate pentru a convinge organisme internaționale că, în eforturile ei de reformă, România recupera în sfârșit timpul pierdut. Permisivitatea dată celor două camere de a se controla și de a se echilibra reciproc era menită să reducă primejdia revenirii la autoritarism. Faptul rămâne însă discutabil, întrucât Constituția din 1991 a sporit de fapt riscul de a avea un Parlament lipsit de vlagă, pe care poporul (potrivit nenumăratelor sondaje) îl privea cu dispreț.

Guvernarea Ciorbea a fost obstrucționată de comisiile parlamentare care îi respingeau proiectele de legi, în ciuda faptului că în fiecare dintre ele coaliția deținea o majoritate tehnică. Șeful Comisiei Economice din Senat, Viorel Cataramă (PNL), a pus adeseori guvernul în dificultate, crezând că acesta neglija capitalul intern în favoarea intereselor străine.⁷⁷ George Pruteanu, deputat PNȚCD care prezida comisia pentru educație a Senatului, a blocat un proiect de lege menit să dea peste cap o lege din 1995 despre care maghiarii credeau că ar fi discriminatorie pentru ei. Pruteanu a argumentat că noua lege era inacceptabilă din cauză că permitea ca maghiarilor să li se predea istoria și geografia în limba maternă. În aplauzele celor de stânga și ale naționaliștilor, Pruteanu a declarat în noiembrie 1997: „Bună sau rea, aceasta este țara voastră. Limba voastră este vorbită la Budapesta, dar viața voastră este aici, în România”.⁷⁸ Pentru Pruteanu și aliații săi, bilingvismul în educație și amenințarea acestuia la adresa demnității naționale și a securității de stat au devenit o obsesie; în schimb, ei nu dădeau aproape nici o atenție faptului că analfabetismul devenea din nou o problemă majoră, din cauza defectelor unui sistem de educație lipsit de resurse. Cifrele publicate de Ministerul Educației la începutul anului 1998 arătau că rata analfabetismului crescuse la 6%, depășind-o pe cea din țări ca Bulgaria, Ungaria, Polonia și fosta Cehoslovacie.⁷⁹ Astfel de exemple de rezistență s-au înmulțit, guvernul văzându-se nevoit adeseori să recurgă la „ordonanțe” sau la decrete care deveneau legi, cu toate că în cele din urmă trebuiau ratificate de Parlament. Cel puțin cincizeci de astfel de ordonanțe de guvern au fost votate în 1997, înveninând relațiile dintre executiv și legislativ și stingherind dezvoltarea unei culturi bazate pe compromisul politic. În anul 2000 un ziarist s-a exprimat fără înconjur în legătură cu efectele ordonanțelor de guvern: „Ele au transformat România într-o falsă democrație, în care guvernul cârmuiește *de facto*, iar Parlamentul nu are decât un rol decorativ.”⁸⁰

Confruntat cu probleme politice din ce în ce mai serioase, Ciorbea nu a reușit să mențină deschis un canal de comunicare cu opinia publică. În mai 1977 programul televiziunii de stat a fost modificat pentru a-i permite premierului să dea citire unei declarații de 22 de pagini despre programul guvernului, asta însemnând o durată de 3 ore⁸¹: un talmeș-balmeș de statistici presupuse că ar putea constitui un înlocuitor acceptabil pentru o strategie bine conturată și pentru un program bine eșalonat de reforme.⁸² Ciorbea însuși va recunoaște mai târziu: „Am fost preocupat de guvernare și am ignorat necesitatea unei strategii de comunicare.”⁸³ Grupări nereprezentative au izbutit să împrăstie confuzie și să profite de nereușita unui guvern care dăduse uriașe speranțe, dar care nu comunica nici chiar cu propriii susținători. Un exemplu grăitor în acest sens ar fi cel din toamna anului 1997, când un grup

de oameni care făceau greva foamei s-au postat în fața Senatului pentru a protesta împotriva intenției guvernului de a anula o serie de privilegii de care se bucuraseră până atunci.

Capitulare în fața intereselor de grup

În 1990, Iliescu le oferise celor care participaseră la revolta din decembrie 1989 așa-numitele „certificate de revoluționar”, acordând deținătorilor acestora o serie de privilegii, scutiri de impozite, gratuitate pentru transportul în comun și chiar loturi de pământ; s-au emis 27 000 de certificate. Potrivit Asociației 21 Decembrie 1989 (membră a CDR), cei mai mulți dintre cei care le-au primit erau falși revoluționari, cel puțin 6 000 fiind persoane care aparținuseră miliției, armatei sau Securității.⁸⁴ Acordarea „certificatelor de revoluționar” unor astfel de oameni fusese o idee deșteaptă a FSN în 1990, când Frontul căuta modalități de confiscare a revoluției din mâna adversarilor lui, dar acum era greu să mai dea înapoi. Un proiect de lege inițiat de Asociația 21 Decembrie 1989, menit să restrângă acordarea certificatelor la cei răniți în revoluție sau la rudele celor uciși și răniți, a fost contestat public de pseudorevoluționari. La o adunare din septembrie 1997, aceștia l-au acuzat pe președinte că încearcă să scape de ei pentru a impune în România „o dictatură liberal-tărănistă” — un indiciu clar al afilierii neocomuniste a unora dintre protestatari.⁸⁵ Aceștia au organizat o grevă a foamei și, în loc să o survoleze, câțiva demnitari CDR s-au dus să parlamenteze cu greviștii. Printre ei s-a numărat însuși președintele, care a apărut în tabăra lor la ora 3 noaptea, pe 13–14 octombrie.⁸⁶ A doua zi Ciorbea a anunțat că guvernul ceda presiunilor greviștilor. Legea a fost amânată și s-a format o comisie specială care să controleze toate certificatele de revoluționar. Măsura aceasta a avut darul să îngroape efectiv problema.⁸⁷

La începutul afacerii „revoluționarilor”, președintele declarase: „În noiembrie 1996 am câștigat alegerile, dar nu am cucerit puterea, din cauză că puterea economică era și încă este deținută în mare măsură de o rețea de interese de tip mafiot, fără nici o legătură cu interesele naționale”.⁸⁸ Aprecierea este realistă și sugerează că președintele a conștientizat clar cât de limitată era poziția sa după alegeri, cu toate că atât el, cât și susținătorii lui insistaseră mult timp că puterea fostului stat comunist rămăsese intactă din multe puncte de vedere. Cu toate că misiunea pe care și-o asumase — de a crea un stat de drept în care să se desființeze dominația intereselor speciale — era cu adevărat formidabilă, nu toate cărțile se aflau în mâinile opoziției. Cu vigilență și tenacitate, președinția și aliații ar mai fi putut să reducă din privile-

giile și sentimentul de imunitate politică deținute de forțele ce-și găseau soriginea în perioada comunistă.

De pildă, președintele ar fi putut să se gândească de două ori înainte de a accepta să devină președinte de onoare al Asociației Naționale a Veteranilor de Război (ANVR); până în 1989, toți cei considerați indezirabili de către comuniști fuseseră excluși din această asociație.⁸⁹ Președintele ei era un general care în octombrie 1956, în calitate de comandant al garnizoanei din Timișoara, contribuise la înăbușirea demonstrațiilor studențești organizate în semn de solidaritate cu revoluția din Ungaria.⁹⁰ S-a dezlănțuit o adevărată furtună în noiembrie 1998, când s-a constatat că, la recomandarea ANVR, președintele Constantinescu îl decorase pe Vasile Ciolpan, comandantul închisorii de la Sighet, unde maltratarea unor deținuți precum Iuliu Maniu și Dinu Brătianu le grăbise sfârșitul la începutul anilor '50. Octogenarul Ciolpan nu era o figură obscură⁹¹, mai ales de când apăruse într-un serial de televiziune, „Memorialul durerii“, care evoca istoria represiunilor epocii comuniste.⁹² Aceasta fost o bilă neagră pentru Cotroceni, dat fiind că nici unul dintre consilierii președintelui nu-și dăduse seama de grava eroare comisă.⁹³ Și aceasta nu a fost singura ocazie în care președintele, prost sfătuit, s-a trezit într-o situație stânjenitoare.

Dar de departe cea mai stânjenitoare retragere făcută de CDR în timpul guvernării Ciorbea a fost decizia luată în august 1997 de a-l demite pe Valerian Stan, șeful AVAB. Funcția aceasta era delicată, implicând monitorizarea oficialităților și a reprezentanților din serviciul guvernului pentru a preîntâmpina posibilitatea unor abuzuri în serviciu. Numirea lui Valerian Stan în 1996 a părut un semnal că retorica anticorupție avea să fie dublată de acțiune. Valerian Stan aparținuse mișcării de reformă a armatei CADA și după ce a fost scos din armată, în 1990, a avut o mulțime de inițiative de democratizare. Vicepreședinte al unuia dintre principalele organisme ale apărării drepturilor omului, APADOR, Valerian Stan era printre cei mai activi membri ai Alianței Civice, iar în această calitate a lucrat îndeaproape cu Emil Constantinescu, înainte de a se isca o neînțelegere între cei doi cu privire la finanțarea campaniei electorale prezidențiale (vezi p. 168–169). Cu toate acestea, numirea sa în fruntea AVAB (Autoritatea pentru Valorificarea Activelor Bancare) de către noul președinte era un indiciu că acesta din urmă se aștepta ca Stan să-și îndeplinească munca în mod serios. În 1997 Stan a înaintat un raport în care arăta că, între 1990 și 1995, fusese repartizată „în mod ilegal“ proprietate funciară și de stat unui număr de 5 997 de persoane.⁹⁴ Spre deosebire de Ceaușescu, care le interzisese activiștilor cu funcții înalte să dețină proprietăți, Iliescu le-a acordat adeseori sprijinitorilor săi dreptul de a folosi case și apartamente „de protocol“, care, în număr mare, fuseseră

naționalizate sub regimul comunist fără nici o despăgubire. Astfel, înalții demnitari continuau să locuiască liniștiți în aceste proprietăți, în ciuda faptului că unele dintre ele fuseseră redobândite în justiție de foștii proprietari. În timpul alegerilor din 1996 s-a spus că Petre Roman locuia într-o casă „de protocol”, plătind o chirie nesemnificativă. CDR se angajase în anul acela să încheie Agenția Protocolului de Stat, care deținea un număr mare de proprietăți moștenite de la PCR.

Raportul lui Stan a dezvăluit că așa-numiții „revoluționari” primiseră pământ în multe părți ale țării.⁹⁵ Case ale statului, adeseori în zone exclusiviste ale Capitalei, au fost puse la dispoziția unui număr de 147 de personalități, printre care erau și fruntași PD. Stan a înfierat aceste tranzacții, numindu-le ilegale. PD a încercat să-l domolească. Roman le-a reamintit colegilor săi din CDR că înainte de formarea guvernului fiecare dintre participanți căzuse de acord să impună un moratoriu cu privire la acțiunile lor din trecut. În încercarea de a-l înfrâna pe Stan, Ciorbea a plasat AVAB sub autoritatea sa și i-a restrâns accesul lui Stan la mass-media. Cu toate acestea, la sfârșitul lunii august Stan a reluat acuzațiile împotriva PD și pe data de 28 a aceleiași luni a fost demis, Diaconescu declarând că măsura era necesară pentru ca guvernul să poată funcționa.⁹⁶ PD amenințase că va rupe coaliția dacă Stan nu va fi redus la tăcere.

Depunerea armelor a redus la ridicol promisiunea din 12 decembrie 1996 și în Monitorul Oficial s-a scris că „guvernul va lansa un război total împotriva corupției apărute la cel mai înalt nivel”.⁹⁷ Roman a eliberat în cele din urmă casa de protocol, întrucât nu merita să fie discreditat politic doar pentru avantajul de a plăti o chirie derizorie. Dar PD s-a dovedit mai neîndurător decât CDR în această luptă a voințelor. Ciorbea avea să-și descrie mai târziu consimțământul de a-l demite pe Stan drept cea mai gravă greșală din timpul mandatului său de premier.⁹⁸ CDR și înainte de toate Constantinescu renunțaseră la argumentul lor forte: poziția lor principală față de corupție. Nu mai avea nici o importanță că pe 26 august un procuror general despre care se credea că ar fi blocat principalele cazuri de corupție a fost înlocuit cu Sorin Moisescu și că acesta a dovedit mult mai multă inițiativă. În loc să desființeze Agenția Protocolului de Stat, coaliția a ajuns să-i aprecieze utilitatea, iar în conducerea ei au fost aduși reprezentanții CDR.⁹⁹ În loc să dispară în întuneric, Stan a devenit unul dintre cei mai aprigi critici ai eforturilor lui Constantinescu împotriva corupției, deteriorând probabil pentru mult timp imaginea președintelui, care în memoriile sale l-a acuzat pe Stan că s-a aflat într-o „misiune de distrugere”.¹⁰⁰

Organizarea unor alegeri din cauza problemei corupției la nivel înalt ar fi fost deosebit de stânjenitoare pentru PD și nu i-ar fi făcut nici o plăcere

PDSR, care mergea prost în sondaje. (În 1996 reputația de incoruptibil a lui Iliescu a fost știrbită când a ieșit la iveală că își cumpărase ilegal casa pe care i-o închiriasse Agenția Protocolului de Stat pe vremea președinției lui.)¹⁰¹ Dar Ciorbea „nu a avut curajul să-i înfrunte pe cei care îl sabotau pe față, tot așa cum nu a avut curajul să se debaraseze de ghidajul președintelui... Creștin-democrații îl sprijineau doar în schimbul supunerii sale“.¹⁰² Cornel Nistorescu a subliniat defectele stilului de guvernare al lui Ciorbea cu puțin înainte de izbucnirea crizei care avea să-l dea jos: „Victor Ciorbea nu dovedește fermitate în cadrul guvernului. Ședințele încep mai târziu decât au fost programate. Unii vorbesc la celulare sau pleacă în timpul dezbaterilor, alții vociferează când premierul, în loc să taie nordul gordian, încearcă să liniștească încetul cu încetul lucrurile, și așa orele trec degeaba. Din cauza frecvențelor sale implicații în probleme minore... nu putem decât să subliniem că este nevoie... de o atitudine mult mai fermă.“¹⁰³

Guvernul Ciorbea în chinurile morții

Ciorbea și-a remaniat guvernul pe 4 decembrie 1997, principalele victime fiind miniștrii PNȚCD cu slabe performanțe, cei care deținuseră portofoliul Sănătății, al Educației și al Finanțelor. La îndemnul Cotroceniului, au fost mobilizați tehnocrații pentru a întări guvernul. Noul ministru de Finanțe era Daniel Dăianu, fost economist-șef la Banca Națională, care se bucura de o largă recunoaștere ca una dintre cele mai strălucite minți de economist. În ciuda reputației sale, Dăianu fusese blocat de seniorii PNȚCD pentru că lucrase pentru serviciile de informații externe după absolvirea studiilor universitare în anii '70, fapt pe care nu l-a ascuns niciodată. Noul ministru al Educației era Andrei Marga, care transformase Universitatea de la Cluj într-una dintre cele mai viguroase instituții de învățământ superior din țară.

Renașterea coaliției s-a dovedit un eșec. Pe 3 decembrie PD avertizase că nu era dispus să le acorde tehnocraților o perioadă de grație mai mare de trei luni în care să-și dovedească valoarea. El a votat apoi împotriva propunerii coaliției de a i se permite guvernului să emită ordonanțe în timpul vacanței parlamentare. PD era supărat că nu i se repartizaseră posturi-cheie în banca de stat Bancorex, care funcționa în pierdere și era lent pregătită pentru privatizare, sau în Garda Financiară.¹⁰⁴ Criza a ajuns la apogeu când Ciorbea a anunțat că își va sancționa miniștrii care lipseau la ședințele de cabinet fără un motiv întemeiat, sau făceau declarații neautorizate cu privire la diverse probleme controversate. A urmat o confruntare între el și ministrul Transporturilor, Traian Băsescu, când acesta din urmă a adresat o critică la adresa pri-

mului-ministru, a PNȚCD și a rolului lor în guvern. PD avea un bun motiv tactic de a provoca o criză: el stătea rău în sondaje, de-abia depășind 5% în unele dintre ele. Se alesese și cu o publicitate defavorabilă de pe urma unei dispute tulburi între ministrul de Externe Adrian Severin și președintele partidului său, ceea ce l-a determinat pe Severin să părăsească guvernul (vezi p. 222). Din cauza plănuirilor lichidări ale proprietăților de stat, PD știa că va avea dificultăți în a plasa în posturi-cheie susținători din lumea afacerilor, aceștia nemaiavăd posibilitatea să beneficieze de pe urma privatizării atâta timp cât Ciorbea se afla în fruntea guvernului.

Negocierile complicate și încălcate cu privire la remanierea din decembrie și cele trei luni de agonie ale guvernării Ciorbea ce au urmat au reușit, fără îndoială, să împingă coaliția într-un derapaj puternic. Chiar la începutul crizei, pe 15 ianuarie 1998, Valentin Ionescu, noul ministru al Privatizării, a spus că dacă această criză va mai dura mult, privatizarea va fi dată înapoi cu patru luni.¹⁰⁵ Pe 29 ianuarie 1998 PD s-a retras de la guvernare, când PNȚCD a refuzat să-l abandoneze pe Ciorbea și să numească pe altcineva în locul lui. El a blocat apoi bugetul, cu toate că FMI suspendase contractul de împrumut până la legiferarea lui. Toate încercările Cotroceniului de a rezolva conflictul au eșuat. Armistițiul destul de șubred intermediat de președinte a avut aceeași soartă la începutul lunii februarie, când PNȚCD l-a adus pe Wim Van Velzen, un politician creștin-democrat din Olanda, va jnic susținător al integrării euro-atlantice a României, pentru a-l denunța pe Roman și partidul lui.¹⁰⁶ PD și-a mai întărit poziția atunci când din sondaje a reieșit că începuse să-și redobândească sprijinul electoral (PRM a fost singurul partid care a avut de câștigat de pe urma crizei).

Ciorbea a demisionat în cele din urmă pe 30 martie, după ce PNL și membrii mai tineri ai PNȚCD, hotărâți să-și dezvolte cariera politică, au făcut apeluri repetate, cerându-i să plece. Doar Alianța Civică l-a susținut până în ultima clipă, atrăgându-și criticile presei pentru prelungirea unei crize care s-a dovedit extrem de costisitoare pentru România.¹⁰⁷ Ion Diaconescu, liderul PNȚCD, avea să socotească mai târziu că se făcuse o mare greșeală cu numirea lui Ciorbea în funcția de prim-ministru: „Nu avea activitate îndelungată în partid și nici experiența necesară unei astfel de funcții.”¹⁰⁸ Adevărul este însă că toată lumea se afla în această situație și că Victor Ciorbea, spre deosebire de Ion Diaconescu, era dispus totuși să-și critice propriile neîmpliniri. El credea că greșise atunci când renunțase la postul de primar al Bucureștiului în 1996, când ar fi avut posibilitatea, spunea el, să schimbe fața Capitalei. Dar Ciorbea nu a explicat niciodată cu adevărat de ce nu s-a întors în fruntea primăriei. În fond, el nu demisionase din această funcție în pe-

rioada cât fusese prim-ministru, și existau destul de numeroși membri ai PNȚCD care să-l asigure că va putea obține fondurile necesare pentru a încerca să-și pună în aplicare planurile municipale. În mod ironic, succesorul lui Ciorbea ca primar al Bucureștiului va fi în cele din urmă Traian Băsescu, al cărui mod de abordare a politicii se deosebea ca de la cer la pământ de stilul lui Ciorbea, pe care Silviu Brucan l-a descris drept „stilul religios al unui predicator care ținea predici interminabile despre moralitate”.¹⁰⁹

Ion Diaconescu credea că, în ciuda comportamentului său agresiv, PNȚCD nu avea altă opțiune decât să se împace cu PD pentru că „suntem în aceeași barcă”. În calitate de căpitan, PNȚCD urma să furnizeze pe cineva din propriile rânduri pe care PD îl va socoti în scurt timp mai potrivit decât pe mulți dintre membrii lui.

Radu Vasile

Radu Vasile nu reprezenta valorile anticomuniste ale PNȚCD, cu toate că intrase în acest partid în 1990 și întreținea legături de prietenie cu partide din întreg spectrul politic.¹¹⁰ El se ridicase „într-un partid care evolua în jurul unui nucleu de octogenari nostalgici”, care îl prezentau drept un politician flexibil și deosebit de adaptabil.¹¹¹ Era descris drept „cel mai puțin țărănist dintre țărăniști... deschis tuturor partidelor și orientărilor”.¹¹² Aceste caracteristici au fost scoase la iveală la sfârșitul anului 1999, când guvernarea lui s-a prăbușit în aceeași atmosferă de amărăciune de care a avut parte Ciorbea. După aceea, în decursul unui an (2000), Vasile a părăsit un partid, a intrat într-un altul de extremă dreaptă, a format un al treilea, pentru a se înscrie în cele din urmă în PD. Ciorbea a prezis că Radu Vasile va sfârși prin a intra în PDSR și nu a fost foarte departe de adevăr.¹¹³ Au umblat zvonuri repetate că dacă Iliescu ar fi ieșit învingător în 1996, l-ar fi numit pe Radu Vasile în fruntea unui guvern multicolor, făcând un gest de unitate națională (poate și pentru a permite PNȚCD să poarte vina pentru dezastrul financiar în care se afla țara). Pe vremea în care era secretar general al PNȚCD în 1997–1998, Radu Vasile criticase guvernarea Ciorbea (îl va descrie mai târziu pe Ciorbea ca un fel de „cal troian” sau „element străin” în sânul PNȚCD).¹¹⁴ El a sprijinit de asemenea discret linia dură a senatorului George Pruteanu în privința educației minorităților, până când acesta din urmă a fost exclus din PNȚCD în martie 1998. La sfârșitul anului 1997 Radu Vasile chiar a declarat că „am început să-mi pierd încrederea în partidele politice”, ceea ce a scos în evidență instinctele populiste ale unei persoane care fusese profesor de economie politică socialistă înainte de 1989.¹¹⁵

În timp ce Victor Ciorbea, potrivit ziaristului Emil Hurezeanu, avea înconstanță, dar nu și abilitatea de a conduce o țară în care, după cum observa el, instinctele balcanice și levantine câștigau tot mai mult teren, acest lucru nu se putea spune despre succesorul lui.¹¹⁶ Abilitatea cameleonică a lui Radu Vasile de a se identifica dezinvolt cu românul obișnuit avea să-l ridice în sondaje, depășindu-l pe președinte în simpatia populației. Constantinescu respinsese numele său pentru funcția de prim-ministru în 1996, când Vasile devenise deja cel mai cunoscut țărănist din afara rândurilor vechii generații. La vremea aceea el căuta să dirijeze guvernul Ciorbea de la Cotroceni „cu ajutorul telefoanelor și al discuțiilor nocturne”.¹¹⁷ Radu Vasile nu avea însă să fie atât de maleabil. Constantinescu știa acest lucru și între ei a apărut rivalitatea.¹¹⁸ Ea va atinge în curând cotele rivalității din 1990–1991 dintre Iliescu și premierul acestuia și va avea un deznodământ similar (deși non-violentă). Radu Vasile ajunsese premier *în ciuda* lui Constantinescu, având sprijinul activ al tinerilor țărăniști din „Grupul de la Brașov” și susținerea din umbră a PD.

Credibilitatea lui Constantinescu era în scădere în cadrul CDR. Susținu-se un prim-ministru care dăduse greș, nedându-și seama că Victor Ciorbea nu-și putea redobândi funcția niciodată. Pierduse sprijinul Alianței Civice, unde se aflaseră înainte cei mai credincioși susținători ai săi, pentru că nu-l apăraseră pe Ciorbea chiar cu prețul prăbușirii coaliției. S-a spus despre Ciorbea că a fost „o victimă neajutorată, sfâșiată în bucăți de patru cămile care trăgeau de el în direcții opuse”, dar cam același lucru se poate spune despre Constantinescu în a doua parte a președinției sale, când i-a venit greu să-și mai exercite controlul asupra aliaților săi de odinioară.¹¹⁹ În sondaje însă atât președintele, cât și CDR se prezentau destul de bine. Un sondaj efectuat la sfârșitul lunii februarie 1997 de Centrul pentru Sociologie Urbană și Rurală arăta că 45% din cei intervievați intenționau să-l voteze: el îl devansa cu 30 de procente pe oricare dintre ceilalți concurenți (Iliescu avea 14%), iar cu cele 27,9 procente CDR se afla doar cu puțin sub rezultatele de la alegerile din 1996. Acest sondaj arăta de asemenea că în timp ce 22,3% dintre alegători nu sperau ca procesul de reformă să reușească, 48,8% credeau că el va da rezultate pozitive peste un an. Programul rapid de privatizare era susținut de 54%, spre deosebire de cei 26% care ar fi preferat un proces mai lent; 64% sperau ca președintele să aibă un rol mai activ în treburile guvernului.¹²⁰

Partidele din coaliție mai puteau să beneficieze de pe urma amintirilor încă vii în rândul electoratului despre perioada lipsită de glorie a guvernării PDSR. Acest partid era cuprins încă de deprimare, respingând în continuare modernizarea programului său și suferind, în consecință, o serie de plecări păgubitoare din rândurile sale. Cornel Nistorescu prezisese sigur pe el în

iunie 1997 că „oricât de rău ar merge lucrurile în România... pentru partidul lui Iliescu nu se întrevide un viitor luminos”.¹²¹ Previziunea a fost greșită, dar cel puțin Nistorescu a fost una dintre puținele persoane din tabăra democratică în stare să identifice creșterea în sondaje a PRM sub conducerea lui Vadim Tudor și să tragă concluziile corecte: „Există un sâmbure de adevăr în tot ceea ce spune el... Dar rămâne o parodie. Oamenii însă, din disperare sau din lipsa alternativei, încep să aibă încredere în cuvintele sale. Întrucât actuala putere scapă din mână cărămidă după cărămidă, trebuie să privim cu mai multă seriozitate fenomenul Vadim. Nu ajungem nicăieri dacă îl tratăm cu superioritate și comentarii batjocoritoare. Vadim cu Funar... și cu Miron Cozma... vor forma un trio faimos. Nerușinați, ridicoli, absurzi, dar sprijiniți de nemulțumirea poporului. Un leac mortal”.¹²² Spre supriinderea unora, Partidul Noua Românie, cu un Virgil Măgureanu hotărât în fruntea lui, cel puțin din toamna anului 1997, nu a reușit să prospere, dat fiind că încrederea în soluțiile convenționale începuse să slăbească. Măgureanu era un expert în manipularea opiniei publice, aceasta formând de fapt și subiectul tezei sale de doctorat. Măgureanu apărea relaxat și plauzibil la talk-show-urile televizate, în timp ce Iliescu era evaziv și vorbea într-o limbă de lemn. În fruntea unui partid numărând 150 000 de membri, având legături în special cu lumea serviciilor secrete, Măgureanu dispunea de susținători bine plasați în toate județele. Partidul său combina pericolul reprezentat, chipurile, de unguri pentru securitatea națională cu o politică de alimente la prețuri mici pentru toți românii.¹²³ Dar partidul său stagnea în sondaje, iar Măgureanu se concentra mai ales asupra rețelei de interese de afaceri din ce în ce mai extinse ale familiei sale.¹²⁴

Quis custodet custodes? *Țigareta II*

Cotroceniul și aliații săi din coaliție puteau încă să beneficieze de campania anticorupție, dar în 1998 avântul începuse să scadă. Raportul CNAICCO cu privire la activitatea sa în 1997 a apărut cu întârziere, dat fiind că Ministerul Justiției îi furnizase informații insuficiente. În februarie 1998 președintele a declarat deschis că din cauza faptului că ministerul nu era cooperant, nu se putea vorbi „nici măcar despre o mică ofensivă împotriva corupției”.¹²⁵ În timpul unei emisiuni TV din septembrie, el a numit un inspector fiscal din echipa de urmărire a fraudelor fiscale din București care fusese condamnat la trei ani de închisoare, dar consilierii prezidențiali „încurcaseră hârtiile”, iar omul citat de președinte se afla încă în postul său și, după cât se pare, era total nevinovat.¹²⁶ Un succes indiscutabil al campaniei anticorupție

a fost arestarea pe 3 iulie 1998 a lui Petre Isac, inspector guvernamental prins în flagrant delict de luare a unei mite de 10 000 de dolari.¹²⁷ Isac fusese primar PDSR al localității Costești din județul Argeș din 1994 până în 1996 și se pare că n-a întâmpinat nici o greutate să intre în grațiile PNȚCD. Ca angajat al Departamentului Administrației Locale i se ceruse să prezinte un *curriculum vitae*, dar nimeni nu l-a întrebat de ce nu se conformase. Un exemplu similar de amatorism a avut loc în cadrul PNȚCD când, la formarea guvernului Radu Vasile, ca ministru al Agriculturii a fost numit un anume Alexandru Bogdan. Acesta aparținuse mai multor partide, printre care și PDSR, înainte de a-și găsi loc pe lista de candidați ai PNȚCD în 1996. El a fost nominalizat pentru portofoliul Agriculturii de un senior al PNȚCD, Gabriel Țepelea — o alegere aprobată de Radu Vasile, care părea să nu fi știut nimic despre proveniența lui Alexandru Bogdan, în afara faptului că fusese secretarul general al PNȚCD cu un an înainte.¹²⁹

În aprilie 1998 campania anticorupție a lui Emil Constantinescu a avut de suferit o lovitură care avea să se dovedească mortală, atunci când s-a descoperit că un ofițer superior însărcinat cu securitatea sa era implicat într-o operațiune de trafic cu țigări în valoare de mai multe milioane de dolari. Țigările constituiau o sursă profitabilă de venit într-o țară în care se fumau 21 de miliarde de țigări pe an.¹³⁰ *Țigareta II*, cum a fost botezat scandalul de către presă (pentru a-l deosebi de o operațiune de contrabandă anterioară), a izbucnit la 23 aprilie 1998, o dată cu arestarea colonelului Gheorghe Truțulescu pentru orchestrarea, după cât se pare, a introducerii frauduloase pe 16 aprilie a 30 de milioane de țigări pe Aeroportul Otopeni. Potrivit presei, Truțulescu fusese însărcinat cu securitatea președintelui cu ocazia vizitelor sale externe și interne (afirmație negată de Zoe Petre). Colonelul Ion Suciu, comandantul sectorului militar al aeroportului, va fi și el arestat.¹³¹ Scandalul a ieșit la lumină nu ca rezultat al vigilenței organelor de apărare a legii sau a CNAICCO, ci din cauza luptelor intestinale dintre agențiile de securitate rivale ale statului. Truțulescu aparținea Serviciului de Protecție și Pază (SPP) a președintelui, care era în legătură strânsă cu serviciul de informații și securitate al Ministerului de Interne (UM 0215). UM0215 fusese implicată în subminarea opoziției în 1990, iar Truțulescu și Suciu aparținuseră unei unități militare speciale, însărcinată cu reprimarea demonstrațiilor anticomuniste de la sfârșitul anului 1989.¹³² Când s-a aflat că SRI filmase în secret rolul lui Truțulescu în operațiunea de contrabandă, presa a presupus că scandalul izbucnise din cauza războiului pentru controlul teritoriului dintre două bande rivale, reprezentate de SRI și de concurenții lui din lumea serviciilor secrete. SRI era singura agenție de informații secrete din Europa căreia i se permitea să se finanțeze din activități comerciale.¹³³ În urma scandalului, presa

a putut să publice o mulțime de dovezi în legătură cu averea recent dobândită de Virgil Măgureanu, director al SRI din 1990 până în 1997.¹³⁴

Președintele a ieșit cam șifonat din această afacere. Când a preluat puterea, el a operat doar câteva schimbări minore în cadrul SPP, în ciuda asocierii acestuia cu regimul Iliescu¹³⁵, și a întârziat să-l îndepărteze pe șeful acestuia, generalul Nicu Anghel, care a demisionat doar după izbucnirea crizei.¹³⁶ Președintele, poreclit acum de presă „Prizonierul de la Cotroceni” părea să știe mult mai puțin despre serviciile de securitate decât PRM; cu puține zile înainte de izbucnirea scandalului *Țigareta II*, Vadim Tudor făcuse o declarație amănunțită „despre corupția la toate nivelurile organismelor de stat”.¹³⁷ Pe 22 mai 1998 Consiliul Suprem de Apărare a Țării (CSAT) a decis restructurarea UM0215, care dubla o mare parte a activităților SRI. Cu toate acestea, din UM0215 au fost create două noi organisme care n-au făcut decât să sporească numărul serviciilor de informații, cu riscul ca ele să scape de sub controlul guvernului, dacă nu se exercitau măsuri de maximă vigilență. O sursă de presă a speculat chiar că propunerea desființării complete a UM0215 a fost respinsă de teama unei migrări în masă a ofițerilor ei către PRM¹³⁸, care se făcea deja că deținea un serviciu de informații mai eficient decât oricare dintre agențiile statului. Totuși, acestea din urmă îi furnizau informații secrete cu scopul subminării opozițiilor lui din partidele dominante.¹³⁹

Popularitatea președintelui a scăzut în sondaje cu 20% imediat după afacerea *Țigareta II*, o pierdere pe care Constantinescu nu avea să o mai recupereze vreodată. O prestigioasă vizită de stat efectuată în Statele Unite, unde s-a adresat ambelor Camere ale Congresului (o onoare rar întâlnită pentru un lider est-european), nu a reușit să-l reabiliteze în țară. El nu mai părea convingător când se declara dezgustat de performanțele clasei politice românești (când a făcut această remarcă în februarie 1998 la summit-ul economic de la Davos, senatorul Vasile Lupu, unul dintre cei mai capabili țărâniști, i-a ripostat că nu ar trebui să fie dezgustat, dat fiind că și el făcea parte din acea clasă).¹⁴⁰ Încrederea în campania anticorupție putea cu greu să fie păstrată atunci când infracțiunile comise de ofițeri care se aflau zilnic în apropierea președintelui nu puteau fi detectate (Truțulescu plănuise să depoziteze transportul secret de țigarete în grădina din spatele palatului prezidențial). Constantinescu a făcut apel la populație în 1998 să-l contacteze direct, dacă cetățenii aveau dovezi că se mușamalizau infracțiuni la nivel înalt, dar nu există probe că s-ar fi înghesuit prea mulți să dea curs acestei invitații.¹⁴¹ Președintele a reușit cel puțin să-și repare legăturile cu Alianța Civică, iar aceasta, după ce a primit o vizită din partea lui, și-a afirmat pe 20 mai 1998 sprijinul pentru eforturile lui în campania anticorupție.¹⁴² Însă glasul înstrăinatului vicepreședinte al Alianței Civice Valerian Stan a avut un ecou mai mare,

presa cotidiană oferindu-i o platformă pentru atacurile sale din ce în ce mai incisive la adresa președintelui, care se îndepărtase „în mare măsură de ... promisiunile angajate în campania electorală”.¹⁴³ Chiar și Ciorbea li s-a alăturat celor care îl criticau pe Constantinescu; în februarie 2000, el era pregătit să afirme (fără să dea nume) că în timpul mandatului său președintele menținuse securiști în diverse instituții de stat.¹⁴⁴

Până în 1996 România pierduse șapte ani de reforme din cauza stagnării politice din timpul președinției lui Iliescu și a ezitărilor de a renunța la cheltuielile prioritare și la mentalitățile caracteristice vremurilor comuniste. A te aștepta ca CDR și președintele nou ales Constantinescu să realizeze progrese spectaculoase în depășirea acestei moșteniri de eșecuri ar fi fost nerealist, mai ales dacă ne amintim că fostul aliat al lui Iliescu, Partidul Democrat al lui Petre Roman, aveau să joace un rol apreciabil la guvernare.

Gradul de nepregătire dovedit de partidele Convenției în timpul schimbării a arătat că acestea nu erau gata pentru exercitarea puterii; Victor Ciorbea a părut aproape surprins, ca toți ceilalți, de altfel, când i s-a cerut să devină prim-ministru. CDR nu părea să-și dea seama cât de strâns mai era încă legat PD de agenda FSN – punându-se un accent mai mare asupra politicii de patronaj decât asupra identificării sarcinilor principale necesare pornirii procesului de refacere economică și de reconstrucție industrială – pentru a se ajunge la o înțelegere în privința modului de abordare a cheltuielilor, a repartizării responsabilităților și a unui grafic al schimbării. Un dialog semnificativ n-a avut loc aproape niciodată în cadrul PNȚCD în legătură cu opțiunile politice, așa că o întâlnire iminentă între mințile luminate ale PNȚCD și cele ale PD era aproape irealizabilă. Cu toate acestea, este izbitor faptul că nici coaliția nu reușise să se ridice la înălțimea provocării angajate pentru a deveni o mișcare unică pentru reformă și nu o simplă alianță electorală.¹⁴⁵ Partidele istorice au rămas credincioase agendelor lor separate, chiar dacă nevoia de contopire era imperios necesară. Dar ar fi fost afectate prea multe interese conjugate dacă scena politică s-ar fi curățat și s-ar fi format un singur partid de centru-dreapta, capabil să se concentreze asupra scopului comun de aplicare a programului CDR.

Partidele din coaliție și reprezentanții lor aleși se aflau într-o continuă campanie electorală și se concureau reciproc.¹⁴⁶ În scurt timp s-a văzut limpede că de partea guvernării nu exista nici un partid cu o structură internă unitară și o concepție ideologică clară, în afară de UDMR și PD, care apărau o cauză etnică, respectiv un segment adaptabil al populației care avusese interese în vechiul regim și dorea să fie influent în cel nou. Partidele istorice nu știau prea bine ce grupuri sociale reprezentau. Inițiativa a rămas în seama

CDR și a președintelui până în toamna anului 1997. Vina pentru eșecul reformei nu a aparținut nici faptului că România nu a fost admisă în NATO, nici obstrucționării sau subminării ei de către elementele antireformă, nici chiar nerăbdării unei populații confruntate cu o scădere neliniștitoare a nivelului ei de trai și care nu mai dorea să cadă victimă unui experiment economic nereușit. Vina trebuia însă căutată în diviziunile din sânul CDR (adeseori de ordin meschin) și în neputința lor de a cădea de acord asupra unui plan de reformă și asupra unui grafic al schimbărilor necesare, care au dus la dezamăgirea resimțită din ce în ce mai puternic față de un guvern ce ajunsese la prima sa aniversare. Ciorbea plecase de trei luni de la guvernare, după care s-a instalat o criză prelungită, în care forța numerică a CDR nu conta cine știe ce în comparație cu un un PD mai experimentat și neînduplecat, pornit să ducă un război de gherilă împotriva partenerilor săi din coaliție. Dacă aceștia din urmă ar fi evaluat mai devreme jocul lui Petre Roman, s-ar fi putut prezenta la alegeri anticipate în 1997–1998 pentru a încerca să obțină majoritatea pe cont propriu. Scandalul contrabandei cu țigări, izbucnit în mai 1998, a demonstrat cât de mic era controlul regimului asupra diverselor structuri ale statului, mai ales asupra serviciilor de securitate. Dacă ar fi folosit prilejul ca să închidă agențiile de informații și să îndepărteze oficialitățile care nu puteau accepta democrația, președintele Constantinescu ar fi reușit, poate, să-și reabiliteze credibilitatea aflată în scădere. Dar acesta s-a dovenit a fi un drum fără întoarcere pentru un președinte greoi și o coaliție dezbinată, care își pierduse capacitatea de comunicare efectivă cu majoritatea alegătorilor care o aduseseră la putere.

Dezastrul guvernării coaliției a demonstrat cât de greu era să distrugi moștenirea dăunătoare a dominației comuniste. Ea sugera însă totodată modul precar și stagnant în care înțeleseseră elitele românești să abordeze guvernarea. Este adevărat că atitudinea aceasta fusese în mare măsură exacerbată de comunism, dar rădăcinile ei erau mai vechi.

NOTE

1. Nicolae Constantinescu, 22, 24–30 decembrie 1996.
2. Nicolae Constantinescu a insistat asupra faptului că nu „dosarul” unei persoane, ci „calificarea” trebuia să fie criteriul de angajare a personalului care să-l ajute pe președinte. Vezi 22, 24–30 decembrie 1996.
3. Petre Mihai Băcanu, *Cuvântul*, iunie 1998.
4. CDR a obținut 30,17% din voturile parlamentare, în comparație cu 23,08% pentru PDSR. Voturile obținute de Iliescu au scăzut și mai dramatic decât cele primi-

te în alegerile prezidențiale, de la 47% în primul tur de scrutin în 1992 la 32,35% în 1996. În cel de-al doilea tur de scrutin, ținut pe 17 noiembrie, numărul de voturi pentru Constantinescu a crescut de la 28,21% la 54,43%.

5. Pentru detalii, vezi Gabriel Andreescu, *Ziua*, 8 martie 2000, și Valerian Stan, *Cotidianul*, 27 septembrie 1999. Zoe Petre, șef al corpului de consilieri ai președintelui, a negat că s-a cerut sau s-a primit vreodată o donație din partea lui George Constantin Păunescu. Memoriu nedatat oferit lui Tom Gallagher de Zoe Petre în iunie 2001.

6. Nu toate notabilitățile PD se încadrează în această categorie. Victor Babiuc, ministru al Apărării după 1996, nu a fost niciodată membru de partid. Alte personalități în ascensiune în PD erau prea tinere ca să fi fost implicate activ în politica fostului regim.

7. Adrian Severin (în dialog cu Gabriel Andreescu), *Locurile unde se construiește Europa*, Polirom, București, 2000, cap. 2.

8. PD a fost înainte reprezentat în coaliție de Uniunea Stângii Democrate (USD), o alianță electorală formată cu mult mai micul PSDR. Unul dintre membrii lui, Alexandru Athanasie, a fost ministru al Protecției Sociale aproape în întreaga perioadă cât s-a aflat coaliția la guvernare.

9. *Monitorul*, 31 martie 1998.

10. Informațiile biografice despre Ciorbea (inclusiv aceasta din urmă) s-au preluat din *Monitorul*, 31 martie 1998.

11. Interviu cu Victor Ciorbea, 28 septembrie 1999.

12. Interviu cu Victor Ciorbea, 28 septembrie 1999.

13. *Monitorul*, 18 ianuarie 2000; interviu cu Victor Ciorbea, 28 septembrie 1999.

14. Lucian Boia, *România; țară de frontieră a Europei*, Humanitas, București, 2000.

15. Emil Constantinescu, *Timpul dărmării, timpul zidirii* (Vol. 1), Universalia, București, 2002, pp. 122–124.

16. Radu Vasile, rivalul de mai târziu al lui Constantinescu, și-a exprimat indignarea că „o femeie” a avut obrăznicia de a le da sfaturi unor lideri venerabili, precum Corneliu Coposu. Vezi cartea sa *Cursă pe contrasens: amintirile unui prim-ministru*, Humanitas, București, 2002, p. 86.

17. El a fost criticat că nu a făcut mai mult pentru transformarea universității al cărei rector era. Vezi Andrei Cornea, 22, 16–23 ianuarie 2001. Zoe Petre susține că președintele Constantinescu și-a câștigat reputația în viața universității prin apărarea cu succes a libertății academice, precum și a autonomiei financiare a universităților. Ea a mai spus că, spre deosebire de Cornea, nu credea că era de datoria unui rector să „spele podelele”. Memoriu nedatat, oferit lui Tom Gallagher de Zoe Petre în iunie 2001.

18. Vlad Nistor, 22, 21–27 ianuarie 1997.

19. Constantinescu, *Timpul dărmării*, Vol. 1, pp. 341–343.

21. Vălenaș, *Eșecul unei reforme*, p. 151. Vezi Constantinescu, *Timpul dărmării*, Vol. 1, pp. 579–610, pentru relațiile sale cu fostul rege Mihai în timpul mandatului său prezidențial.

22. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 21 martie 1997 (ediția engleză online).
23. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 17 noiembrie 1997 (ediția engleză online).
24. Vălenaș, *Eșecul unei reforme*, p. 131.
25. *Ziua*, 15 ianuarie 2001.
26. *Le Monde* (Paris), 22 februarie 1997.
27. Andrei Cornea, 22, 14–21 ianuarie 1997.
28. *Monitorul*, 15 martie 1997.
29. 22, 21–27 ianuarie 1997..
30. Pentru contribuțiile sale la campanie, vezi *Academia Cațavencu*, 22 septembrie 1999, citat în *Ziua*, 8 martie 2000.
31. *Nine o'Clock*, 22 februarie 1999.
32. *Evenimentul zilei*, 14 iunie 1997 (ediția engleză online).
33. *Monitorul*, 1 februarie 1997.
34. Anatol Lieven și Kevin Dome, „Rocky Road for the Reformers”, *Financial Times*, 25 iunie 1997.
35. *Ibidem*.
36. Radu Bușneag, *Radio Europa Liberă*, 22 aprilie 1997.
37. *Evenimentul zilei*, 30 martie 1998 (ediția engleză online).
38. „Romania Starts to Rebuild”, *The Economist*, 3 mai 1997.
39. Zoe Petre, *Ziua*, 26 ianuarie 2001.
40. *Monitorul*, 14 martie 1997.
41. *România liberă*, 28 mai 1997.
42. *Monitorul*, 14 martie 1997.
43. Rompres, Agenția de Presă Română, 21 august 1992.
44. *Monitorul*, 12 martie 1997.
45. *Monitorul*, 13 și 14 martie 1997.
46. *Evenimentul zilei*, 22 octombrie 1997. Universitatea Babeș-Bolyai a fost descrisă de data aceasta de Ciorbea drept o „universitate multinațională”, al cărei statut nu putea fi modificat.
47. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 4–5 martie 2000 (ediția engleză online).
48. *Telegrama*, 15 aprilie 1997.
49. *Telegrama*, 15 martie 1997.
50. *Evenimentul zilei*, 23 iunie 2000 (ediția engleză online).
51. *Dilema*, 12–18 septembrie 1997.
52. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 23 martie 1998 (ediția engleză online).
53. Vălenaș, *Eșecul unei reforme*, p. 124.
54. Memoriu nedatat, oferit lui Tom Gallagher de Zoe Petre în iunie 2001.
55. 22, 24–30 noiembrie 1998.
56. Victor Ciorbea, „PNȚCD la răscruce”, 22, 9–15 iunie 1998.
57. Memoriu nedatat, oferit lui Tom Gallagher de Zoe Petre în iunie 2001. Emil Hurezeanu era șeful cu multe relații al postului Deutsche Welle din România.

58. 22, 21–27 ianuarie 1997.
59. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 12 mai 1997 (ediția engleză online).
60. Jonathan Eyal, 22, 13–19 ianuarie 1998.
61. Deletant, „The Post-Communist Security Services...”, p. 191.
62. *Evenimentul zilei*, 2 mai 1997 (ediția engleză online). Doar extremista România Mare adusesese astfel de acuzații.
63. *România liberă*, 3 mai 1997.
64. Vălenaș, *Eșecul unei reforme*, p. 151.
65. „Romania Brings Spy Agency Under Parliamentary Control”, *Central Europe Online*, 22 octombrie 1997.
66. Neagu Djuvara, „Suntem sau nu în Balcani?“, *Dilema*, 18–24 aprilie 1997.
67. *The European*, 19 iunie 1997.
68. *Evenimentul zilei*, 14 iunie 1997.
69. *Evenimentul zilei*, 14 iunie 1997.
70. *Monitorul*, 12 iulie 1997.
71. *Monitorul*, 23 iunie 1997.
72. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 7 iunie 1997 (ediția engleză online).
73. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 24 octombrie 1997 (ediția engleză online).
74. Kevin Done, „Investing in Central and Eastern Europe”, *Financial Times*, 8 mai 1998.
75. Victor Ciorbea, „PNȚCD la răscruce”, 22, 9–15 iunie 1998.
76. Elena Ștefoi, „Romania—organizing legislative impotence”, *East European Constitutional Review*, Vol. 4, nr. 2, primăvara 1995, pp. 78–79.
77. *Evenimentul zilei*, 20 ianuarie 1998.
78. *Central Europe Online*, 28 noiembrie 1997.
79. *Evenimentul zilei*, 27 februarie 1998.
80. Mircea Dușu, *Nine o’Clock*, 29 decembrie 2000.
81. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 2 iunie 1997 (ediția engleză online).
82. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 11 august 1997 (ediția engleză online).
83. Victor Ciorbea, „PNȚCD la răscruce”, 22, 9–15 iunie 1998.
84. *Telegrama*, 15 septembrie 1997; „Romania to Lift Privileges of 1989 Revolt”, *Central Europe Online*, 22 septembrie 1997.
85. *Evenimentul zilei*, 29 septembrie 1997 (ediția engleză online).
86. Șeful corpului de consilieri ai președintelui a considerat că gestul președintelui a fost o greșală. Memoriu nedatat, oferit lui Tom Gallagher de Zoe Petre în iunie 2001.
87. *Evenimentul zilei*, 15 și 16 octombrie 1997 (ediția engleză online).
88. 22, 30 septembrie–6 octombrie 1997.
89. H.-R. Patapievici, 22, 10–16 noiembrie 1998.
90. 22, 3–9 noiembrie 1998.
91. Ciolpan a luptat în Divizia Horea, Cloșca și Crișan, creată de comuniști în timpul războiului în Uniunea Sovietică din prizonierii de război români. După ce

a urmat pentru scurt timp o școală de partid, a devenit comandant al închisorii de la Sighet (1950–1954). Faptul că a făcut rău unor persoane care au contribuit la dobândirea independenței României ar putea explica de ce nu a fost promovat în epoca comunismului național, dar în 1990 și 1996 a fost promovat la gradul de căpitan, respectiv maior, prin decret emis de președintele Iliescu. Vezi 22, 3–9 noiembrie 1998.

92. 22, 3–9 noiembrie 1998.

93. În apărarea colegului ei, Zoe Petre argumentează că doar un număr mic din staff-ul de 80 de persoane de la Cotroceni se puteau ocupa de chestiunile militare. Președintele trebuia, prin lege, să confere periodic distincții celor peste 25 000 de veterani. Lista era alcătuită de Ministerul Apărării, iar Cotroceniul nu putea decât să presupună că Ministerul Apărării va nominaliza doar persoane demne de această onoare. Memoriu nedatat, oferit lui Tom Gallagher de Zoe Petre în iunie 2001.

94. 22, 22–28 iulie 1997.

95. Unul dintre numele publicate în 22 a fost cel al lui Constantin Constantin, patronul barului „Sexy Club” din București, care a primit terenuri în patru zone din jurul Bucureștiului.

96. *România liberă*, 2 septembrie 1997.

97. Rodica Palade, 22, 8–14 iulie 1997.

98. *România liberă*, 8 iunie 1997.

99. Alina Mungiu-Pippidi, „Breaking Free At Last. Tales of Corruption from the Post-Communist Balkans”, *East European Constitutional Review*, Vol. 6, nr. 4, toamna 1997.

100. Constantinescu, *Timpul dărâmării*, Vol. 1, p. 559.

101. Alina Mungiu-Pippidi, „Breaking Free At Last. Tales of Corruption from the Post-Communist Balkans”, *East European Constitutional Review*, Vol. 6, nr. 4, toamna 1997.

102. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 30 martie 1997 (ediția engleză online).

103. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 4 iulie 1997 (ediția engleză online). În ceea ce-l privește, Constantinescu a apreciat devotamentul lui Ciorbea față de reformă și capacitatea sa de a munci din greu, dar i-a reproșat că evita să ia decizii dure. Vezi Constantinescu, *Timpul dărâmării*, Vol. 1, p. 415.

104. *Adevărul*, 17 decembrie 1997.

105. *Telegrana*, 16 ianuarie 1998.

106. *Central Europe Online*, 3 februarie 1998.

107. Sorin Roșca Stănescu, *Ziua*, 24 mai 1999.

108. *Nine o’Clock*, 20 aprilie 1999.

109. *Monitorul*, 2 aprilie 1998.

110. În privința părenii despre rolul avut în partid înainte de 1966, vezi memoriile sale, *Cursă pe Contrasens: amintirile unui prim-ministru*, Humanitas, București 2002, mai ales pp. 73–134.

111. Rodica Ciobanu, *Adevărul*, 9 aprilie 1998.

112. *Ibidem*.
113. *Evenimentul zilei*, 2 august 1999.
114. Radu Vasile, *Cursă pe Contrasens: amintirile unui prim-ministru*, Humanitas, București 2002, pp., 75, 114.
115. *România liberă*, 1 decembrie 1997.
116. Emil Hurezeanu, „La vremuri noi, omul nou”, 22, 7–13 aprilie 1998.
117. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 21 decembrie 2000 (ediția engleză online).
118. În privința părerilor disprețuitoare ale lui Radu Vasile la adresa președintelui, vezi memoriile sale, *Cursă pe Contrasens: amintirile unui prim-ministru*, p. 87.
119. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 27 decembrie 2000 (ediția engleză online).
120. *Monitorul*, 5 și 7 martie 1998.
121. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 6 iunie 1997 (ediția engleză online).
122. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 14 februarie 1998 (ediția engleză online).
123. *Evenimentul zilei*, 11 decembrie 1997, 28 ianuarie 1998.
124. *Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 7 noiembrie 2002.
125. *Monitorul*, 27 februarie 1998.
126. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 28 septembrie 1998 (ediția engleză online).
127. *Evenimentul zilei*, 6 iulie 1998.
128. *Monitorul*, 7 iulie 1998.
129. *Evenimentul zilei*, 13 aprilie 1998. Numele lui Bogdan a fost retras în grabă când a apărut informația aceasta cu privire la trecutul său.
130. *Central Europe Online*, 30 aprilie 1998.
131. Zece luni mai târziu, Suciuc și Trușculescu au fost condamnați la 17, respectiv 7 ani de închisoare. *Evenimentul zilei*, 19 februarie 1999.
132. 22, 12–18 mai 1998. Vezi Filip Florian și Marius Oprea, „Moștenitorii Securității — în primii ani de democrație”, *Sfera politică*, nr 52, 1997.
133. Potrivit unui raport despre serviciile de informații ale statelor membre, publicat de Consiliul Europei pe 26 martie 1998. Vezi *Monitorul*, 27 martie 1998. Pe 13 noiembrie, senatorul UDMR și membru al Comisiei pentru Apărare Szábo Károly a numit o societate fantomă despre care pretindea că le dădea posibilitatea serviciilor de informații să facă spălări de bani. Vezi *Monitorul*, 10 aprilie 2000.
134. *Adevărul*, 21 mai 1998; *Evenimentul zilei*, 22 mai 1998.
135. Deletant, „The Post-Communist Security Services”, p. 189.
136. *Adevărul*, 30 aprilie 1998.
137. Emil Hurezeanu, 22, 5–11 mai 1998.
138. *Național* (București), 27 mai 1998.
139. Emil Hurezeanu, 22, 5–11 mai 1998. Această pretenție a PRM a fost avansată de Ilie Neacșu. Vezi „Romania”, *East European Constitutional Review*, Vol. 7, nr. 2, primăvara 1998. Colonelul Ilie Merce a fost dat afară din SRI pentru că i-a

transmis informații lui Corneliu Vadim Tudor. Vezi *Ziua*, 8 decembrie 2000. Un alt ofițer SRI, căpitanul Constantin Bucur, a primit o condamnare de doi ani de închisoare cu suspendare pentru că a predat PRM transcrieri ale convorbirilor telefonice ale unor politicieni, pe care, potrivit afirmațiilor sale, SRI le înregistrase contravenind legii. Vezi *Monitorul*, 10 aprilie, 5 decembrie 2000.

140. *Monitorul*, 4 februarie 1998.

141. *Monitorul*, 22 ianuarie 1998.

142. *Monitorul*, 23 mai 1998.

143. Interviu cu Valerian Stan în *Evenimentul zilei*, 20 mai 1998. Stan a fost caracterizat de președinte drept intrigant, dornic să stârnească neliniște în rândul coaliției.

144. Șerban Orăscu, *Ziua*, 20 noiembrie 2000.

145. Interviu cu Șerban Rădulescu-Zoner, București, 21 ianuarie 2002. Deputat PNL din 1992 până în 2000, el a menționat că Alianța Civică a primit puțin sprijin atunci când le-a cerut partidelor din CDR să acționeze în bloc.

146. Interviu cu Șerban Rădulescu-Zoner, București, 21 ianuarie 2002.

O COALIȚIE CU SPINAREA FRÂNTĂ

Deziluzia externă

În 1997 România s-a aflat în centrul atenției internaționale pentru prima oară după 1990, dar a pierdut ulterior mult din bunăvoința internațională cu care fusese salutată răsturnarea Ceaușeștilor. Aceasta s-a întâmplat când opoziții președintelui Iliescu au fost atacați brutal pe străzile Bucureștiului, în 1990, după cât se pare, la instigarea acestuia. Reluarea relațiilor bune cu Ungaria, întărirea drepturilor minorităților și eforturile depuse pentru consolidarea unei democrații fragile păreau să refacă o parte din bunăvoința pierdută, iar cu câteva zile mai târziu, în 1997, președintele Statelor Unite Bill Clinton și-a exprimat admirația pentru antanta româno-maghiară ca model de rezolvare a disputelor interetnice. Vorbind la Haga, pe 28 mai 1997, la cea de-a 50-a aniversare a lansării Planului Marshall, președintele Clinton a evidențiat România, definind-o drept „o țară în care democrația e mai puternică decât intoleranța”.¹ Vizita sa la București din 11 iulie 1997 a avut, bineînțeles, darul de a hrăni mari speranțe.

Însă organizațiile occidentale în care România spera să intre afirmaseră că se poate de clar că succesul demersurilor făcute pentru intrarea României în Europa depindea în mare măsură de reforma economică susținută. După durerosul deces al guvernului Ciorbea, nu a mai existat nici un dubiu că progresul înregistrat de acesta în restructurarea economiei de stat fusese minim. Deși adoptarea legislației privatizării, desființarea controlării prețurilor și liberalizarea monedei naționale fuseseră realizate, 80% din economie rămânea de stat și era dependentă de venitul public pentru a se menține la suprafață.² Situația va rămâne neschimbată până târziu în existența coaliției. În mod inevitabil, s-a erodat încrederea în capacitatea României de a se lepăda de moștenirea totalitară și de a începe să-și ajungă din urmă vecinii central-europeni. Comisia Europeană nu era prea entuziasmată să tot încerce să convingă țara să se dea jos din patul în care zăcea bolnavă din punct de vedere economic ca să se pregătească pentru cursa dură în care trebuiau să se angajeze toate țările candidate pentru a îndeplini condițiile de aderare,

iar în iulie 1997 a recomandat ca România, alături de alte cinci state, să fie lăsată în afara procesului de aderare care urma să înceapă la sfârșitul anului, dat fiind că era imposibil de prevăzut când va fi în stare să îndeplinească și ea condițiile de aderare.³ În iulie 1998 un membru al Comisiei Europene a declarat public că „România a avut cele mai proaste performanțe în ultimul an dintre toți candidații la Uniunea Europeană.”⁴ În august relațiile dintre România și Bruxelles s-au deteriorat din cauza incapacității guvernului de a înainta la timp datele economice pentru a da posibilitatea Comisiei Europene să publice raportul anual cu privire la țările candidate; când au fost în cele din urmă înaintate, datele conțineau estimări contradictorii cu privire la aceiași indicatori, furnizate de ministere diferite.⁵

Scena nu a fost însă atât de sumbră la întâlnirea la nivel înalt de la Luxemburg a șefilor de guverne din cadrul Uniunii Europene din decembrie 1997. Acolo s-a decis să fie trimise invitații simultan tuturor celor 11 state candidate, dar să se adopte un ritm mult mai lent în acele țări, precum România, care nu corespundeau cerințelor aderării. În martie 1998 a apărut un alt gest încurajator, când Uniunea Europeană a decis ca țările în stadiul preaderării cel mai puțin pregătite pentru intrarea în EU să primească o finanțare disproporționat de mare din partea Uniunii Europene, în speranța că vor ajunge din urmă candidatele care progresau într-un ritm alert.⁶

Un FMI neînduplecat

România se bucura de simpatizanți în cadrul UE și cel mai binevoitor dintre ei era Romano Prodi, prim-ministru al Italiei între 1996 și 1999, iar din 2000 președinte al Comisiei Europene. Însă Fondul Monetar Internațional (FMI), agenția externă cel mai strâns implicată în problemele României după 1989, nu permitea ca sentimentele să-i întunece judecata. În martie 1998 FMI a suspendat împrumutul *stand-by* convenit în 1997, cel de-al cincilea din 1989 încoace, dintre care nici unul nu fusese plătit în întregime din cauza nerespectării de către partea română a termenilor contractuali. O delegație FMI a venit și a plecat în vara anului 1998 fără să se poată conveni asupra termenilor unui nou împrumut. FMI era supărat din cauza faptului că România nu reușea să coboare rata inflației și din cauza deficitului bugetar de 4,6% pe care Radu Vasile îl recomandase la preluarea funcției.⁷ FMI se plânga că prioritățile bugetare erau denaturate de subvențiile care se scurgeau spre societățile de stat cauzatoare de pierderi, nemulțumirea fiind mai veche și de lungă durată. Cu toate acestea, o parte dintre soluțiile oferite de FMI erau neatrăgătoare, ca de pildă cererea de mărire a impozitelor,

o măsură care nu ar afecta economia disimulată, despre care se estima că ar însemna 15% și 40% din întreaga activitate economică. Creșterea fiscalității foarte probabil că avea să supună unor eforturi de nesuportat miile de noi societăți care au răsărit în anii '90 și care se clătinau deja din temelii din cauza cererii în continuă scădere; o scădere de 22,6% a salariului real în 1997 a atras după sine o micșorare de 12,1% a volumului comerțului cu amănuntul. În 1999, 190 000 dintre cele 393 000 de societăți private din România au înregistrat pierderi. Totuși, aceste societăți, deși produceau doar un sfert din bogăția națională, suportau două treimi din sarcina fiscală.⁸ Multe dintre ele fuseseră înființate de persoane cu adevărate calități de întreprinzători, pe care comunismul le înăbușise, dar nu le distrusese. A impune o sarcină fiscală împovăraătoare unor întreprinderi mici și mijlocii de care depindea viitorul economic al țării părea o strategie naivă din partea FMI. Sub spectrul dezacordului acestuia, României i-a venit greu să obțină credite cu rate ale dobânzii avantajoase de pe piața internațională de capital, așa că a continuat să-i îndepărteze pe potențialii investitori. În august 1998 solvabilitatea României a avut și mai mult de suferit din cauza prăbușirii monedei rusești, care a redus interesul investitorilor în țările cu structuri economice ce li se păreau similare cu cea a Rusiei. Către sfârșitul anului, majoritatea agențiilor internaționale de rating plasau România în categoria țărilor cu risc înalt.⁹

Confruntat cu necazuri din ce în ce mai mari în țară, premierul Radu Vasile a învinovățit serviciile de informații străine că ar fi creat diversiuni menite să-i îndepărteze pe investitorii străini de România.¹⁰ Era o respingere clară a punctului de vedere susținut de președinte, și anume că principalele amenințări la adresa bunăstării României veneau din interior și nu din exteriorul țării. Cu toate acestea, Radu Vasile va dezvolta o strategie prin care va încerca să asigure FMI și UE că aveau loc schimbări și să-i convingă în același timp pe muncitorii români că li se va asigura o plasă de protecție care să le apere bunăstarea. Într-un discurs difuzat pe 13 aprilie 1998, Radu Vasile s-a angajat să „plaseze România pe drumul fără întoarcere către economia de piață și democrație”.¹¹ Dar în pofida faptului că era mai abil decât Ciorbea în materie de manevre politice, Radu Vasile nu a putut transforma ușor bunele intenții în acțiuni. Un prim obstacol era supraîncărcarea cu personal a unei birocratii nestimulate să purceadă la o muncă de modernizare și care nu se temea de sancțiuni din partea unor reformatori dezbrinați. O reformă serioasă ar fi amenințat o cultură birocratică bazată pe amânarea deciziilor, evitarea răspunderii, favorizarea frecventă a unor interese speciale și îngăduirea funcționării unor agenții paralele care să neutralizeze schimbarea.¹² Oficialitățile locale se arătau uneori tot atât de inflexibile ca și cele din ministerele centrale. La începutul mandatului său, Radu Vasile a fost nevoit să facă

o deplasare lungă la Caransebeș, în sud-vestul României, pentru a-i convinge pe directorii locali să nu mai obstrucționeze eforturile investitorilor americani de a cumpăra o fabrică demobilă.¹³ Alteori Radu Vasile a mizat pe cartea populistă. În noiembrie 1998 el le-a spus muncitorilor de la Brașov că „România este una dintre puținele țări din lume care produc echipament aeronautic propriu și că nu există nici un motiv care să justifice închiderea acestei industrii”. Potrivit unui ziarist, era o întoarcere în anii '80, când Ceaușescu insistă că România trebuia să fie independentă în domeniile-cheie ale industriei.¹⁴

Cine guvernează România? Cazul Renel

Nehotărârea cu care Radu Vasile a abordat chestiunea societăților de stat a ieșit în evidență în modul în care a rezolvat problema Renelului, regia națională de electricitate. În 1990 Petre Roman înființase o serie de societăți de stat, care dețineau monopolul în sectoare-cheie ale economiei. Aceste monopoluri, scutite temporar de privatizare, erau bazate pe ideea de „regie”, după modelul francez.¹⁵ Regiile precum Renelul se bucurau de o largă autonomie din partea statului, cu toate că acesta le garanta veniturile. O lege care data din august 1990 le permitea administratorilor regiilor să-și stabilească propriile salarii.¹⁶ Potrivit unor dezvăluiri din 1990, directorii din regii primeau salarii în valoare de 100.000 de dolari, iar salariul mediu era de trei ori mai mare decât cel plătit în alte întreprinderi de stat.¹⁷ În 2000 președintele însuși a subliniat că salariile de la Renel valorau 0,84% din PIB în 1999, iar pierderile înregistrate de această regie se ridicau la 1% din PIB.¹⁸

În 1997, cele trei regii principale – Renel, Romgaz și Petrom – primiseră un răgaz de nouăzeci de zile pentru a prezenta un program de restructurare. Însă din cauza preocupării guvernului pentru respectarea algoritmului și a crizei prelungite de la sfârșitul anului 1997, nu s-a întâmplat nimic.¹⁹ În mai 1998 Radu Vasile a primit acordul întregii coaliții ca să blocheze conturile Renelului. Dar în aceeași zi conturile au fost deblocate. Purtătorul de cuvânt al primului-ministru i-a amenințat pe ziariști că li se va retrage acreditarea dacă dezvăluiau ceea ce promisese premierul cu o seară înainte, „când fusese obosit”.²⁰ În urma unor presiuni ce nu-și găsiseră explicație, guvernul fusese nevoit să revoce o măsură de mult așteptată de FMI. Potrivit cotidianului *Adevărul*, „impactul asupra imaginii guvernului și asupra echipei lui Radu Vasile este catastrofal. Guvernul se află într-o defensivă totală față de monopoluri și sindicatele acestora”.²¹ Acest incident menit să trezească la realitate a scos la iveală influența continuă a conducătorilor industriilor de stat suferinde, care alcătuiau așa-numita „directorație”. Ei constituiseră pilonul

de bază al regimului Iliescu și încă erau în stare să evite ca fabricile și utilitățile lor să fie supuse cuvenitelor constrângeri bugetare, chiar în absența patronului lor politic.

Privatizare cu încetinitorul

Fondul Proprietății de Stat (FPS) era organismul care răspundea de procesul de privatizare. Între 1991 și 1996 FPS a vândut întreprinderi doar la 11 investitori străini. În 1997 cabinetul Ciorbea a plasat ferm FPS sub control guvernamental. Noul director al Fondului, Sorin Dimitriu, a fost ales de președinte. Pe vremea regimului comunist Dimitriu fusese un director șef oarecare în industria oțelului, înainte de a fi cooptat în guvernul Petre Roman și de a deveni directorul Fondului Proprietății Private în timpul mandatului lui Văcăroiu.²² El avea toate atributele unui supraviețuitor politic înăscut, reușind să-și asigure un loc confortabil pe listele electorale ale PNȚCD la alegerile din 1996. Constantinescu l-a susținut chiar pentru a-i urma lui Ciorbea ca premier în martie 1998, dar încă nu e clar cum anume a ajuns să se bucure de încrederea prezidențială.

FPS avea să fie în scurt timp criticat pentru abordarea lentă a lichidărilor. Obiectivele restructurării se schimbau des și nu erau aproape niciodată atinse. Teama de a nu provoca tulburări însemna că planurile de privatizare a firmelor industriale cauzatoare de pierderi erau amânate. În loc de a lichi-da substanțialul portofoliu de firme aflat sub controlul său și de a se pregăti să se retragă din scenă, FPS s-a lărgit rapid în 1997–1998, și-a inaugurat sedii impunătoare și a făcut o mulțime de angajări.²³ Singura mare întreprindere vândută de Dimitriu a fost Romtelecom, una dintre puținele firme de stat profitabile. Romtelecom a fost vândut în 1998 – nu unui cumpărător privat, ci omologului acestuia din Grecia, în termeni pe care presa i-a definit insistent ca fiind în mare măsură în avantajul cumpărătorului.²⁴ Dimitriu a fost în cele din urmă înlăturat pe 19 octombrie 1998. Potrivit unei surse, doar îngrijorarea manifestată de FMI din cauza modelului lent și confuz de privatizare „a fost motivul suficient de puternic” pentru a face această schimbare posibilă.²⁵

Semnele existenței nepotismului în ramuri ale statului cruciale pentru procesul de reformă au creat un sentiment de deziluzie față de seriozitatea cu care guvernul de după 1996 conducea România într-o nouă direcție. Frațele lui Sorin Dimitriu, Andrei, fusese secretar de stat în FPS pe vremea când Sorin era în fruntea lui, iar soția sa Anca era unul dintre directorii FPS.²⁶ Ion Diaconescu, liderul PNȚCD care l-a susținut pe Dimitriu până în ulti-

ma clipă, numise „o listă interminabilă de nepoți” în posturi-cheie din administrația de stat.²⁷ Soția primului-ministru, Măriuca Vasile, lucra la AVAB, agenția care încerca să recupereze sumele imense sustrase de la băncile de stat înainte de 1996. În 1999 ea s-a opus superiorului ei Ovidiu Grecea, care dorea să confişte bunurile unor persoane cunoscute, debitoare la băncile de stat²⁸, pledând pentru folosirea persuasiunii și nu a coerciției. Avera familiei Vasile a devenit o chestiune publică la sfârșitul anului 1999, când s-a comentat că „fiul primului-ministru conduce o mașină cu care aspiră «gagicle» din cartier și pe care tatăl lui, împreună cu toată familia, nu și-ar fi putut permite să o cumpere cu toate salariile lor puse la un loc”.²⁹

Mașinile străine de teren (sau „jeepuri”) au devenit simbolul statutului social al elitei de parveniți care se plimbau la sfârșit de săptămână dintr-un loc în altul, pe vreme bună sau rea, pentru a-și etala mașinile puternice.³⁰ Până și „părintele” primei constituții din 1991, juristul și senatorul PDSR Antonie Iorgovan, deținea împreună cu familia sa apropiată (după spusele presei) nu mai puțin de șapte automobile. Această informație a apărut într-un articol în care se arăta cum reușise Iorgovan să-și cumpere în 1995 o vilă într-un cartier select al Capitalei – pusă la dispoziția lui la începutul anilor '90 pentru suma nominală de 200 de dolari, o fracție infimă din valoarea ei curentă.³¹ Nu puțini dintre bucureștenii proprietari de jeepuri o duceau foarte bine și grație legăturilor apropiate cu cei aflați în centrul puterii.

Guvernul în derivă

Ceea ce avea să fie cunoscut drept afacerea Bell Helicopters a avut darul de a mânji imaginea unor figuri guvernamentale proeminente, implicându-l pe însuși președintele țării. În 1997 România a semnat un acord preliminar cu Bell Helicopters, o filială a firmei americane Textron, prin care i se permitea să dobândească o participație suficient de mare, care îi conferea controlul într-o firmă de aviație autohtonă cu pierderi pentru suma de 50 de milioane de dolari, și să producă elicoptere pentru armata română. România urma să cumpere nouăzeci și șase de elicoptere – la prețul de circa 2 miliarde de dolari – și spera să mărească producția de export.³² Susținătorii contractului argumentau că aducerea unor mari companii industriale americane în România ar impulsiona eforturile de promovare a investițiilor străine, păstrarea locurilor de muncă și impresionarea NATO prin hotărârea României de a-și moderniza forțele armate în speranța intrării mai rapide în Alianța Nord-Atlantică. Cu toate acestea, FMI și Banca Mondială au susținut că România nu-și putea permite un astfel de proiect.³³

Opoziția față de această tranzacție s-a exprimat dincolo de liniile de partid, dar a fost condusă de Daniel Dăianu, ministrul de Finanțe. În iulie acesta a refuzat să-și pună semnătura pe o hotărâre de guvern care aproba aranjamentele financiare, convins că acestea i-ar răsturna obiectivele financiare și ar duce la reduceri nepopulare în domeniul cheltuielilor sociale. Ministrul Apărării, Victor Babiuc, care se luptase pentru afacerea elicopterelor, a cerut ca Dăianu să fie demis în cazul în care nu accepta tranzacția. Disputa a fost tranșată de președintele Emil Constantinescu, care fusese un susținător entuziast al tranzacției. Acesta a argumentat că pentru securitatea națională contractul cu Bell era vital și a obținut o aprobare răsunătoare din partea Consiliului Superior de Apărare a Țării (CSAT).³⁴ El a luat inițiativa de a-l convinge pe Radu Vasile și PNL-ul de a-și retrage susținerea lui Dăianu, care a fost demis pe 23 septembrie. Cu toate acestea, înțelegerea a căzut de îndată ce a devenit clar că organismele internaționale care monitorizau economia României nu se lăsau deloc impresionate de un contract în care avantajele României nu erau nici pe departe limpezi. Doi dintre criticii cei mai fățiși ai președintelui au susținut că acesta era un semn al slăbiciunii lui, o încercare de a drege lucrurile de ochii lumii. Ei au citat în acest sens și susținerea de către el a proiectului unei conducte petroliere care să treacă prin România dinspre Marea Caspică, deși majoritatea rutelor proiectate și publicate în revistele de specialitate nu aminteau nimic despre România.³⁵

Scandalul Țigareta II (vezi mai sus, pp. 196–197) și afacerea Bell Helicopters au pus campania anticorupție a lui Constantinescu într-o deosebit de mare dificultate. În septembrie 1998, la prima conferință de presă pe care a ținut-o după luni întregi, președintele a explicat că CNAICCO, organism înființat în ianuarie 1997 pentru a combate corupția, fusese nevoit să pomească de la zero: „Până acum doi ani nu se făcuse nimic. Nu am găsit decât dosare cu tăieturi din ziare cu intenția de a fi folosite pentru șantaj.”³⁶ El a pretins cu o oarecare justificare că se făcuseră pași înainte în curățirea sistemului bancar și că refuzase să permită partidelor aflate la conducere să controleze băncile prin numirea de directori.³⁷ A declarat chiar că sub guvernarea PDSR sistemul bancar fusese administrat atât de greșit, încât „dacă transferul de putere ar fi avut loc doar cu o lună mai târziu, am fi fost martori la căderea în haos a băncilor și la prăbușirea țării”.³⁹

Poate că dacă România, asemenea Bulgariei în 1996, ar fi trecut printr-o criză financiară puternică sub o guvernare antireformă, ar fi existat o șansă pentru realizarea unei reforme complete, de jos până sus. Potrivit unui diplomat occidental întrebat în 1998, „problema este că vechiul regim nu a fost într-un totu distrus. Au supraviețuit prea multe dintre vechile relații”.³⁹

Un sistem judiciar ambivalent cu privire la statul de drept

Sistemul judiciar, cu câteva excepții onorabile, nu era încântat de mișcarea anticorupție. Procuratura, o instituție specifică regimurilor comuniste, a supraviețuit revoluției din 1989. Andrei Vășinski, abominabilul procuror-șef din Rusia stalinistă, oferise prototipul acestei funcții. Procurorii s-au bucurat de mult mai multă putere în actul judiciar decât judecătorii, iar la sfârșitul anilor '90 rezultatul unui caz de corupție depindea adeseori de procurorul care se ocupa de el.⁴⁰ Lipsa de dorință a judecătorilor de a-și impune independența ar putea fi explicată prin faptul că recenta Constituție din 1991 nu respecta cu strictețe principiul separării puterilor. Potrivit unui bine cunoscut avocat, judecătorii și procurorii, considerați membri ai magistraturii, erau „la chereul executivului”.⁴¹

Ingerința executivului a fost nedisimulată în ultimii ani ai președinției lui Iliescu. În 1995 președintele a declarat „nelegale” o serie de hotărâri judecătorești de retrocedare a caselor și a apartamentelor naționalizate, impunând organelor administrative locale să nu le pună în aplicare. De atunci încoace, Procurorul General a cerut numeroase recursuri în anulare, iar Curtea Supremă, care acceptase anterior jurisdicția curților inferioare în cazurile de retrocedare, și-a schimbat total poziția și a susținut că tribunalele își depășiseră atribuțiile trecând peste autoritatea ei.⁴² Numeroși reclamânți au apelat la Curtea Europeană a Drepturilor Omului, care adeseori a decis în favoarea lor.

Dificultatea de a determina organele judecătorești să sprijine campania anticorupție, care ar fi putut să pună în încurcătură regimul dinainte de 1996, a fost dovedită de un incident relatat de avocata Monica Macovei: „În luna ianuarie am depus o plângere împotriva fostului președinte Ion Iliescu pentru mărturie falsă. În decembrie 1997 acesta depusese mărturie sub jurământ că în 1997 clientul meu – Alianța Civică... – îi obligase pe mineri să recurgă la măsuri violente pentru a da jos guvernul. Iliescu a depus mărturie la Curtea de Apel București în procesul privind pretensele acțiuni ilegale ale minerilor. Deși clientul meu nu se constituia parte în proces, am dovedit interesul său legitim și am cerut o copie a mărturiei depuse de Iliescu sub jurământ. Președintele completului de judecată mi-a respins cererea, afirmând că „nu vreau să-mi pierd slujba; ce se întâmplă dacă Iliescu se supără pe mine? Ar putea să fie din nou președinte cândva!” l-am răspuns judecătorului că nu-și va putea pierde slujba întrucât cererea mea era legală, procesul era public și oricum numirea sa era pe viață. În cele din urmă mi-a permis să citesc declarația lui Iliescu, dar am făcut acest lucru sub supravegherea unui grefier care

nu mi-a permis să iau notițe. Judecătorul se temea de orice probă scrisă care i-ar fi dovedit implicarea – deși legală – în cazul Alianța Civică împotriva lui Iliescu. În afară de dovada că judecătorii nu acționau independent, această relatare demonstrează modul în care domnia legii este slăbită de judecătorii care se mai așteaptă ca executivul să intervină și care iau decizii sau acționează anticipând o asemenea intervenție”.⁴³ Cu poliția lucrurile stăteau oarecum altfel. În anul 2000 Cornel Nistorescu scria: „Există mulți ofițeri de poliție cărora li te vei adresa pentru a depune o plângere. Dacă plângerea este împotriva cuiva apropiat PDSR-ului, ghinionul tău. «Nu ține, vin aliații și sunt terminat», îți va spune el.”⁴⁴

Exasperat, Constantinescu a declarat în decembrie 1998 că nu se putea vorbi nici măcar de „o mică ofensivă” împotriva corupției. În aceeași lună ministrul Justiției, Valeriu Stoica, a argumentat că unor judecători trebuia să li se ridice inamovibilitatea din cauza unor cazuri grave de corupție și incompetență.⁴⁵ Cel care a fost lichidat oficial a fost însă CNAICCO în februarie 1999, întrucât lipsa lui de succes în atingerea obiectivelor era tot mai stânjenitoare pentru președinte: în timpul celor doi ani de funcționare a acestui organism, s-a observat clar că infracționalitatea economică și financiară „urcase la niveluri neîntâlnite”.⁴⁶ *Adevărul* pretindea că numeroase dosare fuseseră blocate, întrucât cei implicați erau persoane importante din PNL sau PD. Ziarul se referea direct la clanul Popescu din județul Dâmbovița, nepoții lui Ion Diaconescu, care „fură și terorizează țara în numele continuării liniei «Maniu–Mihalache»” (doi dintre principalii conducători țărăniști antebelici, cunoscuți pentru probitatea lor).

Confruntarea cu moștenirea totalitară

Comportamentul retrograd al notabilităților CDR a dus și la mutilarea unei alte legi menite să marcheze o ruptură clară cu trecutul: legea cu privire la accesul la dosarele milioanei de cetățeni alcătuite de Securitate înainte de 1989. Senatorul septuagenar Constantin Ticu Dumitrescu, președintele Asociației Foștilor Deținuți Politici, organizație afiliată la CDR, a fost multă vreme un promotor al acestei cauze. În 1992 Camera Deputaților adoptase o moțiune prin care se permitea accesul la dosarele de Securitate ale deputaților și senatorilor, care nu a trecut însă în Senat. În martie 1997 Dumitrescu a depus un proiect de lege prin care s-ar fi permis accesul tuturor cetățenilor la dosarele lor de Securitate; în plus, dosarele persoanelor care ocupau funcții publice sau erau membri ai comisiilor electorale aveau să aparțină domeniului public. Conform aceluiași proiect de lege, urma să se înființeze un

Consiliu Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS) care să aibă în grijă aceste documente. Se preconiza ca CNSAS să fie organizat după modelul Institutului Gauck din Germania, care între 1990 și 1997 se ocupase de 3,7 milioane de cereri de studiere a dosarelor fostei Stasi din Germania de Est.⁴⁷

Legea Ticu Dumitrescu a stagnat luni de zile după trimiterea ei la guvern pentru observații. Nu numai că senatorul l-a criticat pe președinte pentru lipsă de voință politică, dar în septembrie 1997 el a insinuat că anumiți seniori țărăniști se temeau de publicarea propriilor dosare și acționaseră în consecință.⁴⁸ Dumitrescu a fost adus la ordine de PNȚCD în 1997 și suspendat din partid în 1998. În 1998 s-a dovedit că anumite persoane marcante din CDR doreau să mutileze legea, atunci când liberalul Mircea Ionescu-Quintus și pedeseristul Doru Ioan Tărăcilă au convins Senatul să voteze un amendament în virtutea căruia se permitea ca dosarele să rămână în mâinile SRI, urmașa Securității. Accesul la dosare putea de asemenea să fie refuzat din rațiuni de securitate națională.⁴⁹ În 1999 SRI a convins Parlamentul să blocheze accesul la dosarele diplomaților și membrilor activi ai serviciilor de informații, invocând interesul național.⁵⁰

Utilitatea deschiderii dosarelor de Securitate a fost pusă la îndoială chiar și de cei care nu aveau de tănuț vreun trecut dubios. Numele informatorilor putea fi dezvăluit doar dacă solicitantul reușea să dovedească încălcarea drepturilor omului, iar legea nu stipula nici un fel de sancțiune împotriva celor ce comiteau astfel de încălcări.⁵¹ Mai mult decât atât, o mare parte a arhivei nu mai era intactă. Dosarele compromițătoare fuseseră îndepărtate și șapte tone de documente fuseseră arse pe jumătate, într-o încercare de a le tănuț făcută de mântuială de SRI, cunoscută sub numele de afacerea Berevoiești;⁵² se pare că în altele se operaseră modificări. N. C. Munteanu, comentator al postului de radio Europa Liberă, a reușit să-și vadă dosarul de Securitate și l-a considerat autentic, cu excepția ultimei pagini, care l-a convins că „dosarele care urmează a fi prezentate populației nu vor fi autentice, ci sintetizate și aranjate așa încât să corespundă scopurilor SRI.”⁵³ Mircea Gheorđunescu, directorul-adjunct al SRI, a micșorat și mai mult speranțele în legătură cu deschiderea arhivelor Securității: „Nu trebuie să uitați că românii nu sunt germani... Sistemul aplicat în Germania nu poate fi copiat la noi. Deocamdată nu avem decât treizeci de oameni care să pună în ordine kilometri întregi de dosare. Sunt 3 000. Chiar și modul de clasificare și de indexare este foarte complicat aici.”⁵⁴

CNSAS, organismul creat în vederea studierii arhivelor Securității, a căzut victimă luptelor politice intestinale, de îndată ce o palidă versiune a legii Ticu Dumitrescu avea să fie în sfârșit adoptată în 1999; principiul algoritmului

a fost aplicat și la componența acestui organism; cei unsprezece membri ai săi urmau să fi nominalizați de către partide în funcție de reprezentarea acestora în Parlament, pentru un mandat de șase ani. În Senat a avut loc o tentativă de blocare a persoanei nominalizate de PNȚCD, Horia-Roman Patapievici, scriitor anticomunist, invocându-se că ar avea o concepție antinațională. Andrei Pleșu și Mircea Dinescu au fost atacați întrucât fuseseră membri ai PCR. Legea cu privire la dosarele Securității insistă, în privința candidaților, ca aceștia să nu fi fost membri ai Partidului Comunist, neconținând însă nici o prevedere specială referitoare la disidenți sau opozanți ai regimului comunist, care fie au ieșit, fie au fost excluși din partid.⁵⁵ În cele din urmă, cei trei au fost cooptați în CNSAS.

Cotroceniul a fost criticat pentru adoptarea unei atitudini nepăsătoare față de problema dosarelor. Relațiile dintre președinte și aliații săi din societatea civilă au avut de asemenea de suferit din cauza tăcerii adoptate de președinte față de afacerea Gheorghe Ursu. Acesta din urmă fusese arestat în 1985, după ce colegii din institutul la care lucra descoperiseră un jurnal în care acesta critica regimul și-l ridiculiza infatuarea; Gheorghe Ursu a murit în închisoare în urma bătăilor primite după arestare. După 1997 directorul și directorul-adjunct ai SRI, Costin Georgescu și Mircea Gheordunescu, ambii prieteni apropiați ai președintelui, nu numai că au refuzat să returneze jurnalul familiei lui Ursu, dar nici nu au acceptat să ia vreo măsură după ce s-a dat publicității, în 1999, că doi dintre ucigașii lui Ursu, amândoi foști ofițeri de Securitate, lucrau în continuare, în funcții înalte, în cadrul SRI.⁵⁶ Ruptura dintre foștii aliați din tabăra democratică produsă de această afacere a fost dezvăluită într-o scrisoare deschisă adresată lui Georgescu de un grup de disidenți de marcă dinainte de 1989: „Faptul că la opt ani după revoluția din decembrie 1989 autoritățile apără securității de privirile victimelor lor pune sub semnul întrebării opțiunile forțelor politice care au preluat conducerea țării în noiembrie 1996. Ce să mai credem despre directorul SRI (și prin acesta, despre președintele țării), care mențin România în situația «originală» a unei țări care pretinde cu glas tare că se află alături de comunitatea națiunilor democratice, și care se dovedesc, în același timp, incapabili să înlăture vâlul ce-i acoperă pe membrii Securității?”.⁵⁷

Cel puțin rapoartele anuale prezentate Parlamentului de Costin Georgescu au făcut mai puțin referire la așa-zisele amenințări străine. Raportul cu privire la perioada iunie 1998–iunie 1999 incrimina corupția și acțiunile unor conducători de syndicate, fără să le pomenească numele, ca principale pericole la adresa securității naționale.⁵⁸ Următorul raport, prezentat în februarie 2000, pune accent pe crima organizată și pe traficul cu arme. Se menționa de data aceasta tendința de a spori tensiunile dintre majoritate și minorita-

te, manifestată de unii politicieni dornici să popularizeze „orientări radicale”, fără să se spună cine puteau fi ei. Totuși, în ciuda acestor primejdii, România era descrisă drept o „zonă de stabilitate”.⁵⁹

Aducerea în fața justiției a celor care se făcuseră vinovați de sutele de morți din timpul Revoluției din decembrie 1989 avansa cu încetinitorul. Pe 20 decembrie 1996, la o adunare solemnă a Parlamentului, dedicată celei de-a șaptea aniversări a revoluției, președintele recent investit în funcție a declarat fără menajamente: „Dacă nu reușim să stabilim până la anul adevărul în legătură cu aceste evenimente, nu merităm să ne mai adunăm aici pe 21 decembrie 1997”.⁶⁰ Generalul Dan Voinea, înalt magistrat al Curții Supreme de Justiție, recunoștea pe 15 decembrie 1998 că nu se realizase mare lucru în acest sens: „Dacă la comemorarea eroilor-martiri ai revoluției președintele Constantinescu nu este în stare să spună cu mâna pe inimă că și-a respectat promisiunile, cei vinovați suntem noi, procurorii, căci dosarele se află în păstrarea noastră”.⁶¹ Mulțumită eforturilor neobosite ale generalului Voinea, s-au instrumentat cu succes acuzațiile împotriva generalilor implicați în actele de represiune din 1989. Pe 15 iulie 1999 generalii Victor Athanasie Stănculescu și Mihai Chițac au fost acuzați că pe 17 decembrie 1989 ordonaseră deschiderea focului împotriva civililor neînarmați din Timișoara, acțiune soldată cu 72 de morți și 253 de grav răniți; cei doi au fost condamnați la câte 15 ani de detenție pentru omor deosebit de grav.⁶²

Petre Roman, care îl numise în 1999 pe Stănculescu într-o funcție înaltă în guvernul său, a calificat sentințele drept „un act cras de răzbunare a unor politicieni ale căror interese sunt total împotriva democrației și a cursului istoriei”.⁶³ Cu toate acestea, pentru a-l cita pe purtătorul de cuvânt al președintelui, Răsvan Popescu, această declarație nega „independența sistemului judiciar la cel mai înalt nivel de reprezentare”.⁶⁴ Aserțiunea ministrului Apărării Victor Babiuc că „cei doi generali nu au făcut rău nimănui” și că „au avut un rol decisiv în trecerea armatei de partea revoluției” demonstra cât de interesate erau personalitățile din tabăra PD să descopere circumstanțe atenuante pentru a împiedica justiția să-și urmeze cursul.⁶⁵ Neînțelegerile și nehotărârea din sânul coaliției în cursul anului 1998 în legătură cu modalitățile de rezolvare a moștenirii represive din epoca comunistă au oferit foștilor ofițeri de securitate și celor activi prilejul de a trece la atac. În primul an al mandatului de premier al lui Radu Vasile, au fost făcute cunoscute anumite dosare, în încercarea de a se discredita personalități din coaliție. Ioan Ghișe de la PNL, primarul ales al Brașovului în 1996, a fost acuzat că ar fi fost informator,⁶⁶ iar pedistul Adrian Vilău, președintele comisiei parlamentare care controla serviciile de informații externe, și-a pierdut funcția după ce s-au adus dovezi care sugerau că fusese colaborator al Securității.⁶⁷ Fran-

cisc Băranyi (UDMR), pe vremea aceea ministru al Agriculturii, a fost silit să demisioneze după o dezvăluire asemănătoare, deși a insistat că semnase o înțelegere de colaborare sub amenințarea puștii în 1961, că această colaborare fusese de scurtă durată și că nu făcuse ulterior vreun rău cuiva.⁶⁸ Toate aceste dosare au fost făcute publice de căpitanul activ SRI Constantin Alexa, care a recunoscut că în cazul Băranyi s-a urmărit distrugerea carierei acestuia.⁶⁹ Alexa a fost concediat din SRI și adus în fața tribunalului militar sub acuzația de a fi primejduit securitatea națională, dar a părăsit Curtea liber în iunie 1999, după ce a fost condamnat la închisoare cu suspendare, fapt puțin probabil să-i intimideze pe alți lucrători SRI, tentați să facă același lucru.⁷⁰ Vasile Lupu (PNȚCD) a respins acuzațiile că ar fi colaborat în tenebre cu Securitatea și a continuat să susțină în Parlament o importantă legislație în materie de reformă.⁷¹ În același mod a procedat Ioan Ghișe, care avea să fie reales primar al Brașovului în anul 2000. Nici uneia dintre personalitățile care erau susținători de ochii lumii ai reformei nu i-a fost dat în vileag dosarul. Se prea poate ca dezvăluirile să fi fost plănuite pentru a discredită personalități precum Vasile Lupu, care credeau sincer în reformă și acționau cu seriozitate în favoarea ei, ca Vilău, aflat într-o funcție politică delicată, și UDMR, care se mândrea cu faptul că nu avusese aproape deloc legături compromițătoare cu perioada comunistă. Scurgerile de informații puteau de asemenea să fi fost menite să sprijine reabilitarea celor de stângă și a naționaliștilor, a căror carieră fusese paralizată din cauza rolului avut înainte de 1989. Exonerarea putea fi realizată mult mai ușor dacă opinia publică putea fi convinsă că anticomuniștii aveau și ei petele lor pe conștiință, care nu erau evidente, și că nu erau, ca atare, cei mai nimeriți să acuze pe altcineva de colaborare.

Dennis Deletant a subliniat că cele două cazuri, al lui Băranyi și al lui Vilău, „evidențiau lipsa de precizie în folosirea termenului de «informator» în presa românească. Aplicarea lui fără discriminare în legătură cu oricine convenise în scris să furnizeze informații Securității, indiferent de genul de informație transmis, trăda lipsă de discernământ în abordarea caracterului Securității în viața cotidiană a românilor...”⁷² Caracterul intruziv al statului comunist făcuse ca milioane de români să fie forțați să aibă legături cu Securitatea. Lipsa de distincție între diversele niveluri de colaborare îi ajuta pe beneficiarii regimului comunist să argumenteze că nimeni nu putea fi socotit vinovat sau nevinovat, întrucât toată lumea colaborase cu sistemul. Practica dezvăluirii selective a dosarelor opozanților părea să fi avut aprobarea primului-ministru. În iunie 1998 Radu Vasile a spus că obținuse informații de la serviciile secrete despre acțiunile antiguvernamentale ale unora dintre fruntașii propriului său partid.⁷³ Această dezvăluire a fost remarcabilă

fiindcă a dat posibilitatea serviciilor de securitate să intervină firesc în politica de partid. S-ar putea să nu fi fost o simplă coincidență că dosarele personalităților PNȚCD dezvăluite în 1998–1999 au aparținut toate opozanților primului-ministru.

Cu o coaliție dezbinată, cu programul de reformă în mare parte blocat și diluat și cu sprijinitorii vechiului regim comunist nepocăiți, dar înfloritori în afaceri și redobândind influență în politică, nu este deloc surprinzător că naționalismul s-a redeșteptat, devenind o valoroasă armă politică. La începutul anului 1997 György Frunda (UDMR) avertizase: „Dacă lucrurile merg rău [pentru guvern], vina va fi dată pe unguri.”⁷⁴ Această părere a fost confirmată în mod special de PD prin poziția sa constant antiminoritară, menită să deturneze criticile ce i se adresau pentru participarea la o guvernare din ce în ce mai nepopulară. În cursul ultimelor luni ale guvernării Ciorbea, parlamentarii ei au votat împotriva sau au refuzat să susțină ordonanțele guvernului menite să permită folosirea limbii maghiare în instituțiile guvernamentale. PD a votat împotriva Ordonanței 22, ceea ce a condus la căderea ei în Senat pe 22 martie 1998, iar ca urmare inscripțiile și anunțurile bilingve plasate în sute de localități au fost înlăturate;⁷⁵ surse din interiorul PD (aflat acum în afara guvernului) au susținut că acțiunea lor constituia un avertisment la adresa UDMR din pricina fidelității ei față de guvernul Ciorbea.⁷⁶ Partidul lui Roman a dovedit, de data aceasta și cu alte ocazii, că-i socotea pe reprezentanții UDMR niște vasali care nu ar trebui să cuteze să îndeplinească un rol de prim rang în politica românească. La începutul anului 1998 aproape că se uitase că un ministru de Externe provenit din rândurile PD spusese doar cu câteva luni în urmă că stabilitatea și securitatea în Europa Centrală depindeau de bunele relații româno-maghiare.

UDMR: o forță constructivă la guvernare

Cea mai delicată chestiune de profil etnic din existența coaliției s-a dovedit a fi cea referitoare la înființarea unei universități de stat cu predare în limba maghiară. Pentru UDMR problema constituia o prioritate absolută, întrucât membrii ei se temeau că fără o astfel de universitate maghiarii și-ar putea pierde încet, dar sigur elita intelectuală fără de care nici o minoritate nu ar fi capabilă să se reînnoiască din punct de vedere cultural. Potrivit unui sondaj realizat în Transilvania în vara anului 1998, doar 13% dintre români credeau că o astfel de universitate ar avea un impact pozitiv asupra relațiilor interetnice, în timp ce 50% considerau că urmările unei astfel de măsuri ar fi negative sau foarte negative.⁷⁷

În 1959 universitatea maghiară de stat din Cluj fusese absorbită în cadrul principalei universități în limba română din oraș — una dintre primele măsuri luate de statul comunist pentru restrângerea drepturilor colective care li se acordaseră minorităților după 1945. În 1997 universitatea amalgamată, cunoscută sub numele de Universitatea Babeș-Bolyai, avea 81 de secții, dintre care 33 erau cu limba de predare română și maghiară, 8 secții cu limba de predare germană și o secție (asistență socială) se ocupa în mod specific de minoritatea romă.⁷⁸ În martie 1997 Victor Ciorbea, în calitate de prim-ministru, părea să fi pregătit terenul pentru înființarea la Cluj a unei universități de stat în limba maghiară, atunci când guvernul lui a introdus o „ordonanță de urgență” pentru modificarea Legii învățământului din 1995, pentru a permite crearea de universități cu predare în limba minorităților naționale.⁷⁹ Ciorbea a fost însă nevoit să bată în retragere în fața criticilor, nu în ultimul rând ale celor din rândurile propriului partid, PNȚCD. Opoziția față de universitățile în limba minorităților s-a manifestat în cadrul unui spectru larg al opiniei publice românești; ea a fost alimentată deopotrivă de mass-media și de partidele de opoziție, cărora li s-au alăturat universitari, dar s-au implicat și organizații presupuse a fi stâlpi ai societății civile luminate.

În toila acestei dispute, pe 3 septembrie 1998, Márko Béla a declarat că din momentul acela UDMR va acționa „în conformitate cu propriul nostru program și cu interesele alegătorilor noștri”.⁸⁰ Era o schimbare față de atitudinea relativ consensuală adoptată de partidul său în martie 1998, într-un moment de lupte intestinale în cadrul coaliției, când Márko Béla declarase că UDMR „nu va insista ca cererile sale să fie satisfăcute imediat” pentru că „cel mai important lucru pe agenda noastră acum este asigurarea trecerii bugetului în Parlament”.⁸¹ Se exercitau presiuni din partea Consiliului Reprezentanților Uniunii — miniparlamentul UDMR, fără echivalent în alte partide din România — pentru a nu se insista în continuare în privința acestei chestiuni. Astfel, așa cum au dovedit și alte cazuri de tensiuni interetnice, un grad înalt al democrației interne de partid poate uneori să pericliteze o atitudine pragmatică, permițând glasurilor mai radicale să iasă în evidență. Potrivit Alinei Mungiu-Pippidi, s-a opus cu greu rezistență cererii radicalilor ca UDMR să se retragă de la guvernare, din cauza unui aparent abuz de încredere din partea partenerilor de coaliție.⁸² Pe 30 septembrie 1998, cu doar două ore înaintea termenului la care UDMR urma să iasă din coaliție, guvernul a fost de acord cu înființarea unei universități „multiculturale” de limbă maghiară și germană care să se numească Petöfi-Schiller, detensionând astfel criza coaliției. Urma să se decidă cadrul legal pentru crearea unei astfel de universități, dar nu s-a făcut aproape nimic până la schimbarea guvernului, doi ani mai târziu.

PD: Calul troian din coaliție

PD a fost de departe cel mai dificil membru al coaliției celor patru partide de-a lungul tuturor stadiilor sale. Acest lucru a fost în sfârșit recunoscut în ianuarie 2000 de Traian Băsescu, ministrul Transporturilor, care devenise exasperat de tactica liderului său, Petre Roman. El i-a spus lui Roman că „nu-și mai poate permite să continue o politică duplicitară... ar fi cazul să ne asumăm răspunderea atât în privința realizărilor, cât și a eșecurilor guvernului. Această duplicitate (criticarea guvernului dinăuntru de dragul imaginii) s-a dovedit, desigur, catastrofală pentru partid”.⁸³ PD s-a opus eforturilor guvernului de a pune capăt curbei descendente a pierderilor din sectorul agricol de stat, care fusese prost administrat sub guvernarea PDSR. Inițial el susținuse un acord încheiat cu Banca Mondială, în virtutea căruia urma să se sprijine modernizarea agriculturii cu condiția ca marile ferme de stat să fie lichidate sau privatizate.⁸⁴ Persoana din spatele acestei *volte face*, Triță Făniță, nu numai că era președintele comisiei pentru agricultură din Senat, dar era unul dintre „greii” implicați în exportul de grâne și, amenințând frecvent că va părăsi PD (a trecut în cele din urmă la PDSR în 2000), a obținut sprijinul lui Petre Roman în păstrarea considerabilelor interese ale statului în agricultură. Înainte de 1996 guvernul instruisese băncile de stat să acopere pierderile externe, dar apoi Făniță a sprijinit cu asiduitate ideea re-eșalonării lor.⁸⁵ François Etori, reprezentantul Băncii Mondiale, aflat pe punct de plecare din funcție, a criticat aceste tactici de amânare, pe care le-a definit ca dăunătoare într-un interviu acordat cotidianului *Adevărul*, pe 11 aprilie 1998, reproșându-i-se imediat de către PD că avusese impertinența să se amestece în politica internă a României. Motivele lui Roman în sprijinirea lui Făniță au fost politice; el dorea să preîntâmpine alienarea oricărei părți a electoratului PD (care opta pentru intervenția statului în economie mai mult decât electoratul CDR) pentru a nu-și periclita șansele la alegerile prezidențiale din anul 2000, iar pentru a-și menține partidul cu fermitate de partea lui, adoptase o atitudine cât se poate de severă ori de câte ori observa existența unei păreri diferite.

Pe 22 septembrie 1997 lumea politică românească fusese zguduită de acuzațiile ministrului de Externe Adrian Severin, potrivit cărora acesta ar fi fost în posesia unor documente care dovedeau că editorii câtorva cotidiane importante erau în slujba unor servicii secrete străine. Cea mai mare atenție s-a dat însă afirmației sale că doi dintre actualii lideri de partid erau spioni care fuseseră finanțați de servicii de informații din străinătate.⁸⁶ Asemenea acuzații de spionaj și uneltiri fuseseră frecvente după 1989, dar ele fuseseră formulate în general doar de politicieni aflați la marginea eșichierului

politic. Președintele a cerut CSAT să confirme sau să infirme acuzațiile lui Severin, iar în decembrie 1997 CSAT a anunțat că ele erau nejustificate, dar Severin a refuzat să le retracteze și a demisionat. Guvernul a pierdut un membru care se bucura de credibilitate printre politicienii occidentali pe care îi cunoscuse în calitate de delegat la Consiliul Europei sau în cea de ministru de Externe, credibilitate câștigată datorită vederilor sale luminate în legătură cu problemele minorității și cu angajarea sa fermă pe calea integrării euro-atlantice. Acuzațiile sale nu au ajutat cu nimic speranțele de integrare ale României, dimpotrivă, poate chiar le-a micșorat. Severin a fost în cele din urmă exclus din PD o dată cu colegul său, senatorul Adrian Vilău. Pe 19 noiembrie 1998, la ședința comitetului național de coordonare a partidului care urma să decidă soarta lui, Vilău l-a acuzat deschis pe liderul său de partid că fusese în slujba unei puteri străine, fapt pe care marea majoritate a presei l-a considerat că s-ar fi aflat în spatele dezvăluirii făcute de Severin, cu toate că acesta nu menționase niciodată vreun nume.⁸⁷

Doar câțiva dintre membrii PD s-au dovedit pregătiți să se opună tendinței PD de a deveni „din ce în ce mai mult un Partid Petre Roman”.⁸⁸ Într-o scrisoare deschisă către liderul său, senatorul Radu F. Alexandru se plângea de „mulțimea de faxuri prin care se stabilea linia ce trebuia adoptată de organizațiile locale”, de „oameni convocați la București pentru «pregătire ideologică»”, de „intimidarea și descurajarea unora dintre personalitățile de frunte din țară”, și de „mesaje de «sprijin și solidaritate» trimise lui Roman”.⁸⁹ Tactica agresivă din sânul coaliției a folosit cel puțin la distragerea atenției de la situația Partidului Democrat. În cursul lunii în care au fost excluși criticii săi, Roman a anunțat că i se va acorda guvernului Vasile un termen de trei luni pentru a-și îmbunătăți performanțele și că, în caz de nereușită, PD se va retrage pe 4 martie 1999. Potrivit unui editor bucureștean, PD dorea să fie „partidul care va putea fi luat în considerare pentru orice guvernare viitoare... Rămâne în coaliție, dar cochetează cu PDSR. Rămâne în majoritatea parlamentară, dar votează adeseori alături de minoritate... Promovează idei și principii democratice, dar se opune... privatizări în cele mai importante sectoare... Roman critică lipsa de reformă, dar uită că-i are pe miniștrii săi în cele mai importante ministere, precum și 19 secretari de stat și conducători de regii.”⁹⁰

Societatea își pierde răbdarea față de coaliție

Emil Constantinescu părea să fi dat glas evidenței pe 4 septembrie 1998, când a declarat că „experiența ultimilor ani ne arată că nu există un dușman mai mare al reformei și al bunăstării decât o clasă politică aflată în

veșnică discordie".⁹¹ Luptele interne, nu doar înăuntrul partidelor, ci și între ele i-au împiedicat pe miniștrii tehnocrați și nepartinici să-și ducă planurile la îndeplinire. Președintele a adus câțiva tehnocrați, după ce cei numiți de partide nu reușiseră să impresioneze în ministere precum cel al Educației și al Sănătății — un mod de abordare a problemei care s-a bucurat de sprijinul mass-media. Un editorial din *Adevărul* argumenta: „Avem nevoie de un guvern de tehnocrați apolitici, aleși pe criterii profesionale, care timp de șase luni sau un an să fie departe de agitația politică”.⁹² Uneori însă miniștrii independenți obțineau cu greu sprijinul parlamentar pentru introducerea legislației. În plus, prezența lor era stânjenitoare, dat fiind că submina algoritmul. Chiar și PNȚCD s-a arătat iritat. Relațiile lui în curs de deteriorare cu forțele societății civile aduse de Coposu în CDR sugerau că partidul avea o orientare de stat ca oricare alt partid. Miklós Bakk, analist politic din Cluj, susținea în 1999: „Partidelor istorice le place statul cu adevărat și văd societatea în dependență față de el. ... Acestea nu concep existența unor niveluri intermediare între stat și societate, precum autonomia regională sau principiul subsidiarității. ... PNȚCD nu are o orientare creștin-democrată, ci este un partid cu orientare de stat”.⁹³

Tehnocratul cel mai cunoscut a fost Daniel Dăianu, ministru de Finanțe din decembrie 1997 până în septembrie 1998. Prezența lui nu a fost pe placul vechii gărzi din PNȚCD. El a recunoscut de bunăvoie legăturile sale cu Securitatea cu douăzeci de ani în urmă, pe vremea când ca tânăr absolvent fusese recrutat într-o agenție de informații externe a lui Pacea. În martie 1998 Dăianu ajutase la întocmirea unui comunicat, semnat de el însuși și de alți tehnocrați din guvernul Ciorbea, deosebit de critic la adresa normelor de comportament din instituțiile politice și administrative: reforma „devenea un simplu pretext pentru negocierea unor locuri la putere” și trebuia rezolvată „nu doar o simplă criză politică, ci o criză mai profundă, una de principii... și în cele din urmă de identitate”.⁹⁴ Dăianu a fost înlocuit pe 23 septembrie 1998 la cererea liberalilor, aceiași care îl nominalizaseră. Motivele exprimate de ei au fost „insuficienta promovare a politicilor liberale în finanțele publice, amânări în reorganizarea Ministerului de Finanțe și proasta comunicare dintre ministru și conducerea partidului”.⁹⁵ Motivul adevărat a fost refuzul lui Dăianu de a sprijini afacerea Bell Helicopters, pe care a socotit-o dezasastroasă pentru România.

Presa n-a încetat să dea în vileag cazurile de proastă conduită la nivel înalt, chiar atunci când aceste dovezi erau departe de a fi perfecte. După ce a fost o remarcabilă apărătoare a democrației la începutul anilor '90, o parte a presei cotidiene a declanșat critici ale coaliției într-un stil strident și populist. Unele ziare au cochetat chiar cu șovinismul în încercarea de a câștiga

bătălia pentru tiraje și de a-și menține corpul de cititori, care se micșora din ce în ce mai mult din cauza recesiunii. Canalele de televiziune particulare au oferit la rândul lor un debușeu pentru frustrările populiste. În fruntea acestora s-a plasat Antena 1, replica electronică deosebit de profitabilă a unui lanț național de presă, *Jurnalul național*, care se bucura de vânzări mari prin promovarea jocurilor de bingo și a reportajelor senzaționale cu un puternic iz naționalist. Emisiunea lui Marius Tucă de la Antena 1 îi supunea pe politicienii coaliției și pe liberalii din societatea civilă, suficient de nesăbuiți ca să apară în ea, unei parodii de proces plină de invective și denunțări. Către sfârșitul anilor '90, dintre toate posturile de televiziune, Antena 1 se bucura de cea mai mare audiență. Suferința socială din ce în ce mai gravă oferea din plin muniție criticilor guvernului. Țara avea cea mai înaltă mortalitate infantilă din Europa. Între 1990 și 1995 fertilitatea femeilor scăzuse cu peste 25%, dimensiunea redusă a familiei fiind un semn sigur de greutate economice generalizate.⁹⁶ Biroul de la București al Programului de Dezvoltare ONU (care a publicat datele statistice de mai sus) a descoperit într-un raport din 1997 că venitul a 34% din familiile românești era insuficient pentru acoperirea nevoilor curente, pentru 37% acoperea doar lucrurile de primă necesitate și pentru 21% nu asigura un nivel de trai decent.⁹⁷ Raportul din iunie 2000 al Programului de Dezvoltare ONU a oferit dovezi în plus privind înrăutățirea condițiilor sociale. Descriind situația existentă în 174 de state în privința condițiilor de trai, venitul pe cap de locuitor, speranța de viață și condițiile de educație, raportul situa România pe locul 64, mult mai jos decât Slovacia (40), Ungaria (43) și Polonia (44), ba chiar și în urma Bulgariei, care ocupa locul 60.⁹⁸

La jumătatea mandatului său, coaliția părea să fi pierdut total contactul cu o mare parte a electoratului. În octombrie 1998 PDSR a devansat CDR pentru prima oară de la alegeri.⁹⁹ Și mai îngrijorătoare însă era creșterea sprijinului acordat extremistului PRM, care a înregistrat 6% într-un sondaj din decembrie 1998.¹⁰⁰ Potrivit unor sondaje repetate, politica rămănea profesiunea cea mai disprețuită din țară, iar Parlamentul era instituția cea mai defăimată. Politicienii era văzuți din ce în ce mai mult drept o castă separată, lipsită de interes pentru apărarea binelui public și ai cărei membri erau veșnic în căutarea unor modalități de a trage foloase materiale de pe urma funcției în care fuseseră aleși. La jumătatea guvernării, devenise limpede că majoritatea deputaților CDR, mai ales cei mai noi, erau interesați să-și promoveze propriile ambiții și nu cele care ar fi slujit bunăstarea celor care îi aleseseră.¹⁰¹ Cornel Nistorescu, cu abilitatea sa de a surprinde starea de spirit a populației, a arătat înstrăinarea crescândă a cetățenilor de Parlament: „în afară de politețuri convenționale, oamenii au aceeași atitudine de dispreț față de

parlamentari pe care o aveau pentru activistul de partid, care obișnuia să se deplaseze în provincie cu mult tam-tam. Iar românii, care au practicat îndelung arta duplicității, îl întâmpinau cu căldură și cum plecau la casele lor începeau să-l injure... Parlamentarul român dovedește din ce în ce mai mult că nu se consideră un individ care lucrează în folosul comunității, ci un norocos care trebuie să-și rezolve propriile probleme sau problemele găștii din care face parte. Apelurile telefonice pentru intervenții în chestiuni de vânzări cu preț redus, în atribuirea de spații comerciale sau aranjamente pentru tratament preferențial nu sunt făcute de față cu toată lumea și nu prea lasă urme. Dar oamenii vorbesc despre ele și nu uită nimic".¹⁰²

În noiembrie 1997 președintele Constantinescu le dăduse asigurări românilor că „spre sfârșitul anului viitor, lucrurile se vor îmbunătăți”.¹⁰³ În același interviu, el insistă: „Nu mai este cazul să vorbim de o generație de sacrificiu, ci de o perioadă dură, dar scurtă, ale căror beneficii vor apărea în curând.” Constantinescu nu a explicat niciodată pe ce se baza optimismul său și mulți români vor fi fost de acord cu Cornel Nistorescu, care pe 27 decembrie 1998 scria: „N-am avut un an atât de sumbru de pe vremea lui Ceaușescu.”¹⁰⁴ Mai mult, numeroși români începeau să creadă că viața fusese mai bună pe vremea comunismului; un sondaj din decembrie 1998 constata că 51 % dintre subiecți erau de această părere. Și mai îngrijorător, 73% credeau că statul trebuia condus într-o manieră autoritară de către un singur conducător.¹⁰⁵ Până și susținătorii necondiționați ai democrației începeau să-și piardă curajul. Horia-Roman Patapievici, ale cărui scrieri disprețuitoare la adresa PDSR ridicaseră moralul opoziției înainte de 1996, afirma în noiembrie 1998: „Oameni pentru care întreaga opoziție intelectuală se luptase timp de șase ani au reușit în mai puțin de doi ani să destrame orice iluzie că România ar putea fi salvată *de ei*”.¹⁰⁶

Nu este clar dacă partidele de la guvernare își dădeau seama de prăpastia care se căsca între ele și alegătorii pe care îi consideraseră de partea lor. Înainte de alegerile 1996 Mircea Ionescu-Quintus fusese întrebat dacă liderii partidelor istorice își dădeau seama ce se va întâmpla dacă se vor năruî speranțele puternice pe care opinia publică le investise în PNȚCD și PNL. După o clipă de gândire, acesta a replicat: „Dacă nu satisfacem speranțele opiniei publice, partidele noastre vor fi terminate”.¹⁰⁷

Gafele în relația cu minerii din Valea Jiului

Cu mult înainte de a primi verdictul alegătorilor, CDR și celelate partide din coaliție au avut de înfruntat o încercare politică destul de gravă, care,

ca și evenimentele din 1989, a fost o combinație de revoltă populară și de lovitură de stat, montată de persoane sus-puse, care aveau acces la pârghiile puterii. În ianuarie 1999 guvernul s-a confruntat cu o altă revoltă a minerilor din Valea Jiului, la 350 de kilometri vest de București. La începutul anilor '90, liderul lor, Miron Cozma, acționând de conivență cu personalități mai influente, perfectase tehnica mineriadei. Ea fusese descrisă drept „un instrument de presiune și intimidare”, menit să constrângă și să pedepsească forțele socotite că ar amenința securitatea și bunăstarea României și a poporului ei.¹⁰⁸ Asupra lui Cozma planau numeroase acuzații, însă poliția din Târgu Jiu, întrebată de ce nu se făcuse nici un efort pentru a fi arestat, a explicat că nu-i cunoștea adresa.¹⁰⁹ Arestarea lui Cozma în ianuarie 1997 a fost una dintre puținele acțiuni decisive ale mandatului Constantinescu. Cozma a fost arestat sub acuzația de periclitate a securității naționale, cu ocazia celei de-a patra mineriade care dusesse la răsturnarea guvernului Petre Roman în 1991.

În timp ce Cozma aștepta să fie judecat în toamna anului 1997, s-a orcheștrat o încercare fantezistă, care să pună capăt rolului distrugător al minerilor exercitat periodic de ei în politică. Minerilor li s-au oferit generoase plăți compensatorii pentru a stăvili pierderile cauzate de o industrie păgubitoare din cauza învechirii utilajelor, a condițiilor geologice neprielnice și a piețelor aflate în plin declin. Compensițiile variau în funcție de experiența în muncă, angajații cu experiența cea mai mică primind șase salarii lunare, iar minerii calificați douăzeci. Potrivit Ministerului Muncii și Protecției Sociale, până la 22 septembrie 1997 aproximativ 84 000 de muncitori primiseră plăți compensatorii în valoare totală de 140 de milioane de dolari (dintre care 100 000 de milioane de dolari fuseseră plătiți unui număr de 45 000 de mineri).¹¹⁰ O forță de muncă evaluată la 41 500 de persoane în 1997 a fost redusă în decursul unui an la 21 750.¹¹¹ Potrivit premierului Radu Vasile, o mare parte a creditelor primite de la Banca Mondială în 1998–1998 a fost cheltuită pentru achitarea plăților compensatorii,¹¹² dar nici aceste organisme internaționale, nici guvernul nu creaseră programele sociale necesare – de recalificare și de creare a noi locuri de muncă – pentru a li se permite minerilor să găsească mijloace de trai alternative.¹¹³ 75% din populația activă a Văii Jiului era angajată în minerit și nu exista pe plan local o altă posibilitate de absorbție a forței de muncă, așa că nu este deloc surprinzător faptul că, în absența oricărei legi care să împiedice întoarcerea minerilor la vechiul loc de muncă, de îndată ce și-au cheltuit plățile compensatorii, mulți dintre ei exact asta au făcut. Speranțele că ar putea să-și investească salariile compensatorii în mici afaceri în zonele de domiciliu (mulți proveneau din Moldova, cea mai săracă regiune a țării) erau fanteziste și arătau cât de puțin erau politicienii la curent cu realitățile locale.¹¹⁴

În decembrie 1998 premierul Radu Vasile a anunțat un program de austeritate axat pe închiderea unui număr de mine, măsură care ar fi condus, conform estimărilor, la o reducere a activității miniere de 37%.¹¹⁵ Creditorii occidentali refuzaseră să ofere vreun alt ajutor financiar dacă nu se reduceau imediat subvențiile către industriile cauzatoare de pierderi, iar guvernul nu era în situația de a se împotrivi. Era imperios necesar un nou împrumut *stand-by* de la FMI pentru rambursarea unei datorii de aproape 2 miliarde de dolari până în primăvara anului 1999. Guvernul miza pe prezumția că posibilitatea minerilor de a mai zdruncina organizarea politică a statului era de domeniul trecutului. Puternica simpatie publică de care se bucuraseră cândva muncitorii angajați într-o muncă periculoasă se erodase, întrucât salariile lor continuau să le depășească pe cele ale altor categorii de lucrători. Radu Vasile a folosit cu pricepere presa pentru a argumenta poziția guvernului. Miniștrii au refuzat să se ducă în Valea Jiului la întâlnirea cu liderii minerilor — o acțiune ce ar fi fost considerată o abdicare de la autoritatea de stat.

Însă situația coaliției era, după doi ani de existență, deosebit de slabă. Cozma fusese eliberat în iulie 1998, după ce judecătorul îi redusese acuzațiile formulate în legătură cu răsturnarea guvernului în 1991, dându-i o pedeapsă ce echivala cu perioada petrecută deja în închisoare. Aceasta a reprezentat o ilustrare perfectă a problemelor cu care se confruntau reformatorii în lupta împotriva abuzurilor atunci când căutau să colaboreze cu oficialitățile statului, pregătite pentru cariera politică în epoca comunistă. Judecătorul Dinu Marin, care îl judecase pe Cozma, își începuse viața profesională ca strungar și se dobândise ascensiunea pe scara socială intrând în miliție. Loialitățile sale politice au fost date în vileag atunci când, ajuns judecător, a luat cuvântul la o mare adunare populară din București, sprijinind realegerea lui Iliescu, în 1992, în funcția de președinte.¹¹⁶ Revenit în fruntea Ligii Minerilor din Valea Jiului, Cozma era de data aceasta și vicepreședinte al Partidului România Mare (PRM), care organiza o ofensivă împotriva guvernului, în timp ce în sondeje trecea acum de 15%.¹¹⁷ Într-un discurs rostit în august 1998, cunoscut drept „Proclamația de la Turda”, Vadim a proferat amenințări cu violența împotriva romilor și a partidului minorității maghiare, UDMR, și a declarat că va impune ordinea cu plutonul de execuție pe stadioane și cu detenții în masă ale opozanților săi.¹¹⁸ Corneliu Vadim Tudor a folosit și debușeurile sale de presă, și Parlamentul, unde reușea într-o măsură incredibilă să-și bată joc de rigorile și normele publice. În noiembrie el a pretins că președintele și familia lui pusese deoparte 100 de milioane de dolari și că intenționa să-l condamne la închisoare pe viață dacă va ajunge la Cotroceni.¹¹⁹ În decembrie a încercat să pună sub semnul întrebării reputația președintelui, pretinzând că deținea jurnalul personal al unei actrițe care

trăia la Paris, Rona Hartner, din care reieșea că acesta avusese o aventură cu ea și că o întreținea din banii publici.¹²⁰ Ambele părți au negat această legătură, iar grafologii de la Ministerul Justiției au conchis că jurnalul personal al actriței nu fusese scris de mâna ei.¹²¹ Deși dovezile pentru o astfel de acuzație erau extrem de subțirele, defăimarea pare să fi avut efectul scontat. Vadim posedă o mașină de relații publice mult mai eficientă decât Cotroceniul și nimeni din România nu era în stare să se măsoare cu abilitatea lui de răspândire a zvonurilor și de distorsionare a adevărului. Dacă prin afacerea Rona Hartner Vadim a intenționat să convingă un larg segment al opiniei publice românești să salute o nouă mineriadă, atunci fără doar și poate că a reușit.

Cea de-a cincea mineriadă

Cozma i-a chemat la grevă pe minerii din Valea Jiului pe 4 ianuarie 1999, iar pe 18 ianuarie 10 000 de mineri au pornit în marșul asupra Bucureștiului. Președintele Constantinescu a proclamat că „a trecut vremea răzmerițelor conduse de mineri”, însă marșul a dobândit un sprijin alarmant de mare în satele și orașele Olteniei prin care a trecut.¹²² Mircea Dușu a fost unul dintre numeroșii ziariști care au observat că de-a lungul întregului traseu al minerilor „populația li s-a alăturat cu entuziasm, atacând forțele de poliție și exprimându-și deschis nemulțumirea față de conducători și de acțiunile lor”.¹²³ Alți jurnaliști au fost de părere că demonstrațiile locale de solidaritate cu minerii demonstau că românii „au o slăbiciune pentru haiduci” (Cozma fiind văzut ca o reîncarnare modernă a acestora).¹²⁴ Cei mai mulți comentatori au dat însă crizei de autoritate explicații contemporane. Cornel Nistorescu scria: „Oamenii nu mai suportă atitudini dure și comenzi autoritare. Orașele se confruntă în număr mare cu falimentul economic și sunt pe punctul de a se transforma în adevărate bombe sociale, dacă își vor pierde speranța că vor fi răsplătiți în viitor pentru ceea ce îndură astăzi”.¹²⁵

Somajul crescuse la sfârșitul anului 1999 la cifra nemaiîntâlnită de 10,6% din populația activă, dar, potrivit lui Laurențiu Dumitrescu, deputat PNȚCD, care a urmărit marșul minerilor timp de câteva zile, activiști din rândurile PRM, dar și din Partidul Socialist (PS) au avut un rol activ în stârnirea localnicilor atunci când minerii înaintau în marș prin zonele lor.¹²⁶ Laurențiu Dumitrescu și ziariștii aflați la fața locului au relatat că cei care îi comandau pe mineri aveau telefoane celulare și hărți, iar Vasile Oancea, secretar general al Ministerului de Interne, a declarat că „în spatele minerilor se află oameni antrenați în arta războiului”.¹²⁷ Adversarii Partidului România Mare

au afirmat că minerii fuseseă antrenati de PRM-iștii proveniți din rândurile armatei și ale serviciilor de informații. Valeriu Stoica, ministrul Justiției, a fost oficialitatea cea mai înaltă care a susținut că PRM se angajase într-o încercare de lovitură de stat și a citat o scrisoare pe care Vadim Tudor o adresase minerilor și în care instiga populația să li se alăture greviștilor, propunând crearea unui Consiliu al Revoluției.¹²⁸ La o ședință specială a Parlamentului din 23 ianuarie, Vadim le-a promis PNȚCD și PNL „o mamă de bătaie”, declarând că „revoluțiile își creează propriile baze legale” și cerând armatei să nu se supună ordinelor și să „fraternizeze” cu populația.¹²⁹ Puterea exercitată de Vadim a fost dovedită de reacția timorată a parlamentarilor la ședința din 10 ianuarie a Senatului, unde senatorul PRM a sosit flancat de gărzii de corp; doar UDMR s-a dovedit gata să-i înfrunte invectivele lătrate în gura mare.¹³⁰ Trei zile mai târziu, Bucureștiul vuia de zvonul că va avea loc o lovitură de stat, părere pe care maghiarul György Tokay a rostit-o deschis.¹³¹ Presa anunța că directorii televiziunii de stat, care era de partea opoziției, făceau într-adevăr pregătiri să întâmpine o astfel de eventualitate.¹³² O grupare numeroasă de 6 000 de polițiști și de jandarmi a fost pusă pe fugă de mineri pe 21 ianuarie la Costești, unde minerii i-au capturat și dezarmat pe 1 500 dintre ei.¹³³ Guvernul a intrat în panică. Informațiile despre mineri erau insuficiente sau inexistente, iar oficialitățile de frunte ale SRI din zona de conflict și-au luat concediu medical în timp ce criza era în plină desfășurare. Pe 28 ianuarie șeful SRI Costin Georgescu le-a reproșat oficialităților care ar fi trebuit să monitorizeze protestul minerilor că nu-și făceau datoria.¹³⁴ Gabriela Adameșteanu, editor al revistei 22, a scris în numărul din 26 ianuarie–1 februarie că lupta de la Costești a fost o dovadă limpede că președintele și guvernul „nu controlează instituțiile statului, în special Ministerul de Interne și serviciile secrete”. Militarii erau mai ales recruți, nepregătiți pentru tulburări. Nu li s-au asigurat alimente și adăpost, sau prea puțin, în timp ce minerii erau aprovizionați fără nici o opreliște. Potrivit lui Cristian Tudor Popescu de la *Adevărul*, „nici un jandarm sau soldat nu era motivat în această confruntare, iar ei nici nu vedeau inamicul în mineri. Ordinele «de la București» nu erau socotite drept măsuri de apărare a securității naționale, ci o încercare disperată a conducătorilor de a-și salva propria piele cu prețul sângelui vărsat de alții”.¹³⁵

Cele mai multe comentarii și cea mai mare îngrijorare au fost provocate de atitudinea ofițerilor de la comanda forțelor guvernamentale. Tactica lui Gheorghe Lupu, generalul de la comanda forțelor locale, a stârnit o sumedenie de critici, dat fiind că acesta a ales să-și părăsească trupele și a dat ordine care au deschis calea înaintării minerilor. Pe 25 ianuarie el a fost acuzat de un consiliu disciplinar că a încălcat regulamentul militar.¹³⁶ Superiorul

său, ministrul-adjunct de Interne, a demisionat în aceeași zi, iar ministrul de Interne Gavril Dejeu a demisionat după ce forțele sale au fost înfrânte la Costești. Pentru Cornel Nistorescu, ca și pentru alți comentatori, întreaga desfășurare a evenimentelor a confirmat o dată pentru totdeauna că guvernul se afla la putere, dar nu o deținea. El scria pe 25 ianuarie: „Am avertizat în repetate rânduri în legătură cu manevrele dubioase ale generalilor și colonelilor din eșaloanele de sus ale Ministerului de Interne și ale Inspectoratului General al Poliției... Conducerea poliției a reușit să păstreze intactă mentalitatea ei de miliție... Modul în care a fost apărat statul în defileul Jiului și la Costești se potrivește de minune cu modul în care a fost apărată loialitatea în afacerile cu țigări, cafea și băuturi.”¹³⁷

Prefectul orașului Râmnicu-Vâlcea, Nicolae Curcăneanu, capturat în timpul tulburărilor, a dat vina pentru debandada de la Costești pe absența unui comandament central stabil, pe prezența prea multor generali și colonelii și pe lipsa de aprovizionare a trupelor.¹³⁸ Cozma a sugerat jubilând ca „guvernul să ne facă pe noi [minerii] jandarmi, pentru că am dovedit că suntem foarte buni, chiar mai buni decât cei cu care ne-am confruntat”.¹³⁹

Pe 22 ianuarie, după mai multe ore de convorbiri la Mănăstirea Cozia, a fost semnat între premierul Vasile și Cozma un acord suficient de avantajos pentru mineri ca să-i determine să-și oprească înaintarea și să se întoarcă acasă. Acordul a fost intermediat de Biserica Ortodoxă, o instituție națională considerată de aproape toată lumea ca fiind deasupra vrajbei politice. A fost un gest umilitor de cedare pentru un guvern al cărui șef s-a văzut nevoit să-și încalce promisiunea că nu va negocia cu cineva căruia, potrivit președintelui Constantinescu, „de aproape șase ani i s-a permis să sfideze toate instituțiile statului cu acordul tacit al fostei conduceri politice.”¹⁴⁰ Într-o mărturisire revelatoare, premierul Vasile a spus pe 27 ianuarie, în timpul unei călătorii în Germania, că guvernul nu a avut altă variantă decât să ceară pace: „Potrivit informațiilor deținute de guvern, dacă minerii ar fi ajuns la București, peste 80 000 de elemente turbulente ar fi fost în oraș... În această situație, orașul s-ar fi transformat într-un câmp de luptă și guvernul ar fi fost nevoit să plece... Poliția ar fi fost dominată numeric, dat fiind că în București erau doar 1 000 de jandarmi, cei mai mulți fiind recrutați de curând... [Pacea de la Cozia] a fost practic unica soluție”.¹⁴¹ Ea i-a dat guvernului posibilitatea să câștige timp și totodată a scos la iveală dezacordurile din rândurile adversarilor militanți. Minerii în marea lor majoritate au părut mulțumiți să accepte avantajele economice care li se ofereau și să se întoarcă acasă, dar în sânul elementelor defavorizate social care se atașaseră marșului s-a strecurat sentimentul că fuseseră trădate. Romeo Beja, adjunctul lui Cozma, a fost ținut închis câteva ore de bandiții locali care terorizaseră orașul Râm-

nicu-Vâlcea când au aflat că Bucureștiul nu mai avea să fie la cheremul lor.¹⁴² S-a susținut că Vadim i-a îndemnat să-și continue înaintarea spre București, dar nu l-a putut convinge pe Cozma să accepte o mutare atât de riscantă.¹⁴³ Din momentul acesta, între cei doi s-a produs o ruptură din ce în ce mai mare, întrucât ca urmare a înțelegerii de la Cozia inițiativa a început să scape din mâinile celor hotărâți să înlocuiască guvernul.

Temeri postmineriadă

Când au încercat să evalueze semnificația celei de-a cincea mineriade, comentatorii au ajuns adeseori la concluzii negative, sugerând că România se îndrepta spre o situație care o plasa printre cele mai sărace și anarhice țări din Europa. Editorialul semnat de Dumitru Tinu în *Adevărul* din 25 ianuarie este un exemplu tipic în acest sens: „Dacă nu se face nimic cum se cuvine, se va generaliza amenințarea anarhiei și România va sări peste stadiul bulgarizării pentru a ajunge să se albanizeze”.¹⁴⁴ Dar au existat și unele evenimente încurajatoare, chiar și în toiul revoltei minerilor. Reacția mișcării sindicale dădea o rază de speranță. Marin Condescu, liderul minerilor din afara Văii Jiului, a refuzat să semneze un apel la solidaritate cu Cozma, chiar sub amenințare fizică, și s-a disociat de grevă.¹⁴⁵ Sindicatul ceferiștilor a amânat o grevă programată mai demult, de teamă, desigur, de a nu se face vreo legătură cu acțiunea lui Cozma.¹⁴⁶ Bogdan Hossu, liderul confederației sindicale Cartel Alfa, a condamnat mutarea fără înconjur: „Continuarea protestului va cauza prejudicii nu numai Văii Jiului, ci întregii populații a României, dar fiind că investitorii o vor lua la fugă dintr-o țară marcată de atâta instabilitate”.¹⁴⁷

Presa românească, mai ales cea cotidiană, și-a dovedit profesionalismul în reportajele despre grevă, în ciuda violențelor cu care ziariștii erau amenințați adeseori sau cu care se confruntau din partea minerilor sau a altor protestatari. Fluxul ritmic al știrilor a prevenit răspândirea zvonurilor și a informațiilor distorsionate, care ar fi putut produce panică și confuzie generală. Deși influența lui Cozma continua să constituie o amenințare, editorialiștii erau pregătiți să-și riște pielea și să ceară arestarea lui, precum și măsuri drastice împotriva susținătorilor lui politici extremiști.¹⁴⁸ Pe 29 ianuarie președintele le-a spus celor circa șaptezeci de reporteri care relataseră revolta minerilor că informațiile furnizate de ei au ajuns la el cu mult mai multă promptitudine decât cele ale serviciului de informații.¹⁴⁹

S-ar putea ca și comportamentul reținut al principalului partid de opoziție, PDSR, să fi împiedicat ca inițiativa să încapă pe mâinile extremiștilor care promovaseră acțiunea minerilor. Ion Iliescu și partidul său se apropia-

seră și mai mult de Vadim și de ultranaționaliști de când pierduseră puterea în 1996, iar posibilitatea unei alianțe într-o viitoare guvernare nu era respinsă de liderul PDSR.¹⁵⁰ Către sfârșitul crizei, PDSR a criticat guvernul pentru că s-ar răzbuca pe mineri, dar pe 19 ianuarie a respins cererea PRM de a organiza o adunare publică comună în București și a făcut un apel public la mineri, cerându-le să nu vină în Capitală.¹⁵¹ Poate că în mod hotărâtor, pe 21 ianuarie – în condițiile în care autoritatea guvernului era serios lezată după înfrângerea de la Costești — PDSR s-a solidarizat cu Radu Vasile și cu miniștrii acestuia, asediați din toate părțile¹⁵², și s-a alăturat celorlalte partide parlamentare venite la Cotroceni (cu excepția PRM), semnând un comunicat comun care chema la pace socială și la o soluție de compromis.¹⁵³ S-ar putea ca PDSR să-și fi făcut calculul că nu ar avea nici un avantaj dacă ar contribui la răsturnarea unui guvern slab, care, după toate probabilitățile, avea să fie învins în alegerile din anul 2000, participând la o manevră deloc constituțională, de natură să reamintească guvernelor străine de circumstanțele neconvenționale în care dobândise puterea în 1989–1990.

În afara zonelor din preajma traseului pe care a înaintat marșul minerilor, opinia publică și-a păstrat calmul. N-a avut loc nici o adunare publică în sprijinul minerilor. Cornel Nistorescu a fost de părere că în ciuda faptului că era chinuită de sărăcie și insecuritate, „majoritatea tăcută a populației României simțise instinctiv că ordinea era preferabilă haosului”.¹⁵⁴ Primul sondaj efectuat după izbucnirea tulburărilor a arătat o scădere a popularității lui Vadim de la 18% la 12% și a partidului său tot la 12%, în timp ce principala forță de coaliție, CDR, se afla în frunte cu 34%.¹⁵⁵ Un sondaj realizat imediat după arestarea lui Cozma, pe 13 februarie, a constatat că 59,66% dintre cei intervievați erau de părere că atitudinea sa din timpul celei de-a cincea mineriade fusese o încercare de subminare a puterii de stat (27% au fost împotriva acestei păreri).¹⁵⁶ Un semn elocvent de stabilitate în condițiile unei crize sociale din ce în ce mai grave ar putea fi imaginea miilor de români care stăteau răbdători la coadă în gerul din ianuarie ca să-și plătească impozitele (pentru a evita penalitățile în caz de întârziere a plății).¹⁵⁷

Cea mai mare încercare cu care se confrunta acum guvernul era recuperarea inițiativei din mâinile lui Cozma, ale lui Corneliu Vadim Tudor și ale susținătorilor lor. Prima măsură împotriva lor a fost suspendarea lui Vadim din funcția de senator, pentru 30 de zile, pe 27 ianuarie, urmată de votul Senatului pentru ridicarea imunității sale parlamentare. Ministrul Justiției Valeriu Stoica și-a exprimat disponibilitatea de merge și mai departe. El a subliniat că Articolul 37, aliniatul 2 din Constituția din 1991 definește partidele extremiste și circumstanțele în care pot fi interzise și a cerut trecerea PRM în ilegalitate, dacă se dovedea că ar fi încălcat Constituția. Propria sa păre-

re în această chestiune era fără echivoc: „Dacă segmentul sănătos al poporului român nu reacționează imediat împotriva acestui pericol, ne putem aștepta la un colaps. Venirea la putere a lui Hitler și a lui Mussolini sunt bine cunoscute. Evenimentele din Valea Jiului arată că acesta [Corneliu Vadim Tudor] este în stare să joace același rol.”¹⁵⁸ Însă colegii lui Stoica, în marea lor majoritate, nu au fost atât de direcți, iar ziarele care se opuseseră acțiunii minerilor au fost de-a dreptul sceptice în privința acestei măsuri, convinsese că PRM ar putea renaște rapid sub o altă denumire.¹⁵⁹ O acțiune de presă și mai mare a fost cea care a susținut, pe 29 ianuarie, demiterea judecătorului Dinu Marin, cel care îi permisesese lui Cozma să iasă din închisoare în 1998, după ce îi redusese acuzația la tulburarea ordinii publice. Stoica a fost la adăpostul criticii de a fi încălcat independența justiției prin forțarea lui Dinu Marin să-și dea demisia. Ziare precum *Adevărul*, critice de obicei la adresa guvernului, au atras atenția asupra averii izbitoare dobândite de judecător, în ciuda salariului mic.¹⁶⁰ Statul a făcut apel împotriva hotărârii lui Marin în procesul lui Cozma și pe 15 februarie Curtea Supremă a dispus revenirea la vechea acuzație de periclitate a securității naționale și l-a condamnat pe Cozma la optsprezece ani de închisoare.¹⁶¹ Două zile mai târziu, Cozma a fost arestat la Caracal în urma unei confruntări violente între poliție și 300 de suporterii ai lui, pe când încerca să organizeze un nou marș asupra Bucureștiului. Cea de-a șasea mineriadă a fost oprită în fașă, însă înăbușirea protestului minerilor a provocat acuzații din partea opoziției, care susținea că guvernul se exercitase presiuni asupra justiției pentru a da un verdict convenabil momentului.¹⁶²

Succesul poliției în capturarea lui Cozma a fost pus și pe seama inițiativelor luate de noul ministru de Interne, Constantin Dudu Ionescu, pe 10 februarie, de a introduce proiectul de lege privind amnistierea actelor comise de armată și miliție în decembrie 1989. Câțiva deputați au susținut că legea era menită să sporească motivația comandanților forțelor de securitate în îndeplinirea ordinelor de a acționa cu fermitate împotriva actelor de nesupunere ale minerilor.¹⁶³ Viorel Oancea, înalt funcționar al Ministerului de Interne și fost primar al Timișoarei, locul de naștere al revoltei din 1989, a fost retrogradat de ministru după ce i-a criticat inițiativa.¹⁶⁴ Săptămânalul 22, considerat drept nava-amiral a forțelor societății civile din România, a luat o atitudine deosebit de critică față de propunerea de amnistiere, dar rolul său în perioada de criză subliniaze slăbiciunile societății civile. Potrivit spuselor lui Horia-Roman Patapievici, poate cel mai cunoscut intelectual liberal din România, larga participare la demonstrațiile prodemocrație din Timișoara, pe 21 ianuarie, și de la București, pe 22 ianuarie, „dovedește că numărul celor care sprijină efectiv un protest împotriva unei tentative de lovitură de

stat a fost îngrijorător de mic... Ceea ce descriem drept societate civilă este, de fapt, un organism fracturat".¹⁶⁵ Anunțul din 23 februarie că, în absența lui Cozma, sindicatul minerilor din Valea Jiului a semnat un nou contract de muncă, în care creșterile salariale convenite la Cozia se reduceau la jumătate, era un semn clar că primejdia trecuse.¹⁶⁶

Escaladarea crizei din Kosovo a abătut într-o oarecare măsură atenția presei străine de la revolta minerilor. Însă reflexul de a găsi explicații în afara granițelor țării pentru relele din interiorul ei nu a dispărut total. În ajunul violențelor de la Costești, un redactor care ținea o rubrică permanentă în *România liberă* a făcut speculații că anumite interese străine ce doreau să destabilizeze Balcanii în întregime s-ar fi aflat în spatele revoltei.¹⁶⁷ Opinia aceasta a fost împărtășită de Ion Diaconescu, liderul înaintat în vârstă al PNCTD, care a cerut imediat după încheierea ei ca „toți cei care acționează în interesul puterilor străine să fie eliminați din Ministerul de Interne”.¹⁶⁸ Rapoartele SRI din județele afectate de tulburări au venit în sprijinul opiniilor stăruitor exprimate în presa scrisă în legătură cu activități suspecte desfășurate de oficiali ai Ambasadei Ruse în toiul evenimentelor (deși, dat fiind că și-a îndeplinit slab misiunea în timpul crizei, s-ar putea ca SRI să fi dorit să-și protejeze propria imagine stărnind prejudecăți antirusești).¹⁶⁹ *România liberă* a atras atenția și asupra unui posibil amestec al Orientului Mijlociu, publicând pe 6 februarie un dosar amplu, care confirma prin documente contactele apropiate și de necontestat dintre liderul PRM și regimurile din Irak și Libia.

Pe 27 ianuarie premierul Radu Vasile a declarat: „Lumea occidentală înțelege că în România instituțiile de stat sunt încă fragile și că primejdia preluării puterii de către forțele comuniste este încă reală.”¹⁷⁰ Cu toate acestea, comentatorii anticomuniști reproșau Occidentului că se lăsa influențat de prejudecăți culturale în reacția sa tardivă la problemele României. Opinia lui Bazil Ștefan din *România liberă* din 11 februarie nu era deloc atipică: „Mă tem că este vorba de vechea prejudecată occidentală față de țările ortodoxe răsăritene, prejudecată care le neagă orice șansă de a accede la capitalism, democrație și modernitate, și care fixează «granițele» Europei pe linia de demarcație dintre țările romano-catolice și protestante pe de o parte și cele ortodoxe pe de alta.” Alți comentatorii cu aceeași concepție politică preferau să considere că starea proastă a României își avea sorgintea în inadecvarea culturii ei politice. Gabriela Adameșteanu se plânga că în fond cultura politică românească avea o predilecție fatală pentru soluțiile populiste, considerând că sloganul „Singura soluție, o altă revoluție” era un reflex standard în întreaga istorie modernă a României. Ea pretindea chiar că „în istoria României loviturile de stat apar cu o frecvență mai mare decât orice alt eveniment”.¹⁷¹ Dan Pavel, un politolog de frunte, a recomandat „să reinventăm

România".¹⁷² Verdictul dat de expertul rus Martin Malia cu privire la impactul distructiv al dominației sovietice asupra noii Rusii ar putea avea aplicabilitate și în România de la sfârșitul anilor '90. Acesta vorbea despre „un abis instituțional” ca „moștenire a unui stat sovietic monstruos care, după ce s-a prăbușit, a lăsat în urmă doar un balast administrativ și economic lipsit de procedurile judecătorești, contabile și de menținere a legii necesare unei societăți moderne”.¹⁷³

Diversi editori și-au exprimat îngrijorarea ca nu cumva neputința statului să alimenteze un sentiment puternic împotriva Bucureștiului.¹⁷⁴ Cozma însuși a dat glas unor sentimente antibucureștene atunci când a încercat să-și justifice acțiunile.¹⁷⁵ Într-un editorial intitulat „Un lider separatist, Cozma românul”, Cristian Tudor Popescu de la *Adevărul* avertiza că sfidarea lui Cozma avea puternice ecouri separatiste: „Iată un român care declară că nu recunoaște autoritatea centrală a Bucureștiului, ceea ce UDMR nu a făcut niciodată, nici chiar prin cei mai agresivi reprezentanți ai săi. «Dacă domniile de la București își fac legile lor, atunci noi ne vom face dreptatea noastră sindicală», spune Cozma.”¹⁷⁶ Cristian Tudor Popescu avertizase mai demult că criza socioeconomică degrada unitatea națională a României și era în stare să producă „un separatism de catifea”, în care românii înșiși, nicidecum o minoritate supărătoare, vor prelua inițiativa de a reduce dominația Bucureștiului asupra lor.¹⁷⁷

Guvernul nu a reușit să redobândească inițiativa după primul an la putere, fapt care s-a dovedit o mare dezamăgire. Principalul focar al conflictului s-a deplasat de la partidele din coaliție în veșnică ciorovăială la președinte și la un prim-ministru hotărât să nu fie tratat drept slugă plecată de către Cotroceni. Reforma avea să sufere atunci când conflictele personale interne vor exacerba slăbiciunile sistemului de guvernare din România. Fapt aproape neobservat la vremea aceea, președintele Constantinescu va recunoaște, în mod semnificativ, în septembrie 1998, că nu exista un obstacol mai mare în calea reformei decât astfel de conflicte interne. Anterior fusese o mutare obligatorie pentru toți cei din CDR să învinovățească trecutul comunist, iar supraviețuirea oamenilor și ideilor din acea epocă în sfera puterii să fie socotită cauza principală a dificultăților prin care trecea România. De data aceasta se recunoștea că de fapt coaliția contribuia într-o proporție semnificativă la problemele cu care se confrunta țara.

În scurt timp se va observa din ce în ce mai mult la nivel național că aroganța și corupția puterii, care conduseseră la căderea în alegeri a PDSR, erau trăsături împărtășite cu totul de succesorii acestuia, mai ales de către cei care vociferaseră cel mai tare împotriva greșelilor administrației Ilies-

cu. Presa scrisă a fost cea care a vehiculat în primul rând aceste idei. Elita politică era văzută drept o castă separată, cu propriile sale poftes și agende, din ce în ce mai oarbă la binele comun. România nu a fost singura țară în care ziarele, care s-ar putea să fi jucat un rol efectiv în promovarea democrației, s-au întors împotriva acelor care încercau să o pună în aplicare, atunci când rezultatele nu erau la înălțimea așteptărilor. Dar cel care a adunat un capital politic din ce în ce mai mare de pe urma nemulțumirii populare a fost segmentul extremist. Partidul România Mare (PRM) al lui Corneliu Vadim Tudor, eliminat în 1996, și-a croit calea către prim-planul politic în interval de doi ani de la niște alegeri în care obținuse mai puțin de 5% din voturile electoratului. Datele sondajelor arătau că alegătorii, în marea lor majoritate, începeau să privească epoca lui Ceaușescu mai curând cu nostalgie decât cu repulsie.

În primele luni ale anului 1999, în timpul rebeliunii minerilor din Valea Jiului, România a fost cât pe ce să intre sub controlul PRM și al foștilor membri ai serviciilor de securitate, care îngroșaseră rândurile acestuia. Forțelor de securitate ale statului le-au fost dejucate planurile, ele fiind copleșite în două confruntări umilitoare. Cât timp ar fi durat Consiliul Revoluției, proclamat de PRM în ianuarie 1999, nu se poate ști. Atitudinea Occidentului ar fi fost critică la adresa lui. Uniunea Europeană permisesese cu destule rețineri României să se alăture procesului de lărgire, deși țara avea să nu corespundă încă mulți ani cerințelor de aderare. Dar toate datele sugerau că NATO ar fi avut tot atâtea rețineri să intervină militar în România în ianuarie 1999 ca în decembrie 1989.

Forțele societății civile angajate în democratizarea României nu erau de mare folos în contracararea noii încercări autoritare de preluare a puterii. Stâlpi ai opoziției democratice din prima jumătate a anilor '90, mișcarea Timișoara și Alianța Civică au devenit în anii guvernării CDR umbre palide a ceea ce fuseseră cândva. Deși se bucurau de puțini apărători sonori sau influenți în media sau în societatea civilă, ostilitatea față de perspectiva întoarcerii PDSR la putere, speranțele că un ajutor direct din partea UE ar putea stimula o economie aflată în dificultate și stăpânirea însemnelor puterii au concurat spre a-i oferi guvernului motivația reziduală de a rămâne laolaltă pentru a-și încheia mandatul de patru ani.

NOTE

1. *Lupta*, 288, 7 iunie 1997.

2. Faptul a fost recunoscut în iulie 1999 de Radu Sârbu, șef al Agenției pentru Privatizare la data respectivă. *Nine o'Clock*, 23–25 iulie 1999.

3. *Evenimentul zilei*, 17 iulie 1997 (ediția engleză online).
4. Economist Intelligence Unit, *România, Raport de țară*, Trimestrul III, 1998, Londra, 1998, p. 18.
5. Datele cu privire la procesul de privatizate prezentate de FPS au fost în dezacord cu cele provenite de la Ministerul Privatizării, ambele instituții fiind conduse de Sorin Dimitriu. *Telegrama*, 2 septembrie 1998.
6. *Adevărul*, 13 martie 1998.
7. Economist Intelligence Unit, *România, Raport de țară*, Trimestrul III, 1998, Londra, 1998, p. 19.
8. *Monitorul*, 30 octombrie 1999.
9. Ilie Șerbănescu, „FMI: schimbare de echipă și de tactică”, *Nine o’Clock*, 20 octombrie 1998.
10. *Evenimentul zilei*, 17 iunie 1998.
11. Economist Intelligence Unit, *România, Raport de țară*, Trimestrul II, 1998, Londra, 1998, p. 11.
12. Vezi Tom Gallagher, *Democrație și naționalism în România, 1989–1998*, București, Editura All, 1999, p. 370.
13. Șerban Orăscu, 22, 21–27 iunie 1998.
14. Cristian Tudor Popescu, *Adevărul*, 14 noiembrie 1998.
15. „Romania”, *East European Constitutional Review*, Vol. 9, nr. 3, vara 2000, p. 33.
16. *Nine o’Clock*, 10 aprilie 2000.
17. „Romania”, *East European Constitutional Review*, Vol. 9, nr. 3, vara 2000, p. 33.
18. *Nine o’Clock*, 10 aprilie 2000.
19. Marius Tinu, *Adevărul*, 2 iunie 1998.
20. Cristian Tudor Popescu, *Adevărul*, 13 mai 1998.
21. Cristian Tudor Popescu, *Adevărul*, 13 mai 1998.
22. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 20 ianuarie 1998 (ediția engleză online).
23. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 25 august 1998 (ediția engleză online).
24. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 16 noiembrie 1998 (ediția engleză online). În acest articol se spune că anumiți negociatori din partea română au beneficiat copios de pe urma procesului.
25. Daniel Oanță, *Adevărul*, 20 octombrie 1998.
26. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 7 mai 1998 (ediția engleză online).
27. Tudorel Urian, *Cuvântul*, decembrie 2000.
28. Interviu cu Măriuca Vasile în *Cronica română*, citat în *Evenimentul zilei*, 6 septembrie 1999 (ediția engleză online).
29. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 7 mai 1998 (ediția engleză online).
30. Vezi editorialul lui Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 24 ianuarie 2001.
31. *Ziua*, 19 aprilie 2001.

32. *Evenimentul zilei*, 3 august 1998 (ediția engleză online).
33. *Evenimentul zilei*, 4–5 iulie 1998 (ediția engleză online).
34. Siviu Brucan, „Economia subterană și politica”, *Nine o’Clock*, 20 martie 2000.
35. Vălenaș, *Eșecul unei reforme*, p. 100.
36. *Central Europe Online*, 28 septembrie 1998.
37. PD a făcut un lobby puternic pentru ca unul dintre aliații săi să fie numit la conducerea Bancorex, principala bancă de stat. Vezi *Business Central Europe*, februarie 1998.
38. *Central Europe Online*, 28 septembrie 1998.
39. Stefan Wagstyl și Virginia Marsh, „Time to Deliver the Promised Land”, *Financial Times* (supliment despre România), 28 septembrie 1998.
40. Îi sunt recunoscător lui Dennis Deletant pentru această informație.
41. Monica Macovei, „The Post-Communist Procuracy: Romania”, *East European Constitutional Review*, Vol. 8, nr. 1 și 2, iarna-primăvara 1999, p. 95.
42. *Idem*, p. 97.
43. Monica Macovei, „Legal Culture in Romania”, *East European Constitutional Review*, Vol. 7, nr. 1, iarna, 1998.
44. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 4–5 martie 2000 (ediția engleză online).
45. *Ibidem*.
46. Adrian Ursu, *Adevărul*, 25 februarie 1999.
47. „Opening of Securitate Files May Be Limited”, *Central Europe Online*, 7 noiembrie 1997.
48. *Evenimentul zilei*, 17 noiembrie 1999 (ediția engleză online). Șerban Orăscu, 22, 16–22 septembrie 1997.
49. Vălenaș, *Eșecul unei reforme*, pp. 230–231.
50. *Evenimentul zilei*, 10 iunie 1999 (ediția engleză online).
51. *East European Constitutional Review*, „Romania”, Vol. 7, nr. 2, primăvara 1998.
52. Filip Florian și Marius Oprea, „Moștenitorii Securității – în primii ani de democrație”, în *Sfera politicii*, nr. 52, 1997.
53. Vălenaș, *Eșecul unei reforme*, pp. 230–231.
54. „Opening of Securitate Files May Be Limited”, *Central Europe Online*, 7 noiembrie 1997.
55. „Romania”, *East European Constitutional Review*, Vol. 9, nr. 1/2, iarna/primăvara 2000.
56. Gabriel Andreescu, *Ziua*, martie 2000, Vălenaș, *Eșecul unei reforme*, p. 469.
57. 22, 23–29 martie 1998.
58. *Nine O’Clock*, 2 septembrie 1999.
59. *Nine O’Clock*, 23 februarie 2000.
60. Alin Bogdan, *Adevărul*, 16 decembrie 1998.
61. Alin Bogdan, *Adevărul*, 16 decembrie 1998.

62. *Evenimentul zilei*, 20 iulie 1999 (ediția engleză online).
63. *Nine o'Clock*, 22 iulie 1999.
64. *Nine o'Clock*, 21 iulie 1999.
65. *Evenimentul zilei*, 20 iulie 1999 (ediția engleză online).
66. *Evenimentul zilei*, 12 aprilie 1998.
67. *Evenimentul zilei*, 17 iunie 1998. Căpitanul SRI Constantin Alexa a depus mărturie în public în noiembrie 1998 că dosarul lui Vilău fusese scos la iveală la indicația conducerii PD. Vezi Adrian Severin, *Ziua*, 3 decembrie 1998.
68. *Monitorul*, 22 iunie 1998.
69. Catherine Lovatt, „Securitate Shuffle“, *Central Europe Online*, Vol. 2, nr. 15, 17 aprilie 2000. Alexa aparținea în cadrul SRI Direcției pentru Apărarea Integrității Teritoriale și Unității Statului Român, un concept, potrivit părerii lui Alexa, pus în primejdie de Bárányi. Vezi *Monitorul*, 10 aprilie 2000.
70. *Evenimentul zilei*, 12 noiembrie 1998, 3 iunie 1999.
71. *Evenimentul zilei*, 19 iunie 1998.
72. Dennis Deletant, „The Successors to the Securitate: Old Habits Die Hard“, în Kieran Williams și Dennis Deletant (editori), *Security Intelligence Services in New Democracies*, Macmillan, Londra, 2000, p. 241.
73. *Evenimentul zilei*, 11 iunie 1998.
74. Elena Ștefoi, *Drept minoritar, spaime naționale*, Editura Kriterion, București, 1997, p. 19.
75. *Evenimentul zilei*, 3 aprilie 1998 (ediția engleză online).
76. *Monitorul*, 21 martie 1998.
77. Alina Mungiu-Pippidi, *Transilvania subiectivă*, Humanitas, București, 1999, p. 156.
78. *Monitorul*, 14 martie 1997.
79. Zsolt-István Máto, „Conflictul coaliției române continuă“, Radio Europa Liberă, *Știri*, 13 octombrie 1998.
80. Radio Europa Liberă, *Știri din Europa de Sud-Est*, 4 septembrie 1998.
81. Radio Europa Liberă, *Știri din Europa de Sud-Est*, 4 martie 1998.
82. Alina Mungiu-Pippidi, *Transilvania subiectivă*, p. 206.
83. *Nine O'Clock*, 17 ianuarie 2000.
84. *Monitorul*, 20 iunie 1998.
85. *Monitorul*, 20 iunie 1998.
86. *Evenimentul zilei*, 23 septembrie 1997.
87. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 24 noiembrie 1998 (ediția engleză online). Severin va acorda mai târziu interviuri în care va critica stilul de conducere al lui Roman și va susține că s-a amestecat neîncetat în conducerea Ministerului Afacerilor Externe pe vremea când Severin deținea portofoliul respectiv. Vezi *Nine o'Clock*, 6 octombrie 1999. Severin și-a susținut acuzațiile cu privire la activitatea de spionaj într-un interviu publicat de *Monitorul* pe 12 ianuarie 1998.

88. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 19–20 septembrie 1998 (ediția engleză online).

89. *România liberă*, 6 noiembrie 1998.

90. Sorin Roșca Stănescu, *Ziua*, 11 noiembrie 1998.

91. *Telegrama*, 7 septembrie 1998.

92. Cristian Tudor Popescu, *Adevărul*, 10 martie 1998.

93. *Nine o'Clock*, 27 iulie 1999. Deputatul PNL Șerban Rădulescu-Zoner, care a părăsit partidul în 2000, din cauza căutării de către aceștia din urmă a unor aliați în stânga postcomunistă, era de acord cu părerea că probabil majoritatea membrilor PNȚCD nu aveau o viziune mai înaltă decât să controleze statul. El spunea că, asemenea PDSR, PNȚCD era în mare măsură preocupat, atâta timp cât era la putere, să-și satisfacă clientela. Interviu cu Șerban Rădulescu-Zoner, București, 21 ianuarie 2002.

94. *Adevărul*, 28 martie 1998. Ceilalți semnatari au fost Andrei Pleșu, ministru al Afacerilor Externe, și Ilie Șerbănescu, ministrul Reformei.

95. *Adevărul*, 24 septembrie 1998.

96. *Monitorul*, 9 iunie 1997.

97. Radu Bușneag, „România: Ciorbea se confruntă cu probleme din partea muncitorilor îngrijorați”, *Radio Europa Liberă*, 11 iunie 1997.

98. Ioan Scurtu, *Nine O'Clock*, 30 august 2000.

99. Potrivit unui sondaj realizat de Institutul pentru Cercetarea Calității Vieții, PDSR avea atunci 29% și CDR 26%. Vezi *Central Europe Online*, 19 octombrie 1998.

100. *Monitorul*, 10 februarie 1999. Ziarul reproduce declarațiile lui Alin Teodorescu, directorul IMAS, și anume că în decembrie „numărul persoanelor ce sprijineau PRM era atât de mare, încât nu am îndrăznit să dau publicității cifrele respective”.

101. Interviu cu Șerban Rădulescu-Zoner, București, 21 ianuarie 2002. Acest deputat PNL, veteran al deținuților din lagărele din epoca lui Gheorghiu-Dej, primea săptămânal în audiență cetățenii din Târgoviște, capitala județului Dâmbovița, pe care îi reprezenta. În afara cererilor de a interveni în dispute pentru pământ, care constituiau chestiuni judiciare, era cel mai adesea solicitat să se ocupe de abuzurile comise de primari și consilieri locali, chestiuni pe care le aducea la cunoștința corpului de control anticorupție al primului-ministru, precum și Ministerului de Interne. S-a luptat pentru conectarea unei comune din circumscripția sa electorală la sistemul de apă și canalizare. Primarul acesteia era membru PDSR, ceea ce i-ar fi demobilizat pe colegii săi să intervină, deși nu era vorba de o chestiune politică.

102. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 16 decembrie 1998.

103. *Adevărul*, 28 noiembrie 1997.

104. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 27 decembrie 1998 (ediția engleză online).

105. Sondaj realizat de Institutul Metro Media, *Adevărul*, 28 noiembrie 1998.

106. 22, 24–30 noiembrie 1998.
107. Vălenaș, *Eșecul unei reforme*, p. 505.
108. H.-R. Patapievici, 22, 2–8 februarie 1999.
109. Lui Cozma i se intentaseră patru procese la sfârșitul anului 1998, în două dintre ele fiind acuzat de ultraj cu violență. *Nine o'Clock*, 5–7 februarie 1999.
110. „Romania”, în *East European Constitutional Review*, Vol. 6, nr. 4, toamna 1997.
111. Magda Brighidău, *România liberă*, 12 februarie 1999.
112. *Evenimentul zilei*, 29 iunie 1998.
113. Robert Lyle, „Pactul mineritului românesc îngreunează împrumutul FMI”, Radio Europa Liberă, notă finală, 26 ianuarie 1999.
114. Pavel Lucescu, *Monitorul*, 30 august 1997.
115. *Economistul*, 8 ianuarie 1999.
116. *Adevărul*, 2 februarie 1999.
117. Concepțiile naționaliste ale lui Cozma au ieșit în evidență cu ocazia mineriadei din 1991, când, după ce premierul Petre Roman fusese răsturnat din funcție, președintele Iliescu l-a convins să-și retragă forțele și să se întoarcă în Valea Jiului, pretextând că ar exista riscul ca ungurii să ocupe Transilvania. Vezi Emil Hurezeanu, 22, 26 ianuarie–1 februarie 1999.
118. Proclamația a fost publicată în *România Mare*, 21 august 1998.
119. *Ziua*, 23 noiembrie 1998.
120. *Nine O'Clock*, 13 ianuarie 1999.
121. Laurențiu Ștefan Scarlat, „Partidul România Mare: un profil doctrinar”, *Sfera politicii*, nr. 67, 1999, p. 16.
122. Radio Europa Liberă, *Știri din Europa de Sud-Est*, 20 ianuarie 1999.
123. Mircea Dușu, *Nine o'Clock*, 25 ianuarie 1999.
124. Vezi de pildă *Monitorul*, 25 ianuarie 1999. Cunoscutul comentator Octavian Paler nu se îndoia că România se întorcea în Evul Mediu, *România liberă* din 22 ianuarie 1999.
125. *Evenimentul zilei*, 25 ianuarie 1999 (ediția engleză online).
126. *Adevărul*, 25 ianuarie 1999, pentru cifra referitoare la șomaj. Numeroși ziariști au confirmat spusele lui Dumitrașcu. Vezi *Ziua*, 25 ianuarie 1999.
127. *Ziua*, 25 ianuarie 1999. Oancea a fost intervievat în 22, 26 ianuarie–1 februarie 1999. Afirmatia că administrația locală a avut un rol în incitarea minerilor și în asigurarea mijloacelor de transport a fost făcută de liderul moderat al minerilor, Marin Condescu, pe 2 februarie. Vezi *Evenimentul zilei*, 3 februarie 1999 (ediția engleză online).
128. *Monitorul*, 3 februarie 1999.
129. *Nine o'Clock*, 25 ianuarie 1999; *Ziua*, 24 februarie 1999. Zoe Petre, șeful corpului de consilieri al președintelui, își amintește că în ziua dezbaterii parlamentare liderii PRM „au cerut abrogarea Constituției... și înființarea unui comitet revoluționar”. *Monitorul*, 25 ianuarie 2000.
130. *Adevărul*, 21 ianuarie 1999.

131. În cursul unei convorbiri avute la Londra pe 3 martie 2001, Tokay și-a exprimat opinia că generalii din cadrul Ministerului de Interne s-ar fi putut pregăti pentru o astfel de eventualitate. Temerile sale au fost atât de mari încât el a distrus anumite documente de la Ministerul pentru Problemele Minorităților, reprezentat de el în guvern, pentru a nu cădea în mâna extremiștilor *Vezi și Nine o'Clock*, 25 ianuarie 1999. S-a spus pe 9 martie 1999 că noul ministru de Interne, Constantin Dudu Ionescu, a confirmat existența unui plan amănunțit de operațiuni care să permită PRM să preia puterea. *Vezi Nine o'Clock*, 10 martie 1999.

132. *Vezi Ziua*, 25 ianuarie 1999 și 22, 2–8 februarie 1999.

133. Toate ziarele de dimineață din București au oferit reportaje ample despre evenimentele de la Costești, pe 25 ianuarie 1999.

134. *Vezi Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 28 ianuarie 1999.

135. *Adevărul*, 5 februarie 1999.

136. *Evenimentul zilei*, 27 ianuarie 1999.

137. *Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 26 ianuarie 1999. Aceste operațiuni de contrabandă au ieșit la iveală în 1997–1998, pătând reputația unor sectoare ale forțelor de securitate și dovedind ineficiența controlului guvernului asupra organelor de aplicare a legii.

138. *Monitorul*, 30 ianuarie 1999.

139. *Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 25 ianuarie 1999.

140. *Monitorul*, 15 martie 1997.

141. *Nine o'Clock*, 29 ianuarie 1999.

142. *Monitorul*, 30 ianuarie 1999. Marea măsură în care sătenii din zonă umflaseră rândurile minerilor a sugerat cotidianului *Ziua* din 25 ianuarie 1999 să-și intituleze reportajul despre lupta de la Costești, în mod sugestiv, „Răscoala țăranilor de la Costești”.

143. Vălenaș, *Eșecul unei reforme*, p. 385.

144. Bulgarizarea se referea la crahul financiar care lovise Bulgaria în 1996, iar albanizarea trimitea la prăbușirea legii și a ordinii, precum și la jefuirea depozitelor de armament ce avusese loc în 1997, după prăbușirea unui joc piramidal.

145. *Monitorul*, 20 ianuarie 1999.

146. *Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 25 ianuarie 1999.

147. *Nine o'Clock*, 22 ianuarie 1999.

148. Adrian Ciocolea scria în *Monitorul* din 25 ianuarie 1999: „Miron Cozma trebuie arestat.” Cornel Nistorescu se întreba în *Evenimentul zilei* (ediția engleză online) din 15 ianuarie 1999: „Cum poate fi curmată influența nefastă a unui delincvent paranoic asupra minerilor din Valea Jiului?”

149. *Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 30–31 ianuarie 1999. Aceasta era o acuzație directă la adresa celor numiți de președinte în fruntea SRI. Radu Vasile a comentat că oamenii numiți de el nu dețineau nici un fel de control asupra SRI sau SIE. *Vezi Radu Vasile, Cursă pe contrasens*, p. 31.

150. *Vezi* editorialul lui Sorin Roșca Stănescu din *Ziua*, 15 decembrie 1998.

151. *Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 21 ianuarie 1999.
152. Declarațiile PDSR deosebit de critice la adresa guvernului au fost reproduse de *Nine o'Clock* din 17 și 18 februarie 1999, după ce trecuse principala primejdie la adresa instituțiilor de stat.
153. Pe 25 ianuarie acțiunea PDSR a primit laudele principalului analist politic al *României libere*, Bogdan Ficeac, de obicei un critic neobosit al acestuia. Vezi *Ziua*, 27 ianuarie 1999.
154. *Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 25 ianuarie 1999.
155. *Nine o'Clock*, 16 februarie 1999. Sonda jul a fost realizat de IMAS.
156. *Ziua*, 19 februarie 1999.
157. Cristian Tudor Popescu făcea o comparație între „cetățenii civilizați” și statul „barbar”. Vezi *Adevărul*, 18 ianuarie 1999.
158. *România liberă*, 5 februarie 1999.
159. Opiniile exprimate de Mircea Dușu în *Nine o'Clock* din 28 ianuarie 1999 au fost tipice în acest sens: „A cere scoaterea în afara legii a unei formațiuni care, potrivit ultimelor sonde de opinie, ar regrupa 15–20% din electorat... chiar dacă i s-ar cere să răstoarne guvernul, ar fi o măsură care ar deveni un act profund nedemocratic”.
160. *Adevărul*, 3 februarie 1999.
161. *Adevărul* din 15 februarie a relatat știrea cu subtitlul „Justiția română s-a spălat de rușine”.
162. *Mediafax* (București), 15 februarie 1999. Cele mai multe ziare bucureștene au respins afirmația opoziției și au lăudat modul în care a procedat justiția.
163. *Nine O'Clock*, 11 februarie 1999.
164. *Nine o'Clock*, 26 aprilie 1999. Ministrul de Interne și-a justificat acțiunea spunând că „statutul lui Oancea de om de afaceri îl face incompatibil cu postul său din minister”.
165. 22, 9–15 februarie 1999.
166. *Monitorul*, 24 februarie 1999.
167. *România liberă*, 18 ianuarie 1999.
168. *Nine o'Clock*, 26 ianuarie 1999.
169. Un raport SRI publicat de *Evenimentul zilei* (ediția engleză online) din 9 martie 1999 atrăgea atenția asupra unor vehicule ale Ambasadei Rusiei văzute la Costești și Râmnicu-Vâlcea, din care se înregistrau pe casete video mișcările forțelor de securitate române (se presupunea că informațiile le erau transmise rebelilor). Guvernul nu a făcut niciodată vreun comentariu cu privire la acest raport. Vezi *Monitorul*, 22 martie 2001.
170. *Nine o'Clock*, 29 ianuarie 1999.
171. Această afirmație a apărut în 22, 26 ianuarie–1 februarie 1999, cel mai serios săptămânal românesc, editat de Gabriela Adameșteanu în cea mai mare parte a anilor '90.
172. 22, 2–8 februarie 1999.
173. Martin Malia, *International Herald Tribune*, 5–6 septembrie 1998.

174. Primul editorial în care am găsit expresia acestei îngrijorări a fost cel semnat de Cornel Nistorescu în *Evenimentul zilei* din 4 august 1998.

175. *Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 4 februarie 1999, îl cita: „Nu voi permite ca niște terchea-berchea ca cei din București să-și bată joc de idealul meu de-o viață de a apăra poporul”.

176. *Adevărul*, 5 februarie 1999.

177. *Adevărul*, 13 octombrie 1998.

Nici un nou început după mineriadă

Guvernul a împiedicat cu foarte mare greutate preluarea controlului asupra Bucureștiului de către mineri. Dacă aceștia și-ar fi continuat marșul până în ianuarie, nu se poate ști cum ar mai fi putut să fie opriți, dat fiind că exista posibilitatea ca armata să refuze să îndeplinească ordinul de a trage în ei.¹ După mineriadă, relațiile dintre corpul de ofițeri din armată și ministrul Babiuc deveniseră evident tensionate.² După arestarea pe 17 februarie a lui Miron Cozma s-a așternut o pace stânjenitoare. Guvernul nu a fost însă în stare să-și reimpună nici autoritatea, nici popularitatea de care se bucurase cu un an înainte. O confirmare a acestei slăbiciuni a fost neîndoielnic soarta pe care au avut-o eforturile lui de a-l aduce pe Corneliu Vadim Tudor în fața justiției.

În 1998 Gheorghe Funar, aliatul apropiat al lui Vadim, a pretins că influența avută de PRM atât la Procuratură, cât și în Ministerul de Interne împiedicase arestarea lui Vadim.³ Pe 20 ianuarie 1999 Procuratura s-a lăsat în sfârșit convinsă să-l acționeze pe Vadim în judecată, după ce acesta le trimisese o scrisoare incendiară minerilor, în care proferea atacuri împotriva președintelui țării și a președintelui Senatului. S-a anunțat că va fi judecat pentru instigare la acțiuni violente și subminarea autorității de stat, delict care, conform Codului Penal român, sunt pedepsite cu închisoarea pe viață și confiscarea tuturor bunurilor.⁴ Pe 23 martie Senatul i-a ridicat lui Vadim imunitatea parlamentară care, de la alegerile din 1992 îl ținuse la adăpost.⁵ Totul părea pregătit acum pentru ca Vadim să apară în fața instanței pentru a da socoteală în cel puțin unsprezece capete de acuzare. Dar nu s-a mai luat nici o măsură. Pe 10 septembrie 1999, Curtea de Apel București a anunțat că nu are competența de a decide dacă PRM trebuie scos în afara legii; atât ministrul Justiției, cât și câteva organisme de apărare a drepturilor omului ceruseră scoaterea acestui partid în afara legii pentru că încălcase prevederile constituționale care interziceau incitarea la ură rasială.⁶ Măcar acum PDSR era pregătit să se distanțeze de partidul lui Vadim, după câțiva ani de co-

laborare frățească; în februarie 1999 Iliescu a declarat că nu va încheia o coaliție decât cu partidele care respectă Constituția.⁷

Slăbiciunea statului față de activismul extremist a ieșit la iveală în legătură cu o publicație și mai virulentă decât cele apropiate de PRM. *Atac la persoană*, o gazetă scoasă de Dumitru Dragomir, s-a specializat în articole xenofobe împotriva evreilor, a romilor și a altor minorități, scrise într-un limbaj cât se poate de grosolan și de insultător. În ediția din 7 septembrie 1999 a revistei a apărut un articol semnat „Svastica”, în care se declara fără înconjur că pe străzile Bucureștiului puteau fi văzuți prea mulți evrei „... marfă de făcut săpun”. Articolul a stârnit proteste internaționale, iar pe 7 septembrie ministrul Justiției i-a cerut Procurorului General să intervină pentru a pune capăt „propagandei național-șovine” a publicației, dar aceasta a continuat să apară.⁸

România și conflictul din Kosovo: momentul de vârf al coaliției?

În primăvara anului 1999, evenimentele interne au fost eclipsate de conflictul din Kosovo. Campaniile aeriene ale NATO împotriva Serbiei, începând din data de 24 martie, au oferit României o detență în relațiile internaționale de care nu se mai bucurase de mulți ani. NATO solicitase României și Bulgariei anumite facilități militare în efortul său de a-l forța pe Slobodan Miloșevici să ofere o autonomie semnificativă majorității albaneze din Kosovo și să pună capăt epurărilor etnice. Importanța strategică a României a sporit o dată cu prelungirea războiului aerian și a întocmirii rapide a planurilor pentru o invazie terestră în Kosovo. Importanța flancului sud-est european pentru securitatea NATO, subestimată anterior de strategii organizației, părea justificată de războiul din Kosovo.

Un guvern de obicei divizat nu a dovedit atâta unanimitate, cel puțin în public, în nici o problemă majoră ca de data aceasta. Pe 22 aprilie Parlamentul a aprobat cererea NATO de folosire nelimitată a spațiului aerian al României. Ministrul Apărării, Victor Babiuc, a declarat pe 30 aprilie: „Interesele României sunt divergente față de cele ale Serbiei astăzi... Avem o singură soluție și un singur răspuns: să fim alături și împreună cu NATO”.⁹ Pe 27 aprilie, generalul Constantin Degeratu, comandantul Statului-Major al Armatei, s-a exprimat cu tot atâta fermitate: „România trebuie să sprijine NATO până la capăt în rezolvarea crizei din Kosovo”.¹⁰ Până și partidul lui Iliescu a preferat să se abțină de la votul parlamentar pentru acordarea accesului solicitat la spațiul aerian decât să ia o poziție care putea să-i peri-

cliteze legăturile cu NATO dacă avea să se întoarcă la putere după alegerile ce urmau să se țină în 2000.

Sprijinul impresionant dat unei campanii de mare risc a NATO, care se apropia lent de scopurile sale, a pornit din dorința de a impulsiona țelul principal al politicii externe a României de a intra în NATO cu ocazia celei de-a doua runde de lărgire a Organizației Nord-Atlantice. Perspectivele ei de aderare se îngustaseră după 1997; Strobe Talbott, adjunctul Secretarului de Stat al Statelor Unite, a declarat în noiembrie 1998 că „România a regresat foarte mult, ceea ce dovedește că nu a fost și nu este încă pregătită să intre în NATO”.¹¹ Bucureștiul avea acum un prilej neașteptat să arate că România putea fi un element-cheie în asigurarea securității pe flancul de sud-est al NATO. Această orientare prooccidentală pornea și din teama unei intervenții rusești în Balcani de partea Serbiei. Cele mai puternice declarații pro-NATO din partea oficialităților române s-au făcut în urma votului din 16 aprilie din Duma rusească, prin care s-a susținut formarea unei alianțe între Rusia, Bielorusia și Serbia. Îngrijorarea oficială și cea a unei mari părți a opiniei publice provenea din credința că securitatea României — și poate însăși independența ei — ar putea fi amenințate dacă un dușman istoric precum Rusia s-ar instala ca putere regională în Balcani.

Pe 18 aprilie România a refuzat cererea Rusiei de folosire a spațiului ei aerian pentru zboruri umanitare către Serbia,¹² iar pe 23 aprilie și-a anunțat sprijinul pentru embargoul asupra petrolului anunțat de NATO pentru a-l priva pe Miloșevici de aprovizionarea cu combustibil. România a fost încurajată să pună în practică această măsură de sprijinul similar acordat acțiunilor NATO de către Bulgaria: cei doi vecini și-au coordonat îndeaproape reacțiile la criza din Kosovo, un exemplu rar de colaborare între cele două țări. Pentru Bulgaria a fost însă relativ ușor, în comparație cu România, să satisfacă cererea de sprijin a NATO din partea unor state prietene, dar nebeligerante. În Bulgaria un partid reformator, Uniunea Forțelor Democratice, se bucura de o majoritate parlamentară confortabilă și, în ciuda faptului că era o națiune slavă din sud, țara nu avea o tradiție de prietenie activă cu Serbia. Mai mult, cele două state fuseseră implicate, între 1885 și 1945, în patru războaie pentru disputatul teritoriu al Macedoniei. România se afla într-o poziție mult mai puțin avantajoasă. Majoritatea parlamentară a coaliției se subția de la o săptămână la alta din cauza plecărilor din partidele membre, iar eșecul programului de reformă al guvernului dovedea că acestuia îi lipsea autoritatea necesară pentru a obține sprijinul necesar unei controversate hotărâri de politică externă. În plus, Serbia era percepută în imaginația populară drept aliat al României, ba chiar singurul vecin cu care nu se afla-se în relații de război. Unii istorici puneau sub semnul întrebării această viziune trandafirică a relațiilor bilaterale, dar ea era exprimată limpede în pre-

sa scrisă și audiovizuală, unde se orchestra ostilitatea față de acțiunea NATO în Kosovo.¹³ O mare parte din presa română învinovăța NATO, nu Belgradul, pentru miile de etnici albanezi care se refugiau din Kosovo.¹⁴ Bombardarea podurilor de peste Dunăre de către NATO a întrerupt comerțul dintre România și Serbia și a izolat țara noastră de piețele din Europa occidentală.¹⁵ Încă de la începutul anilor '90, România pierduse aproape 3 miliarde de dolari, după ce se alăturase embargoului împotriva Irakului, până atunci unul dintre principalii ei parteneri comerciali. Occidentul nu oferise nici un fel de compensații, iar România nu primise despăgubiri pentru pierderile suferite în urma embargoului împotriva Iugoslaviei după 1992.¹⁶

Un sondaj al opiniei publice publicat pe 2 aprilie arăta că doar 1% dintre români sprijineau campania militară NATO pentru retragerea trupelor sârbe din Kosovo,¹⁷ iar în timpul conflictului o mare parte a presei și câteva posturi particulare de televiziune au exprimat opinii virulent antioccidentale.¹⁸ Președintele Constantinescu a încercat să apere poziția guvernului, declarând pe 16 aprilie: „Pentru țara noastră nu există o altă opțiune strategică... Am plasat România ferm pe această cale pentru că de-a lungul istoriei ei a suferit prea mult din cauza pozițiilor echivoce adoptate de conducătorii ei și din cauza ezitărilor și schimbărilor de direcție...”¹⁹ Faptul că unul dintre puținii editori de ziare naționale sprijinea linia guvernului însemna adoptarea unei poziții noi și reconfortante, în contrast cu vechile opinii echivoce, exprimate când în joc erau importante probleme morale. Sorin Roșca Stănescu a scris: „Pentru prima oară, reprezentanții națiunii române au abandonat, după mulți ani, calea duplicității... Ei și-au dovedit loialitatea față de democrațiile occidentale și față de alianța nord-atlantică... Au arătat că libertatea poporului nu este negociabilă ca la piață... ci se apără cu orice preț.”²⁰

Din declarațiile și cuvântările liderilor occidentali din timpul conflictului s-a înțeles că s-ar putea produce o schimbare istorică în relațiile Occidentului cu statele balcanice. Câteva personalități de vază vorbeau de crearea unei umbrele de securitate comună și de integrarea regiunii din punct de vedere economic cu restul Europei. Madeleine Albright, Secretarul de Stat al Statelor Unite, a susținut că „securitatea țărilor vecine cu Iugoslavia” era „tot atât de importantă ca și cea a țărilor NATO”.²¹ Într-un mesaj către națiunea americană, președintele Clinton a comparat Serbia cu România: „Cine va defini oare viitorul acestei părți a lumii [Balcanii]... Slobodan Miloșevici cu mașina lui de propagandă și forțele paramilitare care obligă oamenii să renunțe la țara, la identitatea și la averea lor, sau un stat ca România, care își construiește o democrație respectând drepturile minorităților etnice?”²² Premierul britanic Tony Blair, adresându-se Parlamentului României pe 4 mai, s-a referit la România ca la „un partener exemplar și un viitor aliat”.²³ La

summit-ul organizat cu ocazia celei de-a 5-a aniversări a NATO, Joschka Fischer, ministrul de Externe al Germaniei, a conturat un plan de stabilizare pentru Balcani, implicând o substanțială infuzie de ajutoare occidentale.²⁴

România și Kosovo: o ocazie pierdută

În primăvara anului 1999, retorica liderilor occidentali cu privire la o regiune considerată de obicei periferică intereselor lor abunda în promisiuni de renunțare la desconsiderarea din trecut, când se luau decizii cinice, care nu făcuseră decât să consolideze dictatura în Balcani, fără să consolideze securitatea europeană. Sprijinul fără echivoc al României a fost în contradicție cu poziția Ungariei și a Republicii Cehe, care au intrat oficial în NATO în aprilie 1999, dar s-au arătat lipsite de entuziasm față de întreaga operațiune din Kosovo. Pare logic să susținem că România, care s-a bucurat de o ascensiune neașteptată, deși de scurtă durată, în relațiile internaționale ar fi putut pretinde concesiile din partea Occidentului pentru luarea unei decizii lipsite de sprijin popular. Dar era totodată un demers riscant. Dacă operațiunea NATO ar fi intrat în impas sau s-ar fi încheiat cu o retragere umilitoare de pe cerul de deasupra regiunii Kosovo și a Serbiei, aliații din linia frontului precum România și Bulgaria ar fi fost mult mai amenințați de răzbunătoarea Serbie decât principalii participanți occidentali. Guvernul Macedoniei și cel al Greciei au obținut concesiile economice pentru a sprijini operațiunea NATO din Kosovo, în ciuda stării de spirit antirăzboinice a populațiilor respective (cu excepția albanezilor din Macedonia).²⁵ Nu există nici o dovadă care să sugereze că România ar fi condiționat sprijinul pentru controversata misiune NATO în Kosovo de obținerea unor astfel de concesiile.

Ce ar fi putut cere România în mod rezonabil? Ea era prima țară menționată în declarația dată pe 26 aprilie 1999, la summit-ul organizat cu ocazia celei de-a 50-a aniversări a NATO, în care se menționa lărgirea organizației euro-atlantice.²⁶ Dar o aderare timpurie la NATO ar fi fost cu siguranță considerată implauzibilă atâta timp cât România nu reușea să îndeplinească toate condițiile economice pentru aderare; în plus, starea de deteriorare a economiei și a infrastructurii țării excludea acceptarea rapidă a cererii ei de aderare la Uniunea Europeană. Dar solicitarea unui sprijin focalizat și imediat în vederea îmbunătățirii performanțelor economice nu ar fi fost lipsită de rațiune. În anii '70, oferirea de către UE a unor credite cu dobânzi mici dăduse Spaniei și Portugaliei recent democratizate posibilitatea de a crea un climat în care politica liberei concurențe să prindă rădăcini sănătoase. Planul Marshall de după 1948 a transformat perspectivele economice ale țărilor vest-europene zdruncinate de război.

Înainte oricărei oferte de a sprijini NATO, România ar fi putut cere, pe bună dreptate, asigurări că i se vor acorda compensații depline pentru pierderile economice provocate de război. Un efort concertat ale ambelor țări de la Dunărea de Jos pentru obținerea de garanții în această problemă ar fi atras, probabil, respectul oficialilor insensibili și pragmatici din sistemul birocratic al UE și NATO. Tot astfel, Bulgaria și România ar fi dobândit respectul politicienilor alarmați de vitalitatea naționalismului în cele două țări, dacă ar fi susținut că era în interesul lor național ca Serbia să fie mulțumită — o Serbie ce trebuia de asemenea ajutată să se dezbrace de dictatură. Dacă și-ar fi legat bunăstarea de cea a cetățenilor obișnuiți din Iugoslavia și ar fi făcut presiuni pe lângă NATO să ofere asistență umanitară consistentă civililor sârbi după război, România și Bulgaria ar fi putut să se ridice în ochii opiniei publice interne și ai altor europeni oripilați la vederea sârbilor de rând pedepsiți pentru păcatele lui Miloșevici și ale cercului lui de la conducere. Și poate că nu ar fi existat un moment mai favorabil decât războiul din Kosovo pentru ca România să insiste ca Fondul Monetar Internațional să-și revadă condițiile de acordare a împrumuturilor. Obsesia FMI în legătură cu stabilitatea macroeconomică forțase guvernul Radu Vasile să crească fiscalitatea și să anuleze eşalonarea impozitelor în cazul străinilor.²⁷ Un mediu cu fiscalitate ridicată a împins la ruină mii de afaceri legale și a stimulat economia subterană care, potrivit estimărilor UE, ar fi echivalat în 1999 cu 30–40% din PIB în România.²⁸ Hotărârea FMI de a acorda un împrumut masiv Rusiei în aprilie 1999, cu puține dintre restricțiile impuse în mod normal unor țări ca România, a fost desigur rezultatul unor negocieri de pe poziții dure purtate de Moscova în etapele timpurii ale războiului. Constantinescu ar fi putut să treacă peste șefii FMI și să insiste pe lângă Clinton și Blair să faciliteze o nouă strategie FMI, menită să încurajeze apariția în România a unei clase mijlocii active din punct de vedere economic; coaliția a avut de suferit în alegeri pentru faptul că a patronat declinul clasei mijlocii din România, care de-abia prinsese aripi.

În ultimul rând, dar nu mai puțin important, guvernul român nu ar fi avut nimic de pierdut dacă i-ar fi cerut președintelui Clinton un supliment de 50 000 de cărți verzi sau de permise de lucru care să dea ocazia României să profite de lipsa de mână de lucru în sectoare largi ale înfloritoare economii americane. O astfel de concesie ar fi costat foarte puțin Statele Unite. Locuitorii zonelor cu șomaj foarte ridicat, precum Hunedoara, Neamț și Caraș-Severin, pe care sentimentul de deznădejde îi făcea receptivi la propaganda naționalistă, ar fi apreciat mai mult poziția guvernului față de Kosovo dacă acesta le-ar fi creat oportunități de lucru în străinătate care le-ar fi sporit perspectivele salariale. Acest fapt ar fi redus suferința unei părți din forța

de muncă industrială pentru care nu existau mari șanse de a găsi un loc sigur de muncă, spre a nu mai vorbi de posibilitatea fericită de trimitere ritmică a banilor prin poștă din America în România pentru stimularea economiei. Asta ar fi reprezentat și o compensație dreaptă, dat fiind că o parte considerabilă din elita tehnocrată și științifică a României lucra acum în instituțiile de cercetare din Seattle și din Silicon Valley, în California.

Înainte de criza din Kosovo, președintele Constantinescu dăduse semne în interviuri și cuvântări că înțelesese natura nesentimentală a relației Occidentului cu România și cu regiunea sud-est europeană. În 1997 el a declarat că Occidentul „îi trădase pe cei care luptau pentru o schimbare democratică... Astăzi iluziile noastre au pierit. Înțelegem limpede că nu putem discuta serios cu Occidentul, ci doar în termeni de profit și de interes reciproc”.²⁹ În mai 1998, în timpul unei vizite în Canada, Constantinescu a acuzat Occidentul că tratează România „cu aroganță și uneori cu dispreț”.³⁰ Însă amărăciunea cu care s-a exprimat el pe 13 iulie 1999 a scos în evidență frustrările adânci provocate de acea *Realpolitik* occidentală, și se pot face speculații că președintele regreta acum că nu condiționase participarea României la campania NATO împotriva Iugoslaviei. După o serie de vizite efectuate într-o succesiune rapidă de către personalități importante occidentale, Constantinescu a declarat pe 13 iulie: „În fiecare zi vin la București personalități de la NATO și de la UE și ne spun că în timpul conflictului ne-am comportat ca un stat membru al NATO. Dar nici una dintre acestea nu ne oferă garanții de securitate și nici nu vorbește despre recuperarea pagubelor suferite de noi din cauza embargoului [asupra comerțului cu Iugoslavia]... În timp ce suntem bătuți prietenește pe umăr și suntem felicități, pierderile noastre cresc pe zi ce trece”.³¹ În cele șase săptămâni de la încheierea războiului, președintele României a descoperit că declarația președintelui Clinton din 12 aprilie — „Occidentul va trebui să încerce să facă pentru sud-estul Europei același lucru pe care l-am făcut noi pentru Europa Occidentală după cel de-al doilea război mondial și pentru Europa Centrală după Războiul Rece” — nu avea să fie dublată de acțiuni concrete.³²

Pactul de Stabilitate:

mai puțin decât se vedea la suprafață?

Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est, încheiat pe 10 iunie de miniștrii de Externe ai principalelor state occidentale, avea să fie o palidă versiune a Planului Marshall. Declarația făcută de Madeleine Albright că „Europa trebuie să plătească pentru reconstrucția Balcanilor” s-a bătut cap

în cap cu cele ale ministrului de Externe al Germaniei, Joschka Fischer.³³ Acesta s-a exprimat clar cu ocazia vizitei sale la București, pe 8 iulie, că Pactul de Stabilitate nu trebuia înțeles ca un mijloc de furnizare de materiale și de recompense în bani pentru pierderile suferite. În schimb, scopul pactului era promovarea „oportunităților de dezvoltare economică în regiune pe termen lung.”³⁴ Precauția germană era poate de înțeles, dat fiind că Germania, statul cel mai bogat din Uniunea Europeană, ar fi trebuit să contribuie cel mai mult la orice fel de Plan Marshall, deoarece Statele Unite lăsaseră de înțeles că, în ceea ce le privește, contribuția lor va fi reprezentată mai ales de finanțarea campaniei militare din Kosovo.

Ulterior, România s-a ales cu două asigurări concrete din partea țărilor NATO. Premierul britanic Tony Blair promisese în alocuțiunea ținută în fața camerelor reunite ale Parlamentului României: „La reuniunea Consiliului European de la Helsinki din decembrie, Marea Britanie va sprijini invitarea României la începerea negocierilor de aderare la Uniunea Europeană.”³⁵ Atitudinea lipsită de entuziasm a Marii Britanii față de cererea de aderare a României a fost înlocuită cu o poziție mai angajantă. Dar oricât de mare ar fi fost sprijinul moral din partea Occidentului, acesta nu putea ajuta România să îndeplinească dificilele condiții de aderare, dacă economia, incapabilă să se redreseze fără o intervenție masivă externă (nu doar financiară, ci și implicând transferul de abilități și practici manageriale spre aparatul birocratic), continua să fie în declin. Cea de-a doua asigurare dată României și altor state multiethnice din regiune s-a referit la lipsa oricăror planuri de modificare a granițelor din Iugoslavia în cadrul acordului de pace final. Astfel, un Kosovo scos de sub controlul sârbesc și plasat sub jurisdicția ONU până la stabilirea precisă a naturii exacte a relațiilor sale cu Iugoslavia nu va constitui un precedent pentru Transilvania sau pentru orice altă regiune din Europa Central Răsăriteană, care trecuse de sub o autoritate sub alta de câteva ori în ultimii optzeci de ani.

Kosovo stimulează o revenire a PDSR

La izbucnirea conflictului din Kosovo, Ion Iliescu avertizase că acesta va duce la „o escaladare a planurilor revizioniste care ar putea pune sub semnul întrebării granițele existente din Europa Centrală și de Est”.³⁶ În timpul conflictului, organizația PDSR din județul Timiș, învecinat cu Serbia, a menținut relații strânse cu partidul lui Miloșevici.³⁷ Gradul de popularitate a PDSR era în continuă creștere, iar în timpul conflictului din Kosovo acest partid a reușit să devanseze CDR. Toate acestea s-au întâmplat în pofida dezvă-

lurilor apărute în presa cotidiană cu privire la jefuirea celei mai mari bănci de stat a României, Banca Română pentru Comerț Exterior (Bancorex), în timpul ultimului mandat al PDSR. Între 1990 și 1996, Bancorex a împrumutat în mod discreționar cu sume imense de bani societăți de stat falimentare și clientela regimului Iliescu, care au pompat apoi cantități enorme din banii contribuabililor către bancă.³⁸ Afacerea Bancorex a fost una dintre petele cele mai întunecate din istoria României postdecembriste, deși un număr din ce în ce mai mare de cetățeni nu făceau nici un fel de distincție în materie de corupție între regimurile dinainte de 1996 și cel de după 1996. Până la mijlocul anului 1999, atât guvernul Ciorbea, cât și guvernul Radu Vasile au redirecționat veniturile bugetare pentru a menține Bancorex în stare de plutire, dintr-o teamă sinceră ca nu cumva să urmeze o prăbușire a sistemului financiar. În iulie 1999, când s-a luat hotărârea cu privire la închiderea Bancorexului după ce investise 1200 de milioane de dolari în credite neperformante, scandalul a fost considerat ca aparținând în egală măsură epocii Constantinescu și celei a predecesorului său.³⁹

Reacția slabă și plictisită a opiniei publice la afacerea Gabriel Bivolaru a fost un alt indiciu că PDSR nu trebuia să-și mai facă griji în legătură cu propriul trecut. În 1996 „Bibi” Bivolaru fusese acuzat de obținerea unor credite în valoare de 20 de miliarde de lei de la Banca de Dezvoltare, precum și de fals și fraudă. Pentru a se asigura că era la adăpost de orice acțiune legală împotriva sa, Gabriel Bivolaru a obținut un loc bun pe listele electorale ale PDSR și în 1996 a fost ales în Parlament, ceea ce l-a așezat departe de brațul nemilos al legii.⁴⁰ Timp de trei ani, PDSR a blocat încercările de ridicare a imunității lui Bivolaru. Colegii lui parlamentari din PDSR (sub conducerea lui Adrian Năstase) au mers până acolo încât l-au însoțit la Procuratură în 1997, în semn de solidaritate⁴¹; s-ar putea ca unii dintre ei să se fi temut că, abandonându-l pe Bivolaru, „vor ajunge și ei în scurt timp în situația lui”⁴² Dar, confruntat cu o schimbare de dispoziție a opiniei publice, PDSR a acceptat în cele din urmă să sprijine, în martie 1999, ridicarea imunității lui Bivolaru.⁴³ Din ce în ce mai dezorientați, numeroși alegători erau dispuși să învinovățească guvernul pentru toate necazurile lor, cu toate că dovada că membrii cabinetului răspundeau doar pentru cazurile de corupție majoră, într-o măsură întâlnită înainte de 1996, nu era nici pe departe convingătoare.

Este relativ ușor să faci apel folosind coarda naționalistă la alegători, a căror concepție politică este dictată de teama de sărăcie, iar PDSR exact așa a procedat după 1996. Ca și înainte, UDMR a fost calul de bătaie al PDSR. Pe 17 octombrie 1998 a avut loc o întâlnire la Cluj a liderilor PDSR din Transilvania, sub conducerea lui Ion Iliescu, în cadrul căreia a fost adop-

tată o declarație în care se spunea, printre altele: „Politica UDMR este plină de nostalgia după dictatul criminal de la Viena, iar UDMR vrea să creeze premisele pentru dezmembrarea statului român”.⁴⁴ PDSR se afla în competiție cu UDMR în cursa pentru atragerea votului naționalist din Transilvania, care nu mai era atât de coerent după scindarea PUNR din 1997–1998. În 1999 PDSR a realizat un progres într-o provincie în care fusese întotdeauna slab, prin absorbția efectivă a partidului Vatra Românească, principalul exponent al naționalismului de acolo.⁴⁵ Adrian Năstase, al doilea lider în ierarhia PDSR, nu a avut nici o dificultate în vânturarea teoriei nesiguranței naționale. El s-a agățat de susținerea dată de către guvernul maghiar proclamării autonomiei în provincia iugoslavă Voivodina, definind-o drept un semn că revizionismul maghiar își făcea loc ca o amenințare la adresa securității regionale.⁴⁶ În iulie 1999 PDSR va prezice chiar instalarea unei „toamne fierbinți” în Transilvania, susținând că frustrările socioeconomice puteau scoate la suprafață antagonismele etnice.⁴⁷ În aceeași lună, senatorul PDSR Radu Timofte (numit șef al SRI optsprezece luni mai târziu) a pretins, fără să ofere nici o dovadă, că maghiarii radicali își creaseră unități paramilitare în Transilvania.⁴⁸

Constantinescu la ananghie

În ciuda scăderii dramatice a popularității sale în sondajele de opinie, președintele părea hotărât să candideze pentru un al doilea mandat, dar nu mai reușea să impună guvernului voința sa la fel de ușor ca pe vremea lui Ciorbea. Radu Vasile se bucura de mai multă popularitate în sondaje. În august 1998 el reacționase cu o iritare de-abia disimulată atunci când, pentru prima oară, președintele, folosindu-se de prerogativele constituționale, condusesese o ședință de guvern.⁴⁹ În mai 1999, Radu Vasile avea să fie în stare să se opună propunerii președintelui ca Theodor Stolojan (prim-ministru în 1991–1992, cu o bună reputație de economist) să fie cooptat în guvern ca prim consilier economic.⁵⁰

Radu Vasile avea o capacitate de comunicare mai mare decât Constantinescu. Stilul său direct și colocvial îl apropia mai mult de alegătorul mediu decât maniera mai curând distantă prin care li se adresa oamenilor președintele.⁵¹ Radu Vasile ar fi putut chiar să fie un bun prim-ministru în primele etape ale tranziției către democrație dacă între principalele forțe politice din România ar fi domnit consensul și nu confruntarea; România nu a avut norocul unor state precum Polonia, Ungaria și Spania. Înainte de a deveni prim-ministru, Radu Vasile a dezvoltat relații normale cu opoziția, facilitare de legă-

turile sale bune cu PDSR și cu o parte dintre naționaliști.⁵² O slăbire a războiului între partide a permis adoptarea, în februarie, a bugetului pentru anul 1999, spre deosebire de anii anteriori, când acesta nu fusese aprobat înaintea sfârșitului primăverii.

FMI sporește necazurile României

Bugetul era dur, permițând un deficit care de-abia trecea de 2%. Produsul Intern Brut se prăbușise cu 5,4% în 1998 și se aștepta ca el să se micșoreze și mai mult în anul fiscal următor. Balanța comercială era cea mai proastă din ultimii nouă ani, iar investițiile scăzuseră cu 18,6% prin comparație cu anul anterior.⁵³ FMI șovăia să accepte reluarea convorbirilor cu guvernul pentru un nou acord *stand-by*, dacă nu apăreau rezultate în domenii precum reforma bancară, închiderea minelor neprofitabile și privatizare.⁵⁴ Dar în mai 1999 României i s-a cerut să achite aproape 650 de milioane de dolari în contul datoriei externe de 800 de milioane de dolari, contractată în condiții foarte dezavantajoase la începutul anilor '90. În iunie alte 480 milioane de dolari trebuiau plătite, în timp ce țara era silită să îndure plata lunară a unor creanțe în valoare de 156 de milioane de dolari. În condițiile în care banca centrală de-abia reușea să acopere astfel de retrageri importante, părea aproape imposibil ca România să evite neîndeplinirea obligațiilor financiare fără ajutorul FMI. În primele două luni ale anului 1999, valoarea leului a scăzut cu 10% față de dolar și o importantă firmă de rating financiar a modificat nivelul de risc economic pentru investitorii din România de la B+ la B-.⁵⁵

Pe 22 aprilie 1999, în toiul conflictului din Kosovo, FMI a consimțit să acorde României un nou împrumut *stand-by* în valoare de circa 500 milioane de dolari.⁵⁶ În Occident gestul a fost considerat o recompensă pentru sprijinul dat de România Organizației Nord-Atlantice, dar această părere nu poate fi ușor justificată. Negocierile care au avut loc în vară aveau să dovedească insistența FMI cu privire la politica de credite scumpe și fiscalitate ridicată. O astfel de abordare deflaționistă este în dezacord cu cea adoptată în cazul Spaniei și al Portugaliei, când aceste două țări au ieșit de subdictatură în anii '70: s-au oferit atunci credite ieftine și împrumuturi cu dobânzi mici pentru impulsivarea noilor afaceri, promovându-se în același timp în diverse moduri mărirea puterii de cumpărare a consumatorilor. Cu toate acestea, părerea că economiile dezvoltate aveau nevoie de deficitudini relativ mari pentru a importa tehnologia necesară, pentru a-și reconstrui infrastructura și pentru a promova dezvoltarea se bucura de o acceptare mai largă înainte de lansarea neoliberalismului economic în anii '90. Daniel Dăianu, scriind

În 1999, argumenta că un deficit mare temporar și moderat era acceptabil, mai ales dacă se ținea cont de faptul că nivelul datoriei neachitate a României, 3,5% din PIB, era relativ scăzut. În cazul Franței și al Germaniei, cifra respectivă era de 60%, iar în cel al Italiei de 100%.⁵⁷

Când s-a ajuns în sfârșit la acordul pentru împrumutul de 547 milioane de dolari din august 1999, FMI a insistat ca România să strângă suma de 475 milioane de dolari din surse private înainte de eliberarea tranșei a doua. Radu Vasile s-a plâns în iulie că FMI impunea neîncetat noi condiții pentru reluarea împrumuturilor; România, susținea el, era tratată mult mai puțin generos decât Rusia sau Ucraina și era „pusă în aceeași oală cu Pakistanul”.⁵⁸ Defavorizarea practică de FMI însemna că România era văzută ca o zonă de risc înalt pentru investitori și creditori și de aceea, pentru ca cea de-a doua tranșă a împrumutului FMI să fie eliberată, trebuia făcut un alt împrumut cu o rată împrumutătoare a dobânzii. Acesta avea să înghită și mai mult din veniturile tot mai reduse ale țării și va face ca România să depindă tot mai mult de ajutorul internațional pentru a-și finanța bugetul. Și astfel, cercul vicios a rămas întreg.

În iulie 1999 președintele a declarat că guvernele și agențiile occidentale ar trebui să țină seama de nevoile specifice ale României, în loc să impună condiții grele, adeseori fără a ține seama de condițiile locale.⁵⁹ Un sistem punitiv de impozitare, împreună cu metodele primitive de contabilitate, moștenite din perioada comunistă și rămase neschimbate, aveau să amenințe cu falimentul numeroase întreprinderi mici și mijlocii. O firmă de avocatură americană cu interese în România s-a plâns la sfârșitul anului 1998 că „în loc să ridice o clasă mijlocie, legile fiscale ale României distrug modesta clasă de întreprinzători a țării”.⁶⁰ Încetul cu încetul, presiunile exercitate de Uniunea Europeană au contribuit la reducerea munților de reglementări care puneau bețe în roate comerțului particular. Prin programul PHARE, Uniunea Europeană urmărea, de asemenea, să stimuleze întreprinderile mici și mijlocii și să introducă tehnologia avansată. Insistența FMI de a impune credite cu dobânzi mari și condiții de impozitare severe pentru combaterea inflației se dovedise fatală pentru o mulțime de astfel de întreprinderi. Lipsea, fără îndoială, o coordonare între agențiile internaționale și programele de reformă pentru preîntâmpinarea unor astfel de rezultate contradictorii. În epoca Pactului de Stabilitate din Balcani, acest lucru nu era valabil doar pentru România, ci pentru întreaga regiune. Inițiativele occidentale pentru promovarea stabilității și a creșterii economice erau subminate de dificultățile de coordonare a muncii diverselor agenții internaționale, de lupta dintre ele pentru controlul unor teritorii și de angajarea fluctuantă a țărilor care se obligaseră inițial să investească timp și bani în reconstrucția regiunii.⁶¹

Mai aproape însă de subiectul care ne interesează, lipsa de coordonare dintre executiv și legislativ era o problemă presantă pentru guvernul Vasile, care forța legislația sub forma unor ordonanțe sau decrete, în loc de proiecte de legi. Articolul 14 din Constituție stipulează că „în situații excepționale, guvernul poate adopta ordonanțe de urgență”,⁶² dar până la 1 septembrie 1999 au fost adoptate peste 300 de ordonanțe, cu 80 mai multe decât în 1998. Cu toate acestea, legile organice nu puteau fi adoptate în regim de urgență și ca atare legislația în domenii vitale, precum reglementarea dreptului de proprietate, a lăncezit în Parlament ani de zile.⁶³ Procedurile stângace ale Parlamentului bicameral și pierderea majorității guvernamentale în Senat în anul 2000 au creat acest blocaj legislativ, iar în cadrul guvernului au lipsit contactele frecvente dintre actorii principali. Radu Sârbu, însărcinat cu procesul de privatizare din 1998 până în 2000, a declarat deschis la sfârșitul anului 1999: „Nu puteam să-l văd pe Radu Vasile decât atunci când mă chema la el și în ultimul an ne-am întâlnit doar de patru-cinci ori”.^{64/65}

Privatizarea prinde puteri

Radu Sârbu, fost fizician, era unul dintre puținii membri vechi ai PNȚCD care aveau un impact puternic în guvern. Datorită succeselor sale ca director al FPS în județul Cluj, a fost numit, la cererea expresă a președintelui, în octombrie 1998, în fruntea acestui organism la nivel național. Sârbu a descentralizat rapid operațiunile FPS, iar responsabilitatea vânzării majorității întreprinderilor a fost transferată filialelor județene. Salariile au fost de asemenea fixate în funcție de performanțe.⁶⁶ În timpul primelor patru luni după instalarea lui Sârbu în funcție, numărul societăților privatizate s-a dublat față de ultimele nouă luni în care postul respectiv fusese ocupat de Sorin Dimitriu.⁶⁷ La o conferință de presă organizată la sfârșitul primului său an de activitate în funcția de director general al FPS, Radu Sârbu a susținut că obiectivul său era încheierea procesului de privatizare până la sfârșitul anului 2000. „Dispariția lui”, a promis Sârbu atunci, „va însemna consolidarea și relansarea economiei românești pe o altă bază de proprietate”.⁶⁸

Sub conducerea lui Radu Sârbu, obiectivele FPS s-au lărgit. Nevoii de a obține venituri prin vânzarea unor mari întreprinderi i s-a adăugat dorința de a încheia contracte care să ducă la investiții pe termen îndelungat și să împiedice ca întreprinderile păguboase să secătuiască economia națională. Oricum, unele licitații nu au implicat decât un singur investitor, ceea ce însemna că prețul de lichidare era mic; acest fapt a provocat un val de proteste, iar în septembrie 1999 două treimi din contractele încheiate cu un an în urmă

deveniseră de ja obiect de litigiu. Sârbu și-a atras dușmani printre politicienii de toate culorile, refuzând ca politicienii aleși să intre în sediile FPS sau să fie membri ai consiliilor de administrație ale societăților aflate pe lista de lichidare. Această tactică dură era menită să pună capăt traficului de influență, care păruse un dat emblematic pentru FPS înainte de venirea lui Sârbu. Politicienii și mai ales aliații lor din presă au pornit o campanie de calomniere a lui Sârbu și a oficialităților apropiate lui, pretinzând că aceștia profitau de pe urma unui proces care nu făcea decât „să ruineze și să distrugă” România. În graba sa de a-și atinge obiectivele de privatizare, Sârbu a mai sărit unele etape. Din cauza ostilității Parlamentului și a tribunalelor, obiectivele sale au devenit din ce în ce mai greu de realizat. 47% din activele statului fuseseră date pe mâna FPS, la înființarea lui în 1992, dar în septembrie 2000 doar 37% din aceste active fuseseră vândute sau lichidate.⁶⁹ PDSR și PRM s-au revoltat că întreprinderile „strategice” erau vândute, după cum pretindeau ei, sub valoarea de piață, că ar fi existat lipsă de transparență și corupție în organizarea licitațiilor.⁷⁰ Se părea că nici o altă persoană publică nu devenise ținta unei astfel de furii menite să distrugă înțelegerile dintre politicieni și oamenii de afaceri de la Elena Ceaușescu încoace, recunoscută pentru modul în care-i ținea din scurt pe subalternii soțului ei. Faptul că Sârbu a fost persoana cea mai antipatizată din coaliție sugerează că el a reușit să zdruncine un sistem politico-economic în care reforma era de obicei doar un ritual fără conținut.

Demiterea lui Radu Vasile

În mod inevitabil, măsurile energice ale lui Radu Sârbu, menite să opereze o subțiere dramatică a rolului statului, au generat ostilitate în rândurile guvernului, pornind de la vârf. AVAB i-a controlat situația financiară, alături de cea a altor trei membri PNTCD din guvern, socotiți cu toții dușmani ai primului-ministru. Dat fiind că Ovidiu Grecea, șeful AVAB, era un apropiat al lui Vasile, era normal ca presa să presupună că Vasile fusese inițiatorul acestor investigații.⁷¹ În septembrie 1999 influentul cotidian *România liberă* a cerut cu insistență înlocuirea lui Vasile cu Sârbu, susținând că „țara are nevoie de un prim-ministru ardelean — tânăr, ferm, pragmatic și în același timp cu principii morale... clare”. Ziarul pretindea că aflase din „surse de încredere” că Palatul Cotroceni și liderii PNTCD plănuiau să-l schimbe pe primul-ministru și să „recomande o personalitate care se opunea balcanismului”.⁷²

Scenariul s-a desfășurat întocmai imediat după încheierea summit-ului UE de la Helsinki, pe 14 decembrie 1999, când întreaga atenție s-a concen-

trat asupra hotărârii UE de a invita România să înceapă negocierile de aderare. În aceeași zi PNȚCD a anunțat că îi retrage sprijinul politic lui Radu Vasile și că le va cere miniștrilor săi să părăsească guvernul. În scurt timp, peste jumătate din miniștri s-au retras, dar Radu Vasile a refuzat să plece din fruntea cabinetului și a fost revocat din funcție prin decret prezidențial. Mulți au considerat că măsura nu a avut valabilitate constituțională: Constituția îi permitea președintelui să revoce un ministru, dar nu stipula nimic în legătură cu primul-ministru.⁷³ Șerban Orăscu susține că Radu Vasile avea dreptul să numească succesorii în fotoliile devenite vacante.⁷⁴ Primul-ministru a acceptat sfidător să demisioneze, cu condiția să primească președinția Senatului,⁷⁵ demnitate devenită vacantă după ce deținătorul ei fusese numit ministru de Externe în noul cabinet. Însă dușmanii lui din PNȚCD au blocat această mișcare, iar Radu Vasile a fost rapid exclus din partid. El a format apoi un nou partid, împreună cu zece susținători ai săi parlamentari, înainte de a se înscrie în cele din urmă în PD.

Concepția politică a lui Radu Vasile era atât de adaptabilă, încât el ar fi putut fără nici o greutate să găsească un loc în oricare dintre principalele partide rivale. Lucrul era valabil și pentru numeroși alți politicieni, care au migrat înainte și înapoi peste liniile câmpului politic, pe măsură ce epuizarea partidelor din coaliție (cu excepția UDMR) deschidea perspectivele unor realinieri de proporții. Schisma din PNȚCD a lipsit coaliția de o majoritate efectivă în Senat. Constituționalitatea îndoielnică a demiterii lui Radu Vasile a slăbit legitimitatea guvernului și capacitatea lui de a guverna o populație agitată.⁷⁶

Mugur Isărescu și cererea de integrare a României în Uniunea Europeană

Doi prim-miniștri PNȚCD la rând, abandonați de propriul partid, aveau să-l părăsească în cele din urmă și să formeze partide rivale — Alianța Națională Creștin Democrată (ANCD) a lui Ciorbea exista încă din primăvara anului 1999. Credibilitatea redusă a PNȚCD s-a oglindit în incapacitatea lui de a-și impune propriul candidat la șefia guvernului. Această funcție i-a fost încredințată guvernatorului Băncii Naționale a României, Mugur Isărescu. Nimeni nu a deținut o funcție publică de importanță majoră pentru o vreme atât de lungă în afară de Isărescu, care s-a aflat la cârma BNR din 1991 și a întreținut relații bune cu toate partidele din spectrul politic. El fusese prețuit în mod special pentru abilitatea sa de a apăra moneda națională în perioadele de criză. Mâna sa fermă la conducerea BNR a asigurat stabi-

litatea atât de necesară unei economii lipsite de un puternic avânt în reformă. Rămânea însă de văzut dacă, la guvernare fiind, Isărescu avea să fie capabil să controleze o coaliție refractară, preocupată mai frecvent de împărțeala funcțiilor și a avantajelor derivate din ele. Primele indicii au fost promițătoare: Isărescu se bucura de relații bune cu președintele, care i-a oferit un sprijin puternic, iar PNȚCD a părut dispus să-i lase spațiu de mișcare pentru realizarea reformei economice. În ceea ce privește Partidul Democrat, dezacordurile din rândurile lui erau din ce în ce mai evidente, ceea ce îi reducea capacitatea de a provoca neajunsuri partenerilor.

Una dintre realizările lui Isărescu a fost impunerea ordinii la ședințele de guvern. Pe vremea lui Radu Vasile, aceste ședințe se țineau într-o atmosferă încărcată de fum de țigară, cu telefoane mobile zbârnâind încontinuu și cu pălăvrăgeli între miniștri. Isărescu a interzis fumatul și a instalat un câmp electronic în jurul sălii de ședințe a cabinetului pentru a împiedica funcționarea telefoanelor mobile. El a întors, de asemenea, limbuția miniștrilor în avantajul său. Stabilind relații bune cu secretarul guvernului, întreba, când era larma mai mare, dacă exista vreo obiecție la vreun punct anume de pe ordinea de zi. Neauzind nici un răspuns, considera punctul aprobat. Atunci când Băsescu, de obicei cel mai obstrucționist dintre miniștri, întreba ce se întâmplase cu un anume punct, Isărescu îi răspundea că, împreună cu alte puncte de pe ordinea de zi, fusese aprobat cu mult înainte. Această tactică aplicată de un prim-ministru cu înfățișare blândă a avut succes, iar ședințele de cabinet desfășurate cum se cuvine, în care autoritatea lui Isărescu a fost rareori pusă la îndoială, au devenit un lucru obișnuit. Avansarea lui Isărescu a coincis cu un grad fără precedent de sprijin popular pentru cererea României de integrare în Uniunea Europeană. Președintele Uniunii Europene, Romano Prodi, în cursul unei vizite la București în 12–13 ianuarie 2000, s-a arătat optimist în legătură cu șansele de aderare ale gazdelor sale. El le-a cerut investitorilor să fie mai puțin sceptici în privința României, spunând că „în câțiva ani... a investi în România va fi totuna cu a investi în Germania, în Franța sau în oricare parte a Europei”.⁷⁷ Romano Prodi a declarat de asemenea: „Nu văd nici o posibilitate ca România să nu reușească în procesul de aderare, decât dacă ea însăși hotărăște să-l oprească”.⁷⁸

Sprijinul condiționat furnizat de România NATO în conflictul din Kosovo revitalizase susținerea de către câțiva lideri vest-europeni a ambițiilor ei de intrare în Uniunea Europeană. Un indiciu important că Uniunea Europeană era serioasă în legătură cu propunerea României printre țările candidate la integrare a apărut pe 26 octombrie 1999. Günther Verheugen, comisarul european pentru extinderea UE, a propus înființarea unui grup de lucru compus din reprezentanți ai UE, ai FMI și ai Băncii Mondiale, precum și ai altor

instituții financiare și experți români, care să lucreze alături de guvernul român în vederea schițării și apoi a monitorizării unei strategii economice pe termen mediu care să fie pusă în practică în următorii șapte ani.⁷⁹ Inițiativa lui Verheugen a primit sprijinul imediat al guvernului și în cele din urmă chiar și asentimentul fără tragere de inimă al PDSR. Suveranitatea României era în acest fel încălcată în mod inevitabil în cadrul unui aranjament care oferea Uniunii Europene un rol major în schițarea strategiei pe termen mediu a unei țări candidate, însă reducerea temporară a controlului asupra formulării strategiei economice era preferabilă insolvabilității și declinului de lungă durată. Până și din tabăra naționalistă s-au auzit surprinzător de puține semnale de alarmă că România ar fi fost în primejdie de a ceda în fața unei versiuni Bruxelles a controlului economic extern exercitat până la mijlocul anilor '60 de Uniunea Sovietică; ceea ce a înlănzit neîndoielnic opoziția față de inițiativa lui Verheugen a fost disponibilitatea Uniunii Europene de a asigura ajutoare financiare substanțiale pentru a da posibilitatea României să atingă standardele UE în privința unei game largi de indicatori-cheie.

Pe 15 februarie s-au deschis oficial negocierile cu Comisia Europeană, iar la mijlocul lunii martie România și-a prezentat strategia de dezvoltare pe termen mediu pentru perioada 2000–2006. Documentul a fost însoțit de o declarație de sprijin din partea tuturor șefilor de partide reprezentate în Parlament, precum și a patronatelor și a centralelor sindicale. Isărescu a convins PDSR să semneze un text prin care România se angaja să adopte și să aplice legislația comunitară, să definească limpede drepturile de proprietate și să grăbească trecerea la o economie predominant de piață; era greu de crezut că un prim-ministru provenit din rândurile partidelor din CDR ar fi putut face același lucru. După cum a declarat pe 20 martie, Verheugen a considerat că strategia „va garanta continuarea eforturilor pentru satisfacerea condițiilor de aderare la UE, chiar dacă va avea loc o schimbare de guvern”.⁸⁰ Pe 17 aprilie PDSR, de departe marele favorit pentru înlocuirea coaliției actuale, a exclus orice posibilitate de a accepta ultranaționaliștii drept parteneri de coaliție. Această declarație a fost o urmare a avertismentului dat în februarie de Verheugen că șansele de aderare ale României vor fi serios afectate dacă astfel de elemente vor ajunge la guvernare.

Presiunile Uniunii Europene pentru reformă dau roade

Prezența sporită a Uniunii Europene în politica la nivel înalt a avut o serie de efecte benefice. După ce a fost criticat de Bruxelles pentru neglijarea unui număr de aproape 190 000 de copii aflați în grija statului, guvernul

s-a grăbit să introducă un sistem mai bun de îngrijire a lor.⁸¹ Presiunile puternice ale UE au rezultat, de asemenea, în adoptarea unei legi, pe 8 decembrie 1999, privind statutul funcționarilor publici, mulți dintre ei numiți după alegerile din 1996.⁸² Legea era menită să promoveze normele de etică profesională a funcționarilor publici, să permită dezangajarea politicii de partid din funcțiile strict administrative și să asigure o diviziune clară a responsabilităților între oficialități. Acestea au fost considerate drept măsuri minime necesare creării unui serviciu public angajat pe deplin pe calea reformei economice.

Ministerele, în marea lor majoritate, duceau lipsă de personal competent și motivat, precum și de resursele necesare ridicării capacității administrative. Birocrați cu lungi state de vechime, neîncrezători în schimbare, erau încă înșurubați în mai multe ministere, precum Ministerul de Finanțe și Ministerul Afacerilor Externe; în plus, numirea unui personal calificat și capabil în aceste ministere nu a ținut pasul cu plecarea nucleului acestui gen de funcționari în slujbe mai bine plătite din sectorul privat. Cu excepția câtorva ministere, puține la număr, se practica o intensă schimbare a cadrelor în funcțiile medii și superioare birocratice. Astfel, lipsa adeseori continuitatea necesară pentru îmbunătățirea muncii, iar planificarea devenise un lux. În consecință, legile propuse au fost de multe ori slab analizate și nu întotdeauna bine redactate. Reforma administrativă trebuia continuată fără nici o întârziere pentru ca România să reușească să adopte noi legi de-a lungul acestui proces și să atingă normele stabilite în țările membre. Presa era însă sceptică, îndoiindu-se că Legea Funcționarilor Publici din 2000 ar putea să supraviețuiască și după mandatul guvernului care o inițiasse și o susținuse.⁸³

Stânga eșichierului politic era consternată de insistența UE ca drepturile de proprietate călcate în picioare în perioada comunistă să fie respectate și să fie asigurată restituirea proprietăților confiscate, dacă România era hotărâtă să realizeze progrese în cadrul negocierilor de aderare. Pe 25 august 1999, Camera Deputaților a votat o lege menită să-i despăgubească pe foștii proprietari pentru pierderea caselor lor. Acestora li se dădea un termen de șase luni pentru a depune cererile de restituire. Legea asigura fie retrocedarea caselor sau a apartamentelor, fie compensații în acțiuni sau participațiuni în societăți profitabile, fie plata în numerar din fonduri speciale, în decurs de cinci până la douăzeci de ani.⁸⁴ A fost acceptat un amendament al opoziției, conform căruia se împiedica evacuarea chiriașilor din proprietățile naționalizate care deveniseră proprietari în 1995, când guvernul permisesese mili-oanelor de locatari să-și cumpere locuințele la prețuri reduse.⁸⁵ Cu toate acestea, PDSR a promis să răstoarne legea o dată cu revenirea la putere.⁸⁶ Adrian Năstase, prim-vicepreședintele PDSR, a declarat pe 24 august că guvernul

actual dorea să restaureze puterea antebelică deținută de o oligarhie limitată.⁸⁷ Au fost zgândărite și rivalitățile etnice⁸⁸; Ion Iliescu a declarat pe 30 august că, pe baza noilor legi, chiriașii români vor fi goniți din case de foștii proprietari maghiari și că, în consecință, va urma un soi de „epurare etnică” în câteva orașe ale Transilvaniei, ale căror centre vor fi deținute în totalitate de minorități.⁸⁹ Președintele Asociației Chiriașilor din Locuințele Naționalizate (care îi reprezenta pe beneficiarii exproprierilor din perioada comunistă) a pretins chiar că retrocedările ar conduce la separarea Transilvaniei de restul României.⁹⁰ Parlamentul a votat „Legea privind regimul juridic al unor imobile preluate în mod abuziv în perioada 6 martie 1945–22 decembrie 1989” pe 16 ianuarie 2001, dar și aceasta într-o formă de compromis. Pretextând că cererile de retrocedare ar putea înghiți jumătate din bugetul total, PDSR a convins PNL să permită foștilor proprietari sau urmașilor lor, care ar fi avut drept la compensații în bani, să primească în locul banilor lichizi bonuri de tezaur sau acțiuni în noile societăți privatizate. Clădirile confiscate aflate în folosința statului, a partidelor politice sau a ONG-urilor erau exceptate de la retrocedare, cu toate că proprietarii lor ar fi fost îndrituiți să primească o formă sau alta de compensație. Acest amendament a împiedicat retrocedarea către foștii proprietari a școlilor de stat, care aparținuseră înainte bisericilor maghiare.⁹¹ Problema generală a drepturilor de proprietate a rămas astfel nerezolvată și cu largi perspective de a fi o permanentă sămânță de conflict.⁹²

O lege cu privire la desființarea întreprinderilor agricole de stat și la restituirea terenurilor agricole și a pădurilor foștilor proprietari a avut parte de o odisee parlamentară asemănătoare. Cunoscută drept „Legea Lupu”, după numele celui care o promovase, senatorul PNȚCD Vasile Lupu, ea încerca să aducă îmbunătățiri legii din 1991, potrivit căreia foștilor proprietari li se dădeau înapoi maximum 10 hectare. Câteva milioane de români au devenit proprietari de pământ, iar agricultura privată acoperea 85% din producția agricolă. Dar 1,6 ha, cât era suprafața medie a unei gospodării, de-abia ajungeau să acopere nevoile unei familii de țărani. În ciuda bogăției solului românesc, productivitatea era scăzută, dat fiind că numeroși agricultori privați nu-și permiteau achiziționarea îngrășămintelor și a semințelor de calitate. Mai mult decât atât, ei nu aveau acces nici la piața națională mai mare, întrucât legăturile dintre gospodăriile de stat și întreprinderile de prelucrare a produselor alimentare rămăseseră la fel de strânse.⁹³ Legea din 1991 restrângea, de asemenea, vânzarea sau arendarea pământului restituit de stat în proprietate privată. Banca Mondială a încurajat guvernul să elimine aceste restricții și să mărească suprafața de pământ care putea fi retrocedată foștilor proprietari. Aceste măsuri, împreună cu planurile de încurajare a unei treimi din

populația agricolă (țărani trecuți de 64 de ani) să iasă la pensie, precum și asigurarea unor credite cu dobânzi mici tinerilor agricultori, pentru a le da posibilitatea să-și cumpere pământ, erau considerate o necesitate pentru rezolvarea crizei din agricultura românească.⁹⁴ Legea Lupu propunea creșterea suprafeței de pământ care putea fi restituită foștilor proprietari de la 10 la 50 ha de persoană, dar în cea mai mare parte a anului 1999 PD a militat să se retrocedeze maximum 10 hectare.⁹⁵ Se părea că Frontul Salvării Naționale reapăruse ca o entitate *de facto*, hotărâtă să păstreze cât se putea de mult din economia de stat. În toamna anului 1999 guvernul a reușit să impună dezbaterea Legii Lupu într-o ședință comună a celor două Camere, unde a obținut o majoritate firavă. Pe 9 noiembrie 1999 Parlamentul a adoptat în sfârșit o lege cu privire la restituirea terenurilor agricole, a pădurilor și a pășunilor, permițând retrocedarea unor suprafețe de până la 50 de hectare. Această lege avea să afecteze între unu și patru milioane de familii, dar existau încă dubii reale dacă ea va putea constitui vreodată baza unui sistem privat viabil în agricultură.⁹⁶

Demersurile lui Isărescu la guvernare

În perioada care va însemna ultimul an de viață pentru coaliție, Isărescu a subliniat că principala sa preocupare era promovarea refacerii economice, oprirea declinului în ce privește nivelul de viață și consolidarea campaniei pentru aderarea la UE. Înregistrarea unui progres însemnat avea să depindă de câtă libertate de acțiune erau pregătite să-i acorde partidele aflate la putere. Cu Petre Roman instalat acum în fotoliul Externelor, PD era mai preocupat de refacerea pe plan extern a imaginii sale deteriorate decât de urmărirea energică a propriilor interese în cadrul coaliției. Însă Isărescu a fost, probabil, conștient că într-un an electoral partidele de guvernământ vor fi mai interesate ca oricând să asigure finanțarea unor proiecte și zone favorizate. Abilitatea de a-i convinge că, în interesul național, era cazul să-și înfrâneze poftele avea să-i pună la grea încercare iscusința.

Relațiile cu FMI erau în continuare o preocupare majoră. Pe 13 decembrie 2000 FMI a scos România dintr-un grup de țări cu risc mare care, după cum se credea, vor avea dificultăți în plata datoriei externe (România reușise să plătească 2,5 miliarde de dolari în anul acela). Cu toate acestea, FMI a înghețat creditul *stand-by*, convenit în august 1999 și în valoare de 547 milioane de dolari, anunțând clar că nu era dispus să elibereze a doua tranșă de credite sau să negocieze un nou împrumut înainte de aprobarea completă a bugetului de către Parlament. Vigilența FMI era provocată de teama ca nu cumva presiunile unui an electoral să ducă la un mare deficit bugetar.

Nu se uitase, probabil, că în 1994–1995 o mare parte a unui împrumut acordat pe vremea când PDSR se afla la putere fusese deturnată către sprijinirea unor industrii necompetitive și, ca atare, poate că FMI se hotărâse să nu mai permită repetarea acestui lucru.⁹⁷ Pe Isărescu îl interesa în mod deosebit încercarea de a impulsiona exporturile, care scăzuseră cu 6% în 1999, și atragerea investițiilor străine, care în primele trei trimestre ale anului nu însumau mai mult de 145 de milioane de dolari. În ianuarie impozitul pe profiturile societăților a fost scăzut de la 38% la 25%, iar taxa pe valoarea adăugată a fost redusă de la 22% la 19% la unele produse și servicii.⁹⁸ S-au depus în continuare eforturi pentru simplificarea unui sistem de contabilitate și de impozitare care făcuse ca nu puține societăți străine să renunțe la eforturile de a mai investi în România. În mai 2000 negocierile cu FMI pentru un alt împrumut *stand-by* s-au încheiat cu succes, dar în ciuda angajării sale publice pe calea unei bune guvernări, Isărescu a întâmpinat dificultăți în impunerea autorității sale asupra mașinăriei statului.

Ezitățile lui Victor Babiuc de a părăsi portofoliul Externelor, după părăsirea PD în februarie 2000, au dezmembrat guvernul timp de câteva săptămâni: se părea din nou că interese mărunte de partid prevalaseră în fața considerentelor mai largi într-un domeniu-cheie al guvernării. Isărescu s-a plasat inițial deasupra acestui conflict, dar îi va veni din ce în ce mai greu să se pronunțe de partea unora sau a altora, pe măsură ce atmosfera se încingea o dată cu apropierea alegerilor.

Nereușita controlării cheltuielilor publice păgubitoare avea să se dovedească distrugătoare. Rezultatul avea să fie o luptă pentru putere între guvern și regiile care controlau sectorul energetic. În primăvara anului 2000 Isărescu a refuzat să aprobe cererile regiilor de scumpire a unor importante produse și servicii.⁹⁹ Emil Constantinescu le-a spus ziaristilor, pe 6 aprilie, că era „inadmisibil” ca regiile de stat să crească în mod regulat prețurile, plătind totodată salarii uriașe propriilor salariați.¹⁰⁰ Dar atunci când principalul sindicat al salariaților din Renel a dat în judecată guvernul pentru blocarea creșterilor salariale, Curtea de Apel București a dat o decizie în favoarea angajaților¹⁰¹, un alt exemplu de lipsa de disponibilitate a justiției de a sprijini prin deciziile ei politica reformatoare a guvernului.

Isărescu la ananghie: scandalul FNI

Credibilitatea lui Mugur Isărescu se baza în primul rând pe imaginea sa de garant al stabilității financiare, însă o criză izbucnită la finele lunii mai 2000, care a adus sistemul financiar și bancar în pragul colapsului, i-a afec-

tat reputația și a obstrucționat eforturile depuse în ceasul al doisprezecelea de partidele din CDR de a-și salva propria reputație. Între 1996 și mai 2000, cinci bănci private au fost declarate falimentare și, în aceste condiții, deponenții și investitorii au fost atrași în schimb de piața fondurilor mutuale. Spre deosebire de băncile private, se prăbușise, în 1996, un singur fond mutual, SAFI. În 2000, 345 000 de investitori dețineau un capital total în acest domeniu de peste 191,7 milioane de dolari; o singură societate, Fondul Național de Investiții (FNI), cuprindea 87% din totalul investitorilor și 75% din capitalul total al acestui sector. Ca urmare a unui articol de ziar, care susținea că vor fi modificate regulile de evaluare, ceea ce ar fi putut duce la scăderea valorii activelor FNI, au început să fie retrase sume mari; atunci când FNI a oprit plățile către deponenți, panica a luat proporții și directorii au fugit din țară. Încrederea în restul sectorului financiar a scăzut brusc și a urmat un val de retrageri a depunerilor din banca de frunte a țării, BCR (Banca Comercială Română).

Prăbușirea FNI a afectat circa 300 000 de investitori, iar deponenții furioși n-au întârziat să asedieze birourile guvernamentale cu cereri de despăgubire. Sentimentul antiguvernamental s-a intensificat după arestarea lui Camenco Petrovici, până nu demult președinte al CEC, cea mai mare casă de economii a României. Petrovici, membru PNȚCD, a fost acuzat că semnase un contract prin care se garantau investițiile în FNI, fără să fi informat Consiliul de Administrație al CEC.¹⁰² Legătura cu CEC a fost folosită pentru a-i încuraja pe oameni să investească în fond, asigurându-i astfel că banii le erau garantați de stat.¹⁰³ Cu sprijin din partea FMI, Isărescu a reușit să stăvilească panica și să oprească repercusiunile asupra BCR. Într-o emisune radiodifuzată din 30 mai, Isărescu a pus în gardă populația în legătură cu un „complot financiar”, presa a preluat această idee și s-au făcut afirmații mai mult sau mai puțin dovedite, potrivit cărora deponenții BCR ar fi fost contactați telefonic pentru a fi avertizați despre colapsul ei iminent; cu toate acestea, nu au apărut nici un fel de dovezi în acest sens. Au existat și alte bănueli despre un grup de investitori bine plasați „din interior”, care ar fi fost alertați în legătură cu starea de dificultate în care se afla FNI, ceea ce le permisese să-și retragă la timp investițiile. Numeroase ziare au aflat tot felul de nume și le-au dat publicității; printre ele figura și Sorin Ovidiu Vântu, fondatorul FNI și al unui alt fond de investiții, Gelsor, care a căutat să obțină influență prin înființarea de ziare și sponsorizarea unor partide și a unor persoane publice de marcă.¹⁰⁴ Vântu a fost cercetat oficial, dar a negat aceste acuzații. Cu toate acestea, nu a fost atât de ușor să se ascundă probele reale că mulți șefi ai filialelor locale ale FNI erau foști ofițeri SRI (sau de Securitate), numele a cel puțin șase dintre ei fiind citate în presă.¹⁰⁵ Așa cum

s-a întâmplat și cu mineriada din iarna lui 1999, SRI părea să nu aibă habar cum să reacționeze, dat fiind că presa se arăta mai bine informată decât priiii săi șefi.

Nu există nici o dovadă că Mugur Isărescu ar fi fost implicat în vreun fel în afacerea FNI, dar în lunile care au urmat el a fost mereu arătat cu degetul de protestatarii care susțineau că investițiile FNI fuseseră garantate de stat și că, în calitate de guvernator al BNR din 1990 până în 1999, el trebuia să fi știut ce se întâmpla și, ca atare, să fi luat măsurile de cuviință. Lucrurile nu stăteau însă așa. BNR nu răspundea de contractele comerciale încheiate de bănci, și nici nu i se cerea să reglementeze sau să monitorizeze fondurile de investiții.¹⁰⁶ Încercarea colegului său de cabinet, Traian Băsescu (care candida pentru funcția de primar al Bucureștiului la alegerile locale), de a-l lega pe Isărescu de „mafia bancară” nu a făcut decât să sporească situația neplăcută în care se afla primul-ministru.¹⁰⁷

Iliescu dezmințe orice legătură cu afacerea Costea

La izbucnirea crizei FNI, era în toi un alt scandal politic, care părea să amenințe perspectivele electorale ale stângii. Mai mulți magistrați francezi fuseseră în România din data de 4 mai pentru a investiga ce se întâmplase cu suma de 58,3 milioane de dolari deturnată în tranzacții franco-române. Omul din centrul afacerii era Adrian Costea, de origine română, în vârstă de 55 de ani, care se stabilise în Franța în 1973 și avea dublă cetățenie franco-israeliană. Costea a fost pus sub stare de arest în Franța, timp de douăzeci și șase de zile, în anul 2000, la începutul cercetărilor cu privire la spălarea de bani.¹⁰⁸ Adrian Costea a negat că ar avea vreo vinovăție în legătură cu dispariția fondurilor de stat din România. Grosul banilor dispăruți proveneau de la Bancorex, care până în 1999 fusese cea de-a doua bancă în ordinea importanței din România, fiind închisă în același an, după apariția unui raport menționat mai sus; raportul arăta că, începând cu 1999, banca acordase credite neperformante în valoare de 1,2 miliarde de dolari. Răzvan Temeșan a recunoscut că îi promovase afacerile lui Costea pe vremea când se afla la conducerea Bancorex, la mijlocul anilor '90.¹⁰⁹

Judecătorii francezi cercetau de ce o cantitate de benzină în valoare de 5,5 milioane de dolari, importată de Costea pentru România și achitată de Bancorex, nu ajunsese niciodată la destinație. Au fost interogate personalități de frunte din PDSR în legătură cu mecanismele care permisese Bancorex să elibereze sume mari de bani sub formă de credite fără garanții pe vremea când PDSR se afla la putere. Așa au ieșit la iveală unele aspecte politice

ale afacerii. Costea fusese consilierul prezidențial neoficial al lui Ion Iliescu din 1991 până în 1996 și atât el, cât și soția lui primiseră pașapoarte diplomatice.¹¹⁰ În 1996 el aranjase tipărirea în Franța a unui uriaș volum propagandistic pentru realegerea lui Ion Iliescu; Costea mai tipărise, în traducere engleză și franceză, două cărți sub semnătura președintelui, menite să promoveze imaginea sa în afara granițelor României.

În 1997, după înfrângerea în alegeri a lui Iliescu, Costea nu a stat cu mâinile în sân și a jucat un rol important în înființarea și finanțarea Alianței pentru România (ApR), un partid desprins din PDSR și condus de Teodor Meleșcanu, ministru de Externe din 1992 până în 1996.¹¹¹ În 1999, în ciuda strânsei apropiieri a lui Meleșcanu de PDSR, președintele Constantinescu l-a numit consilier și i-a prelungit dreptul de a deține un pașaport diplomatic. Constantinescu nu și-a negat legăturile cu Costea, care nu erau de mare anvergură. Iliescu și Meleșcanu au negat însă inițial legăturile lor strânse cu Costea. Atunci când faptele descoperite le-au infirmat declarațiile, cei doi, rivali acum în cursa pentru președinție, s-au acuzat reciproc de a-i fi permis lui Costea accesul pe coridoarele puterii. În două interviuri difuzate de un post de televiziune român, pe 16 și 17 mai, Costea a insistat că reușise să dobândească influență pe lângă cei doi președinți de după 1989 pentru că le dezvăluise planuri convingătoare de atragere a investițiilor străine și de îmbunătățire a imaginii României în arena internațională. Înfuriat de încercările lui Iliescu și ale lui Meleșcanu de a-i minimaliza influența, Costea a descris în amănunțime cât de apropiate fuseseră relațiile lui cu cei doi. Costea a pretins că echipa de campanie a lui Iliescu din 1996 fusese selectată după sfaturile lui și că ApR fusese creat în urma unor întâlniri cu Meleșcanu, aranjate de el, pe speze proprii, în Franța în anul următor.¹¹² Ca urmare, într-o declarație dată pe 13 mai, Iliescu a recunoscut că-l cunoștea pe Costea din 1991 și că biroul său prezidențial îl folosisese în calitate de consilier până în 1996, fapt negat până atunci. El a ținut totuși să sublinieze că nu-i acordase niciodată favoruri lui Costea și că nu avusese nimic material de câștigat din această relație.¹¹³ Pentru a mai adăuga ceva la jena lui Iliescu, autoritățile vamale române au anunțat pe 14 mai că investigau o posibilă fraudă legată de importul a zece camioane cu materiale publicitare de campanie, pe care Costea le tipărise pentru a-i sprijini campania prezidențială din 1996. Vama nu deținea nici un fel de document doveditor care să ateste plata taxelor vamale — o infracțiune care putea fi pedepsită cu doi până la șapte ani de detenție. Costea a anunțat că plănuise să dea în judecată PDSR pentru a-și recupera costurile materialelor publicitare.¹¹⁴ Judecătorii francezi începuseră cercetarea lui Costea, în urma unei scrisori anonime din România, în care se disecau tot felul de fărâdelegi. Toată lumea știa că Virgil Măgurea-

nu, liderul Partidului Național Român (PNR), prezisese pe 31 ianuarie că „ne așteptăm la o perioadă electorală fierbinte, cu lovituri sub centură și cu tot felul de acte murdare”.¹¹⁵ Fostul șef al SRI nu a făcut nici un secret din ambițiile sale politice, iar Iliescu stătea în calea împlinirii lor. În august 1999 au fost citate amenințările lui că va dezvălui informații cu privire la politicieni, susținând că cei vizați „se compromiseseră deja”.¹¹⁶

Afacerea Costea a ilustrat atât puterea dobândită înainte de 1989 de agențiile de informații secrete ale statului, datorită accesului la informații clasificate, cât și precaritatea legislației care reglementa acest domeniu. În acest caz, pe Iliescu nu l-a afectat cu nimic afacerea Costea. Răspunderea pentru contractul referitor la materialele pentru alegeri a fost trecută cu succes pe umerii subalternilor, iar Iliescu nu s-a confruntat cu vreo chemare în justiție nici la București, nici la Paris.¹¹⁷ O dată reale Iliescu, autoritățile române au încetat să coopereze cu autoritățile judiciare franceze și chiar au pretins înapoierea documentelor împrumutate anterior francezilor. Principalele victime ale afacerii Costea s-au dovedit a fi ApR și Teodor Meleșcanu, care timp de un an se plasase pe locul doi, imediat după Iliescu, în toate sondajele, dovedindu-se un rival de temut, capabil să-și atragă în egală măsură sprijinul alegătorilor de centru și de stânga. El însă a ieșit destul de șifonat din afacerea Costea, iar plecările din ApR aveau să alunge în scurt timp ApR la periferia câmpului politic.

Criza din Kosovo a constituit o probă dură pentru guvernul român, obligându-l să arate cât de angajat era, practic vorbind, în integrarea euro-atlantică. Cu toate acestea, guvernul a trecut testul cu bine. El ar fi putut să obțină concesiile din partea Occidentului în schimbul disponibilității de a împărtași riscurile alinierii cu NATO, dar nu există nici un indiciu că ar fi fost vorba de așa ceva. În schimb, s-a confruntat cu o populație mai mult decât ostilă acțiunii militare întreprinse de NATO; popularitatea i-a scăzut din ce în ce mai mult, iar ostilitatea populară s-a atenuat cu mare greutate, în ciuda hotărârii Uniunii Europene de a sprijini cererea de aderare a României. Bine măcar că beneficiarul dificultăților întâmpinate de CDR a fost PDSR și nu PRM. Acuzațiile de corupție în legătură cu afacerea Costea nu au împiedicat revenirea lui Iliescu din deriva electorală. PDSR nu a ezitat însă să stârmească patimile naționaliste, mai ales în Transilvania, pentru a împiedica PRM să profite de ocazie. Acesta a fost un indiciu al disponibilității opoziției de stânga de a juca cartea etnică într-un moment în care avea puține atuuri economice pe care să le ofere alegătorilor în dorința de a-i atrage de partea ei.

Lipsa de unitate a coaliției s-a văzut din nou pregnant în decembrie 1999, când primul-ministru Rădu Vasile a fost demis — un act de o constituționa-

litate îndoielnică. Noul prim-ministru Mugur Îsărescu era un tehnocrat neafiliat vreunui partid, și, ca atare, era considerat de Uniunea Europeană drept o personalitate capabilă să pregătească România pentru aderare. În ultimul an al mandatului coaliției, presiunea externă a fost stimulentele principale ale reformei. Suveranitatea României a fost încălcată în urma unei inițiative a lui Verheugen privind un aranjament prin care Uniunii Europene i se conferea un rol important în trasarea strategiei pe termen mediu a unei țări candidate. Disponibilitatea PDSR de a accepta acest aranjament a dovedit modul în care niște ajutoare semnificative din partea Uniunii Europene puteau să prevaleze în fața complexelor naționaliste.

Au fost realizate reforme importante ca rezultat al insistenței Uniunii Europene ca România să adere la normele menite să asigure un nivel minim de eficiență guvernamentală și de justiție economică. Una dintre reformele capabile să consolideze neutralitatea administrației civile și să reducă posibilitatea ca guvernele să aglomereze eşaloanele superioare cu propriii lor susținători a reușit să devină lege în anul 2000. Legea cu privire la retrocedarea proprietăților a întâmpinat mai multe greutăți, însă Legea privind regimul juridic al unor imobile preluate abuziv în perioada 6 martie 1945–22 decembrie 1989 a fost votată, în cele din urmă, la începutul anului 2001. Asta deși existau destule semne că partide precum PDSR, în ciuda pretinselor aprobări acordate acestor măsuri, nu aveau de gând să le susțină în continuare. Vorbăria goală despre înclinația către modernitate și atitudinea prooccidentală, dublată de aderarea la o abordare monopolistă și autoritară a politicii, a rămas o trăsătură puternică a deceniului care a urmat revoluției din 1989.

NOTE

1. În unele cercuri se exprimaseră temeri în 1994–1995 că, grație sprijinului de care se bucura în rândurile militarilor și ale serviciilor de securitate, Vadim era suficient de puternic pentru a organiza o lovitură împotriva regimului Iliescu. În *Evenimentul zilei* din 22 noiembrie 2000 s-a subliniat că PRM publicase o declarație de protest în ediția din 20 iunie 1995 a revistei *România Mare*, semnată de 300 de generali și alți ofițeri superiori din serviciul activ sau în rezervă, care protestau împotriva intenției lui Iliescu de a introduce reforme de tip occidental în armată.

2. Vezi Larry L. Watts, „The Crisis in Romanian Civil-Military Relations”, *Problems of Post-Communism*, Vol. 48, nr. 4, iulie–august 2001, p. 19.

3. *Nine O'clock*, 23 noiembrie 1998; mai înainte, când guvernul deținea o poziție mult mai puternică, Cornel Nistorescu scosese în evidență influența deținută de Vadim în Procuratură. Vezi *Evenimentul zilei*, 2 iulie 1997 (ediția engleză online).

4. Vezi *Evenimentul zilei*, 21 ianuarie 1999 (ediția engleză online).
5. *Nine o'Clock*, 25 martie 1999.
6. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newslines*, 13 septembrie 1999.
7. *Monitorul*, 12 februarie 1999.
8. *Monitorul*, 5 decembrie 2000.
9. *Nine o'Clock*, 30 aprilie–2 mai 1999.
10. *Monitorul*, 29 aprilie 1999.
11. *Nine o'Clock*, 9 noiembrie 1999.
12. *Nine o'Clock*, 18 aprilie 1999.
13. Cristian Vasile, „Fața nevăzută a relațiilor româno-sârbe”, 22, 27 aprilie–3 mai 1999.
14. Vezi *Adevărul*, 29 martie 1999.
15. Peter Finn, „Anger Growing in Eastern Europe over Nato-Blocked Danube”, *International Herald Tribune*, 7 februarie 2000. Potrivit datelor Ministerului Afacerilor Externe, România pierduse 245 milioane de dolari între 24 martie și 21 iunie 1999 de pe urma conflictului între NATO și Iugoslavia. Vezi „Romania Accuses the West of Unfair Treatment”, *Central Europe Online*, 14 iulie 1999.
16. Această afirmație se găsește în *Cartea Albă despre România și NATO, 1997*, Ministerul Afacerilor Externe, București, 1997, cap. 7, p. 6.
17. *Nine o'Clock*, 23–25 aprilie 1999. Un sondaj IMAS realizat între 17 și 20 aprilie 1999 arăta că 57% dintre români erau de acord cu aderarea României la NATO, în comparație cu 89% în februarie 1999.
18. Mai ales *Cotidianul*, editat la vremea aceea de Ion Cristoiu.
19. *Adevărul*, 17 aprilie 1999.
20. *Ziua*, 5 mai 1999.
21. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newslines*, 27 aprilie 1999.
22. *Adevărul*, 17 aprilie 1999.
23. *Ziua*, 5 mai 1999. La întoarcerea în Marea Britanie, Tony Blair le-a spus parlamentarilor britanici: „Este esențial să începem să lucrăm cât de curând posibil la un program de regenerare pentru Balcani pentru că multe țări din prima linie — precum Bulgaria, România, Macedonia și Albania — ne-au sprijinit în condiții de puternice greutăți interne”. *Hansard* (consemnarea lucrărilor Camerei Comunelor), 8 iunie 1999, p. 468.
24. *Monitorul*, 24 aprilie 1999.
25. Christopher Bennett, „Emergency Aid For Neighbours”, *IWPR's Balkan Crisis Report*, nr. 331, 14 mai 1999, <http://www.iwpr.net>.
26. Javier Solana, Secretarul General al NATO, a declarat pe 17 aprilie că „România și Bulgaria vor deveni în cele din urmă membre NATO”. *Nine o'Clock*, 19 aprilie 2000.
27. Vezi critica adresată de cabinetul de avocatură american Herzfeld and Rubin politicii Fondului Monetar Internațional față de România în publicația ei *Romanian Digest*, Vol. 4, nr. 10, octombrie 1999, http://www.hr.ro/digest10_4.htm.

28. Raportul Comisiei cu privire la progresele realizate de România în vederea aderării, Comisia Europeană, Bruxelles, 1999, p. 28.

29. Colin Woodward, „Interview with Emil Constantinescu”, *Transition*, Vol. 3, nr. 6, 4 aprilie 1997.

30. *Evenimentul zilei*, 29 mai 1998.

31. *Adevărul*, 14 iulie, 1999.

32. Tom Gallagher, „Romania: is the West Watching?”, *International Herald Tribune*, 23 July 1977.

33. *Nine o'Clock*, 14 iunie 1999.

34. *Nine o'Clock*, 9–11 iunie 1999.

35. *Ziua*, 5 mai 1999.

36. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newslines*, 1 aprilie 1999. Mai târziu, într-un articol publicat în *Washington Post*, Iliescu și-a exprimat îngrijorarea, declarând că un efect al conflictului din Kosovo ar putea fi o prezență masivă de trupe rusești în Balcani, deși această afirmație putea să fie o încercare de diminuare a imaginii sale de apărător ascuns al intereselor rusești în regiune. Vezi *Nine o'Clock*, 27 mai 1999.

37. *Ziua* din 29 iulie 1999 a publicat corespondența dintre liderii locali ai partidelor respective, care dovedea cât de apropiate erau relațiile dintre ele.

38. Cea mai bună prezentare a afacerii Bancorex și a ramificațiilor ei politice a fost articolul semnat de Ilie Șerbănescu, „Bancorex — istoria emblematică a României postdecembriste”, în 22, 16–22 februarie.

39. Pentru suma pierdută, vezi Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 30 iulie 1999.

40. *Nine o'Clock*, 4 martie 1999.

41. *Nine o'Clock*, 4 martie 1999.

42. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 12 iunie 1997 (ediția engleză online).

43. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 16 martie 1999 (ediția engleză online).

44. *Nine o'Clock*, 20 octombrie 1998.

45. *România liberă*, 3 august 1999.

46. *Adevărul*, 15 iulie 1999.

47. *Adevărul*, 15 iulie 1999.

48. *Cotidianul*, 17 iulie 1999.

49. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 17 august 1998 (ediția engleză online).

50. *Nine o'Clock*, 27 mai 1999.

51. Memoriile celor doi scot în evidență lipsa de orice relații de simpatie între ei, precum și neputința de a se menține în contact permanent pentru a discuta problemele politice. Vezi Constantinescu, *Țîmpul dărmării*, Vol. 1, pp. 517–518; Vasile, *Cursă pe contrasens*, p. 259.

52. *Nine o'Clock*, 27 mai 1999.

53. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newslines*, 11 martie 1999.

54. *Monitorul*, 1 martie 1999.

55. *Adevărul*, 4 martie 1999, *Monitorul*, 3 martie 1999.

56. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newslines*, 27 aprilie 1999.
57. Daniel Dăianu și Georges de Menil, „Romania Deserves More From the IMF”, *Inside Romania News*, 4 mai 2000.
58. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newslines*, 30 iulie 1999.
59. *Nine o'Clock*, 15 iulie 1999.
60. Herzfeld și Rubin, „Romanian Digest”, Vol. 4, nr. 12, decembrie 1999.
61. Pentru prezentarea sceptică a demersului occidental în vederea reconstruirii Balcanilor, vezi Janusz Bugajski, „Stability Pact or Status Quo”, *Bosnia Report*, 24 mai 2000, <http://www.bosnia.org.uk/binews/240500%5F1.htm>; Vladimir Gligorov, „Strategies and Instruments”, *Balkan Eye*, Vol. 1, nr. 1, iunie 2000.
62. „Romania”, *East European Constitutional Review*, Vol. 8, nr. 4, toamna 1999.
63. *Ibidem*.
- 64/65. *Nine o'Clock*, 23 decembrie 1999. O altă breșă în comunicare a avut loc între Radu Vasile și predecesorul lui Radu Sârbu, Sorin Dimitriu, care în august 1998 a anunțat că intenționa să vândă „mastodonții industriali” ai României pentru suma nominală de 1 dolar, declarația acestuia fiind o surpriză totală pentru primul-ministru, care s-a opus ideii. Vezi *România liberă*, 27 august 1998.
66. Interviu cu Alin Giurgiu, director general al FPS, 24 septembrie 1999.
67. *Nine o'Clock*, 4 martie 1999.
68. *Nine o'Clock*, 22 octombrie 1999.
69. Ilie Șerbănescu, „Eșecul privatizării: de ce?”, 22, 14–20 noiembrie 2000.
70. Vezi Ion Iliescu, așa cum a fost prezentat de Reuters pe 14 noiembrie 2000, *Inside Romania News*, 15 noiembrie 2000.
71. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 17 august 1998 (ediția engleză online).
72. Roxana Iordache, *România liberă*, 4 septembrie 1999.
73. „Romania”, *East European Constitutional Review*, Vol. 9, nr. 1 și 2, iarnă/primăvară 2000.
74. Vălenaș, *Eșecul unei reforme*, p. 529.
75. Președintele, care a negociat termenii plecării lui Radu Vasile, își amintește și faptul că acesta a insistat ca soția lui să-și păstreze postul bine remunerat din AVAB. Vezi Constantinescu, *Timpu! dărâmării...*, Vol. 1, p. 526.
76. Ciorbea a considerat că revocarea lui Radu Vasile s-a făcut „într-o manieră profund neconstituțională și a constituit un precedent extrem de periculos”. *Monitorul*, 18 ianuarie 2000. În memoriile sale, Constantinescu nu face nici o mențiune în legătură cu dimensiunea constituțională și pretinde că inițiativa demiterii lui Radu Vasile a aparținut colegilor săi politici, care de un an și mai bine încercau să convingă comunitatea politică de necesitatea înlocuirii lui. Vezi Constantinescu, *Timpu! dărâmării...*, Vol. 1, p. 518.
77. *Nine o'Clock*, 14 ianuarie 2000.
78. *Monitorul*, 14 ianuarie 2000.
79. *Monitorul*, 1 noiembrie 2000.
80. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newslines*, 22 martie 2000.

81. *The Report of the European Commission on Romania's progress Towards Accession*, Bruxelles, Comisia Europeană, octombrie 1999, pp. 15–16.

82. *East European Constitutional Review*, Vol. 9, nr. 1 și 2, iarnă/primăvară 2000.

83. *Monitorul*, 20 noiembrie 1999.

84. *Central Europe Online*, 27 august 1999.

85. *Nine o'Clock*, 26 august 1999.

86. *Central Europe Online*, 27 august 1999.

87. *Monitorul*, 26 august 1999.

88. *Nine o'Clock*, 6 septembrie 1999.

89. *Monitorul*, 30 august 1999.

90. *Monitorul*, 27 august 1999.

91. *East European Constitutional Review*, Vol. 9, nr. 14, toamna 2000.

92. Pentru deficiențele legii, vezi Eugen Tomiuc, „Romania: New Property Law Falls Short of Full Restitution”, *Radio Free Europe, Features*, 15 februarie 2001.

93. Ron Synovitz, „OECD: Agricultural Review Has Praise for Bulgaria, Misgivings about Romania”, *Radio Europa Liberă, Features*, 16 ianuarie 2001.

94. *Business Central Europe*, iulie-august 1997.

95. *Radio Europa Liberă, South-East Europe Newslines*, 21 iunie 1999.

96. *East European Constitutional Review*, Vol. 9, nr 1 și 2, iarnă/primăvară 2000. În privința dubiilor legate de posibilitatea de redresare a agriculturii particulare în România, vezi Andrew Cartwright, *The Return of the Peasant: Land Reform in post-Communist Romania*, Ashgate, Aldershot, 2001, mai ales capitolul 10.

97. *Inside Romania News*, 20 martie 2000.

98. „Romania”, *East European Constitutional Review*, Vol. 9, nr 1 și 2, iarnă/primăvara 2000.

99. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 12 aprilie 2000 (ediția engleză online).

100. *Radio Europa Liberă, South-East Europe Newslines*, 7 aprilie 2000.

101. „Romania”, *East European Constitutional Review*, Vol. 9, nr 3, vara 2000.

102. *Radio Europa Liberă, South-East Europe Newslines*, 7 iunie 1999.

103. *Nine o'Clock*, 30 mai 2000.

104. „Romania”, *East European Constitutional Review*, Vol. 9, nr 4, toamna 2000.

105. *Evenimentul zilei*, 31 mai 2000 (ediția engleză online).

106. *Nine o'Clock*, 30 mai 2000.

107. *Nine o'Clock*, 31 mai 2000.

108. *Nine o'Clock*, 18 mai 2000.

109. Catherine Lovatt, „News From Romania”, *Central Europe Review*, Vol. 2, nr. 20, 22 May 2000.

110. Călin Hera, *Evenimentul zilei*, 16 mai 2000.

111. *Nine o'Clock*, 15 mai 2000.

112. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 15 mai 2000 (ediția engleză online).

113. *Evenimentul zilei*, 16 mai 2000.

114. *Evenimentul zilei*, 16 mai 2000.

115. *Nine o'Clock*, 1 februarie 2000.

116. *Nine o'Clock*, 27 august 1998.

117. În septembrie 2000 Iliescu a fost citat să compare în fața înaltei Curți din Paris, la procesul intentat de Costea în legătură cu pretinsa neachitare a costurilor materialelor electorale. Vezi *Evenimentul zilei*, 3 septembrie 2000 (ediția engleză online). Pe 8 noiembrie 2001 judecătoria pariziană a anulat procesul, hotărând că reclamantul nu prezentase documentația necesară care să ateste existența unui contract între societatea producătoare a materialelor, pe de-o parte, și Iliescu sau PDSR, pe de altă parte. Vezi Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newsline*, 9 noiembrie 2001.

MĂSURI RADICALE. ALEGERILE DIN 2000 ȘI REZULTATELE LOR

Alegerile locale din iunie 2000

Primul test electoral serios cu care s-au confruntat CDR și PD, după aproape patru ani de coabitare neprietenoasă la guvernare, a avut loc cu ocazia alegerilor locale din iunie 2000. Coaliția transferase puterea și resursele pe plan local — o măsură fără precedent în istoria României — pentru a-și consolida șansele în cursa pentru aderare la UE. Prefecții puteau acum să-i demită pe primari pe baza unei decizii definitive a unei instanțe judecătorești. Legea privind finanțele publice locale, intrată în vigoare în ianuarie 1999, permitea administrației respective să beneficieze de 50% din taxe locale, precum și de o mare parte din veniturile obținute de sucursalele Agenției Naționale de Privatizare. O altă măsură fără precedent se referea la disponibilitatea guvernului de a-și sancționa propriii primari, împotriva cărora se aduseseră acuzații serioase. Înainte de a fi arestat în februarie 2000, sub acuzația de grave acte de corupție, Marin Luțu, primarul PNȚCD al Sectorului 4 din București, a fost eliberat din toate funcțiile de partid.¹ Electoratul însă părea hotărât să pedepsească CDR. Până și PNL a considerat că era mai prudent să se distanțeze și să candideze la alegeri pe liste separate. Cele două forțe, PNL și PNȚCD, au obținut aproximativ 1,2 milioane de voturi, în comparație cu cele 2,7 milioane dobândite la alegerile locale din 1996. În cursa pentru conducerea primăriilor, Convenția dominată de PNȚCD a căzut pe locul patru, singurul oraș mai important pe care l-a câștigat fiind Timișoara. PNL s-a descurcat ceva mai bine, cu un procent de 9,06%, câștigând patru orașe mari. Cea mai mare surpriză a oferit-o Traian Băsescu (PD), care a reușit să câștige funcția de primar al Bucureștiului, anterior un punct forte al CDR. PDSR păruse pregătit să învingă, dar într-o luptă strânsă din turul al doilea Băsescu a ieșit învingător la o diferență mică de contracandidatul său. Reputația sa de gospodăr în stare să ducă lucrurile la bun sfârșit i-a eclipsat renumele de membru turbulent al guvernului, iar voința alegătorilor CDR de a-i acorda sprijin a fost cea care a decis rezultatul.

Partidul ultranaționalistilor, PRM, a obținut puțin peste 5% din voturi. Această cifră a mascat însă unele performanțe răsunătoare realizate în câteva centre, mai ales la Cluj, unde Gheorghe Funar, primarul antimaghiar, a ieșit învingător cu 47% din numărul total al voturilor. Contracandidatul său maghiar a ajuns pe locul doi, dar s-a retras din cursă pentru a evita transformarea celei de-a doua runde într-o confruntare etnică. În turul doi Funar s-a confruntat cu candidatul CDR, care s-a bucurat de sprijinul tuturor celorlalte partide, inclusiv al PDSR — un semn rar de solidaritate împotriva pericolului extremist.² Gestul nu a fost însă suficient pentru a-l scoate din cursă pe Funar, care a câștigat, la mică diferență, pentru a treia oară postul de primar al Clujului.

La alegerile pentru consiliile județene, PDSR a obținut 27,3%, considerabil mai puțin decât cele patruzeci de procente cu care se obișnuise în sondajele de opinie. Aceste alegeri păreau cea mai veridică oglindă pentru alegerile parlamentare, dat fiind că ambele aveau aceleași coordonate. Dar faptul că ApR nu a obținut decât un modest 8,3% i-a dat câștig de cauză PDSR.³

Lovitura de teatru a lui Constantinescu

Era greu de prevăzut cum putea fi reconstituită CDR ca alianță electorală, dacă PNȚCD nu se hotăra să renunțe la primatul său în cadrul coaliției pentru a le permite liberalilor să se bucure de mai multă influență. Emil Constantinescu și-ar fi putut impune autoritatea pe care o mai deținea în PNȚCD pentru a-l încuraja să gândească în astfel de termeni sau cel puțin să încerce să-și înlocuiască președintele prea în vârstă și total discreditat, Ion Diaconescu. În schimb, Emil Constantinescu a apărut pe posturile de televiziune, în seara zilei de 17 iulie, pentru a anunța că nu va candida la prezidențialele din noiembrie. Hotărârea părea luată de pe o zi pe alta, dat fiind că nu demult, pe 30 iunie, el anunțase că va candida pentru un al doilea mandat de președinte.⁴ Hotărârea părea de asemenea luată fără vreo consultare prealabilă cu personalitățile de frunte din CDR, care îi susținuseră cele două candidaturi anterioare la președinție.⁵ În cuvântul său din 17 iulie, Constantinescu a declarat: „Când m-am lansat în lupta împotriva corupției, am descoperit în România un sistem mafiot în care o întreagă încrengătură de organizații-fantomă era sprijinită de cele mai înalte instituții ale statului... Trăim într-o lume în care totul este de vânzare — principii, ideologii, secrete parlamentare. Locul meu nu este în această lume.”⁶ Era un lucru nemai-auzit ca un conducător român să renunțe de bunăvoie la putere așa cum o făcuse Constantinescu. Scepticii au considerat că retragerea era un truc de

ocazie, dar majoritatea presei a salutat-o drept un act moral și dezinteresat.⁷ Președintele a insistat că decizia sa era irevocabilă și că nu va candida nici măcar pentru un loc în Parlament care să-i asigure imunitate, făcând aluzie la comportamentul predecesorului său, Ion Iliescu.⁸

Probabil că Emil Constantinescu a fost influențat în luarea acestei decizii de rezultatele slabe obținute în sondaje (de peste un an nu reușise să treacă de 20%), poate și de gândul primirii ostile care îl va aștepta de-a lungul cursei electorale. Se pare că această hotărâre i-a fost ușurată și de faptul că exista un succesor credibil cu o structură foarte asemănătoare lui. Între președinte și premierul Mugur Isărescu se stabilise un parteneriat efectiv imediat după numirea celui de-al doilea în fruntea guvernului, în decembrie, iar pe 30 iunie Constantinescu îl descriesese pe Isărescu drept „cel mai bun premier de după 1989 și unul dintre cei mai buni pe care i-a avut vreodată România”.⁹ Înaintea declarației publice de pe posturile de radio și televiziune, se pare că președintele vorbise cu Isărescu pentru a încerca să-l convingă să intre în cursa prezidențială. PNȚCD, în ciuda stupefacției produse de retragerea lui Constantinescu, i-a asigurat întregul sprijin politic lui Isărescu pentru a candida la funcția de președinte, iar acesta a declarat pe 31 iulie că își va face cunoscute intențiile peste o lună.

Se prea poate ca Emil Constantinescu să fi presupus că CDR era în stare să se reconstituie în condițiile candidaturii lui Isărescu. PNL, la inițiativa președintelui său, Valeriu Stoica, căutase să încropească o alianță cu ApR, dar discuțiile se dovedeau dificile și în interiorul PNL se iscașeră semne de neliniște la gândul unei alianțe cu stânga. Președintele țării a făcut, după cât se pare, prea puțin însă pentru a înlesni o renaștere a Convenției Democratice. În discursul ținut cu prilejul alegerilor, el a promis să relanseze campania împotriva corupției la nivel înalt.¹⁰ Cu toate acestea, și-a petrecut ultimele patru luni ale mandatului mai mult în izolare sau în vizite peste hotare.¹¹ Dacă Emil Constantinescu ar fi luptat mai departe, este absolut posibil ca cea de-a doua candidatură a sa să fi impulsionat suficient PNȚCD pentru a-l ajuta să treacă peste pragul de 10% necesar alianțelor electorale pentru intrarea în Parlament. Acest prag era dublu față de cel de 5% stabilit pentru fiecare partid în parte (recent ridicat de la 3% în încercarea de a elimina grupările mai mici), întrucât PNȚCD a preferat să candideze în tandem cu un grup de partide mai mici, formând o alianță care s-a numit CDR 2000 (lansată pe 1 septembrie 2000). Calculul PNȚCD că partidele precum Partidul Dreptei Românești, două partide ecologiste efemere și ANCD (a lui Ciorbea) ar fi putut asigura voturile suplimentare care să-l ajute să treacă peste acest prag înalt stabilit pentru intrarea în Parlament sugerează că țărăniștii se rupseră oarecum de realitate.

Sinuciderea centrului

Alte partide moderate au făcut și ele gafe care au permis forțelor opuse sistemului să adune un imens capital electoral cu ocazia alegerilor. Alianța pentru România (în derută de când liderul ei Meleșcanu fusese implicat în afacerea Costea) a impus termeni inacceptabil de duri în vederea unei alianțe cu PNL. Candidatul prezidențial al liberalilor, Theodor Stolojan, se bucura de un grad de popularitate mult mai ridicat decât cel al lui Meleșcanu, care ținea în continuare la funcția supremă; negocierile au eșuat în iulie, iar în august 2000 procentele obținute în sondele de de ApR se prăbușiseră de la 14% la 6%. Totodată, Meleșcanu și Stolojan aveau credibilitate în cadrul unui larg segment al electoratului PDSR. Ambii se achitaseră relativ bine în serviciul lui Iliescu înainte de 1996, ferindu-se de unele excese și gafe din timpul conducerii acestuia. Astfel, șansa unirii unei stângi pragmatice cu un centru-dreapta s-a irosit. O înțelegere între PNȚCD și PNL de reunire pentru a sprijini candidatura prezidențială a lui Stolojan, în echipă cu Isărescu ca potențial prim-ministru, ar fi dat posibilitatea partidelor din CDR să-și mențină voturile de bază, preluând în același timp și din cele ale stângii. *Evenimentul zilei* lansase pe 21 iulie 2000 un apel care se bucurase în zilele următoare de un puternic ecou în rândurile cititorilor la încheierea unui pact Stolojan-Isărescu, apel care fusese însă ignorat de sponsorii lor politici.

Liderul PNȚCD Ion Diaconescu a pronunțat decesul CDR pe 1 august, când a expediat doi emisari ai PNL cu vorbele: „E moartă... e moartă. Ce-a mai rămas să mai vorbim?”¹² Ministrul Educației Andrei Marga a fost luat peste picior de colegii săi atunci când, la sfârșitul lui iulie, a făcut un apel la crearea unei „coalități reformatoare PNȚCD-PNL”.¹³ Șansele unei reconcilieri au fost spulberate după ce PNL a acceptat să includă pe listele sale electorale membrii unei grupări de experți de stânga, teoreticieni ai reformei sistemului socialist, care creaseră în 1999 Inițiativa Social-Liberală pentru promovarea candidaturii lui Stolojan, o persoană care ea însăși se deplasase de la stânga tehnocrată spre centru.¹⁴ S-a produs însă o plecare în masă a liberalilor din vechea gardă, în frunte cu Dan Amedeo Lăzărescu (care au refuzat să subscrie la o astfel de „deviație flagrantă către stânga comunistă”, dar în aprilie 2001, atunci când CNSAS a făcut public dosarul de Securitate al lui Lăzărescu, s-a aflat că acesta fusese înainte de 1989 informator asiduu și plătit în schimbul permisiunii de a participa la diverse conferințe în străinătate).¹⁵ Revolta liberalilor a fost reținută, dar a oferit o justificare refuzului PNȚCD de a le ceda liberalilor o poziție puternică în cadrul CDR. Între timp, dihonía din cadrul CDR n-a făcut decât să sporească atracția unor candidați care prezentau o imagine autoritaristă (Iliescu și Vadim), o imagine în total

dezacord cu parlamentarismul steril. Fără îndoială, figuri importante dintr-o CDR cândva unită considerau prima rundă a alegerilor prezidențiale drept un fel de întrunire preelectorală în care să se decidă care dintre candidații ei trebuia să iasă la rampă pentru a-l înfrunta pe Iliescu în runda decisivă. Zoe Petre, de pildă, a declarat la începutul lui august că CDR 2000 îl va sprijini pe Stolojan în turul doi, în cazul unui eșec al lui Isărescu.¹⁶ Cu excepția ziariștilor precum Sorin Roșca Stănescu, nu a existat nici o recunoaștere publică a faptului că niște rivali tehnocrați care se luptau între ei ar putea fi total eclipsați de un contracandidat șarlatan, care să arate cât de mult pierduseră aceștia contactul cu preferințele electoratului.

Stolojan a încercat cel puțin să țină în frâu nemulțumirea profundă a electoratului față de multiplele greșeli ale clasei politice. El se putea întrucâtva pretinde un outsider, dat fiind că fusese la guvernare doar un an (în care fusese prim-ministru în perioada 1991–1992); după aceea el a lucrat la Banca Mondială, care l-a trimis în fostele republici ale Uniunii Sovietice din Asia Centrală. După 1998, a lucrat pentru grupul Tofan, una dintre puținele societăți mari care nu s-au asociat practicilor speculative și nu erau dominate de membrii fostei nomenclaturi.¹⁷ Singura notă proastă care i se putea da lui Stolojan era naționalizarea depozitelor bancare de valută forte (împiedicând retragerea lor înainte ca valoarea să li se deprecieze foarte mult din cauza inflației). Prădarea băncilor de stat de către cei de sus crease o criză de lichidități, obligând în schimb România să obțină împrumuturi în condiții dezavantajoase; atunci când și-a anunțat candidatura, Stolojan a subliniat ceea ce majoritatea politicianilor preferau să țină sub tăcere, și anume că o treime din bugetul național se cheltuia acum pe plata datoriei externe.¹⁸ O altă parte copioasă din buget se scurgea în plata arieratelor datorate statului de către întreprinderile de stat, iar Stolojan a promis să introducă o nouă serie de priorități, în cadrul cărora educația și sănătatea vor primi mai mult decât în cadrul bugetelor anterioare.¹⁹

Isărescu nu a intrat oficial în cursa prezidențială până pe 11 octombrie, iar această intrare târzie i-a permis să susțină că acorda mai multă atenție îndatoririlor sale de șef al guvernului decât politicianismului. El avea însă și motive serioase să păstreze distanța față de ceea ce devenise acum cel mai puțin popular partid din țară; PNȚCD susținea un candidat vădit rușinat de calitatea susținătorilor săi.²⁰ Isărescu a subliniat importanța continuării procesului de privatizare, a reformei serviciilor publice și a instituțiilor financiare, ceea ce era departe de a fi un manifest care să înflăcăreze entuziasmul țării. Potrivit lui Silviu Brucan, Isărescu era prea detașat și limbaul său prea sofisticat pentru a reuși să aibă un puternic impact asupra populației în timpul

care îi rămăsese la dispoziție.²¹ El avea să devină în foarte scurt timp ținta calomniilor proferate de PRM cu privire la presupusul său rol în scandalurile FNI și Bancorex.

Alienarea alegătorilor de rând în fața pericolului

Reținerea partidelor convenționale de a face o campanie entuziastă, așa cum procedaseră în 1996, dovedea că scena publică era adeseori dominată de deponenții la FNI, care cereau zgomotos compensații pentru investițiile pierdute. Există dovezi că protestele nu erau tocmai spontane, ci fuseseră iscusit orchestrate de PRM; atunci când Cornel Nistorescu i-a invitat pe câțiva dintre protestatarii de la lansarea candidaturii lui Isărescu să vină la redacție și să-și expună doleanțele, pentru ca la rândul său să dea publicității punctul lor de vedere, „aceștia au dispărut ca prin minune”.²²

PRM a reușit de asemenea să exploateze indignarea provocată de asasinarea, în septembrie 2000, a unuia dintre membrii săi, Virgil Săhleanu, un lider sindical ieșean care condusese protestele împotriva vânzării uzinei Tepro Iași unei societăți cehe care, așa cum avea să se dovedească, era în pragul falimentului. Această vânzare a încins spiritele înainte de uciderea lui Săhleanu; cu un an în urmă, în noiembrie, 10 000 de muncitori de la Tepro arboraseră portretele lui Ceaușescu la o manifestație sindicală soldată cu ciocniri în fața prefecturii din Iași.²³ În lumina unor astfel de scene, nu este deloc surprinzător că la un sondaj realizat de CURS și de Societatea Academică Română s-au dat următoarele răspunsuri la întrebarea: „Când în ultimii 100 de ani au mers lucrurile mai bine în România?”²⁴

Înainte de primul război mondial	4,2 %
În perioada interbelică	13,5 %
În anii lui Gheorghiu-Dej	4,6 %
1965–1979	34,3 %
În anii '80	18,4 %
După 1989	8,5 %

De două ori mai mulți au fost cei care au răspuns că o duceau mai bine în anii '80 decât după 1989, iar cei mai mulți, 52,7%, credeau că viața fusese mai bună pentru români pe vremea lui Ceaușescu decât în orice altă perioadă din istoria recentă. Acest sondaj a confirmat că perioada comunistă rămăsese principalul punct de referință pentru majoritatea românilor: detaliile despre acele vremuri, precum cozile interminabile la puținele produse de

bază sau emisiunile de televiziune dedicate aproape în întregime aparițiilor publice ale Ceaușeștilor, pieriseră din memorie. Faptul precumpănitor pentru anul 2000 era că un procent de 44% din populație trăia dintr-un salariu mediu de subzistență de 4,30 dolari pe zi.²⁵

La aproape o lună după publicarea rezultatelor acestui sondaj, deputații și senatorii au sfidat sfaturile liderilor lor și au votat o creștere de 16% a propriilor salarii; participarea la respectiva ședință a fost una dintre cele mai numeroase înregistrate vreodată la votul în camerele Parlamentului, caracterizat de obicei prin absenteism cronic.²⁶ Deputații coaliției erau de obicei campionii absenteismului; convocați la vot prin telefonul mobil, fie apăreau târziu, fie nu veneau deloc. În anul 2000 era nevoie ca votul final al unui proiect de lege să fie anunțat cu o săptămână înainte pentru obținerea majorității.²⁷ PDSR, în schimb, era mult mai disciplinat și avea o prezență bună, iar cei care aveau propriile afaceri (printre care se numărau mulți parlamentari PD și PNL) erau cel mai des prezenți la lucrările Parlamentului. Nu este astfel deloc surprinzător că alegătorii îi considerau adeseori pe reprezentanții lor drept o castă separată, gata oricând să-și satisfacă poftele și să-și apere scaunele. Dumitru Tinu s-a făcut ecoul opiniei publice atunci când a scris în *Adevărul*: „Nu există bani ca să se mai adauge câteva procente la salariile medicilor și profesorilor, dar, fără cea mai mică ezitare, ei [politicienii] votează zeci de miliarde pentru limuzine, telefoane mobile, călătorii în străinătate, echipamente de birou, mai multe secretare și consilieri, fleacuri fără rost, gărzi de corp.”²⁸ În mai 2000 istoricul Florin Constantiniu a făcut chiar o comparație între politicienii anilor '80 și cei din epoca democrației, favorabilă celor dintâi.

În anii '80, poetul Geo Dumitrescu a scris un articol pentru revista *Vatra*, ridiculizând activiștii de partid... simbolizați de „tovarășul Gușă” și de „tovarășul Ceafă”, ambii needucați și aroganți. „...Tovarășul Gușă și tovarășul Ceafă au devenit deputatul Gușă și senatorul Ceafă. Tovarășul Gușă și tovarășul Ceafă se temeau mai mult de abuzuri. Se temeau ca mica lor ciupeală (10 kilograme de carne... cumpărate la un preț modic de la un magazin cu circuit închis, un chiolhan dat la o casă de odihnă a partidului) să nu fie denunțate de vreun rival sau de vreun informator răuvoitor al Securității. Le era frică de cineva. Domnilor Gușă și Ceafă nu le e frică de nimeni. Imunitatea parlamentară le asigură impunitatea, călătoresc în străinătate, dețin mașini scumpe, își construiesc vile și merg la meciuri de fotbal atunci când ar trebui să voteze legi importante, necesare țării. Nu-i pedepsește nimeni. Alegătorii? Alegătorii români sunt probabil cei mai înapoiți din Europa în ceea ce privește cultura politică. Înapoiți și resemnați.”²⁹

Sondașele dezvăluiau unul după altul o lipsă totală de încredere a populației în partide (77%) sau în Parlament (74%), cifrele menționate între paranteze ilustrând rezultatele sondajelor realizate de Institutul Metro Media în 1999 și perfect aliniate multor altora.³⁰ În România democratică, oamenii puteau cu greu să propășească prin muncă asiduă și comportament normal. Un sondaj IMAS printre românii cu vârste peste 28 de ani, realizat în februarie 1999, a pus întrebarea: „Cum au făcut avere bogații de astăzi?” Dintre cei intervievați, 38,2% credeau că prin legăturile lor cu cei de la putere; 37% au răspuns că prin ajutoarele primite de la guvern ca să pornească o afacere; doar 6% au răspuns că muncind din greu. La o altă întrebare, „Poate o persoană să se îmbogățească pe căi cinstitute în România de astăzi?”, 69,6 % au spus „Nu”, în comparație cu 29,3% care au spus „Da”.³¹

Dat fiind că pentru arestarea sau judecarea unui parlamentar pentru orice delict era necesar votul unei majorități de două treimi, devenea tot mai pregnantă impresia că Parlamentul era raiul celor care voiau să se sustragă justiției prin dobândirea imunității parlamentare. Această impresie a fost întărită de faptul că, pentru a fi pusă pe listele de candidați, o persoană particulară trebuia să contribuie cu sume mari de bani. Contribuția minimă la campanie la care se așteptau PDSR și PNL era de 4000 de dolari (contravaloarea a patru ani de venituri din muncă ale unui român mediu).³² Cristian Părvulescu, președintele Asociației Pro-Democrația, a susținut în 2001 că locul întâi pe lista de candidați a unui partid era scos la vânzare, candidatul fiind nevoit să plătească o sumă mare de bani în valută forte pentru a obține un loc eligibil. Un candidat de pe lista electorală a CDR 2000 a recunoscut că plătitise 10 000 de dolari pentru a fi înscris pe lista unui partid ecologist care aparținea acestei alianțe.³³

Reputația politicianilor a fost pătată și mai mult de tendința multora de a migra dintr-un partid în altul, ceea ce sugera că ambițiile personale prevaleau înaintea programelor, ideologiei sau principiului și încurajau părerea că partidele erau combinații amorfe de indivizi ambițioși, care urmăreau să pună mâna pe stat spre propriul lor folos.³⁴ În anul 2001 un cotidian de frunte a publicat o listă de cincizeci și șapte de parlamentari aleși după 1989 care se transferaseră în alte partide.³⁵ Astfel, un partid care contrasta cu comportamentul egoist de slujire a propriilor interese din partidele consacrate avea toate șansele să fie luat în serios de un electorat furios și confuz. Pe 1 septembrie 2000, Cristian Tudor Popescu a publicat un editorial în *Adevărul*, intitulat „Să învățăm ungurește”, în care compara nivelul democrației interne a partidelor românești cu UDMR, susținând că românii aveau multe de învățat în această privință de la organizația minorității maghiare. Cu toate acestea, era puțin probabil ca românii să fie tentați să sprijine UDMR, chiar dacă

apărătorul ei era un ziarist care publica de regulă articole ostile acestui partid. Singurul alt partid care părea să respingă abordarea oligarhică a politicii, sprijinită de celelalte, era o organizație care exploata coarda naționalistă: Partidul România Mare (PRM). În fruntea listelor electorale se aflau câțiva renumiți cântăreți de muzică populară, Ilie Ilașcu, fost deținut politic în mâinile separatiștilor proruși din Republica Moldova, și un număr de femei mai mare decât pe listele de candidați ale oricărui alt partid important. Mai erau și persoane adânc implicate în represiiunile din epoca comunistă, în corupția dinainte și de după 1989, în încercarea de subminare a instituțiilor democratice, precum și o galerie de candidați condamnați de organizațiile de apărare a drepturilor omului pentru opiniile lor antisemite, antimaghiare sau împotriva romilor, în fruntea acestora fiind liderul partidului, Corneliu Vadim Tudor. Dar chiar și pentru alegătorii de rând, vag conștienți de filiația extremistă a PRM, toate acestea n-au fost suficient de descurajante pentru a-l sprijini pe Vadim. Avantajul principal al PRM era că nu fusese niciodată oficial la putere după 1990 și putea astfel pretinde că nu era răspunzător pentru înrăutățirea condițiilor de viață ale românilor obișnuiți și că avea mâinile curate.

În mod paradoxal, populația rurală, persoanele în vârstă și cele mai puțin instruite, care votaseră într-un număr disproporționat de mare pentru Ion Iliescu în 1890, 1992 și 1996, s-au dovedit acum a fi un puternic factor de stabilitate. Înainte ele fuseseră un obstacol în calea democratizării, mulțumite cu existența unui stat paternalist, și era greu de crezut că aveau să obiecteze vreodată la reinstalarea unei conduceri întru totul autoritare. În conservatorismul lor, acestea erau din ce în ce mai mult văzute drept un tampon în calea înaintării lui Vadim; timp de câțiva ani, sondajele de opinie sugeraseră că loialitatea lor față de Iliescu era de nezdruccinat, indiferent de acuzațiile care se aduceau activității sale la guvernare.

Forțele liberale aflate între individ și stat, grupate sub drapelul societății civile, nu au fost în stare să ofere o alternativă la partidele nepopulare. Adrian Severin susținea în februarie 2000 că societatea civilă se reducea la câteva ONG-uri care nu erau decât niște surogate de cluburi pentru niște frustrați care se temeau să candideze în alegeri sau să-și asume responsabilitatea guvernării.³⁶ Cea mai cunoscută organizație nonguvernamentală, Alianța Civică (AC), intervenise frecvent în politică, dar era discreditată din cauza asocierii ei strânse cu CDR și cu Palatul Cotroceni. Marșurile organizate de Alianța Civică sau la care ea a participat când democrația părea amenințată, pe 22 ianuarie 1999 și pe 7 decembrie 2000 (cu ocazia ascensiunii lui Vadim), au atras jalnic de puțini oameni.³⁷ În schimb, Asociația Generală a Vânătorilor și Pescarilor Sportivi (AGVPS) a reușit să mobilizeze mult mai mulți oameni la un marș organizat în București în septembrie 1999, în semn de protest

față de politica guvernului în materie de vânatoare.³⁸ Adrian Năstase era, întâmplător, președintele AGVPS, un indiciu al faptului că PDSR avusese un contact mult mai strâns cu societatea civilă decât partidele care invocau adeseori această societate ca pe o mantră.

Ana Blandiana, poeta aflată la cârma Alianței Civice, a oferit Palatului Cotroceni multe motive de îngrijorare, însă în mai 2000 i-a furnizat întreg sprijinul lui Constantinescu, care, credea ea, era „singurul în stare să câștige alegerile și să continue reformele”.³⁹ Numărul 2 al Alianței Civice, Valerian Stan, nu a fost de acord; la congresul Alianței Civice din luna mai, acesta și-a anunțat demisia, afirmând că AC sprijinea „oficialități corupte” și că din pricina aceasta nu putea rămâne în partid.⁴⁰ Gabriela Adameșteanu din Grupul pentru Dialog Social era convinsă că, în ciuda vederilor sale nobile, Stan nu era decât un oportunist ca oricare altul, exploatându-și reputația de incoruptibilitate doar pentru a găsi un partid în care să-și negocieze intrarea.⁴¹ Stan a insistat însă că nu avea nici o intenție de a intra în alt partid și s-a întors să lucreze pentru APADOR, principala organizație pentru apărarea drepturilor omului din România. În 2001 Ana Blandiana s-a retras din funcția de președinte al AC, funcție pe care a preluat-o Șerban Rădulescu-Zoner, deputat PNL din 1992 până în 2000, despre care exista părerea larg răspândită că își păstrase integritatea în toată perioada activității sale parlamentare (Zoner inițiasse un proiect de lege în virtutea căreia să fie confiscate averile oficialităților de stat care fraudaseră băncile în perioada 1990–1998); el a fost înainte de 1989 deținut politic pentru o lungă perioadă de timp.⁴²

Incapacitatea forțelor societății civile liberale din România de a face față criticilor a fost ilustrată în martie 2000, atunci când Dan Pavel, unul dintre comentatorii politici cu o rubrică permanentă ai revistei 22, a fost dat afară de la această publicație fără preaviz. El comisese „crima” de a acuza marile minți luminate ale GDS — Andrei Pleșu, Mircea Dinescu și Gabriel Liiceanu — de a fi buni liberali, dar proști democrați, care se credeau mai egali decât alții în fața legii.⁴³ Intelectualii, veșnic nemulțumiți și puși pe harță, în turnurile lor de fildeș, nu aveau o influență prea mare asupra stării de spirit a națiunii. Tinerii — o categorie pe care revistele precum 22 îi salutaseră cu regularitate drept potențiali salvatori ai neamului — erau pe punctul de a-și dezamăgi fără milă admiratorii liberali.⁴⁴ Avertismentul că aceștia nu formau un grup atras instinctiv pe calea individualismului occidental se mai făcuse auzit, o dată cu publicarea unui sondaj din februarie 2000, realizat printre studenți: sondajul arăta că aceștia trăiseră prea puțin experiența comunismului și se așteptau totuși ca statul să le ofere sprijin material pentru educație (99%), cazare și hrană în căminele studențești (82%), și să le satisfacă și alte necesități de bază (42%).⁴⁵ Șomajul începea să fie o proble-

mă tot mai serioasă, exacerbată de neputința românilor de toate vârstele de a căuta de lucru în străinătate din cauza restricțiilor în obținerea vizelor. În ianuarie 1999, un sfert din numărul total al șomerilor era format din absolvenți de facultate sau de liceu,⁴⁶ iar 65% dintre studenți erau dispuși să emigreze pentru că nu vedeau nici o perspectivă de a prospera în România.⁴⁷ Cum însă această cale le era blocată, cu excepția câtorva norocoși, câștigători ai loteriei vizelor, care primeau mult-râvnita carte verde de intrare în Statele Unite, nu este deloc surprinzător că unii erau atrași de extremismul politic. În mod ironic, un element cultural de import din America — muzica rap, sub forma popularizată de Eminem — a contribuit probabil la crearea unui mediu tineresc înclinat spre extremism. Violența și caracterul iconoclast al multor versuri din muzica rap se potriveau ca o mânășă retoricii violente și lipsite de inhibiții a lui Vadim. Într-adevăr, multe trupe rap locale — B.U.G. Mafia, IQ Sapro și Moromeții — au apărut în scurt timp pentru a satisface o nouă modă muzicală în curs de afirmare. În timpul campaniei electorale, șomeri tineri, care nu aveau altă treabă decât să stea prin cafelele de dimineața până seara, îl puteau urmări pe Vadim dominând transmisiile radio și TV cu muzică rap pe fundal.

Noua imagine a PDSR

Pălirea amintirilor despre palmaresul PDSR la guvernare și o convingere larg răspândită că partidul acesta nu putea fi mai rău decât coaliția aflată pe punct de plecare i-au dat aripi lui Iliescu. Acesta a îmbrăcat o haină nouă, de om de centru și adept al modernizării, dispus să încheie alianțe cu foștii oponenți din centrul spectrului politic. S-au făcut deschideri discrete către PNL și chiar către UDMR; încă din iunie 1999 Iliescu își îndemnase acoliții să-și reprime tendința de a manifesta o „atitudine înverșunată” față de minoritatea maghiară sau față de Budapesta.⁴⁸

În octombrie 1999 a fost semnată o alianță între PDSR și principalul partid al romilor, reprezentând o numeroasă grupare discreditată, pe care PDSR obișnuise să o nesocotească.⁴⁹ Reacția populației românești a fost tot atât de tăcută ca și atunci când s-a aflat că UDMR intra la guvernare în 1999 (sugerând că ar trebui revizuite stereotipiile în legătură cu sentimentele anti-țigănești adânc înrădăcinate printre români). În plus, șase lideri sindicali au reușit să ocupe locuri eligibile pe listele electorale al PDSR⁵⁰ — o mișcare calculată de PDSR pentru a a atrage sindicatele pe orbita lui.

Premierul desemnat Adrian Năstase a făcut câteva gesturi pentru a potoli temerile Occidentului în legătură cu intențiile partidului în cazul revenirii

lui la guvernare. După o călătorie în Statele Unite, în august 2000, el a reformulat politica economică a partidului, insistând că reformele de piață constituiau unica șansă de dezvoltare normală a României. Năstase a promis că PDSR nu va risipi banii publici și că va respecta strategia economică pe termen mediu trasată cu câteva luni în urmă, în același an, de Isărescu, în mare parte împreună cu Uniunea Europeană.⁵¹ În 2001 România avea să dețină președinția OSCE, iar Adrian Severin, numit recent președinte al Adunării Parlamentare a OSCE, a intrat în PDSR pe 4 septembrie. Fostul ministru de Externe, cândva un critic hotărât al PDSR, credea acum că acesta evoluase, transformându-se „dintr-un partid ideologic într-un partid al intereselor”.⁵²

Iliescu a căpătat un sprijin neașteptat din partea unui analist de frunte, considerat mult timp un dușman al realităților pe care le reprezenta acesta. Dan Pavel atrăsese atenția într-un editorial scris în august 1999: „Dacă se întorc la putere, vor face ce au făcut și înainte... Birocrația centralizată de stat va fi menținută, o birocrație ce va apăra interesele... directorilor corupți... și o oligarhie naționalistă a intereselor.”⁵³ În septembrie 2000 Dan Pavel era mult mai puțin îngrijorat de perspectiva unei reveniri a PDSR. El își închipuia că „în realitate, partidul lui Iliescu are realizări onorabile... în opoziție”. Acesta jucase un rol deplin și constructiv în viața Parlamentului; „din 2 225 de intervenții în Parlament, între 1 septembrie 1997 și 1 iulie 1999... 1 049 au fost făcute de opoziție, din care 708 au aparținut PDSR. Oricine le-ar studia cu grijă ar observa că majoritatea au fost constructive și raționale”.⁵⁴

Nu e deloc surprinzător că se auzeau mult mai rar în străinătate declarații de genul celor făcute de senatorul american Joseph Biden — cu ocazia vizitei sale în România, în septembrie 1999 — care credea că România va regresa dacă Iliescu se va întoarce la președinție.⁵⁵ Iliescu a început să-și recapete o parte din prestigiul de care se bucurase pentru scurt timp la sfârșitul anului 1989; în 1997 el părea terminat ca lider, atunci când filiala județeană a PDSR a propus fără înconjur „să fie promovat ca să scăpăm de el” prin numirea ca președinte de onoare al partidului,⁵⁶ dar în 1999 sondajele erau net în favoarea lui, din cauza rezultatelor slabe ale celorlalți guvernanți. În mai 2000, anunțându-și disponibilitatea de a candida din nou la președinție, Iliescu a declarat: „în ciuda sfaturilor primite de la persoane din apropierea mea de a mă retrage într-o funcție mai confortabilă, simt că nu m-au lăsat încă puterile”.⁵⁷ Cu aceeași ocazie el a spus că PDSR nu dorește să înlocuiască „fripturiștii partidului de guvernământ cu fripturiștii propriului partid” și că listele cu nominalizări nu vor mai fi alcătuite în mod „birocratic”, ci „în funcție de calitatea oamenilor”. Fripturistul fiind un carierist politic lipsit

de principii, declarația sa echivala cu o recunoaștere că în trecut ușile PDSR fuseseră larg deschise unor astfel de specimene... Cazul ultracunoscutului „Bibi” Bivolaru, care dobândise imunitate parlamentară în 1996, sub stindardul PDSR, era de notoritate publică, iar Iliescu a cerut partidului său ca cei care candidau pentru un loc în Parlament pe listele PDSR să depună o declarație cu privire la situația lor financiară pentru a evita un al doilea caz Bivolaru.⁵⁸ În ciuda acestor vorbe frumoase, în scurt timp avea să se afle că se dăduseră sume frumoșele pentru înscrierea candidaților pe locuri eligibile pe listele PDSR.⁵⁹ S-a găsit un loc și pentru un naționalist recunoscut din generația de dinainte de 1989, Adrian Păunescu. În unele cercuri plutea îngrijorarea din cauza alianței electorale încheiate între PDSR și Partidul Umanist Român (PUR), vehicul politic al unui controversat întreprinzător, Dan Voiculescu, care își dobândise o mare parte din baza de putere lucrând în întreprinderile de comerț exterior controlate de Securitate înainte de 1989.⁶⁰ Susținător al politicilor economice favorabile capitalului autohton în detrimentul rivalilor străini, acesta avea ca principală sursă de influență o serie de debușeuri de presă, în principal Antena 1, cel mai popular post particular de televiziune din România, cu puternice tente naționaliste în abordarea problemelor politice.⁶¹

PDSR a folosit debușeurile de presă ale lui Dan Voiculescu pentru a lovi în FPS, Radu Sârbu devenind ținta săgeților otrăvite din timpul campaniei; pe 14 noiembrie Senatul a trecut o moțiune prin care se cerea înghețarea tuturor măsurilor de privatizare până la depunerea jurământului de către un nou guvern. Mesajul PDSR era în general axat pe reconciliere națională, iar tonul folosit era lipsit de pulsuni extremiste. Toate acestea însemnau că nici unul dintre principalii concurenți la funcția supremă în stat nu era pregătit să dea glas frustrărilor milioaneilor de alegători, a căror situație se înrăutățise după 1996 și care nu simțiseră pe pielea lor că mandatul anterior al lui Iliescu ar fi fost un soi de epocă de aur.

PRM exploatează înstrăinarea maselor

Faptul că o mare parte a electoratului nu se lăsa impresionată nici de alternativa guvernului, nici de cea a opoziției a oferit o șansă neasemuită Partidului România Mare. Fiind în opoziție în mai toți anii '90, PRM se putea exonera de răspundere pentru proasta guvernare ce a caracterizat acest deceniu. Criticii ar putea spune că PRM exercitase de fapt o mare influență din culise, că se bucurase de greutate în ministerele-cheie și că o folosisese pentru a sabota orice tentativă autentică de reformă. Mulți alegători nu aveau

însă chef să dea ascultare avertismentelor în legătură cu trecutul lui Vadim și cu ce s-ar alege de țară dacă acesta ar fi votat. Unii tineri, care îl considerau neechilibrat, erau totuși gata să-l voteze, fie pentru că doreau să se răzbu-ne pe vechea generație, fie de dragul aventurii sau din dorința de a face rău.⁶² Manifestul PRM a fost elaborat cu grijă pentru a reflecta frustrările și speran-țele românilor de rând, care se simțeau exploatați sau neglijați de clasa poli-tică din îndepărtatul București. Din septembrie 2000 Vadim începuse să promită următoarele măsuri:

- lichidarea imediată a mafiiilor autohtone și străine care operau pe teri-toriul României;
- distrugerea rețelelor de prostituție și de trafic de droguri;
- confiscarea marilor averi obținute prin fraudă și transferarea lor într-un Fond Național de Economii care să aline suferința românilor care trăiau într-o sărăcie lucie;
- judecarea în procese publice a persoanelor vinovate de acte de genocid împotriva poporului român;
- luarea tuturor măsurilor necesare pentru repatrierea celor 4 miliarde de dolari depuse de români în bănci străine;
- desființarea Fondului Proprietății Private și regândirea întregului proces de privatizare;
- organizarea unui referendum privind instituirea pedepsei capitale pen-tru pedofilie și pruncucidere;
- înființarea unui Comitet pentru Cercetarea Activităților Antiromânești, precum și expulzarea din România a tuturor persoanelor vinovate de sabotaj, spionaj și propagandă în vederea împărțirii teritoriale a țării;
- scăderea prețului la alimente, băuturi, medicamente și rechizite școlare;
- eradicarea delincvenței în rândul Țiganilor, în primul rând prin educarea reprezentanților acestei comunități, dar și prin crearea de locuri de mun-că pentru membrii ei;
- reinstituirea autorității statului român în județele Harghita și Covasna;
- accelerarea „fenomenului istoric și ireversibil” de unificare pașnică cu Basarabia și Bucovina.⁶³

În ochii românilor, care credeau că de fapt conducătorii lor și tovarășii lor de afaceri spoliau țara, în timp ce pe străzi domneau teama și sărăcia, toate măsurile de mai sus ar fi trebuit luate demult. Faptul că Vadim promi-tea o perioadă de dictatură de șase luni în care să înlăture rămășițele vechiu-lui regim nu a redus din atracția mesajului său, în pofida reacției ostile a presei. În ultima zi de campanie, sondajele îl plasau pe Vadim pe locul doi, imediat după Iliescu, cu mult înaintea altor candidați introduși în arenă de

fostele partide din CDR;⁶⁴ erau rezultate de natură să-i suprindă pe toți concurenții săi, în afara PDSR. Adrian Năstase avertizase că atracția lui Vadim era mult subestimată⁶⁵ și într-adevăr, acesta era singurul personaj de marcă dispus să continue ofensiva împotriva lui în campanie, argumentând că ideile sale draconice cu privire la reinstaurarea autorității statului contraveneau „idealurilor europene”.⁶⁶

Presa a strâns rândurile împotriva lui Vadim, dat fiind că devenise evident că acesta era în stare să provoace răsturnări importante de situație în alegeri. Declarațiile sale extremiste au fost retipărite și legăturile sale apropiate cu regimul Ceaușescu au fost scoase la iveală, precum și faptul că anturajul său era ticsit cu foști activiști PCR, securiști și milițieni.⁶⁷ Era oarecum ironic că ziarele care dădeau acum alarma contribuiseră la pregătirea terenului pentru asaltul populist al PRM, exagerând defectele guvernului pe prag de plecare, iar *Adevărul* este primul care ne vine în minte în acest sens. Poate că ziariști precum Cristian Tudor Popescu începuseră să-și dea seama că nu vor mai putea să critice un președinte fără teamă de consecințe, dacă Vadim avea să se instaleze la Cotroceni; chiar pe această temă, Anghel Stanciu, vicepreședinte al PRM, a declarat pe 29 noiembrie că „ziariștii vânduți Occidentului” ar putea fi trimiși în lagăre de muncă forțată.⁶⁸

Presa greșea însă dacă își închipuia că putea să spargă balonul de săpun al lui Vadim. Numărul de cititori ai presei scrise din România era foarte scăzut și de aceea ziarele pedalasera câteodată pe aceeași coardă naționalistă ca aceea susținută de PRM, din dorința de a-și stimula vânzările. Majoritatea alegătorilor se informau de la televiziune și din ce în ce mai mult de la posturi agresive precum Antena 1. Acesta era mijlocul de informare în care Vadim era stăpânul necontestat. El își începuse cursa pentru președinție la un nivel de popularitate nu mai mare de 35%, în comparație cu cei 99% ai lui Iliescu și 50% ai lui Isărescu. Dar, potrivit sociologului și specialistului în sondaje Alin Teodorescu, aparițiile sale pe micul ecran i-au îmbunătățit serios imaginea;⁶⁹ elanul său oratoric nesfârșit, tactica de șoc și jocurile colorate de cuvinte îl plasau într-o categorie aparte. Încă din 1990, el își pusese la punct o formă de comunicare scrisă cu românii prin intermediul săptămânalului său, formă ce s-a dovedit și mai eficientă pe ecranele televizoarelor. Demonizarea oponentilor, insistența asupra faptului că era singurul care putea apăra adevăratele valori românești și identificarea unor multiple primejdii ce amenințau existența însăși a României nu numai că nu i-a dezagustat pe mulți români, dar un număr mult mai mare s-au lăsat vrăjiți de spectacolul lui, mai ales în perioada electorală.

Vadim a dat spectacolul cel mai puțin lipsit de inhibiții pe 21 noiembrie pe postul național de televiziune. Toți principalii prezidențiabili (în afară

de candidatul UDMR) se adunaseră în studio pentru o dezbatere cu reguli de conduită negociate cu grijă în prealabil. Ceea ce s-a întâmplat era de prevăzut, dat fiind modul în care Vadim nu luase în seamă nici regulile Parlamentului și nici chiar pe cele ale justiției, pentru a da frâu liber ego-ului său supradimensionat. El l-a redus la tăcere pe moderator și l-a denunțat pe contracandidatul său din partea PD, Petre Roman, un vechi dușman al lui, în termenii cei mai grosolani cu putință, susținând că tatăl acestuia fusese un agent sovietic dispus să dezmembreze România. Roman a încercat fără succes să blocheze valul de invective; Isărescu și Iliescu nu s-au amestecat în încăierare și doar Stolojan a încercat, cu oarecare succes, să-i țină piept lui Vadim.⁷⁰ Autorul editorialului din *Evenimentul zilei* a scris imediat după aceea că a fost pentru prima oară când electoratul român și-a putut da seama „de adevărata măsură a nebuniei lui Vadim Tudor”.⁷¹ Un astfel de spectacol, susținea el, era „de natură să producă o mare scădere a popularității lui”.⁷² Însă politica românească a ajunsese să aibă o reputație atât de proastă, iar principalii ei actori se bucurau de o cotă atât de scăzută, încât Vadim nu putea inspira dezgust unor alegători cărora nu le mai păsa de *statu quo*, atâta vreme cât dădea glas frustrărilor lor. Încercarea de a-l înfiera ca „extremist” era la fel de neconvingătoare: un spectru politic care se întindea de la extrema stângă la dreapta radicală nu exista cu adevărat în România, iar cei mai mulți dintre alegători de-abia dacă își dădeau seama de existența unui astfel de spectru și nici nu erau interesați să-și găsească locul în el. Un sondaj realizat la începutul anului 2000⁷³ a pus întrebarea: „Unii sunt mai atrași de stânga, alții de dreapta în politică. Unde credeți că v-ați încadra cel mai bine?” Nu mai puțin de 41,8% din cei intervievați au răspuns că problema nu avea nici un fel de importanță pentru ei, iar 17,3% au spus că pur și simplu nu știau.⁷³ Concluzia ar fi că acuzațiile de „extremism” de stânga sau de dreapta păreau să aibă sens doar pentru o mică parte a populației. În confuzia atât de răspândită în legătură cu diferența dintre comportamentul politic „moderat” și „extremist”, și împotriva unei opoziții atât de divizate și de lipsite de vlagă, PRM avea toate șansele să producă impresie. Acest partid promitea să pornească imediat la acțiune pentru a rezolva problema sărăciei, a nedreptății și a lipsei de securitate personală, la care nici un alt partid nu oferea răspunsuri îndrăznețe. Vadim s-a autodefinit ca un cetățean de rând, „adevărat creștin practicant”, care nu cunoaștea decât patru destinații: „casa proprie, Senatul, partidul și tipografia”.⁷⁴ El a respins orice acuzație de extremism, afirmând că dacă putea cineva să dovedească acest lucru, era gata să părăsească politica. Vadim și-a dovedit abilitatea înăscută de manipulator când a întrebat: „Ce înseamnă cu adevărat extremismul? Sunt doar vorbe împotriva mea.

Arătați-mi o persoană de orice naționalitate pe care am lezat-o. Nu există nici una.”⁷⁵

PRM a mai primit un cadou neașteptat în preajma alegerilor, atunci când CNSAS a dat publicității lista candidaților care colaboraseră cu Securitatea. Pe listă figura liderul PNL Mircea Ionescu-Quintus, dar nici un nume din PDSR sau PRM. Or, se știa prea bine, cel puțin în rândurile mass-media, că PRM era plin de foști securiști și de colaboratorii lor voluntari (Vadim îi laudase în trecut pentru îndeplinirea a ceea ce el însuși numise „datoria lor patriotică”), dar în octombrie liderul PRM refuzase pur și simplu să predea lista sa de candidați pentru a fi verificată de CNSAS.⁷⁶ Nu este de mirare că nu s-a luat nici o măsură împotriva lui, dată fiind slăbiciunea statului român în atâtea domenii. Dar faptul că CNSAS a putut publica o listă de candidați, așa incompletă cum era, legați în mod compromițător de fostul regim poate fi considerat o imixtiune grosolană în procesul electoral. Acest fapt nu a făcut decât să confirme cele mai sumbre previziuni făcute atunci când a fost votată mult disputata lege Ticu Dumitrescu privind accesul la dosarele de Securitate, și anume că aceasta va fi folosită pentru reabilitarea opresorilor și pentru mângîirea apărătorilor democrației.

Noul peisaj electoral al României

Dintre toți românii cu drept de vot, 65,31% s-au prezentat la alegerile din 26 noiembrie. Iliescu se afla în fruntea rivalilor săi, dar Vadim era doar la 8 procente după el, obținând un vot de peste șase ori mai mare decât în 1996. În căutarea unui precedent, ar trebui să ne întoarcem în anii crizei economice din Europa interbelică pentru a găsi un partid extremist care se bucurase de un astfel de salt uriaș electoral. La alegerile parlamentare votul obținut de PRM nu a fost atât de mare, doar de 19%, dar prin eliminarea altor formațiuni (inclusiv CDR-2000, controlată de PNȚCD, care nu a reușit să atingă pragul necesar), PRM a sfârșit prin a obține aproape un sfert din locurile din ambele camere ale Parlamentului.

Adrian Năstase a identificat corect sprijinul uriaș dat lui Vadim ca pe „o formă de protest împotriva întregii clase politice, un vot negativ dat întregului sistem”.⁷⁷ PRM făcuse progrese izbitoare în aproape toate părțile țării, în mai toate grupele de vârstă și în majoritatea categoriilor sociale. Cele mai mari au fost în regiunile și în rândurile categoriilor sociale care în 1996 sprijiniseră puternic partidele de centru ce aveau să guverneze în următorii patru ani. PRM s-a situat cel mai bine în Transilvania și printre cei aflați în categoria de vârstă 18–30 ani, dintre care 33% se pare că au votat cu el.⁷⁸

REZULTATELE ALEGERILOR PREZIDENȚIALE DIN ROMÂNIA, 26 NOIEMBRIE 2000

	<i>Voturi (%)</i>
Ion Iliescu	36,35
Corneliu Vadim Tudor (PRM)	28,34
Theodor Stolojan (PNL)	11,78
Mugur Isărescu	9,54
György Frunda (UDMR)	6,22
Petre Roman (PD)	2,99
Teodor Meleșcanu (ApR)	1,91
Alții	2,87

REZULTATELE ALEGERILOR PARLAMENTARE DIN ROMÂNIA, 26 NOIEMBRIE 2000
CAMERA DEPUTAȚILOR

	<i>Voturi (%)</i>	<i>Locuri (%)</i>
Partidul Democrației Sociale din România (PDSR)	36,61	45,32
Partidul România Mare (PRM)	19,48	25,68
Partidul Democrat (PD)	7,58	9,48
Partidul Național Liberal (PNL)	7,48	9,17
Uniunea Democrată Maghiară din România (UDMR)	6,80	8,25
Convenția Democratică Română 2000	5,04	—
Alianța pentru România (ApR)	4,07	—
Partidul Național Liberal—Câmpeanu	1,40	—
Alianța Națională (Partidul Unității Naționale— Partidul Național Român)	1,38	—
Membri <i>ex-officio</i> , reprezentând minoritățile naționale	—	2,10
Alții	11,16	—

REZULTATELE ALEGERILOR PARLAMENTARE DIN ROMÂNIA, 26 NOIEMBRIE 2000
SENAT

	<i>Voturi (%)</i>	<i>Locuri (%)</i>
Partidul Democrației Sociale din România (PDSR)	37,09	46,45
Partidul România Mare (PRM)	21,01	26,42
Partidul Democrat (PD)	7,58	9,28
Partidul Național Liberal (PNL)	7,48	9,28
Uniunea Democrată Maghiară din România (UDMR)	6,90	8,57
Convenția Democratică Română 2000	5,29	—
Alianța pentru România (ApR)	4,27	—
Alianța Națională (Partidul Unității Naționale— Partidul Național Român)	1,42	—
Partidul Național Liberal—Câmpeanu	1,22	—
Alții	7,74	—

Aceste rezultate au fost publicate de Biroul Electoral Central pe 30 noiembrie și publicate în *Monitorul Oficial* pe 1 decembrie 2000.

Doar la Timișoara, orașul în care fidelitatea față de principiile anticomuniste ale revoluției din 1989 a fost întotdeauna mai puternică, un primar din partea CDR câștigase alegerile locale din iunie 2000. Totuși, în noiembrie în același an PRM a ieșit înaintea tuturor rivalilor (deși cu o marjă strânsă) în alegerile prezidențiale și parlamentare. Rezultatul a fost șocant, chiar dacă cei care au avut un rol-cheie în consolidarea PRM au fost alegătorii din orașele mici și din zonele rurale ce formau circumscripția electorală a Timișoarei. Transilvănenii și-au manifestat profunda insatisfacție neprezentându-se la vot în ziua alegerilor sau susținând partide cu caracter regional. Mulți au refuzat, neîndoindu-se, să voteze, dar marele entuziasm pentru PRM sugerează că erau mult mai numeroși cei dispuși să recurgă la o soluție radicală pentru a-și exprima înstrăinarea de starea politică actuală.⁷⁹

S-au exprimat în mod inevitabil temeri ca nu cumva succesul PRM să se datoreze unei sporiri a tensiunilor interetnice. Dar datele preliminare sugerează că nemulțumirea profundă față de rezultatele coaliției, nu atracția politicii antimaghiare și antițigănești promovată de PRM, a fost determinantă în obținerea unui sprijin atât de puternic din partea unor păături sociale până atunci surde la apelurile extremiste. În perioada 1998–1999 Vadim organizase un număr de adunări spectaculoase la Cluj și Târgu-Mureș, în care invectivele și amenințările la adresa celor pe care îi considera principalii dușmani etnici ai românilor au fost mult mai virulente ca de obicei, dar ele nu reușiseră să-i aducă PRM avantaje electorale prea mari în alegerile locale din iunie 2000.⁸⁰ În noiembrie 2000 PRM nu a obținut rezultate mai impresionante decât în alte părți nici în zonele din Transilvania unde avuseseră loc în trecut conflicte interetnice și rivalități violente exprimate, precum Târgu-Mureș sau Cluj, sau acolo unde românii s-ar fi putut aștepta să se simtă în nesiguranță din cauza superiorității numerice a maghiarilor, precum în județele Harghita și Covasna.⁸¹

Există dovezi sigure care sugerează că la triumful PRM au contribuit și calculele greșite ale CDR. Retragera bruscă a lui Constantinescu din iulie 2000 i-a oferit PRM prilejul să susțină că ofensiva anticorupție a președintelui nu fusese decât o amăgire. Vadim a făcut din corupție și din strategia de luptă împotriva ei punctul central al campaniei sale, la fel cum procedase Constantinescu în 1996. Un sondaj la ieșirea de la urne realizat pe 26 noiembrie a arătat că 42% dintre alegători considerau că prioritatea principală a noului guvern trebuia să fie pedepsirea tuturor celor care se făcuseră vinovați de corupție.⁸² Alin Teodorescu, directorul IMAS, susține că atunci când a ieșit din cursa prezidențială, Constantinescu a obligat aproximativ 20% din

electorat să caute o altă variantă.⁸³ Dacă CDR s-ar fi unit în spatele unui singur candidat la președinție, cu un mesaj puternic de reformă și susținut de măsuri concrete, și-ar fi putut păstra baza electorală, însă în cele din urmă Isărescu și Stolojan nu s-au ales decât cu 20% din rezerva de voturi, Iliescu dobândind 10%. Dacă ar fi să dăm crezare cifrelor avansate de Alin Teodorescu, expertul în sondaje cel mai cunoscut din România, Vadim a câștigat nu mai puțin de 50% din voturile care îi fuseseră acordate lui Constantinescu în 1996.⁸⁴

Blocarea lui Vadim

După ce au refuzat să strângă rândurile pentru a-și asigura accesul în al doilea tur, PNȚCD și PNL nu au mai avut decât să-și îndrepte sprijinul către Iliescu. Unele voci disidente susțineau că era mai bine ca CDR și aliații săi din societatea civilă să se țină departe de bătlăie, dat fiind că ambele oferte erau la fel de nocive; mai mult, poate că era mai bine ca Vadim să ajungă la Cotroceni atâta timp cât puterea sa era relativ limitată, decât după ce va fi creat o mișcare politică formidabilă.⁸⁵ Dar cu Emil Constantinescu ieșit din cursă, liderii guvernului aflat pe punct de plecare au dat de înțeles că sprijinul pentru Iliescu era singura cale frecventabilă, dată fiind primejdia evidentă pe care o reprezenta Vadim la adresa fragilei democrații din România. Iliescu și PDSR le-au ușurat foștilor adversari o decizie pe care doar cu câteva zile în urmă ar fi considerat-o total inacceptabilă: ei au exclus orice alianță cu PRM, chiar dacă Vadim ar fi câștigat fotoliul prezidențial, și și-au reafirmat interesul de a avea o colaborare activă cu partidele de centru-dreapta care reveniseră în Parlament. Iliescu a declarat: „Nu mai este vorba de mine. Este un moment deosebit de important, în care societatea românească trebuie să decidă dacă dorește să fie continuat procesul de democratizare început în 1989, dacă dorește să meargă înainte pe calea progresului sau nu.”⁸⁶ Într-un moment de maximă ironie, el a trebuit să-i avertizeze pe stâlpii liberalismului civic, precum Gabriel Liiceanu, să nu vorbească prea deschis în favoarea lui, întrucât „ura poporului față de el este atât de mare”, încât oamenii ar fi în stare să intre în panică și să o ia la goană către Vadim.⁸⁷

În cele două săptămâni dinaintea turului doi din 10 decembrie, Vadim și-a îndreptat apelul către alegătorii anticomuniști care îi sprijiniseră pe Isărescu și Stolojan. Pe 6 decembrie, într-o emisiune electorală de o oră, recunoscută până și de criticii săi ca un tur de forță, Vadim a intrat cu toată puterea în Iliescu, înfierându-l drept o marionetă a Moscovei, care își trădase țara.⁸⁸

Iliescu a avut înțelepciunea de a refuza să se angajeze într-o dezbatere cu Vadim. În schimb, el a reiterat mesajul că era singurul personaj în stare să garanteze stabilitatea și refacerea, catalogându-l pe Vadim drept „un pericol la adresa democrației și a sorții României”.⁸⁹

Nu era prea clar cum aveau să voteze românii în al doilea tur, ceea ce a plasat România în centrul atenției internaționale. Declarațiile făcute de președintele Clinton pe 1 decembrie și de Comisa Europeană trei zile mai târziu exprimau îngrijorare.⁹⁰ Alin Teodorescu (fără să fie deloc prieten cu Vadim) susținea că liderul PRM putea ieși învingător în al doilea tur de scrutin.⁹¹ Presupunerea nu era lipsită de sens. Mesajul anticorupție al Partidului România Mare era foarte atractiv pentru alegătorii PDSR, 44% din ei, în sondajul la ieșirea de la urne menționat mai sus, identificând această luptă drept primă preocupare a lor. În plus, nu se putea ști în ce măsură alegătorii ferm anti-comuniști aveau să se îndrepte către Iliescu. Dar strângerea rândurilor politice împotriva lui Vadim urma să aibă efect; acesta se plângea acum că era „vânat ca un criminal de război de slugile noii ordini mondiale”.⁹² Presa a scotocit din ce în ce mai adânc în trecutul extremist al lui Vadim de dinainte și de după 1989. Pe 7 decembrie câteva ziare au informat că de ani de zile Vadim evitase plata impozitelor către statul român.⁹³ Slaba autoritate a statutului era una dintre temele principale exploatate de el mai tot timpul în campania electorală, iar acum se părea că Vadim însuși contribuise la starea proastă de lucruri din țară. Dar și mai dăunătoare pentru el s-a dovedit dezvăluirea că, în ciuda apărării cu strășnicie a valorilor creștine, Vadim nici măcar nu era membru al Bisericii majoritare din România. S-a descoperit că el crescuse într-o familie de bapțiști; în declarații dezgropate din arhivele revistei *Săptămâna*, publicație la care scrisese înainte de 1989, Vadim a apărut strategia de urbanizare a Bucureștiului, care implica demolarea bisericilor istorice ortodoxe.⁹⁴ *România liberă* a dat în vileag legăturile sale strânse cu protestanții evanghelici din America, într-un articol intitulat „«Credinciosul» Corneliu Vadim Tudor nu este decât un om fără Dumnezeu”.⁹⁵

Astfel de dezvăluiri erau sortite să fie o surpriză totală pentru cei care-l considerau pe Vadim tribunul național al poporului. Biserica Ortodoxă avea în continuare un număr mare de credincioși, mai ales în Moldova, iar unii au observat chiar o renaștere religioasă într-un segment al tineretului român. Cel mai înalt ierarh al Moldovei, Episcopul Daniel, Mitropolitul Moldovei și al Bucovinei, a adresat credincioșilor o chemare deschisă să-l sprijine pe Iliescu.⁹⁶ După un *Te Deum* la principală catedrală din București, pe 1 decembrie, Patriarhul Teoctist a îndemnat ca „toți oamenii poporului nostru, indiferent de credință, să se asigure că țara va fi condusă de cei ce au dovedit echilibru, nu de extremiști”.⁹⁷

România se retrage de pe marginea prăpastiei

Turul doi al alegerilor prezidențiale din 10 decembrie a fost câștigat net de Iliescu, deși prezența la vot a scăzut la 57,5%. Iliescu a obținut 66,83% din voturi, iar Vadim 33,17%, un rezultat care corespundea în foarte mare măsură predicțiilor sondajelor din ultima săptămână de campanie. În mod ironic, Iliescu a obținut procentul cel mai înalt de susținere în două județe preponderent locuite de maghiari, Harghita și Covasna, unde a fost votat de 90,83%, respectiv 88,5% din alegători. De aceea, afirmațiile că aceste județe din Transilvania ar fi focare de „separatism” (cum fuseseră ele considerate de PDSR în trecut) erau total nelalocul lor. Vadim a triumfat doar într-un singur județ din cele 41 ale României, Bistrița Năsăud, dar a obținut peste 40% în județele Alba, Arad, Caraș-Severin, Gorj, Maramureș, Sălaj, Sibiu și Tulcea. Cele mai multe din aceste județe aveau două lucruri în comun: erau izolate geografic de capitală și dominate de sentimentul că erau ignorate sau exploatare de sistemul centralizat. În al doilea rând, toate erau dependente de industrii în declin și în felul acesta incapabile să asigure un trai sigur locuitorilor lor. Criza minieră din județul Gorj, în care se afla Valea Jiului, era bine cunoscută și este surprinzător că Vadim n-a obținut acolo decât 43,31% din voturi. În celelalte însă, agricultura era sprijinul principal al economiei: prețurile în scădere ale produselor agricole, neviabilitatea micilor gospodării recent reintrate în proprietate particulară și cea mai severă secetă din ultimii patruzeci de ani au produs o deprimare adâncă. Ar fi interesant de semnalat că în câteva dintre aceste județe o mare parte a pământului se dovedise nepotrivită pentru colectivizare și, ca atare, pe vremea comunismului fusese permisă (în limite foarte stricte) inițiativa privată. Exemple elocvente ar fi Alba, Maramureș și Sibiu, toate din Transilvania. Astfel, lui Vadim nu i-a mers bine doar în județele transformate de înregimentarea epocii comuniste, ceea ce era un indiciu îngrijorător pentru viitor. Este interesant de semnalat că (după județele cu populație preponderent maghiară menționate mai sus) cele două locuri în care Vadim a ieșit cel mai prost au fost Capitala și municipiul Iași, unde liderul PRM nu a obținut decât 26,17%, respectiv 26,11% din voturi. Ambele orașe fuseseră martorele unor schimbări considerabile după 1989, ceea ce duse la dezvoltarea unei opinii publice bine informate, nesusceptibilă să fie influențată de demagogia lui Vadim. Până atunci Timișoara o luase, în mod tradițional, înaintea acestor două orașe în dorința de a se realiza integrarea în Occidentul democrat; de obicei, alegerile din leagănul revoluției de la 1989 asigurau județului Timiș cele mai multe voturi prodemocratice. Dar de data aceasta 36,48% dintre alegătorii județului Timiș au votat cu Vadim în turul doi.

Vadim a contestat rezultatele, pretinzând că el era adevăratul învingător al celui de-al doilea tur, și, cu un gest teatral, a înaintat o plângere la Curtea de Justiție de la Haga.⁹⁸ Dar monitorii internaționali au fost cu toții de acord că alegerile se desfășuraseră normal, iar străinătatea a răsuflat ușurată aflând că Iliescu era cel care va prelua puterea pe 21 decembrie pentru un al treilea mandat de președinte. Așa cum era de așteptat, Adrian Năstase, ajuns acum la vârsta de 50 de ani, a fost instalat în funcția de prim-ministru. Cu 46% dintre locurile din Parlament, PDSR se simțea în stare să guverneze singur, dar o alianță neoficială cu UDMR a fost salutăată cu ușurare de Uniunea Europeană. Sprijinul maghiar în Parlament a fost oferit în schimbul ratificării reformelor administrației locale, care consolidau poziția limbii maghiare în zonele unde aceasta era larg vorbită. PNL și-a afirmat de asemenea dorința de a colabora cu guvernul în schimbul promisiunii unei intenții serioase de reformă a Constituției, în special în vederea clarificării rolului fiecărei camere din Parlament. Dar forța politicii bipartizane avea să fie dovedită de măsura în care forțele prodemocratice reușeau să se coalizeze pentru a bloca alte mișcări ale PRM. Strategia adoptată de Năstase a părut inițial îndreptată spre despărțirea parlamentarilor PRM de liderul lor. Poziții importante din Parlament au fost acordate unor peremiști, iar conservatorii PDSR nenumiți în cabinet au căpătat în compensație conducerea unor importante comisii parlamentare. Aceasta însă a mărit primejdia ca forțele PRM și PDSR să se combine pe viitor pentru a slăbi, amâna sau chiar respinge legile care nu le conveneau.

Presiunea occidentală a contribuit în mare măsură la hotărârea PDSR de a întinde o ramură de măslin unui dușman tradițional precum UDMR. Sprijinul UE cu sume de miliarde de dolari era pe cale de a se realiza și ar fi fost un gest sinucigaș dacă PDSR s-ar fi întors la vechile obiceiuri de guvernare, care îi aduseseră discreditarea înainte de 1996. CDR se lovise de un aparat de stat din care o mare parte refuza să-și schimbe tiparele de conduită potrivnice unei bune guvernări. Însă căderea coaliției s-a datorat mai curând propriilor mari greșeli. Conducerea de proastă calitate, în special în ceea ce privește PNȚCD, imposibilitatea de stabilire a unui parteneriat efectiv cu președinția și lipsa unui dialog cu populația sau a unor linii de comunicare deschise cu propriii suporteri au făcut ca, destul de repede după preluarea puterii, să-i fie greu să se mențină la suprafață. Ea a permis ca reputația să-i fie murdărită de un partener de coaliție mai șiret, PD, care a dus o luptă de gherilă tăcută împotriva colegilor pe care îi considera inamici politici. O eroare fundamentală s-a dovedit a fi hotărârea de a rămâne o alianță cu spinarea frântă, chiar și după ce îndelungata criză Ciorbea a trecut, când

era limpede că diferențele între PD și PNȚCD treceau dincolo de un război al personalităților. Numirea ca premier a lui Radu Vasile a contribuit la potolirea relațiilor dintre principalii protagoniști ai coaliției, dar a fost suficientă ca să iște un conflict intern în cadrul PNȚCD și să strice relațiile dintre Palatul Cotroceni și guvern. Electoratul avea o rezistență surprinzătoare — CDR a reușit totuși să câștige alegerile pentru primăria Capitalei în iunie 1998, după optsprezece luni de scădere a nivelului de trai —, dar degingolada din sânul guvernului l-a lipsit de orice urmă de credibilitate. Numirea tehnocratului Mugur Isărescu în funcția de prim-ministru după îndepărtarea lui Radu Vasile printr-o lovitură de palat nu a schimbat starea de fapt. Progresele realizate de România în cursa pentru aderarea la Uniunea Europeană nu impresionau deloc majoritatea populației. După o decizie pe cât de nepopulară, pe atât de curajoasă de a da sprijin total controversatei ofensive militare a NATO împotriva regimului lui Miloșevici din Serbia, în 1999, nici Constantinescu, nici vreunul dintre cei numiți de el nu au mai avut ocazia de a acumula capital pe seama chestiunilor de politică externă. Scăderea drastică a sprijinului acordat CDR era inevitabilă, chiar dacă alianța ar fi evitat multe dintre dezastrele perioadei de după 1996; ceea ce a dus la prăbușirea catastrofală a fost mai mult ca sigur seria de acțiuni riscante, bazate pe o evaluare defectuoasă a stării populare de spirit și a forței PNȚCD. Hotărârea lui Emil Constantinescu de a se retrage pare să fi fost luată în grabă și fără consultarea forțelor care îi susținuseră ascensiunea politică. În absența unui succesor clar, care să reunifice CDR, gestul său s-a dovedit nechibzuit și greu de justificat chiar și în memorii.⁹⁹ Refuzul PNȚCD de a încheia un târg echitabil cu principalul lui partener, PNL, și apoi decizia de a oferi de unul singur, cu o alianță strânsă în grabă, sprijin politic lui Isărescu, care candida ca independent, a fost cea mai mare greșeală dintre toate. PNȚCD s-a trezit în afara Parlamentului, după ce a obținut doar puțin peste 5% din voturi.

Atunci când și-a ținut ultima alocuțiune electorală pe 17 noiembrie, Constantinescu părea deja o relicvă. El a recunoscut că „nu i-a impresionat pe prea mulți”, dar a insistat că după 1996, războiul împotriva corupției a dat roade: fuseseră întocmite 3 500 de dosare împotriva persoanelor acuzate de corupție și de implicare în crima organizată, și că fuseseră date în jur de 1 000 de sentințe de punere sub arest.¹⁰⁰ Dar aceste cifre s-au bucurat de tot atât de puțină credibilitate printre cei care se adunaseră în jurul lui Constantinescu în 1996 ca și pretenția sa anterioară că adusesese România în faza de post-tranziție, în care democrația se afla în curs de consolidare.¹⁰¹ Izolarea lui a devenit evidentă pe 10 decembrie, în momentul în care s-a apropiat de clădirea din București în care urma să-și dea votul pentru vechiul său dușman Iliescu: un supporter PRM mândru a izbucnit din mulțime și a aruncat în el

cu cerneală.¹⁰² Presa a relatat că gărzile sale de corp, din controversatele forțe SPP, au stat ca hipnotizate; mai târziu șeful SPP avea să-l învinovățească pe Constantinescu pentru reacția lentă a oamenilor săi, pretinzând că Palatul Cotroceni emisese ordine contradictorii în legătură cu securitatea personală a președintelui, ceea ce le slăbise eficiența. Neputința președintelui de a impune un control asupra unei forțe cu o atitudine atât de discutabilă era sugestivă pentru problemele cu care se confruntase în timpul mandatului său. Atmosfera politică devenise neplăcută prin prezența forțelor extremiste care pledau pentru instituirea dictaturii și se bucurau de un sprijin mult mai mare decât în oricare altă țară europeană.

Fără atenția la nivel înalt pe care Occidentul a început să o acorde Balcanilor după 1995, nu se poate spune dacă democrația ar fi supraviețuit în România în ultimii cinci ani ai secolului douăzeci. Guvernele alese din Balcani, care au dovedit aceeași slăbiciune ca a coalițiilor de la putere din Bucureștiul de acum, fuseseră brutal înlocuite în perioada interbelică. Un semn al stării proaste de lucruri a fost înființarea în octombrie a Asociației Naționale a Ofițerilor Români, al cărei statut exprima dorința ca militarii să joace un rol politic activ. Această inițiativă, care indica nemulțumirea față de politica actuală și care cuprinsese deja cele mai înalte sfere militare, a avut ca rezultat demiterea, pe 1 noiembrie, a generalului Mircea Chelaru din postul său de șef al Armatei.¹⁰³

Perspectivile democrației păreau să depindă acum de măsura în care PDSR putea lucra cu Uniunea Europeană și cu alte agenții externe pentru refacerea economiei zdruncinate a țării. Un astfel de parteneriat merită epitetul de „cuplu improbabil”. Doar cu câțva timp în urmă, PDSR insistase că întreprinderile economice conduse de stat, datând de pe vremea perioadei comuniste, trebuiau să se bucure în continuare de o poziție importantă, iar cei care gândeau astfel ocupau locurile în Parlament ale PDSR. Perspectivile democrației păreau să depindă acum de putința PDSR de a se relansa ca o forță cu adevărat social-democrată, așa cum se întâmplase în Ungaria și în Polonia.

NOTE

1. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 26–27 februarie 2000 (ediția engleză online). Autorul articolului a scris că pentru întâia oară în ultimii zece ani un partid a reacționat în modul acesta față de un membru de frunte al său căruia i se aduceau grave acuzații de corupție.

2. *România liberă*, 15 iunie 2000.
3. Pentru detalii exhaustive cu privire la rezultatele alegerilor locale din iunie 2000, vezi „Alegerile locale — iunie 2000”, <http://dominr.kappa.ro/election/locale2000.nsf//All/Home>.
4. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newslines*, 3 iulie 2000.
5. Pentru o scurtă explicație a retragerii candidaturii sale, vezi Constantinescu, *Timpul dărmării*, Vol. 1, pp. 102–103.
6. *Evenimentul zilei*, 18 iulie 2000 (ediția engleză online).
7. Vezi editorialele semnate de Cornel Nistorescu în *Evenimentul zilei*, 19 iulie 2000, și de Dan Pavel în *Ziua*, 19 iulie 2000.
8. *Evenimentul zilei*, 18 iulie 2000 (ediția engleză online).
9. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newslines*, 3 iulie 2000.
10. *Nine o'Clock*, 19 iulie 2000.
11. Vezi Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 18 octombrie 2000 (ediția engleză online), în editorialul intitulat „România fără președinte”.
12. *Nine o'Clock*, 2 august 2000.
13. *Nine o'Clock*, 28–30 iulie 2000.
14. *Nine o'Clock*, 11–13 august 2000.
15. *Nine o'Clock*, 24 august 2000. Pentru dezvoltările cu privire la Lăzărescu, vezi *Adevărul*, 26 aprilie 2001.
16. *Nine o'Clock*, 11–13 august 2000.
17. *Nine o'Clock*, 8 august 2000.
18. *Evenimentul zilei*, 9 august 2000.
19. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newslines*, 17 octombrie 2000.
20. Tudorel Urian, *Cuvântul*, decembrie 2000.
21. „A Battle of Generations at the Romanian Polls”, *Inside Romania News*, 22 septembrie 2000.
22. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 12 octombrie 2000 (ediția engleză online).
23. *Evenimentul zilei*, 23 noiembrie 1999 (ediția engleză online).
24. 22, 28 martie–3 aprilie 2000.
25. „A Bitter Romania Seeks Election-Time Revenge”, *Inside Romania News*, 10 noiembrie 2000, citând Agenția Reuters, 10 noiembrie 2000.
26. *Nine o'Clock*, 14–16 aprilie 2000.
27. Se citează o amintire a deputatului PNL Șerban Rădulescu-Zoner, care în 1999 a declarat grevă parlamentară, refuzând să părăsească sala în semn de protest față de modul în care numeroși colegi de-ai săi își neglijau sarcinile sau făceau abuz de funcție. Interviu cu Șerban Rădulescu-Zoner, București, 21 ianuarie 2002.
28. *Adevărul*, 26 februarie 1998.
29. *Nine o'Clock*, 4 mai 2000.
30. *Adevărul*, 28 noiembrie 1999.
31. *Nine o'Clock*, 2 martie 1999.
32. Rodica Ciobanu, *Adevărul*, 8 mai 2001. Articolul ei se intitula „Parlamentari bogați într-o țară săracă”.

33. *Evenimentul zilei*, 28 iunie 2001 (ediția engleză online).
34. *Adevărul*, 15 august 2000.
35. *România liberă*, 25 iunie 2001.
36. *Ziua*, 26 februarie 2000.
37. 22, 9–15 februarie 1999; Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newslane*, 8 decembrie 2000.
38. *Adevărul*, 30 septembrie 1999.
39. *Nine o'Clock*, 8 mai 2000.
40. *Nine o'Clock*, 8 mai 2000.
41. *România liberă*, 21 octombrie 1999.
42. *Cotidianul*, 2 aprilie 2001.
43. *Nine o'Clock*, 21 martie 2000. Cristian Tudor Popescu a scris despre acest lucru în *Adevărul* din 20 martie 2000, într-un articol intitulat „Analistul Dan Pavel, vechi membru al GDS, dat afară de la revista GDS de parcă ar fi fost la Kremlin”.
44. Cu mai bine de o lună înainte de alegerile din noiembrie 2000, Sorin Roșca Stănescu atrăgea atenția că mulți studenți se mutaseră în tabăra lui Vadim. Vezi editorialul din *Ziua*, 18 octombrie 2000.
45. *Monitorul*, 17 februarie 2000.
46. *Nine o'Clock*, 2 februarie 1999.
47. *Monitorul*, 17 februarie 2000.
48. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newslane*, 21 iunie 1999.
49. Comentatorii au fost împărțiți în legătură cu înțelepciunea acestei măsurii luate de Iliescu. Dan Pavel și-a exprimat dubiile în *Ziua*, 25 octombrie 1999, însă Cornel Nistorescu, în editorialul din *Evenimentul zilei*, publicat a doua zi, nu a avut nici o îndoială că măsura fusese judicioasă.
50. *România liberă*, 12 decembrie 2000.
51. *Monitorul*, 26 august 2000.
52. *Ziua*, 19 septembrie 2000.
53. Dan Pavel, „Primejdia reîntoarcerii stângii la putere”, *Ziua*, 10 august 1999.
54. *Ziua*, 12 septembrie 2000.
55. *Ziua*, 14 septembrie 2000.
56. *Monitorul*, 6 septembrie 1997.
57. *Nine o'Clock*, 10 mai 1999.
58. *Nine o'Clock*, 3 august 1999.
59. Vezi articolul semnat de Rodica Ciobanu în *Adevărul* din 8 mai 2001, intitulat „Parlamentari bogați într-o țară săracă”; editorialul lui Cornel Nistorescu în *Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 12 octombrie 2000.
60. Vezi *Ziua*, 6 februarie 2000, pentru investigarea activității lui Dan Voiculescu înainte de 1989.
61. Vezi *Evenimentul zilei*, 23 iunie 2001 (ediția engleză online).
62. Această părere mi-a fost împărtășită de un prieten care a pătruns în cercurile studențești din Sibiu și Cluj, dar a fost susținută și de editorialele din *Adevărul*, semnate de Cristian Tudor Popescu, după primul tur electoral din 26 noiembrie.

63. Aceste angajamente au fost luate din manifestul PRM și citate de *Nine o'Clock*, 8 decembrie 2000.

64. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newslines*, 21 noiembrie 2000.

65. Sorin Roșca Stănescu, *Ziua*, 13 decembrie 2000.

66. *Adevărul*, 22 noiembrie 2000.

67. *Evenimentul zilei*, 22 noiembrie 2000, a fost reprezentativ în acest sens.

68. Primul-ministru Isărescu era suficient de îngrijorat pentru a scrie organizației „Reporters sans Frontières”, declarând: „Nu pot rămâne indiferent la faptul că în România anului 2000 un lider poate amenința un ziarist ca în cele mai negre perioade ale istoriei noastre”. Vezi *Evenimentul zilei*, 6 decembrie 2000.

69. *Nine o'Clock*, 30 noiembrie 2000.

70. Vezi reportaje din cotidienele bucureștene, apărute pe 22 noiembrie 2000.

71. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 23 noiembrie 2000 (ediția engleză online).

72. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 18–19 noiembrie 2000 (ediția engleză online).

73. 22, 28 martie–3 aprilie 2000.

74. *Nine o'Clock*, interviu cu Vadim, 29 noiembrie 2000.

75. Reuters, 5 decembrie 2000.

76. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newslines*, 16 octombrie 2000.

77. *Nine o'Clock*, 30 noiembrie 2000.

78. În primul tur al prezidențialelor, Vadim a ieșit înaintea rivalilor săi în 13 dintre cele 41 de județe ale țării, toate, în afară de două, fiind în Transilvania.

79. Datele sugerează că voturile în favoarea PRM au crescut în Transilvania nu atât din cauza îndepărtării alegătorilor care votaseră înainte cu CDR, ci mai ales datorită sprijinului puternic dat de tinerii care votau pentru prima oară sau de cei sub 30 de ani, care nu se prezentaseră la vot la alegerile anterioare. PRM a beneficiat și de prăbușirea unui partid ultranaționalist mai moderat, Partidul Unității Naționale din România.

80. În alegerile ținute pe 6 iunie pentru consiliile județene și locale, dintr-o prezență la vot de 44,5%, PRM a obținut doar 6% din voturi. PRM nu a reușit să cucerească nici un oraș mare din România, cu excepția Clujului, al cărui primar, Gheorghe Funar, intrase în PRM în 1998. Pentru detalii, vezi rezultatele alegerilor din 2000 pe site-ul <http://dominr.kappa.ro/election/locale/2000.nsf/All/Home>.

81. Cu excepția Brașovului și a județelor cu populație preponderent maghiară, Vadim a câștigat primul tur în toate județele din Transilvania, dar a ieșit pe penultimul loc în Mureș (27,57%) și nu a obținut decât 30,44% în Cluj, în comparație cu 38,04% în Alba și 41,98% în Bistrița, județe în care nu aveau loc tensiuni interetnice. Singurul loc câștigat de un partid nemaghiar în județele Harghita și Covasna i-a revenit PDSR.

82. Sondaj Metro Media Transilvania, *Evenimentul zilei*, 6 decembrie 2000.

83. *Nine o'Clock*, 30 noiembrie 2000.

84. *Nine o'Clock*, 30 noiembrie 2000.

85. Vezi scrisoarea lui Mihai Nicolae din *România liberă*, 6 decembrie, și răspunsul dat de unul dintre ziarștii de frunte ai cotidianului, Bogdan Ficeac.

86. *Nine o'Clock*, 30 noiembrie 2000.

87. *Nine o'Clock*, 6 decembrie 2000.

88. *Nine o'Clock*, 8 decembrie 2000.

89. *Adevărul*, 29 noiembrie 2000.

90. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newslines*, 5 decembrie 2000.

91. *Nine o'Clock*, 30 noiembrie 2000.

92. *Nine o'Clock*, 4 decembrie 2000.

93. Cornel Nistorescu scria: „În timp ce alte societăți din România au fost terorizate constant de echipele de cercetare a fraudelor, «România Mare» a rămas o insulă protejată... Dacă nu putem să-i aplicăm lui Vadim legile financiare și fiscale, înseamnă că statul român este pe care să se dezintegreze”. Vezi *Evenimentul zilei*, 9–10 decembrie 2000 (ediția engleză online).

94. *Săptămâna*, 10 ianuarie 1986, citată în *Evenimentul zilei*, 9–10 decembrie 2000 (ediția engleză online).

95. *România liberă*, 9 decembrie 2000.

96. *România liberă*, 7 decembrie 2000.

97. *Adevărul*, 4 decembrie 2000.

98. *România Mare*, 15 decembrie 2000.

99. Editorul revistei 22, Gabriela Adameșteanu, a fost unul dintre apărătorii săi cei mai credincioși din presă, aproape în toată perioada președinției lui. La un an după ce Emil Constantinescu a părăsit cursa prezidențială, ea l-a învinovățit nu numai pentru catastrofa electorală suferită de PNȚCD, ci și pentru contribuția, considerabilă prin abdicarea sa, la dezintegrarea iminentă a partidului în 2001. Vezi Gabriela Adameșteanu, „PNȚCD și rectorii săi”, 22, 17–23 iulie 2001.

100. *Monitorul*, 18 noiembrie 2000.

101. *Nine o'Clock*, 8 decembrie 2000.

102. *Adevărul*, 11 decembrie 2000.

103. Vezi *Adevărul*, 4 noiembrie 2000, și două editoriale din *Ziua*, 1 și 6 noiembrie 2000.

UN MESIA PENTRU ROMÂNIA?

CORNELIU VADIM TUDOR ȘI PARTIDUL ROMÂNIA MARE

În iunie anul 2001, pe prima pagină a revistei *România Mare*, Partidul România Mare (PRM) era proclamat cea mai importantă mișcare naționalistă din Europa.¹ Voturile acestui partid din perioada alegerilor s-au modificat de la mai puțin de 4% în anul 1992, la 19% în 2000. În timp ce restul partidelor de sorginte naționalistă se retrăgeau, Partidul România Mare se dezvolta. Mișcarea Socială Italiană, urmașă a partidului fascist condus de Mussolini, nega existența radicalismului său și se regrupa în jurul unei poziții gaulliste, astfel încât să aibă posibilitatea de a se manifesta în guvern, unde aripa de centru-dreapta era descoperită în urma prăbușirii Partidului Creștin-Democrat. În Franța, mișcarea naționalistă condusă de Jean-Marie Le Pen a suferit o dezbinare dezastruoasă spre sfârșitul anilor 1990, ceea ce însemna că nu se mai putea baza pe sprijinul sigur de până la 15% al votanților francezi.

România oferă un teren prielnic unui partid ca PRM. În primii 60 de ani ai României ca stat independent (1881–1945), partidele și mișcările care considerau națiunea o unitate morală și aveau un mesaj care trecea astfel dincolo de obișnuita ierarhizare a claselor se bucurau de un succes crescând. În loc să-l stârpească, puterea comunistă care a condus România în următorii 45 de ani a ajuns să îmbrățișeze naționalismul, care era deja bine întipărit în cultura politică a țării, folosindu-se astfel de el în interesul unei elite angajate în uimitoare eforturi de a crea un stat industrial, pe baza unei societăți predominant rurale. Cu toate că strădaniile lui Ceaușescu de a privilegia industria grea s-au concretizat într-o politică înșesată de eșecuri, apelul la autodeterminarea economică și politică a continuat în forță. În perioada primului deceniu postcomunist, insuccesul modelelor politice și economice liberale au ajutat ca penuria gravă din perioada comunismului naționalist să fie dată uitării. Deschiderea economiei românești spre piața concurențială externă, laolaltă cu procesul de dezmembrare a unei mari părți a industriei sale, a coincis cu scăderea calității condițiilor de viață și cu un declin și mai pronunțat al activității economice. În momentul alegerilor din anul 2000, credibilitatea celor din zona de centru a spectrului politic, care nu împărtășeau

fervoarea naționalistă și susțineau cooperarea regională, atinsese cam același nivel cu cel al omologilor lor din anii 1930. Pe nesimțite, și-a făcut apariția un politician populist, care a pledat pentru soluții interne și care a câștigat în prima rundă a alegerilor prezidențiale mai multe voturi decât toți ceilalți candidați din vechea coaliție la un loc. Dacă stânga postcomunistă nu ar fi putut să ofere o alternativă de guvernare la cea a formațiunilor de centru discreditate, este greu să ne imaginăm ce ar fi putut să-l împiedice pe Corneliu Vadim Tudor să nu se folosească de nemulțumirea generală ca de o șansă pentru a ajunge la putere.

Mulți dintre susținătorii lui Vadim se pare că nu erau conștienți de vederile și intențiile sale extremiste, dar erau pur și simplu încântați de forța sa ca orator în atacurile asupra politicienilor tradiționali. Însă oricine era familiarizat cu mișcările extremiste și influente din Europa dintre cele două războaie mondiale ar fi putut să observe evidentele afinități cu PRM. Acesta instigă la antisemitism și la folosirea violenței ca soluții politice. Susține deschis regimul de dictatură și un cult al personalității conducătorului care este excesiv poate chiar și pentru standardele interbelice. Sprijină ideea de puritate etnică și promite măsuri drastice împotriva celor care sunt considerați dușmanii etniei române, adică maghiarii și romii. În lipsa unei populații evreiești semnificative, acuză un număr apreciabil de persoane publice că sunt pionii unei conspirații iudaice internaționale, care caută să distrugă România. Este ostil față de liberalismul și socialismul în variantele lor internaționale. Se arată extrem de susceptibil față de capitalismul internațional, privit ca o tentativă de a distruge tradițiile și stilul de viață din România, pe care le consideră necesare pentru conservarea identității naționale. Nu ascunde faptul că, dacă ajunge la putere, are intenția de a impune un regim neîndurător și autoritar, iar pentru a grăbi acel moment este gata să se folosească de acțiuni extraparlamentare cu scopul de a submina ordinea democratică.²

Vadim în galeria extremismului european

Cu toate că nu avem de-a face cu o exagerare când descriem PRM drept unul dintre cele mai pronunțat fasciste partide din Europa, anumite argumente sunt necesare. În anii 1930, în România a înflorit o mișcare amplă și influentă, numită Garda de Fier. Inspirația PRM nu derivă din această mișcare, chiar dacă el este gata să adopte importante aspecte ale programului acesteia.³ În schimb, are ca punct de referință regimul comunist care a funcționat în perioada 1946–1989 și mai ales îndelungata epocă naționalistă asociată cu dictatura lui Nicolae Ceaușescu. PRM caută să se fundamenteze pe un regim

care a combinat cu îndrăzneală marxism-leninismul cu naționalismul ușor de identificat de către oricine cunoaște Europa interbelică. Nucleul era cultul personalității, total neîntemeiat, al cuplului conducător Nicolae și Elena Ceaușescu, din care Vadim a impus o serie de aspecte importante în propria mișcare.

Căutarea răspunsului la întrebarea dacă formațiunea lui Vadim este de extremă stânga sau de extremă dreapta reprezintă un demers inutil. Opinia internațională a clasificat-o de „extremă dreapta” — același calificativ ca pentru național-socialismul lui Hitler și fascismul lui Mussolini. Dar naziștii, ca și PRM de astăzi, aveau o înclinație puternică spre metodele și simbolurile revoluționare ale totalitarismului de stânga. Hitler nu și-a renegat niciodată datoria față de bolșevicii ruși, declarând în 1934: „Nu Germania este cea care deveni bolșevică, ci bolșevismul este cel care va a ajunge un fel de național-socialism. Oricum, sunt mai numeroase lucrurile care ne leagă de bolșevism decât cele care ne despart. Deasupra tuturor tronează acel autentic spirit revoluționar care este prezent pretutindeni în Rusia, cu excepția locurilor unde se află evrei marxiști. Întotdeauna am luat în considerare și acest aspect și am ordonat ca foștii comuniști să fie acceptați imediat în partid. Nici acel *petit-bourgeois* social-democrat și nici liderul de sindicat nu vor putea să se transforme vreodată în național-socialiști, dar un comunist va reuși întotdeauna.”⁴

În 1999 un editorialist român a semnalat faptul că PRM reprezenta o amenințare „fascist-comunistă” pentru România.⁵ Pe fundalul unei guvernări democratice ratate, poate că apariția unei mișcări de amalgamare a extremelor nu este deloc surprinzătoare, având în vedere vitalitatea tradițiilor colectiviste detectabile în egală măsură la radicalii de stânga și de dreapta din politica românească. Prăbușirea mai noilor formațiuni de centru-dreapta din România la sfârșitul anilor 1990 a dat o șansă PRM de a accede la putere; „fascismul a atins cote maxime de fiecare dată când partea tradițională de dreapta a fost prea slăbită pentru a își mai apăra poziția”.⁶ În Italia de după 1918 și nu cu mult după trecerea sub protectorat impusă în Germania, alegătorii s-au arătat gata să-și investească speranțele într-o nouă mișcare revoluționară când dreapta tradițională a început să lăncezească. Poate că Ceaușescu nu a reînviat revendicările iredentiste pentru teritoriul românesc și nu a reabilitat imaginile-cheie ale naționalismului așa cum au făcut generalul Ion Antonescu ori Corneliu Zelea Codreanu, însă regimul comunist a depus eforturi considerabile pentru a îndoctrina populația cu o combinație de socialism și naționalism. Acest lucru l-a ajutat enorm pe Vadim să-și constituie o bază de susținere populară.

Nu se poate spune că Ceaușescu a fost un inovator când a renunțat la bagajul internaționalist de socialism leninist; înainte de el, Stalin injectase naționalismul rusesc în leninism.⁷ Charles Maurras, reacționarul francez cu o influență politică extinsă pe aproape toată prima jumătate a secolului douăzeci, admisesese cu mult timp în urmă că exista „o formă de socialism care, o dată dezbrăcată de adăugirile democratice și cosmopolite, s-ar potrivi mânășă naționalismului.”⁸ Ideologii și (mai rar) activiștii atât de dreapta, cât și de stânga ar putea găsi, uneori în mod surprinzător, puncte comune în susținerea revoluției lor, îndreptate contra societății burgheze și a valorilor pe care le reprezintă. Pe la începutul secolului douăzeci, Georges Sorel a contribuit la pregătirea terenului pentru crearea acelei sinteze dintre dreapta și stânga care se fundamenta pe glorificarea violenței și pe disprețul față de ordinea existentă. Cartea sa, intitulată *Reflecții asupra violenței*, a dus la crearea sindicalismului revoluționar italian care a alimentat fascismul italian.⁹ Spre sfârșitul anilor 1930, Henri De Man, șeful socialiștilor belgieni, a recomandat o reconciliere între stânga și dreapta pentru a face posibilă închegarea unei noi ordini care să respingă guvernarea parlamentară sub supravegherea burgheziei.¹⁰

Nu știm dacă Vadim a auzit sau nu de Georges Sorel sau de Henri De Man — repertoriul său de idei este destul de limitat — dar stilul și metodele sale sunt comparabile cu cele ale lui Benito Mussolini, părintele fascismului, care cu certitudine a fost influențat de către Sorel și care la rândul lui l-a influențat pe De Man. El a fost un jurnalist care și-a petrecut jumătate din viață servind cauza celor de stânga din Italia înainte de a o abandona, pe fundalul plin de fervoare patriotică din timpul războiului, pentru a purcede la etapa de pionierat a fascismului. Asemenea lui Mussolini, Vadim se dovedește un propagandist expert, în stare să capteze și să rețină un public prin folosirea diverselor mijloace de comunicare care îi stau la îndemână. La fel ca Mussolini, el se dovedește a fi un agitator ambițios, care ocolește justiția și scapă de sub controlul claselor conducătoare ce și-au imaginat că ar putea manipula această figură turbulentă pentru scopurile lor. Ambele părți au fost ajutate cu prisosință de adversarii comuni care s-au dovedit adeseori slabi și oportuniști. În Italia de după 1918 și în România de după 1989 au fost încălcate brutal regulile care stau la baza comportamentului politic și, la niveluri diferite, condițiile s-au dovedit favorabile pentru gangsterismul politic. Violența este doar o metaforă aplicată atât fascismului italian, cât și PRM. Mussolini chiar a pus în practică ceea ce Vadim doar amenință constant că le va face oponentilor săi. Amândoi au denunțat democrația drept „mediocrație” — asocierea mediocrității cu o perspectivă pragmatică asupra politicii și o rezolvare pașnică a conflictelor reprezintă o temă majoră din

arsenalul propagandistic al lui Vadim.¹¹ Amândoi au urmărit de asemenea să creeze un interes general fundamentat în mare măsură pe atașamentul la patria-mamă și pe înfăptuirea revoluției naționale. Ei s-au îndepărtat de apărarea interesului de clasă, care fusese metafora dominantă în prima etapă a carierelor lor, pe când primul lupta în mișcarea socialistă, iar celălalt apăra în scris statul socialist instaurat.

Sarcina lui Vadim de a suprima dreptul parlamentar a fost ușurată de propensiunea partidelor din CDR de a abandona o bună parte din terenul „interesului comun” prin promovarea politicilor de privatizare cât timp s-au aflat la guvernare. Ei au renunțat la rolul economic al statului cu un avânt mult mai mare decât acela dovedit de principalele partide occidentale începând cu anii 1970, și nu a fost deloc surprinzător că riposta — apărută sub forma unei expansiuni a partidelor extremiste care promovau paternalismul de stat și apărarea purității etnice — a fost de departe mai intensă în România chiar decât în țări ca Franța sau Belgia. Marele număr de români care se declară în favoarea unei mai puternice prezențe a statului în societate a început să fie încurajat atât de PSDR, cât și de PRM, și nu e de mirare că forțele dominante din spectrul politic actual sunt aceste partide care au moștenit hlamida de paternalism autoritar de la regimul comunist.

Datele sondajelor arată că România rămâne o țară a stângii în care valorile egalitarismului sunt puternice, iar Vadim are grijă să nu repudieze acest aspect al moștenirii de dinainte de 1989. Invitat la o conferință din 1997 a PSDR, pe când relațiile cu PRM fuseseră pentru scurt timp cordiale, el a pledat ca ambele partide să renunțe la diferențele dintre ele și să formeze „o stângă națională” care să salveze România.¹² El a fi fost gata să accepte o orientare de stânga dacă aceasta era națională și nu internațională. La defilarea de 1 Mai în 1997 Vadim a protestat când Partidul Socialist al Muncii (PSM) a venit cu un portret al lui Lenin și a amenințat că se retrage din alianța cu acesta.¹³ Pe de altă parte însă, el s-a arătat mulțumit de faptul că periodic avea ocazia să publice mesaje de felicitare trimise de regimul comunist naționalist din Coreea de Nord.¹⁴

PRM și moștenirea comunistă

Vadim are uneori tendința să încline spre capitalismul progresist, însă esența programului său economic este de stânga. El a cerut să se pună capăt vânzărilor din economie și să fie renaționalizate marile întreprinderi economice și chiar pământurile. A mers până la a cere prestarea obligatorie a muncii „pentru ca nimeni să nu se poată plânge că vrea să muncească și nu are unde”.¹⁵

Dar în cadrul propagandei PRM apelurile la valorile fundamentale sprijinite pe concepte ca etnicitatea sau rădăcinile comune sunt promovate mult mai semnificativ. Apelul constant la „sânge și pământ” a ajutat la explicarea cauzelor pentru care mișcarea lui Vadim este percepută ca una de extremă dreapta, dar au existat ciclic momente în care aceste sentimente au fost folosite intens de stânga. George Sorel, antisemit și promotor al sindicalismului anarhist, a fost deja pomenit, iar Ferdinand Lassalle, liderul socialist german din secolul al nouăsprezecelea, era și el cunoscut pentru antisemitismul său. La rândul lor, Marx și Engels au exprimat puncte de vedere etnocentriste. Cei ale căror scopuri naționaliste erau percepute ca fiind în stare să afecteze cauza socialismului au fost respinși de Engels cu eticheta de „gunoi etnic”.¹⁶ El scria în ziarul *Neue Rheinische Zeitung* din 10 septembrie 1848: „Cu același drept în baza căruia Franța a cucerit Flandra, Germania preia Schleswig-ul, precum și Alsacia-Lorena: cu dreptul civilizației împotriva barbariei, al progresului împotriva stabilității.” În *Manifestul comunist*, Marx s-a referit la națiunile „barbare” și „civilizate”.¹⁷ Jack London, un romancier socialist foarte citit, pleda pentru victoria celui mai solid proletariat de pe pământ, care în ochii lui nu putea să fie decât cel al albilor. „Rasele inferioare nu rezistă”, scria el în 1899, adăugând că „nu pot decât să salut ca inevitabilă prăbușirea negrilor și a cafeniilor înaintea albilor”.¹⁸ În 1920, cartea lui H. G. Wells intitulată *Anticipations* îndemna o utopie socialistă să distrugă „confuzia cenușie” a democrației prin întemeierea unui stat mondial guvernat de o elită albă autodesemnată care ar purifica omenirea prin exterminarea raselor întunecate.¹⁹

Vadim nu a avut nevoie să deschidă calea unui discurs nou și radical naționalist, deoarece regimul de dinainte de 1989, pe care l-a servit, făcuse exact acest lucru. Comunismul românesc s-a prezentat pe sine ca o mișcare de eliberare națională, ale cărei eforturi îndrăznețe de creare a unui stat industrializat autodeterminat ar fi încununat luptele seculare pentru libertate. Presa, sistemul educațional, prezența partidului la locurile de muncă și în unitățile militare au fost folosite pentru a-i socializa (mai bine zis, pentru a-i resocializa) pe români în sensul naționalist. PRM nu a încetat niciodată să recunoască ce-i datora lui Nicolae Ceaușescu. Vadim a declarat frecvent că acesta a fost victima unui complot internațional în decembrie 1989, pus la cale de serviciile secrete din URSS și SUA, precum și din Ungaria.²⁰ La primul congres al PRM din martie 1993, el s-a simțit în stare să-l laude pe Ceaușescu pentru o listă lungă de realizări politice care includeau crearea unei forțe de muncă pricepute, abolirea analfabetismului și un program vast de modernizare economică; laude au fost rostite pentru apărarea integrității naționale a României și câștigarea respectului din partea „imperialismului

sovietic, atunci când acesta se afla în faza lui cea mai expansionistă", și, în fine, pentru succesele înregistrate cu privire la strunirea răufăcătorilor, mai ales a acelor din rândul minorităților maghiară și romă, care „nu au mai îndrăznit să terorizeze majoritatea populației românești”.²¹ În octombrie 2000, Florin Preda le-a cerut colegilor săi senatori să aprobe o moțiune care „să reevalueze activitățile” fostului dictator, pe care l-a lăudat ca fiind un „patriot” și un „bun diplomat” care devenise „unul dintre cei mai mari oameni de stat ai lumii”. Acesta fusese executat în 1989 ca să-i fie zădărnice eforturile depuse pentru „consolidarea independenței României”.²² Faptul că xenofobia tradițională a vieții publice românești s-a întins dincolo de regimul comunist a fost în avantajul lui Vadim, oferindu-i ocazia să-și descrie activismul drept un apogeu al eforturilor depuse de poeți ca Eminescu, de filozofi ca Eliade, de parlamentari ca A. C. Cuza și de conducători militari ca Antonescu pentru alimentarea războiului purtat contra dușmanilor naționali ai României. Contribuția lui originală la naționalismul românesc a fost, poate, aceea de a face să dispară orice inhibiții din discursul șovin dus dincolo de niște limite despre care nici măcar nu se pomenise în perioada comunistă sau înainte de ea.

Erich Fromm, specializat în psihologia socială, a identificat mai multe tipuri sociale care nu se simt bine în condițiile libertății, retrograzi în reacțiile lor curente și nespuse de fericiți când au parte de un stat puternic și cu o conducere centralizată, care le spune cum trebuie să gândească și să se comporte.²³ Experiența îndurată de două generații a unui stat paternalist rigid în România a creat mari grupuri de cetățeni prea puțin pregătiți pentru a face față situațiilor și presiunilor tipice unei societăți deschise și competitive. Astfel de oameni au fost atrași spre PRM, al cărui săptămânal avea la jumătatea anului 2000 circa 400 000 de cititori.²⁴ Treizeci de ani de industrializare forțată au produs o tipologie socială, uneori numită muncitoresc-țărănească sau neourbanizată, obișnuită să îndeplinească ordinele statului fără să crâcnească. Versiunea românească a lui *homo sovieticus* avea, de asemenea, o atracție puternică față de protecția socială. Ziaristul Șerban Orăscu scria în 1998 că opinia publică românească nu agreează ideea proprietății private: „nu s-au obișnuit cu ea... în timpul comunismului, când existau locuri de muncă asigurate de stat și un salariu standard, așa că n-au avut cum să se împace cu inevitabila inegalitate creată de economia de piață”.²⁵ De aceea nu e deloc surprinzător că rândurile PRM au fost îngroșate de persoane care nu se simțeau în largul lor în noile condiții economice: „Vârșnicii nostalgici după ierarhia strictă a regimului comunist și binefacerile economice stabile și previzibile; tinerii amezați de competiția crudă a pieței de muncă «nemiloase», ca și de ciocnirea dintre ceea ce poate oferi sistemul de învăță-

mânt românesc și cererea de pe piața de muncă...²⁶ Un sondaj din 1999 a constatat că nu mai puțin de 54,2% dintre cei chestionați considerau că statul ar trebui să ancheteze felul în care cei înstăriți își dobândiseră averea.²⁷ Probabil că Vadim nu a judecat greșit starea de spirit populară atunci când, cu prilejul unui discurs ținut pe 16 august 1998, care a rămas cunoscut sub numele de Proclamația de la Turda, a promis „renaționalizarea fabricilor, a instalațiilor și a hotelurilor care au trecut în proprietatea străinilor prin mijloace ilegale, crearea unei strategii pentru exploatarea averii naționale în folosul populației, organizarea unui referendum național pentru reintroducerea pedepsei cu moartea... integrarea socială a romilor sau izolarea lor în colonii, interzicerea UDMR, impunerea legii marțiale în Harghita și Covasna, instaurarea unei dictaturi a legilor și declararea unei stări de urgență asupra întregii economii române”.²⁸ Prin promiterea salvării economice și arătându-i cu degetul pe așa-ziii dușmani etnici, Vadim a răspuns în egală măsură unor nemulțumiri ale politicienilor de stânga și de dreapta.

Potrivit datelor furnizate de Banca Mondială în 2000, în 1999 41,2% dintre români trăiau la sau sub limita sărăciei, față de 25,3% în 1995, iar cei care trăiau într-o sărăcie extremă formau 16,6% din populație — dublul totalului din 1995 (8%).²⁹ Nu este întâmplător faptul că declinul acut al standardelor de viață a coincis cu o creștere la fel de acută a sprijinului pentru PRM. Lipsurile economice aspre au dat naștere unei populații dezorientate, mulți din această categorie dorind să afle cine le provocase starea de mizerie, iar Vadim și aliații lui și-au dat din plin silința să demonstreze că nu statul comunist fusese de vină. Articole apărute frecvent în *România Mare* ridicau în slăvi naționalizarea proprietăți înfăptuite de comuniști după 1948.³⁰ Conducători de tipul lui Dej erau preamăriți pentru apropierea lor mai mare de popor decât cea a succesorilor săi de după 1989. Articole despre figuri comuniste ca aceea a lui Emil Bodnăraș aungeau să se încheie cu cuvintele „Istoria va judeca și binele, și răul pe care l-au făcut”.³¹ O afirmație tipică a fost cea a lui Ion Coja — că interesele externe puternice au fost cele care au hotărât înlăturarea lui Ceaușescu la sfârșitul anilor 1980, deoarece acesta se afla pe punctul de a înființa „o bancă internațională grandioasă” împreună cu Iranul și Libia, care ar fi reprezentat un nivel inacceptabil de concurență pentru sistemul bancar existent.³² În 1999 Vadim a declarat că falimentul Bancorex, cea mai mare bancă de stat românească, nu a avut nici o legătură cu prădarea ei de către foști comuniști bine plasați; ceea ce s-a întâmplat de fapt a fost că „Bill Clinton și CIA au cerut ca Bancorex să fie distrusă în regim de urgență”: sistemul informațional eficient pe care îl pușese la punct prin operațiunile sale internaționale înainte și după 1989 o transformase într-un pericol pentru puternicele interese occidentale.³³

O lume plină de conspirații antiromânești

Vadim a susținut cu o și mai mare îndrăzneală că, de fapt, străinii sunt cei care controlează cu adevărat România.³⁴ Surprinzător, el a neglijat în general factorii convenționali pe baza cărora naționaliștii ar putea argumenta cu o oarecare putere de convingere că interesele străine se bucură într-adevăr de o enormă influență pe plan intern, cum este cazul puternicei implicări a UE și a FMI în configurarea politicii economice, în special după 1996. Intervenția acestor agenții multilaterale a determinat statul să impună noi niveluri de impozitare asupra întreprinderilor mici și mijlocii și să decidă nivelul tarifelor asupra produselor agricole din import—decizii cu implicații profunde pentru supraviețuirea agricultorilor și a capitaliștilor recent lansați în timpuri economice dificile. Dar rar se întâmplă ca PRM să critice politica economică influențată de Occident, cel puțin nu în amănunt.

În discursurile sale, Vadim dovedește că nu știe sau că știe foarte puțin despre treburile economice, insistând în schimb pe argumentul că influența străină asupra României se exercită prin intermediul unor canale oculte. Astfel, în 2000 el nu a ezitat să susțină că decizia lui Constantinescu de a se retrage din cursa prezidențială ar fi fost consecința „intervenției aceluiași forțe oculte care de fapt l-au inventat într-o primă instanță... Sâmbătă, 15 iulie, el a primit un telefon de la Casa Albă din Washington, prin care era informat că Occidentul l-a lăsat baltă și i s-a sugerat că ar trebui să dispară de pe scena politică”.³⁵ Dar nici Statele Unite nu erau un actor independent: de fapt, SUA erau nici mai mult, nici mai puțin decât „o colonie a Israelului”.³⁶

N-ar trebui să fie chiar atât de surprinzător faptul că mulți români au un apetit zdravăn și nesănătos pentru teoriile conspirației — care proliferază în mod normal în acele părți ale lumii predispuse la revolte violente.³⁷ Războaiele, invaziile și modificările de frontieră care au copleșit periodic România pe parcursul secolului douăzeci le-au ușurat sarcina celor care susțineau că țara era ținta unor conspirații succesive.³⁸ Soarta lui Ceaușescu și alte aspecte nesoluționate ale revoluției din 1989 au dus la apariția multor teorii fanteziste. Acele evenimente violente nu au avut corespondent în celelalte state ale Tratatului de la Varșovia. Vadim susține că agenții sovietici și unguri au avut un rol important de jucat, în timp ce adversarii ai comunismului, la rândul lor, nu exclud implicarea sovietică, dar atribuie un rol important teroriștilor din Orientul Mijlociu. Când s-a înființat Partidul România Mare (PRM), în iunie 1991, următoarea declarație a ocupat un loc de cinste în programul său: „În țara noastră există forțe oculte, extremiste și antidemocratice care, sprijinite și manipulate din afară, provoacă o stare de haos, de conti-

nuă dezorganizare a economiei naționale, a sistemului de învățământ și a culturii.”³⁹

Adeseori, programul politic al lui Vadim seamănă cu o listă de cumpărături ce conține măsuri extreme, care trebuie aplicate urgent dacă se dorește înfrângerea nenumăratelor conspirații menite să pună capăt însăși existenței României. Șerban Orăscu remarca: „Lipsa de program a lui C. V. Tudor amintește de Codreanu cel din 1937, când, în replică la întrebarea «Ce intenții aveți dacă ajugeți la putere? Aveți un program?» a răspuns: «Nu am nevoie de un program. Mai întâi să ajung la putere, apoi voi vedea ce pot face».”⁴⁰ Vadim a avut grijă să păstreze distanța față de Garda de Fier, dar atât el, cât și Garda au arătat cu degetul către interesele financiare evreiești internaționale, insistând că acestea încearcă să distrugă România.⁴¹ În Europa occidentală, Frontul Național divulga existența unor „forțe intrigante și oculte, care acționează pentru a reprima Franța”.⁴² În Rusia, Partidul Liberal Democrat al lui Vladimir Jirinovski a promovat un discurs similar. Vadim nu-și poate permite să fie văzut în compania unui demagog rus (mulți susțin că acesta ar avea origini evreiești) care a calificat cândva România ca pe un teritoriu locuit în mare parte de „țigani care vorbesc italiană”. Dar Jean-Marie Le Pen, liderul Frontului Național din Franța, a fost oaspete de onoare la cel de-al doilea congres național al PRM în noiembrie 1997.⁴³ Cu excepția unor succese sporadice în primul tur al alegerilor prezidențiale din Franța din 2002, Le Pen s-a aflat în declin încă de la divizarea formațiunii sale, în 1998, dar atacurile lui la adresa „puterii iresponsabile” deținute de organisme transnaționale precum FMI, Banca Mondială și UE sunt în prezent în vogă în cercurile largi ale stângii internaționale, dar și printre reprezentanții extremei drepte.

Nemulțumiri care pot fi exploatare

Dorința de ordine și de asanare a vieții publice sunt aspirații universale, pe care Vadim a știut să le exploateze în propriul interes. Nu doar PRM, ci și o parte importantă a publicului crede că în spatele multor acțiuni criminale și tulburări care au afectat România în ultimii ani se află comunitatea romă. Ca de obicei, Vadim este cel care are cea mai dramatică soluție. „Ce putem face împotriva bandelor de ucigași și violatori țigani?”, s-a întrebat el pe 24 martie 2000 și tot el a răspuns: „Nu-i o problemă, vor fi lichidați.”⁴⁴ Numărul delictelor înregistrate oficial, raportate la un eșantion de 100 000 de persoane din populație, a crescut cu 471% în deceniul de după 1990. Totuși, printre statele fostului Tratat de la Varșovia, România continuă să se afle

pe ultimele poziții pe lista delictelor înregistrate oficial, incidența acestora fiind la jumătate față de cea din Republica Cehă și reprezentând mai puțin de o treime față de situația din Ungaria.⁴⁵ Percepția că România comunistă era practic o țară în care nu se comiteau delictе a fost promovată frecvent de PRM și a atins o coardă sensibilă în rândul multor români. La sfârșitul lui 2000 presa a publicat numeroase articole, insistând asupra faptului că, în condițiile în care criminalitatea și corupția reprezentau motive majore de preocupare, PRM era parte componentă a acestei probleme. Pe 30 noiembrie *Adevărul* menționa că Valentin Vasilescu, ales recent deputat din partea PRM, a fost condamnat la o pedeapsă de opt ani de închisoare, care i-a fost ulterior redusă la cinci ani în urma recursului făcut, pentru rolul jucat în scandalul Țigareta II. Același scandal l-a adus în atenția publicului pe un alt deputat PRM, Dumitru Puzdrea, care ani la rând a sfidat cu succes Consiliul General al Capitalei și chiar Curtea Supremă, construind ilegal un mare centru comercial și recurgând la ajutorul unor bande înarmate ori de câte ori autoritățile au încercat să i-l demoleze.⁴⁶ Generalul Nicolae Nițu, candidatul PRM la Primăria Capitalei în 1998, a fost acuzat de presă că a protejat mafia țigănească din oraș pe vremea când era șef al poliției.⁴⁷

În iunie 2001 *Ziua* a publicat o serie de articole care investigau afacerile financiare ale lui Vadim. *Ziua* a susținut că în 1997 Vadim mituise un înalt oficial de la Primăria Capitalei pentru achiziționarea unei vile, evaluată astăzi la circa 100 000 de dolari, la un procent infim din prețul său real de pe piață.⁴⁸ Același ziar a descoperit că în 1991 Vadim cumpărase o suprafață importantă de pământ la Butimanu la un preț de dumping.⁴⁹ Anterior, câteva ziare publicaseră dovezi potrivit cărora Vadim nu ar fi plătit impozit pe veniturile câștigate din imperiul său mediatic. Un senator PD din timpul legislaturii 1996–2000 a susținut chiar că, în anii '80 ai secolului trecut, Vadim ar fi fost traficant de videocasete porno⁵⁰ achiziționate, potrivit *Ziua*, cu prilejul incursiunilor la cumpărături pe care le făcea în timp ce însoțea naționala de fotbal a României la meciurile disputate în străinătate. La întoarcerea în București Vadim le vindea, obținând un profit substanțial, iar el a reușit să scape basma curată doar datorită contactelor sale strânse cu regimul.⁵¹ Aplecarea lui Vadim pentru bani și proprietăți ușor câștigate nu pare să-i fi afectat credibilitatea în ochii românilor influențați de discursul său populist. Nu ar fi pentru prima oară când un demagog s-ar dezlănțui împotriva îmbogățirii ilicite la care el însuși recursese, pentru ca apoi s-o denunțe atât de virulent când o vedea practică de alții.

Spre sfârșitul mandatului său, Constantinescu s-a plâns că cetățenii permitau ca mințile să le fie controlate de oamenii fostei Securități și de demagogii vulgari din mass-media.⁵² Potrivit lui Cornel Nistorescu, primul pre-

mier al lui Constantinescu, Victor Ciorbea, a devenit ținta batjocurii generale pentru că, la sfârșitul mandatului său, a părăsit sediul guvernului în aceeași Dacie veche în care sosise în urmă cu 15 luni.⁵³ Atitudinile românilor față de corupție nu sunt ferm conturate. Au apărut puternice mișcări anticorupție, dar există dovezi clare, datând din perioadele regală și comunistă, care sugerează că destui români sunt mai dispuși să suporte abuzuri mai mari decât ar fi dispuși s-o facă mulți dintre vecinii lor. Într-adevăr, cel mai folosit cuvânt în legătură cu corupția, *șmecherie*, este „un termen pe jumătate admirativ, care desemnează o activitate frauduloasă, desfășurată cu un anumit grad de ținută sau dexteritate”.⁵⁴

Deși este adevărat că regimul totalitar impus de Ceaușescu a indus o viziune profund egalitaristă, insistența sa nemiloasă pe obediență a făcut ca puțini oameni să fie dispuși să ia atitudine împotriva abuzurilor de autoritate. Doar câțiva oameni din perioada democratică au fost pregătiți să susțină sus și tare că românii ieșiseră din perioada comunistă cu o mentalitate întrucâtva pervertită. Un astfel de critic este Valeriu Stoica, lider al liberalilor în perioada 2000–2002; în 1999 acesta s-a plâns că „românii nemulțumiți continuă să considere statul ca un fel de părinte, cerându-i «să le dea». Dar de unde? Statul nu are nimic de dat dacă nu produce”.⁵⁵ Poate că cetățenii sunt dispuși să ierte lipsurile unui posibil mântuitor precum Vadim, dacă el le poate oferi izbăvirea economică pe un preț de nimic. În timpul campaniei sale electorale televizate din ajunul alegerilor prezidențiale din 10 decembrie, Vadim le-a promis zecilor de mii de investitori la falimentarul Fond Național de Investiții că le va returna toți banii pierduți, dar nu a explicat cum anume va face acest lucru.⁵⁶ Cornel Nistorescu a criticat frecvent ceea ce el considera a fi o cultură românească a dependenței. El scria în 1997: „Locatarii unui bloc de apartamente sau indivizii care locuiesc pe aceeași stradă încă nu sunt în stare să construiască ceva împreună fără intervenția statului sau a primarului. Și o dată ce o astfel de inițiativă este începută, începe și tăvănoiala cu privire la cine anume ar trebui să fie șeful. Orgoliile meschine țin pe loc proiecte mari sau mici, iar oamenii nu reușesc să se asocieze pentru cauze ce nu necesită... milioane, ci vreo zece indivizi care să se pună de acord între ei.”⁵⁷

În timp ce reformiști disperați și susținători de-ai lor din mass-media au fost la un pas de a spune că românii trebuiau să se reinventeze, Vadim a cerut ca, dimpotrivă, cei care l-au slujit pe Ceaușescu în timpul „Epocii Luminii” să fie repuși în poziții de putere. Acolii lui Ceaușescu nu au dispărut niciodată din anumite ministere; Ministerul de Externe a rămas un fief al indivizilor care se opuneau integrării euro-atlantice, iar persoane de aceeași

factură din Ministerul de Interne au putut bloca eforturile timide de reformă propuse după 1996. În fapt, elementele pro-Ceaușescu au inundat din nou Ministerul Culturii în perioada 1994–1995, perioadă în care PRM a fost partener în coaliția de guvernare.⁵⁸ Dar ceea ce pare să-i fi permis lui Vadim să supraviețuiască dificultăților care în numeroase ocazii l-au adus în pragul scrierii necrologului său politic a fost accesul la informații extrem de compromițătoare la adresa oponentilor din PDSR sau ai succesorilor săi din coaliție. În 1998, Cornel Nistorescu se întreba retoric: „Cum a reușit un partid minuscul, ai cărui membri sunt în general bătrâni și doar cu o educație primară, să devină un adevărat pericol?... Prin lipsă de onestitate, nerușinare și prin utilizarea josnică a contactelor personale. Prin șantaj... veteranii PRM au reușit să-și amplaseze informatori în interiorul poliției, în Direcția de Informații a Armatei, în SRI, în UM 0215 și în alte servicii secrete... Pericolul serviciilor secrete ale PRM este că sunt capabile, într-un moment de instabilitate politică, să pună mâna pe putere...”⁵⁹

Adversari șovăitori și aliați nemiloși

Unsprezece luni mai târziu, PRM a fost la un pas de a răsturna guvernul ales, în timpul revoltei minerilor la a cărei organizare a contribuit. Până în decembrie 2000, unii dintre așa-numiții *desperados* din anturajul lui Vadim se aflau deja în Parlament, iar PRM încetase să fie „un partid minuscul”. Andrei Zeno, fost oficial în cadrul Securității, care a încercat să distrugă reputația președintelui Constantinescu, susținând că acesta fusese agent străin, a fost unul dintre acești *desperados*. (Președintele Constantinescu l-a dat în judecată și în 1999 Zeno a primit o pedeapsă de doi ani de închisoare cu suspendare.)⁶⁰ Un altul a fost Dumitru Dragomir, un milițian care intrase în dizgrația autorităților comuniste pentru implicarea în jocuri de noroc ilegale, dar care a fost numit în 1987 președinte al echipei de fotbal a Securității, Victoria București. Ca și Vadim, el a profitat de pe urma posibilității de a călători afară și s-a întors cu produse în schimbul cărora a pretins prețuri exorbitante pe piața neagră. Într-un raport al poliției din 1990 Dragomir chiar se lăuda: „Ori de câte ori soseam la aeroport, ofițerii din Ministerul de Interne mă așteptau și nici măcar nu trebuia să mă obosesc cu controlul vamal. ... Am fost un om bogat în timpul comunismului, ca și în perioada capitalistă.”⁶¹ Dragomir a devenit unul dintre așa-numiții *nouveaux riches* ai României, făcând carieră în presa populară (de scandal) și în fotbal. El a profitat de pe urma transferurilor jucătorilor români în străinătate (una dintre puținele industrii de export profitabile în România) și se întreține chiar și azi cu ce-

lebrități din lumea fotbalistică internațională. În 1999 Liga Anti Defăimare din New York a adresat o plângere Federației Internaționale de Fotbal (FIFA) privind jurnalismul antisemit sponsorizat de Dragomir. Confruntat cu acuzațiile de incitare la antisemitism, Mihai Antonescu, fost redactor-șef adjunct la *Atac la persoană*, o fițuică de scandal aflată în proprietatea lui Dragomir, le-a declarat procurorilor români că fusese instruit să scrie articole în care să-i denigreze pe evrei: „Mi-am scris articolele în spiritul ordinelor date de proprietar.” Procurorii au identificat cel puțin cincizeci de articole antisemite scrise sub minimum zece semnături. Dragomir era unul dintre cei trei vicepreședinți ai Federației Române de Fotbal, dar FIFA s-a mulțumit să-i dea o muștrare celui care era o personalitate importantă într-una dintre federațiile naționale afiliate la FIFA; este interesant de remarcat că Mircea Sandu, președintele Federației Române de Fotbal, a sărit în apărarea lui Dragomir și a spus că în România nu existau grupări antisemite.⁶²

Influența PRM în sfera culturii populare se extinde de la fotbal (o manie națională în România) până la televiziunea privată, unde Antena 1, principalul canal privat de televiziune, a fost o vreme aliatul lui Vadim. Capacitatea partidului de a manipula opinia publică prin influențarea instituțiilor care oferă divertisment și recreere în masă s-ar putea dovedi la fel de dăunătoare ca legăturile sale cu lumea tenebroasă a serviciilor de informații. Industria privată de securitate este un alt domeniu în care PRM se bucură de contacte valoroase. Multe dintre firmele care oferă protecție au fost înființate de foști membri ai Securității și ai miliției și nu au nici un interes în reglementarea reală a modului de funcționare a industriei. PRM este gata să vorbească în numele lor. Partidul se bucură și de sprijinul chiriașilor care au intrat în posesia unor proprietăți după ce acestea au fost confiscate de la proprietarii privați la sfârșitul anilor 1940 și mai târziu. Deputatul PRM Eugen Pleșa este președintele Asociației Chiriașilor. Doar PRM a votat împotriva legii privind casele naționalizate (prin care se acordau anumite compensații foștilor proprietari) când aceasta a fost aprobată de Camera Deputaților pe 16 ianuarie 2001.⁶³

Lipsa de capacitate a guvernelor care au urmat, alese în mod democratic, de a aplica legea în cazul lui Vadim trebuie privită ca un alt motiv principal al succesului său remarcabil. El a demonstrat pentru prima oară că este mai presus de lege în iulie 1991, când susținătorii săi au întrerupt o audiere în care el răspundea acuzațiilor de calomnie la adresa lui Gheorghe Robu, fost procuror general al României.⁶⁴ Președintele Iliescu a refuzat să vină în apărarea celui pe care personal îl numise anterior în această poziție înaltă din sistemul juridic românesc, iar Vadim a ieșit nevătămat din acest proces pe-

nal. În 1993 nu a fost luată nici o măsură împotriva lui când, implicat într-o altercație cu deputatul PD Aristide Dragomir, a chemat o gardă de corp care a început să-l lovească pe Dragomir în holul Parlamentului.⁶⁵

În 1996, în noaptea victoriei electorale a CDR, Vadim a dominat debateră din studiourile televiziunii, în timp ce mulți politicieni nu îndrăzneau să-l întrerupă și păreau chiar speriați de el. O scenă asemănătoare s-a petrecut în Parlamentul României pe 20 ianuarie 1999: minerii lui Miron Cozma mășăluiau spre București și era evident că parlamentarii se temeau pentru pielea lor când Vadim a apărut însoțit de gărzile sale de corp; maghiarii au fost singurii pregătiți să facă față invectivelor amenințătoare.⁶⁶ Câteva luni mai târziu, Vadim s-a lăudat că intervenise cu succes pe lângă doi generali ca să-l transfere pe Cozma, trimis între timp la închisoare, dintr-o celulă pentru „ucigași” într-una pentru „intelectuali”.⁶⁷

Valeriu Stoica, ministru al Justiției între 1996–2000, a fost practic singurul de pe scena politică pregătit să schimbe șarje verbale cu Vadim și să folosească deplina rigoare a legii împotriva lui. Într-un interviu din 1999, intitulat „Vadim și Cozma doresc o lume în care doar ei să conteze și în care totul este posibil”, Stoica spunea: „Unul dintre cei mai periculoși agenți răspunzători pentru distrugerea codului moral românesc este Corneliu Vadim Tudor. El încearcă în permanență să transforme ceea ce este rău în ceva ce pare să fie bun, iar ceea ce este bun în ceva care să arate rău. Dacă partea sănătoasă a poporului român nu reacționează rapid împotriva acestui pericol, națiunea s-ar putea prăbuși.”⁶⁸

Dar eforturile lui Stoica de a convinge Parlamentul să-i retragă lui Vadim imunitatea în fața justiției s-au năruit, nu în ultimul rând din cauza controlului exercitat de liderul PRM asupra unor membri importanți ai PNL condus de Stoica. Asaltul exercitat de Vadim asupra instituțiilor amintește de modul în care Garda de Fier intimidă tribunalele și-i convingea pe reprezentanții elitei politice să privească în altă parte, după ce membrii Gărzii comiteau acte sângeroase. Pe vremea aceea au existat reprezentanți ai presei dispuși să ancheteze latura întunecată a Gărzii de Fier, iar acest lucru a fost valabil din nou după 1989. Directori de ziare precum Sorin Roșca Stănescu de la *Ziua* și Cornel Nistorescu de la *Evenimentul zilei* sunt neobosiți în eforturile lor de a le dezvălui cititorilor partea obscură a lui Vadim și a partidului său. Unele dintre cele mai bune articole de investigație privind PRM au apărut în *Ziua* sub semnătura lui Răzvan Savaliuc. În unul dintre numeroasele editoriale pe care le-a dedicat ascensiunii lui Vadim, Nistorescu scria pe 12 noiembrie 1997: „Dacă românii nu-și dau seama că, dincolo de discursurile pompoase, marii patrioți nu au minte, atunci... scăparea noastră sea-

mână cu o gaură de șoarece. Tot ceea ce ne rămâne de făcut este să punem o plăcuță pe care să scriem «casă de nebuni» la toate punctele de frontieră și să mergem în mâini pe Călea Victoriei.”⁶⁹

Vadim scapă de sub controlul sponsorilor săi

Amenințarea la adresa democrației românești reprezentate de extremismul populist este amplificată de gama largă de aptitudini a lui Vadim. Născut în 1950, acesta și-a făcut un nume înainte de 1989, datorită aptitudinilor sale ca scriitor, prin denigrarea intelectualilor liberali care refuzaseră să se conformeze liniei partidului lui Ceaușescu, precum și prin redactarea unor articole șovine.⁷⁰ Când dictatorul a căzut, Vadim și-a pierdut pentru scurt timp cumpătul și a încercat să ajungă la o înțelegere cu forțele democrației care pe atunci păreau să triumfe în România. Pe 22 decembrie 1989 el a trimis o scrisoare la postul de radio Vocea Americii, criticându-l dur pe Ceaușescu și descriindu-l drept „nebun de legat” și „un tiran sângeros”.⁷¹ Ceaușescu fugise în acea zi din București și Vadim nu se mai putea aștepta în mod realist la vreo continuare a sprijinului din acea direcție. În scurt timp el a încercat să devină membru al recent renăscutului Partid Țărănesc (PNȚCD).⁷² Împreună cu aliatul său, romancierul și ziaristul Eugen Barbu, s-a ascuns vederii vreo câteva luni, dar în aprilie 1990 a ieșit din nou la lumină. Până atunci, un om cu capacitatea de observare a lui Vadim putuse să-și dea seama că Frontul Salvării Naționale (FSN) apărea ca forța politică dominantă a României și, în plus, era dispus să folosească metode de constrângere — pe care, fără îndoială, Vadim le-ar fi aprobat — pentru a-și consolida ascensiunea. Forțele democratice din România erau mult prea neexperimentate și în același timp suspecte în ochii unei populații care rămăsese în mare măsură sub influența valorilor din perioada comunistă.

Disponibilitatea FSN de a sponsoriza naționalismul radical pentru a re direcționa resentimentele populare împotriva minorității maghiare, a Ungariei și chiar a Occidentului în general a părut să-i ofere lui Vadim șansa de a-și reveni și poate chiar de a trece la lucruri mai mărețe. Pe 2 aprilie 1990, împreună cu Barbu, el i-a scris premierului Petre Roman, cerându-i să-i ofere condiții de a publica o revistă care să fie „un instrument pentru contracararea cercurilor «fasciste»”, în rândul cărora era inclus și postul de radio Europa Liberă.⁷³ Scrisoarea se încheia astfel: „Vă asigurăm că până la Crăciun vom liniști lucrurile chiar mai eficient decât ar putea s-o facă armata sau minierii.”⁷⁴ Roman a fost de acord și a semnat documentele necesare.⁷⁵ Tatăl lui Roman era evreu, fiul unui rabin de limbă maghiară din Oradea

care fusese membru al Comitetului Central al PCR până la moartea sa, în 1983, și trebuie să fi fost la curent cu puternicul caracter antisemit al unora dintre scrierile lui Vadim apărute în presa oficială înainte de 1989.

Poate că Roman și colegii săi din FSN, care se zbăteau pe atunci să mențină sub control o situație volatilă, au simțit că „fără sprijinul profesioniștilor din Securitatea lui Ceaușescu” nu vor putea stăvilii cererile privind completa democratizare a României.⁷⁶ În numai trei luni, a apărut primul număr al revistei *România Mare*, iar tirajul său de 600 000 de exemplare s-a epuizat rapid.⁷⁷ În scurt timp însă, Vadim a ajuns să-l atace pe Roman, acuzându-l că era nedemn să joace un rol în politica românească din cauza familiei sale și a originii sale etnice. Petre Roman a fost primul om politic insultat sistematic de către Vadim și s-a văzut nevoit să treacă în defensivă. El chiar și-a publicat certificatul de naștere în cotidianul FSN, *Azi*, pe 13 septembrie 1990, pentru a respinge o parte dintre acuzațiile antisemite mai grave pe care *România Mare* le îndreptase împotriva sa.

Vadim a inventat o formulă în revista sa, care a rămas în mare neschimbată pentru următorul deceniu. Cea mai mare parte a spațiului din revistă este dedicat polemicilor, iar persoanele pe care alege să le privească drept dușmani ai României sunt defăimate sistematic. Probabil că Vadim a acordat cea mai mare atenție UDMR și presupusei sale tentative de a dezmembra statul român, favorizând prin această încercare interesele guvernului de la Budapesta. În această privință, handicapul lui Vadim rezida în faptul că UDMR nu reușise să producă nici o personalitate care să poată fi caricaturizată sau defăimată.⁷⁸ Apoi revista i-a luat în vizor pe oamenii politici din întregul spectru politic. Puțini membri proeminenți ai PDSR, PNȚCD sau PNL au scăpat denunțării ca trădători, hoți sau idioți. La începutul anilor 1990, o atenție specială a fost acordată denunțării fostului rege Mihai într-un moment în care unele cercuri considerau că acesta ar putea reprezenta un rival puternic al lui Iliescu și al FSN.⁷⁹

De asemenea, Vadim a făcut eforturi intense pentru a elimina mișcarea pentru o societate civilă din România, aflată încă în fază incipientă, ca posibil concurent la influențarea opiniei publice. La începutul anilor 1990, *România Mare* a purtat o campanie împotriva „falșilor disidenți”, despre care spunea că nu făcuseră nimic pentru a merita vreo considerație deosebită. Revista a recurs la dosare personale care nu puteau să-i fie furnizate decât de oficialități ale statului care aveau anumite relații, pentru a dezvălui că disidenții făcuseră compromisuri meschine, ca toți ceilalți, pentru a supraviețui rigorilor vieții de dinainte de 1989. Au fost publicate atacuri detaliate asupra liberalilor români sub titluri ca „Andrei Pleșu, sau un bandit în guvernul României” și „Dosarul agentului Komintern Mihai Șora”, aceste

două atacuri fiind îndreptate direct împotriva ministrului Culturii în perioada 1990–1991 și a ministrului Educației în 1990.⁸⁰ (În cele din urmă, Vadim s-a autoproclamat drept unul dintre puținii disidenți adevărați de dinainte de 1989, susținând că ar fi demisionat din PCR în iunie 1989, din dezgust față de demolarea unei clădiri asociate poetului național Mihai Eminescu.)⁸¹

La începutul anilor 1990 Vadim a făcut tot ce i-a stat în putere pentru a discredita opoziția de centru-dreapta și pentru a o împiedica să fie privită ca un posibil candidat la guvernare. Apoi el și-a îndreptat atenția către PDSR, când alianța sa cu blocul ultranaționalist s-a năruit în perioada 1995–1996, iar de la alegerile din 2000 încoace principala sa țintă a fost PDSR. Caricaturi inteligente și uneori extrem de amuzante ridiculizau pretențiile celor aflați la putere, dar un efect cu adevărat letal l-au avut informațiile oferite de către membri activi sau în rezervă ai serviciilor secrete și de către foști informatori, publicate de Vadim în revista sa. În mii de articole, Vadim și-a bătut joc de oamenii politici, dezvăluind detalii intime ale vieților lor private și, din cauza lătoriei cu care funcționează sistemul juridic românesc, puține au fost cazurile câștigate împotriva lui pe motiv de defăimare.

S-a estimat că, până în 1989, unul din 30 de români lucrase ca informator pentru Securitate.⁸² În acest fel, Vadim poate să apeleze la o rezervă imensă de ajutoare – oameni deloc dispuși să renunțe la vechea lor ocupație pentru a fi martorii apariției unei democrații puternice, în care ar risca divulgarea publică a faptelor lor. Vadim chiar i-a invitat pe toți foștii colaboratori ai Securității „care doresc să-și servească țara” să se înscrie în PRM. În 1998 el scria: „Trebuie să punem capăt acestei isterii privind informatorii, pentru că pe nimeni nu mai interesează să afle cine a colaborat cu Securitatea.”⁸³ Colonelul Ilie Merce, care a fost un important ofițer al Securității, specializat în intimidarea ziariștilor și a scriitorilor care dădeau semne de nemulțumire în anii 1980, a apărut în postura de numărul 2 în PRM după alegerile din 2000. Invitat la televiziune în octombrie 2001, Merce a povestit calm cum l-a urmărit pe cunoscutul disident Dumitru Iuga, l-a demască ca „dușman de clasă” și a decis aruncarea lui în închisoare.⁸⁴

Cu o bancă de date despre oponenții săi actualizată permanent, Vadim nu duce niciodată lipsă la capitolul ironie grosieră. În 1999 un cotidian bucu-reștean a republicat o parte dintre cele mai vehemente atacuri ale lui Vadim împotriva rivalilor săi politici: „... O corcitură între un castor și un curcan... un nătâng fără rușine”; „merită internat într-un azil de nebuni”; „...bea ca porcul și își bate nevasta și copiii până le țâșnește sângele”; „...Cel mai mare bandit din România secolului douăzeci este evreul ungur... care fură și minte într-un fel care i se potrivește mânășă”; „...cu creierul ulcerat al unui sifilitic ereditar”.⁸⁵

Antisemitism recurrent

Evreii sunt țintele predilecte care par să atragă cel mai mult venin din partea lui Vadim. Fostul rabin-șef Moses Rosen a fost o țintă neabătută până la moartea sa în 1995. Fundația Soros a fost frecvent denunțată, nu în ultimul rând pentru că fondatorul acestei organizații filantropice care sprijinea proiecte ale societății civile în întregul bloc fost comunist era evreu.

În opinia *României Mari*, minoritățile etnice din țară sunt răspunzătoare pentru cele mai grave excese ale comunismului; cele mai grele timpuri pentru poporul român au fost cele în care evreii, ungurii și alții care au executat slugarnic ordinele Moscovei au avut o influență disproporționată în eşaloanele superioare ale Partidului Comunist. Sufierințele poporului au fost cât de cât calmate doar atunci când români neoași au ajuns în prim-planul partidului, începând de la jumătatea anilor 1950. Chiar dacă Dej și succesorul său, Ceaușescu, au fost tot comuniști, ei și-au demonstrat loialitatea față de valorile naționale, făcând tot ce le stătuse în putință pentru a obține autonomia țării în raport cu Uniunea Sovietică. (Și Antonescu este perceput ca o personalitate care acționase într-un mod patriotic pentru că își întemeiasse alianța cu Germania nazistă pe ideea apărării intereselor naționale ale României.)

Pentru a-i scălda pe comuniștii români răspunzători de consolidarea controlului în partid în lumina purificatoare a patriotismului, era necesară prezentarea într-o lumină teribilă a anilor de început ai comunismului. *România Mare* nu s-a dat înapoi de la acest obiectiv, după cum o demonstrează un articol publicat în toamna lui 1991 și intitulat „Cine a adus bolșevismul, teroarea și crima în România?”.⁸⁶ Răspunsul lipsit de echivoc al lui Vadim la această întrebare a fost: evreii. Câteva extrase din articol vor servi pentru a demonstra cât de departe merg acuzațiile sale:

„Evreii au fost cei care au sosit pe tancurile Armatei Roșii, care au adus bolșevismul în România, care au contribuit decisiv la masacrarea patrioților români și care au sufocat orice formă de rezistență populară. [...] Am auzit unele scuze de genul: evreii au suferit prea mult din cauza fascismului european, au îmbrățișat ideologia comunistă și a fost vorba de o reacție naturală. Prostii! Evreii nu au îmbrățișat ideologia comunistă, au creat-o. Dovada se află în faptul că, mult înainte de fascism și de nazism, ei au condus Revoluția Bolșevică din Rusia, precum și revoluțiile din Germania și Ungaria. [...] Desigur că se poate spune că nu doar evreii au fost cei care au condus Partidul, Securitatea și închisorile. Evident că au existat și români, dar au fost foarte puțini. Mult mai mulți au fost evreii, urmați de unguri, țigani și ruși. Dar chiar și printre acești români erau mulți căsătoriți cu evrei.”

Silviu Brucan, fost comunist de frunte care, la cei optzeci și ceva de ani ai săi, a rămas un comentator mass-media influent, a fost atacat aproape săptămânal. El a jucat un rol important în evenimentele care au dus la executarea Ceaușeștilor și PRM îi convine faptul că o personalitate de origine evreiască, activă în cadrul mișcării comuniste cu mult înainte ca aceasta să ajungă la putere, s-a numărat printre vocile proeminente care au cerut măsuri drastice împotriva cuplului dictatorial. Vadim vede interesele evreiești internaționale ca fiind angajate într-un efort neîncetat de distrugere definitivă a României. Într-un articol intitulat „România sub ocupație”, evreii au fost acuzați că au reprezentat forțele de ocupație. Statele Unite, a susținut el, se află într-o situație similară, „presa americană [fiind] dominată și controlată de evrei”.⁸⁷ Prin caracterizări repetate ale Statelor Unite în acest mod, Vadim a reușit să se debaraseze de criticile americane privind respectarea drepturilor omului în România, pe ideea că acestea erau inspirate de vechii dușmani ai României. Diatribele antimaghiare ale lui Vadim sunt adeseori blânde în comparație cu furia pe care o manifestă la adresa ținutelor evreiești. Într-un număr al revistei sale care marca a zecea aniversare de la înființarea PRM, Vadim a publicat o listă sub un titlu de-o șchioapă: „Evreii care ne guvernează”.⁸⁸ Erau incluși parlamentari, însă și un investitor american și un academician născut în România, dar care trăiau în Statele Unite.

Frustrat de numărul mic al populației evreiești din România, Vadim și-a etichetat frecvent adversarii neevrei drept evrei dacă a simțit că acest lucru i-ar putea discredita. O echipă de aliați — ziariști și istorici de profesie — i se alătură cu regularitate pentru a demonstra că România are o istorie onorabilă în ceea ce privește tratamentul aplicat evreilor. Un articol pe două pagini din 1992 și intitulat „În România antisemitismul nu există, în schimb, există antiromânism” este tipic.⁸⁹ Contactele sale cu foști oficiali ai biroului de propagandă a regimului comunist i-au permis să obțină o arhivă amplă de fotografii rare ale României secolului douăzeci, pe care le folosește cu regularitate pentru a-și ilustra articole controversate despre trecut. Articole tratând teme precum monarhia, România din perioada războiului sau relațiile cu Uniunea Sovietică dobândesc o mai mare autenticitate când sunt ilustrate de fotografii ale unor mari personalități sau chiar de material original din arhivă. Toate aceste articole au un singur lucru în comun: ele înfățișează România ca fiind o victimă neajutorată a acțiunilor comise de alții. Românii sunt de vină doar atunci când își trădează patria, intrând în serviciul unei puteri străine. Personalități precum Antonescu sau Ceaușescu, care în general sunt priviți în afara României ca numărându-se printre cei mai despotici conducători din Europa secolului douăzeci, sunt considerați eroi deoarece misiunea lor a fost să apere țara în timpuri când trebuiau luate decizii dificile.

Celor care i-au susținut li s-au găsit scuze din motive similare. În schimb, nu poate fi iertat cineva ca generalul Ion Pacepa, care a fost șef al serviciilor secrete ale lui Ceaușescu până la fuga sa în Statele Unite în 1977. În 1991 *România Mare* a publicat un serial intitulat „O recompensă pe capul lui Pacepa“, semnat de „un grup de generali români“.⁹⁰ A fost nevoie să treacă opt ani pentru ca autoritățile să renunțe la acuzațiile de trădare împotriva lui Pacepa, formulate după ce acesta fugise.

România Mare: formula succesului

Nici un alt partid nu deține un ziar cu atracția și influența *României Mari*. Publicul cititor al ziarului PDSR *Dimineața* se limitează la membrii partidului. Ziarul PNȚCD *Dreptatea* este plictisitor și pentru lungi perioade de timp nici nu a mai apărut. Publicația lui Vadim încearcă să câștige credibilitate prin comemorarea evenimentelor din istoria României, fie că este vorba de aniversarea personalităților marcante ale vieții culturale ale țării, precum Mihai Eminescu sau Brâncuși, fie că se referă la evenimente traumatizante ale calendarului național. Revista tipărește cu regularitate fotografii în care Vadim este primit de personaje ilustre precum Papa, regele Juan Carlos al Spaniei și președintele Herzog al Germaniei (în momentul în care ambii șefi de stat au efectuat vizite oficiale în România în 1995).⁹¹ Ele lasă impresia că opiniile sale explozive nu-l împiedică să fie o forță pe scena mondială.

Vadim își folosește revista și pentru a se prezenta în postura de filantrop. În 1991 a fost publicat un articol intitulat „Lăsați copiii să vină la mine“, despre 146 de copii din București rămași orfani la revoluție, însoțit de fotografii ale lui Vadim care le împărțea cadouri de Crăciun la sediul partidului.⁹² În fiecare an, el a acordat premii pentru realizări culturale și a fost cât se poate de normal ca primul premiu de acest gen să-i fie înmănat lui Edgar Papu, care în anii 1970 a inventat o teorie (cunoscută sub numele de protocronism) în care insistă că multe dintre marile cuceriri ale științei și artelor fuseseră realizate în premieră de români puțin cunoscuți, care nu reușiseră să obțină justa recunoaștere pe scena internațională.⁹³

De asemenea, în fiecare număr al *României Mari* sunt publicate mesaje de la cititori, care reflectă opiniile editorului pe teme și preocupări controversate. Poate că multe dintre ele sunt fictive, dar este evident că o parte din miile de astfel de mesaje publicate din 1990 încoace, provenind de la persoane care-și dau numele, ocupația și domiciliul, sunt autentice.⁹⁴ Cel mai frecvent cititorii se plâng de sărăcie sau de injustiție și nu formulează puncte de vedere șovine sau extremiste din punct de vedere politic. Faptul că aces-

te plângeri ajung la el și nu la principalele partide este un semn al capacității lui Vadim de a acționa ca un magnet pentru masa nemulțumiților. Eșecul rivalilor PRM de a proceda la o asanare printre membrii lor sau de a-i încuraja pe alegători să scrie în publicațiile proprii despre problemele pe care le au oferă un impuls enorm unui politician antisistem precum Vadim. Este o ironie că singurul partid care pare să acorde o atenție similară preocupărilor membrilor de rând este dușmanul de moarte al PRM, UDMR.

România Mare nu a scăpat niciodată ocazia să publice cuvânt cu cuvânt discursurile lui Vadim din Parlament și comunicatele de presă pe care le-a emis la conferințele sale săptămânale de vineri. Adeseori acestea sunt plictisitoare și repetitive, și au existat perioade când revista nu a reușit să vândă mai mult de 100 000 de exemplare. Dar acuzațiile fără dovezi și insinuările nefondate s-au dovedit o formulă jurnalistică foarte profitabilă. Este, poate, necesar să ne întoarcem la mișcarea franceză de dreapta *L'Action Française*, pentru a găsi o formațiune care s-a folosit de jurnalismul frust în același scop. În timpul scandalului Dreyfus în anii 1890, mișcarea a promovat în premieră o artă și o tehnică a calomniei necunoscute până la acea dată.⁹⁵ Probabil că ea a avut impact într-o țară ca România, dominată de gusturile și expresiile culturii franceze.

În paginile propriului ziar, *L'Action Française* și-a amenințat cu regularitate oponenții cu o răzbunare violentă. *România Mare* face același lucru și este uimitor că o asemenea violență retorică nu s-a extins deocamdată în arena politică. Nici o figură politică majoră n-a fost asasinată din 1989 încoace, dar ar putea fi doar o chestiune de timp până când susținătorii PRM, incitați de retorica agresivă a lui Vadim, să fie împinși să se dezlănțuie împotriva unor figuri nepopulare din punctul lor de vedere. Aflat mereu pe primele locuri pe o astfel de listă este Mircea Dinescu, poet și disident în timpul lui Ceaușescu, și ulterior fondator al revistei satirice *Academia Cațavencu*, care a scris frecvent pamflete împotriva lui Vadim și a altor extremiști. În timpul campaniei electorale din 2000, Dinescu a fost admonestat în Piatra Neamț, după ce a vorbit în favoarea unui candidat local al PD, și aproape linșat de un grup de activiști PRM conduși de Dumitru Badea. Badea era senator PRM de Neamț și membru al comisiei juridice a Senatului. Potrivit unui purtător de cuvânt pe probleme de presă, acesta a fost un avertisment că „nici măcar o persoană bine cunoscută precum Dinescu nu poate scăpa neatinsă de răzbunarea partidului”.⁹⁶

Formidabila capacitate de exprimare a lui Vadim a fost bine transpusă pe ecranul televizorului. Accesul său la posturi de televiziune care-i arătau simpatie i-a dat posibilitatea să-l discrediteze pe Emil Constantinescu, poate ireparabil, susținând că președintele avusese o relație cu o actriță. Momentul

în care s-a produs defăimarea a fost semnificativ: ea s-a petrecut cu puțin timp înainte de revolta minerilor din ianuarie 1999, iar informația a fost preluată de rețele mondiale de televiziune precum CNN, BBC și NBC, care poate că doreau să facă o paralelă cu scandalul Monica Lewinsky de la Washington.⁹⁷ Într-un studio de televiziune, Vadim surclasează orice altă personalitate politică din țară, cuvintele curgându-i în avalanșă. Pentru mulți români cu educație, spectacolul este grotesc. Cornel Nistorescu rezumă disprețul resimțit de românul cosmopolit față de astfel de apariții ale lui Vadim: „Propozițiile sale se rup undeva la mijloc, nu au sens și alunecă spre un alt adevăr, pe care abia îl ating înainte de a o coti spre altceva. Este un discurs pe care nici un profesor de gramatică nu-l poate împărți în propoziții și... este exemplul perfect al delirului politic.”⁹⁸

Nu este clar dacă majoritatea telespectatorilor reacționează în același mod la reprezentațiile oferite de Vadim. Uneori acesta este capabil să trezească interesul unui public de obicei apatic, folosind un limbaj emoționant despre nedreptăți trecute sau despre misiunea istorică a românilor, iar aceasta are un efect hipnotic asupra ascultătorilor, lăsându-i aproape în întregime în puterea sa. Un asemenea spectacol a fost reprezentația de o oră oferită de Vadim la televiziunea de stat pe 6 decembrie 2000, când denunțarea de către el a lui Iliescu ca trădător al poporului român a avut un efect puternic. Totuși, Iliescu a reușit cu ușurință să învingă în runda decisivă a alegerilor, patru zile mai târziu.

Vadim și Iliescu

Relațiile lui Vadim cu Iliescu ilustrează perfect modalitatea în care primul a fost capabil să manipuleze conducerea postcomunistă a României. Silviu Brucan, aliat apropiat al lui Iliescu în momentul formării Frontului Salvării Naționale la sfârșitul lui 1989, scria ulterior: „Vadim Tudor... este creația președintelui Iliescu, care l-a adus sub lumina reflectoarelor, l-a încurajat să publice *România Mare*, l-a primit la Cotroceni, l-a lansat la televiziune și i-a permis să scape de condamnare în procesul Robu.”⁹⁹

La începutul anilor 1990, calitățile de calomniator ale lui Vadim s-au dovedit folositoare în momentul când Iliescu a avut nevoie să slăbească opoziția democratică, dar și formațiunea lui Petre Roman, care se scindase de FSN, ambele reprezentând contracandidați serioși la putere. În 1993, când guvernul lui Nicolae Văcăroiu se afla sub tirul atacurilor pentru intenția sa de a vinde o mare parte din flota comercială a României unor companii grecești la un preț considerat de toată lumea ca fiind sub valoarea pieței în acest

domeniu, Vadim a sărit în ajutorul lui, lansând o diversiune sub forma unor atacuri furibunde împotriva lui Petre Roman și a miniștrilor din guvernul său din perioada 1990–1991, pentru legislația economică radicală pe care o elaboraseră (dar care nu fusese niciodată pusă în aplicare). Dar Vadim a mers prea departe, descriind Partidul Democrat ca „primul partid evreiesc din România contemporană” și pe liderul său, Petre Roman, drept un pion în mâinile rabinului-șef Moses Rosen.¹⁰⁰ Acest antisemitism strident a atras o condamnare internațională imediată și a fost, prin urmare, un inconvenient pentru cei aflați la putere. Cu toate acestea, Iliescu a dat de înțeles cu claritate că în alegerile locale pentru București din 1992 a votat pentru PRM, în loc să susțină un candidat al aripii conduse de Petre Roman și desprinse din FSN.¹⁰¹ De asemenea, el nu l-a tratat cu dispreț pe liderul PRM atunci când acesta le-a cerut susținătorilor săi să-l sprijine pe Iliescu în turul doi de scrutin al alegerilor prezidențiale din acel an.¹⁰²

Poate că Iliescu s-a întrebat de mai multe ori dacă să urmeze sau nu exemplul lui Slobodan Miloșevici, președintele țării vecine, Serbia, și să promoveze naționalismul radical ca modalitate de a se menține la putere. Dacă ar fi făcut-o, probabil că s-ar fi confruntat cu puține proteste din partea foștilor oficiali de stat și ai Partidului Comunist care se alăturaseră *en masse* FSN la începutul lui 1990. În plus, un flux constant de parlamentari FSN s-a îndreptat spre PRM în perioada 1991–1992, când a devenit evident că Iliescu nu va reînvia discursul naționalist al lui Ceaușescu în noul context democratic. Iliescu era mai puțin curajos decât Miloșevici: o incursiune pe țărmurile sălbatice ale politicii naționaliste ar fi declanșat, probabil, sirenele de alarmă în Occident mai devreme decât se întâmplase în cazul Serbiei, deoarece excesele lui Ceaușescu erau departe de a fi uitate. Mai mult, ele deveniseră o expresie a celor mai nefaste aspecte ale comunismului în Europa de Est.

Vadim tânjește după recunoaștere și notorietate, dar nu este chiar atât de clar că ar fi abtiat după puterea absolută, deoarece exercitarea acesteia implică o concentrare asupra unui game largi de sarcini nespectaculoase. Poate că ziaristica și oratoria vor rămâne mereu principalele sale preocupări; dacă este așa, atunci poate că nimic nu i-ar fi plăcut mai mult în această lume decât să slujească unui dictator naționalist ca șef al propagandei, în felul în care o făcuse Goebbels pentru Hitler.¹⁰³

Generalul Ion Antonescu, liderul României în anii celui de-al doilea război mondial, este poate modelul ideal de lider autoritar în ochii lui Vadim. El este invocat constant în presa PRM, dar încă de la începutul anului 1991 Iliescu a dat de înțeles că nu era dispus să patroneze acest cult al personalității, declarând în iulie că „nu împărtășește opinia celor care doresc reabili-

tarea acestuia, păstrând tăcerea asupra aspectelor negative ale activității lui". Iliescu nu a contestat calitățile de militar ale lui Antonescu, dar a refuzat să treacă peste faptul că „preluase puterea într-un guvern condus de Garda de Fier, era aliatul lui Hitler și împinsese țara în război... Nu reușesc să văd meritele lui Ion Antonescu ca om politic, și de aceea nu pot fi de acord cu cei care îl laudă astăzi atât de mult”.¹⁰⁴

Președintele Iliescu nu putea să nu ia în calcul opinia internațională care ar fi fost scandalizată dacă el ar fi reabilitat un dictator care autorizase și trecuse cu vederea actele sângeroase împotriva evreilor din Basarabia, nordul Moldovei și Bucovina la începutul anilor 1940.¹⁰⁵ După cum o demonstrează și diatribele îndreptate cu regularitate împotriva evreilor, Vadim ar fi fost pur și simplu încântat de o asemenea provocare. Pe măsură ce și-a construit propriul centru de putere, el a fost tot mai puțin dispus să rămână omul bun la toate al lui Iliescu și al FSN, gata să lanseze atacuri asupra dușmanilor interni ai președintelui sau asupra intereselor maghiare, dacă acest lucru convenea calculelor electorale ale lui Iliescu. Primul dezacord fățiș între Iliescu și Vadim s-a petrecut cu privire la tonul antisemit al presei ultranaționaliste. În septembrie 1991, la scurt timp după plecarea sa într-o vizită de stat în Israel, Iliescu s-a simțit obligat să critice un teribil exemplu al scrierilor lui Vadim: „Dezavuez orice poziție antisemită... Articolul din *România Mare* m-a îngrozit. Nu am nimic în comun cu ideea conform căreia ar trebui să ne ducem și să-i omorâm pe evrei.”¹⁰⁶

Din clipa aceea, *România Mare* l-a supus periodic pe Iliescu jignirilor pe care le administrase tuturor politicienilor „antinaționali”, dar acest lucru tot nu a împiedicat apariția unor episoade ocazionale de reconciliere: în timpul unuia dintre acestea, PRM a devenit partener de guvernare în executivul condus de Nicolae Văcăroiu. Cu prilejul unei vizite în Statele Unite, în septembrie 1995, Iliescu a explicat că nu avea de ales și trebuia să conteze pe aliați „care imită stilul politic al lui Jirinovski”, deoarece nu exista altă cale de a obține majoritatea parlamentară pentru legile menite să încheie procesul de tranziție de la sistemul comunist.¹⁰⁷ Această explicație mai degrabă cusută cu ață albă nu a reușit să-i convingă pe criticii din Occident ai regimului său, dar l-a infuriat pe Vadim, care în scurt timp avea să-l prezinte pe președinte în termeni dintre cei mai duri. Cu toate acestea, o altă reconciliere s-a petrecut în 1997, când PDSR, pe atunci în opoziție, a decis să facă o incursiune în arsenalul PRM pentru a găsi arme naționaliste pe care să le folosească împotriva coaliției de centru-dreapta (care insistă la acea vreme pentru o reconciliere cu maghiarii). Iliescu, pe atunci senator, a instruit PDSR să voteze împotriva unei moțiuni a guvernului de ridicare a imunității parlamentare a lui Vadim; aceasta se întâmpla la doar un an după ce

însuși PDSR încercase să-l ingenuncheze pe Vadim și tot prin ridicarea imunității. Vadim a profitat incomensurabil de pe urma eșecului principalelor partide de a se uni pentru a face ca liderul PRM să răspundă în justiție pentru numeroasele acuzații care îi erau aduse. Vadim a fost invitat la congresul PDSR și a fost primit cu atâta căldură de delegați în momentul în care a intrat în sală, pe 21 iunie 1997, că Iliescu s-a văzut nevoit să-l invite pe scenă. Acolo, cei doi lideri s-au îmbrățișat.¹⁰⁸

Vadim se vedea nevoit să atragă de partea sa o parte semnificativă din electoratul PDSR dacă voia să aibă vreo șansă să câștige puterea. Iliescu a împiedicat acest lucru, și a continuat să fie o țintă constantă a criticilor din spre PRM. Dar gradul de popularitate fără precedent de care s-a bucurat Iliescu în 2000 precum și în anul următor a demonstrat că Vadim nu reușise să-l defăimeze. Mai mult, succesorul lui Ceaușescu este singura personalitate publică importantă care pare imună la săgețile otrăvite trimise de Vadim în direcția numeroșilor săi oponenți. Scriind imediat după alegerile din 2000, Cornel Nistorescu a demonstrat cu elocvență cum reușește Iliescu să scoată la iveală toate inconsecvențele personalității politice a lui Vadim: „Duminică noaptea el a anunțat cea mai mare fraudă electorală din istoria noastră, iar trei zile mai târziu s-a dus la Parlament și a dat mâna cu Ion Iliescu... Este posibil ca astăzi să vrea să-i scoată ochii lui Ion Iliescu, mâine i-ar putea săruta mâna în semn de respect, iar poimâine ar putea spune că n-a auzit în viața lui de el.”¹⁰⁹

Pe măsură ce rolul său politic căpăta tot mai multă importanță în detrimentul celui de ziarist, Vadim s-a văzut nevoit să găsească tactici diferite. Spre finalul anilor 1990, el ajunsese să acorde mai puțină atenție chestiunii maghiare în Parlament decât în paginile *României Mari*, unde adevărații susținători nu se mai săturau să citească despre „pericolul maghiar”. Vadim n-a reușit niciodată să facă o problemă gravă din prezența UDMR în coaliția de guvernământ. Nu-și putea permite să nu priceapă faptul că tema maghiară avea puțină rezonanță dincolo de Transilvania; un sondaj de opinie național realizat în mai 1999 a relevat că 64% dintre cei chestionați aveau o opinie favorabilă despre Ungaria (în comparație cu 67% față de Statele Unite) și doar 24% aveau o opinie negativă (în comparație cu 25% față de Statele Unite).¹¹⁰ Spre surprinderea multora, Vadim și-a exprimat sprijinul pentru tratatul bilateral cu Ungaria, pe care Iliescu îl încheiase în lunile finale ale celui de-al doilea mandat prezidențial.¹¹¹ Aliatul său transilvănean, Gheorghe Funar, a fost un adversar înverșunat al acordului, ca și al propunerii conform căreia Papa trebuia să vină și în Transilvania cu prilejul vizitei sale în România din mai 1999. Dimpotrivă, Vadim a insistat ca „Papa să fie pe deplin liber să meargă oriunde dorește, chiar și în Transilvania”.¹¹²

În aprilie 1999 PRM s-a abținut în votul din Parlament care urma să decidă dacă să se acorde sau nu permisiunea NATO să folosească spațiul aerian românesc în timpul ofensivei sale militare împotriva Serbiei lui Miloșevici. Vadim a declarat: „Lucrurile sunt foarte complicate și este momentul să le tratăm cu prudență. Un partid nu face mereu ceea ce dorește.”¹¹³ După eşuarea revoltei minerilor, organizată de oficiali ai PRM, s-a zvonit că partidul lui Vadim ar putea fi scos în afara legii. Nu se știa cât de puternică ar fi fost reacția publicului împotriva bombardării Serbiei, stat vecin considerat întotdeauna ca fiind un aliat al României. Când sondajele au dezvăluit o reacție extrem de negativă, Vadim a reflectat mânia populară și în scurt timp a produs diatribe furioase împotriva NATO și a Occidentului în general.

Călcâiul lui Ahile

Vadim nu este singurul naționalist român ambițios capabil să articuleze sentimente populiste. Dar el a putut colabora cu alți ultranaționaliști capabili doar atunci când a existat respect reciproc față de sferele lor de influență. Relațiile par a fi amicale cu Iosif Constantin Drăgan, omul de afaceri stabilit în Italia și implicat de foarte multă vreme în eforturile de reabilitare a Gărzii de Fier și de consolidare a intereselor sale comerciale în România.¹¹⁴ Ba chiar a fost pusă la cale o reconciliere cu poetul și instigatorul naționalist Adrian Păunescu și cu bine cunoscutul ziarist Ion Cristoiu, când a devenit evident că aceștia nu reprezentau un pericol pentru Vadim și chiar îi împărtășeau parțial viziunea.¹¹⁵

Mai surprinzător este faptul că alianța politică încheiată cu Gheorghe Funar, primarul ultranaționalist al Clujului, a durat. Ca și Vadim, Funar a insistat să mențină un control strict asupra propriei formațiuni naționaliste, PUNR, și s-a certat cu mai mulți parlamentari cărora nu le-a plăcut să primească ordine de la primarul Clujului. În momentul divizării PUNR, în 1997, Funar a așteptat o vreme până să se decidă dacă să se alăture sau nu PRM, făcând până la urmă acest lucru în octombrie 1998.¹¹⁶ Dar este clar că o alianță între doi oameni care se cred singurii capabili să privească în sufletul național românesc poate rezista doar atâta vreme cât fiecare dintre ei reușește să-și mențină propria sferă de influență. Vadim îi dă lui Funar mână liberă la Cluj și îl tratează mai degrabă ca pe un partener, nu ca pe un subordonat.

Încă de când a devenit figură publică în 1990, Vadim a promovat un cult al personalității comparabil uneori cu cel promovat de Ceaușescu. *România Mare* este saturată de publicarea discursurilor sale, a conferințelor de presă

și a angajamentelor din țară și de peste hotare. Susținătorilor fideli ai partidului, mulțumiți să opereze din umbră, li se oferă din când în când spațiul necesar pentru a promova poziția națională trasată de ja de el. Cea mai evidentă manifestare a cultului personalității se produce când PRM se întrunește la nivel național: la primele două congrese naționale, desfășurate în 1993 și 1997, presa a fost șocată de gradul în care Vadim a acaparat scena pe tot parcursul conferinței.

Inevitabil, stilul de conducere al lui Vadim a dus la o multitudine de scandaluri și dezertări jenante din cadrul partidului. Când Dan Corneliu Huidici, fost reporter de investigație la *România Mare*, s-a despărțit de el la sfârșitul anilor 1990, a făcut dezvăluiri penibile despre modul în care Vadim obținea informații și le folosea pentru a-și defăima dușmanii.¹¹⁷ Dezertarea în 1996 a lui Dan Ioan Mirescu, fost vicepreședinte al PRM și, în cei șase ani anteriori plecării sale, unul dintre cei mai importanți membri ai anturajului său, a reprezentat o pierdere chiar mai mare. În toamna lui 1995, Mirescu a vorbit pe larg cu generalul SRI Ion Popescu despre metodele lui Vadim, într-un moment în care principala agenție de informații interne încerca intens să-l discrediteze.¹¹⁸ Aserțiunile lui Mirescu, care ar putea fi rezumate cu ajutorul titlului din *Evenimentul zilei* din 6 iulie 1996, „Dan Ioan Mirescu demonstrează că ascensiunea lui Corneliu Vadim Tudor se bazează pe folosirea șantajului și a complicității factorilor puterii“, s-au bucurat de o atenție amplă din partea presei. Când acesta a continuat să producă dezvăluiri deloc bine venite în *Ziua*, Vadim a publicat o replică furioasă în *România Mare*, pe 14 noiembrie 1997, sub un titlu de zece rânduri: „Prin capitală vagabondează doi câini turbați: Dan Ioan Mirescu și Sorin Roșca Stănescu [directorul *Ziua*]. Sub influența unui sifilis ereditar, acești țigani teroriști publică, în cea mai mizerabilă cocină întâlnită vreodată în istoria presei românești, ziarul *Ziua*, o serie de minciuni și insulte îndreptate împotriva lui Corneliu Vadim Tudor și a PRM! Acestor locuitori ai canalelor președinte PRM le va da o lecție usturătoare în seara zilei de luni, 10 noiembrie 1997, la postul de televiziune Antena 1. Feriți-vă, leproșilor, o furtună se îndreaptă spre voi!”¹¹⁹ Ca o ironie, tocmai Mirescu a fost cel care i-a dat *le coup de grâce* colonelului Radu Theodoru, unul dintre greii politici ai PRM, care se aflase pentru scurt timp în lumina reflectoarelor alături de Vadim, la începutul anilor 1990, înainte de a se certa cu el.¹²⁰ Theodoru avea un condei foarte eficient întru apărarea cauzei șovine și obținuse un rezultat bun în calitate de candidat al PRM pentru primăria Capitalei în 1992. Însă înainte ca anul să ia sfârșit el a devenit deja o non-persoană, fiind acuzat în *România Mare* că era bețiv și agent sovietic.¹²¹ Totuși, Theodoru a ripostat, denunțând stilul dictatorial al lui

Vadim și devenind farul călăuzitor în campania de reabilitare a generalului Antonescu.

Patru parlamentari PRM și-au dat demisia din partid în perioada 1992–1996. Unul dintre ei, Ioan Hristu, l-a acuzat pe Vadim că-l transformă pe „fiecare membru al partidului în lacheul său personal”.¹²² Astfel de acuzații au fost repetate aproape cuvânt cu cuvânt după alegerile din 2000 de parlamentari PRM dezamăgiți. Ion Radu, unul dintre cei patru viceprimari ai Capitalei, a părăsit partidul în decembrie, incapabil să mai digere atitudinea insuportabilă a lui Vadim.¹²³ Mai gravă a fost plecarea, la începutul lui 2001, a altor cinci parlamentari: Mircea Bucur, Dorin Lazăr Maior, Valentin Păduroiu, Codrin Ștefănescu și Luca Ștefănoiu. Ei făcuseră parte din micuțul Partid al Forțelor Democratice, care fusese de acord să fuzioneze cu PRM în schimbul unor locuri eligibile pe listele electorale.¹²⁴ Maior a descris PRM drept o citadelă a comunismului extremist bolșevic, Vadim având în mod evident caracterul unui dictator.¹²⁵ „Vrem să ne asigurăm că electoratul va afla adevărul despre PRM”, a insistat el, dar colegul său Mircea Bucur a dat vina nu atât pe Vadim, cât „pe un grup de oameni ai Securității cu o mentalitate înghețată în epoca anilor 1950, care formează scutul din jurul lui Vadim... [care] este alimentat cu tot felul de dezinformări... Convingerea mea este că PRM nu este condus cu adevărat de Vadim — el este, în schimb, creația malignă a unui grup retrograd, cu nostalgia bolșevismului”.¹²⁶ (Dan Ioan Mirescu a declarat că, într-adevăr, astfel de oameni erau importanți, dar a insistat că Vadim era mulțumit să-i aibă în preajma sa.)¹²⁷ Cel puțin unul dintre demisionari și-a găsit refugiu în PDSR, în timp ce alții au fost de acord să se alăture Partidului Socialist al Renașterii Naționale format în februarie 2001.

România Mare a răspuns în maniera obișnuită la veștile privind dezertările. Pe 23 februarie 2001 revista l-a descris pe unul dintre dezertori, Luca Ștefănoiu, drept un hoț cu dosar penal și aflat pe statul de plată al PDSR. Înainte de a anunța că-l va da în judecată pe Vadim pentru asemenea declarații false, Ștefănoiu a replicat furios, într-o scrisoare deschisă, adresată lui Vadim și publicată în presa națională:

„Respectivul comunicat din presă este un exemplu excelent... al mecanismelor diversiunii pe care le-ați învățat în perioada de tinerețe la revista *Săptămâna* și pe care le-ați practicat cu succes după 1989 în *România Mare*. În cei zece ani de când vă cunosc, ați fost fascinat de metodele lui Goebbels: «Mai întâi deformează-ți oponentul, după care prezintă-l lumii ca pe un monstru.» Metodele sunt simple: unele fapte concrete (un nume, un loc, o dată), după care o mulțime de neadevăruri. Așa ați procedat mereu, incorect și necinstit. Așa ați adus nenorocirea asupra unor oameni și asupra unor familii întregi... Mulți dintre

ei s-au dus în mormânt dezonozați și nedreptățiți. Oare imaginea lor nu vă tulbură somnul?

Din păcate, domnule Corneliu Vadim Tudor, trebuie remarcat că sunteți un om bolnav. Din păcate, boala care vă afectează nu poate fi tratată cu tranchilizante. Aroganța, disprețul față de ceilalți, suspiciunea generalizată i-au făcut să plece pe mulți dintre cei care vă sprijineau pentru că au crezut în dumneavoastră. Sunteți din ce în ce mai singur, domnule Corneliu Vadim Tudor. Priviți în jurul dumneavoastră și veți vedea un deșert mai mare decât Sahara...

Eu am plecat, de mine ați scăpat. Alții au rămas în continuare în Comitetul Director al PRM. Sunt din ce în ce mai mulți, mai hotărâți, mai bine organizați. Vă vor observa mișcările, vă vor număra greșelile și vor face un inventar al punctelor dumneavoastră slabe. Vă vor lovi atunci când vă veți aștepta mai puțin. Vă vor vrea capul și îl vor obține. Mult mai repede decât v-ați putea imagina, veți rămâne doar o amintire. Din păcate, pentru mulți români ați făcut parte dintr-un șir de amintiri odioase și de coșmar, de care nimeni n-a avut vreodată nevoie."¹²⁸

Nemulțumirea inițială a deputatului Ștefănoiu, care fusese membru al biroului politic al PRM, a fost că Vadim făcea cu regularitate declarații fără să se obosească să se mai consulte cu biroul.¹²⁹ Sever Meșca și Ilie Neacșu, care au părăsit partidul în februarie 2002, s-au plâns la rândul lor că Vadim participa rar la reuniunile biroului politic, iar când participa o făcea doar ca să se lanseze în lungi monologuri. Cei doi erau figuri importante ale partidului, cu calități politice de necontestat, iar plecarea lor a slăbit PRM. Ei au scris o carte ce s-a dorit a fi un *exposé* al lui Vadim, care uita însă să menționeze ceva despre propriul trecut extremist al lui Neacșu. Meșca a vorbit despre „instabilitatea psihologică a lui Vadim, reacțiile lui hormonale, atacurile iraționale în toate direcțiile, lipsa unei conduite corespunzătoare (inclusiv incapacitatea de a-și ține promisiunile), influența distructivă a ziaristului asupra omului politic“.¹³⁰ Au fost publicate diverse dezvăluiri jenante și elocvente ale vieții interne a partidului — sau, pentru a fi mai corecți, ale lipsei acesteia; totuși, este puțin probabil ca acestea să fi dăunat PRM în comunitățile mici unde se afla cea mai mare parte a susținătorilor săi.

Cu toate acestea, PRM nu-și poate permite plecarea unor personalități care au o gândire independentă. Dacă ar fi ca lungul marș politic al lui Vadim să-l ducă la Palatul Cotroceni, atunci el ar avea mare nevoie de naționaliști radicali pregătiți să gândească pe cont propriu și să nu se aștepte să fie tratați pe post de subordonați eterni. Dar toate dovezile sugerează că Vadim poate interacționa eficient doar cu subordonați care nu-i dau replică. El a promovat oameni cu dosare penale sau supuși unor anchete penale înainte de a-și găsi refugiul în Parlament — oameni totalmente dependenți de bunăvoința sa. Oficiali în vârstă din timpul lui Ceaușescu, oameni care au servit cu credință

regimul comunist în cea mai extremistă fază a sa, sunt deopotrivă în prim-plan. Deputați ca Romulus Budaru, ambasadorul lui Ceaușescu în China, îi datorează totul lui Vadim pentru că i-a scos din umbră. Raportat la dimensiunile partidului, PRM are un număr mai mare de femei parlamentari decât orice alt partid. Printre ele se numără „executanta” Daniela Bușuiană, gata să accepte orice contract politic de lichidare,¹³¹ cântăreața de muzică populară Irina Loghin, Mitzura Arghezi, fiica unuia dintre cei mai mari poeți ai României, și Leonida Lari, poetă din Moldova, precum și alte câteva rude apropiate ale lui Vadim. Nici o femeie nu s-a numărat printre numeroșii dezertori de rang înalt din PRM, așa că Vadim ar putea avea motive să simtă că poziția sa este sigură dacă acestea ar primi un rol mai important în treburile partidului.¹³²

Dar se pare că Vadim are cea mai mare încredere în membrii familiei sale. Fratele său, colonelul Marcu Tudor, a fost deputat PRM din 1996, iar din 2000 a fost secretar al comisiei de apărare din Camera Deputaților. Acum un om de afaceri prosper, el a lucrat înainte de 1989 cu companiile de armament controlate de Securitate și a fost unul dintre cei trei oameni desemnați de Ceaușescu să coordoneze vânzarea de armament către țările arabe.¹³³ Mult mai importantă pentru buna gestionare a ziarului și a partidului este sora mai mare a lui Vadim, Lidia Samson, care ani la rând a răspuns de finanțele partidului.¹³⁴ Presa a acordat o atenție sporită averii acumulate de Vadim și de alți membri ai familiei sale, care au înființat mai multe fundații pentru a gestiona sumele mari de bani care ajungeau la partid.¹³⁵ Formațiunea lui Vadim are ceva din caracteristicile unei afaceri de familie. Dacă Vadim reușește să ajungă la putere, nu este deloc illogic să presupunem că regimul său va căpăta în scurt timp caracterul nepotist care l-a făcut notoriu pe cel condus de Ceaușescu. Unul dintre factorii surprinzători îl reprezintă strânsele legături ale lui Vadim cu protestanții evangheliști americani care, se zice, ar fi ajutat PRM să transfere fonduri în interiorul și în afara României.¹³⁶ Este o ironie că un organism cu o asemenea afiliere este pregătit să se asocieze cu formațiunea lui Vadim: pe timpul lui Ceaușescu, evangheliștii români (care sunt de obicei numiți „neoprotestanți”) au fost persecutați din cauza faptului că percepția lor internațională pune sub semnul întrebării vederile naționaliste ale regimului său.

Este de presupus că trăsăturile negative ale personalității liderului său împiedică principala formațiune naționalistă a României să-și atingă adevăratul potențial. Firea certărească și răzbunătoare a lui Vadim, suspiciunea față de colaboratorii care dau dovadă de prea multă inițiativă, ba chiar și presupusa lui zgârcenie când vine vorba de bani, au îndepărtat oameni talentați din rândurile PRM. Formațiunea sa nu a reușit să devină o mare umbrelă

care să adăpostească principalele grupări de factură naționalistă, lucru ce le-ar fi permis să-și concentreze energiile în vederea accederii la putere. Totuși, toate partidele românești au suferit sciziuni nefaste pentru ele într-un moment sau altul în timp. Este greu pentru conceptul de partid să armonizeze personalități și ambiții incompatibile, poate și pentru că doctrinele lor sunt adeseori o nebuloasă. Faptul că se așteaptă ca o grupare naționalistă precum PRM să-i unească pe români în jurul unei misiuni naționale va face ca periodicele certuri interne să devină dezamăgitoare pentru adevărații susținători ai naționalismului. Dar până acum Vadim a reușit să supraviețuiască luptelor interne, iar trei alegeri au stat mărturie ascensiunii sale constante pe scena politică. Rolul de mântuitor al națiunii, capabil să dea alarma în legătură cu nenumăratele provocări la adresa existenței naționale a României, estompează rapid dovezile exceselor lui Vadim, care oricum a jung greu în micile orașe sau în satele românești unde se află grosul susținătorilor săi, mereu în creștere. Susținătorii săi de rând uită repede acuzațiile dezertorilor scârbiți de modul său de a conduce, atâta vreme cât el continuă să dea reprezentații de strălucire retorică în care face praf nenumărații dușmani ai României. Naționalismul oferă grupurilor sociale dezorientate sau alienate o categorie în care să se poată regăsi și să uite de dura existență cotidiană. Câtă vreme Vadim, omul-spectacol, joacă această carte a magiei populiste, el poate împiedica înfrângeri care ar produce mari necazuri unor figuri politice mai convenționale.

Succese și controverse post-2000

Partidele antisistem care au fost beneficiarele votului de protest împotriva *establishment*-ului dispar adeseori de pe scenă după alegeri. Nu același lucru s-a întâmplat cu PRM în 2001. Cota sa în sondaje a rămas ridicată — între 15 și 17% în primele șase luni ale anului. Pe parcursul mandatului coaliției anterioare, partidul abia dacă a depășit 10% în sondaje, în pofida creșterii nemulțumirii față de performanțele coaliției. Astfel, PRM pornește de la un prag de sprijin mult mai înalt și este unica destinație evidentă pentru alegătorii care au devenit nemulțumiți de rezultatele la guvernare ale PDSR.

Câteva chestiuni au menținut PRM în centrul atenției. El a fost capabil să exploateze revolta muncitorilor din orașul Reșița, rezultată în urma preluării celei mai vechi oțelării a României de către o companie americană acuzată că nu și-a respectat angajamentul de a moderniza fabrica.¹³⁷ Guvernul s-a arătat preocupat de capacitatea PRM de a prelua controlul demonstrațiilor ce aveau loc cu regularitate la Reșița, având drept rezultat faptul că sloga-

nurile împotriva integrării în UE și în NATO s-au înmulțit.¹³⁸ Pe 27 iunie 2001 ministrul Privatizării Ovidiu Mușetescu a anunțat că au fost inițiate proceduri judiciare pentru anularea contractului, din cauza „riscului de a pierde controlul asupra situației extrem de grave de la Reșița, ce ar putea atrage după sine destabilizarea economică și socială [la nivel național]”.¹³⁹

Eliberarea din închisoare, pe 5 mai 2001, a lui Ilie Ilașcu, un om politic moldovean angajat pe calea unificării cu România, a ajutat substanțial PRM. Ilașcu fusese arestat în 1992 de forțele separatiste proruse din autoproclemata republică a Tiraspolului (așa-numita Republica Transnistreană), iar în 1993 fusese condamnat la moarte după un proces în care fusese găsit vinovat de terorism.¹⁴⁰ În alegerile din 2000 Ilașcu a candidat pe listele PRM pentru Bacău și a ajuns în Senatul României. La sosirea sa în România, pe 8 mai, Ilașcu a declarat că-i datorează eliberarea „mai presus de orice” președintelui Iliescu, dar se pare că PRM a fost cel mai bine plasat pentru a exploata revenirea sa la libertate și hotărârea de a face din Moldova o temă de discuție în politica românească.¹⁴¹

PRM a avut de câștigat și de pe urma unei legi controversate, adoptată de Parlamentul de la Budapesta pe 19 iunie 2001, care urma să intre în vigoare la începutul lui 2002. Legea statutului oferă o serie de avantaje sociale, educaționale, de transport și de sănătate etnicilor maghiari din afara granițelor Ungariei care doresc să lucreze în economia maghiară aflată într-o rapidă creștere. Legea are, de fapt, în vedere împiedicarea stabilirii în Ungaria a celor 3,2 milioane de reprezentanți ai diasporei maghiare din Europa de Est. Legea a atras în mod special atenția în România, unde se află aproape jumătate din diaspora maghiară.¹⁴² Nu doar PRM, ci și PDSR și chiar liberalii au acuzat Budapesta că-i favorizează pe etnicii maghiari din România în detrimentul celeilalte părți a populației. Criticii susțineau că s-ar putea la fel de bine să se înregistreze un aflus de cereri din partea etnicilor români care au vagi rădăcini maghiare, lucru care ar submina identitatea românilor din Transilvania, unde populația maghiară reprezintă un sfert din totalul locuitorilor. Anumite ziare au afirmat că nici mai mult nici mai puțin de șapte milioane de oameni ar putea solicita certificatul de identitate emis de Ungaria începând cu anul 2002. Astfel, PRM a putut scoate în evidență un nou „pericol” maghiar care nu se mai baza pe fantezii extravagante, și evident că remediul său la această problemă a fost mai extrem decât al oricărui alt partid. Pe 22 iunie Vadim a cerut scoaterea în afara legii a UDMR, abrogarea tratatului de prietenie din 1996 cu Ungaria, închiderea temporară a graniței cu această țară și „pregătirea armatei pentru o situație de criză”.¹⁴³

Delegații ale UE și NATO au vizitat cu regularitate Bucureștiul în 2001 pentru a monitoriza rezultatele României în cadrul eforturilor sale de a adera

la cele două organizații, iar PRM, care deținea o pătrime din mandatele parlamentare, s-a aflat acum mai mult ca oricând în vizorul acestor organisme. În loc să-și cultive „imaginea de băiat rău”, Vadim a decis să recurgă la moderație. Nu au existat denunțări la adresa oficialilor occidentali pentru amestecul în politica românească, o temă constantă în anii 1990, sau declarații precum cea făcută de Vadim pe 23 aprilie 1999, conform căreia „NATO nu este altceva decât o organizație satanistă, o tumoare malignă pe creierul umanității”.¹⁴⁴ Chiar le-a fost întinsă evreilor o surprinzătoare ramură de măsline: pe 21 mai Vadim și-a cerut scuze în Senat pentru difuzarea „lipsită de acuratețe și inadmisibilă” a unei colecții de bancuri strânse de un consilier PRM din Cluj. Două dintre glume tratau cu lejeritate folosirea cuptoarelor naziste, iar o alta îi compara pe evrei cu pizza. Vadim a declarat că autorului i-a fost transmis „un avertisment serios”.¹⁴⁵ Dar în luna următoare *România Mare* a revenit la preocupările sale antisemite, identificând poate o șansă de a-și face capital electoral din conflictul israeliano-palestinian.

În august 2001 Vlad Hogea, un avocat în vârstă de 24 de ani și deputat PRM de Iași, a publicat o carte intitulată *Naționalistul*, în care îi ataca pe dușmanii standard ai șovinilor, din a căror categorie făcea și el parte, într-o manieră virulentă. S-a spus că Hogea inclusese propoziția „oricine luptă împotriva evreilor luptă împotriva diavolului” și că îi numise pe romi „un val negru, care otrăvește oceanul”. Hogea a avertizat: „Dacă nu luăm atitudine împotriva acestui val de murdărie care ne acoperă încontinuu, riscăm să devenim o minoritate în propria noastră țară.”¹⁴⁶ Când statul a amenințat că va interzice acea carte, Vadim s-a disociat de ea, în pofida faptului că o mare parte din materialul conținut apăruse în diferite perioade în presa PRM. Este posibil ca Vadim să fi fost enervat de faptul că unul dintre acoliții săi îi furase prim-planul după care el tânjea în mod normal.¹⁴⁷

Aflat la guvernare, PDSR a avut grijă să împiedice PRM să profite de succesele sale din 2000. Aparițiile partidului și ale liderului său la televiziunea de stat au fost restricționate — TVI continuă să fie postul de televiziune urmărit cel mai mult de românii de la țară și din orașele mici, iar aceasta este baza de putere a PDSR, pe care partidul este hotărât să nu o cedeze PRM. Totuși, în Parlament relațiile dintre cele două partide au fost adeseori armonioase. Cornel Nistorescu a remarcat în martie 2001: „În cadrul comisiilor parlamentare, funcționează o adevărată mașinărie de vot PDSR-PRM ori de câte ori ridică mâinile.”¹⁴⁸ PRM a reușit să obțină mult mai multe posturi în cele două camere ale Parlamentului decât PD, PNL sau UDMR. El a colaborat cu PDSR pentru a domina diverse comisii ale Senatului unde sunt pregătite legile înainte de a fi trimise spre dezbateră în plen.¹⁴⁹

În februarie 2001 s-a produs consternare în guvern când doi parlamentari PDSR, însoțiți de trei parlamentari PRM, au plecat într-o vizită oficială în Irak. S-a spus că scopul misiunii era „să se discute cu oficialitățile irakiene modalitățile prin care România să-și poată recupera creditul de 1,7 miliarde de dolari”,¹⁵⁰ dar presa de la București a speculat că adevăratul motiv ar putea avea legătură cu o încălcare a sancțiunilor. Vadim nu s-a temut să curteze unele dintre cele mai antioccidentale regimuri din Orientul Mijlociu. În aprilie 1997 el s-a dus personal la Tripoli pentru a participa la „Congresul Internațional pentru Tineret” organizat de guvernul libian. Criticii săi din presă au susținut că adevăratul scop al vizitei fusese să participe la un congres al *Mathabei*, un organism antiamerican și antievreiesc care răspundea direct în fața liderului libian, colonelul Moammar Gadaffi.¹⁵¹ Într-o dezbateră televizată din noiembrie 2000, iritat de ironiile și întrebările venite din partea presei și a oponenților care îi cereau să le spună de unde avea ceasul de aur marca Rolex pe care-l purta, Vadim i-a anunțat pe telespectatori că-l donează unui orfelinat. S-a aflat mai târziu că ceasul fusese un cadou din partea lui Saddam Hussein și că fusese inscripționat cu o dedicație specială pentru Vadim.¹⁵²

După atacurile teroriste din Statele Unite din 11 septembrie 2001, atribuite rețelei Al-Qaida conduse de Osama Ben Laden, Vadim a produs o adevărată consternare, acuzând public partidul de guvernământ că în 1994 le permisesse militanților palestinieni din gruparea Hamas să fie antrenați de membri ai serviciilor române de securitate.¹⁵³ Acuzațiile au afectat grav imaginea României în afară, iar guvernul a luat în imediat măsuri pentru ridicarea imunității parlamentare a lui Vadim. Președintele Iliescu a întrerupt orice contact cu el, iar Nicolae Văcăroiu, în al cărui mandat de premier se presupunea că ar fi avut loc astfel de antrenamente, l-a împiedicat pe Vadim să plece într-o delegație parlamentară în Orientul Îndepărtat.¹⁵⁴ La o lună după atentatele de pe 11 septembrie, procurorii au încercat să-i ridice imunitatea parlamentară pentru ca Vadim să poată răspunde acuzațiilor de difuzare a unor informații false.¹⁵⁵

Cel de-al treilea congres al PRM a avut loc în noiembrie 2001 într-o atmosferă calmă, cu Vadim avertizându-și colegii din PRM să nu fie tentați să coopereze cu guvernul. El se pregătise deja pentru o măsurare a forțelor cu autoritățile, vânzând toate companiile pe care el și familia lui le aveau în proprietate (inclusiv *România Mare*) unui om de afaceri iranian de 27 de ani, Reza Kaja.¹⁵⁶ Dar roțițele legii se învârt greu în România, iar Vadim nu duce lipsă de prieteni în sistemul juridic al țării și nici de alte persoane pregătite să acționeze, uneori sub presiune, în favoarea lui. Un ziarist a avertizat că Vadim ar putea ieși din tot acest proces ca un erou, dacă nu chiar ca

un martir, devenind astfel mai periculos decât oricând pentru autoritățile române care doresc să pună capăt anilor săi de provocări.¹⁵⁷ În pofida faptului că Vadim a continuat să calce pe nisipuri mișcătoare, este foarte probabil ca discreta cooperare între PRM și PDSR să continue la nivel parlamentar, cu sau fără Vadim. N-a trecut neobservat faptul că oficialitățile alese din ambele partide au un profil sociologic similar. În pofida eforturilor lui Adrian Năstase de a promova rapid tehnocrați tineri în eșaloanele superioare ale PDSR, grupurile parlamentare ale PRM și, într-o măsură mai mică, ale PDSR sunt formate din „elemente din eșalonul secund al PCR”. Aceasta le permite să împărtășească o viziune comună asupra mai multor chestiuni.¹⁵⁸

Alegerile din 2000 au demonstrat cu claritate că sprijinul electoral al PDSR este concentrat în rândul populației rurale, al locuitorilor micilor orașe și al persoanelor în vârstă. În primul tur de scrutin prezidențial, Iliescu a obținut 55% din voturile celor cu vârste de 60 de ani și peste, precum și 48% din votul rural. Prin contrast, sprijinul electoral al PRM este răspândit aproape în mod egal de-a lungul tuturor grupelor de vârstă, cu excepția bătrânilor: în primul tur prezidențial, Vadim a obținut 33% din rândul electoratului cu vârste cuprinse între 18 și 29 de ani și din grupa de vârstă 30–44, 26% din grupa de vârstă 45–59, dar numai 16% din cei cu vârste de 60 de ani și peste. În ceea ce privește localizarea voturilor, Vadim a înregistrat cele mai bune rezultate în orașele mici și mijlocii (31% la sută din sprijin), iar în ceea ce privește nivelul de educație, cei mai atrași de cauza lui au fost alegătorii cu studii medii. Sprijinul pentru Vadim a fost distribuit în mod egal chiar și de-a lungul principalelor regiuni ale României, în condițiile în care Iliescu a obținut 46% și 48% sprijin în Muntenia și Moldova, dar doar 22% în Transilvania și 34% în București.¹⁵⁹ Astfel, Vadim și PRM dispun de un electorat mult mai echilibrat decât cel al PDSR și mult diferit de cel al partidelor din fosta CDR.

Succesul electoral al PRM în 2000 s-a datorat mult mai mult nenumăratelor greșeli ale oponenților săi decât campaniei lui Vadim sau a partidului. PRM a avut rezultate slabe la alegerile locale din iunie 2000, iar la începutul campaniei din toamnă liderul său s-a bucurat de mult mai puțină recunoaștere decât Iliescu sau Ișărescu. În pofida atacurilor din presă împotriva lui Vadim, nici un candidat nu a fost pregătit să-l înfrunte, să-i dea în vileag trecutul și să atragă atenția asupra viitorului la care se putea aștepta România cu un lider ca el la conducere. În prezent, Vadim este văzut ca „o armă încărcată și neasigurată”, capabilă să arunce în aer sistemul politic românesc, dar nu este clar dacă partidele mari vor fi în stare să-l controleze. Toate rămân vulnerabile în fața unui *challenger* cu un puternic discurs naționalist. PDSR conti-

nuă politica de integrare euro-atlantică, deși ea va presupune închiderea unor fabrici în care mulți dintre angajați se numără printre susținătorii săi. De asemenea, PDSR a încheiat o alianță neoficială cu UDMR în schimbul sprijinului parlamentar. Cât despre partidele de centru-dreapta, ele continuă să rămână într-o stare de vulnerabilitate accentuată. Mai mult, în vara anului 2001 PNȚCD a început să se dezmembreze ca urmare a demisiei neașteptate a liderului său, Andrei Marga. Doar PD, sub conducerea noului său lider Traian Băsescu, pare capabil să lupte pe terenul naționalismului cu Vadim, dar în iunie 2001 cota sa în sondajele de opinie era de doar 8%. Așa că Vadim are motive să creadă că poate repeta remarcabilele rezultate electorale și în 2004, când Iliescu nu va mai avea dreptul să candideze pentru un nou mandat prezidențial.

În trecut, ideea unui director de ziar de a combina cariera de ziarist cu una politică a părut bizară, dar acum nu mai este cazul. Poate că în prezent majoritatea românilor își fac o imagine despre lume din ceea ce văd la televizor: personalitățile provenind din acest mijloc de informare se bucură de o mai mare credibilitate decât politicienii și uneori influența lor în chestiunile politice poate fi mai mare. Vadim este singurul politician de frunte care poate domina televiziunea. Totuși, ceea ce l-ar putea împiedica să-și îndeplinească ambițiile politice este dușmănia pe care a reușit s-o stârnească printre alți naționaliști ca el. Mulți dintre cei care s-au îndepărtat de el ar putea fi de acord cu Dan Ioan Mirescu, acesta declarând că Vadim este „un flecar care a devalorizat ideea de naționalism și de patriotism”.¹⁶⁰ Megalomania sa poate că nu este total deplasată în biroul unui director de ziar sau într-un studio TV unde prosperă adeseori oameni cu ego-uri dilatate, dar este nevoie de un alt tip de calități pentru a „suda” o mișcare politică eficientă și coerentă. Lipsa moderației și a sensibilității pe care o demonstrează Vadim în relațiile cu colaboratorii ar putea avea vicii fatale. O slăbiciune deja evidentă este proasta calitate a multor parlamentari PRM. Doar cincisprezece dintre cei șaptezeci și opt de deputați PRM au intervenit în Camera inferioară în primele șase luni ale noii sesiuni parlamentare.¹⁶¹ Poate că Vadim este mulțumit că mulți dintre ei preferă să-l lase pe el să vorbească, dar partidul lui va avea de suferit dacă nu va reuși să producă personalități în eșalonul doi, care să se bucure de o puternică recunoaștere națională.

Expunerea poporului român la coagularea pe criterii naționaliste, eșecul măsurilor liberalismului economic de a schimba în bine viețile românilor după 1996 și insuccesele profunde în alte domenii ale partidelor convenționale sunt indicii că un partid cu un program care să insiste pe valori și pe politici autohtone poate prospera în politica românească. Este posibil ca, sub conducerea lui Vadim, o mișcare naționalistă să fie *incapabilă* să dea

lovitura de grație principalelor partide, deoarece liderul ei are prea multe defecte. În orice competiție electorală viitoare, tocmai aceste defecte i-ar putea submina calitățile politice de necontestat, dar un lider mai subtil și mai echilibrat, pregătit să ofere unei mase mari de naționaliști șansa să-și exercite talentele în slujba unei ample mișcări naționaliste, ar putea să treacă linia de sosire ca învingător. Un partid fără atitudini antisemite și care să acorde la fel de mare importanță economiei, cât și prezenței unui număr mare de țigani și unguri în țară, are cu siguranță un viitor strălucit atâta vreme cât majoritatea partidelor mari continuă să îndepărteze grupuri semnificative de alegători socializați în era comunistă. Poate că lumea televiziunii private va produce un lider naționalist respectabil și elocvent, a cărui personalitate să inspire siguranță și încredere, așa cum a făcut-o Ronald Reagan în Statele Unite.

Ne putem aștepta ca rolul lui Vadim să fie cel al unui Ioan Botezătorul care deschide drumul pentru un Mesia naționalist mai eficient, cineva care nu doar să inspire încredere, dar să aibă bunul-simț să atragă și să-și păstreze aliații, pregătind totodată un program coerent în eventualitatea în care ar ajunge la putere—program pe care Vadim nu-l are. În zece ani de campanie, el a reușit să facă din viziunea naționalistă radicală o perspectivă din ce în ce mai respectabilă. Epoca național-comunismului nu mai este considerată o perioadă neagră a istoriei. În schimb, cei aflați în centrul sau la dreapta spectrului politic se luptă să-și apere viziunea cu privire la o Românie postnaționalistă pregătită să renunțe la o parte din prerogativele suveranității sale pentru a putea fi parte a proiectului comun al integrării europene.

Printr-o spectaculoasă întoarcere cu 180 de grade, pe 21 noiembrie 2003 Vadim le-a spus ziariștilor că vederile sale în chestiunile legate de evrei fuseseră „greșit înțelese”. Există „o mare similaritate” între PRM și Israel: „Primul a luat naștere dintr-o revistă, iar cel de-al doilea s-a născut dintr-o carte, care este Biblia.”¹⁶² Prin urmare, Vadim s-a definit ca filosemit și în mai 2004 a condus o delegație numeroasă a PRM la Auschwitz, pentru a se dezice de declarațiile din trecut considerate antisemite. A lipsit însă deputatul PRM Valentin Vasilescu; el fusese exclus în februarie, după ce se plânsese că poziția antisemită a lui Vadim îl preocupase întotdeauna și că aceasta nu se reflectase în interiorul partidului. Astfel că el nu avea de ce să se asocieze cu partidul în privința nici unei retractări.

În martie 2004 s-a anunțat că firma de consultanță israeliană condusă de Ayad Arad (cel care a dirijat în 2002 campania electorală de succes a premierului Israelului, Ariel Sharon) se va ocupa de candidatura prezidențială a lui Vadim.¹⁶³ Inevitabil, au apărut speculații intense cu privire la motivele îndrăzneței schimbări de orientare a lui Vadim. Aceasta părea să fi deri-

vat din înțelegerea faptului că poziția sa radicală ar fi putut să reprezinte un pretext pentru PSD (fostul PDSR) care să îl înlăture cu aprobare americană în noul context ivit după atacurile din 2001 ale Al-Qaida. S-ar putea să fie însă și mâna PSD. Pe 5 mai guvernul a anunțat (fără măcar să se consulte cu comunitatea evreiască sau să implice Ministerul Cultelor) că de acum înainte 9 octombrie va fi ziua de comemorare a Holocaustului.¹⁶⁴ Decizia PRM de a sprijini partidul de guvernământ în turul doi al alegerilor locale a întărit impresia că PRM și PSD intrau din nou într-una dintre perioadele lor de coabitare. În vara lui 2004 PRM a părut să fie ținut în rezervă pentru cazul în care partenerii de coaliție preferați ai PSD, respectiv UDMR și PUR al lui Voiculescu, nu vor reuși să intre în Parlament sau să obțină destule procente pentru a-i da PSD o majoritate confortabilă. Octav Cozmânca, președintele executiv al PSD, l-a vizitat pe Vadim acasă înaintea derulării celor două tururi de scrutin ale alegerilor locale din iunie, iar în august Rovana Plumb, o nouă figură proeminentă a PSD, a vorbit deschis despre un pact iminent cu PRM.¹⁶⁵ Obiecțiile din partea UDMR și UE ar urma să fie depășite. Însă dacă Vadim demonstrează față de maghiari aceeași considerație acordată evreilor, ar părea neserios din partea UDMR să-l respingă ca partener de coaliție; iar dorința birocraților din UE de a continua să lucreze cu aceleași figuri cunoscute din PSD la finalizarea condițiilor de aderare ar fi de natură să determine o depășire a rezervelor lor despre declarațiile din trecut ale lui Vadim.

Dar nimic nu se dovedește simplu în relațiile lui Vadim cu partidul de guvernământ, de la perioada FSN până la cea a PSD. Ion Iliescu a fost huiduit de militanții PRM la ceremoniile de marcare a celei de 180-a aniversări a nașterii lui Avram Iancu, la Țebea, pe 11 septembrie 2004. A devenit în scurt timp limpede că încurajarea simultană de către PSD a partidelor menite să preia o mare parte a voturilor PRM, Partidul Noua Generație al lui Gigi Becali și PUR al lui Voiculescu, l-a mâniat pe Vadim. El nu are de gând să fie pionul nimănui, iar *Tricolorul*, cotidianul PRM cu începere din 2002, a început, din a doua jumătate a lunii septembrie să lanseze atacuri crâncene asupra unor ținte familiare din PSD. Este însă puțin probabil ca viața să mai fie la fel pentru Vadim și PRM după repudierea unor părți-cheie din ideologia sa. În primăvara lui 2004 el a declarat: „Este limpede că nimeni nu poate să facă nimic într-o țară ca România fără binecuvântarea Statelor Unite și a Israelului... Voi numi un premier care să fie agreat de Occident...”¹⁶⁶

În trecut, dacă un politician de marcă ar fi vorbit în astfel de termeni umilitori, probabil că Vadim l-ar fi transformat într-o țintă a atacurilor publice nemiloase. OTV, canalul privat de televiziune cu destulă audiență care reciclează puncte de vedere intens naționaliste, pare s-o fi rupt cu Vadim

în toamna lui 2004, oferind în schimb destulă atenție adversarilor săi. Dar caracterul extravagant al răsucirii sale spre o direcție complet opusă dă seama despre cât de profundă este obsesia lui în legătură cu chestiunile evreiești și este mai degrabă o schimbare de tactică decât o convertire autentică la filosemitism.

NOTE

1. *România Mare*, 22 iunie 2001.

2. Pentru amănunte despre trăsăturile pe care PRM le are în comun cu „fascismul postmodern”, vezi Iris Urban, *Le Parti de la Grande Roumanie, doctrine et rapport au passé. Le nationalisme dans la transition post-communiste*, Cahiers d'études, nr. 1/2001, Bucharest: Institut Roumain d'Histoire Récente, pp. 68–9.

3. Vadim a primit în PRM un apologet al Gărzii de Fier, Gheorghe Buzatu, senator PRM de Iași de profesie istoric și mentor al organizației numite „Crucia-da pentru Renașterea Patriei”. A devenit vicepreședinte al Senatului României în 2000. Vezi *Monitorul*, 2 decembrie 2000.

4. François Furet, *The Passing of An Illusion: the Idea of Communism in the Twentieth Century*, University of Chicago Press 1999, pp. 191–2.

5. Petre Mihai Băcanu, „Pericolul fascisto-comunist”, *România liberă*, 12 ianuarie 1999.

6. Zeev Sternhell, *Neither Right nor Left: Fascist Ideology in France*, Princeton University Press 1986, p. 118.

7. Furet, p. 138.

8. Zeev Sternhell, *Fascist Ideology* în Walter Laqueur, *Fascism: a Reader's Guide*, Harmondsworth: Penguin 1979.

9. Norberto Bobbio, *Left and Right: the Significance of a Political Distinction*, London: Polity Press, 1996, p. 19.

10. Sternhell, *Neither Right nor Left*, p. 14.

11. Vezi Bobbio, p. 25.

12. *Evenimentul zilei*, 26 iunie 1997.

13. *Monitorul*, 3 mai 1997.

14. Vezi *România Mare*, 21 iunie 2002.

15. *Evenimentul zilei*, 20 octombrie 2000.

16. Ian Cummins, *Marx, Engels and National Movements*, London: Croom Helm, 1980, p. 177.

17. *Ibid.*

18. Pentru exemple din Engels and Marx, vezi George Watson, *The Lost Literature of Socialism*, Cambridge: Lutterworth Press, 1998, p. 78.

19. Watson, *The Lost Literature of Socialism*, p. 9.

20. Vezi Iris Urban, *Le Parti de la Grande Roumanie*, pp. 52–53.
21. „Discurs despre starea națiunii ținut la primul congres al PRM”, *Politica*, 13 martie 1993, p. 3.
22. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newslime*, 3 octombrie 2000.
23. Vezi Erich Fromm, *Fear of Freedom*, London: Routledge, ed 1960.
24. George Voicu, *Zeii cei răi. Cultura conspirației în România postcomunistă*, Polirom, București, 2000, p. 212.
25. Vălenaș, *Eșecul unei reforme*, p. 261.
26. *Nine o’Clock*, 22 noiembrie 2000. Nu este deloc previzibil felul în care românii care au votat în 2000 pentru PRM vor reacționa la scandalurile de presă despre averile nou-aleșilor deputați PRM. Printr-un truc bine ticluit, un ziar a convins-o pe Irina Loghin, deputată PRM și cântăreață de muzică populară, să cânte îmbrăcată într-un „costum de vampir” la o nuntă pentru un onorariu de 3 000 de dolari. Vezi *Evenimentul zilei*, 21 iulie 2001.
27. *Nine o’Clock*, 2 martie 1999.
28. *Monitorul*, 17 august 1998.
29. *Adevărul*, 19 ianuarie 2001.
30. Vezi de exemplu un articol intitulat „Naționalizarea din 1948 a fost necesară” de Simona Izemenescu, publicat în *România Mare*, 20 septembrie 1999.
31. *România Mare*, 12 ianuarie 2001, p. 7.
32. Ion Coja, *Marele manipulator și asasinarea lui Culianu, Ceaușescu, Iorga*, Ed. Miracol, București, 1999, p. 149.
33. Voicu, *Zeii cei răi*, p. 71, care citează *România Mare*, 24 septembrie 1999.
34. Vezi de exemplu editorialul din *România Mare*, 6 noiembrie 1998.
35. *Politica*, 22 iulie 2000, citată de Voicu, *Zeii cei răi*, p. 142.
36. *România Mare*, nr. 181, 1994, citată de Voicu, *Zeii cei răi*, p. 159.
37. O enumerare a conspirațiilor care oferă multe paralele cu România se află în lucrarea lui Daniel Pipes, *Hidden Hand: Middle East Fear of Conspiracy*, Basingstoke: Macmillan, 1996.
38. Una dintre cele mai lungi serii de articole publicate de *România Mare* în 1991 purta titlul „România, un pion al intereselor marilor puteri (1940–1947)”.
39. PRM: Proiect de Program, *România Mare*, 21 iunie 1991.
40. Liviu Vălenaș, *Eșecul unei reforme*, p. 361.
41. Pentru antisemitismul Gârzii de Fier, Eugen Weber, „România” în Hans Rogger și Eugen Weber (eds), *The European Right*, Berkeley: University of California Press, 1966, pp. 530–531.
42. John Vincour, „Even as French Far-Right Implodes, Its Ideas Remain”, *International Herald Tribune*, 16 decembrie 1998.
43. *Adevărul*, 16 decembrie 1998.
44. *Evenimentul zilei*, 22 noiembrie 2000.
45. Ana Nicholls, „Out of Control”, *Business Central Europe*, mai 2001, p. 16.
46. Vezi și *Monitorul*, 5 decembrie 2000.
47. *Monitorul*, 5 decembrie 2000.

48. Petre Nițeanu, „Averea Măscăriciului”, *Ziua*, 29 iunie 2000.
49. Petre Nițeanu, „Ciocoiul de Butimanu”, *Ziua*, 30 iunie 2000.
50. *Ziua*, 24 noiembrie 2000.
51. Răzvan Savaliuc, „Dictatorul Vadim”, *Ziua*, 20 noiembrie 2000.
52. *Nine o’Clock*, 15 noiembrie 2000.
53. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 13 octombrie 2000 (ediția engleză online).
54. Roberts, *Romania*, p. 377, n. 2.
55. *România liberă*, 5 februarie 1999.
56. *Nine o’Clock*, 8 decembrie 2000.
57. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 23 decembrie 1997 (ediția engleză online).
58. Alina Mungiu-Pippidi, „The Return of Populism – the 2000 Romanian Elections”, *Government and Opposition*, Vol. 36, nr. 2, spring 2000.
59. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 8 mai 1998 (ediția engleză online).
60. *Monitorul*, 21 decembrie 2000.
61. *Monitorul*, 5 decembrie 2000.
62. „Romanian Editor Accuses Soccer Boss of Anti-Semitism”, Central Europe Online, 31 august 1999, care citează Reuters, 31 august 1999.
63. *Monitorul*, 17 martie 2001.
64. Gallagher, *Democrație și naționalisme în România*, p. 6.
65. ARPRESS, Selected Daily Bulletin, nr. 674, 28 mai 1993.
66. *Adevărul*, 21 ianuarie 1999.
67. *Nine o’Clock*, 10 mai 1999.
68. *România liberă*, 5 februarie 1999.
69. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 12 noiembrie 1997 (ediția engleză online).
70. Vezi Michael Shafir, „The Men of the Archangel Revisted: Anti-Semitic Formations among Communist Romania’s Intellectuals”, *Studies in Comparative Communism*, Vol. 41, nr. 3, autumn 1983, pp. 233–234.
71. *Evenimentul zilei*, 9–10 decembrie 2000 (ediția engleză online).
72. Alexandru, *Coposu: confesiune*, p. 177.
73. Emil Hurezeanu, „Fețele nopții”, 22, 5–11 decembrie 2000.
74. Ana Blandiana, citată în 22, 5–11 decembrie 2000.
75. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 7 decembrie 2000 (ediția engleză online).
76. Emil Hurezeanu, „Fețele nopții”, 22, 5–11 decembrie 2000.
77. *Monitorul*, 25 noiembrie 2000.
78. László Tökés, binecunoscut pentru rolul său în revoluția din 1989 și pentru susținerea cererilor maghiarilor într-un mod militant, nu a devenit niciodată lider al UDMR, deși a fost câțiva ani președintele său de onoare.
79. În prima parte a anului 1991, *România Mare* a publicat o serie de articole intitulate „Maiestate, nu vă vrem”. Cu regularitate, revista a publicat fotografii care îl înfățișau pe fostul rege cu mareșalul Antonescu, pe care a fost acuzat că îl trădase.
80. *România Mare*, 22 martie 1991, 2 septembrie 1991.
81. *Politica*, 26 februarie 1993.

82. Deletant, *The Securitate Legacy in Romania*, p. 199. Această cifră le exclude pe altele care au reprezentat numărul informatorilor pentru miliție.

83. *Evenimentul zilei*, 20–21 iunie 1998 (ediția engleză online).

84. Christian Levant, *Evenimentul zilei*, 4 octombrie 2001.

85. *România liberă*, 13 ianuarie 1998. Ziarul îi enumeră pe politicienii atacați astfel, însă numele lor au fost excluse aici.

86. *România Mare*, 25 octombrie 1991.

87. *România Mare*, 2 septembrie 1991.

88. *România Mare*, 22 iunie 2001.

89. *România Mare*, 10 aprilie 1992.

90. *România Mare*, 26 iulie 1991.

91. *România Mare*, 5 mai 1995, 2 iunie 1995.

92. *România Mare*, 13 decembrie 1991.

93. Katherine Verdery, *National Ideology under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania*, Berkeley: California University Press, 1991, pp. 174–6.

94. Dan Ioan Mirescu, scriind în *Evenimentul zilei* pe 2 iulie 1996, susținea că până atunci majoritatea acestor scrisori fuseseră fabricate în laboratoarele revistei *România Mare*.

95. Sternhell, *Neither Right nor Left*, p. 101.

96. Cristian Teodorescu, „Atacul la Dinescu”, *România literară*, 15 noiembrie 2000.

97. *Nine o'Clock*, 13 ianuarie 1999.

98. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 2 iulie 1997 (ediția engleză online).

99. 22, 18–24 octombrie 1995.

100. ARPRESS, *Selected Daily Bulletin*, 2 august 1993.

101. *East European Newsletter*, Vol. 6, nr. 4, 17 februarie 1992.

102. *România Mare*, 4 septembrie 1992. Înaintea celui de-al doilea tur de scrutin al alegerilor prezidențiale din 1996, Vadim și Funar și-au îndemnat alegătorii să-l sprijine pe Emil Constantinescu, din a cărui echipă nu a existat nimeni care să respingă acest sprijin.

103. Într-un articol intitulat „Partidul la bani mărunți”, un alt ziar a susținut că acest ziar influențase partidul, vezi Adrian Ursu, *Adevărul*, 26 iunie 2001.

104. Rompres, 7 iunie 1991, SWB EE/1095 B/12 (11 iunie 1991).

105. Pentru date despre Antonescu și poziția față de evrei, vezi Ioanid, *The Holocaust in Romania*, 2000, *passim*.

106. Rompres, 15 august 1991, SWB EE/1158 B/12 (23 august 1991).

107. Andrei Comea, 22, 4 octombrie 1995.

108. Gallagher, *Democrație și naționalisme în România*, p. 353.

109. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 14 decembrie 2000 (ediția engleză online).

110. *Monitorul*, 9 iunie 1999.

111. *Evenimentul zilei*, 20 august 1996.

112. *Nine o'Clock*, 26 aprilie 1999. Până la urmă, vizita papală a fost limitată la București.

113. *Ibid.*

114. În ediția sa din 5 martie *România Mare* a publicat un articol de trei pagini intitulat „În apărarea marelui patriot român Iosif Constantin Drăgan”.

115. Lui Păunescu i s-a permis să țină un discurs lung la congresul din 1997 al PRM, care a fost publicat în întregime de *Politica* pe 22 noiembrie 1997; pe 13 decembrie 1997 *Politica* a afirmat despre Cristoiu că acum era un ziarist demn de acest nume deoarece își înțelesese greșeala de atitudine atunci când îl criticase pe Vadim.

116. Biroul executiv al PUNR a votat în unanimitate excluderea lui Funar în noiembrie 1997. Acesta avut o tentativă nereușită de formare a unui partid succesor, Alianța pentru Unitatea Românilor, în primăvara lui 1998, înainte de a accepta invitația răbdătoare făcută de Vadim și de a deveni secretar general al PRM în luna octombrie a aceluiași an.

117. *Ziua*, 24 noiembrie 2000.

118. *Ziua*, 4 septembrie 2000.

119. *România Mare*, 14 noiembrie 1997.

120. *Vezi România Mare*, 4 decembrie 1992.

121. *România Mare*, 4 decembrie 1992.

122. *ARPRESS, Selected Daily Bulletin*, 6 februarie 1993.

123. *Adevărul*, 22 decembrie 2000.

124. *Adevărul*, 18 mai 2001.

125. *Adevărul*, 17 mai 2000.

126. *Adevărul*, 18 mai 2001.

127. *Evenimentul zilei*, 3 iulie 1996.

128. *Evenimentul zilei*, 23 februarie 2001.

129. *Monitorul*, 15 februarie 2001.

130. Sever Meșca, Ilie Neacșu, *Vadim. Între președinție și ospiciu*, Editura Universal, București, 2002, p. 180.

131. Meșca și Neacșu, *Vadim*, p. 207.

132. Însă în 2000 Vadim a reușit să obțină mai puține voturi de la alegători decât Iliescu. Pe 26 noiembrie 2000 el a avut 24% din voturile femeilor față de 38% din cel al bărbaților. În schimb, Iliescu a obținut din partea categoriei de alegători masculini doar cu 3 procente mai mult decât cele 32% primite de Vadim de la bărbați.

133. Răzvan Savaliuc, *Ziua*, 23 noiembrie 2000.

134. Petre Nițeanu, „Averea Măscăriciului”, *Ziua*, 29 iunie 2001.

135. *Ziua* a publicat între 29 iunie și 2 iulie 2001 un serial despre evoluția averii lui Vadim.

136. Petre Nițeanu, „Averea Măscăriciului”, *Ziua*, 29 iunie 2001.

137. Ilie Șerbănescu, „Reșița: o privatizare cu cântec”, 22, 10–16 iulie 2001, descrie complexitatea disputei.

138. Radu Sârbu, *România liberă*, 7 iulie 2001.

139. Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 28 iunie 2001.
140. *Monitorul*, 7 mai 2001.
141. Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 9 mai 2001.
142. Adrian Cioflâncă, *Monitorul*, 9 mai 2001.
143. Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 25 iunie 2001.
144. *Evenimentul zilei*, 22 noiembrie 2000.
145. Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 22 mai 2001.
146. Eugen Tomiuc, „Romanian Authorities Launch Probe into Controversial Book“, „End Note“, Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 28 august 2001.
147. *Evenimentul zilei*, 25 august 2001 (ediția engleză online).
148. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 20 martie 2001 (ediția engleză online).
149. *Monitorul*, 21 decembrie 2000.
150. Senatorul PRM Mihai Lupoi a dat această explicație. Vezi *Evenimentul zilei*, 15 februarie 2001.
151. *Ziua*, 2 iulie 2001.
152. Christian Levant, „Arsenalul lui Saddam, la mâna lui Vadim“, *Evenimentul zilei*, 19 noiembrie 2001.
153. *Evenimentul zilei*, 13 octombrie 2001 (ediția engleză online).
154. *Evenimentul zilei*, 11 octombrie 2001; *Evenimentul zilei*, 27 septembrie 2001 (ediția engleză online).
155. *Evenimentul zilei*, 13 octombrie 2001 (ediția engleză online).
156. Răzvan Savaliuc, „Vadim șterge urmele“, *Ziua*, 28 august 2001.
157. Sorin Roșca Stănescu, „Puterea cade în cursa Vadim“, *Ziua*, 17 octombrie 2001.
158. Adrian Cioflâncă, „Cosmetica politică“, *Monitorul*, 14 februarie 2001.
159. Pe 26 noiembrie 2000, Vadim a obținut 27% din voturi în Transilvania, 28% în Muntenia, 29% în Moldova și 26% în București. Aceste statistici au fost extrase din sondajele efectuate la ieșirea de la urne realizate de CURS/CSOP pe 26 noiembrie 2000 și anunțate de PRO TV pe 27 noiembrie. Vezi <http://www.protv.ro/stiri/center.html>
160. *Evenimentul zilei*, 2 iulie 1996.
161. *Cotidianul*, 16 iulie 2001.
162. Radio Free Europe, *South-East Europe, Newslines*, 25 noiembrie 2003.
163. Reuters, 12 martie 2004.
164. Ovidiu S. Popescu, „Noii «filosemiți»“, *Observatorul cultural*, nr. 220, 11–17 mai 2004.
165. *Adevărul*, 16 iulie 2007; *Evenimentul zilei*, 16 august 2004.
166. Dan-Cristian Turturică, „PSD – ramura Vadim“, *Evenimentul zilei*, 18 aprilie 2004.

PRĂDĂTORII STATULUI CU VOIE DE LA BRUXELLES.

REVENIREA SOCIAL-DEMOCRAȚILOR, 2001–2003

Partidul Democrației Sociale din România (PDSR) și-a schimbat numele în Partidul Social Democrat (PSD) în iulie 2001. În perspectivă istorică, social-democrația s-a dovedit slabă în România și unele spirite optimiste au sperat că, sub influența Occidentului, PSD va deveni capabil să îmbrățișeze o viziune social-democrată autentică în locul celei pe care abia dacă o mima. În primăvara lui 2003 intensele acțiuni de lobby ale PSD asupra maleabilului președinte al Internaționalei Socialiste, Antonio Guterres din Portugalia, au asigurat intrarea partidului condus de Adrian Năstase în prestigiosul club social-democrat. Însă caracteristicile sale de stânga s-au dovedit vetuste. Năstase a trebuit să își avertizeze partidul în iunie 2003 cu privire la necesitatea de „reafirmare a ideologiei sale de stânga social-democrate”.¹ Nu a fost deloc o coincidență faptul că un astfel de apel a fost lansat după ce o nouă lege (inițiată sub presiuni internaționale) despre declararea bunurilor care aparțineau politicienilor și altor funcționari publici scosese la iveală că mulți reprezentanți aleși ai PSD aveau conturi bancare, mașini și case pe care nu le-ar fi putut dobândi doar din salariile oficiale.²

Revenit la putere pe baza unui vot negativ, PSD se afla într-o poziție mai puternică pentru a contura direcțiile României decât orice altă forță politică de după 1989. El se bucura de controlul Parlamentului, în ciuda faptului că deținea doar 42% din locuri. Legislația a avut parte de puține întârzieri față de cele care au obstrucționat eforturile de reformă ale fostei coaliții formate din patru partide. În noiembrie 2001 a fost realizat un obiectiv major al guvernului Năstase atunci când FMI a acceptat încheierea unui nou acord *stand-by* cu România în valoare de 380 de milioane de dolari, care expira în 2003.

În prima jumătate a mandatului său, PSD s-a bucurat de un avans considerabil în sondaje, beneficiind de procente cuprinse între 43 și aproape 60% (avusese 37% din voturi la alegerile parlamentare din 2000). Până în iunie 2003 sprijinul pentru el s-a redus pe măsură ce românii au constatat o îmbunătățire prea mică a condițiilor de viață, dar a rămas cu 26% mai mare față de cel mai apropiat rival al său, 47% din populație considerând că nu exista nici un partid care să îi reprezinte interesele.³ Un val de treceri de la

alte partide la PSD a avut loc pe măsură ce creșteau perspectivele acestuia de a rămâne la putere pentru o perioadă mai lungă. Numărul primarilor afiliați la PSD a sporit de la 35,51% în 2001 la 64,4% în 2003.⁴

Adrian Năstase este primul șef de guvern solid pe care l-a avut România după căderea comunismului. În 2001 era larg răspândită ideea că el se redefinise drept un adept convins al pluralismului politic, însă este greu de uitat că înainte de 1989 aparținuse elitei conducătoare. Socrul său fusese ambasador în China și anterior ministru al Agriculturii. Expert în dreptul internațional, Năstase se numărase printre puținele și relativ tinerele oficialități cărora linia dură a regimului comunist le permisesse să călătorească liber în străinătate. Spre sfârșitul regimului Ceaușescu el era unul dintre puținii membri tineri ai elitei față de care exista suficientă încredere pentru a fi lăsat să participe la recepțiile oferite de ambasadele occidentale.

Năstase a încercat să combine măsurile adecvate de protecție socială cu acordurile economice de aderare pe termen mediu pe care predecesorii săi le semnaseră cu Uniunea Europeană în 2000 și care angajau ferm România pe calea renunțării la economia centralizată. În 2001 și 2002 a devenit limpede că el avea propriul grup de putere în interiorul PSD, compus din baroni locali în ale căror inginerii financiare de îmbogățire, adeseori din banii publici sau din fondurile UE, nu era dornic să se amestece decât dacă deveneau flagrante. Cu gândul de a consolida conducerea PSD, l-a numit ca secretar general al acestuia pe Cozmin Gușă, managerul tânăr și agresiv al unui grup media, care însă era lipsit de un profil ideologic precis. Beneficiar al mai multor burse de studii în domeniul relațiilor publice și managementului în Statele Unite, Gușă este cel mai vizibil reprezentant al unui nou tip de politician român, fără un trecut comunist și capabil să interacționeze eficient cu oficialitățile occidentale ale căror limbaj și comportamente le mimează.

Ascensiunea lui Năstase a fost netezită de o îmbunătățire a economiei, cu o rată de creștere de 4,5% în 2001, care punea capăt ultimilor patru ani de scădere sau de creștere minimă. Datoria internă a României a scăzut de la 13,1% la 9,3% în 2000, fapt care a determinat diverse agenții de rating economic să reevalueze pozitiv riscul de țară pentru un număr de indicatori. În iulie 2001 combinatul siderurgic Sidex Galați, cel mai mare din sud-estul Europei, a fost vândut LNM/ISPA, un consorțiu anglo-indian. Întreprinderea valora 5% din PIB și fusese o uriașă gaură neagră pentru finanțele publice. Conform prevederilor contractuale, el urma să fie modernizat, iar producția să fie cu 40% mai mare în următorii cinci ani. Apoi, în septembrie, premierul a anunțat că industria apărării generatoare de pierderi, în care lucrau 27 000 de persoane, nu urma să mai obțină subvențiile de la stat de care avea

nevoie ca să supraviețuiască.⁵ El a declarat că această industrie nu mai putea să fie considerată de importanță strategică pentru România.

Banca Mondială făcea presiuni pentru ca privatizarea să fie accelerată dacă România dorea să beneficieze de credite de un miliard de dolari între 2002 și 2004. În octombrie 2001 s-a convenit cu FMI privatizarea câtorva dintre cele mai mari întreprinderi de stat și utilități de interes general, ca și a celei mai mari bănci comerciale de stat. Dar progresele au fost limitate, parțial din cauza recesiunii economice atât la nivel global, cât și în majoritatea țărilor UE — spre UE se îndreaptă 70% dintre exporturile României, iar dinspre ea vin cele mai multe investiții străine directe.

Fotoliile parlamentare ale PSD erau ocupate cu precădere de aceleași figuri de la începutul anilor 1990, ca și de oameni de afaceri locali, care prosperaseră în siajul partidului. Ion Iliescu (în vârstă de 71 de ani în 2001), figura cu cea mai îndelungată activitate dintre toți liderii politici est-europeni, revenise la Palatul Cotroceni. Nicolae Văcăroiu, un fost comunist transformat în bancher, care condusese un guvern antireformist din 1992 până în 1996, a fost făcut președinte al Senatului, un post de care s-a agățat cu încăpățănare când a devenit ținta unor crescânde acuzații de corupție. În 1970 cercetătorul politic Dankwart Rustow argumenta: „Ar trebui să acceptăm posibilitatea că diverse împrejurări ar fi de natură ca prin constrângere, păcălire, ispitire sau măgulire să-i oblige pe nedemocrați la un comportament democratic și că credințele lor s-ar putea recanaliza corespunzător printr-un fel de proces de conștientizare sau de adaptare.”⁶

Ion Iliescu a început o călătorie politică în 1989 și trebuie spus că a devenit întrucâtva un altfel de *zoon politikon* decât fusese în primii săi ani de putere, când se bazase pe o gardă pretoriană de mineri pentru a-și ține dușmanii la distanță. În prima jumătate a ultimului său mandat, el a părut să stăpânească arta pluralismului politic mai concret decât adversarii săi — poate chiar și decât Emil Constantinescu —, care făceau mare caz de atașamentul lor față de democrație. Nu a arătat nici un fel de semne ale bogăției personale. Și nici nu s-a dovedit înclinat sau dornic să se răzbune pe cei care l-au contraccarat ori i s-au opus. Adrian Severin, un critic aspru, care i s-a opus cu înverșunare când FSN s-a divizat în 1991–1992, a fost iertat și i s-a oferit un rol în politica externă în 2000. Împăcarea cu regele Mihai realizată de Iliescu în 2001 a fost neașteptată și aparent sinceră. Au fost ani în care el a ieșit pe scena internațională, demonstrându-și talentele în engleză și rusă și străduindu-se să fie, în zona Balcanilor, cât mai aproape de talia unui om de stat european. Însă pe măsură ce mandatul i se apropia de sfârșit, a început să se manifeste după vechile sale tipare. În iunie 2003 el a înfierat Occidentul pentru „poziția sa paternalistă, arogantă, bătoasă și imperială”

față de cei din partea lui de Europă, pretinzând că Occidentul prosperase doar fiindcă Europa de Est se afla sub dominație străină.⁷ În iulie Iliescu i-a acordat o înaltă distincție lui Adrian Păunescu, fost poet de curte al lui Ceaușescu, și l-a investit cu puteri de mag literar care trasa punți peste ere diferite. Cea mai controversată dintre toate a fost declarația sa din 25 iulie 2003: „Holocaustul nu este unic pentru poporul evreu în Europa“, prin care a comparat Holocaustul cu suferințele comuniștilor antebelici. El s-a opus și restituirii proprietăților confiscate cetățenilor evrei din România. Ministerul de Externe israelian a înaintat o notă de protest, iar Mircea Geoană, ministrul român de Externe, a fost nevoit să aibă o întrevedere cu liderii comunității evreiești din SUA pentru a limita dezastrul provocat de remarcele lui Iliescu.⁸

Acesta plănuia acum redobândirea conducerii PSD cu începere din 2005 și a simțit fără îndoială nevoia să alimenteze pornirile naționaliste ale multor susținători cu venituri mici, dintre care prea puțini au avut ceva de câștigat de pe urma guvernării PSD. Acesta a rămas un vehicul personal pentru Iliescu: dezbaterile interne nu există, iar până ca Iliescu să fie înlocuit, oricui vorbește împotriva lui i se arată ușa, așa cum a aflat pe propria piele Cozmin Gușă în iunie 2003.⁹

O luptă pentru putere s-a derulat în spatele ușilor închise între Iliescu, Năstase și susținătorii lor. Ea s-a declanșat ca urmare a hotărârii lui Năstase de a își forma baza de putere personală și a hotărârii lui Iliescu de a nu opta pentru pensionare. Amândoi și-au plasat protejații în poziții oficiale importante. Năstase l-a scos din anonimat pe Victor Ponta, un dulău politic care a fost parașutat în funcția de șef al aripii tinere a partidului, iar apoi numit pe o poziție mult mai importantă, cea de șef al Corpului de Control, un organism de pază care trebuia să supravegheze cheltuirea corectă a finanțelor guvernamentale. Dar Iliescu a păstrat inițiativa: este larg acceptată ideea că el l-ar forma pentru un rol mai important (poate chiar pentru acela de succesor al său ca președinte) pe Mircea Geoană, ministrul de Externe, care devenise membru PSD abia în 2000. El își acumulase o platformă favorabilă ca urmare a unor succese diplomatice, fiind mai popular în sondaje decât Năstase și mai ușor de manipulat.¹⁰

Cele două tabere din PSD încearcă să-și facă rău una alteia furnizând amănunte despre fapte ilegale instituțiilor abilitate sau practicând scurgerile de informații cu divulgări în presă. Uneori cei care le cad victimă sunt străinii. Condamnat pentru pedofilie pe 11 decembrie 2002 și închis pentru șapte ani, sentința maximă pe care o prevede legislația română, istoricul american Kurt Treptow a fost un protejat al consilierului-șef al lui Ion Iliescu din acea perioadă, Ioan Talpeș.¹¹ Acesta îi fusese cavaler de onoare la nuntă lui Treptow, care trăia în România din 1988. Aflând despre arestare, Talpeș

a protestat, spunând că Treptow servise cauza națională a României, și și-a exprimat credința că „acuzățiile aduse inițial lui Treptow vor fi retrase la încheierea cercetărilor”.¹² Cu toate acestea, a ieșit la iveală atunci că era notoriu faptul că Treptow abuzase de mai multe fete fără ca autoritățile să intervină, iar faptul că elemente din aparatul de securitate fidele lui Năstase luaseră decizia să acționeze mai ales în direcția discreditării taberei prezidențiale devenise la fel de notoriu. Un scop similar pare să fi stat și în spatele arestării în martie 2003 a unui înalt funcționar al NATO din Olanda, Willem Matser, acuzat de uz de fals.¹³ Acesta era tot un apropiat al consilierilor lui Iliescu, iar sesizarea autorităților olandeze a fost făcută după câte se pare de către București.¹⁴ În cadrul cercetărilor preliminare, a ieșit la iveală că mai mulți miniștri români erau gata să ocolească legea pentru a obține câte o parte substanțială din orice nouă investiție care le era supusă spre aprobare.¹⁵

A venit rândul aripii Năstase să aibă de suferit atunci când Octavian Ionescu, un fost fotbalist stabilit în Elveția, a făcut în octombrie 2003 o declarație cu consecințe păgubitoare. El a dezvăluit faptul că plătitise 100 000 de dolari dintr-o mită de două milioane de dolari care îi fusese pretinsă pentru a i se acorda autorizația de construcție necesară realizării unui complex turistic în Munții Carpați. Virgil Teodorescu, funcționar guvernamental de rang înalt, a demisionat pe 17 octombrie după ce a fost acuzat că primise mită de la Ionescu.¹⁶ Teodorescu era un subaltern al lui Șerban Mihăilescu, secretarul general al guvernului. Acest aliat apropiat al lui Năstase a ajuns într-o postură și mai jenantă după ce un alt subaltern al său, Fănel Păvălache, și-a dat demisia în urma acuzațiilor legate de luarea de mită. Mihăilescu era și el o figură controversată a presei. În martie 2001, șeful corpului de control al guvernului de atunci, Ovidiu Grecea, fusese mutat discret de pe acel post sensibil pe un altul mai puțin vizibil, de consul român la Rio de Janeiro, după ce criticase felul în care era condus Ministerul de Interne.¹⁷ Mihăilescu însuși a demisionat pe 21 octombrie 2003, însă Năstase a arătat că avea în continuare încredere în el, luându-l la lucrările conferinței Internaționalei Socialiste din Brazilia, în cadrul căreia PSD avea să fie admis ca membru cu drepturi depline. Simultan, o dată ce Mihăilescu fusese dat deoparte, era momentul propice de a îl readuce pe Grecea din exil: în noiembrie s-a anunțat că acesta va deveni prefectul Bucureștiului și candidatul PSD pentru postul de primar al Capitalei în 2004. Astfel, pe măsură ce perioada preelectorală se apropia, PSD a arborat o mască plină de virtute pentru a se menține în grațiile electoratului.

Dovezi tot mai greu de ignorat indicau faptul că unele cercuri internaționale de interese erau dispuse să consolideze sistemul existent, închizând ochii

față de neregulile comise și chiar acordând credit unor persoane controversate. Admiterea PSD în Internaționala Socialistă în timp ce scandalurile de corupție izbucneau zilnic la București constituie un exemplu grăitor în acest sens. Și nu trebuie uitat că Franța i-a conferit Legiunea de Onoare lui Mihăilescu în 2002. Comisia Europeană a acceptat evident fără probleme numirea lui Victor Ponta, unul dintre liderii de nădejde ai lui Năstase, ca șef al Corpului de Control al guvernului, acest organism având și sarcina concretă de cercetare a folosirii frauduloase a fondurilor UE și fiind calificat de presă, în comentariile cele mai rezervate pe care le-a făcut aceasta despre rolul său, drept inofensiv. Un articol din 2003 a arătat cum programul Leonardo da Vinci al UE, consacrat dezvoltării pregătirii educaționale, fusese spoliat sistematic fără să fie luate prea multe măsuri.¹⁸

La scurt timp după revenirea sa la putere, în PSD a apărut un pol de putere nou și perturbator. Acesta era constituit dintr-un grup de politicieni locali puternici cunoscuți sub numele de „baroni”. Aceștia și-au dobândit numele ca urmare a tot mai multor dovezi că a ajunsese să exercite un control aproape total în zonele pe care le conduceau. Acestea se numărau printre cele mai sărace părți ale țării, acolo unde partidul nu fusese niciodată contraccarat serios și unde controla tribunalele, poliția și aproape întreaga putere economică, precum și majoritatea organismelor alese. Cei mai cunoscuți baroni erau Nicolae Mischie, Marian Oprișan, Lilian Gogoncea și Constantin Bebe Ivanovici, fiind cu toții în perioade diferite președinți ai consiliilor județene din Gorj, Vrancea, Galați și Sectorul Agricol Ilfov. Dumitru Sechelariu, primarul orașului Bacău, se număra, de asemenea, printre principalii baroni locali, iar „baronul porcilor” Culiță Tărăță deținea un rol însemnat în această regiune a țării.¹⁹ Toți acești indivizi se aflau sistematic în topul știrilor de presă din cauza felului în care își dobândiseră și menținuseră puterea și averea, ca și a atitudinii lor agresive față de mijloacele de informare în masă care încercaseră să le dea în vileag faptele. Cu toate acestea, conducerea centrală a PSD avea nevoie de ei datorită abilității lor de a pune în aplicare deciziile în teritoriu. Acest lucru s-a vădit cu prilejul celei de-a doua zile a referendumului pentru revizuirea Constituției, desfășurat pe 18–19 octombrie. Pe măsură ce orele treceau și prezența la urne era încă mult sub cei 50% necesari validării rezultatului, baronii împreună cu prefecții au acționat în vederea măririi prezenței la scrutin. Probele prezentate de ONG-uri au arătat că votarea multiplă a fost practică pe scară largă în mai multe fiefuri ale PSD.²⁰ UE nu s-a plâns de această măsliure a numărului de voturi, cel mai probabil fiindcă ea era făcută pentru o cauză bună: un vot pozitiv însemna că România avea să poată semna tratatul de aderare la Uniune. Unii oficiali comunitari de la București chiar l-au lăudat pe un bine cunoscut baron

local pentru capacitatea sa de a cheltui în mod eficient banii UE pentru drumuri bune și de a angaja în regiunea sa acorduri destinate unui proiect de infrastructură considerat vital de către UE.²¹ Însă aceeași persoană a fost și ținta unor acuzații potrivit cărora ar fi folosit fonduri de preaderare de la Bruxelles pentru a acumula o adevărată avere și pentru a-și consolida influența politică.²²

Abilitatea baronilor locali de a-și conduce orașelele, orașele și, în unele cazuri, județele ca pe niște fiefuri particulare demonstrează dimensiunile ample ale autorității deținute de ei în PSD. Năstase a încurajat această tendință și uneori chiar a apărut comportamentul baronilor, deoarece i-a considerat ca pe niște aliați în lupta pe care o purta cu Iliescu. Pentru partid în ansamblu, ei reprezintă o sursă indispensabilă de fonduri pentru campaniile electorale. Când secretarul general al PSD Dan Matei Agathon a încercat, în noiembrie 2003, să impună un control de la centru, destui dintre ei l-au pus la punct fără menajamente. Agathon declarase la Botoșani (un orașel care reprezintă o metaforă a sărăciei din România): „Avem nevoie de donații și oricine vrea să fie candidat la una dintre pozițiile eligibile, sau vrea să rămână în cea actuală, trebuie să contribuie la fondurile de campanie.” Sechelariu i-a răspuns: „Cine dă mult, va trebui să aibă de câștigat.” Oprisan a calificat declarația lui Agathon drept o glumă proastă. Triță Făniță, baronul grânelor, a atras atenția: „Cum poate să spună așa ceva în public?”²³ A făcut-o însă și nimeni din conducerea PSD (nici măcar Adrian Severin, ultraliberalul partidului) nu l-a muștruluit pentru că rostise în public ceea ce constituia demult un lucru bine cunoscut: acela că înscrierea cuiva pe listele partidului pentru un loc eligibil depindea de mărimea contribuției financiare, nu de meritele sale profesionale. Unii baroni locali avuseseră și în trecut obiceiul să favorizeze anumite partide atunci când dominația PSD părea mai nesigură, iar acest lucru se poate petrece din nou. Dacă adversarii PSD îi conving pe baroni că nu le vor confisca bunurile după revenirea lor la putere, este foarte posibil să obțină sponsorizări de la acest grup.

În cadrul UE, doar în Italia avuția economică este transferată în domeniul puterii politice la fel de rapid cum se întâmplă în România. Năstase a stabilit relații apropiate de prietenie cu Silvio Berlusconi, magnatul mass-media care, de când a devenit premier al Italiei în 2001, a subminat separarea puterilor în stat, căutând să reducă independența magistraților și obținându-și imunitatea în fața legii. PSD are numai de câștigat din capacitatea de a demonstra că standardele nu sunt aplicate cum se cuvine măcar într-unul dintre statele democratice principale din Europa occidentală — asta ar face ca și comportamentul său aberant să aibă mai puține șanse să fie pus sub reflectorul criticilor.

Dorința Uniunii Europene de a permite României să i se alăture, dacă îndeplinește condițiile de aderare, a deschis o nouă perspectivă. În 2002 Comisia Europeană a anunțat că era de sperat ca România să se poată integra în UE în 2007, iar în 2003 devenise tot mai limpede că această dată de aderare va fi acceptată, chiar dacă acest lucru ar presupune tolerarea unor termeni mai flexibili, care să permită României să intre în Uniune. Nivelul de eligibilitate al României a crescut datorită sprijinului șefilor de guvern pro-americiani din Marea Britanie, Italia și Spania, preocupați de poziția strategică a țării, pe măsură ce Orientul Mijlociu devenea din ce în ce mai instabil. Cât despre PSD, miliardele de euro ce urmau să fie acordate de UE în primul deceniu al noului secol în vederea pregătirii României pentru aderare au constituit un stimulent puternic pentru mai-marii PSD ca să se străduiască să arate că renunțaseră la vechile năravuri și mentalități. Îndemnat să spună de ce se arăta PSD gata să își facă uitate tendințele naționaliste și autoritare, un oficial de rang înalt al UE familiarizat cu realitățile de la București nu a putut să răspundă decât că pentru Năstase și acoliții săi UE „reprezintă singura miză existentă”.²⁴ El nu a fost în stare să evidențieze vreun angajament serios luat de PSD pentru a răspândi prosperitate și șanse egale în sânul întregii societăți și pentru a le acorda cetățenilor mai multe posibilități de acces la luarea deciziilor.

UE este privită ca un vast schimb potențial de slujbe în care liderii PSD își pot plasa rudele, protejații și membrii clientelei lor în plină expansiune. Partidul speră ca tinerii care au obținut diplome în studii europene și în management, mai ales de la universitățile particulare insuficient acreditate din România, să formeze un lobby (sau un cal troian) la Bruxelles, ușor de exploatat de oligarhie în anii viitori. Cât despre NATO, calitatea de membru este de natură să faciliteze oligarhiei să se bucure de bogăția acumulată în condiții mai sigure decât înainte de 1989 și să și-o sporească fără mare efort, dacă România poate fi prezentată la fel ca o țară occidentală normală.

Mai este însă nevoie de o doză uriașă de încredere pentru a considera că PSD este un partid desemnat de istorie să conducă România către un viitor democratic. A fost clar încă din primele săptămâni ale revenirii sale la putere că partidul lui Iliescu și Năstase nu și-a pierdut ambiția de a domina aparatul de stat și de a-l folosi pentru recompensarea susținătorilor săi, ca și pentru izolarea oponentilor. Semnalele inițiale că ar fi fost dispus să clădească un front comun de reforme împreună cu partidele opoziției de centru au fost în scurt timp abandonate. În loc de asta, PSD a încercat să își amplifice dominația asupra diverselor structuri administrative și instituții care îi verifică și îi monitorizează activitatea. În primul trimestru al lui 2001, un număr de 1 300 de funcționari publici de carieră au fost destituiți,

în ciuda existenței unei legislații menite să depolitizeze serviciile publice și să permită siguranța unei cariere.²⁵ Calitatea de membru de partid este tot mai mult văzută ca necesară pentru absolvenții ambițioși care au de gând să înceapă o carieră în instituțiile de stat. S-a dovedit, de asemenea, că guvernul a încercat să restrângă independența mass-media, cu restricții tot mai mari impuse atât televiziunii publice, cât și celor private în privința prezentării unor puncte de vedere alternative. Cu mare greutate s-a reușit eliminarea în prima jumătate a anului 2002, după ce fusese aprobată de Parlament, a unei legi a presei restrictive, care prevedea pedepse grele cu închisoarea pentru defăimarea oficialităților publice, precum și obligativitatea dreptului la replică. Dar presiunile asupra presei independente, mai ales a celei din afara marilor orașe, nu au încetat. Ziarele care publicau articole despre abuzuri de putere se puteau aștepta la vizite repetate ale Gărzii Financiare și ale inspectorilor fiscali care să se asigure că acestea erau la zi cu reglementările birocratic contabile nesfârșite; în caz contrar, li se aplicau amenzi usturătoare. Presiunile au fost îndreptate și în zona publicității, sugerându-se refuzul de a se încheia astfel de contracte cu ziarele considerate anti-PSD. Punctul de vedere al Freedom House, ONG internațional cu sediul în SUA, în cadrul raportului său „Libertatea presei 2003”, nu a fost deloc binevoitor, evidențiind România drept singura țară candidată la UE în care mass-media nu era pe deplin liberă.²⁶

Legăturile personale, adeseori de dinainte de 1989, au influențat numirile importante. În ianuarie 2001, prima numire majoră făcută de noul ministru al Justiției, Rodica Stănoiu, a fost cea a fostului ofițer superior de Securitate, generalul Marian Ureche, ca șef al serviciului de informații al ministerului. A ieșit ulterior la iveală că legăturile ministrului cu Ureche datau din perioada când Rodica Stănoiu lucrase la Institutul pentru Științe Juridice al Academiei Române pe care Ureche îl supraveghea operativ pentru Securitate.²⁷ Ea s-a luptat să îl mențină în funcție până când dimensiunile ample ale implicării sale în activitatea controversată de informații înainte și după 1989 au dus la destituirea lui în noiembrie 2003.²⁸ Până la terminarea anului 2001, Stănoiu i-a destituit pe toți procurorii implicați în procesele de corupție și în procesele cu funcționari de stat acuzați de acte de reprimare în sângeroasele acțiuni petrecute o dată cu răsturnarea regimului comunist în 1989. În iulie 2001 președintele Iliescu l-a numit pe soțul Rodicăi Stănoiu la Curtea Constituțională, generând temeri de nepotism. Justiția reprezintă unul dintre ministerele cel mai puțin orientate spre reformă și a arătat prea puțin elan în direcția sprijinirii procurorilor, în special când aceștia au încercat să ancheteze corupția în rândurile Partidului Social Democrat aflat la putere. Unul dintre ei, Cristian Panait, s-a sinucis pe 10 aprilie 2002, pentru

că se crede că refuzase să își acuze un coleg de încredere care dăduse de bucluc pentru că îl arestase pe fiul fostului prefect de Bihor. Năstase a participat la funeraliile lui, dar după numai câteva săptămâni ministerul a insistat că Panait își luase viața pentru că era „schizofrenic”, nu ca urmare a presiunilor exercitate asupra lui ca să închidă cazul. (Excluderea din PSD pe 12 octombrie 2002 a patru parlamentari care atrăseseră atenția asupra unor posibile acte de corupție comise de niște colegi de partid, avertizând cu privire la o soartă similară și pentru alții care ar fluiera în biserică, descrie probabil cel mai bine atitudinea lui Năstase față de corupție.)

Slăbiciunea crescândă a opoziției democratice din România înseamnă că există o monitorizare foarte redusă a acțiunilor guvernului. Vârful de lance al fostei coaliții, PNȚCD, s-a destrămat efectiv în 2001. După ce în 2000 a ratat intrarea în Parlament, el l-a desemnat ca lider pe Andrei Marga, rectorul Universității din Cluj, cu mandatul de a relansa partidul, însă acesta și-a păstrat rectoratul universitar și nu a reușit să consacre destulă energie sarcinii primite. Pe 6 iulie el și-a transmis demisia prin fax, plângându-se că eforturile de revitalizare a partidului îi fuseseră blocate de către rivali. Partidul s-a divizat apoi pe tema persoanei care ar trebui să îi urmeze. Victor Ciorbea, prim-ministru între 1996 și 1998, a preluat controlul asupra mașinării de partid și l-a exclus pe vicepreședintele Vasile Lupu, al cărui nume era legat de eforturile de anulare a naționalizărilor comuniste asupra pământului și a proprietății. Cei doi au organizat congrese de partid rivale în a doua jumătate a lunii august 2001.

Fragmentarea PNȚCD a avut mai puțin legătură cu ideologia privind tactica viitorului politic și mai multă cu resursele partidului, ca și, în egală măsură, cu veșnicele certuri dintre personalități fără de care nici o dezmembrare a unui partid nu ar fi completă. Creștin-democrația nu a reprezentat un pol alături de care PNȚCD să se fi putut alinia, de vreme ce legăturile sale cu Biserica Ortodoxă majoritară erau neînsemnate. Tradițiile sale țărănesti sunt tot mai goale de conținut, pe măsură ce această parte a populației își continuă declinul și este loială mai degrabă PSD.

Umilitorul sfârșit al eforturilor lui Marga de a relansa PNȚCD a fost de natură să submineze ulterior credibilitatea intelectualilor care au dorit să joace un rol progresiv în politică. Există foarte puțini gânditori marcanți cu prezențe semnificative în periodice și în presa cotidiană, care să poată fi amplu citați în anii care vor urma. Prea puține figuri proeminente ale societății civile sunt dornice să lanseze dezbateri asupra unor chestiuni cum ar fi modul de îmbunătățire a sistemului educațional și modalitatea de protejare a românilor vulnerabili în fața efectelor negative ale aderării la UE. Unele ziare încearcă tot mai mult să promoveze meritele românilor care au dobân-

dit un renume de tip academic în străinătate. Însă dacă intelectualii de frunte din străinătate ar fi să revină în țară și să joace un rol activ în viața publică, nu este deloc sigur că ar reuși să consolideze cauza democratică. Cel puțin una dintre figurile cunoscute care trăiesc în SUA, un fost oponent al lui Iliescu, are propria sa coterie și se arată dornic să controleze promovarea și chiar publicațiile din domeniul său academic. Acest demers monopolizant este însă convenabil pentru PSD, care vrea din răsuputeri să se ajungă la o reducere a relațiilor critice despre România din străinătate. Un ambițios specialist *émigré* s-ar putea dovedi la fel de inutil pentru perspectivele democrației române pe cât a fost și revenirea lui Andreas Papandreu, economist emigrat în America, pentru democrația greacă în anii 1960. Mai mult, autodistrugerea PNȚCD și înfrângerea CDR în alegerile din 2000 au distrus efectiv în ochii unei părți și așa reduse din electorat atracția față de ideile aripii moderate de dreapta. Tot mai mult se vedește că dacă dreapta va avea un viitor în România, acesta ar putea mai degrabă să fie cel de promotor al ideilor marcate de șovinism și autoritarism, decât al celor progresiste și de autoperfecționare. Dacă partidele de centru-dreapta care au guvernat între 1996 și 2000 mai au de gând să formeze vreodată o opoziție credibilă, atunci probabil că ar trebui să fuzioneze într-o singură forță politică.

Deocamdată, singura monitorizare continuă a acțiunilor guvernului este realizată de Uniunea Europeană, iar eficiența sa este tot mai îndoielnică. Raportul anulat de țară al UE în 2001 privind progresele României pe drumul spre aderare a exprimat îngrijorarea în legătură cu ritmul lent al reformei administrative și juridice. Un nou ambasador american, Michael Guest, a avertizat public în decembrie 2001 că dimensiunile corupției ar putea să afecteze șansele României de aderare la NATO.²⁹ Acesta a fost un punct asupra căruia Guest a revenit în primăvara lui 2003, generând o ripostă din partea lui Iliescu: „Nici un ambasador al vreunei țări nu este îndreptățit să vină aici și să ne dea nouă lecții despre cum trebuie combătută corupția.”³⁰

Destulă mânia din partea guvernului a trezit și publicarea în mai 2001 a raportului critic făcut de monitorul Parlamentului European pentru România, Emma Nicholson, în legătură cu progresele înregistrate în îndeplinirea cerințelor de aderare. Nicholson a evidențiat tratamentul necorespunzător de care încă aveau parte circa 60 000 de copii din orfelinatele de stat. Ea și-a exprimat îngrijorarea în legătură cu faptul că autoritățile care se ocupau de îngrijirea copiilor obțineau câștiguri financiare din vânzarea orfanilor pe piața neagră internațională, și a avertizat că dacă statul nu dovedea o grijă mai mare, suspendarea negocierilor de integrare putea să devină realitate.³¹ Guvernul a reacționat plin de indignare la aceste acuzații. Negociatorul-șef al României pentru aderare, Vasile Pușcaș, chiar a afirmat că Emma

Nicholson redactase acel raport din nevoia de a-și crește cota de popularitate în Marea Britanie, unde, a susținut el (cu totul fals), ea ar fi urmat să candideze la alegerile parlamentare din iunie 2001.³² Totuși, guvernul a trecut în scurt timp la acțiune și a luat măsurile cerute de Emma Nicholson pentru a se pune capăt abuzurilor din sistemul românesc de protecție a copiilor.

Observatorii internaționali au lansat o dezbatere despre cât de eficiente se puteau dovedi în România tacticile „severe” folosite de Emma Nicholson. Unii îi văd pe oficialii români ca pe niște oameni orgolioși și sensibili, care devin imediat necooperanți dacă sunt luați de sus și li se țin predici, însă alții susțin că în multe cazuri oficialii nu prea au de ce să fie mândri și că răspund concret numai atunci când se află sub o presiune publică susținută. Insistența extrem de amănunțită a UE cu privire la garanțiile românești înainte de ridicarea la începutul anului 2002 a restricțiilor de vize pentru cetățenii români care doresc să viziteze statele Uniunii confirmă acest punct de vedere. La fel se poate spune și despre abilitatea Fondului Eminescu și a Ligii Pro-Europa în eforturile de a împiedica guvernul să distrugă orașul istoric de influență saxonă Sighișoara prin construirea unui parc tematic Dracula în preajma unui district desemnat ca loc cu valoare de patrimoniu universal de către UNESCO.

Fără vigilența UE, este greu de prevăzut ce ar fi împiedicat ratificarea unei legi aprobate de ambele Camere parlamentare pe 7 martie 2001 despre protejarea secretului de stat, despre care organizațiile pentru respectarea drepturilor omului din România și din străinătate credeau că mergea mult prea departe cu prevederile necesare pentru protejarea drepturilor omului într-o societate democratică. Păstrarea secretului de stat era descrisă în proiectul de lege ca o „îndatorire civică” a tuturor cetățenilor și ca o expresie a „fidelității lor naționale”. SRI i s-a încredințat supravegherea felului în care avea să fie respectată legea, și puteau să fie date pedepse cu închisoarea de până la zece ani pentru procurarea, publicarea, dezvăluirea sau distrugerea informațiilor secrete. Legea a fost votată la doar câteva zile după ce președintele Iliescu recunoscuse că problema corupției în sistemul de justiție era gravă. O bună parte a presei s-a plâns că pe baza unei formulări atât de vagi a legii va începe să predomine tentația de a considera secrete unele documente care ar putea să conțină dovezi de corupție. Pe 11 martie 2001, Adrian Năstase a declarat că legea fusese aprobată pentru a răspunde cerințelor NATO privind protejarea secretelor militare, ca și pe cele ale Acordului Schengen din cadrul UE.³³ Însă delegația UE la București a replicat printr-o declarație că nu solicitase o astfel de lege și, mai mult, a insistat asupra necesității extinderii accesului public la informațiile oficiale.³⁴ Pe 11 aprilie, când Curtea Constituțională l-a declarat neconstituțional, proiectul de lege a fost anulat.³⁵

Probabil că doar vigilența internațională neîntreruptă va fi capabilă să prevină reînvierea unor tentative de guvernare monopolistă, care în România au fost întotdeauna însoțite de extorcarea pe scară largă a fondurilor publice. Din octombrie 2001 și până în primăvara anului 2003 guvernul și-a trasat, lansat și apoi relansat propria strategie anticorupție pe fondul scepticismului intern și internațional în privința seriozității acestor intenții. Cu mare greutate, puterea a acceptat în iulie 2003 să diminueze reglementările parlamentare care le permiteau până atunci celor suspectați de încălcări ale legii să beneficieze de imunitate juridică. În schimb, guvernul a optat pentru găsirea unor țapi ispășitori dintre înalții funcționari ai guvernării anterioare, încurajându-i pe procurori să le ancheteze afacerile. Alin Giurgiu, fostul director-adjunct al Agenției de Stat pentru Privatizare, a fost închis timp de trei luni în vara anului 2001 fără să fie pus sub acuzare, eliberarea lui fiind permisă după ce la nivel internațional au fost exprimate temeri în privința stării sale de sănătate. Felul în care a fost tratat Giurgiu poate fi pus în contrast cu tratamentul acordat lui Sever Mureșan, fondatorul Băncii Dacia Felix, prima bancă privată deschisă în România postcomunistă, care a falimentat în 1995, înghițind astfel și economiile multor mici investitori. În 2000 Mureșan a fost condamnat la trei ani și jumătate de închisoare în Elveția pentru gestionare frauduloasă de fonduri, iar după ce a fost extrădat în România, unde avea de înfruntat acuzații mai grave legate de căderea băncii sale, a fost eliberat de un judecător plin de compasiune.³⁶ Guvernul nu a exprimat nici o undă de îngrijorare când Mureșan a părăsit România la scurt timp după aceea.³⁷

Parchetul Național Anticorupție (PNA), înființat mai ales ca reacție la presiunile exercitate de UE în toamna anului 2002, a reprezentat răspunsul guvernului la criticile legate de faptul că nu avea nici un interes să smulgă din rădăcini corupția. O victimă proeminentă a PNA a fost o judecătoare din Târgu-Mureș, Andreea Ciucă, arestată rapid sub acuzația că primise mită. Cunoscută anterior drept unul dintre puținii judecători preocupați să mențină standarde ridicate în instanță, ea a fost supusă unor interogatorii îndelungate și instalată într-o celulă împreună cu delincvenți de drept comun, însă a fost eliberată la intervenția președintelui Curții Supreme, Paul Florea, care a decis că nu putea fi incriminată pe baza dovezilor superficiale din dosar.³⁸ Oricum, felul în care a fost tratată Ciucă a reprezentat un avertisment concretizabil în represalii politice la adresa judecătorilor și magistraților care ar fi avut de gând să acționeze fără voie de la PSD și să se amestece în afacerile clienților partidului. Chiar Florea a devenit subiectul mâniei lui Iliescu, care a criticat pe față acțiunea cuiva numit de predecesorul său,³⁹ și s-a dovedit a fi o sulă în coasta puterii, în aprilie 2003, când a protestat în legătură

cu creșterea presiunii politice asupra justiției.⁴⁰ Umilirea unei judecătore renumite pentru conduita sa corectă a reprezentat, totodată, un avertisment pentru românii mai umili că îndrăzneala de a cere socoteală statului pentru că le călca în picioare drepturile putea să se soldeze cu consecințe neplăcute și că, prin urmare, nu era o cale bună de urmat.

Incidentele de acest fel sunt cele care ar trebui să trezească o îngrijorare acută la Bruxelles despre capacitatea României de a ucide balaurul corupției. Mentalitatea potrivit căreia indivizi sus-puși au dreptul să deturneze banii și bunurile publice în folosul propriu este adânc înrădăcinată. În „Indicele de percepere a gradului de corupție” realizat în 2001 de prestigiosul organism internațional Transparency International, România a fost plasată a șaiszeci și noua din nouăzeci și una de țări. Singura țară europeană care ocupa o poziție inferioară era Rusia, plasată a șaptezeci și noua. Bulgaria, cu care România este adeseori comparată, era mult mai în față, pe locul al patruzeci și șaptelea.⁴¹

În 2003 Năstase l-a numit ca mare tartor național pentru combaterea corupției pe Ionel Blănculescu. Media progubernamentală s-a străduit să construiască o adevărată aură mistică în jurul lui, pe măsură ce diverși funcționari de rang mediu și oameni de afaceri erau arestați sub acuzații de corupție. Blănculescu însuși a declarat: „Există oameni în vârstă care atunci când mă văd la televizor pupă ecranul, credeți-mă!”⁴² Misiunea lui a fost descrisă ca una menită „să ascundă cea mai mare parte a gunoierului sub covor, pentru ca grupul conducător să arate curat și numai bun să ia parte cu succes la alegeri, dar și ca să-i impresioneze pe străini”.⁴³ În mod sigur, în fișa postului lui Blănculescu nu figurează dezvăluirea acumulărilor de capital inițiale făcute de rețeaua elitei care a condus țara în cea mai mare parte după 1989.

La summit-ul UE de la Laken din decembrie 2000, zece dintre cele douăsprezece țări candidate au fost desemnate oficial ca fiind pe cale să adere la Uniune în 2004. România (împreună cu Bulgaria) a primit ca dată-țintă anul 2007. La sfârșitul lui iulie 2002, România încheiase negocierile la doar 13 dintre cele 31 de capitole a ceea ce poartă numele de *acquis* comunitar, urma să deschidă alte trei și înregistrase progrese reduse în problemele-cheie. Bulgaria, prin contrast, încheiase 21 de capitole din totalul celor pentru negocierile de aderare și le deschisese pe toate celelalte, inclusiv pe cele de agricultură, industrie, economie și uniune monetară.⁴⁴ Într-o lucrare anterioară argumentam că incapacitatea cronică a României din multe zone vitale ale guvernării avea nevoie de un sprijin concertat din exterior, care, inevitabil, ar fi de natură să îi reducă temporar suveranitatea, în timp ce ar consolida

capacitatea statului de a sluji nevoile cetățenilor săi în mod eficient pe termen mai lung.⁴⁵

Năstase nu a făcut deloc să crească speranțele României pentru intrarea în NATO prin tentativa de a-și numi un colaborator apropiat, pe Ristea Priboi, ca președinte al comisiei parlamentare de monitorizare a Serviciului de Informații Externe (SIE). A ieșit repede la iveală că Priboi fusese un membru destoinic al Securității, mai ales în direcția de informații externe a acesteia, și că regimul apelase la el ori de câte ori întâmpinase dificultăți, chiar de tipul celei din 1987 a revoltei muncitorilor din Brașov.⁴⁶ Pe 13 februarie 2001 senatorul Radu F. Alexandru, membru al PNL aflat în opoziție, a calificat numirea lui Priboi drept „o provocare și o lipsă de responsabilitate” în legătură cu aspirațiile la NATO ale României. Numirea a fost retrasă în scurt timp, dar era limpede că Priboi rămânea unul dintre cei mai apropiați confidenți ai lui Năstase.

Năstase însuși a preluat unele dintre nărvurile legate de activitatea instituției pe care o servise Priboi înainte de 1989. Pe când se afla în vacanță în 2002 pe litoralul românesc al Mării Negre, în reședința pe care o folosisese și Ceaușescu, poliția a făcut un raid prin discotecile locale, ordonând ca muzica să fie dată încet. Aventurile sale cinegetice sunt bine cunoscute, la fel ca și propensiunea lui pentru colecționarea operelor de artă.⁴⁷ Și nu a ezitat niciodată să-i pună la punct pe oficialii străini, așa cum l-a apostrofat pe ambasadorul UE Jonathan Scheele pentru că acesta îndrăznise să îi atragă atenția că banii UE destinați modernizării infrastructurii Bucureștiului (și reducerii facturilor pentru încălzire ale locuitorilor săi) erau în pericol să fie pierduți din cauza reticenței lui Năstase de a-i vedea ajuși în mâinile marelui său rival, primarul general Traian Băsescu.⁴⁸ Ministerul de Interne a ajuns să fie controlat de aliații lui Năstase recent numiți, dintre care unii fuseseră implicați în acte de represiune înainte de 1989.⁴⁹ Multă lume crede că tocmai acești oficiali sunt cei care s-au repezit să îl prindă pe presupusul autor și distribuitor al raportului cunoscut sub numele de Armaghedon II, transmis pe cale electronică ambasadelor și agențiilor străine de presă pe 16 ianuarie 2002, în care era vorba mai ales despre averea personală a primului-ministru și a familiei sale, ca și despre legăturile lui cu oameni de afaceri controversați.⁵⁰ Majoritatea afirmațiilor respective fuseseră date publicității anterior prin presă sau vehiculate în cadrul unor dezbateri parlamentare. Cu toate acestea, pe 17 ianuarie 2002 Parchetul General a dispus arestarea preventivă a persoanei bănuite că ar fi difuzat documentul și a percheziționat biroul lui Mugur Ciuvică, fostul șef de cabinet al fostului președinte Emil Constantinescu, bănuț inițial de autorități ca fiind adevăratul autor. Codul Penal le permitea autorităților să procedeze astfel dacă siguranța națio-

nală sau imaginea internațională a României erau periclitate. Principala asociație română pentru apărarea drepturilor omului, APADOR, l-a acuzat pe premier că ajunsese să confunde apărarea propriei reputații cu cea a siguranței naționale și a atras atenția că era vorba pur și simplu despre cel mai grav exemplu de creștere a tendinței de autoritarism manifestată la nivelul statului. Aceeași acuzație a fost formulată și de fostul președinte Constantinescu într-o scrisoare adresată succesorului său, Ion Iliescu.

La scurt timp, Năstase a recunoscut că autoritățile avuseseră o reacție exagerată și că guvernul împreună cu instituțiile publice încă învățau cum să se poarte atunci când erau criticate.⁵¹ Cel puțin România a oferit un sprijin necondiționat NATO în timpul acțiunilor derulate împotriva rețelei teroriste Al-Qaida după atentatele de pe 11 septembrie din Statele Unite. Au existat însă o serie de acuzații insistente că operațiunile de trafic, spălare de bani și colectare de fonduri coordonate de arabi s-au desfășurat cu aprobarea tacită a unor funcționari de rang înalt din ministerele române ale Justiției și Internelor. Agenții de contrainformații din era comunistă care deveniseră oameni de afaceri prosperi și care aveau relații strânse cu guvernul au menținut legături ample cu regimurile radicale din Orientul Mijlociu. Astfel că, pentru a nu își reduce șansele de a obține calitatea de membru al NATO, guvernul a fost nevoit să îi convingă pe aliații NATO că România nu reprezenta o potențială verigă slabă în cruciada contra terorismului, iar Năstase a făcut acest lucru prezentându-se ca un zelos apărător al intereselor americane. Pe 1 august 2002 România a devenit prima țară din lume care a semnat cu Statele Unite un acord bilateral care oferea militarilor și diplomaților americani imunitate față de acțiunile intentate de Tribunalul Penal Internațional (TPI), o instanță mondială pentru crime de război aflată sub jurisdicția Națiunilor Unite. România a fost criticată pentru luarea unei decizii unilaterale de către Comisia Europeană, care a declarat pe 9 august: „Ne-am fi așteptat ca un viitor stat membru să se consulte măcar cu noi cu privire la o chestiune atât de importantă.”⁵²

Neașteptata apropiere dintre NATO și Rusia din 2001, după ce devenise clar că ambele părți aveau un dușman comun în terorismul islamic, a creat avantaje și dezavantaje pentru România. Aceasta neglijase să își îmbunătățească relațiile cu o țară percepută în mare măsură de către opinia publică și de o bună parte din elita politică drept un dușman istoric, însă relațiile s-au ameliorat grație întâlnirilor regulate dintre cei doi miniștri de Externe, Igor Ivanov și Mircea Geoană, în 2001, an în care România a deținut președinția în exercițiu a OSCE. România răspundea de coordonarea inițiativelor speciale ale OSCE în zona Caucazului, unde Rusia avea interese de securitate considerabile, iar Geoană le-a derulat fără să agite spiritele la Moscova. Nego-

cierile pentru tratatul bilateral s-au precipitat în octombrie 2001 și au fost încheiate abia în iulie 2003, când Iliescu s-a dus la Moscova pentru a semna documentul. Iliescu era conștient că o cooperare cu Rusia era necesară pentru ameliorarea relațiilor tensionate cu Republica Moldova, pe o parte a teritoriului căreia (fâșia Transnistria) continuau să staționeze forțe militare ruse. Dar efectul cel mai rapid al normalizării relațiilor ar fi putut să se traducă în dirijarea către firmele ruse a unei părți considerabile din sectorul energetic al României, care fusese privatizat ca reacție la cerințele FMI. Din 1997 România avea un tratat bilateral cu Ucraina, care ocupa teritorii ce aparținuseră României înainte de 1940, însă progresele trenau. România a avut de gând să înainteze o plângere la Curtea Internațională de Justiție de la Haga atunci când Ucraina s-a decis să foreze în căutare de petrol în apele aflate încă în dispută între cele două țări.⁵³ Relațiile cu Republica Moldova erau și mai rele: după ce ministrul moldovean al Justiției s-a plâns aceluiași for de la Haga în legătură cu „expansionismul românesc”, Năstase și-a anulat vizita pe care urma să o facă la Chișinău în octombrie 2001.⁵⁴

Dacă relațiile României cu vecinii săi de la răsărit nu ajung să se modifice, este greu de susținut că admiterea ei în NATO poate fi privită ca o consolidare a securității Alianței. Însă de la începutul primăverii anului 2002 a început să reiasă că aceste impedimente nu mai reprezentau un obstacol în speranțele României de intrare în NATO, cel puțin în ceea ce îl privește pe cel mai puternic membru al său. Evenimentele din 11 septembrie 2001 au crescut considerabil importanța strategică a României pentru Statele Unite, care dintr-o dată s-au trezit în situația de a avea nevoie de țări din regiunea Mării Negre care să-i pună la dispoziție baze, drept de survol și chiar trupe contra amenințărilor teroriste din estul mai îndepărtat. România (împreună cu Bulgaria) s-a arătat dornică să îndeplinească un astfel de rol, în condițiile în care membrii NATO din sud-estul Europei, Grecia și Turcia, erau reticenți sau nu voiau pur și simplu. Chiar înainte de 11 septembrie președintele George W. Bush a reevaluat obiectivele strategice ale Americii. Interesul american sporit pentru vastele rezerve de țiței și gaze naturale din regiunea Mării Caspice, precum și securitatea conductelor de alimentare de la aceste surse de energie, au făcut să crească interesul pentru zona sud-est europeană la Casa Albă.⁵⁵ Însă România are prea puțini susținători de marcă printre partenerii europeni și, făcând abstracție de preocuparea pentru petrol a președintelui american, originar din principalul stat petrolier al SUA, rămâne neclar în ce grad este vitală țara pentru securitatea NATO. S-ar putea chiar argumenta cu ușurință că România ar putea să creeze mai multe probleme din interiorul NATO decât din afara sa.

Grecia este până acum singurul stat balcanic care a fost acceptat atât în UE, cât și în NATO, însă până să ajungă să se manifeste un spirit mai cooperator la Atena, spre sfârșitul anilor 1990, nu puțini oficiali de frunte ai UE au declarat în culise că acordarea permisiunii Greciei să adere la UE în 1981 reprezentase o slăbiciune nesăbuită — economia sa era departe de a fi pregătită și țara în sine s-a dovedit un membru turbulent, mai ales pe măsură ce responsabilitățile UE în sud-estul Europei au crescut treptat. Grecia a fost primită în UE în 1981, nu în ultimul rând și pentru că acest stat modern era privit de unele cercuri politice vest-europene ca un moștenitor al mării civilizații care contribuise la crearea Europei. O astfel de pretenție nu prea are susținere și în mod sigur nu poate să fie făcută în legătură cu România. Imaginile eroice de la Timișoara și București din decembrie 1989 au făcut pentru scurt timp ca România să apară drept o campioană a libertății. Însă după mineriada din iunie 1990 „România a devenit o țară ciudată” în ochii occidentalilor și nu a mai reușit niciodată de atunci să scape de această imagine ușor schizofrenică.⁵⁶

Însă UE a continuat să încurajeze tot mai mult România, în ciuda admonestărilor publice despre încetineala procesului de reformă. Un puternic consorțiu de state comunitare dorește acum ca România să se integreze în UE din 2007, chiar dacă termenii în care se va realiza aderarea vor trebui flexibilizați. România va fi tot mai mult evaluată nu în conformitate cu propria capacitate de a îndeplini condițiile de integrare sau de a putea concura efectiv cu alți membri ai UE, ci după un alt set de criterii. Nu este deloc o coincidență faptul că cei mai insistenți susținători — Marea Britanie, Italia și Spania — sunt totodată statele UE care au acordat cel mai mare sprijin țărilor militare urmărite de președintele Bush în Orientul Mijlociu. Aceste state cu orientare atlantică, dependente de rezervele de petrol din Orientul Mijlociu necesare pentru viabilitatea lor economică, au fost impresionate de dorința României, ca țară aflată într-o parte a lumii cu o poziție tot mai strategică, de a acționa ca un cap de pod pentru operațiunile conduse de SUA acolo. În al doilea rând, perspectivele României pentru aderare s-au mai luminat și ca urmare a disputelor politice din interiorul UE în legătură cu direcțiile sale de viitor. Marea Britanie, Italia și Spania doresc ca statul-națiune să rămână preponderent, chiar dacă în mod curent consensul UE a devenit o normă de acțiune în domeniile importante de decizie. Ele știu că presiunile privind o formulă complet federală vor spori în UE pe măsură ce uniunea economică va deveni o realitate. Pentru amânarea federalismului, ele au tot interesul să îngăduie integrarea unor state slabe cu probleme mari ca Polonia și România. Vor trece ani, poate chiar decenii, înainte ca UE să își revină din indigestia acută care va apărea pe măsura înghițirii de noi mem-

bri cu dificultăți grave. Abia atunci va fi posibilă revenirea la țelurile federaliste ale părinților fondatori ai UE.

La începutul anului 2003 a existat un moment agitat, când Franța, înfuriată pe atitudinea extravagantă a României de sprijinire a invaziei americane în Irak, a reacționat ca și cum ar fi fost gata să se opună aderării României și Bulgariei. Dar în luna noiembrie a aceluiși an președintele Chirac a reafirmat public că era un susținător puternic al României.⁵⁷ Cancelarul german Gerhard Schroeder s-a arătat la fel de favorabil. În octombrie 2003 el s-a referit la „impresionantul” ritm al reformei în România.⁵⁸ Însă în iunie 2001 el îi spusese lui Năstase că România era încă foarte departe de aderarea la UE.⁵⁹ UE nu încetează să își pună întrebarea de ce democrația din România nu a reușit să prindă rădăcini temeinice de când implicarea sa față de această țară a început efectiv în 1999, o dată cu deschiderea negocierilor de aderare. De atunci, principalele partide de centru-dreapta au fost înlăturate sau serios slăbite, ultranaționalistii au apărut drept cea mai populară forță de opoziție, iar tendințele autoritariste și înclinația spre corupție ale PSD s-au arătat mai viguroase ca oricând.

Un succes care totuși încurajează Bruxelles-ul este reconcilierea dintre PSD și UDMR, formațiune căreia UE i-a oferit sprijin la sfârșitul anului 2000. UE i-a spus limpede PSD că trebuia să-și abandoneze pornirile șovine în legătură cu problema maghiară din Transilvania, iar un pact oficial de cooperare a fost semnat între cei doi foști dușmani după alegerile din 2000. UDMR a susținut guvernul minoritar cu voturile sale din Parlament. În schimb, PSD a fost de acord să renunțe la boicotarea Legii Administrației Publice, care a fost promulgată în aprilie 2001, după ani de târăgănări. Legea le permite minorităților etnice să își folosească limba maternă în relațiile cu autoritățile locale în zonele unde reprezintă mai mult de 20% din populație. Ei se pot adresa funcționarilor administrației publice în limba maternă atât verbal, cât și în scris, și au dreptul să primească răspunsuri bilingve.

Un rezultat neprevăzut este acela că cea mai pragmatică aripă a UDMR a ajuns profund implicată în relațiile politice protective. Un parlamentar de frunte al UDMR, Attila Verestóy, a devenit un apropiat al oligarhului PSD Viorel Hrebenciuc, dar surpriza a apărut abia când s-a dezvăluit că Verestóy era unul dintre cei mai bogați politicieni din România, cea mai mare parte a averii lui provenind din industria de cherestea, care s-a dezvoltat de când pădurile au început să fie tăiate masiv.⁶⁰

Capacitatea UDMR de a se ține la distanță de zona politicii românești unde se fac banii a fost întotdeauna exagerată. Poate că tactic ar fi fost mai înțelept dacă partidul ar fi adoptat un rol de câine de pază față de putere — atunci ar fi putut să își ofere sprijinul parlamentar condiționat de comporta-

mentul corect al PSD în domeniile cruciale ale guvernării, care afectau foarte direct viața cetățenilor obișnuiți. Un astfel de demers ar fi consolidat statutul partidului în rândul cetățenilor României și ar fi evitat ca deziluzia să-i erodeze propria bază de susținători. Dar acest lucru nu s-a petrecut. În 2002 a apărut o controversă în privința declarării averilor demnitarilor. Figuri proeminente din UDMR s-au aliat cu vechea gardă de elemente ale PSD care se opuneau existenței unei legi solide și transparente. Scuzele pe care le-au oferit ei pentru a nu se face dezvăluiri complete au fost unele de genul celor pe care în mod normal te așteptai să le auzi de la cinicii demnitari ai PSD care aveau destule de ascuns.

György Frunda, de două ori candidat prezidențial al UDMR, s-a manifestat cel mai vehement împotriva unei legi care îi obliga pe politicieni să își declare averile personale. El a insistat pe de altă parte pentru o lege care să penalizeze sever mass-media în care un politician fusese prezentat incorect.⁶¹

O parte a UDMR este absorbită de cultura învârtelilor practică în politica de la București. Dacă UDMR se hotărăște să adopte modelul curent al unui partid românesc, acest lucru s-ar putea să reprezinte o victorie nesperată pentru acele forțe din România care doresc să asimileze complet minoritatea maghiară și să îi nege existența autonomă. Parlamentari cu state vechi de serviciu speră ca acesta să fie începutul unei ere de aur pentru UDMR, care ar putea deveni un partid bun pentru orice anotimp politic, indispensabil pentru crearea unei guvernări viabile atunci când nici un partid nu a june să dețină o majoritate absolută. Cel mai probabil este vorba despre un calcul greșit. Cifrele recensământului din 2002 arătau că populația maghiară din România se redusese cu 15% de-a lungul deceniului anterior⁶² — în consecință, UDMR va avea de tras serios pentru a depăși pragul de 5% din voturile obținute necesare pentru a rămâne în Parlament. Acest lucru ar fi putut să fie mai puțin complicat dacă partidul ar fi promovat interesele societății românești în general și ar fi evidențiat preocupările transilvănenilor, care nu ar fi fost doar cele ale minorității maghiare. Nu este deloc surprinzător că acum se manifestă deziluzia față de partid în rândul foștilor susținători, în special al tinerilor.

Adrian Năstase nu poate să nu își dea seama că un pact care a fost promovat într-o primă instanță de către UE are un efect destabilizator tot mai mare asupra maghiarilor. Dacă UDMR se divide sau nu reușește să obțină acel minim 5% necesar pentru intrarea în Parlament, Năstase le poate spune celor de la Bruxelles: „Păi, cine sunt maghiarii? Firește că avem maghiari, dar avem și alte minorități. De ce trebuie să le acordăm o atenție specială dacă nu sunt în Parlament? Prin urmare, vor fi tratați la fel ca armenii, ucrain-

nenii, italienii și alte minorități care au fiecare câte un loc. Alianța noastră cu UDMR a reprezentat o etapă, iar acea etapă s-a încheiat." Majoritatea locurilor care i-ar fi revenit UDMR ar urma să fie distribuite celui mai mare partid, PSD. Dacă UDMR ar ieși din Parlament, opoziției i-ar fi și mai greu să formeze o guvernare viabilă în condițiile unui vot favorabil. Cel mai probabil, în absența UDMR ar fi mai ușor pentru PSD să ajungă la alegătorii naționaliști. PSD nu a încetat nici o clipă să facă acest lucru, nici măcar când această alianță a funcționat. Puterea sentimentului naționalist a fost evidențiată de un sondaj dat publicității pe un site al Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) din România la sfârșitul anului 2001. Sondajul a pus următoarele probleme la care a primit reacții stridente:

	DA (%)	NU (%)
România este o țară bogată și frumoasă, dar dezvoltarea ei firească este împiedicată de dușmani.	59,0	17,6
Doar cetățenii care vorbesc limba oficială ar trebui să aibă drept de vot.	38,6	35,3
Nici o organizație internațională de genul UE sau FMI nu ar trebui să le spună românilor cum să își conducă țara.	53,3	17,4
Există grupuri etnice în România care acționează regulat împotriva interesului nostru național.	44,4	21,0
Există zone ale țării care chiar ne aparțin și ar trebui să luptăm ca să ni le luăm înapoi. ⁶³	56,7	21,3

Dacă UE crede că a eliminat o astfel de atitudine susținând o alianță dintre doi foști dușmani, se pare că s-a înșelat. O evaluare la sânge a PSD începând din 2001 arată că cei mai mulți dintre liderii săi privesc alianța cu UDMR ca pe o etapă temporară. Singurul fel în care UDMR o poate menține pe termen lung este dacă fuzionează cu PSD și devine aripa sa transilvănean-maghiară. Sub spectrul de a nu mai avea deputați în Parlament, există pericolul ca mulți maghiari care au ales să rămână în România să se radicalizeze. Dacă se va întâmpla asta, va fi sarcina UE să aranjeze un mariaj relativ între PSD și UDMR. Ar fi fost mai bine dacă UDMR ar fi fost sfătuit să îi ofere un sprijin critic PSD, ceea ce ar fi făcut mai ușoară menținerea unei linii de comunicare deschise cu partidele de centru-dreapta. Relațiile cu acestea sunt acum firave. În 2001 PNL a înaintat o moțiune parlamentară, spunând că guvernul pierduse controlul asupra celei mai mari părți a județelor locuite

de maghiari, și nu s-a jenat să primească pentru promovarea ei sprijinul ultranaționalistilor (și al PD).⁶⁴ În 2004 și mai ales în anii care urmează, multe partide vor simți nevoia să apese puternic pe pedala naționalismului. Doar perspectiva unei revigorări economice susținute și îmbunătățirea nivelului de viață ar fi în măsură să anuleze explicațiile naționaliste date unor probleme vechi și concrete.

NOTE

1. Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 6 iunie 2003.
2. Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 22 mai 2003.
3. *Ziarul de Iași*, 27 iunie 2003, www.monitorul.ro
4. Cristian Ghinea, „Povestea primarului rătăcitor”, *Dilema*, 31 octombrie 2003.
5. *Adevărul*, 15 septembrie 2001.
6. Dankwart Rustow, „Transitions to democracy: towards a dynamic model”, *Comparative Politics*, aprilie 1970, pp. 344-345.
7. Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 3 iunie 2003.
8. Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 28 iulie 2003.
9. Cristian Ghinea, „Severin, Năstase, Gușă și Patriciu”, *Dilema*, 25-31 iulie 2003.
10. Dan Tapalagă, „The Arrogant or the American”, *Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 18 noiembrie 2003.
11. Pentru amănunte legate de acest caz, vezi Bogdan Comaroni, „Adevărul despre Treptow”, *Ziua*, 3 octombrie 2002.
12. Laurențiu Ciocăzanu, „The American lesson”, *Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 11 decembrie 2002; Cornel Nistorescu, „Presidential adviser's blunder”, *Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 30 septembrie 2002.
13. *Independent on Sunday*, 29 iunie 2003.
14. Cornel Nistorescu, „The Network in the Cellar”, *Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 9 noiembrie 2003.
15. M. B. și O. P., „Willem Matser, fostul ofițer NATO, dezvăluie mecanismul coruperii miniștrilor”, *Evenimentul zilei*, 23 octombrie 2003.
16. Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 16 octombrie 2003.
17. *Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 13 noiembrie 2003.
18. Adrian Bidilici și Marius Ghilezan, „Vila cu bani UE”, *Evenimentul zilei*, 19 noiembrie 2003.
19. *Ziarul Adevărul* din București a oferit multe informații utile despre proveniența averii și puterii politice a baronilor locali. Vezi „Harta baronilor și mafaiilor locale din PSD” în ediția sa din 18 iulie 2002; „Baronii PSD continuă balul”, 21 ianuarie 2003; și „Baronul Mischie, în competiție cu Sir Gogoncea”, 28 ianuarie 2003.
20. Mirel Bran, *Le Monde*, 22 October 2003.

21. În dialog cu autorul.

22. Baronii conduc mai multe agenții regionale de dezvoltare în România, prin care sunt canalizate fondurile UE. De formă, ei le conferă o imagine de funcționare normală, vezi „Clientela PSD se înfruptă din fondurile PHARE”, *Monitorul*, 1 noiembrie 2002.

23. Rodica Ciobanu, „PSD scos la licitație”, *Adevărul*, 18 noiembrie 2003.

24. Informație din sursă privată.

25. „Romania”, *East European Constitutional Review*, Vol. 10, 2/3, spring/summer 2001.

26. Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 5 mai 2003.

27. Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 6 noiembrie 2003.

28. Iulian Anghel, *Ziarul financiar*, 5 noiembrie 2003.

29. *Monitorul*, 7 decembrie 2001.

30. *Evenimentul zilei*, 5 mai 2003.

31. Bogdan Chirieac, „Suspendarea negocierilor — poartă spre coșmaruri”, *Adevărul*, 1 iunie 2001; Eugen Tomiuc, „Romania: EU Report Assails Nation Over Treatment of Orphans”, *Radio Free Europe, Newslines*, 4 iunie 2001.

32. *Evenimentul zilei*, 4 iunie 2001.

33. Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 8 martie 2001.

34. *Nine o'Clock*, 12 martie 2001.

35. Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 12 aprilie 2001.

36. *Adevărul*, 9 iulie 2001.

37. *România liberă*, 18 iulie 2001.

38. *Ziarul de Iași*, 20 iunie 2003.

39. *Ziarul de Iași*, 28 iunie 2003.

40. Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 24 aprilie 2003.

41. Transparency International, „2001 Corruption Perceptions Index”, *Global Corruption Report 2001*, pp. 234–236. În decembrie 2002 Institutul pentru o Societate Deschisă a publicat un raport despre corupția din România pe care îl descrie ca fiind „endemic, dacă nu cumva sistematic” în majoritatea zonelor vieții publice.

42. Dan Cristian Turturică, *Evenimentul zilei*, 16 noiembrie 2003.

43. Dan Cristian Turturică, *Evenimentul zilei*, 16 noiembrie 2003.

44. „Romania Country Report”, *Economist Intelligence Unit*, octombrie 2001, p. 18.

45. Vezi Gallagher, *Democrație și naționalism în România*, pp. 369–376.

46. Vezi *Evenimentul zilei*, 8 noiembrie 2002; *Ziua*, 19 noiembrie 2002.

47. În august 2002 a făcut deliciul presei știrea că proiectul de lege despre declararea averii demnitarilor înaintat Parlamentului de guvern nu includea și declararea picturilor și sculpturilor. Vezi *Evenimentul zilei*, 18 octombrie 2002 (ediția engleză online).

48. *Ziua*, 5 decembrie 2002.

49. *Evenimentul zilei*, 23 ianuarie 2002.

50. *Evenimentul zilei*, 21 ianuarie 2002.

51. *Evenimentul zilei*, 22 ianuarie 2002.
52. Reuters, 9 august 2002.
53. *Monitorul*, 13 iulie 2001; Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 12 aprilie, 1 august 2001.
54. Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 4 octombrie 2001.
55. George Jahn, „U.S. eyes Romania, Bulgaria for Help”, Associated Press, 9 aprilie 2002.
56. Adrian Cioflâncă, „Ziua deziluziei”, *Monitorul*, 14 iunie 2000.
57. *Ziua*, 22 noiembrie 2003.
58. Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 3 noiembrie 2003.
59. Eugen Tomiuc, „Romania: German Chancellor Says Nation Still Long Way From Joining EU”. Radio Free Europe, *Newslines*, 5 iulie 2001.
60. *Evenimentul zilei*, 12 noiembrie 2003.
61. Rodica Ciobanu, „UDMR, la fel ca PSD”, *Adevărul*, 20 iunie 2002.
62. Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 17 decembrie 2002.
63. UNDP, Early Warning Report—Romania 6/2001, in association with the Romanian Academic Society, p. 16.
64. Radio Free Europe, *South-East Europe Newslines*, 18 decembrie 2001.

CONCLUZIE

ROLUL CRUCIAL AL UE

Ideea principală a acestei cărți este că un număr de factori au subminat pe termen lung planurile apariției unei democrații independente autonome în România. Relațiile abuzive dintre o grupare privilegiată, aflată în vârful societății, și majoritatea restului populației au funcționat ca o regulă secolă la rând. Nu cu mult înainte ca România să înceapă să cocheteze cu instituții reprezentative, în anii 1860, majoritatea populației era alcătuită din robi, iar ȧiganii abia fuseseră eliberați. În anii 1990 o nouă încercare de democratizare a început cu o populație mai urbanizată, care îndurase două generații de stăpânire totalitară desăvârșită, în care conducătorii ei politici îi tratau pe oameni ca pe supuși, nu ca pe cetățeni. Pe un astfel de fundal, nu este surprinzător faptul că există o puternică înclinație din partea unei mari părți a populației de a depinde de stat. Acest grad de dependență mai degrabă a crescut în loc să scadă de-a lungul istoriei moderne a României. Există de asemenea o stare de frustrare cu privire la îndeplinirea neadecvată a îndatoririlor unui stat care este, în același timp, prea mare și prea lipsit de vlagă. Dar puterea de constrângere a unui stat altfel neperformant a împiedicat de obicei ca nemulțumirea poporului să ia proporții dezastruoase.

Acest sentiment de frustrare nu a avut ca rezultat apariția unor grupări autonome care să devină suficient de puternice pentru a promova o cultură civică aptă să limiteze puterea absolută a statului și să-l încurajeze să-și dezvolte un simț de responsabilitate socială. Rar s-a întâmplat ca astfel de grupări să aibă succes timp îndelungat. Nici cele de întreprinzători, fidele progresului social și statului de drept, nu și-au putut impune valorile asupra instituțiilor de stat și a centrelor de cultură capabile să ajute la modernizarea țării. O structură socială care a avut o constantă influență în România este elita intelectuală, în special acei membri care etalează o atitudine naționalistă, de cele mai multe ori doar pentru a obține fonduri de la stat. Marea majoritate a elitei intelectuale a preaslăvit naționalismul și modelele specificității românești pentru a distra atenția poporului de la eșecurile politicii de stat. Cel mai bun exemplu actual despre acest soi de intelectual este George Pruteanu, care în luna octombrie a anului 2002 i-a unit pe deputații din PSD

și PRM, determinându-i să voteze o lege care stabilea amenzi usturătoare tuturor celor care nu foloseau cuvinte românești pe panourile publice.¹

Democrații contemporani sunt ținuti în umbră ca urmare a lipsei unor mișcări reformatoare, care să fi reușit să se impună în detrimentul unui stat nedrept și corupt. Există, de asemenea, puține exemple de rezistență la tiranie și nedreptate încununată de succes și care să poată oferi un model; abia dacă s-a auzit un murmur de protest atunci când dictatura regală s-a impus în 1938; rezistența anticomunistă a fost mult mai răspândită și mai susținută decât se crede de obicei, dar până la urmă a eșuat; revoluția din 1989 nu a reușit să pună capăt puterii comuniștilor și a fost preluată, în mare parte, de cei din linia a doua. Acceptarea celor aflați la putere pare a fi, de cele mai multe ori, calea cea mai prudentă. Un comunist precum Cornel Burtică, implicat în totalitate în procesul de modernizare comunistă dintre anii 1960 și 1980, încă mai credea că „filozofia despre existență a românilor” din timpul lui Ceaușescu era modelată de proverbe străvechi precum „Capul plecat sabia nu-l taie” sau „Fă-te frate cu dracul până treci puntea.”²

Cincizeci de ani de comunism au consolidat elementele autoritariste din cultura politică. În spatele unui presupus egalitarism, relații total lipsite de ideea de egalitate erau încurajate în interiorul unui sistem de control politic cu o ierarhie severă. Anii de după 1989 au făcut ca românii să dobândească mai multe libertăți politice decât cunoscuseră anterior. Este însă posibil ca această perioadă să nu rămână cunoscută de-a lungul istoriei ca începutul unei ere democratice, ci ca o perioadă în care accelerata inegalitate economică și socială a prins rădăcini cu rapiditate (sau, mai precis, a fost reinstaurată). S-au făcut masiv transferuri ilicite de bani publici și de fonduri către persoane particulare și este posibil ca această perioadă să rămână mai cunoscută pentru scandalurile ei succesive, implicând delapidarea unor sume uriașe de bani, decât pentru oricare dintre progresele înregistrate în încercarea de a construi democrația.

În țările cu o inegalitate economică acută lupta pentru asigurarea traiului zilnic secătuieste energiile. În 1989 românii erau împovărați de penurie, dar cheltuielile casei, cum ar fi chiria sau căldura, nu depășeau de obicei 10% din venitul mediu lunar. În zilele noastre, prin contrast, aceste cheltuieli depășesc salariul mediu sau pensia cu ajutorul cărora majoritatea cetățenilor încearcă să supraviețuiască.³ În ceea ce privește România, până și instituții ca Biserica Ortodoxă descurajează populația să vadă cu un ochi critic felul în care este tratată de către stat. Însă frustrările sociale rămân mereu aproape de suprafață, gata să fie scoase la lumină de populiști, dacă votul pentru partidele obișnuite nu reușește să aducă o diminuare a lipsurilor și a nedreptății.

În 1996, când PDSR a pierdut alegerile parlamentare și prezidențiale, partidele istorice de centru-dreapta au fost cele care au beneficiat de pe urma nemulțumirii poporului cu privire la randamentul acestuia cât s-a aflat la putere. Înfrângerea lui Ion Iliescu de către Emil Constantinescu a dat naștere unui optimism cu privire la viitor. Cu toate acestea, în câteva luni un conflict în coaliție a făcut confruntările dintre stânga și dreapta să pară mărunte prin comparație. Problemele care îmbolnăviseră politica României de-a lungul anterioarelor intervale democratice au revenit la ordinea zilei: lipsa unei coordonări între forțele credincioase reformei, capacitatea segregării și a ambițiilor personale de a sabota anumite inițiative reformatoare, ca și plăcerea unor reformiști maeștri ai vorbelor de a-și satisface dorințele pe cheltuiala statului, chiar dacă acum o fac într-un mod mult mai puțin vizibil decât o făceau sub guvernarea imediat anterioară.

În 1998 președintele Constantinescu vedea problemele României ca fiind cauzate de „eterna neînțelegere dintre elite”. Aceasta a reprezentat o delimitare interesantă de opinie căreia el și majoritatea celor aflați atunci la putere îi fuseseră fideli, și anume aceea că problema principală a României era fermitatea foștilor comuniști în a-și păstra influența.

Această perspectivă avea să fie subminată în continuare, după iunie 2000, de dorința a numeroși politicieni aleși inițial pentru partide anticomuniste să se înscrie în așa-zisul PDSR „neocomunist” (care a devenit Partidul Social Democrat, PSD, în 2001) după ce partidele lor își pierdeau puterea. Între timp se vorbea tot mai puțin despre originile predecembriste ale partidului lui Iliescu.

Eșecul amplu al majorității inițiativelor reformatoare planificate sau începute în perioada 1996–2000 a subminat credibilitatea celor care, numai cu puțin timp înainte, argumentau că problemele tot mai grave ale României își aveau cauza în originile comuniste ale predecesorilor lor aflați la putere. Crizele provocate de guvernele conduse de CDR au fost greu de evitat și s-au concretizat în: lipsa unei imagini clare și imposibilitatea de a comunica eficient cu populația; refuzul de a crea un singur partid reformator; absența unei conduceri a președintelui, care nu a reușit să devină o forță militantă eficientă pentru schimbare; eșecul în demararea construirii unei birocrații în interesul serviciului public, capabilă să pună în practică o serie de reforme. Desigur că influența unui sistem totalitar care a călcat în picioare inițiativa și a încurajat exploatarea celor mulți de către cei puțini nu trebuie negată. Ceea ce a devenit clar după 1996 a fost faptul că mulți dintre cei aflați în așa-zisa tabără reformatoare nu au fost capabili să scape de influențele ei extrem de inhibitoare.

Aproape toate impulsurile pentru o schimbare fundamentală provin de la instituțiile internaționale, care caută să ajute România cu privire la sarcina uriașă de a se pregăti pentru integrarea euro-atlantică. Statul corupt și dezorganizat care, istoric vorbind, a apărut un grup restrâns de interese ale elitei nu este capabil să facă față provocării de a integra România printre instituțiile occidentale obișnuite fără un ajutor atât de riguros. În 1999 UE și partenerii săi, FMI și Banca Mondială, s-au liniștit când PDSR a fost de acord să permită instituțiilor externe să influențeze procesul reformei, dacă avea să revină la putere în 2000. Însă acești reprezentanți internaționali ar fi fost mai puțin optimiști dacă ar fi înțeles vechea tradiție românească de a accepta recomandările și cerințele străinilor, în timp ce, în realitate, căutau să le ignore ori să le zădărnicească aplicarea. În definitiv, românii manifestaseră o supunere exterioară față de un stat ale cărui cereri nu erau de obicei bine primite, când de fapt încercaseră doar să evite implicarea nepoțită a acestuia în viața lor; și atunci de ce ar trebui politicienii români să se comporte diferit cu instituțiile naționale?

Organizațiile internaționale și guvernele naționale, venite cu programe de ajutorare în România, lasă prea ușor la latitudinea beneficiarilor dacă să le evite sau să le ignore sfatul. Reprezentanți internaționali lipsiți de dorința de a cunoaște realitățile din afara ministerelor cu care intră în contact sunt dispuși să aibă încredere în guvernanți, dacă aceștia se apropie măcar superficial de imaginea lor despre cum ar trebui să vorbească și să se comporte un conducător al timpurilor noi — acest lucru întâmplându-se într-o țară unde cuvântul „cameleonism“ face parte din vocabularul uzual. Diversele programe străine se suprapun adeseori; câteva conduceri ale UE au încercat, ani la rând, să pună în aplicare proiecte pentru a crea o birocrație în interesul populației sau de servicii publice, fără să-și dea măcar seama că au de-a face cu un proces de dublare: guvernul român nu s-a deranjat niciodată să-i informeze și nu există nici o dovadă peremptorie că ar fi încercat să aplice riguros reformele structurale recomandate de statele contribuabile vest-europene.

UE intenționează să furnizeze în perioada 2000–2006 un ajutor de preaderare în valoare de câteva miliarde de euro pentru a ajuta la reorganizarea economiei și a infrastructurii.⁴ Cu toate acestea, un sondaj de opinie făcut la începutul lui 2002 a constatat că 69% dintre cei chestionați considerau că țările occidentale nu sprijineau România deloc (doar 3,7% au exprimat o părere contrarie).⁵ Este posibil ca acest rezultat dezamăgitor să fi apărut de pe urma faptului că puțini români din afara elitei au beneficiat direct de fondurile de preaderare. Nu este de mirare că nu s-a manifestat o susținere puternică în favoarea integrării europene printre grupări-cheie cum ar fi tinerele cu studii superioare; în schimb, UE mizează pe partidul aflat la putere

ca principal punct de contact cu România. Probabil că tocmai din acest motiv s-a împământenit până în 2003 ideea că PSD și adepții săi reprezentau o parte din România deja integrată în UE. Scandalul cu privire la capacitatea unor firme aparținând soțului și fiului doamnei Hildegard Puwak, ministrul Integrării Europene, de a obține fonduri până la 150 000 de euro de la programul Leonardo da Vinci al UE, creat să încurajeze aptitudinile profesionale, a întărit această idee.⁶ Și atunci care ar putea fi tendințele viitoare cu privire la împărțirea puterii politice și economice și la relațiile stat-sovietate ca rezultat al primilor cincisprezece ani de democrație?

Sporirea inegalității ar putea să fie considerată o tendință majoră a anilor 1990 și a celor care au urmat. În 2003 a ieșit la lumină că treizeci și trei de persoane agonisiseră o avere considerabilă (între 736 și 797 de milioane de dolari americani) în cea mai săracă regiune a țării, Moldova, unde 30% din populație era săracă, iar 25% foarte săracă.⁷ Mulți dintre acești milionari au achiziționat bunuri publice privatizate pe sume derizorii, fără respectarea corespunzătoare a legilor și fără licitații echitabile; unii dintre ei erau chiar reprezentanți ai statului, pe care le-au prădat de bunuri. Acest jaf colosal a fost mai ușor de dus la bun sfârșit în regiunile sărace, unde relațiile inequitabile deveniseră de mult o regulă.

În anul 2002 un *dealer* internațional de autoturisme și-a exprimat uimirea cu privire la cererea continuă de mașini scumpe și de autovehicule de renume precum Mercedes sau BMW și de mașini de teren ca Cherokee și Land Rover. El a observat că în Slovenia, un stat fost comunist, unde venitul mediu era de 7–8 ori mai mare decât cel din România, cererea s-a îndreptat permanent pentru modelele cele mai ieftine de mașini străine.⁸ O astfel de cheltuială ostentativă a unei elite puțin numeroase, nerăbdătoare să-și etaleze averea, se face într-o țară unde se apreciază că peste 40% din populație trăiește în sărăcie.

Valerian Stan, șeful departamentului anticorupție al guvernului în anii 1996–1997, susținea în 2001 că aproape 70% dintre reprezentanții aleși aveau propriile afaceri cărora le dedicau mai multă atenție decât obligațiilor parlamentare.⁹ În luna ianuarie a anului 2002, asupra corupției la nivel înalt a fost concentrată o atenție mai mare decât în oricare perioadă din anteriorii cinci ani, când un raport referitor la averea personală a prim-ministrului Adrian Năstase și a familiei sale, ca și la legăturile sale cu oameni de afaceri controversați, a fost distribuit pe cale electronică sub numele de Armaghedon II.¹⁰ După o încercare stângace de a se năpusti asupra autorilor, Năstase a apărut la televizor pe 22 ianuarie și a cerut „solidaritate națională”, promițând să ia măsuri pentru evitarea polarizării excesive a societății. La fel, în mai 2003 el a cerut PSD să-și regăsească orientarea de stânga după ce

averile reprezentanților săi naționali și locali, ca și a aliaților acestora din serviciul public, au fost date publicității.

Astfel de atitudini pot fi doar paliative pe termen scurt. Mărturii tot mai numeroase că prin bani se cumpără funcțiile umplu ziarele aproape zilnic. O serie de concesiuni sunt acordate de politicieni lor înșile sau aliaților lor din lumea afacerilor și a finanțelor. În mai 2003 a fost înaintat Parlamentului un proiect de lege pentru construcțiile de locuințe, care obliga instituțiile publice, ministerele și companiile de stat să construiască reședințe de vacanță pe domeniul public. Funcționarii care nu se îmbogățiseră încă aveau să se bucure de aceste privilegii provenite de la bugetul de stat.¹¹ Diferit de începutul anilor 1990 este faptul că, atunci când e rost de împărțit beneficiile funcției, PSD e gata să facă loc și pentru cifrele de afaceri ale altor partide. Nu este surprinzător că în 2003 aceștia ieșiseră în evidență cu cereri susținând formarea unui singur partid de centru, care să candideze împotriva PSD la viitoarele alegeri, lucru văzut de toată lumea drept singura posibilitate de a împiedica PSD să obțină un al doilea mandat de guvernare. În consecință, PSD se folosește de controlul pe care îl are asupra fondurilor de stat pentru a manipula opoziția și pentru a evita o revenire în forță, care i-ar putea amenința rămânerea la putere.

Într-o cuvântare în fața Parlamentului în luna decembrie 2002, președintele Iliescu a condamnat promptitudinea cu care partidele profitau de „avantajele rezultate din deținerea puterii cu scopul de a se îmbogăți rapid”. El a lansat conceptul de „terapie de șoc” împotriva corupției și a avertizat că „dacă nu progresăm vizibil în lupta împotriva corupției, există un mare pericol ca România să nu fie văzută ca un candidat potrivit pentru aderarea la UE și NATO... vom fi marginalizați”. Însă a devenit clar în scurt timp că această curățenie nu era menită să-i afecteze pe cei protejați, care beneficiaseră de pe urma asocierii cu Iliescu, ci reprezenta un avertisment adresat lui Năstase de a-l trata cu mai mult respect. În scurt timp, retorica îndrăznească împotriva corupției a lui Iliescu și-a pierdut din putere, când acesta și premierul au reușit să ajungă la o înțelegere pe la începutul lui 2003.¹²

Într-o perioadă în care Eniko Landaburu, al doilea om de bază al UE în ceea ce privește procesul de extindere, vorbea despre nevoia de a impune condiții mai laxe pentru a permite birocrăției românești să obțină fonduri de la UE, presa independentă declara sus și tare că numai grupurile de interese promovate de PSD aveau o șansă reală să obțină cea mai mare parte din acești bani.¹³ El a continuat prin a spune că autorizațiile pentru posturile de televiziune și contractele de privatizare pentru serviciile publice și pentru firmele de stat nu erau acordate în mod nepărtinitor. Ideea că funcțiile politice de nivel înalt erau disponibile doar celui care dădea mai mult a fost

sugerată de nimeni altul decât Corneliu Rusu-Banu, prefectul Iașului, unul dintre cele mai importante județe din România, care pe 16 ianuarie 2002 a făcut o declarație în care a spus că îi fusese adus la cunoștință faptul că o persoană căreia nu i-a dat numele era dispusă să plătească 150 000 de dolari pentru a-l înlocui în funcție.¹⁴ El a furnizat o serie de amănunte interesante referitoare la cum s-ar putea petrece acest lucru, spunând că banii ar trece dintr-o mână într-alta în cadrul Ministerului Administrației Publice din București. Rusu-Banu a declarat: „Nu pot să cred că la nivelurile înalte ale partidului se vor lua astfel de hotărâri din considerente bănești.”

Prefectul trebuie să medieze relațiile dintre stat la nivel central și diferitele instituții ale administrației locale. Dacă treaba e făcută bine, slujba aceasta este foarte solicitantă, mai ales într-o perioadă de tranziție economică și socială dureroasă, însă este logic de presupus că orice persoană interesată să plătească o sumă de bani considerabilă pentru a-și asigura funcția urmărește apariția unor șanse de îmbogățire oferite de o funcție în care posesorul ei trebuie să supravegheze numeroase contracte și intră mereu în legătură cu mulți oameni de afaceri. Dacă avertismentul lui Rusu-Banu este corect și funcția de prefect este râvnită pentru șansele de îmbogățire pe care le oferă, atunci asemănarea cu perioada fanariotă din România secolului al optsprezecelea este cu adevărat izbitoră. Atunci stăpânirea era vândută celui care dădea mai mult la Istanbul, iar noul venit în funcție se axa pe dorința de a face o investiție profitabilă din jecmânirea populației, prin impunerea unor biruri mari într-o perioadă cât mai scurtă, înainte să fie mazilit.

Cum nici unul dintre adversari nu a fost în stare să lupte cu PSD pentru supremație, este foarte posibil ca certurile în interiorul partidului pe prada adusă de deținerea puterii să poată apărea ca un nou tip de fisură în politică. PSD duce lipsă de o ideologie bine definită și este evident că mulți dintre susținătorii lui, unii aflați la un nivel foarte înalt, i s-au alăturat cu scopul de a beneficia de pe urma faptului că se aflau la putere. Sunt șanse mici ca PSD să găsească formula optimă pentru guvernare, dacă principala forță motivațională a principalilor săi lideri este să pună stăpânire pe stat și să profite pe măsură. Partidul are o identitate nedefinită, iar gradul de loialitate pe care se poate bizui este, probabil, unul scăzut în absența fondatorului său, Iliescu. Este un partid de stânga, susținut de cei mai bogați oameni de afaceri. Conducătorul său vorbește de protecție socială, dar își permite să-și dea copiii la școli particulare și să-și strângă o colecție de artă valoroasă. Predecesorul său în funcția de prim-ministru, în perioada dintre 1992 și 1996 — Nicolae Văcăroiu, expert în centralizarea planificată pe timpul lui Ceaușescu — este acum conducătorul unei bănci private foarte cunoscute. Cei doi aparțin unor grupări diferite din cadrul PSD; inevitabilele războaie

subterane pentru supremația cu privire la alocarea de fonduri ar putea însemna că prezicerile auzite în mod obișnuit după 2000, cum că partidul era menit să rămână la putere mult timp, se vor dovedi neîntemeiate. Președintele Iliescu rămâne un element important de stabilitate. Totul arată că atunci când își va încheia ultimul mandat de președinte, în 2004, el intenționează să reentre în politica activă și ar putea să pună bazele unei asociații umanitare care i-ar purta numele și pe care partenerii de afaceri vor trebui s-o sponsorizeze. O Fundație Iliescu ar promova bunăstarea cetățenilor, problemă în soluționarea căreia el a jucat un rol important, dar pe care statul nu a reușit să o rezolve. Iliescu insistă în a-și face un renume din onestitatea sa economică. Fără o astfel de personalitate la cârma partidului de guvernământ, le-ar fi fost mult mai ușor celor care au jefuit statul să scape basma curată. Dacă România ar fi comparată cu un magazin de bijuterii, s-ar putea spune că, timp de doisprezece ani, Iliescu a fost un client fidel, care a distras atenția personalului de vânzări, în timp ce complicitii lui au fugit în mod repetat cu cele mai valoroase bijuterii.

Este greu de văzut ce forțe din opoziție pot să se înfrunte cu PSD și să ofere o alternativă sigură în cazul în care puterea acestuia ar începe să se clatine. Este posibil ca centrul-dreapta dezbinat să rămână în faza de redefinire pentru mult timp de acum înainte. Este greu de știut dacă Partidul Național Liberal (PNL) poate fi încă definit ca o forță a dreptei moderate după ce a fuzionat oficial cu Alianța pentru România (ApR) în ianuarie 2002. În multe zone din România, ApR este condus de persoane de extremă stângă sau care au legături cu Securitatea, și există riscul ca liberalismul să devină un cuvânt fără semnificație pentru un partid care a făcut, probabil, prea multe compromisuri în dorința de a rămâne un candidat politic de frunte, cu un mesaj original. Pentru PNȚCD viitorul este mult mai sumbru. O dată ce alianța cu societatea civilă, încheiată cu grijă de Coposu la începutul anilor 1990, nu a mai funcționat ulterior în cursul aceluiași deceniu, partidul și-a pierdut busola. Scindarea din 2001 a părut să aibă legătură mai puțin cu vreo strategie politică sau ideologie și mai mult cu rezolvarea unor răfuieți personale și cu achiziționarea unor bunuri ale partidului. Alte partide mici de dreapta resping și ele societatea civilă și caută bancheri bogați, care să le asigure dezvoltarea — astfel că relațiile patron-client sunt foarte prezente în societatea românească.

Emil Constantinescu plănuiește de asemenea o revenire prin înființarea Acțiunii Populare în ianuarie 2003. Aceasta pune accent pe societatea civilă, dar este greu de imaginat că forțele societății civile liberale din România ar putea juca un rol important în alungarea de la putere a unui guvern corupt și incompetent, așa cum s-a întâmplat în 1996 în Bulgaria. La fel de greu

de conceput este și faptul că ele ar putea să opună rezistență în primele faze ale unei acaparări de putere ilegale în România, din cauza nivelului scăzut pe care îl au în conștiința publică asociațiile nepartinice care promovează democrația. În schimb, populiștii sunt cei care, oferind rezolvări personale unor probleme naționale, par cei mai potriviți să se opună unui partid cu trăsături monopoliste aflat la putere, așa cum este PSD. România pare a fi pregătită pentru populism. Extinderea relațiilor de dependență și slăbiciunea organizațiilor autonome cu un caracter atât de impersonal oferă o plajă mare de acțiune conducătorilor carismatici, pregătiți să atragă masele în linia tradițională. Existența unor grupuri neasimilate de foști țărani veniți la oraș și de orășeni întorși la sate — nereușind nici unii, nici alții să se acomodeze în noile medii — poate oferi o rampă de lansare pentru întreprinzătorii politici cu soluții ușoare la probleme complicate. Nici acest lucru nu este încurajator pentru democrația română.

Naționalismul este moneda politică prin intermediul căreia aproape toți rivalii politici se confruntă pentru a exploata un subiect cu o semnificație perenă în cultura politică românească. Principala grupare naționalistă este Partidul România Mare (PRM), care a ajuns printre mai-marii politici în 2000 prin mobilizarea unui amplu vot de protest care semnifica îndepărtarea electoratului de sistemul politic. Legăturile sale cu regimul de dinainte de 1989 sunt considerate pur și simplu lipsite de importanță; amintirile despre vremurile grele trăite în anii 1980 s-au estompat. Tinerii, dintre care pe mulți îi așteaptă un viitor sumbru din punct de vedere financiar dacă nu emigrează, au puține amintiri din perioada comunistă. Este greu să subminezi partidul făcând referire la trecutul comunist al conducătorului său ori la asemănarea discursului său cu cel aparținând liderilor neofasciști. Majoritatea românilor nu clasifică partidele în funcție de orientările acestora de dreapta sau de stânga (conștiința politică a fost afectată de totalitarism, dar asta nu este neapărat o dovadă de naivitate), însă în orice caz, comportamentul unor partide la începutul secolului douăzeci și unu îngreunează diferențierea lor în spectrul respectiv. Partidele românești duc lipsă de o bază socială și a spune că ele sunt alcătuite mai ales din rețele de indivizi momiți de stimulente materiale și asocieri din vremuri trecute nu este o exagerare prea mare. Nu există partide de dreapta în adevăratul sens al cuvântului. PRM-ul lui Vadim este văzut în contextul internațional ca fiind un fenomen de extremă-dreapta, dar în România el acumulează o mare parte din simpatie identificându-se cu elemente ale regimului național comunist, pentru care mulți au o adevărată nostalgie. României îi lipsește o structurare pe clase care ar putea oferi o bază solidă de sprijin pentru niște partide social-democrate, liberale și conservatoare de succes. O clasă mijlocie firavă este înghesuită între o oligarhie

care pretinde o parte tot mai mare din averea națională și milioane de orășeni și țărani săraci. Cu excepția gradului de urbanizare apărut ulterior, această împărțire pe clase sociale seamănă din ce în ce mai mult cu perioada de dinainte de 1945. România devine o societate polarizată, lucru care o transformă într-o arenă extrem de favorizantă pentru politica populistă. Creșterea numerică a țăranimii deposedate de pământ și a clasei muncitoare confruntate cu instabilitatea financiară pune sub semnul întrebării capacitatea României de a menține un sistem democratic viabil. Deși integrarea în UE se apropie, acest lucru nu poate aduce câștiguri financiare reale unei mari părți din populație pentru o perioadă lungă. Este adevărat că nu ar trebui să fie greu pentru un partid antisistem să prezinte integrarea euro-atlantică ca pe un tip de modernizare impusă din exterior, care e străină de nevoile adevărate ale României — un discurs care s-a bucurat de mult succes înainte de 1945, când democrația parlamentară era descrisă în aceste cuvinte de către dreapta radicală.¹⁵

De cele mai multe ori alegătorii îi judecă pe politicieni după capacitatea acestora de a vorbi pe limba lor și de a le reflecta speranțele și dezamăgirile. Construindu-și o imagine de dușman aprig al corupției, Vadim poate fi văzut ca un adevărat om al poporului, în ciuda averii sale și a legăturilor cu persoane suspecte din politică și din lumea afacerilor, atât înainte, cât și după 1989. Este posibil ca unele orientări viitoare ale politicii românești să-i sprijine pe populistii naționaliști, indiferent dacă Vadim va fi purtătorul lor de drapel sau nu. Moștenirea colectivismului autoritarist permite Armatei și Bisericii să rămână cele mai importante instituții în ochii alegătorilor. Sondaje succesive le-au plasat în frunte, în ciuda lipsei vreunei dovezi că ele ar fi jucat un rol important în ajutarea României să iasă din criza în care s-a aflat timp de câteva zeci de ani. Pe de altă parte, Parlamentul și partidele politice, ligamentele democrației de fond din România, sunt de obicei cele mai disprețuite instituții, indiferent cine se află la putere.

În mod îngrijorător, sistemul de învățământ reflectă câteva dintre aspectele cele mai autoritariste ale politicii. Învățământul este un domeniu asupra căruia UE și societatea civilă internă ar fi trebuit să-și focalizeze energia pentru a da naștere unui organism puternic de sprijin printre cei mai instruiți membri ai tinerei generații atât pentru angajamentul României față de Europa, cât și în ceea ce privește procesul de democratizare. În schimb, mulți dintre studenții din universități (în special din cele particulare) sunt descurajați și nu găsesc nici un debușeu pentru elanurile lor. Metodele de predare demodate continuă să fie o regulă în multe facultăți, unde o abordare mai variată a procesului de învățare ar putea aduce rezultate mult mai bune. Nu sunt puțini profesorii care se folosesc de metode de control autoritariste pentru

a-și impune voința asupra elevilor, iar faptul că abuzează de poziția lor, lucru care ar da naștere unui protest zgomotos în majoritatea țărilor din UE, este de regulă acceptat și nu denunțat. Asociațiile studențești nu reușesc să apere drepturile omului pentru cei pe care îi reprezintă, probabil pentru că neînsemnații responsabili care le conduc tânjesc și ei să devină membri ai unor profesii ierarhice precum dreptul, administrația publică și învățământul, unde să poată la rândul lor să-și impună voința asupra subalternilor. Dacă organizațiile internaționale și organizațiile non-guvernamentale interne care se ocupă de democratizare s-ar interesa mai mult de învățământ, mai mulți tineri talentați și cu responsabilitate socială ar putea fi încurajați să se implice în acțiunile de activism public, în loc să le evite. Timp de mulți ani, bugetul pentru învățământul României a fost unul dintre cele mai scăzute din Europa. Sprijinul orientat către instituțiilor domnice să fie inovatoare în privința metodelor de învățare și să acorde studenților un control mai mare asupra situațiilor de care se ciocnesc la facultate ar putea să dea naștere unei culturi politice mai implicate. Învățământul reprezintă, cel mai probabil, instituția-cheie care ar putea permite unui număr considerabil de români să valorifice potențialul intern, cel care a dat posibilitatea unor țări precum Finlanda (cu mult mai puține resurse naturale) să promoveze o dezvoltare economică durabilă. Însă foaia de parcurs a UE pentru preaderare cuprinde puține prevederi legate de învățământ. Mai mult, Bruxelles-ul nu a reacționat când guvernul a luat fonduri de la bugetul sărac al învățământului pentru a acoperi cerințele NATO și ale UE referitoare la alte domenii administrative. De asemenea, executivul UE are o atitudine indiferentă chiar și în prezența dovezilor covârșitoare că fondul Leonardo da Vinci pentru învățământ vocațional a fost, într-un număr tot mai mare de cazuri, deturnat de către un grup de profesori occidentali și români, împreună cu niște ONG-uri.¹⁶

Prin tendința lor de a se abține sau de a vota în masă pentru PRM, tineretul român și-a manifestat pregnant în decembrie 2000 refuzul de a se implica într-un sistem politic de care se simțeau înstrăinați. O astfel de alienare nu se rezumă doar la ei, însă efectele sale dezastruoase au fost reduse prin puterea televiziunii de a liniști populația. Posturile private principale sunt deținute de oameni de afaceri dependenți de bunăvoința PSD, în foarte mare măsură din cauza datoriilor pe care, în anumite situații, le au față de stat. În programele de televiziune predomină concursurile, seriile de acțiune violente, importate din străinătate, și emisiunile cu o tentă naționalistă, prezentate adeseori de personalități de frunte. Acest gen de programe îi împiedică pe telespectatori să judece în mod obiectiv comportamentul celor aflați la putere și felul în care acest comportament le afectează viețile. În diversele țări unde există un grad mare de inegalitate și nedreptate, dominația unor

astfel de forme de televiziune conduce la pasivitate politică și servește ca instrument util pentru o elită conducătoare egoistă.

Și diviziunea rural-urban indică o tendință socială îngrijorătoare; închiderea unor fabrici a avut ca rezultat întoarcerea în mediul rural a unui val constant de oameni care puteau beneficia de pe urma retrocedării pământului din anii 1990. Încă înainte de redistribuirea pământului din 1990, 35% din totalul locurilor de muncă erau în sectorul agricol, însă un trai sărac la limita subzistenței este probabil ceea ce îi așteaptă pe mulți dintre cei întorși.¹⁷ Toate guvernele României începând cu anul 1990 au continuat să negligeze agricultura, lucru care a reprezentat o trăsătură a epocii comuniste și a celei anterioare acesteia. Există deja semnale că beneficiarii ajutorului agricol dat de UE în valoare de 300 de milioane de euro (între 2001 și 2003) vor fi proprietarii de mari suprafețe și cei care au transformat fostele ferme ale statului în întreprinderi private aducătoare de profit, nicidecum fermierii de rând.¹⁸ Regimul comunist a transformat țărănimea românească într-o clasă muncitoare agricolă, creând astfel o nouă formă de dependență totală față de stat.¹⁹ Dar regimul care i-a urmat nu prea pare pregătit să-și respecte obligațiile față de o parte vulnerabilă din populație, care se confruntă cu un analfabetism în creștere, niveluri de trai scăzute și cu o pierdere a capacității de a genera profit (din cauza faptului că majoritatea proprietăților țărănești sunt mici). Programele de asistență socială, introduse în 2002 de un guvern panicat pentru a evita o posibilă tulburare cauzată de o așteptată creștere considerabilă a facturilor la combustibil, sunt orientate către săracii de la oraș. Va trece mult timp până când locuitorii de la sate vor beneficia de pe urma programului de dezvoltare SAPARD finanțat de UE și creat pentru a promova o agricultură stabilă. Ministerul Agriculturii nu a făcut decât să schițeze o strategie de implementare pe la jumătatea lui 2002, când existau temeri serioase că lipsa de eficiență a României ar putea determina UE să-și retragă ajutorul. Acest lucru a reprezentat o eroare păguboasă: în 2000 nu mai puțin de 40% din forța de muncă românească lucra în agricultură, dar acest sector reprezenta doar 20% din PIB (în comparație cu Bulgaria, unde 26% lucra în același sector, contribuind însă cu 17% din PIB în 1999). Planul de dezvoltare rurală a Bulgariei pentru 2000–2006 a fost unul dintre primele într-o țară candidată care a fost aprobat de UE.²⁰

Va fi interesant de observat dacă predilecția UE pentru adunarea la un loc a proprietăților rurale cu scopul de a da un randament superior va avea efectul involuntar de a reînvia clasa boierească a proprietarilor de pământ (rezultată de această dată din oligarhia fost comunistă). S-ar putea să fie de plătit un preț politic pentru neglijarea lumii țărănești. Rezultatele sondajelor din vara lui 2002 arătau că PRM înregistra creșteri uluitoare în comunită-

țile rurale, mai ales în Moldova.²¹ Anterior, locuitorii zonelor rurale și ale orașelor mici, care fuseseră colectivizate și industrializate cu forța, reprezentaseră o grupare puternică de susținători ai PSD (cu excepția Transilvaniei). Dar acest lucru s-ar putea schimba, ținându-se cont de tendința mulțor primari PSD din aceste zone de a repartiza ajutoarele sociale membrilor propriei familii, prietenilor și susținătorilor politici.²² După discreditarea opoziției democratice, partidul lui Vadim pare să fie singura forță capabilă să orienteze dispararea țăranilor în folosul propriu.

Deocamdată doar ca urmare a presiunilor UE au ajuns să fie votate o serie de legi extrem de contestate, ca acelea pentru ridicarea interdicțiilor privind relațiile homosexuale între adulți și restituirea proprietăților către foștii proprietari de drept (deși aceasta din urmă este imperfectă în versiunea ei finală). Acum UE a conchis că România devine o țară normală din punct de vedere politic. Uniunea chiar a permis guvernului să distribuie finanțările rezervate de Bruxelles unor ONG-uri românești, plecând de la premisa că acest lucru va fi făcut într-un mod imparțial. Donatorii externi își retrag mai nou fondurile alocate direct acelor ONG-uri care s-au dovedit ineficiente, deoarece au încredere în evaluarea situației așa cum a fost făcută de UE.

În anii 1990 Iliescu a insistat mult asupra adoptării unei așa-numite „a treia căi”, prin care un partid majoritar aflat la cârma unei economii preponderent conduse de stat ar tolera mecanismele pluralismului, asigurându-se însă că întregul său control asupra pârgărilor puterii nu va fi pus niciodată în primejdie. Alina Mungiu-Pippidi a vorbit despre „un soi de corporatism politic” ca fiind formula lui preferată.²³ În mod ironic, s-ar putea ca România să fie mult mai aproape la începutul anilor 2000 de un model politic corporatist decât era în 1990, în ciuda presiunii exercitate de instituțiile internaționale pentru adâncirea și extinderea pluralismului politic. Politicienii activi din cadrul partidului de guvernământ sunt parteneri de afaceri și comerț cu marii întreprinzători și speculanți, mulți dintre ei având un trecut nomenclaturist. Opoziția parlamentară este fărâmițată, însă pericolul discordiei între concurenți a fost redus de ocaziile tot mai firave de a face bani ale multor oameni de afaceri activi în cadrul PNL și anterior în PD. O mare parte din acest sprijin financiar vine de la UE, care a promovat un consens între fostele facțiuni combatante din politica românească, însă asta prin sacrificarea bunăstării materiale a cetățenilor de rând.

Alegătorii nu văd cu ochi buni această competiție politică laxă. Ea produce un contrast greu de suportat față de măsurile autoritariste cu care se obișnuiseră în viața politică, educație și alte aspecte ale vieții sociale. Prea puțini își mai aduc aminte de vremurile când competiția politică normală se dove-

dea benefică pentru România. În mod sigur, administrația din perioada 1996–2000 nu a inspirat încredere în sistemul de competiție controlată. Sondajele de la sfârșitul anilor 1990 au vădit o nostalgie pentru regula partidului unic sau pentru dictatură până la un anumit punct. Este greu de susținut ideea că România a avut parte de o consolidare constantă a fragilei sale democrații apărute în împrejurările controversate și confuze din 1989–1990. Latura pozitivă este că au avut loc alegeri libere și corecte, cu înlocuirea partidelor de guvernământ (și a doi președinți) în două scrutine electorale succesive. Libertatea de exprimare funcționează acceptabil, la fel ca autonomia de asociere și controlul civil asupra forțelor armate. Acestea sunt câteva dintre condițiile procedurale minime pentru o democrație, așa cum au fost ele formulate de politologul american Robert Dahl. Adaptându-le Europei de Est postcomuniste, Mary Kaldor și Ivan Vejvoda au reliefat de asemenea statul de drept, separarea puterilor și afirmarea deplină a drepturilor cetățenești, fiecare dintre acestea fiind însă incompletă sau insuficient dezvoltată în România.²⁴

Trecând de la proceduri la comportamentul politic, situația nu este deloc mai liniștitoare. PSD, succesorul de drept al FSN și PDSR, pare împăcat cu democrația la nivel procedural, dar manifestă tendințe monopoliste și este dispus să consolideze măsurile pluraliste numai sub presiune externă. *Nivelul scăzut al presiunii opiniei publice în favoarea reformei și a reînnoirii reprezintă un motiv de autentică îngrijorare.*²⁵ Cel puțin despre fanarioți și despre comuniștii crescuți de Moscova se poate spune că erau în general niște venetici în țara unde au început să prade. Dar nu se poate spune același lucru despre cele câteva mii de membri ai Parlamentului român votați începând din 1990 în cadrul unor alegeri tot mai libere și mai corecte. Deși mulți români ar putea fi tentați să-i considere ca pe o castă separată, acești reprezentanți aleși provin chiar din rândurile lor.

România duce încă lipsă de o cultură politică în cadrul căreia sprijinul pentru practicile și instituțiile democratice să aibă un ecou amplu. Până în 1989 ea a avut parte de o cultură a dependenței, în care majoritatea cetățenilor era dispusă să rabde abuzuri imense din partea statului, și rămâne de văzut în ce măsură ea a fost erodată de procesul de liberalizare început în anii 1990. Însă resemnarea populației sugerează că acest simț al dependenței ar fi putut deveni mai puternic după ce seria de falimente bancare, amăgirile fondurilor de investiții și ingineriile financiare ale jocurilor piramidale le-au sustras milioane din economiile adunate. Cel mai adesea sunt întâmpinate mai degrabă cu resemnare decât cu mânie dezvăluirile din ultima vreme despre delictele comise de elita economică formată din 3 000 până la 5 000 de oameni de afaceri care s-au îmbogățit, în unele cazuri în mod fabu-

los, prin obținerea unor contracte preferențiale și a unor credite fără acoperire acordate de stat. Într-un editorial scris cu prilejul împlinirii unui an de la revenirea la putere a PSD, intitulat „Viitor de aur țara noastră n-are“, Cornel Nistorescu demonstra disperat că toate speranțele privind o îmbunătățire a situației materiale se aflau în mâinile celor care jecmăniseră statul, devenind „tot mai bogați, până vor ajunge să dețină mai mult decât au nevoie și *abia apoi vor începe să mărească salariile*“.²⁶ Între timp, discursul oficial moral clădit pe un patriotism de paradă ascunde în realitate deviza „înșfacă tot ce poți“, care îi permite noii oligarhii să prospere. Funcționari de stat de nivel înalt contemplă cu seninătate acțiunile care pot distruge orașe istorice cum ar fi Sighișoara, ca urmare a creării sursei de bani „Dracula Park“, sau își dau mâna la acțiuni care distrug zone din Munții Apuseni ale căror sate românești reprezintă tradiții remarcabile. Presiunile internaționale (și campania derulată de un ONG național eficient, Liga Pro-Europa) au reușit să înăbușe în fașă primul plan, care demonstra limpede că apetitul pentru vandalismul arhitectonic nu se limita doar la Ceaușescu. Dar proiectul de creare a unei uriașe mine de aur cu exploatare la suprafață în ținutul istoric al Țării Moților pare să fie temeinic lansat și la sfârșitul anului 2002 principalul său sponsor a finanțat chiar o reuniune organizată cu sprijinul NATO în România. În condițiile unei astfel de etici politice și de afaceri predominante, susținătorii internaționali ai reformei din România, care își închipuie că în curând va apărea o economie de piață transparentă, se păcălesc singuri.

La începutul anilor 1960, Gabriel Almond și Sydney Verba au cercetat legătura dintre cultura politică și sistemele democratice,²⁷ dezvoltând o teorie a culturii civice care conține un grad ridicat de încredere în rândul populației și un sprijin temeinic pentru formulele democratice, în ciuda nemulțumirii față de diverși reprezentanți ai puterii.²⁸ Sonda jele arată că în România o astfel de încredere lipsește într-o proporție semnificativă. Ea s-a redus și în cadrul vechilor democrații occidentale de prin anii 1960, dar nu în același grad constatat în România (iar respectivele state au de obicei factori de stabilizare care în România lipsesc, de natură să împiedice o scădere dramatică a sprijinului acordat instituțiilor libere, cum ar fi economia viabilă și rețeaua multiplă de activități realizate prin asociere). De-democratizarea reprezintă o opțiune pentru statele care experimentează formulele pluraliste, care nici în România nu poate fi dată deoparte. În mod obișnuit, cel mai optimist scenariu ar sugera o perioadă de tranziție mai lungă, în care formulele democratice s-ar confrunta cu teste periodice dure înainte de a apuca să aibă rădăcini durabile. Atâta timp cât continuă sprijinul extern ferm și concertat pentru proba prin care trece România, șansele ca aceasta să își consolideze treptat sistemul democratic s-ar putea dovedi suficient de mari. Dar dacă proiectul

tele UE vor fi marcate de întârzieri importante, atunci și starea de sănătate a democrației românești va avea de suferit.

Totodată, nu se poate afirma că procesul democratic se va aprofunda automat o dată cu intrarea României sub umbrela NATO. Din 2002 a crescut constant îngrijorarea legată de tot mai accentuatele atitudini monopoliste față de putere ale partidului de guvernământ, însă fără a se ajunge ca ele să pericliteze șansele de invitare la începerea negocierilor de aderare cu NATO, lansate în luna noiembrie a aceluiași an. Se poate presupune că aceste forțe autoritariste reziduale vor continua să rămână puternice după ce afacerile interne ale țării nu vor mai fi monitorizate constant de oficialii Alianței. Dacă cei aflați în fruntea statului privesc democrația ca pe un inconvenient care trebuie tolerat mai mult pentru a da satisfacție liderilor externi, decât ca pe o componentă-cheie a unui sistem de valori de care România are nevoie pentru a genera o ruptură totală cu trecutul totalitar, atunci nici intrarea în NATO sau în UE nu va reuși să realizeze un control decisiv asupra unui comportament autoritarist marcant.

România de după 1859 nu a avut încă ocazia să asiste la nașterea unui partid politic apt să transforme valorile și obiectivele cu care să se poată lansa ca o forță competentă de opoziție într-o strategie viabilă pentru guvernare. Mult prea des liderii de partide, adjuncții lor, oficialii locali și membrii tineri sunt mânați de nevoia de a obține bunăstare materială prin activitatea politică. Ideologia și programele contează prea puțin. Iureșul celor mai mulți defectori oportuniști spre PSD după 2000 demonstrează că nevoia de a redirecționa banii publici și ai Europei spre buzunarele private reprezintă o preocupare covârșitoare. Ba mai mult, nu este deloc exagerat să afirmăm că acapararea statului și redirecționarea unei părți din resursele acestuia către un individ și anturajul său sau către un grup reprezintă baza politicii românești. Ca rezultat, partidele actuale au o identitate ștearsă și o reputație proastă în ochii alegătorilor. Este greu să crezi instituții libere, capabile să reziste, atunci când satisfacerea propriilor interese devine lucrul care interesează preponderent elita politică românească la mai bine de un deceniu după evenimentele din 1989.

La jumătatea secolului al nouăsprezecelea, Alexis de Tocqueville a atenționat că democrația poate degenera în despotism când autoritățile alese sunt interesate de putere pentru a obține câștiguri din venitul public.²⁹ Standardele scăzute ale decidenților principali din România au provocat o dezamăgire generalizată față de democrație și au dat aripi forțelor autoritariste, care ar fi bucuroase s-o extermină. Opoziția majoritară nu se manifestă și este foarte posibil că țara să fie înglobată în NATO și în UE cu structurile sale autoritariste rămase în mare parte intacte.

Tonul afirmațiilor făcute de Bruxelles și de statele membre ale UE în 2003 sugera că șansele României de a adera la UE în 2007 au crescut considerabil. Acest lucru se datorează mai degrabă sprijinului statelor membre puternice ale UE, de care s-a bucurat guvernul Năstase, decât oricărei alte capacități sau dorințe de a se supune cerințelor de aderare impuse de UE. România întâmpină dificultăți în absorbirea de fonduri de la UE din cauza slabei sale capacități administrative. Una dintre metodele principale ale UE pentru transformare constă într-un mecanism bizar cunoscut sub numele de *twinning* (înfrățire), prin care câteva mii de funcționari sunt trimiși să facă studii aprofundate în universitățile occidentale sau sunt detașați să lucreze efectiv în ministerele și instituțiile occidentale, cu speranța că se vor întoarce la posturile lor pregătiți să aplice metodele de organizare occidentală și că astfel va apărea birocrăția pusă în slujba cetățeanului. Nu este clar în ce măsură dobândirea de noi aptitudini va consolida randamentul statului român. Sub conducerea PSD există șanse ca, în cazul în care acești oficiali aleg să slujească funcția publică (în detrimentul unei abordări în favoarea PSD) în funcția pe care o ocupă, să fie sancționați. Modul în care instrumentele de preaderare la UE — PHARE, ISPA și SAPARD — au fost folosite uneori nu oferă dovezi concludente că ele sunt cele adecvate pentru depășirea problemelor majore moștenite din comunism și dintr-un deceniu în care reforma a lipsit. Este îngrijorător faptul că speranțele UE de a transforma statul român au un fundament atât de nesemnificativ.

În perioada 2000–2001, PSD a fost supus unor evaluări critice din partea UE, care au scos din nou la lumină problemele din sistemul de justiție și din lupta împotriva corupției. Partidul conducător era pe atunci fidel vechiului proverb românesc „Fă-te frate cu dracul până treci puntea”, însă când ambasadorul UE Jonathan Scheele a fost sfătuit de Adrian Năstase în decembrie 2002 să-și vadă de treabă pentru că își exprimase îngrijorarea cu privire la refuzul guvernului de a duce la bun sfârșit îmbunătățirile infrastructurale din București finanțate de UE (pentru că banii urmau a fi utilizați de primarul general din opoziție), a devenit limpede faptul că România „treceuse puntea” și că PSD nu mai trebuia să fie politicos cu cel mai important reprezentant al UE în această țară. Sprijinul puternic pentru intrarea României în UE, venit din partea Marii Britanii, Italiei și Spaniei, a părut să anuleze îngrijorarea Comisiei Europene, în special cea referitoare la măsura în care îndeplinește România criteriile politice de intrare în UE. Nu este nici o coincidență că Italia se arată cel mai zgomotos susținător al României. Ea beneficiază deja enorm de pe urma felului în care piața românească de peste 20 de milioane de oameni a fost deschisă pentru produsele și serviciile sale. Este greu de prevăzut cum va deveni România o economie

de piață funcțională, dacă una dintre consecințele intrării în UE va fi o invazie de bunuri ieftine și de calitate (nu numai din Italia), pe care producătorii români nu vor fi în stare să le concureze.

În 2003 PSD s-a strecurat printre acțiunile de reformă, afișând străvechea metodă românească de guvernare: „forma fără fond”. Singura victimă importantă a câinelui de pază anticorupție, apărut după multe presiuni din partea UE în 2002, a fost o judecătorească considerată de mulți printre cele mai corecte persoane din branșa ei. Ziariști locali sunt agresați fățiș pe stradă în zone ale țării unde nu există control asupra puterii PSD.³⁰ Cu o zi înaintea unui astfel de incident, Jonathan Scheele a recunoscut într-un interviu acordat presei influența limitată pe care UE fusese capabilă să o exercite în România.³¹ Fără să se mai teamă că Bruxelles-ul ar putea suspenda negocierile sau că ar putea pune condiții de aderare mai apăsătoare, conducătorii sus-puși devin din ce în ce mai îndrăzneți când e vorba de fondurile UE.³² Direcționarea acestor fonduri, însumând 4,6 miliarde de euro, către o țară condusă de o oligarhie pentru care noțiunea de serviciu public este străină, ar putea să fie privită în anumite capitale ca un imbold esențial pentru corupție. UE nu pare dornică să se întrebe de ce oficialitățile de la București au acceptat foaia sa de parcurs: ei ar fi marginalizați dacă România ar accepta o reformă de felul celei prin care a trecut Germania de Est după reunificare. În orice caz, ei sunt încrezători că pot să ocolească prevederile foii de parcurs și să se asigure că exigențele sale pur și simplu nu vor fi aplicate. Dacă Jonathan Scheele (unul dintre cei mai pricepuți reprezentanți internaționali activi în România după 1989) își permite să spună că „șansele României de a intra în UE în 2007 au crescut... datorită faptului că procesul reformei a continuat și, în anumite cazuri, a fost accelerat”, atunci devine evident motivul pentru care PSD se simte atât de sigur pe el.³³

Este posibil ca și sub conducerea unor șefi de partid formați în perioada comunistă și a unor rechini afaceriști România să sufere modificări în interiorul UE, ca urmare a atracției exercitate de statele mai mari destul de bine guvernate, care domină Uniunea. Partidele cu o abordare occidentală și firmele care practică o morală de afaceri sănătoasă, alături de alte companii străine interesate de ceva mai mult decât obținerea unui profit imediat, ar putea pregăti o elită nouă, care să poată obține controlul peste câteva decenii. Aceasta este speranța opoziției democratice și a societății civile, care continuă să susțină aderarea, chiar dacă se va întâmpla ca PSD să fie la conducere. Doar câteva voci rebele își mai amintesc faptul că în anii 1970 exista speranța că niște relații mai strânse cu Occidentul ar fi fost capabile să liberalizeze sistemul comunist. În schimb, Ceaușescu a folosit sprijinul occidental ca pe o modalitate de a masca o represiune și mai dură. În 2002 UE nu a făcut

practic nimic atunci când, la summit-ul G8 din orașul italian Genova, poliția locală a dat ordin ca un număr însemnat de protestatari pașnici să fie bătuți în timp ce dormeau în paturile lor. Aceasta este ceea ce românii ar numi o „mineriadă“, după incursiunile minerilor din anii 1990 împotriva adversarilor lor anticomuniști, acțiuni derulate de cele mai multe ori cu binecuvântarea statului. Dacă statul italian poate scăpa nevinovat în urma unor astfel de tactici, atunci este posibil să existe doar câteva reacții dezaprobatore la Bruxelles în cazul în care guvernul de la București ar declanșa astfel de acțiuni împotriva adversarilor săi.

Bruxelles-ul n-a suflat o vorbă când guvernul român a utilizat mijloace neortodoxe în octombrie 2003 pentru a-și asigura o prezență la urne de 50% necesară într-un referendum pentru revizuirea Constituției. Năstase a anticipat corect că executivul de la Bruxelles va trece cu vederea voturile multiple exercitate în câteva fiefuri ale PSD, prezența unor urne mobile în supermarket-uri și în gări, ca și tombolele din afara secțiilor de votare, din moment ce utilizarea acestor metode dubioase se făcea pentru o cauză bună: aprobarea unei constituții ce permitea României să semneze tratatele de aderare la UE. Rămâne de văzut dacă UE a creat un monstru, în condițiile în care PSD presupune că Uniunea va trece cu vederea fraudă electorală și la următoarele alegeri generale.

PSD pare să fi avut parte de reproșuri înțepătoare din partea Bruxelles-ului pe 11 martie 2004, când Parlamentul European a susținut un raport care critica aspru măsurile guvernului privind combaterea corupției și asigurarea independenței mass-media și a justiției. El a avertizat că aderarea la UE din 2007 putea să fie pusă în pericol dacă Năstase și miniștrii săi nu își luau în serios îndatoririle privind reforma. UE a declarat că își va reorienta strategia, concentrându-și atenția asupra zonelor critice menționate. Dar până în vară, reprezentanții candidi ai UE recunoscuseră că „reorientarea“ fusese doar un instrument menit să o calmeze pe redutabila baroneasă Nicholson, care întocmise raportul critic după ce descoperise că guvernul nu își ținu-se promisiunile de a nu trimite în străinătate copii aflați în grija statului.

Mischie, baronul PSD din Gorj, a fost sacrificat pentru a împăca Bruxelles-ul. Însă alte personalități mult mai importante, care fuseseră supuse unor cercetări penale ani la rând pentru fraudă financiară la scară mare, au continuat să fie lăsate în pace. PSD se arată încrezător în faptul că alegerile locale din iunie îi vor confirma caracterul de neînving, înaintea alegerilor importante din noiembrie. Pentru a fi absolut sigur de reușită, el a exercitat presiuni asupra funcționarilor publici și a oamenilor de afaceri privați, pentru ca aceștia să se alăture partidului și să întoarcă spatele opoziției. A strâns cureaua în ceea ce privește televiziunea și, de asemenea, a susținut partide

mărune, create ca să fragmenteze opoziția față de PSD în orașe. Însă PSD a obținut mai puține voturi decât Alianța pentru Dreptate și Adevăr, o coaliție între PNL și PD formată în toamna anterioară. 65,4% dintre primari făcuseră parte din PSD ca urmare a unor plecări de la alte partide, dar după două tururi de scrutin acest procent a scăzut la 28% (față de 36%, cât avea adversarul principal).

Dezastrul rutier de la Mibăilești din 24 mai a generat și mai multă publicitate negativă pentru PSD, după ce câțiva miniștri au venit la locul faptei și au ordonat ca peste rămășițele pământești ale celor 19 victime să se toarne asfalt pentru a permite reluarea circulației pe o șosea aglomerată. Gestul cuprindea în el toată aroganța partidului aflat la putere față de populație, iar cunoscuta personalitate din opoziție Traian Băsescu a profitat la maximum de această situație. El l-a nimicit pe Geoană, ministrul de Externe, care fusese împins în cursa pentru primăria Capitalei în mod nechibzuit. Capitala i-a revenit Alianței, care l-a eliminat și pe Funar la Cluj, învingătorul fiind PD-istul Emil Boc. În fieful său din Moldova, PSD a pierdut teren, primarul Bacăului, Dumitru Sechelariu (care întrupa vulgaritatea arivistului PSD-ist) trebuind să fie escortat de poliție pentru a evita furia alegătorilor.

A urmat o lună de lupte interne și acuzații reciproce în PSD. Schimbările de fațadă, implicând o remaniere a cabinetului și o epurare a nivelurilor înalte ale partidului, n-au putut ascunde sentimentul de panică; înfrângerea electorală părea un lucru inevitabil în condițiile în care o serie de companii-fantomă fuseseră deja constituite pentru a redirecționa fondurile UE ce urmau să fie vărsate la niveluri fără precedent în țară din 2005. Pe 5 iulie Iliescu a ignorat complet prevederea constituțională conform căreia președintele nu se implica în politica internă a partidului și l-a criticat aspru pe Năstase în fața colegilor săi mai în vârstă. Au urmat cinci zile tensionate, când se părea că prim-ministrul voia să demisioneze și se pregătea să intre în luptă cu Iliescu pentru conducerea partidului. Conflictele s-au aplanat în avantajul lui Năstase, care a avut parte de o libertate sporită pentru a pregăti alegerile dificile.

Cu trei luni înainte, prestigiul lui Iliescu atinsese apogeul. România intra-se în NATO, iar SUA păreau să fie pe punctul de a anunța înființarea unor baze militare în apropiere de Constanța. Același Iliescu a fost subiectul unei biografii elogioase, care a apărut pentru a arăta capitularea față de el a unei părți mari din opinia intelectuală, care îl criticase anterior. Vladimir Tismăneanu, care a scris-o în colaborare cu președintele, este un politolog important, stabilit la Universitatea din Maryland, care are o mare influență asupra publicațiilor, a acordării de burse și a numirilor atât în România, cât și în SUA. El fusese anterior un susținător fervent al societății civile democratice și de-

scrisesse cândva structura de putere sub regimul lui Iliescu drept „una de tip populist, corporatist și semifascist”.³⁴ Dar în lucrarea sa din 2004 el l-a caracterizat pe Iliescu drept „un simbol... al stângii pluraliste” din România, care a avut o responsabilitate majoră în procesul de consolidare a democrației.³⁵

Iliescu s-a dovedit sigur pe el în demersul de atragere a unui număr mare de foști adversari în tabăra lui și a format chiar o generație nouă de intelectuali gata să se conformeze cerințelor PSD. Dar încercarea îndrăznească a lui Tismăneanu de a schimba imaginea creată de istorie lui Iliescu a provocat controverse fulminante, toate culminând cu blamarea amândurora de către Șerban Papacostea, istoricul eminent și supraviețuitorul lagărelor de muncă forțată din anii 1950.³⁶ O critică nimicitoare la adresa lui Iliescu a venit și din partea presei libere, mai ales când a ieșit la suprafață rolul pe care l-a avut el în eliminarea lui Paul Florea, singurul judecător în vârstă și independent rămas în funcție.³⁷ Liderii PD și PNL au boicotat pe 16 iulie 2004 consultările periodice ale președintelui, considerând că acesta comisesse un abuz de putere. Persoanele neimplicate în politică au fost însă cele spre care s-au îndreptat cetățenii nerăbdători să scape de PSD pentru a le servi drept inspirație: ambasadorul SUA Michael Guest, aflat la sfârșit de misiune, jurnalistul neînfricat Cornel Nistorescu și arhiepiscopul Pimen al Sucevei și al Rădăușului din Moldova, care i-a acuzat pe Iliescu și pe liderii PSD că sunt „străini de... sentimentele religioase și patriotice și că sunt rămășițele Partidului Comunist”.³⁸

Ceea ce a părut să salveze PSD, sau cel puțin să-i limiteze pierderile, a fost incapacitatea opoziției de a duce la bun sfârșit transformarea internă care a făcut-o să apară drept o alternativă atractivă. Alianța (mai ales PNL) era mai degrabă gata să reabiliteze persoane compromise din guvernul anterior decât să promoveze tineri necorupți și competenți. Realitatea internă în PNL pare asemănătoare cu cea din PSD în anumite privințe, cum ar fi controlul câtorva șefi asupra unor membri supuși și râvnind aproape toți avantajele funcțiilor. PD oferă mai multe speranțe de reînnoire, însă el este partenerul minoritar din Alianță. Chiar dacă PNL-istul Theodor Stolojan ar câștiga alegerile prezidențiale, PSD ar putea să formeze un guvern cu sprijinul unor partide mai mici (inclusiv PRM-ul lui Vadim). Însă chiar și în situația în care Alianța și-ar forma un guvern alături de partidele mai mici, cum ar fi UDMR (el însuși devenit o forță oligarhică), perspectivele apariției unei reforme profunde ar fi la fel de firave. Deoarece am scris aceste rânduri cu patru luni înainte de confruntarea din noiembrie 2004, rămâne deschisă posibilitatea apariției unor figuri noi, în timp ce amenințarea „dictaturii tăcute” a PSD pare să se fi redus. Liderii PSD și-au dedicat mai mult timp dobândirii averilor personale decât creării unui partid dominant.

El este mai degrabă un partid improvizat aflat la putere, dorința sa de avuție deformându-i perspectiva. Dar România pare să fie departe de a fi martora unei rupturi a structurilor conducătoare ale căror interese din perioada comunistă au fost sânguincios modelate în anii 1990 și îmbunătățite ulterior cu ajutorul banilor primiți de la UE și al celor care s-au dat după cum bătea vântul în 2000. Milioane de alegători sunt nerăbdători să vadă o schimbare și așteaptă alegerile din 2004 cu mai puțină încredere în PSD și cu mai multă furie față de comportamentul său decât se întâmpla în 1996. Însă controlul acestuia asupra mecanismului statal este mai puternic ca niciodată, iar opoziția inspiră mai puțină încredere decât în 1996. Este adevărat că o mare parte din opoziție este infiltrată de persoane care, în ultimă instanță, sunt fidele PSD sau deschise avansurilor sale. După apariția de partide noi se preconizează că unele vor fi sateliții săi. Mogulul fotbalului, Gigi Becali, a pus bazele unui cult al personalității evocator al timpurilor comuniste, Partidul Noua Generație apărând cu ajutorul lui Dan Pavel, o figură marcantă a științelor sociale și autor de comentarii în presă.³⁹ În ciuda grabei intelectualilor care gravitau în jurul orbitei PSD de a prezenta România ca pe o democrație stabilă, ea este departe de acest statut, iar sprijinul neinspirat al UE pare să o fi făcut și mai puțin pluralistă după 2000. În câteva situații, alegătorii români au dat dovadă de maturitate și curaj opunându-se PSD, dar ei au prea puține lucruri pentru care să mulțumească UE. Strădania acesteia de a integra România pe baza unor cerințe mai laxe în 2007 sau la scurt timp după aceea nu a făcut decât să consolideze latura autoritaristă a politicii românești și să dea un elan puternic corupției, care a fost complet inflexibilă la îndemnurile sale.

UE scrie o pagină vitală din istoria României. În 2002 și 2003 aceasta a primit dovezi incontestabile că PSD și sateliții săi preferau să jefuiască fondurile UE și să nu țină cont de aspectele-cheie ale foii sale de parcurs pentru intrarea în UE. În cazul în care conducătorii români vor recunoaște doar de formă pachetul de reforme al UE și îl vor abandona după integrare, atunci UE va fi făcut un rău considerabil românilor și va fi pus într-un oarecare pericol chiar bunul mers al strategiei sale ambițioase pentru Europa. UE contribuie la creșterea inegalității într-un ritm foarte îngrijorător prin modalitatea, de cele mai multe ori neglijentă, prin care permite să-i fie utilizate fondurile de preaderare. Foaia sa de parcurs pentru România include puține clauze referitoare la protecția bătrânilor și va înrăutăți situația unor grupuri cum ar fi țărani și muncitori necalificați de la oraș. Acestea măresc riscul unei agitații naționaliste *după* ce România va intra în UE, o perioadă în care se presupune că ea va deveni o țară normală din punct de vedere politic.

Este ironic faptul că o putere externă ca UE comite aceleași greșeli ca ale unei alte mari puteri, evident mai puțin bine acceptată, Uniunea Sovietică, insistând pe aplicarea unui proiect de schimbare ale cărui componente esențiale s-ar putea să nu corespundă nevoilor României. În mod sigur, această bunăvoință poate fi valorificată pentru a se căuta o modificare a termenilor de aderare, prin care să se vadă clar că aceștia mai degrabă dăunează decât aduc beneficii societății românești. Când Bruxelles spune „avem un plan care vă va rezolva toate problemele, dacă este aplicat întocmai după spusele noastre”, asocierea se face inevitabil cu gândirea managerială a CAER și cu alte proiecte sovietice ratate.

Marxism-leninismul așa cum a fost practicat de Ceaușescu și dorința de îmbogățire a succesorilor postcomuniști au lăsat în urmă un vid moral în România. Țara a devenit o junglă politică și economică, în care doar cel mai puternic supraviețuiește. O mulțime de tehnici au fost create pentru a submina democrația în mod subtil și pentru a lăsa averea statului în câteva mâini. Simțul datoriei sociale față de cel mai slab din societate se diminuează rapid. Foarte puțini reprezentanți ai opoziției democrate și chiar ai societății civile sunt capabili să dea formă unei idei care să descrie un viitor economic stabil pentru întreaga societate. În schimb, așa cum niște pasageri descurajați așteaptă să fie salvați de pe o navă care se scufundă încet, ei așteaptă bunăvoința corpului de salvare al UE, care nu percepe urmările dăunătoare pe care unele dintre exigențele sale cheie le poate avea asupra României.

Incapacitatea încheierii procesului anevoios de ieșire a României din comunism pune probleme reale în ceea ce privește stabilitatea Europei, iar ea nu mai reprezintă doar o preocupare internă și nici măcar una balcanică. Va fi o ironie a sorții dacă rezultatul esențial al angajamentului UE față de România se va dovedi până la urmă acela de a consolida de fapt puterea elitei conducătoare, care s-a regrupat după căderea comunismului în 1989. Dacă se va întâmpla acest lucru, UE va consolida tradițiile istorice și metodele care au făcut România sinonimă cu proasta guvernare de-a lungul celei mai mari părți din istoria sa.

NOTE

1. În decembrie 2002, legea a fost abandonată după intervenția președintelui.
2. Chelaru, *Culpe care nu se uită*, p. 224.
3. Liviu Ioan Stoiciu, *Cotidianul*, 5 august 2002.
4. Vacrește de la 600 de milioane de euro anual din 2001–2003 până la (aproximativ) 800 de milioane de euro în 2004, 900 de milioane în 2005 și un miliard

de euro în 2006. Vezi Antonia Oprea, *Romania must shape up laws to get into EU – analysts*, Reuters, 17 decembrie 2002.

5. *Evenimentul zilei*, 24 ianuarie 2002.

6. *Ziarul de Iași*, 28 august 2003.

7. *Evenimentul zilei*, 14 noiembrie 2003.

8. Alexandru Lăzescu, *Lecția argentiniană*, 22, 8–14 ianuarie 2002.

9. Valerian Stan, *A Few Remarks about the Transparency and Integrity of Public Administration in Romania*. Acest text a fost trimis organismelor și instituțiilor internaționale pe 1 iunie 2001.

10. *Evenimentul zilei*, 21 ianuarie 2002.

11. *Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 4 iunie 2003.

12. *Ziarul de Iași*, 20 decembrie 2002.

13. *Evenimentul zilei* (ediția engleză online), 19 și 20 ianuarie 2003.

14. *Evenimentul zilei*, 17 ianuarie 2002.

15. Vezi Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1995, p. 87.

16. Adrian Bidilici și Marius Ghilezan, „Vila cu bani UE”, *Evenimentul zilei*, 19 noiembrie 2003.

17. Ron Synovitz, „OECD: Agricultural Review has Praise for Bulgaria, Misgivings about Romania”, *Radio Free Europe, Features*, 16 ianuarie 2001.

18. *Evenimentul zilei*, 15 februarie 2002.

19. Horia-Roman Patapievici, „Anatomia unei catastrofe”, în Iordan Chimet, *Momentul Adevărului*, Cluj, Dacia, 1996, pp. 169–183.

20. *Review of Agricultural Policy: Bulgaria*, Paris: OECD, 2000, p. 154.

21. Vezi M. Chiper, „Alarmă pentru democrație: Vadim Tudor cucerește satele”, *Ziarul de Iași*, 31 iulie 2002.

22. M. Chiper, „PRM tace și face”, *Ziarul de Iași*, 2 august 2002.

23. Alina Mungiu-Pippidi, 'Romania' in Mary Kaldor and Ivan Vejvoda (eds), *Democratization in Central and Eastern Europe*, London and Pinter, 1999, p. 141.

24. Mary Kaldor and Ivan Vejvoda (eds), *Democratization in Central and Eastern Europe*, London: Pinter, 1999, p. 4.

25. În 2001 a fost montată prima campanie publică cu origini în societatea civilă contra eforturilor primarului general al Bucureștiului de a reduce populația canină din capitală estimată la 500 000 de exemplare.

26. *Evenimentul zilei*, 30 decembrie 2001 (ediția engleză online).

27. Gabriel Almond și Sydney Verba, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton University Press, 1963.

28. Geoffrey Pridham, *The Dynamics of Democratization: A Comparative Approach*, London and New York: Continuum 2000, p. 6.

29. Stjepan Meštrović, *The Balkanization of the West: the Confluence of Post-modernism and Postcommunism*, London: Routledge, 1994, p. 24.

30. *Evenimentul zilei*, 26 iulie 2003. Scheletul lui Iosif Costinaș a fost descoperit după nouă luni de la dispariția sa în iunie 2002 — ziaristul timișorean avea

în lucru o carte despre rolul Securității în suprimarea demonstrațiilor din 1989. Vezi Eugen Tomiuc, „Romania: Journalist's Suspicious Death Raises New Doubts About Media Freedom”, Radio Free Europe/Radio Liberty, 12 iunie 2003.

31. *Evenimentul zilei*, 25 iulie 2003.

32. Dan Cristian Turturică, „De ce tace Uniunea Europeană”, *Evenimentul zilei*, 3 august 2003.

33. *Evenimentul zilei*, 25 iulie 2003.

34. Dan Pavel, „Filierile mafiote contra intereselor naționale”, *Ziua*, 29 februarie, 2000.

35. Vezi Ion Iliescu în dialog cu Vladimir Tismăneanu, *Marele șoc: din finalul unui secol scurt*, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 269.

36. Șerban Papacostea, „«Marele șoc» al mistificării” 22, nr. 749, 13–20 iulie, 2004.

37. *Evenimentul zilei*, 17 iunie 2004.

38. *Evenimentul zilei*, 12 iulie 2004.

39. Laurențiu Cocăzan, „Intellectualii în Republica Becali”, *Evenimentul zilei*, 20 iulie 2004.

Bibliografie

Agenții de presă

ARPRESS (București)

Associated Press

BBC World Service, Survey of World Broadcasts for Eastern Europe

Monitorul (Iași)

Radio Free Europe/Radio Liberty, Newline, <http://www.rferl.org>

Rompres

Telegrama (Chico, California)

Ziare, periodice și publicații consultate

Adevărul, <http://adevarul.kappa.ro> (din 2002: <http://www.adevarulonline.ro>)
(București)

Adevărul de Cluj (Cluj)

Balkan Forum (Skopje)

Balkanologie (Paris)

Baricada (București)

Bosnia Report <http://www.bosnia.org.uk> (Londra)

Commentary (New York)

Cotidianul (București)

Cuvântul (București)

Cuvântul liber (Târgu-Mureș)

Deșteaptă-te Române (Brașov)

Dilema (București)

Dimineața (București)

Dreptatea (București)

East European Constitutional Review (New York)

East European Politics and Societies

East European Reporter (Budapesta)

The Economist (Londra)

Economist Intelligence Unit, *Romania Country Reports* (1993–2001)

Evenimentul zilei, <http://www.expres.ro>

Expres Magazin (București)
Financial Times (Londra)
Government and Opposition (Londra)
În fața alegătorilor (Cluj)
International Herald Tribune (Paris)
Lupta (Paris)
Mesagerul transilvan (Cluj)
Monitorul, <http://www.monitorul.ro> (Iași)
New Statesman and Society (Londra)
NU (Cluj)
The Observer (Londra)
Politica (București)
Pro-Minoritate (Budapesta)
Report on Eastern Europe
Revue d'études comparatives Est-Ouest
RFE-RL Research Report
România liberă (București)
România Mare (București)
Sfera politicii (București)
Studies (Dublin)
The Times (Londra)
Transition (Prague)
Tribuna Ardealului (Cluj)
22 (București)
Viața creștină (Cluj)
World Policy Journal
Ziarul de Iași, <http://www.monitorul.ro> (Iași)
Ziua, <http://www.ziua.ro> (București)

Rapoarte

Herzfeld and Rubin, *Romanian Digest*, 1997–2001 <http://www.hr.ro>
Human Rights in Romania, New York: Helsinki Watch, 1991.
 Institute for Democracy and Electoral Assistance, *Democracy in Romania: Assessment Mission Report*, Stockholm: International Idea, 1997.
 IWPR's Balkan Crisis Report, <http://www.iwpr.net>
Review of Agricultural Policy: Bulgaria, Paris: OECD, 2000.
Romania Country Report, Economist Intelligence Unit (1993–2002) 1999 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession, European Commission, Brussels, 1999.
 RFE/RL Newslines, <http://www.rferl.org>

- Romania Country Report on Human Rights Practices for 1996, Washington, DC: US Department of State, 1997.
- Transparency International, 2001 Corruption Perceptions Index, *Global Corruption Report 2001*.
- United Nations, *Uncommon Opportunities: an Agenda for Peace and Equitable Development*, Londra: Zed Books, 1994.
- UNDP, Early Warning Report — Romania 6/2001, <http://earlywarning.undp.sk>
- The White Book on Romania and NATO, 1997*, Ministry of Foreign Affairs, București, 1997.

Cărți și articole

- Achim, Viorel, *Tigani în istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1998.
- Alexandrescu, Doina, *Coposu: confesiuni*, Editura Anastasia, București, 1996.
- Alexandrescu, Sorin, *Paradoxul român*, Univers, București, 1998.
- Almond, Mark, *Decline Without Fall: Romania under Ceausescu*, Institute for European Defence and Strategic Studies, Londra, 1988.
- Anderson, M. S., *The Eastern Question, 1774–1923: a Study in International Relations*, Macmillan, Londra, 1966.
- Andreescu, Gabriel, *Ruleta: români și maghiari, 1990–2000*, Polirom, București, 2001.
- Arachelian, V., *Corneliu Coposu, dialoguri*, Ed. Anastasia, București, 1992.
- Bacon, Walter, "Security As Seen From București" in Daniel Nelson (ed.), *Romania after Tyranny*, Boulder, CO: Westview Press, 1992.
- Balcerowicz, Leszek, "Understanding post-communist transitions" in Wojciech Kosciński et al., *Transformations of Post-Communist States*, Macmillan, Basingstoke, 2000.
- Behr, Edward, *Kiss the Hand you Cannot Bite: the Rise and Fall of the Ceausescus*, Hamish Hamilton, Londra, 1991.
- Benn, Tony, *Office Without Power: Diaries 1968–72*, Hutchinson, Londra, 1988.
- Beria, Sergo, *Beria my Father: Inside Stalin's Kremlin*, Duckworth, Londra, 2001.
- Berindei, Mihnea, "România lui Ceaușescu – un naufragiu planificat II", 22, Vol. 9, nr. 47, noiembrie, 1998.
- Betea, Lavinia, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu*, Evenimentul Românesc, București, 1998.
- Betea, Livea (in dialog cu Corneliu Mănescu), *Convorbiri neterminate*, Polirom, Iași, 2001.
- Bethell, Nicholas, *Spies and Other Secrets: Memoirs from the Second Cold War*, Penguin, Londra, 1995.
- Bideleux, Robert, și Ian Jeffries, *Eastern Europe: Crisis and Change*, Routledge, Londra, 1998.
- Blit, Lucjan, *The Eastern Pretender: the Story of Boleslaw Piasecki*, Hutchinson, Londra, 1965.

- Bobbio, Norberto, *Left and Right: the Significance of a Political Distinction*, Polity Press, Londra, n.d.
- Boda, Iosif, *Cinci ani la Cotroceni*, Evenimentul Românesc, București, 1999.
- Boia, Lucian, *Istorieși mit în conștiința românească*, Humanitas, București, 1997.
- , *Romania: Țară de frontieră a Europei*, Humanitas, București, 2001.
- Botez, Sorin Mircea, "An Alternative Romanian Foreign Policy" in Daniel Nelson (ed.), *Romania after Tyranny*, Westview Press, Londra & San Francisco, 1992.
- Brown, J. F., *Nationalism, Democracy and Security in the Balkans*, Aldershot, England, Dartmouth, 1992.
- Brucan, Silviu, *The Wasted Generation: Memoirs of the Romanian Journey from Capitalism to Socialism and Back*, Boulder, CO: Westview Press, 1993.
- , *Stâlpii noii puteri în România*, Editura Nemira, București, 1996.
- Burks, R. V., *The Dynamics of Communism In Eastern Europe*, Princeton University Press, 1961.
- , "The Romanian National Deviation: an Accounting" in Kurt Londra (ed.), *Eastern Europe in Transition*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1967.
- Burleigh, Michael, *The Third Reich: a New History*, Londra: Pan, 2001.
- Bușneag, Radu, "Romania: Ciorbea Faces Problems from Worried Workers", Radio Free Europe, 11 Iunie 1997.
- Buzatu, Gheorghe, "Romania dupa lovitura de stat" in Ioan Scurtu și Gheorghe Buzatu (ed.), *Istoria Românilor în secolul XX (1918–1948)*, Paideia, București, 1999.
- Călinescu, Matei, "Ionesco and Rhinoceros: Personal and Political Backgrounds", *East European Politics and Societies*, Vol. 9, nr. 3, fall 1995.
- Campbell, Adrian, "Local Government in Romania" in Andrew Coulson (ed.), *Local Government in Eastern Europe: Establishing Democracy at the Grassroots*, Aldershot: Edward Elgar, 1995.
- Campbell, John, *French Influence and the Rise of Roumanian Nationalism*, New York: Arno Press, 1970 (originally submitted as Ph.D. Thesis to History Department, Harvard University, 1940).
- Câmpeanu, Pavel, "Aspects of Romanian Stalinism's History: Ana Pauker, a Victim of Anti-Semitism", *East European Politics and Societies*, Vol. 14, nr. 2, 2000.
- Carothers, Thomas, *Assessing Democracy Assistance: the Case of Romania*, New York: Carnegie Foundation, 1996.
- Cartwright, A. L., *The Return of the Peasant: Land Reform in Post-Communist Romania*, Burlington, VT: Ashgate, 2001.
- Castellan, George, *History of the Balkans: from Mohammed the Conqueror to Stalin*, Columbia University Press, New York, 1992.
- Chelaru, Rodica, *Culpe care nu se uită. Convorbiri cu Cornel Burtică*, Curtea Veche, București, 2001.
- Chiot, Daniel, *Social Change in a Peripheral Society: the Creation of a Balkan Colony*, Academic Press, New York, 1976.
- Ciachâr, Dan, "Patriarhul Justinian", *Cuvântul*, ianuarie 1997.
- Cioflancă, Adrian, "Ziua deziluziei", *Monitorul*, 14 iunie 2000.

- Coja, Ion, *Marele manipulator și asasinarea lui Culianu, Ceaușescu, Iorga*, Ed. Miracol, București, 1999.
- Constantinescu, Emil, *Timpul dărmării, timpul zidirii* (Vol. 1), Universalia, București, 2002.
- Constantiniu, Florin, *O Istorie sinceră a poporului român*, Univers Enciclopedic, București, 1997.
- Cornea, Doina, *Fașa nevăzută a lucrurilor (1990–1999). Dialoguri cu Rodica Palade*, Dacia, Cluj, 1999.
- Corpade, Constanța, „Ion Iliescu a salutat «spiritul civic» al minerilor care au căpăcit civili în București”, *Adevărul*.
- Craiușu, Aurelian, „Light at the end of the tunnel: Romania, 1989–1998” in T. Gallagher and G. Pridham (eds), *Experimenting with Democracy: Regime Change in the Balkans*, Routledge, Londra, 2000.
- Crampton, R. J., *Eastern Europe in the Twentieth Century*, Routledge, Londra, 1994.
- Crișan, Gheorghe, *Piramida puterii. Oameni politici și de stat din România (23 august 1944–22 decembrie 1989)*, Pro Historia, București, 2001.
- Cummins, Ian, *Marx, Engels and National Movements*, Londra: Croom Helm, 1980.
- Deletant, Dennis, *Ceausescu and the Securitate*, Hurst, Londra, 1995.
- , *România sub regimul comunist*, București, Fundația Academia Civică, 1997.
- , „The Post-Communist Security Services in Romania” in Rebecca Haynes (ed.), *Occasional Papers in Romanian Studies*, nr. 2, Londra: School of Slavonic and East European Studies, University of London, 1998.
- , *Communist Terror in Romania: Gheorghiu Dej and the Police State, 1948–1965*, Hurst, Londra, 1999.
- , „The Successors to the Securitate: Old Habits Die Hard” in Kieran Williams and Dennis, Deletant, *Security Intelligence Services in New Democracies*, Macmillan, Londra, 2000.
- , „Ghosts from the Past: Successors to the Securitate in Post-Communist Romania” in Duncan Light and David Phinnemore (eds), *Post-Communist Romania: Coming to Terms with Transition*, Palgrave, Londra, 2001.
- , *Democracy in Romania*, Stockholm: Institute for Democratic and Electoral Assistance, 1997.
- Djuvara, Neagu, *Amintiri din pribegie, 1948–1990*, Albatros, București, 2002.
- Drysdale, Helena, *Looking for Gheorghe*, Sinclair-Stevenson, Londra, 1995.
- Durandin, Catherine, *Histoire des Roumains*, Fayard, Paris, 1995.
- Eddison, Elaine, *The Protection of Minorities at the Conference on Security and Co-operation in Europe*, Colchester: Human Rights Centre, University of Essex.
- Fejtő, François, *A History of the People's Democracies*, Harmondsworth: Penguin, 1974.
- Fischer, Mary Ell en, „The New Leaders and the Opposition” in Daniel Nelson (ed.), *Romania after Tyranny*, Boulder, CO: Westview Press, 1992.
- Fischer-Galați, Stephen, *20th Century Romania*, Columbia University Press, New York, 1991 (edn).

- Florian, Filip, și Marius Oprea, „Moștenitori Securității — în primii ani de democrație”, *Sfera politicii*, nr. 52, 1997.
- Fromm, Erich, *Fear of Freedom*, Londra: Routledge, 1960 ed.
- Funderburk, David B., *Un Ambasador american. Între Departamentul de Stat și dictatura comunistă din România*, Editura Dacon, Constanța, 1994.
- Furet, François, *The Passing of an Illusion: the Idea of Communism in the Twentieth Century*, University of Chicago Press, 1999.
- Gabanyi, Annele Ute, *The Ceausescu Cult*, Romanian Cultural Foundation, București, 2000.
- Gallagher, Tom, „Ultra-Nationalists Take Charge of Transylvania's Capital”, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 13, 27 March 1992.
- , „Time to Build Bridges in Romania”, *Studies*, autumn 1992.
- , „Vatra Românească and resurgent nationalism in Romania”, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 15, nr. 4, 1992.
- , „Ethnic Tension in Cluj”, *RFE-RL Research Report*, Vol. 2, nr. 9, 26 February 1993.
- , *Romania after Ceausescu: the Politics of Intolerance*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1995.
- , „The Balkans” în Stephen White et al., *Developments in Central and East European Politics*, Basingstoke: Macmillan, 1998.
- , *Democrație și naționalisme în România, 1989–1998*, Editura All, București, 1999.
- , „O critică a centralismului eșuat și egotismului regional în România” în Gabriel Andreescu și Gusztáv Molnár (eds), *Problema transilvană*, Editura Polirom, Iași, 1999.
- , „Nationalism and democracy in South-East Europe” în T. Gallagher and G. Pridham (eds), *Experimenting with Democracy: Regime Change in the Balkans*, Routledge, Londra, 2000.
- , *Outcast Europe: the Balkans from the Ottomans to Milosevic, 1789–1989*, Routledge, Londra, 2001.
- Georgescu, Vlad, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, Humanitas, București, 1992.
- Geron Pilon, Juliana, *The Bloody Flag: Post-Communist Nationalism in Eastern Europe*, New York: Transaction Publishers, 1992.
- Giurescu, Dinu C., *The Razing of Romania's Past*, The Bath Press, Londra, 1990.
- Hessell Tiltman, H., *Peasant Europe*, Jarrolds, Londra, 1936.
- Hitchins, Keith, *Romania 1866–1947*, Oxford University Press, 1994.
- Hopwood, Richard, „Nationalism and Church-State Relations in Ceausescu's Romania”, MA Thesis, University of Bradford, 1995.
- Illyes, E., *National Minorities in Romania: Change in Transylvania*, Columbia University Press, New York, 1982.
- Ioanid, Radu, *The Holocaust in Romania: the Destruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime, 1940–1944*, Ivan R. Dee, Chicago, 2000.

- Ionescu, Dan, „Crisis in the Romanian Orthodox Church“, *RFE-RL Research Report*, 9 March 1990.
- , „Government Moves to Recentralize Local Administration“, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 33, 7 septembrie 1990.
- , „Countdown for Romania's Germans“, *Report on Eastern Europe*, Vol. 2, nr. 36, 13 septembrie 1991.
- Iordachi, Constantin, „«La California des Roumains». L'intégration de la Dobruja du Nord à la Roumanie, 1878–1913“, *Balkanologie*, Vol. 6, nr. 1 & 2, decembrie 2002.
- Ivanciuc, Cornel, „Evenimentele de la Târgu-Mureș din martie 1990 au impus recunoașterea oficială a SRI“, 22, 5–11 iulie 1999.
- Jelavich, Barbara, *History of the Balkans: Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Cambridge University Press, 1983.
- Kellogg, Frederick, *The Road to Romanian Independence*, West Lafayette, IN: Purdue University Press, 1995.
- Kideckel, David, *The Solitude of Collectivism: Romanian Villagers to the Revolution and Beyond*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1993.
- King, R. R., „Romania“ in R. Staar (ed.), *1991 Yearbook of International Communist Affairs*, Stanford, CA: Hoover Institution Press, 1991.
- Kopecky, Petr, și Cas Mudde, „What has Eastern Europe taught us about the democratization literature (and vice versa)?“, *European Journal of Political Research*, Vol. 37.
- Kosteci, Wojciech, *Prevention of Ethnic Conflict: Lessons from Romania*, Berghof Research Center For Constructive Conflict Management, Berlin, 2002.
- Kürti, László, „Transylvania, Land Beyond Reason: Toward an Anthropological Analysis of a Contested Terrain“, *Dialectical Anthropology*, Vol. 14, 1989.
- Lendvai, Paul, *Eagles in Cobwebs: Nationalism and Communism in the Balkans*, Macdonald, Londra, 1969.
- Levy, Robert, „Did Ana Pauker Prevent a «Rajk Trial» in Romania“, *East European Politics and Societies*, Vol. 9, nr. 2, 1995.
- , *Ana Pauker: The Rise and Fall of a Jewish Communist*, University of California Press, Berkeley, 2001.
- Linden, Ronald, „After the Revolution: a foreign Policy of Unbounded Change“ in Daniel Nelson (ed.), *Romania after Tyranny*, Boulder, CO: Westview Press, 1992.
- Linz, J., și A. Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: South Europe, South America and Post-Communist Europe*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996.
- Livezeanu, Irina, *Cultural Politics in Greater Romania*, Ithaca, NT: Cornell University Press, 1995.
- Love, Joseph L., *Crafting the Third World: Theorising Underdevelopment in Romania and Brazil*, Stanford University Press, 1996.
- Lyle, Robert, „Romanian Mining Pact Makes IMF Loan More Difficult“, Radio Free Europe, Endnote, 26 ianuarie 1999.

- Macovei, Monica, „The Post-Communist Procuracy: Romania”, *East European Constitutional Review*, Vol. 8, nr. 1 & 2, winter–spring 1999.
- Macovei, Monica, „Legal Culture in Romania”, *East European Constitutional Review*, Vol. 7, nr. 1, winter 1998.
- Manea, Norman, „Blasphemy and Carnival”, *World Policy Journal*, Vol. 13, nr. 1, spring 1996.
- Marchiş, Vasile, *Drama Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică), documente şi mărturii*, Crater, Bucureşti, 1997.
- Markham, Reuben, *Romania under the Soviet Yoke*, Boston, MA: Meador, 1949.
- Mato, Zsolt-Istvan, „Romanian Coalition Conflict Continues”, *Radio Free Europe, Newline*, 13 octombrie 1998.
- Meşca, Sever, şi Neacşu, Ilie, *Vadim. Între preşedinţie şi ospiciu*, Editura Universal, Bucureşti, 2002.
- Mestrovic, Stjepan, *The Balkanization of the West: the Confluence of Postmodernism and Postcommunism*, Routledge, Londra, 1994.
- Mihăilescu, Ioan, „Mental Stereotypes in Post-Totalitarian Romania”, *Government and Opposition*, Vol. 28, nr. 3, 1993.
- Mungiu-Pippidi, Alina, „Breaking Free at Last: Tales of Corruption from the Post-Communist Balkans”, *East European Constitutional Review*, Vol. 6, nr. 4, fall 1997.
- , *Transilvania Subiectivă*, Humanitas, Bucureşti, 1999.
- , „The Return of Populism – the 2000 Romanian Elections”, *Government and Opposition*, Vol. 36, nr. 2, spring 2000.
- , *Politica după comunism*, Humanitas, Bucureşti, 2002.
- Nagy-Talavera, Nicholas, *N. Iorga — o biografie*, Institutul European, Iaşi, 1999.
- Oltay, Edith, „Minority Rights still an Issue in Hungarian-Romanian Relations”, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 12, 20 martie 1992.
- , „Minorities as Stumbling Block in Relations with Neighbours”, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 19, 8 mai 1992.
- Ornea, Z., *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1995.
- Papacostea, Şerban, „Captive Clio: Romanian Historiography under Communist Rule”, *European History Quarterly*, Vol. 26, 1996.
- Pacepa, Ion Mihai, *Cartea Neagră a securităţii*, Vol. II şi III, Editura Omega, Bucureşti, 1999.
- Patacki, Judith, „Free Hungarians in a Free Romania: Dream or Reality”, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 8, 23 februarie 1990.
- Patapievici, Horia-Roman, „Anatomia unei catastrofe” în Iordan Chimet, *Momentul adevărului*, Dacia, Cluj, 1996.
- Peppine, Horaţiu, „Armata şi Biserica”, 22, nr. 44, 1–7 noiembrie 1995.
- Pipes, Daniel, *Hidden Hand: Middle East Fear of Conspiracy*, Basingstoke: Macmillan, 1996.

- Pippidi, Andrei, „Nation, Nationalisme et Démocratie en Roumanie“, *L'Autre Europe*, 1993.
- Porter, Ivor, *Operațiunea „Autonomous“*, Humanitas, București, 1990.
- Portocală, Radu, *Autopsie du coup d'état Roumain. Au pays du mensonge triomphant*, Calmann-Levy, Paris, 1990.
- Putnam, Robert, *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press 1993.
- Rady, Martin, *Romania in Turmoil*, I.B. Tauris, Londra, 1992.
- Ratesh, Nestor, *Romania: The Entangled Revolution*, New York: Praeger, 1991.
- Roberts, Henry L., *Romania: Political Problems of an Agrarian State*, Yale University Press, 1951.
- Roger, Antoine, „Les Partis Anti-Système dans la Roumaine Post-Communiste“, *Revue d'études comparatives Est-Ouest*, Vol. 31, nr. 2, 2000.
- „Romania“, *East European Constitutional Review*, Vol. 8, nr. 1 & 2, winter/spring 1999.
- „Romania“, *East European Constitutional Review*, Vol. 8, nr. 4, fall 1999.
- „Romania“, *East European Constitutional Review*, Vol. 9, nr. 1/2, winter/spring 2000.
- „Romania“, *East European Constitutional Review*, Vol. 9, nr. 3, summer 2000.
- „Romania“, *East European Constitutional Review*, Vol. 9, nr. 4, fall 2000.
- „Romania“, *East European Constitutional Review*, Vol. 10, nr. 2/3, spring/summer 2001.
- Rothschild, Joseph, *East-Central Europe Between the Two World Wars*, Seattle: University of Washington Press, 1974.
- Runciman, Steven, *The Orthodox Churches and the Secular State*, Oxford University Press, 1971.
- Șafran, Alexandru, *Un tăciune smuls flăcărilor*, Hasefer, București, 1996.
- Scurtu, Ioan, *Istoria Partidului Național Țărănesc*, Ed. Enciclopedică, București, 1994.
- , și Buzatu, Gheorghe, *Istoria românilor în secolul XX*, Paideia, București, 1996.
- Sebastian, Mihail, *Journal 1935–1944: the Fascist Years*, Ivan R. Dee, Chicago, 2000.
- Seton-Watson, Hugh, *Eastern Europe, 1918–41*, Cambridge University Press, 1945.
- Severin, Adrian, *Lacrimile dimineții: slăbiciunile guvernului Roman*, Editura Scripta, București, 1995.
- , (în dialog cu Andreescu, Gabriel), *Locurile unde se construiește Europa*, Polirom, București, 2000.
- Shafir, Michael, „Political Culture, Intellectual Dissent and Intellectual Consent: the Case of Romania“, *Orbis*, 1983.
- Shafir, Michael, 'The Men of the Archangel Revisted: Anti-Semitic Formations Among Communist Romania's Intellectuals', *Studies in Comparative Communism*, Vol. 41, nr. 3, autumn 1983.
- , *Romania: Politics, Economics, Society*, Pinter, Londra, 1985.

- , „The Provisional Council of National Unity: Is History Repeating Itself?“, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 9, 2 martie 1990.
- , „Romania's New Institutions: the Draft Constitution“, *Report on Eastern Europe*, Vol. 2, nr. 37, 20 septembrie 1991.
- , „Romania: Constitution Approved in Referendum“, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 2, 10 ianuarie 1992.
- , „«War of the Roses» in Romania's National Salvation Front“, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 3, 24 ianuarie 1992.
- , „Romania: Main Candidates in the Presidential Elections“, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 35, 4 septembrie 1992.
- , „Peace or Truce in Romanian Government's Conflict with Miners“, *Radio Free Europe, Newsline*, 26 ianuarie 1999.
- Siani Davis, Peter, „Political Legitimation and the Romanian Revolution“, paper presented at the University of Londra School of Slavonic and East European Studies conference on Romania, mai 1994.
- Socor, Vladimir, „Forces of old Resurface in Romania: the Ethnic Clashes in Tirgu Mures“, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 15, 13 aprilie 1990.
- , „The New President“, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 23, 8 iunie 1990.
- , „Foreign Policy in 1990“, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 50, 28 decembrie 1990.
- Stavrianos, L. S., *The Balkans since 1453*, Londra: Hurst, 2000 (first published 1958).
- Ștefănescu, Crisula, „«Free Romanian Television» Loses its Credibility“, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 8, 23 martie 1990.
- Sternhell, Zeev, „Fascist Ideology“ în Walter Laqueur, *Fascism: a Readers' Guide*, Harmondsworth: Penguin, 1979.
- Sternhell, Zeev, *Neither Right nor Left: Fascist Ideology in France*, Princeton University Press, 1986.
- Ștefoi, Elena, „Romania – organizing legislative impotence“, *East European Constitutional Review*, Vol. 4, nr. 2, spring 1995.
- , *Drept minoritar, spaime naționale*, Editura Kriterion, București, 1997.
- Sturdza, Michel, *The Silence of Europe*, Boston, MA: Watchtower Books, 1968.
- Sturdza, Mihai, „Worldwide Indignation at the Miners' Rampage in București“, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 25, 6 iulie 1990.
- , „The Politics of Ambiguity: Romania's Foreign Relations“, *Report on Eastern Europe*, Vol. 2, nr. 13, 5 aprilie 1991.
- Suciu, Mircea, și Troncotă, Cristian, „Două «romane de iubire» din anii lui Gheorghiu-Dej“, *Dosarele istoriei*, 7 (12), 1997.
- Synovitz, Ron, „OECD: Agricultural Review has Praise for Bulgaria, Misgivings about Romania“, *Radio Free Europe, Features*, 16 ianuarie 2001.
- Szajkowski, Bogdan, *New Political Parties of Eastern Europe and the Soviet Union*, Londra: Longman, 1991.
- Țarău, V., „Campania electorală și rezultatul real al alegerilor din 19 noiembrie 1946 în județele Cluj, Someș și Turda“ în Sorin Mitu și Gogăltan Florin (eds), *Studii de istorie a Transilvaniei*, Cluj: Asociația Istoricilor din Transilvania și Banat, 1994.

- Tismăneanu, Vladimir, *Re-Inventing Politics: Eastern Europe from Stalin to Havel*, New York: The Free Press, 1992.
- , „The Quasi-Revolution and its Discontents: Emerging Political Pluralism in Post-Ceausescu Romania”, *East European Politics and Societies*, Vol. 7, nr. 2, summer 1993.
- Tomciuc, Eugen, „Romania: New Property Law Falls Short of Full Restitution”, *Radio Free Europe, Features*, 15 februarie 2001.
- , „Romania: EU Report Assails Nation over Treatment of Orphans”, *Radio Free Europe, Newslines*, 4 iunie 2001.
- , „Romania: German Chancellor Says Nation Still Long Way from Joining EU”, *Radio Free Europe, Newslines*, 5 iulie 2001.
- , „Romanian Authorities Launch Probe into Controversial Book”, *End Note, Radio Free Europe, South-East Europe Newslines*, 28 august 2001.
- , „Romania Lagging Behind Bulgaria in EU Accession Efforts”, *Radio Free Europe, Newslines*, 20 decembrie 2001.
- Urban, Iris, „Le Parti de la Grand Roumanie, doctrine et rapport au passé. Le nationalisme dans la transition post-communiste”, *Cahiers d'études*, nr. 1/2001, Institut roumain d'histoire récente, București.
- Vălenaș, Liviu, *Eșecul unei reforme, 1996–2000. Convorbire cu Șerban Orăscu*, Editura Ars Longa, Iași, 2000.
- Vasile, Radu, *Cursă pe contrasens. Amintirile unui prim-ministru*, Humanitas, București, 2002.
- Verdery, Katherine, *National Ideology under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania*, Berkeley: University of California Press, 1991.
- Voicu, George, *Zei cei răi. Cultura conspirației în România postcomunistă*, Polirom, București, 2000.
- Waldeck, R.G., *Athene Palace București, Hitler's "New Order" Comes to Romania*, Constable, Londra, 1943.
- Watson, George, *The Lost Literature of Socialism*, Cambridge: Lutterworth Press, 1998.
- Watts, Larry L., „The Romanian Army in the December Revolution and Beyond”, in Daniel Nelson (ed.), *Romania after Tyranny*, Boulder, CO: Westview Press, 1992.
- Watts, Larry L., „The Crisis in Romanian Civil-Military Relations”, *Problems of Post-Communism*, Vol. 48, nr. 4, iulie–august 2001.
- Weber, Eugen, „Romania” în H. Rogger și E. Weber, *The European Right: a Historical Profile*, Berkeley: University of California Press, 1974.
- Weber, Eugen, „The Men of the Archangel” în George Mosse (ed.), *International Fascism*, Sage, Londra, 1979.
- Wolff, Robert Lee, *The Balkans in Our Time*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1974 edn.
- Zidaru-Bărbulescu, Aurel, „Romania Seeks Admission to the Council of Europe”, *RFE-RL Research Report*, Vol. 2, nr. 2, 8 ianuarie 1993.

Indice

A

- Academia Cațavencu 326
 Adameșteanu, Gabriela 229, 235, 285, 304 n. 99
 administrație locală 118, 122, 147, 276, 380
 Agathon, Dan Matei 356
 agricultură: Legea agrară (1864) 38, UE 285, reforma agrară (după 1918) 46,47; Legea Lupu (1999) 263, 264, noua clasă a boierilor 385, reformă (din 1991) 264, probleme serioase 40, 41, 46, 47, 263, 264, lobby de stat (după 1990) 221, sub monarhie 40, 41, 46, 47. cf. Bulgaria 385 *vezi și* țărănime.
 Albania 70, 184
 Albright, Madeleine 248, 251, 252
 Alecsandri, Vasile 40
 alegeri (române): (1946) 65, (1990) 109–115, (1992) locale 120, 121, parlamentare 124–126, prezidențiale 124, 125, (1996) locale 157, 158, prezidențiale 159–162, parlamentare 159–162 (2000) locale 276, 277, parlamentare 288, 291–294, prezidențiale 290, 291, 292, 293, 295–298
 Alexa, Constantin 218
 Alexandru, Radu F. 222, 364
 Algoritm, principiul 179, 180, 223
 Alianța Civică 168, 192, 194, 197, 205, n. 145, 214, 284, 285
 Alianța pentru Dreptate și Adevăr 393, 394
 Alianța pentru România (ApR) 268, 269, 277, 381
 Almond, Gabriel 388
 Al-Qaida 339, 343, 365
 America Latină 18
 Andreescu, Gabriel 181
 Anghel, Nicu 197
 Angola 30, 357, 33 n. 15
 Antall, József 151
 Antonescu, Ion 53–55, 62, 307, 311, 323, 324, 328, 329, 333
 Antonio, Filip 156
 APADOR (Asociația Română pentru Apărarea Drepturilor Omului) 181, 189, 285, 365
 Apostol, Gheorghe 83, 59 n. 60
 Argetoianu, Constantin 48
 Arghezi, Mitzura 335
 Armaghedon II 364, 378
 armată, română: înainte de 1918 23, CADA 107, 108, 181, 189, control civil al 183, loialitate îndoielnică (1999) 245, NATO 181–185, și ofițerii îl înfierează pe Iliescu 165 n. 71, misiuni peste hotare 184, înclinație pro-PRM 270 n. 1, cheltuieli pentru 183, poziție despre Kosovo 246, 247, tulburări (2000) 300
 Athanasiu, Alexandru 200 n. 8
 Austria 36, 45

B

- Babiuc, Victor 212, 217, 245, 246, 265, 200 n. 6
- Bacău 355
- Badea, Dumitru 326
- Bakk, Miklós 223
- Balcerowicz, Leszek 19
- Banca Mondială 26, 211, 221, 226, 260, 263, 264, 314, 377
- Bancorex 139, 140, 253, 267
- Báranyi, Francisc 217, 218
- Barbu, Eugen 153, 320
- Basarabia 45, 53, 78, 289, 329
- Băcanu, Petre Mihai 144
- Bălan, Nicolae 67, 87 n. 27
- bănci: scandal FNI 265–267, marele furt 139, 140, 211, 253, 362, prădătorii scapă 362, cele private 140, 155, 156, recuperări de fonduri întârziate 211, emitere obligațiuni de stat 253, colaps suspect 155, 156, Vadimdespre 313
- Băsescu, Traian 191, 192, 221, 267, 276, 341, 364, 393
- Bărlădeanu, Alexandru 65, 72, 77, 78, 83, 95
- Becali, Gigi 343, 395
- Beja, Romeo 231
- Bielorusia 247
- Belgia 39
- Bell Helicopters, afacerea 211, 212, 223
- Benn, Tony 75, 76
- Berlusconi, Silvio 356
- Bin Laden, Osama 339
- birocrăție: Dăianu critică 223, defecte 262, împiedică reforma 208, 209, slujbe de vânzare 380, PSD domină 357, 358, plan reformă (1999) 263, sub monarhie 40, 41, 48, 49
- Biserica Ortodoxă: caracteristici 24, 66, 67, 375 demolarea bisericilor 82, supunere (1945–89) 23, 24, 66, 67, 81, 82, 375, apărarea activităților de dinainte de 1989 83, dispută cu Biserica Unită cu Roma 99, 117, îndoieli despre Vadim 296, robii țigani ai 37, legături legionare 54, pacea de la Cozia (1999) 230, rolul în 1996 sondaj 162, Rusia și 67, dimensiune (1997) 81, cf Creștinismul apusean (1945–89) 66, 67
- Biserica Unită 84, 99, 117
- Blaga, Lucian 49
- Blair, Tony 248, 250, 252, 271 n. 23
- Blandiana, Ana 172, 181, 285
- Blănculescu, Ionel 363
- Boc, Emil 393
- Boda, Iosif 135, 138, 141, 142, 154, 156, 158
- Bodnăraș, Emil 70, 77, 312, 89 note 82 și 83
- Bogdan, Alexandru 196
- boieri 37, 38
- Bosnia 150, 168
- Botez, Mihai 144
- Botoșani 356
- Brașov 364
- Brazilia 30, 313
- Brătianu, Dinu 189
- Brătianu, Ion C. 39, 41, 42
- Brătianu, Ion I. C. 47
- Brâncoveanu, Constantin 36
- Brâncuși, Constantin 325
- Brucan, Silviu 79, 80, 83, 95, 101, 102, 103, 142, 156, 193, 280, 324, 327, 164 n. 35
- Bucovina 45, 53, 289, 329
- Bucur, Constantin 204, 205 n. 139
- Bucur, Mircea 333
- București: devine capitală 37, obiceiurile boierilor 37, confruntări (1990), 100–102, decade sub Iliescu 157 crește sub monarhie 45, punct de vedere politic (1990) 127, metropolă regională 56, contraste sociale 30
- Budaru, Romulus 335
- Bulgaria 44, 182, 212, 247, cf. România 39, 363, 381, 385, 242 n. 144
- Burtică, Cornel 375, 89 n. 83
- Buruiană, Daniela 335

Bush Junior, George 366
Buzatu, Gheorghe 344 n. 3

C

- CADA (Comitetul de Acțiune pentru Democratizarea Armatei) 107, 108, 181, 189
Cantemir, Dimitrie 36
Caragiale, Ion Luca 42
Caramitru, Ion 114
Caritas, scheme 154, 155, 160
Carol I, prinț și rege (1866–1914) 39–44
Carol al II-lea, rege (1930–40) 48, 52, 53, 57
Călinescu, George 67
Câmpeanu, Pavel 67
Câmpeanu, Radu 112, 114
Căpățână, Fane 141
Ceaușescu, Elena 74, 77, 78, 93, 94, 133, 258, 307
Ceaușescu, Ilie 184
Ceaușescu, Nicolae: biografie 74, anti-patie față de religie 82, 83, greșeli catastrofale 80, politică etnică 78, 79, politică externă 74, 75, Gorbaciov și 81, 83, onoruri din partea Occidentului 75, scopuri ideologice 77, 93 moștenirea 85, 122, 123, 281, 282, 307, 316, pierderea controlului 81, 83, 84, 92, 93, megalomania lui 23, 76, 77, 78, 85, imagine înșelătoare 75, 76, naționalismul lui 74, 78, 82, 83, 209, 308, Coreea de Nord un model 77, nostalgia după 281, 282, obsesia trecutului 80, comunist ortodox 75, răsturnare și executare 94, 95, 313, cultul personalității 78, 84, 85, Praga 1968 și 75, ambiții regale 76, 77, avântul lui 74, perspectivă totalitară 22–24, 80, 81, 85, 95, 96, ultranaționalist 122, 123, 306, 307, 310 impopularitate 80, 81, 92, 93, Vadim dezertează 320, avertizează Ungaria 81, Occidentul și 75, 76, 81, 85
Cerveni, Nicolae 175
Chelaru, Mircea 300
China 93, 351
Chirac, Jacques 368
Chițac, Mihai 217
Ciolpan, Vasile 189, 202, 203 n. 91
Cioran, Emil 45
Ciorbea, Victor: după 2000 359, desemnat premier 171, 198, biografie 170, 171, Constantinescu despre 203 n. 103, forțat să plece 191, 192, maghiari și 177–179, 220, popularitate inițială 176, intră în CDR 171, lipsă de autoritate 186, 187, 190, 191, 192, privește în urmă 192, 193, „ciuca bătailor” 316, candidat la primărie 157, moralist 192, 193, PNȚCD regretă alegerea 192, 193, vorbitor mediocru 187, „revoluționari” și 187, 188, verdict despre Constantinescu 194, 198
Ciucă, Andreea 362
Ciumara, Mircea 182
Ciuvică, Mugur 364
Clinton, William 185, 206, 248, 250, 251, 312
Cluj 98, 99, 121, 122, 123, 178, 179, 219, 220, 277
Codreanu, Corneliu Zelea 51, 52, 53, 307, 314
Coja, Ion 312
Comănesci, Nadia 156
Comintern 62
comunism: după (1989) 92, 100, 101, 112, 113, 323, 363, 392, controlul nașterilor anulat 80, specific alterat (1950) 74, daune provocate de 18, 22, 23, greșeli economice 22, 80, 84, independență economică 71, 72, 80, expresii ale naționalismului 63, 70–72, 78, 79, 84, 85, prezență ungară 62, neînțelegeri interne 83, 84, comuniști evrei 62, 63, 67, 68, 323, 324, prezență evreiască 63, ultimul congres al partidului 83, moștenirea 85, 92,

- 104, 375, 392, vechea ordine eliminată 64, 65, dimensiunea partidului (1989) 84, popularitatea 79, 80, 84, 85, pre-1945 62, 63, promovează spionajul 76, caracter represiv 64, 65, 67, 68, 71, 80, românizare a 73–77, 323, 324, cucerirea puterii 62–64, 83, începuturi modeste 62, 63, 65, 66, sovieticii sprijină 62–64, trăsături totalitare 22, 23, 65, 66, 80, 81, 85, 95, 96, dispare brusc 133
- Condescu, Marin 231, 241 n. 127
- Consiliul Europei 146, 147, 185
- Constantinescu, Emil: dezaproba luptele interne 222, 223, după 2000 364, 365, 381, fundal 168, 171, 172, decizie sistem bancar 212, atacă corupția 175, 176, Ciorbea și 194, 198, 203 n. 103, acuzarea societății civile 304 n. 99, mărturisește neputința 277, 278, dezastrele corupției 190, 195–198, 299, diagnosticare probleme 376, ajunge la Cotroceni 167, explicarea primei înfrângeri 123, 124, recunoaștere internațională 197, 206, șovăială lui 188, 199, influențarea rezultatelor din 2000 294, 295, 299, Isărescu și 278, dornic să cumpere elicoptere 211, Kosovo și 246–248, părăsește Cotroceni 300, lobby pentru conducta de petrol 212, criza mineri (1999) și 231, greșeli recunoscute 172, 173, ocazii ratate (1999) 249–251, debut politic 123–126, popularitatea scade 197, 278, poziții în sondaje 194, anticipează ameliorare 225, preferă consens 172, 173, refuză să candideze (2000), 277, 278, 294, 295, 299, rezultat (1996) 160, „revoluționari” și 188, compromis 227, 228, 317, 326, 327, date despre universitate 200 n. 17, Valerian Stan și 168, 169, 189, 190, 197, 198, Vasile și 194, 254, 269, 270, 272 n. 51, 273 n. 76, Occidentalul dezamăgește 251, 256, cf. Iliescu 352
- Constituție (1866) 39, (1923) 46, 56, 57, (1938) 52, (1991) 120, 186, 257
- Convenția Democrată din România: demisionează (2000) 276–281, debut electoral (1992) 123–125, eșuează unificarea 199, 235, eșuează la Cluj 121, formare 123, influența PNTCD 124, Isărescu sprijinit 278, manifest (1992) 123, 124, revolta minerilor și 235, 236, îl interpretează greșit pe Iliescu 133, greșeli sub Ciorbea 123–125, fără specialiști 179, 180, nu e pregătită pentru putere 198, 376, 377, poziționări în sondaje (1996–2000) 194, 224, 232, imaginea populară se îmbunătățește 167, 168, metehne 21, 376, 377, valori puse la îndoială 236, forțe (1996) 169, talent absent 170, figuri maculate în 175, 224, 225, subestimarea PD 198, 199
- Convenția Democrată, *vezi* Convenția Democrată din România
- Coposu, Corneliu 94, 113–114, 168, 170, 181, 183, 381
- Coreea de Nord 77, 309
- Cornea, Andrei 135, 200 n. 17
- Cornea, Doina 105, 108
- corupție: sistemul bancar și 139, 140, 154, 156, baronii și 355, 356, critică lapidară a lui Iliescu despre 379, campanie împotriva (1997) 175, 176, afacerea Caritas 154, 155, eșecul ofensivei lui Constantinescu 196–198, 212, 213, 214, 230, Agenția pentru Valorificarea Activelor Bancare (AVAB) 189, 211, 258, chestiunea electorală 288–290, 294, 299, 312, sustragere fonduri UE 355, 384, lui Iliescu nu-i place să vorbească despre 360, nivel în anii 1990 387, 388, Parchetul Național Anticorupție (PNA) 362, PSD duplicitate 362,

- 363, 391, punct de vedere românesc despre 316, poliție secretă și 139, 141, 142, sectorul serviciilor și 141, distribuție 155, toleranța statului față de 141, 353–356, 358, 359, 362, 363, afacerea Țigareta II 195–198, 212, sub PSD 353–356, 358, 359, 362, 363, 378–381, sub monarhie 41, Vadim se folosește de 197, 289, 295, 296
- Costea, Adrian 135, 144, 267–269, 279, 275 n. 117
- Costinaș, Iosif 397, 398 n. 30
- Cozma, Miron 135, 175, 195, 226, 227, 228–233, 235, 245, 319
- Cristescu, Gheorghe 62
- Cristoiu, Ion 159, 331, 348 n. 115
- Culianu, Ioan Petru 149
- cultură politică: ajutor pentru Vadim 311, 341, îndepărtare de instituții 224, 225, 281–284, armata și biserică 383, apel la soluții autoritariste 225, 281, 282, 310, 311, 316, 317 slăbiciune cetățenească 316, 387, valori colective și 23, 24, comuniști recondiționați 126, 127, 309, 310, 316, 375, conspirații 313, 314, corporatism și 386, deferență 21, 25, 375, 387, 388, dependență de stat 23, 113, 316, 374, frică de schimbare 31, 109, 110, 126, 127, 161, 387, impact extern asupra 17, 18, confuzie ideologică 26, 290, 291, 382, intelectuali și 24, 49–51, percepții interetnice 369, 370, caracteristici interbelice 56, 57, caracteristici pe termen lung 374, 375, 387, revolta minerilor (1999) și 228, 235, dimensiune naționalistă 305, 269–371, 382, 383, nostalgia după epoca Ceaușescu 236, 281, 282, 310, estimare optimistă 179, 180, țărâtimea și 383, 385, 386, problema personalității 26, societatea polarizată și 383, activitate privată și 310, 311, 316, vânzarea locurilor parlamentare 283, clasă mijlocie redusă 383, 384, contribuție sovietică 311, slăbiciune societății civile 22, 23, 381, 382, 387
- Curcăneanu, Nicolae 230
- Cuza, A. C. 51, 52, 311
- Cuza, Alexandru Ioan 38
- D**
- Dahl, Robert 387
- Dali, Salvador 76, 77
- Danemarca 44
- Daniel, Mitropolitul Moldovei 296
- Dăianu, Daniel 191, 212, 223, 255, 256
- De Gaulle, Charles 75, 76
- De Man, Henri 308
- Degeratu, Constantin 246, 348 n. 114
- Dej, Gheorghe Gheorghiu: abilități 66, 68, autonomie față de Moscova sub 71, 72, context 68, înfrânge rivali 69, nu are încredere în Moscova 69, 70, duplicitatea lui 70, 71, 72, 73, 85, deschideri spre Occident 72, partidul transformat de 74, 323, relaxare sub 72, cruzime 68, 69, 71, păcălește rușii 70, 71, Vadim îl laudă 323
- Deju, Gavril 230
- Deletant, Dennis 136, 218
- democrație: (România) îndepărtare de 281–283, comportamentul elitelor 281, 282, Clinton promite 206, ne-reguli electorale 114, 160, 161, stimuli externi pentru 27, 28, 377, 378, fragilitate 387, 393, slăbiciune istorică 35, 55–57, impactul comunismului 18, 19, 23, 85, 86, 375, 393, avânt intern vlăguit 375, 387, 388, condiții interbelice 46–48, 51–53, 56, 57, nostalgia trecutului 281, populism și 382, 383, 393, perspective 388, 389, PSD subminează 257–358, 361, 364, 365, 384, 387, restaurare 18–20, statul ca sursă de îmbogățire 389, consolidare 148, 149, 387,

înlocuire (1996) 20, *vezi și* cultură politică
 Diaconescu, Ion 181, 190, 192, 193, 210, 214, 234, 277, 279
 Dimitriu, Sorin 210, 257, 273 n. 65
 Dimitrov, Gheorghe 68
 Dinescu, Mircea 81, 114, 216, 285, 326
 Dómokos, Géza 98
 Dragomir, Aristide 319
 Dragomir, Dumitru 246, 317, 318
 Drăgan, Iosif Constantin 331, 348 n. 114
 Drăghici, Alexandru 74
 Dudu, Dănuț 161
 Dumitrașcu, Gheorghe 159, 160
 Dumitrașcu, Laurențiu 228
 Dumitrescu, Constantin (Ticu) 173, 214, 215, 292
 Dumitrescu, Geo 282

E

economie românească: baronii și 355, 356, economia subterană 140, 141, prăbușirea fondurilor mutuale 265–267, niveluri de credit 208, 255, 256, rata datoriei 255, 280, emigrare și 251, Iliescu se opune reformei 118, 138, se ameliorează (2000) 351, 352, inflație 207, performanță interbelică 47, 48, 56, investiție slabă 186, 209, măsuri de liberalizare (1997) 176, 177, 181, 182, piedici pentru investitori 209, jaf postcomunist 139–141, 355, 356, prăbușirea rusească (1998) și 208, firmele mici penalizate 208, 256, utilități de stat greșit administrate 137, 138, 209, 210, 265 subvenții ale statului 207, 209, 210, 265, politică fiscală 207, 208, 249, 250, 265, Văcăroiu administrează prost 137, 138, 153, 154, 265, avânt slab al reformei 206, 208, 209, 210, cf. Bulgaria 212
 educație: trăsături autoritariste românești 383, 384, fonduri UE furate

384, șomeri cu studii 286, analfabetismul crește 187, instituție-cheie 384, neglijată de UE 383, 384, sursă de neînțelegere 98, 99, 103, 104, panoramă studentăască (2000) 285, 286, 383, 384
 Eliade, Mircea 50, 311
 Eminem 286
 Eminescu, Fondul 361
 Eminescu, Mihai 311, 322, 325
 Etori, François 221
 Everac, Paul 142
 evrei: înainte de 1918 41, 43, implicare comunistă 63, 67, 68, dați afară din Partidul Comunist 74, condiții interbelice 48, 50, 51, 52, 53, 54, 57, persecuție (1940–4) 54, 55, epurare victime 69
 fanarioți 17, 36, 37, 48, 380, 387
 fascism, paralele și exemple românești 305–310
 Făniță, Triță 221, 356
 Ferdinand I (rege 1914–27), 44, 48
 Finlanda 57
 Fischer, Joschka 249, 252
 Florea, Paul 362
 Fondul Monetar Internațional: Ciorbea și 176, 182, datoria avută (1999) 255, înșelat de Văcăroiu 153, 154, 264, 265, cere impozite mari 208, 250, favoritism pentru Rusia 250, 256, rol 26, impact românesc 313, solicită grăbirea privatizării 210, 352, Vadim și 314, Vasile și 207, 208, 209, 210, 250, 255–256
 Foriș, Ștefan 62, 69
 fotbal 317, 318
 Franco, general 54
 Franța 38, 49, 56, 256, 267–269, 305, 308, 326, 368
 Fromm, Erich 311
 Frontul Democrat al Salvării Naționale (FDSN), rol în 1992, 123–126, 133
 Frontul Salvării Naționale (FSN): absoarbe structuri comuniste 20, 100,

fază consensuală 95–98, pretendent la putere (1990) 100, 101, tactici electorale (1990) 109–111, apariție 20, 26, 93–97, pierde sprijin (1992) 121, 124, 125, nume 26, manipulează trecutul 113, 115, 116, opoziție față de 100, 101, 109, 110, 111–116, scindare 121, triumfuri (mai 1990) 114, 115, Vadim și 320, 321, puncte de vedere despre minorități 97, 98, 103 slab reprezentat în Transilvania 104, 105, 124, 125

Frunza, György 162, 219, 369

Funar, Gheorghe 122, 123, 124, 143, 152, 154, 195, 245, 277, 393, 330, 331, 348 n. 116

Fundația pentru o Societate Deschisă 149

Fundația Soros 323, *vezi* Fundația pentru o Societate Deschisă

G

Gadhafi, Moammar 339

García Márquez, Gabriel 30

Garda de Fier 50, 51, 52, 53, 54, 57, 68, 74, 306, 314, 319, 329, 331, 87 n. 27, 344 n. 3

Geoană, Mircea 144, 353, 365, 393

Georgescu, Costin 169, 216, 229

Germania 44, 102, 256, 307, 310, 368

Gheordunescu, Mircea 215, 216

Gherman, Oliviu 134, 143

Ghișe, Ioan 217, 218

Giurgiu, Alin 362

Goebbels, Paul Joseph 328, 333

Goga, Octavian 51, 52

Gogoncea, Lilion 355

Gorbaciov, Mihail 70, 81, 83, 95, 110

Grecea, Ovidiu 211, 258, 354

Grecia 210, 360, 366, 367

greco-catolici, *vezi* Biserica Uniată

Grósz, Karóly 81

Groza, Petru 64

Grupul pentru Dialog Social (GDS) 170, 285

Guest, Michael 360

Gușă, Cozmin 351, 353

Guterres, António 308

H

Haret, Spiru 42

Harsányi, Nicolae 115

Hartner, Rona 228

Havel, Václav 110, 116

Helsinki, Actul final de la 151

Hitler, Adolf 49, 53, 54, 307, 328, 329

Hogea, Vlad 338

Holbrooke, Richard 150

Horn, Gyula 97, 107, 151, 152

Hórthy, Miklós amiralul 54

Hossu, Bogdan 231

Hodja, Enver 70

Hrebenciuc, Viorel 368

Hristu, Ioan 333

Hrușciiov, Nikita 69, 70, 71, 72, 73

I

Iancu, Avram 178, 343

Iași 51, 54, 281, 380

Ilașcu, Ilie 284, 337

Iliescu, Ion: autoritarism 19, 20, 29, 30, 102, 353, context 95, 96, alternative pentru putere (1990) 100, 101, 109–112, cumpărarea ieftină a locuințelor 191, interes pentru candidați curați 287, 288, revenire 252, 253, 269, 284, 287, 288, Coposu și 183, afacerea Costea și 267–269, 275 n. 117, agresiune manifestanți (1990) 115, 116, 126, defăimat 159, înfrânt (1996) 161, 162, defectele lui 134, 135, 138, 142, 158, dezamăgește alegătorii 154, 157, 158, 160, distribuie proprietăți de stat 189, 190, fidelitate socialismului 93, 94, 118, 119, maghiarii și 97, 98, imagine refăcută (2000) 352, se amestecă în justiție 213, 214, 362, 363, evreii și

329, 353, slăbiciune pentru dedublare 149, viziune limitată despre democrație 127, manipulează trecutul 113, 116, 263, acoperă un partid corupt 380, minerii și 101, 102, 115, 116, 119, 126, 237 n. 17, naționalism și 96, 97, 103, 114, 152, 153, 161, 162, 263, 327–329, 352, 353, personalitate 133, 134, 352, 353, planuri în 1989 19, popularitate 25, 26, 111, 133, 284, protejează chirișii 262, 263, ceartă cu Roman 118, 119, reales (1992) 124, 125, 133, detestat 110, 159, rivalitate cu Năstase 353, 354, 379 romii și 286, 302 n. 49 rușii și 145, 159, 366, 272 n. 36, protejează oligarhia 25, 26, 126, 127, 379, al treilea mandat 298, 352, 353, 379, 381, rol la Târgu-Mureș 108, tratat cu Uniunea Sovietică (1991) 145, întoarcere spre Occident 146, 150–152, 352, 353, retragere cerută insistent (1990) 115, Vadim și 295, 296, 327–330, 339, voturi pentru PRM 328

Imperiul Otoman 36–38

intelectuali: obedienți înainte de 1989 67, 81, neliniști economice 47, 48, exploatarea ideii de naționalism 24, 48, 187, 374, 375, atrași de fascism 49–51, „fiormă fără fond” 42, ignoră Balcanii 42, atmosferă interbelică 49–51, inițiativă social-liberală 279, 280

Ioan Paul II, papă 330

Ionesco, Eugène 50

Ionescu, Dudu 233, 242 n. 131

Ionescu, Nae 50

Ionescu, Octavian 354

Ionescu-Galbeni, Nicolae 183

Ionescu-Quintus, Mircea 215, 225, 292

Iordache, Roxana 183

Iorga, Nicolae 49, 54

Iorgovan, Antonie 211, 131 n. 98

Iosif, Dan 133, 134

Isac, Petru 196

Isărescu, Mugur: rolul de guvernator BNR 259, 260, Constantinescu și 278, controlează guvern 260, politici economice 260, 261, 264, 265, scandalul FNI subminează 265–267, legături bune cu UE 260, 261, 270, 287, FMI și 264, 265, politici amânate 266, cursa prezidențială 280

Iskandarani, Zaber 141, 175

Israel 68, 74, 75, 313, 329, 342, 353

Iuga, Dumitru 322

Iugoslavia 72, 144, 246–251, 254

Ivanov, 365

Ivanovici, Constantin „Bebe” 355

J

Jézenszky, Géza 151

Jirinovski, Vladimir 314, 329

Justinian Marina, patriarh 66, 82, 87 n. 26

justiția ca sistem: prejucții ale 227, 265 judecători cinstiți persecutați 362, 363, corupție și 213, 214, control al lui Iliescu 213, 214, 358, proprietate naționalizată și 213, 214, poliție 214, PSD dispune 358, 359, Vadim și 245–246, 318, 319, 339, 340, 270 n. 3, slăbiciunea sistemului judiciar 213, 214, 227, 233, 245, 246, 358

K

Kaja, Reza 339

Kaldor, Mary 387

Kiseleff, Pavel 37

Kosovo, criză (1999) 246–252, 269

L

Landaburo, Eniko 379

Laos 33 n. 15

Lari, Leonida 335

Lassalle, Ferdinand 310

Lazăr Maior, Dorin 333
 Le Pen, Jean-Marie 305, 314
 Lewinsky, Monica 327
 Libia 312, 339
 Liga Pro-Europa 361, 388
 Liiceanu, Gabriel 285, 295
 Loghin, Irina 335, 345 n. 26
 London, Jack 310
 Lovinescu, Eugen 37
 Lupescu, Elena 48
 Lupu, Gheorghe 229
 Lupu, Vasile 197, 218, 263, 264, 359

M

Macedonia 247
 Macovei, Monica 213
 Macri, Emil 93
 Maiorescu, Titu, 42
 Manea, Norman 84
 Maniu, Iuliu 47, 48
 Manolescu, Mihail 49
 Marea Britanie 38, 49, 252, 357, 367,
 271 n. 23
 Marga, Andrei 178, 191, 279, 341, 359,
 360
 Maria, regină 47
 Marin, Dinu 227, 233
 Markó, Béla 220
 Marțian, Dan 95
 Martorii lui Iehova 82
 mass-media: ajută FSN (1990) 109, 110,
 atacă Vadim 289, 290, avertisment
 Caritas 154, 155, presă extremistă
 246, 318, 321, 322, 325, 326, atac
 fatal 397, 398 n. 30, Frunda averti-
 zează 369, presa independentă
 sporește 148, rol populist 223, 224,
 revolta minerilor și 231, PSD pune
 surdina 358, 361 rol în alegerile din
 1996 158, 159, 160, 161, mass-media
 de stat și 1990 evenimente 110, rol
 TV în 2000 288, 290, 291 *vezi și*
 Televiziune
 Matser, Willem 354

Maurer, Ion Gheorghe 73, 74, 88 n. 64
 Maurras, Charles 308
 Măgureanu, Virgil: activități de afaceri
 139, 141, 195, 197, expert în diri-
 jarea opiniei publice 158, 195, aface-
 rea Costea și 268, 269, dușmani 136,
 Iliescu și 135, 136, 158, 168, 183,
 269, șeful SRI 135, 136, 183, am-
 biții politice 158, 183, 184, 195, 269,
 origini 136, cultul moderației 135,
 136, laude neașteptate pentru avere
 136, 137, sancțiunile contra Iugo-
 slaviei și 144, 145, menționat 95
 Mănescu, Corneliu 83, 95
 Meleşcanu, Teodor 143, 145, 268, 269,
 279
 Merce, Ilie 322, 204, 205 n. 139
 Meșca, Sever 334
 Mexic 30
 Mihai I (rege 1927–30, 1940–47) 48,
 55, 63, 117, 173, 185, 321, 352, 61
 n. 106, 346 n. 79
 Mihalache Ion 43, 47
 Mibăilescu, Șerban 354
 Militaru, Nicolae 107
 Miloșevici, Slobodan 145, 168, 184,
 247, 248, 250, 252, 264, 328, 331
 Mincu, Iulian 156
 minerii: planul lui Ciorbea cu efect de
 bumerang 226, influența lui Cozma
 226, 227–231, tehnica mineriadei
 226, năvălire în București (anii 1990)
 101, 102, 115, 116, 118, 326, rebe-
 liune (1999) 228–234, reducerea
 numărului 226, forțe de securitate
 antiturburări 228–230, grevă (1997)
 186, Vasile și 226, 227, 230, 231
 Mirescu, Dan Ioan 332, 333, 341, 347
 n. 94
 Mischie, Nicolae 355, 293
 Mișcarea Legionară, *vezi* Garda de Fier
 Mișcarea Timișoara 110, 115, 127,
 173, 236
 Mitrea, Miron 170, 171
 Moiescu, Sorin 190

Moldova, Republica 337, 366

Moldova: baroni și 30, 355, 378, emigratie din 78, 104, exploatare în 378, 380, 386, se unește cu Valahia 38, minerii din 226, neglijarea 78, domnie fanariotă 36, 37, PRM și 386, revoltă (1907) 43, susținere pentru Iliescu 124

monarhie: alianțe 44, guvernarea Antonescu 53–55, apreciere despre 54–57, domnia lui Cuza 38, dictatura lui Carol al II-lea 52, 53, creștere economică 41, 42, 56, 57, factorul etnic sub 40, 41, 45, 49, creșterea extremismului 49–53, primul război mondial 44, 45, câștigarea Independenței 39, politici interbelice 46–48, 50–54, evreii sub 41, clasa de mijloc 41, politici înainte de 1918 39, 40, 42, 43, al doilea război mondial și 53–55 câștigarea de teritorii (1918) 44, 45, sub Carol I 39–44, Europa occidentală și 42, 44

Moses, Alfred 146, 150

Mungiu-Pippidi, Alina 220, 386

Munteanu, N. C. 215

Muntenia, *vezi* Valahia

Mureșan, Sever 155, 169, 362

Mussolini, Benito 308

Mușetescu, Ovidiu 337

N

Nágy, Imre 71

Napoleon al III-lea 38

Nasser, frații 141

naționalism (român): atracție pentru 300, înainte de 1918 41, 42, temporar eclipsat (1989) 93, 97, 98, întrebuintarea comunistă a 24, 25, 74, 78, 79, elemente economice importante 371, succese electorale 121, 122, 123, 124, UE și 270, 368, 370, exploatat de FSN/PDSR 120, 142–144, 153, 232, 246, 253, 254, 263, maghiarii

țințiți 119, 120, 254, importanța 24, 25, 382–383, pretext 24, 25, revigorat în 1990 99, 100, 103–109, 111, 112, temeri de separare 119, 120, 252, contribuția lui Treptow 353, 354, impactul lui Vadim asupra 341, 342, 382, 383, perspectivă asupra minorităților 151, 369, 370

Națiunile Unite 365

NATO (Organizația Tratatului Atlanticului de Nord): legături de afaceri 388, costuri pentru România 185, criteriu de aderare 150, 151, il decepționează pe Constantinescu 251, avânspre aderare (1997) 181–185, extinderea și România 150–151, 181–185, 389, impactul Bosniei asupra 150, îngrijorări ale serviciilor speciale 184, summit-ul de la Madrid 184, 185, cazul Matser 354, revolta minerilor și 236, negarantarea democrației 389, Parteneriat pentru Pace 150, PSD are de câștigat din 357, 365–367, România și 150, 151, 246–249, 357, 365–367, 389, România ajută la campania din Kosovo 246–248, puncte de vedere românești despre 184, 185, strategie pentru România (1999) 248–251, impopularitate (1999) 248

Năstase, Adrian: Armaghedon II și 364, 378, cadru 351, baronii și 351, înainte de 2000 141, 142, știe să trateze cu UE 392, poziția față de corupție 359, 363, critic al mass-media 160, întăriri 353–355, preferă naționalismul 254, 263, vânător încercat 285, comportament de lider 351, 364, 365, 378, fără fonduri pentru București 390, stil de viață opulent 364, Priboi și 364, prim-ministru 298, 350–358, 363–365, rivalitate cu Iliescu 353, 393, pune la punct ambasadorul UE 364, 390, acordul cu

UDMR și 368–370, Vadim și 142, 143, 290, 292
 Neacșu, Ilie 334
 Németh, Miklós 108
 Nicholson, Emma 360, 361, 392
 Nicodim, patriarh 66
 Nikolski, Alexandru 67
 Nistorescu, Cornel 141, 156, 180, 182, 186, 191, 194, 195, 214, 228, 230, 232, 281, 291, 315, 316, 317, 319, 320, 327, 330, 338, 388, 349 n. 148, 372 n. 49
 Nițu, Nicolae 315
 Nixon, Richard 76

O

Oancea, Viorel 228, 233, 241 n. 127
 oligarhie (română): cadru al 139, 140, 141, baronii și 355, 356, Brucan despre 164 n. 35, strategii de îmbogățire 138–141, 378, paradă de avere 211, 378, 379, Iliescu slăbit de 160, pradă bănci 139, 140, membrii din Orientul Mijlociu 141, aripa moldovenească 378, opoziția se poate alătura 379, 386, surse ale bogăției 137, 138–140, preindependentă 38, escaladarea inegalității 31, 32, lideri regionali ai 355, 356, vile ale 156
 Opreșan, Marian 355
 Orăscu, Șerban 158, 174, 259, 311, 314
 Organizația pentru Cooperare Economică și Dezvoltare (OCED) 137
 Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE) 147, 148, 287, 365

P

Pacea, Ion 75, 76, 325
 Pakistan 256
 Pálfalvi, Attila 98, 99
 Panait, Cristian 358, 359
 Papacostea, Șerban 394

Papandreu, Andreas 360
 Parlament absenteism 282, 301 n. 27, dublarea funcțiilor 149, 186, imaginea membrilor 224, 225, 282–284, migrație 283, adăpost pentru delincvenți 245, aversiune tehnocrați 223, instituție impopulară 186, 187, 224, 282, 283, folosirea ordonanțelor 187, 257
 Partidul Conservator 39, 47
 Partidul Alianței Civice 124
 Partidul Comunist Român (PCR) *vezi* comunism
 Partidul Democrat (PD), antimaghiar 219, trăsături autoritariste 221, 222, clientela 180, 191, 198, 221, 222 strategie de coaliție 169, 198, 264, sciziuni 260, 265, eliminarea lui Ciorbea 191, aliat incompatibil 198, 199, 219, 221, 222 oportunism 222, problema locuințelor de protocol 190, rivalitate cu PNȚCD 169, 198, dezvăluirea tacticilor lui Roman 221, alcătuirea USD 160, Lista lui Severin 221, 222, Vadim ponegrește 328, vrea înmormântarea trecutului 173, 190 *vezi* și Petre Roman
 Partidul Democrației Sociale din România (PDSR): afacerea Bivolaru 253, campanie pentru firmele de stat 263, 264, tactici de campanie 157–159, acaparează statul 23, acaparează sindicate 286, afacerea Costea și 28, 267–269, legături ascunse cu Vadim 338, 340, 343, disciplinat 282, 287, pierderi electorale (1996) 157–162, bani de la UE și 270, 286, 287, 377, afișare ostentativă a puterii 156, formare (1993) 134, legături cu oligarhia 155, criza minerilor (1999) și 232, schimbare de nume 350, naționaliști și 141–143, 153, 232, 245, 246, 253, 254, 263, 295, 296, 322, pact cu UDMR 298, recuperează după 1996 224, relansarea speranțelor

- 300, similarități cu PRM 340, sciziune (1997) 268, candidați suspecti 159, 253, tactici transilvănene 254, 263, 269, victorie (2000) 293, 296
- Partidul Liberal 39, 41, 42, 43, 47, 52, 57
- Partidul Național Liberal (PNL): cooperare cu PDSR 298, rezultat electoral (1990) 114, hărțuit (1990) 101, 112, strategie în 2000 278, post-2000 276, părăsește CDR 276, 279, îl alege pe Stolojan 279, sciziune (2000) 279
- Partidul Național Țărănesc (PNȚ: 1926–47) 47, 48, 52, 57
- Partidul Național Țărănesc Creștin și Democrat (PNȚCD) absenteism 282, în spatele CDR 124, 167, blamat pentru ce-a făcut înainte de război 112, 113, grupul de la Brașov 194, ruptură cu liberalii 277, fărâmițare (2001) 359, 360, 381, prevalența clicilor 169, Constantinescu abandonează 277, 278, înfrângere (2000) 276, 299, plecări (1999) 259, vârstnicii blochează 169, 180, 181, rezultatul alegerilor (1990) 114, greșeli (2000) 278, 279, 299, hărțuit (1990) 101, 112, introspecție 113, 114, Isărescu ales 278, 280, 281, căutătorii de slujbe se opoșesc 180, naivitate (1996–2000) 180, 278, 279, nepotism 210, 211, 214 destituirea lui Vasile 258, 259, liderrespectat 113, 168, rivalitate cu PD 169, 191, 192, slăbiciune (1990) 111–114
- Partidul Noua Generație 395, 343
- Partidul România Mare (PRM): evoluții după 1996 224, 236, 288–292, 295, 296, 335, 336, 340, atrage fugari din alte partide 122, imagine curată 284, 288, 289, 383, cooperare cu PDSR 143, 338, 339, Cozma și 227, plecări din 331–336, dictatură anunțată 289, oficialități alese 306, scor electoral (2000) 292–294, 297, 298, cadru european 305–310, imagine extremistă 306, 307, 337, 340, infiltrează sistemul de stat 316, 317, influență asupra justiției 245, 339, 340, manifestul din 2000 289, 290, revolta minerilor și 236, evaluări în sondaje 224, 236, 336, 240 n. 100, opoziția presei 290, înfierarea privatizării 258, 281, 336, putere regională (2000) 294, 340, recompense din partea lui Iliescu 142, 143, poliția secretă și 317, tineretul orientat spre 289, sprijin ilustrat 340
- Partidul Social Democrat (PSD): autoritarism 357, 358, 361, 364, 387, baroni 355, 356, alăturarea celor plecați din alte partide 389, participare la vot (2003) 355, apare din PDSR 350, slujbe de vânzare 380, abandonarea principiilor morale 388, perspective 380, 381, restricționarea mass-media 358, 361, 384–385, simulează reforma 390, 391, locuri eligibile de vânzare 356, *vezi și* Partidul Democrației Sociale din România (PDSR)
- Partidul Socialist al Muncii (PSM) 142, 143
- Partidul Umanist Român (PUR) 288, 343
- Partidul Unității Naționale a Românilor (PUNR) 121–123, 142, 143, 152, 153, 254, 303 n. 79, 348 n. 116
- Patapievici, H.-R. 149, 216, 225, 234
- Pătrășcanu, Lucrețiu 63, 69, 74
- Pauker, Ana 62, 63, 67, 68, 69
- Pavel, Dan 174, 235, 285, 287, 395, 302 n. 49
- Păduroiu, Valentin 333
- Păunescu, Adrian 134, 288, 331, 353, 348 n. 115
- Păunescu, George 140, 168, 169, 200 n. 5

Păunescu, Viorel 140
 Păvălache, Fanel 354
 Petre, Zoe 172, 181, 182, 280, 200 n. 5, 200 n. 17, 203 n. 93, 242 n. 129
 Petrovici, Camenco 266
 Piasecki, Boleslaw 50
 Pimen, arhiepiscop 394
 Părvulescu, Constantin (comunist) 83
 Părvulescu, Cristian (profesor) 283
 Pitulescu, Ion 144, 145
 Pleșa, Eugen 318
 Pleșu, Andrei 216, 285, 321
 poliția secretă: în spatele violențelor de la Târgu-Mureș 106, 107, 108, 109, putere economică 139, 140, 204 n. 133, soarta dosarelor 214–216, 292, moștenirea informatorilor 218, 322, descrierea principalelor Direcții 163 n. 11, influență politică 127, 381, lipsa de influență a sovieticilor 183, sub comunism 75, 76, ultranaționalism și 316, 317, UM 2015 147, 208 *vezi* și Serviciul Român de Informații
 Polonia 30, 300
 Ponta, Victor 353, 355
 Popescu, Cristian Tudor 229, 235, 283, 290, 302 n. 43, 302 n. 62
 Popescu, Răsvan 217
 Portugalia 249
 Priboi, Ristea 364
 privatizare: statul grec cumpără Romtelecom 210, FMI urgencează 210, 352, verdictul sondajelor despre 194, amână (1992–6) 138, tulburările de la Reșița 336, scandalul navelor 327, performanța lui Sărbu 257, 258, Sidex-Galați (2001) 351, sub Ciorbea 182, 210 realizările lui Vasile 210, 211, 257, 258, 273 n. 65
 Pro-Democrația 283
 Prodi, Romano 207, 260
 protestanți 335
 Pruteanu, George 187, 193, 374, 375
 Pușcaș, Vasile 360

Putnam, Robert 31
 Puwak, Hildegard 378

R

Radu, Ion 333
 rap, muzică 286
 Rațiu, Ion 112, 114
 Rădulescu-Zoner, Șerban 285, 205 n. 145, 240 n. 93, 240 n. 101, 301 n. 27
 Răceanu, Grigore Ion 83
 referendum (1866) 38, (1938) 52, (1991) 120, (2003) 355, 392
 Renel 137, 138, 158, 159, 209, 210, 265
 Revoluția din 1989: aspecte controversate 94, enigma 92, 216, 217, interpretare 19, 95, evenimente principale 93–97, Timișoara un catalizator 93
 Robu, Gheorghe 318
 Roller, Mihai 67, 68
 Roman, Petre: context 96, rezultat alegeri 124, 125, 169, 293, tatăl 71, 320, 321, cochetare cu naționalismul 111, 119, 121, 219, 320, 321, ministru de Externe 259, 264, președinte al Senatului 169, pierde puterea 118, 119, 136, cultul personalității 221, 222, lupta pentru putere cu Iliescu 118, 119, 121, locuințele de protocol și 190, apără interese speciale 221, se ceartă cu colegii 221, 222, 265, 239, 240 n. 87, acuzațiile lui Severin 221, 222, subminează coaliția 198, 199, 221, 222, rol jucat la Târgu-Mureș 107, 108, Vadim asaltează 291, 321, 328 menționat 95
 Roman, Walter 71, 291
 România, *vezi* intrările tematice
 Rosen, Moses 323, 328
 Roșca Stănescu, Sorin 248, 280, 319, 332, 302 n. 44
 romi (țigani) 106, 227, 246, 284, 286, 314, 315, 323
 Rusia: înainte de 1917 36, 37, nesupunere față de 247, neîncredere față

de 39, 234, 247, economie admirată
137, legături cu (2000) 365, 366 *vezi*
și Uniunea Sovietică
Rustow, Dankwart 352
Rusu-Banu, Corneliu 380

S

Sadoveanu, Mihail 67
Sandu, Mircea 318
sașii (și șvabii) 31, 102, 103
Savaliuc, Răzvan 319
Sârbu, Radu, 257, 258, 288
Săhleanu, Virgil 281
sănătate, 30, 224, 312
Scheele, Jonathan 364, 390, 391
Schroeder, Gerhard 368
Sechelariu, Dumitru 355, 393
Securitate: soarta arhivelor 214–216,
279, omorârea lui Gh. Ursu 216, in-
fluență post-1989 110, 216, 266–267,
279, 318, 322, 358, 381, Stănoiu și
358
Serbia 39, 246–250, 252, 328, 331
Serviciul Român de Informații (SRI):
demiteri 204–205 n. 139, scandalul
FNI și 266–267, înființat 110, inte-
lectualii spionați 149, reformatori
urmăriți 218, 219, omisiune parla-
mentară 136, 216, rivalitate cu alte
servicii 147, influența Securității
110, 135–136, bănuiele despre ruși
243 n. 169, sub Costin Georgescu
216, 218, 229, 243 n. 149, sub Mă-
gureanu 144, 145, revolta minerilor
(1999) și 228, 229, 234, 266, 267
vezi și Măgureanu, poliția secretă
Severin, Adrian 118, 177, 221–222, 284,
287, 352, 356, 239, 240 n. 87
Shifter, Richard 146
Sighișoara 361, 388
Sima, Horia 116
Sima, Ioan 155
sindicate 170, 171, 185, 186, 209, 231,
265
Slovacia 30

societate civilă: dezastrele comunismu-
lui 22, 23, 85, 86, confruntare cu
FSN (1990) 100–102, 109–110,
democrație și 381–382, 387, spe-
ranțele UE 392, golani 115, 116,
devine mai puternică 148–149, vâ-
nează lobby 284, controverse ale
serviciilor secrete și 215, 216, intro-
specție 285, crește izolarea 234, 236,
284, 285, 287, 205 n. 145, organi-
zații non-guvernamentale 148, 149,
Severin ia în răs 284, mișcarea de la
Timișoara 110, 115
Sorel, George 308, 310
Spania 84, 249, 254, 325, 357
Stalin 64, 69, 70
Stan, Valerian 168, 169, 189, 190, 197,
198, 285, 378 205 n. 143
Stanciu, Anghel 290
Stănculescu, Victor 94, 95, 217
Stănoiu, Rodica 358
Statele Unite: sprijină intrarea României
în NATO (2001) 365, 366, rolul Bal-
canilor crește 150–151, 168, medie-
re pact cu Ungaria 152, Ceaușescu
și 75, 76, Clinton despre România
206, investiții în România 209, 211,
212, mai atente la România 150, se
opun intrării României în NATO
(1997–2000) 184, 185, 247, amba-
sador sincer 360, soarta României
(1945) și 63, 64, importanța Româ-
niei pentru Bush 366, 367, Vadim
înfiearează 312, 324
Șora, Mihai 98, 321
Ștefan, Bazil 234
Ștefănescu, Codrin 333
Ștefănoiu, Luca 333, 334
Ștefoi, Elena 181
Stoica, Valeriu 214, 229, 233, 316, 319
Stolojan, Theodor 118, 119, 134, 135,
254, 279, 280, 291, 293, 394
Suciu, Ion 196
Sütő, András 98

T

- Talbott, Strobe 247
 Talpeș, Ioan 184, 353, 354
 Támás, Gáspár Miklós 94
 Tatu, Simeon 162
 Tărăcilă, Doru Ioan 143, 147, 215
 Tărăță, Culiță 355
 Târgu-Mureș 99, 104–109
 televiziune: Antena 1 224, 288, 290,
 programe mediocre 384, 285, popu-
 lism 224, PRM influență asupra 229,
 318, 319, PSD controlează 384,
 Vadim strălucit la 290, 291, 295, 296
 vezi și mass-media
 Temeșan, Răzvan 267
 Teodorescu, Alin 255, 294, 295, 296
 Teodorescu, Virgil 354
 Theodoru, Radu 332
 Timișoara 31, 294, 297
 Timofte, Radu 254
 Tismăneanu, Vladimir 393, 394
 Tofan, Gelu 141, 280
 Tokay, György 229, 242 n. 131
 Tökés, László 93, 346 n. 78
 Transilvania: „balcanizată” 31, înainte
 de 1918 40, centralizată (1918–40)
 45, 46, 56, valori civice erodate 31,
 strategie comunistă în 71, 78, 79, 84,
 naționalisme în conflict 177, 178,
 schimbări demografice 79, 104,
 105, 369 lupte electorale (1992) 121,
 122, 125, problema Harghita-Co-
 vasna 119, 120, 143, autonomi ma-
 ghiară (1952–68) 64, 65, Kosovo
 (1999) și 252, Pătrășcanu și 63, tac-
 tici PDSR în 254, 263, problema
 proprietății în 263, relațiile româno-
 ungare și 103–109, 253, 254, 370,
 plecarea germanilor 31, 102, 103,
 planuri sovietice pentru 62, 64, Le-
 gea Statutului și 337, întoarcerea
 spre Vadim 294, 297, 388 note 100,
 101, 102, violențele de la Târgu-Mu-
 reș 103–109, Partidul Național Ro-
 mân 46, 47, 48, unificare (1918) 45
 Transnistria 54, 55
 Trăsnea, Ovidiu 158
 Treptow, Kurt 353, 354
 Truțulescu, Gheorghe 196, 197
 Tucă, Marius 224
 Tudor, Corneliu Vadim: concepții anti-
 semitice 306, 310, 321, 323, 324, 328,
 329, Antonescu și 328, baptist 296,
 perspectivă sumară despre 306,
 biografie 320, Brucan despre 142,
 324, campania din 2000 288–292,
 295–297, rolul de editorialist 153,
 321–323, 325, 326, 329, perspectivă
 asupra conspirației 311, 313, 314,
 acuză ilegalități (2000) 298, cultul
 personalității 331, 332, sfidează
 legea 318, 319, anturaj 290, legături
 evangelice protestante 335, mem-
 bri ai familiei în PRM 335, ungurii
 și 227, 306, 311, 330, 337, ambigui-
 tate ideologică 307–310, 382, Iliescu
 și 134, 142, 153, 327–330, impor-
 tanță 341, 342, influența comunis-
 mului asupra 306–308, 310–311 le-
 gături cu servicii secrete 197, 322,
 Garda de Fier și 306, moșier 315,
 evreii și 323–324, 328, 329, 338,
 342, laudător al lui Ceaușescu 78,
 306, 307, 310–311, 312, 320, Mă-
 gureanu și 153, revolta minerilor
 (1999) 228, 229, 342 n. 129, Năstase
 și 143, 290, naționalismul și 382,
 383, NATO și 331, 338, Nistorescu
 despre 195, 330, lipsa elementelor
 economice 312, ortodoxie și 296,
 deschidere spre PNȚCD 320, imu-
 nitate parlamentară a lui 229, 319,
 329, 330, 339, filantropie 325, 326,
 poziții în sondaje 232, popularitate
 291–294, 336, 382, 383, Proclamația
 de la Turda 227, 312, program 289,
 290, 312, calități propagandistice 308,

325–327 certuri cu aliații 331–336, 341, rol după 2000 336–342, 382, 383, romii și 227, 295, 311, 323, zile de școală 143, disident în stil propriu 322, tactici murdare ale 197, 227, 228, 321–323, 324, 326, 327, calități de televiziune 290, 291, 295, 326, 327, 340–341, cere vot pentru CDR 347 n. 102, zgomotos despre corupție 197, 289, 296, vulnerabilitate 335, 336, 341, 342, avere 315, reciclează Securitatea 322, Cf. fasciști interbelici 306–309

Tudor, Marcu 335

Turcia 366

T

țărâtime: condiții proaste (1990) 385, 386, înainte de 1910, 40, 42–44, planurile lui Ceaușescu pentru 80, colectivizare 65, proiectele UE criticate 385, 393, condiții interbelice 46, 47, neglijarea agriculturii 385, insensibilă față de PNȚCD 112, 113, PRM și 385, 386, PSD exploatează tema 385, revenirea la țară 385, revolta din 1907 42–44, diviziunea rural-urban 385, SAPARD 385, 390, sprijin pentru Iliescu 110, 111, 157, 386

Țepelea, Gabriel 180, 196

ținutul secuiesc 119

Țiriac, Mirel 180

U

Ucraina 366

UDMR *vezi* Uniunea Democrată Maghiară din România

Ungaria: tratat bilateral 151, 152, Ceaușescu amenință 81, Kosovo și 249, minoritate și 147, 151, Năstaseavertizează contra 254, relații cu Ro-

mânia (1990) 107–109, 146, 151, 152, 177, 178, 254, revoluția (1956) și România 71, stăpânește Transilvania 40, sprijină aderarea României la NATO 177, evenimentele de la Târgu-Mureș și 106–109, pierderi în primul război mondial 44, 45

Ungureanu, Mihai Răzvan 149

unguri (din România): aspirații în 1990 98–100, afiliere comuniste 64, 65, asimilare de fațadă 78, 79, 369, 370, plângeri parțial rezolvate 177, 178, 327, în 1990 alegeri 111, 114, Iliescu și 143, 297, 329, intelectuali 219, 220, comportament greșit față de români (1990) 103, 104, număr în scădere 369, rol în 1989 93, rol de țap ispășitor 219, 253, 254, 329, școlile și 98–100, 103, 104, 177, 187, violențele de la Târgu-Mureș și 104–109, minioligarhia UDMR 368, 369 *vezi* și Uniunea Democrată Maghiară din România

Uniunea Democrată Maghiară din România (UDMR) urmărește 98, devine o forță română 368–370, rol în coaliție (1996–2000) 169, 179, 219, 220, se alătură PSD 368–370, apariție 98, UE îi dă sfaturi proaste 368, 370, risc de colaps 369–371, Harghita–Covasna ca problematică 119–120, imagine în 1996 162, se opune Constituției 120, se opune apartenenței la Consiliul Europei (CoE) 146, PD și 112, atacuri PDSR 254, 255, exerciții de admirație românești pentru 283 SRI ținte 218, evenimentele de la Târgu-Mureș și 105–107, problema universității și 219, 220, neclintită de naționaliști 29, 330

Uniunea Europeană: rapoarte anuale despre România 360, baronii și 372 n. 22, Marea Britanie sprijină adera-

rea României 252, 367, capitole de negociere închise de România 363, ocrotirea copilului și 262, 361, reforma statutului funcționarilor publici și 261, 262, complacere 391, contribuie la inegalitate 391, perspectivă sumbră a UE despre România (1997–8) 206, 207, șanse de aderare schimbate 367, 368, 390, 391, negocieri pentru aderare 261, condiții de aderare relaxate 357, 367, 368, 390–392, demers greșit 377, 378, 390–392, finanțare pentru România 207, 377, 378, 391, summit-ul de la Helsinki (1999) 252, 258, 259, ignoră vârstnicii 392, ignoră nivelul prezenței la vot în 2003 355, 392, influență limitată 27, 28, 390–392, Italia un model 356, influență liberalizatoare 386, sistemul justiției și 390, summit-ul de la Luxemburg (1997) 207, tratează greșit agricultura 385, tratează greșit ONG-urile 386, înțelege greșit România 28, drepturile de proprietate și 262, 263, Năstase face abstracție 364, impactul României 312, percepția românească a 26–27, problema vizelor 360, 361, sprijin popular slab pentru 377

Uniunea Social Democrată (USD) 160
 Uniunea Sovietică: comunism impus de 55, 62–64, obediența României 68–70, model etnic adoptat 64, 65, înșfacă teritorii (1940) 53, Hrușciiov și România 69, 70, 71–73, regele amenințat 64, calcule greșite în România 69, 70, 71, autonomieromână de 71, 72, 74, 75, analiză despre Ceaușescu 75, 83
 Ureche, Marian 358
 Ursu, Gheorghe 216

V

Valahia 35–38, 43
 Valea Jiului 226, 228–234, 236
 Van Velzen, Wim 192
 Vasile, Radu: atmosfera din guvern 260, plângeri despre FMI 256, Constanținescu și 194, 254 slujbe de familie 210, 211, 273 n. 75, se teme de sindicate 209, perspectivă flexibilă 193, 194, 254, 255, stil de guvernare 256–258, 228, Iliescu și 193, rebeliunea minerilor și 227, 230, 231, demis 258, 259, 269, 270, 299, 273 n. 76, instincte populiste 208, 209, 254, poliția secretă și 218, 219, avertisment inutil (1999) 230, 231, Ocidentul și 208, 209
 Vasilescu, Valentin 315, 342
 Vatra Românească 99, 100, 104, 105, 106, 111, 114, 254
 Văcăroiu, Nicolae 126, 134, 137, 138, 161, 339, 380
 Văcaru, Vasile 159
 Vântu, Sorin Ovidiu 266
 Vășinski, Andrei 63, 64, 213
 Vejvoda, Ivan 387
 Verba, Sydney 388
 Verestóy, Attila 368
 Verheugen, Günther 260, 261, 270
 Vilău, Adrian 217, 218, 222
 Voican Voiculescu, Gelu 108
 Voiculescu, Dan 139, 288, 343
 Voinea, Dan 217

W

Wells, H. G. 310
 Wurmbrand, Richard 66

Z

Zeno, Andrei 317

CUPRINS

Mulțumiri	5
Date biografice	7
Acronime	12
Hărți	14
Introducere	17
 1. ÎNAPOIEREA — UN OBSTACOL ÎN CALEA DEMOCRAȚIEI	35
Înapoierea ca moștenire	35
Drumul către independență	37
Un început promițător: monarhia constituțională	39
Oligarhia și masele	40
Agitațiile reformiste și furia țăranilor	42
Primul război mondial și înfăptuirea României Mari	44
Vechile obiceiuri subminează noua Românie	45
Absența consensului	47
Intellectualii României: dușmani ai libertății	49
Ascensiunea Gărzii de Fier	50
Drumul către dictatură și război	52
Note	57
 2. ÎNTOARCEREA LA SUBDEZVOLTARE. IMPUNEREA ȘI CONSECINȚELE STĂPÂNIRII COMUNISTE	62
Comunismul românesc: de la sectă la forță conducătoare	62
Sovietizarea	63
Aspecte ale culturii politice care au dus la preluarea puterii	66
Dej și apariția unui tip de comunism românesc	68
Ieșirea de pe orbita sovietică	70
Deschiderile prudente spre Occident	72
Triumful celei mai mari Nulități	73
Păcălirea democrațiilor naive	75
Faraonul comunist de la Dunăre	76
Puterea în familie și greșelile politice catastrofale	77
Jucarea cărții etnice	78
Socialism într-o familie, totalitarism la toate nivelurile	79
Obediența Bisericii Ortodoxe	81

Vechii soldați ai partidului îl sfidează pe Ceaușescu	83
Note	86

3. TOVARĂȘII SE LEAPĂDĂ DE IDEOLOGIE, DAR PĂSTREAZĂ PUTEREA.

1990–1992	92
Căderea lui Ceaușescu	92
Intră în scenă FSN	93
Dreptul minorităților întuneacă agenda schimbărilor	97
FSN devine un competitor pentru putere	100
Fabricarea conflictului interetnic	103
Violențele de la Târgu-Mureș și urmările lor	105
Debutul electoral furtunos al României	109
O opoziție cu spinareafrantă	112
Triumful în alegeri al FSN	114
Violența postelectorală și izolarea internațională	115
Spiritul autoritarist persistă	117
Criza din septembrie 1991 și căderea lui Roman	118
Imperativul unității	119
Constituția din 1991 și prăbușirea unității FSN	120
Avansuri naționaliste	120
Alegerile din septembrie 1992 și un nou echilibru politic	123
Note	127

4. ROMÂNIA ÎN DERIVĂ. 1992–1996

Stilul de conducere al lui Iliescu	133
Oamenii din jurul lui Iliescu	134
Virgil Măgureanu — omul secretelor	135
Ostilitate față de reformă la vârf	137
Noua oligarhie	139
PDSR și naționaliștii	141
Lenta ieșire din izolarea internațională	143
Întărirea democrației românești	148
Normalizarea relațiilor româno-maghiare și integrarea euro-atlantică	150
Naționaliștii se revoltă, în timp ce dificultățile sociale sporesc	152
Marea pată a corupției	154
Înfrângerea electorală	157
Anatomia deplasării electoratului din 1996 în România	160
Note	162

5. „ÎN FUNCȚIE, DAR NU LA PUTERE“

LUNA DE MIEREA LUI CONSTANTINESCU, 1996–1998	167
CDR devine eligibilă	167
Coaliția capătă contur	169

Ciorbea și Constantinescu	170
Cuvântul de ordine este reconcilierea	172
Uciderea balaurului corupției	175
Maghiarii sunt scoși la lumină	177
Principiul algoritmului	179
Himera NATO	182
Introspecție și disensiune	186
Capitulare în fața intereselor de grup	188
Guvernul Ciorbea în chinurile morții	191
Radu Vasile	193
<i>Quis custodiet custodes?</i> Țigaretă II	195
Note	199

6. O COALIȚIE CU SPINAREA FRĂNTĂ 206

Deziluzia externă	206
Un FMI neînduplecat	207
Cine guvernează România? Cazul Renel	209
Privatizare cu încetinitorul	210
Guvernul în derivă	211
Un sistem judiciar ambivalent cu privire la statul de drept	213
Confruntarea cu moștenirea totalitară	214
UDMR: o forță constructivă la guvernare	219
PD: Calul troian din coaliție	221
Societatea își pierde răbdarea față de coaliție	222
Gafele în relația cu minerii din Valea Jiului	225
Cea de-a cincea mineriadă	228
Temeri postmineriadă	231
Note	236

7. CONSTANTINESCU ÎN CRIZĂ DE TIMP 245

Nici un nou început după mineriadă	245
România și conflictul din Kosovo: momentul de vârf al coaliției?	246
România și Kosovo: o ocazie pierdută	249
Pactul de Stabilitate: mai puțin decât se vedea la suprafață?	251
Kosovo stimulează o revenire a PDSR	252
Constantinescu la ananghie	254
FMI sporește necazurile României	255
Privatizarea prinde puteri	257
Demiterea lui Radu Vasile	258
Mugur Isărescu și cererea de integrare a României în Uniunea Europeană	259
Presiunile Uniunii Europene pentru reformă dau roade	261
Demersurile lui Isărescu la guvernare	264
Isărescu la ananghie: scandalul FNI	265

Iliescu dezminte orice legătură cu afacerea Costea	267
Note	270
 8. MĂSURI RADICALE ALEGERILE DIN 2000 ȘI REZULTATELE LOR . .	276
Alegerile locale din iunie 2000	276
Lovitura de teatru a lui Constantinescu	277
Sinuciderea centrului	279
Alienarea alegătorilor de rând în fața pericolului	281
Noua imagine a PDSR	286
PRM exploatează instrăinarea maselor	288
Noul peisaj electoral al României	292
Blocarea lui Vadim	295
România se retrage de pe marginea prăpastiei	297
Note	300
 9. UN MESIA PENTRU ROMÂNIA? CORNELIU VADIM TUDOR ȘI PARTIDUL ROMÂNIA MARE.	305
Vadim în galeria extremismului european	306
PRM și moștenirea comunistă	309
O lume plină de conspirații antiromânești	313
Nemulțumiri care pot fi exploatare	314
Adversari șovăitori și aliați nemiloși	317
Vadim scapă de sub controlul sponsorilor săi	320
Antisemitism recurent	323
România Mare: formula succesului	325
Vadim și Iliescu	327
Călcâiul lui Abile	331
Succese și controverse post-2000	336
Note	344
 10. PRĂDĂTORII STATULUI CU VOIE DE LA BRUXELLES REVENIREA SOCIAL-DEMOCRAȚILOR, 2001–2003	350
Note	371
 11. CONCLUZIE. ROLUL CRUCIAL AL UE	374
Note	396
 Bibliografie	399
Indice	410

Redactor
RADU PARASCHIVESCU

Tehnoredactor
MANUELA MĂXINEANU

Corectori
MARIA NICOLAU
ELENA STUPARU
IRINA VOICU

Apărut 2004
BUCUREȘTI-ROMÂNIA

Lucrare executată la UNIVERSUL S.A.

România văzută de Tom Gallagher e una fără retușuri. În instrumentarul cercetătorului nu există nici minciuni cosmetice, nici partiipriuri de conjunctură. Miza unei asemenea cărți stă tocmai în capacitatea autorului de a rămâne echidistant și de a trata subiectul cu detașarea specifică profesioniștilor. Tom Gallagher a vizitat România și a ajuns s-o cunoască în amănunt. Nimic nu îi este străin, de la maziirile pronunțate de Înalta Poartă la excursiile minerești în centrul Bucureștiului. *Furtul unei națiuni* nu cuprinde rețete de însănătoșire sau sfaturi rostite din vârful buzelor. Volumul înseamnă în primul rând o cantitate enormă de informații sistematizate impecabil. Gallagher a cotrobăit prin arhive, a consultat colecțiile ziarelor, a petrecut sute de ore pe Internet, a discutat cu oameni din miezul evenimentelor și a aflat tot ceea ce îl interesa. Rezultatul este, fără dubiu, impresionant. Cătorui român avea nevoie de un demers neutru și meticulos, de un ghid prin trecutul îndepărtat sau recent, de o minienciclopedie a succeselor și eșecurilor naționale. Exact asta îi furnizează *Furtul unei națiuni*. Nu știm câți dintre putemicii de azi sau de ieri vor parcurge cartea și se vor programa pentru un examen de conștiință. Este cert însă că publicul va avea ocazia să vadă nu doar cum ne privesc alții, ci în special cât mai avem de mers până când vom atinge limanul normalității.

În aceeași serie

Doina Jela, Cătălin Strat, Mihai Albu
Afacerea Meditația Transcendentă

Marius Oprea
Moștenitorii Securității

ISBN 973-50-0956-0

5 948353 004214